

T.C.

**AİLE, ÇALIŞMA VE SOSYAL HİZMETLER BAKANLIĞI
AİLE VE TOPLUM HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ**

TÜRKİYE AİLE YAPISI İLERİ İSTATİSTİK ANALİZİ, 2018

KÜNYE

T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Türkiye Aile Yapısı İleri İstatistik Analizi, 2018

Proje Yürütücüsü

Dr. Yasemin Esen Cenap Nuhrat

Proje Koordinatörü

Derya Gümüş Fırat Kahyaoğlu

Proje İzleme ve Değerlendirme Grubu

Ercan Üçpınar, Nuray Şehitoğlu, Dursun Ayan,
Neriman Kaya, Tuğba Şahin, Ömer Faruk Danış,
Emre Tevfik Çampınarı, Zeynep Bayrak,
Didem Turğut

Redaksiyon

Derya Gümüş Aslı Saroğlu

Akademik İçerik Danışmanlığı

SAM Araştırma Danışmanlık ve
Tanıtım Hizmetleri A.Ş.

Tasarım ve Uygulama

Serap Ergel Firtına

Kapak Fotoğrafı

Shutterstock.com

Araştırma ve Politika Serisi 65, Ankara

Birinci Baskı, 2019, Ankara

ISBN: 978-605-7888-01-3

Baskı ve Cilt

Ostim OSB Mahallesi 1256 Cadde
No: 11 06370 Yenimahalle / ANKARA
Tel: 0312 354 91 31 (pbx) • Faks: 0312 354 91 32
e-posta: bilgi@tdv.com.tr

İletişim

T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
Eskişehir Yolu Söğütözü Mah. 2177. Sok.
No. 10/A 24. Kat Çankaya/ANKARA
T: +9 0312 705 5513 • F: +9 0312 705 5599
www.aile.gov.tr • arsopol@gov.tr

©2018 Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır. T.C. Aile,
Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının izni olmaksızın
tamamı veya herhangi bir bölümü herhangi bir biçimde
veya yöntemde, elektronik, mekanik, fotokopi, kayıt
olarak çoğaltılamaz. Kitapta yer alan görüşlerin tüm
sorumluluğu yazarlarına aittir.

ÖN SÖZ

Ülkemizde 2000’li yıllarla birlikte sosyal politikada önemli atılımlar meydana gelmiş; yoksullukla mücadelede ve beşeri kalkınmada önemli başarılar sağlanmakla kalınmamış, insan refahının ve eşitliğin gözetilmesi temel bir ilke hâlini almıştır. 2011 yılında T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının kurulmasıyla birlikte yoksullukla mücadelede, çocukların korunmasında, engellilerin ve yaşlıların refahını artırılmasında, kadınların sosyal ve ekonomik statülerinin geliştirilmesinde, aile politikalarının geliştirilmesinde ve ailelere yönelik hizmetlerin yaygınlaştırılmasında önemli bir aşamaya geçilmiştir. Sosyal politikaların uygulanmasında tesis edilen bu güçlü idari yapı 2018 yılında T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının kurulmasıyla daha da geliştirilmiş, sosyal politikaların tek elden koordine edilmesi olanağı sağlanmıştır.

Kamu sektöründeki bu hızlı dönüşümün yanı sıra, eskiden miras alınarak daha da güçlendirilen anlayış Türk toplumunun temel yapı taşı olan ve Anayasamız ile koruma altına alınan aileye verilen önem olmuştur. Ailenin sosyal politikaların merkezinde yer alması ülkemizde yürütülen sosyal politikanın en önemli karakteristik özelliği hâline gelmiştir. Küreselleşmeyle, toplumsal hayatın ve çalışma hayatının dönüşümüyle ailelerde yaşanan dönüşümün sonucu ortaya çıkan sorunların giderilmesi ve ailenin güçlendirilmesi sosyal politika alanında kamu kurumlarının öncelikli amacı olmuştur. Sürekli bir değişim ve dönüşüm içerisinde olan ailelerin koşullarının ve ihtiyaçlarının da sürekli değişmesi aile politikalarının katılımcı, dinamik ve verilere dayalı olmasını zorunlu kılmaktadır. Bu zorunluluk ise aileler üzerine çok yönlü ve titizlikle hazırlanmış araştırmaları gerektirmektedir. Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yıllardır

gerçekleştirilen araştırmalar Türk ailesinin yapısı, ülkemizin demografik yapısı, farklı toplumsal kesimlerin gereksinimleri ve sosyal hizmetlerin durumu gibi konularda önemli veriler sağlamaktadır.

Verilere dayalı sosyal politikaları destekleme amacına dönük olarak gerçekleştirilen en önemli çalışmalardan biri periyodik aralıklarla tekrarlanan *Türkiye Aile Yapısı Araştırmasıdır*. *Türkiye Aile Yapısı Araştırması* ülkemizde hane halkının özellikleri, eğitim, evlilik, boşanma, çocuklar, yaşlılık, akrabalık ve komşuluk ilişkileri gibi konulara ışık tutmakta ve ilgili sosyal politikalar için girdi sağlamaktadır. Ancak sosyal bilimciler ve politika üreten uzmanlar aile profili, sosyal sorunlar ve aile bireylerinin eğilimleri gibi ham verilerden çok ilişkisel analizlere ihtiyaç duyarlar. Bir başka deyişle, ailelerin refah düzeylerinden çok bu refahı belirleyen faktörler, ya da bağımlılık sorununun yaygınlığından çok gençleri bağımlılığa iten nedenler önemlidir. İşte bu bilgilerin ortaya çıkarılması akademisyenler ve uzmanlar tarafından daha ileri düzeyde çalışmaların gerçekleştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, *Türkiye Aile Yapısı İleri İstatistik Analizi Araştırması* bu türden bir ileri düzey çalışmanın en güzel ve faydalı örneklerinden biridir.

Türkiye Aile Yapısı İleri İstatistik Analizi Araştırması çalışmasına katkı veren üniversite hocalarımızın, bu çalışmaya katkı veren kişilerin ve Bakanlık personelimizin katkıları, araştırmanın bu alandaki önemli bir ihtiyaca yanıt verici nitelikte olması nedeniyle çok değerlidir. Bu tür çalışmaların artmasını ve çıktılarının politika üreten paydaşlarımız tarafından daha fazla değerlendirilmesini diliyorum.

Zehra Zümrüt SELÇUK

T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanı

SUNUŞ

İnsan olarak yaşadığımız sosyal hayatın bütün fizik ve metafizik yönleriyle kendimizi bulduğumuz nüvesi elbette ailedir. İnsanı, aileyi ve toplumu anlamak insanın tabiatına özgün sosyal politikalar ortaya çıkarmak açısından vazgeçilmez bir gerekliliktir. Bu sebeple, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı hem sosyal politikaların üretilmesinde hem sosyal hizmetlerin koordinasyonunda hem de sosyal politikalara girdi teşkil edecek verilerin toplanmasında önemli bir sorumluluk üstlenmiştir. Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü ise aile politikalarında ve ailelere yönelik sosyal hizmetlerde aynı sorumlulukların bilincinde olarak hareket etmektedir. Diğer taraftan veri toplama ve araştırma faaliyetlerinden amaç; sadece dar anlamıyla aile politikalarında sorumluluk üstlenen kuruluşların değil, ilgili tüm kamu politikalarındaki paydaşların faydalanacağı çalışmalar ortaya koymaktır. Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen çalışmalar ülkemizde bu alanda çalışan akademisyenlere, kamu kurumlarına ve bu alanda çalışan uzmanlara, gerekli sayısal verilerin sağlanacağı bir müktesebat oluşturmuştur. 2006, 2011 ve 2016 yıllarında tekrarlanan Türkiye Aile Yapısı Araştırması bu müktesebatın en önemli örneğini teşkil etmektedir.

Türkiye'nin aile birliğinin ve aile değerlerinin güçlendirilmesi, dinamik nüfus yapısının korunması, çocukların geleceğe güvenle bakabilmeleri için yeni politikalar üretilmesi önümüzdeki yıllar için önemli öncelikler arasındadır. Eşler arası uyumun ve uyumsuzluğun nedenlerinin, tek ebeveynli ailelerin oluşumunu belirleyen faktörlerin, evliliğe ve boşanmaya dair durumlarda değişikliğe yol açan sebeplerin bilinmesi bu alanda politikalar üretilmesi için zorunludur. Türk ailesindeki değişimlerden çocukların ne düzeyde

ve ne şekilde etkilendiğini ortaya çıkarmak için de daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Hem evliliklerin sağlam temeller üzerine oturulması hem de boşanma sürecindeki fertlerin ve boşanmış ebeveynlerin çocuklarına sağlanacak desteklerin belirlenmesi, evlilik ve boşanma dinamikleri konusunda bilgi düzeyinin artmasına bağlıdır. Öte yandan, Türkiye artık yaşlanan bir nüfus yapısına sahiptir. Ancak yaşlanan nüfus aile içi refahın sağlanmasında da önemli roller üstlenmekte ve nesiller arası aktarılan tecrübeler, maddi ve manevi destekler Türk ailesinin refahında önemli bir yer tutmaktadır. Aileler arasındaki dayanışmanın niteliğini, aile içi ilişkileri güçlendiren değişkenleri, kuşaklar arası tecrübe ve destek aktarımının belirleyicilerini ve sonuçlarını, bakım ve destek mekanizmalarını bilmek aileye dönük politikaların ve hizmetlerin belirlenmesine ciddi katkılar sağlayacaktır.

Türkiye Aile Yapısı Araştırması ailelerin profilleri, temel sorunları ve eğilimleri üzerine veriler içermektedir. Ancak bilimsel sonuçlara ulaşmak kadar sosyal politikada öncelikli alanlarda çözümler ve politikalar üretebilmek için bu verilerin işlenmesi ve ileri analizlerin gerçekleştirilmesi gereklidir. "Türkiye Aile Yapısı İleri İstatistik Analizi Araştırması" işte bu konudaki ihtiyacı karşılayacak, ailelerin ve Türk toplumunun acil ihtiyaçlarına dair yukarıda değinilen alanlardaki bilgi eksikliğini giderecek önemli bir çalışmadır. Çalışmada emeği geçenlere teşekkür eder ve bu araştırmanın kamu kurumlarına olduğu kadar bu alanda çalışanlara da faydalı olmasını temenni ederim.

Ali ÇEVİK

Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürü

TEŞEKKÜR

Türkiye temsili örnekleme sahip aile temalı doğrudan çalışmaların sayısı Türkiye’de oldukça az, ancak bu konudaki bilimsel verilere ihtiyaç da bir o kadar çoktur. Diğer taraftan aile temelli sosyal politikalara veri destekli kaynaklık edecek bilimsel çalışmalara duyulan ihtiyaç da ortadadır.

Bu önemli çalışma Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün değerli yöneticileri, uzmanları ve personeli tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmada kullanılan ve Genel Müdürlüğümüzce gerçekleştirilen *Türkiye Aile Yapısı Araştırması (TAYA)* üç dönem veri setinin hazırlanması, araştırma kapsamındaki bilimsel makalelerin hedef ve kapsamının belirlenmesi ve rapor yazımı aşamalarında yer alan tüm çalışanlara,

Araştırmanın bütçesini sağlayarak sosyal araştırmalara katkı veren T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı çalışanlarına,

Çalışmanın değerlendirme evrelerine katılan Sosyal Araştırma ve Politika Geliştirme Daire Başkanlığı çalışanlarından Derya Gümüş, Neriman Kaya, Tuğba Şahin, Emre Tevfik Çampınarı, Didem Turğut, Zeynep Bayrak, Ercan Üçpınar, Dursun Ayan, Ömer Faruk Daniş, Nuray Şehitoğlu’na,

Çalışmanın yürütülmesinde görev alan SAM Araştırma Danışmanlık çalışanlarından Cenap Nuhurat, Fırat Kahyaoğlu, Nesrin Ertürk, Aslı Sarıoğlu, Ateş Ortaç, Birce Kahyaoğlu ve Kerem Erverdi’ye,

Bilimsel makalelerin yazarları değerli hocalarımız İsmet Koç, Mehmet Ali Eryurt, Aylin İlden Koçkar, Mehmet Harma, Murat Şentürk, Gökçe Uysal, Mine Durmaz, Melike Saraç, Mehmet Fatih Aysan, Ferhat Kentel, Zübeyir Nişancı, Asghar Zaidi, Radoslaw Antczak, Burcu Özdemir Ocaklı, Özgür Arun ve Jason K. Holdsworth’a teşekkür ediyoruz.

Dr. Yasemin ESEN
Sosyal Araştırma ve Politika
Geliştirme Daire Başkanlığı

KATKIDA BULUNANLAR

Doç. Dr. Mehmet Ali Eryurt

1999 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden mezun olmuş, yüksek lisans ve doktora derecelerini Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nde almıştır. Doktora tez çalışmaları için Almanya'da Max Planck Demografik Araştırma Enstitüsü'nde bulunmuştur. Doçent ünvanını 2013 yılında Demografi alanında alan Eryurt hâlen Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nde çalışmaktadır. 1998, 2003, 2008 ve 2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmaları, Ulusal Anne Ölümleri Çalışması, Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması, 2008 ve 2014 Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırmaları, Uydu Kentlerde Yaşayan Sığınmacıların Sosyo-Ekonomik Profili, Türkiye'de Yasal Olarak İkamet Eden Yabancıların Profili ve Yaşam Koşulları, Türkiye'de Afganistan Uyruklu Sığınmacılar gibi çok sayıda büyük çaplı sosyal araştırmada proje koordinatörü ve araştırmacı olarak yer almıştır. Türkiye'nin demografik dönüşümü, nüfus politikaları, doğurganlık, bebek ölümlülüğü, çocuk yoksulluğu, sosyal eşitsizlikler, yaşlılık, göç kentleşme, sığınmacı ve mülteci nüfus, uluslararası iş gücü göçü gibi konularda kitapları, kitap bölümleri ve makaleleri bulunmaktadır.

Prof. Dr. İsmet Koç

Lisans eğitimini sosyoloji alanında, yüksek lisans ve doktora eğitimini ise demografi alanında yapmıştır. Aile sosyolojisi, göç sosyolojisi, nüfus politikaları, demografik teknikler, demografide hayat tablosu uygulamaları, nüfus projeksiyonları, düşükler, infertilite, doğurganlık ve ölümlülük analizleri temel ilgi alanlarını oluşturmaktadır. Katkıda bulunduğu çalışmalar arasında, 1988-2018 döneminde gerçekleştirilen demografik araştırmalar ile aile yapısının değişimi, kadına yönelik şiddet, anne ölümleri, iç ve dış göç süreçleri, uluslararası koruma altında bulunan göçmen nüfusa ilişkin çalışmalar bulunmaktadır. Hâlen Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nde öğretim üyesidir.

Ar. Gör. Melike Saraç

Lisans eğitimini matematik alanında, yüksek lisans eğitimini matematik ve sosyal araştırma yöntemleri alanlarında yapmıştır. Doktora eğitimine ise sosyal araştırma yöntemleri alanında devam etmektedir. Sosyal araştırma tasarımı, nicel analiz yöntemleri, sosyal araştırmalarda görüşmeciler özellikleri, örnekleme teknikleri, cevapsızlık, sosyal araştırmalarda veri kalitesi, sosyal istenebilirlik yanlılığı, infertilite, düşükler, evlilik ve boşanma gibi konular ilgi alanlarını oluşturmaktadır. Katkıda bulunduğu çalışmalar arasında, 2014-2018 döneminde gerçekleştirilen kadına yönelik şiddet, uluslararası koruma altında bulunan göçmen nüfusa ilişkin çalışmalar ve devam eden demografik araştırmalar bulunmaktadır. Hâlen Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nde araştırma görevlisidir.

Prof. Dr. Aylin İlden Koçkar

Aylin İlden Koçkar lisans, yüksek lisans ve doktorasını Orta Doğu Teknik Üniversitesi Psikoloji ve Klinik Psikoloji programlarında tamamlamıştır. 1998-2005 yılları arasında Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Anabilim Dalı'nda Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı'nda çalışmıştır. 2007-2011 yılları arasında Bilkent Üniversitesi ile Atılım Üniversitesi'nde yarı zamanlı öğretim görevlisi olarak akademik yaşamına devam etmiştir. Doktora sonrasında Hollanda Hükümeti Yüksek Öğretim Kurumu ile Merkezleri Hollanda'da bulunan International Child Development Initiatives (ICDI) ve Sardes tarafından düzenlenen Early Childhood Development Diploma eğitimini tamamlamıştır. "Video Geribildirimi ile Olumlu Ebeveynlik ve Duyarlı Disiplin (VIPP-SD)" yönteminin ülkemize kazandırılması çalışmalarında hem araştırmacı hem de uygulayıcısı olan Dr. Koçkar hâlen Altınbaş Üniversitesi Psikoloji Bölüm Başkanı olarak görev yapmaktadır. Uzmanlık alanları çocuk ve ergen psikopatolojisi olan Dr. Koçkar okul öncesi, çocukluk ve ergenlik döneminde görülen duygudurum bozukluklarını araştırmakta ve bu konularda seminer ve danışmanlık vermektedir. Araştırmalarını, Altınbaş Üniversitesi Psikoloji Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde yürüten Prof. Dr. Koçkar'ın yurt içi ve yurt dışında yayımlanan pek çok makalesinin yanı sıra "Çocuk Üniversitesi" kavramı üzerine yayınlar gerçekleştirmektedir.

Doç. Dr. Mehmet Harma

Doç.Dr. Mehmet Harma Kadir Has Üniversitesi, Psikoloji bölümünde görev almaktadır. Doktorasını Sosyal Psikoloji alanında Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde tamamlayan Harma'nın ilgi alanları kişiler arası ilişkiler ve farklı alanlardaki yansımalarıdır. Araştırma konuları kişiler arası ilişkiler, yetişkin bağlanması, yakın ilişkilerin oluşması, devam etmesi ve işlevleri ile duygu düzenleme kavramı ve gelişimi konularını içermektedir.

Doç. Dr. Gökçe Uysal

Gökçe Uysal Galatasaray Üniversitesi ekonomi bölümünden lisans derecesini aldıktan sonra yüksek lisans ve doktora çalışmalarını ABD'de University of Rochester'da ekonomi alanında tamamlamıştır. 2007 yılından beri Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezinde (Betam) direktör yardımcılığı yapmakta ve aynı üniversitede ekonomi bölümünde ders vermektedir. İş gücü piyasaları, kadın iş gücüne katılımı, genç işsizliği, Suriyelilerin Türkiye iş gücü piyasasına uyumlaştırılması, toplumsal cinsiyet eşitliği, eğitim ekonomisi ve hanehalkı tasarrufları gibi konularda araştırmalar yürütmektedir.

Ar. Gör. Mine Durmaz Aslan

Ege Üniversitesi iktisat bölümünden lisans derecesini aldıktan sonra yüksek lisans çalışmasını İsveç'te Stockholm Üniversitesi'nde ekonometri alanında tamamlamıştır. 2013 yılından beri Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezinde (Betam) araştırma asistanı olarak çalışmaktadır. İş gücü piyasaları, kadın iş gücüne katılımı gibi araştırma konuları ile ilgilenmektedir.

Dr. Öğr. Üyesi Zübeyir Nişancı

Zübeyir Nişancı, İstanbul Şehir Üniversitesi'nde öğretim üyesidir. Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji bölümünden lisans, Hartford Seminary'den ise yüksek lisans derecesini aldı. Yüksek lisans eğitimi sırasında Hartford Institute Religion Research'da (Hartford Din Araştırmaları Enstitüsü) araştırma projelerinde çalıştı. Doktora eğitimini de Loyola University Chicago Sosyoloji bölümünde tamamladı. 2009-2014 yılları arasında Loyola University Chicago'da Din Sosyolojisi, Sosyolojiye Giriş, Küresel Eşitsizlikler, Sosyal Hareketler ve Sosyal Problemler dersleri verdi. Aynı okulda 2011 ve 2013 yılları arasında İstatistik Danışmanı olarak çalıştı. Din Sosyolojisi, Nicel Araştırma Metodları, Sivil ve Sosyal Katılım, Sosyal Eşitsizlikler, Göçmenlik ve Küreselleşme başlıca ilgilendiği konular arasındadır.

Prof. Dr. Ferhat Kentel

İstanbul Şehir Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyesidir. 1981'de ODTÜ'de işletmecilik lisans, 1983'te Ankara Üniversitesi SBF'de yüksek lisans ve 1989'da Paris, EHESS'ten sosyoloji doktora derecesi aldı. Marmara Üniversitesi Fransızca Kamu Yönetimi Bölümü'nde, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalıştı. Türkiye'de ve yurt dışında çeşitli kitap ve dergilerde modernite, gündelik hayat, yeni sosyal hareketler, din, İslami hareketler, aydınlar, etnik cemaatler üzerine makaleleri yayımlandı. Yayımlanmış bazı araştırma ve kitapları şunlardır: Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü mü mü Engel mi? (A. Kaya ile birlikte); Millet in bölünmez bütünlüğü: Demokratikleşme sürecinde parçalayan milliyetçilik(ler) (M. Ahıska ve F. Genç ile birlikte); Ehlileşmemek, düzleşmemek, direnmek, Türkiye'de Ermeniler. Cemaat-Birey-Yurttaş (F. Üstel, G. G. Özdoğan, K. Karakaşlı ile birlikte); Yeni Bir Dil - Yeni bir Toplum; Kır Mekânının Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Dönüşümü: Modernleşen ve Kaybolan Geleneksel Mekânlar ve Anlamlar (Murat Öztürk ile birlikte), TÜBİTAK.

Doç. Dr. Murat Şentürk

Lisans eğitimini 2004'te İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde, yüksek lisansını İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde "Yoksulların Yaşam Stratejileri: Küçük Mustafa Paşa ve Balat Örnekleri" adlı çalışmasıyla 2008 yılında tamamladı. Yine aynı bölümde "Kentsel Müdahaleler Açısından İstanbul" başlıklı teziyle doktora çalışmasını 2011 yılında bitirdi. 2013 yılında City University of New York The Graduate Center'da yer alan Center for Place Culture and Politics adlı merkezde misafir araştırmacı olarak bulundu. Hâlen İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışan Şentürk'ün ilgi alanları arasında kentsel müdahaleler, kent ve siyaset, mekânın sosyolojisi, aile, yeni medya, teknoloji bağımlılığı ve yaşlanmanın sosyolojisi yer almaktadır.

Doç. Dr. Mehmet Fatih Aysan

Doç. Dr. Mehmet Fatih Aysan İstanbul Şehir Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyesidir. 2011 yılında University of Western Ontario'da Sosyoloji doktorasını tamamlamış, yine aynı üniversitede 2010-2012 yılları arasında öğretim görevlisi olarak dersler vermiştir. Temel ilgi alanları demografi, aile, iktisadi sosyolojisi ve sosyal politikalarıdır. Çalışmalarının merkezini iş piyasası, nüfus yapısı, sosyal politikaların toplum refahı üzerindeki etkileri oluşturmaktadır. Dr. Aysan'ın araştırmaları Avrupa Birliği, IDRC, ve TÜBİTAK tarafından desteklenmiş olup çalışmalarından bazıları Routledge, Palgrave, Springer, Population & Development Review, Canadian Journal of Sociology ve Emerging Markets & Finance gibi dergi ve yayınevlerinde yayımlanmıştır.

Doç. Dr. Özgür Arun

1977 yılında Anadolu'da bir köyde doğmuş ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde (ODTÜ) yüksek öğrenimini tamamlamıştır. 2001 yılında ODTÜ'den mezun olduktan sonra Berlin'e yerleşmiş ve 2002 yılının sonuna kadar araştırmalarına burada devam etmiştir. Türkiye'ye döndükten sonra, 2004 ve 2011 yılları arasında ODTÜ Sosyoloji Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmıştır. 2011 yılında, Akdeniz Üniversitesi Gerontoloji Bölümü'nde tam zamanlı öğretim üyesi olarak araştırmalarına başlayan Arun, 2013 ile 2016 yılları arasında Gerontoloji Bölüm Başkanlığını yürütmüştür. 2014 yılında Akdeniz Üniversitesi "Bilim, Hizmet, Teşvik" ödülleri kapsamında, sosyal bilimler alanında ödül alan Arun, 2017 yılında ise Association for Gerontology in Higher Education (AGHE) tarafından yüksek öğrenimde etkileyici ve yenilikçi çalışmalar yapan ve üstün liderlik sergileyen bilim insanlarına verilen Rising Star ödülüne layık görülmüştür. Yüksek öğrenim, gençlik ve işsizlik, kırsal kalkınma, gelir ve refah, çocuk iş gücü ve engellilik konularında araştırmalar gerçekleştiren Arun'un güncel çalışmaları ve yazıları, yaşlılık, kuşaklar arası ilişkiler, kültür, sınıf ve beğeniler üzerinedir. Arun, yaşlanma ve yaşlılık yazınında öncü konumda olan The Gerontologist dergisinin Türkiye'den seçilmiş ilk ve tek editörüdür.

Dr. Jason K.Holdsworth

1969 yılında ABD'nin Virjinya eyaletinde doğan Jason K.Holdsworth, James Madison Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Mezun olduktan sonra Boston ve civarında çalıştı ve 1995 yılında Türkiye'ye taşındı. Eşiyle tanıştığı İstanbul'da değişik sektörlerde çalıştı ve Aile Danışmanlığı alanında yüksek lisans öğrenimini başarıyla tamamladı. 2008 yılında gerontoloji alanında eğitim almak için ailesiyle beraber Antalya'ya taşındı.

Antalya'nın kırsal ve kentsel bölgelerinde aile yakınlarını etkileyen bakım yükü ve bakıcı sorunları üzerine kapsamlı bir alan çalışması gerçekleştirdi. 2013 yılının Mart ayında Dortmund Teknik Üniversitesinde Sosyal Gerontoloji odaklı teziyle, Eğitim, Psikoloji ve Sosyoloji Fakültesi'nde doktora eğitimini tamamlayan Holdsworth, Eylül 2013'den Aralık 2016'ya kadar Akdeniz Üniversitesi Gerontoloji Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak çalıştı. 2017 yılı Şubat ayında kuruluşundan itibaren Senex: Yaşlılık Çalışmalar Dergisi'nin Uluslararası Araştırmalar editörüdür. Yaşlı bakımı ile yaşlıların aile bakıcılarının üzerindeki yükü, çevresel gerontoloji ve yaşlılara yönelik danışmanlık hizmetleri konularında bilimsel çalışmalarını sürdürmektedir.

Prof. Dr. Asghar Zaidi

Asghar Zaidi Seul Üniversitesi Gerontoloji Bölümü'nde profesörlük, London School of Economics ve Political Sceince'da ziyaretçi profesörlük yapmaktadır. Öncesinde Southampton Üniversitesi'nde Uluslararası Sosyal Politikalar Bölümü'nde Profesör, UN-Affiliated European Centre'da Araştırma Yürütücüsü, Paris'te OECD'de Kıdemli Ekonomist ve UK Department for Work and Pension'da devlet memuru olarak çalışmıştır. İlgi alanları arasında aktif ve sağlıklı yaşlanma, yaşların ve engellilerin rahfahı ve yaşlanma ve yaşlı bireyler üzerine derlenmiş veri setleri vardır. 2012 senesinden beri Avrupa Komisyonu ve UNECE için Active Ageing Index ve Helpage International için Global AgeWatch projelerinin yürütücülüğünü yapmaktadır. Zaidi yakın zamanda Çin ve Kore için AAI, British Council için İslamabad'da yaşlı bireylerin insan hakları ve Age Internation UK için Pakistan'da demans üzerine olan projelerini tamamlamıştır. Zaidi'nin hâlihazırda Kore'de ASEM Global Ageing'de idari komite üyeliği ve Core Group of the UN Titchfield City Group on Ageing'de üyeliği bulunmaktadır.

Doç. Dr. Radoslaw Antczak

Radoslaw Antczak yüksek lisansını Lodz Üniversitesi'nde Sosyoloji dalında yapmıştır. Daha sonra 2015 yılında Varşova Ekonomik Okulu'nda doktorasını tamamlamıştır. 2015-2016 yıllarında Southampton Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak çalışmıştır. Doktora tezinde Polonya genelinde yaşam kalitesi ve toplumsal itibar konusunu çalışmıştır. Antczak'ın ilgili alanları arasında öznel refah, maddi refah, yaşlı sağlığı ve nüfusun yaşlanmasının sonuçları yer almaktadır. Üniversitede araştırma tasarımı, tüketim kalıpları analizi ve istatistik konularında dersler vermektedir. Ayrıca Polonya Merkezi İstatistik Ofisi'ne sosyal istatistik, iş gücü piyasası ve yaşam koşulları konularında danışmanlık yapmaktadır. Hâlen Varşova Ekonomik Okulu İstatistik ve Demografi Enstitüsü'nde Asistan Profesör olarak görev yapmaktadır.

Dr. Burcu Özdemir Ocaklı

Burcu Özdemir Ocaklı 2007 yılında Bilkent Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nden mezun olduktan sonra Oxford Üniversitesi Karşılaştırmalı Sosyal Politika bölümünde yüksek lisansı tamamlamıştır. 2017 yılındaysa Oxford Üniversitesi Yaşlanan Nüfus Enstitüsü'nde sosyoloji doktorasını tamamlamıştır. Doktora tezinde nesiller arası ilişkileri demografik yaşlanma çerçevesinde ele almıştır. İlgili alanları arasında demografik yaşlanma, yaşlılık, yaşlılara yönelik sosyal politikalar ve sosyal hizmetler yer almaktadır. Burcu Özdemir Ocaklı T.C. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve T.C. Adalet Bakanlığı için yapılan kapasite artırıcı projelerde araştırmacı ve danışman olarak görev almıştır. Hâlen Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi'nde araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
1. TÜRKİYE'DE DOĞURGANLIK DAVRANIŞLARI: DÜZEY, BELİRLEYİCİLER, POLİTİKALAR	12
1.1. Giriş.....	12
1.2. Veri Kaynağı ve Yöntem.....	13
1.3. Türkiye'de Doğurganlık Dönüşümü ve Doğurganlık Tercihlerinde Yaşanan Değişim.....	14
1.4. Türkiye'de Sahip Olunan ve İstenen Çocuk Sayıları: TAYA-2016 Bulguları.....	18
1.5. Sonuç ve Politika Önerileri.....	27
1.6. Kaynakça.....	31
2. TÜRKİYE'DE AİLE YAPISININ DEĞİŞİMİ SÜRECİNDE TEK EBEVEYNLİ AİLELERİN OLUŞUMU, BELİRLEYİCİLERİ VE REFAH DURUMU (2006-2016)	36
2.1. Özet.....	36
2.2. Gerekeçe ve Amaçlar.....	37
2.3. Yöntem.....	39
2.4. Literatür ve Teorik Çerçeve.....	42
2.5. Aile Yapısının Değişimi.....	49
2.6. Aile Yapısı ve Aile Üyelerinin Yaş ve Cinsiyet Yapısı.....	55
2.7. Tek Ebeveynli Ailelerin Özellikleri ve Oluşum Süreci.....	58
2.8. Tek Ebeveynli Ailelerin Refah Durumu.....	62
2.9. Tek Ebeveynli Ailelerde Çocukların Özellikleri ve Refah Durumu.....	69
2.10. Sonuçlar ve Politika Önerileri.....	77
2.11. Kaynakça.....	82
3. TÜRKİYE'DE İLK EVLİLİK YAŞININ VE EVLİLİĞE İLİŞKİN PRATİKLERİN DEĞİŞİMİ VE BOŞANMA İLE İLİŞKİSİ (2006-2016)	88
3.1. Özet.....	88
3.2. Gerekeçe ve Amaçlar.....	89
3.3. Yöntem.....	90
3.4. Literatür ve Teorik Çerçeve.....	93
3.5. İlk Evlilik Yaşının Değişimi.....	99
3.6. Erken Yaşlarda Yapılan Evliliklerin Değişimi.....	107
3.7. Evliliğin Kuruluşuna İlişkin Özelliklerin Değişimi.....	114
3.8. Evlilik Yaşı ve Evliliğin Başlangıcına İlişkin Pratiklerin Boşanma ile İlişkisi.....	119
3.9. Sonuçlar ve Politika Öncelikleri.....	125
3.10. Kaynakça.....	128

4. AİLE İÇİ ANLAŞMAZLIKLAR, ÇOCUKLARA YANSIMALARI İLE ÇOCUĞUN DEĞERİNİN YILLAR İÇERİSİNDE DEĞİŞİMİ	136
4.1. Özet.....	136
4.2. Literatür Taraması.....	136
4.3. Bulgular.....	140
4.4. Tartışma.....	159
4.5. Öneriler.....	168
4.6. Sosyal Politika Önerileri.....	170
4.7. Kaynakça.....	172
5. TÜRKİYE'DE KADINLARIN İŞ GÜCÜ PİYASASINA KATILMA KARARINI BELİRLEYEN ETMENLER	180
5.1. Giriş.....	180
5.2. Yazın Taraması.....	182
5.3. Veri Seti ve Metodoloji.....	185
5.4. Betimleyici İstatistikler.....	185
5.5. Regresyon Sonuçları.....	190
5.6. Sonuçlar ve Politika Önerileri.....	197
5.7. Kaynakça.....	200
5.8. Ek.....	204
6. SOSYODEMOGRAFİK VE SOSYOKÜLTÜREL FARKLILIKLARIN EŞLER ARASI ÇATIŞMAYA ETKİSİ	212
6.1. Özet.....	212
6.2. Giriş.....	212
6.3. Bulgular.....	218
6.4. Sonuç ve Tartışma.....	228
6.5. Sosyal Politika Önerileri.....	230
6.6. Öneriler.....	232
6.7. Kaynakça.....	234
7. TÜRKİYE'DE AİLE OLMAK: İÇERİSİ VE DIŞARISI ARASINDA AİLE İÇİ İLİŞKİLER	238
7.1. Öz.....	238
7.2. Giriş.....	238
7.3. Kuramsal Arka Plan ve Literatür.....	240
7.4. Metodolojik Yaklaşım.....	244
7.5. Bulgular.....	247
7.6. Betimleme ve Yorumlama Çalışması: İkincil Bulgular.....	253
7.7. Sonuç.....	257
7.8. Öneriler.....	259
7.9. Kaynakça.....	264

8. SOSYAL ETKİLEŞİM VE DAYANIŞMA AÇISINDAN AKRABALIK VE KOMŞULUK İLİŞKİLERİ	268
8.1. Giriş.....	268
8.2. Yöntem.....	270
8.3. Analiz.....	273
8.4. Sonuç.....	296
8.5. Politika Önerileri.....	302
8.6. Kaynakça.....	308
9. NESİLLER ARASI TRANSFERİN DEĞİŞİMİ VE MUTLULUĞA ETKİSİ	314
9.1. Özet.....	314
9.2. Giriş.....	314
9.3. Kavramsal Çerçeve ve Literatür.....	315
9.4. Veri ve Yöntem.....	319
9.5. Analiz: Nesiller Arası Transferlerdeki Değişim ve Nesiller Arası Transferlerin Mutluluğa Etkisi.....	322
9.6. Politika Önerileri.....	327
9.7. Sonuç.....	329
9.8. Kaynakça.....	330
10. TÜRKİYE'DE KUŞAKLARARASI BAKIM VE DESTEK MEKANİZMALARI: RİSK ALTINDAKİ NÜFUSUN TANIMLANMASI	336
10.1. Giriş/Arka Plan.....	336
10.2. Kuramsal Çerçeve.....	336
10.3. Yöntem.....	340
10.4. Sınırlılıklar ve Sonraki Çalışmalar için Öneriler.....	341
10.5. Hanelerin Temel Özellikleri ve Bakıma Bağımlılık Durumları.....	341
10.6. Türkiye'de Bakım ve Destek Mekanizmaları: Risk Altındaki Nüfusu Tanımlamak.....	350
10.7. Sonuç.....	353
10.8. Kaynakça.....	355
11. TÜRKİYE'DE YAŞLI İNSANLARIN REFAHI VE YAŞAM KALİTESİ	360
11.1. Giriş.....	360
11.2. Araştırmanın Amacı.....	361
11.3. Veri ve Yöntem.....	362
11.4. Bulgular.....	363
11.5. Tartışma.....	375
11.6. Sonuçlar.....	376
11.7. Kaynakça.....	378
11.8. Ek.....	380

TABLolar

1. TÜRKİYE'DE DOĞURGANLIK DAVRANIŞLARI: DÜZEY, BELİRLEYİCİLER, POLİTİKALAR	12
Tablo 1.1. Toplam doğurganlık hızı aralıklarına göre doğurganlık geçişi aşamaları.....	14
Tablo 1.2. Temel özelliklere göre 40-49 yaş grubundaki kadınların sahip oldukları ortalama çocuk sayısı, TAYA-2016.....	18/19
Tablo 1.3. Sahip olunan çocuk sayısının belirleyeni, Poisson regresyon analizi sonuçları, TAYA-2016.....	20/21
Tablo 1.4. Temel özelliklere göre 40-49 yaş grubundaki kadınların istedikleri çocuk sayısı, TAYA-2016.....	21/22
Tablo 1.5. İstenecek çocuk sayısının belirleyeni, Poisson regresyon analizi, TAYA-2016.....	22/23
Tablo 1.6. İstenecek ve sahip olunan çocuk sayısı arasında fark, TAYA-2016.....	24/25
Tablo 1.7. İstediklerinden fazla çocuğa sahip olma ve istediklerinden az çocuğa sahip olma durumunun belirleyicileri, ikili lojistik regresyon analizi sonuçları, TAYA-2016.....	26/27
2. TÜRKİYE'DE AİLE YAPISININ DEĞİŞİMİ SÜRECİNDE TEK EBEVEYNLİ AİLELERİN OLUŞUMU, BELİRLEYİCİLERİ VE REFAH DURUMU (2006-2016)	36
Tablo 2.1. Çalışmada kullanılan aile yapılarının sınıflaması ve açıklamaları.....	41
Tablo 2.2. Türkiye'de aile yapısının değişimi, 1968-2016.....	49
Tablo 2.3. Türkiye'de (ayrıntılı) aile yapısının değişimi, 1978-2016.....	50
Tablo 2.4. Aile yapısının bölgeler (İBBS-1) temelinde yüzde dağılımı, TAYA-2006.....	52
Tablo 2.5. Aile yapısının bölgeler (İBBS-1) temelinde yüzde dağılımı, TAYA-2011.....	53
Tablo 2.6. Aile yapısının bölgeler (İBBS-1) temelinde yüzde dağılımı, TAYA-2016.....	54
Tablo 2.7. Aile yapılarının evlilik kuşaklarına göre yüzde dağılımı, TAYA-2016.....	55
Tablo 2.8. Hanehalkı üyelerinin cinsiyete göre aile yapısı temelinde yüzde dağılımı ve cinsiyet oranları, TAYA-2006, TAYA-2011 ve TAYA-2016.....	56
Tablo 2.9. Hanehalkı üyelerinin yaş gruplarına göre aile yapısı temelinde yüzde dağılımı, TAYA-2006, TAYA-2011 ve TAYA-2016	56/57
Tablo 2.10. Türkiye'de aile yapılarına göre geniş yaş gruplarının dağılımı ve ortalama yaş, TAYA-2011 ve TAYA-2016.....	57/58
Tablo 2.11. Ebeveynlerin yaşlarının aile yapılarına göre yüzde dağılımı, TAYA-2006 ve TAYA-2016.....	59
Tablo 2.12. Ebeveynlerin son bir haftadaki çalışma durumlarının aile yapılarına göre yüzde dağılımı, TAYA-2011 ve TAYA-2016	60
Tablo 2.13. Ebeveynlerin medeni durumlarının aile yapılarına göre yüzde dağılımı, TAYA-2006 ve TAYA-2016.....	61
Tablo 2.14. Hanelerin sosyoekonomik seviyesinin aile yapılarına göre yüzde dağılımı, TAYA-2011 ve TAYA-2016.....	64
Tablo 2.15. Aile yapısına göre hanelerin gelir ve gider ortalamaları ve sosyal yardım ve borç/kredi alma durumları, TAYA-2011 ve TAYA-2016.....	65
Tablo 2.16. Aile yapısına göre hanelerde bakıma muhtaç en az yaşının bulunma durumu, TAYA-2006 ve TAYA-2016.....	66
Tablo 2.17. Aile yapısına göre ailelerin genel olarak beyan ettikleri mutluluk durumu, TAYA-2006 ve TAYA-2016.....	67
Tablo 2.18. Tek ebeveynli ailelerin belirleyicileri, lojistik regresyon, TAYA-2016.....	68
Tablo 2.19. 18 yaş altındaki çocukların yaş gruplarına ve aile tipine göre ortalama yaşları, TAYA-2011 ve TAYA-2016.....	70
Tablo 2.20. 18 yaş altındaki çocukların sayısının aile tiplerine göre yüzde dağılımı, TAYA-2011 ve TAYA-2016.....	72
Tablo 2.21. 6-24 yaş nüfusunun aile tipine göre okula devam oranları, TAYA-2011.....	73

Tablo 2.22. 6-24 yaş nüfusunun aile tipine ve cinsiyete göre okula devam oranları, TAYA-2016.....	74
Tablo 2.23. 3-5 yaş grubundaki çocuklar arasında aile tipine göre anaokulu/anasınıfı ya da kreşe gidenlerin yüzdesi, 2011 ve 2016.....	74
Tablo 2.24. Ayrı odası olan çocukların aile tipine göre yüzde dağılımı, 2011 ve 2016.....	74

3. TÜRKİYE'DE İLK EVLİLİK YAŞININ VE EVLİLİĞE İLİŞKİN PRATİKLERİN DEĞİŞİMİ VE BOŞANMA İLE İLİŞKİSİ (2006-2016)

Tablo 3.1. Evlilik Kuşaklarına ve Cinsiyete Göre İlk Evlilik Yaşının Değişimi, TAYA-2016.....	100
Tablo 3.2. Eğitim Süresi, Cinsiyet ve Evlilik Kuşağına Göre Ortalama İlk Evlilik Yaşının Değişimi, TAYA-2016.....	102
Tablo 3.3. Çalışma Durumu, Cinsiyet ve Evlilik Kuşağına Göre Ortalama İlk Evlilik Yaşının Değişimi, TAYA-2016.....	103
Tablo 3.4. Refah Seviyesi, Cinsiyet ve Evlilik Kuşağına Göre Ortalama İlk Evlilik Yaşının Değişimi, TAYA-2016.....	104
Tablo 3.5. Geleneksellik Seviyesi, Cinsiyet ve Evlilik Kuşağına Göre Ortalama İlk Evlilik Yaşının Değişimi, TAYA-2016.....	105
Tablo 3.6. Bölgelere, Cinsiyet ve Evlilik Kuşağına Göre Ortalama İlk Evlilik Yaşının Değişimi, TAYA-2016.....	106
Tablo 3.7. Kadınların İlk Evlilik Yaşının Belirleyicileri, Poisson Regresyon Analizi, TAYA-2016.....	108
Tablo 3.8. İlk Evlenme Yaşının Cinsiyete Göre Yığılmalı Yüzde Dağılımı, 2006-2016.....	109
Tablo 3.9. Erken Evlenme Seviyesinin Kadınların Temel Özelliklerine Göre Yüzde Dağılımı, 2016.....	110
Tablo 3.10. Evlilik Kuşağına ve Cinsiyete Göre Erken Evlenmelerin Yüzde Dağılımı, 2016.....	111
Tablo 3.11. Erken Evlilik Riskinin Belirleyicileri, Lojistik Regresyon, TAYA-2016.....	113
Tablo 3.12. Evliliklerin Kuruluşuna İlişkin Özelliklerin Yüzde Dağılımı, TAYA-2006, TAYA-2011 ve TAYA-2016.....	114
Tablo 3.13. Evliliğin Kuruluşuna İlişkin Özelliklerin ve Eşlerin Tanışma Şekillerinin Evlilik Kuşaklarına Göre Yüzde Dağılımı, TAYA-2016.....	116
Tablo 3.14. Geleneksellik Seviyesinin Kadının Temel Özelliklerine Göre Yüzde Dağılımı, TAYA-2016.....	117
Tablo 3.15. Evlilik Kuşaklarına Göre Evlilik Öncesinde Yapılan Törenlerin Yüzde Dağılımı, 2016.....	118
Tablo 3.16. Ešte Aranan Özelliklerin Önemli ve Çok Önemli Olmasının Evlilik Kuşaklarına ve Cinsiyete Göre Yüzde Dağılımı, TAYA-2016.....	119
Tablo 3.17. Kadınların Medeni ve Daha Önceki Boşanma Durumlarının Yüzde Dağılımı, TAYA-2006, TAYA 2011 ve TAYA-2016.....	120
Tablo 3.18. Kadınların Boşanma ve Erken Evlenme Durumlarının Evlilik Kuşaklarına Göre Yüzde Dağılımı, 2016.....	121
Tablo 3.19a. Boşanma Oranlarının Kadının Temel Özelliklerine Göre Yüzde Dağılımı, TAYA-2016.....	122
Tablo 3.19b. Boşanma Oranlarının Kadının Temel Özelliklerine Göre Yüzde Dağılımı, TAYA-2016.....	122
Tablo 3.20a. Kadınlar arasında boşanma riskinin belirleyicileri, lojistik regresyon, TAYA-2016.....	123
Tablo 3.20a. Boşanma Riskinin Belirleyicileri, Lojistik Regresyon, 2016 (devam).....	124

4. AİLE İÇİ ANLAŞMAZLIKLAR, ÇOCUKLARA YANSIMALARI İLE ÇOCUĞUN DEĞERİNİN YILLAR İÇERİSİNDE DEĞİŞİMİ

Tablo 4.1. Ailede Anlaşmazlık Sıklığı Psikometrik Özellikleri.....	141
Tablo 4.2. Baba ve annenin beyan ettiği farklılıklara toleransın belirleyicileri.....	142
Tablo 4.3. Ailede Anlaşmazlıklar-Sorulara Göre Dağılımlar.....	145
Tablo 4.4. Anlaşmazlık Durumlarına Verilen tepki Tarzları Faktör Analizi Sonuçları.....	147
Tablo 4.5. Çocuğa Şiddeti Yordayan Değişkenler.....	148
Tablo 4.6. Çocuklarda görülen davranış sorunları boyutlarını (çocuğa verilen cezaların sebepleri) yordayan değişkenler.....	149
Tablo 4.7. Çocukta görülen davranış sorunlarını (çocuğa verilen cezaların sebepleri) yordayan değişkenler.....	150
Tablo 4.8. Annelerin ceza verme tarzını yordayan değişkenler.....	153
Tablo 4.9a. Bölgeler Temelinde Annelerin Psikolojik ve Fiziksel Ceza Verme Sıklığı.....	154
Tablo 4.9b. Bölgeleri Temsil Eden Şehirler Listesi.....	155

Tablo 4.10. Çocuğun Değeri Faktör Yükleri	156
Tablo 4.11. Çocuğun Değeri Boyutları Betimleyici İstatistikleri	157
Tablo 4.12. Çocuğun değeri algılarını yordayan değişkenler	158

5. TÜRKİYE'DE KADINLARIN İŞ GÜCÜ PİYASASINA KATILMA KARARINI BELİRLEYEN ETMENLER 180

Tablo 5.1. Betimleyici istatistikler	187/188
Tablo 5.2. Kadınların geleneksellik ile ilgili sorulara verdikleri cevaplara göre dağılımları	189
Tablo 5.3. Yaş gruplarına göre tahmin edilen marjinal etkiler	190/191
Tablo 5.4. Eğitim seviyelerine göre kadınların çalışmama sebepleri	193
Tablo 5.5. Ev işlerini yapan evli kadınların oranı, 2016	194
Tablo 5.6. Evli kadınların hanede alınan kararlara katılımı, 2016	195
Tablo 5.7. Sosyal yardım alan hanelerde yaşayan kadınların oranı	196
Tablo 5.8. Bölgelere göre tahmin edilen marjinal etkiler	196

6. SOSYODEMOGRAFİK VE SOSYOKÜLTÜREL FARKLILIKLARIN EŞLER ARASI ÇATIŞMAYA ETKİSİ 212

Tablo 6.1. Çiftlerin (erkek ve kadın) rapor ettikleri çatışma seviyeleri	215
Tablo 6.2: Eşlerin Cinsiyetlerine Göre Yaş, Sağlık Durumu, Gelir ve Dindarlık Seviyesi	219
Tablo 6.3. Sıralı Lojistik Regresyon Sonuçları (Kadının Rapor ettiği Çatışma Seviyesi)	226
Tablo 6.4. Sıralı Lojistik Regresyon Sonuçları (Erkeğin Rapor ettiği Çatışma Seviyesi)	227

7. TÜRKİYE'DE AİLE OLMAK İÇERİSİ VE DIŞARISI ARASINDA AİLE İÇİ İLİŞKİLER 238

Tablo 7.1. Faktör Analizi	245
Tablo 7.2. Faktörler için betimleyici istatistikler	247
Tablo 7.3. Olağan dışı yemek yeme dağılımını tahmin eden sıralı lojistik regresyon modeli	248
Tablo 7.4. Olağan dışı yemek yeme dağılımını tahmin eden sıralı lojistik regresyon modeli	249
Tablo 7.5. Ziyaret sıklığı dağılımını tahmin eden sıralı lojistik regresyon modeli	250
Tablo 7.6. Ev dışı aile faaliyetleri dağılımını tahmin eden sıralı lojistik regresyon modeli	252
Tablo 7.7. Mutluluk	257

8. SOSYAL ETKİLEŞİM VE DAYANIŞMA AÇISINDAN AKRABALIK VE KOMŞULUK İLİŞKİLERİ 268

Tablo 8.1. Hediyeleşme Durumlarını Boyutlandıran Faktör Analizi Sonuçları	272
Tablo 8.2. Aile ve Akraba Sahipliği, TAYA 2006-2011-2016	273
Tablo 8.3. Yaş Gruplarına Göre Aile ve Akraba Sahipliği, TAYA 2006	274
Tablo 8.4. Yaş Gruplarına Göre Aile ve Akraba Sahipliği, TAYA 2011	274
Tablo 8.5. Yaş Gruplarına Göre Aile ve Akraba Sahipliği, TAYA 2016	275
Tablo 8.6. Yıllara Göre Akraba Türü Sayısı, TAYA 2006-2011-2016	275
Tablo 8.7. Yaşa Göre Ortalama Aile Üye ve Akraba Türü Sayısı, TAYA 2006-2011-2016	276
Tablo 8.8. Eğitim Durumuna Göre Ortalama Aile Üye ve Akraba Türü Sayısı, TAYA 2006-2011-2016	276

Tablo 8.9. Türkiye’de Hanehalkı Büyüklüğü, TAYA 2006-2011-2016	277
Tablo 8.10. Türkiye’de Bireylere Göre Hane Tipleri, TAYA 2006-2011-2016	277
Tablo 8.11. Türkiye’de Cinsiyete Göre Hane Tipleri, TAYA 2006-2016	278
Tablo 8.12. Medeni Duruma Göre Hane Tipleri, TAYA 2006-2011-2016	279
Tablo 8.13. Türkiye’de Bireylerin Yaşına Göre Hane Tipleri, TAYA 2006-2011-2016	279
Tablo 8.14. Türkiye’de Bireylerin Akrabalarına Mesafesi, TAYA 2006-2016	280
Tablo 8.15. Hane Tipine Göre Aynı Binada Oturan Akraba Türleri, TAYA 2006-2016	281
Tablo 8.16. Hane Tipine Göre Aynı Semtte Oturan Akraba Türleri, TAYA 2006-2016	282
Tablo 8.17. Hane Tipine Göre Aynı Yerleşimde Oturan Akraba Türleri, TAYA 2006-2016	282
Tablo 8.18. Hane Tipine Göre Başka Yerleşimde Oturan Akraba Türleri, TAYA 2006-2016	282
Tablo 8.19. Yıllara Göre Yakınlarla Yüz Yüze Görüşme Sıklığı, TAYA 2006-2011-2016	283
Tablo 8.20. Hanehalkı Fertlerinin Birlikte Yaptığı Akraba/Komşu/Arkadaş Ziyaretlerinin Sıklığı, TAYA 2006-2011-2016	285
Tablo 8.21. Hanehalkı Fertlerinin Aile Üyelerine/Yakınlarına Çeşitli Durumlarda Ziyaret Etme Sıklığı, TAYA 2006-2011-2016	286
Tablo 8.22. Akraba ve Yakınları Ziyareti Çoklu Regresyon Analizi	287
Tablo 8.23. Hanehalkı Fertlerinin Eşleriyle Hangi Çevrede Tanıştıkları, TAYA 2006-2011-2016	290
Tablo 8.24. Son Bir Yıl İçerisinde Borç ya da Kredi Alan Hanelerin Borç ya da Kredi Alma Durumları, TAYA 2006-2011-2016	291
Tablo 8.25. Hanelerin Borç Almaları Gerekmesi Durumunda Kimleri Tercih Ettikleri, TAYA 2011-2016	291
Tablo 8.26. Hanehalkı Fertlerinin Hediyeleşme Ölçeği Alt Boyutları, TAYA 2016	292
Tablo 8.27. Dinî Hediyeleşmeyi Etkileyen Faktörleri Gösteren Sıralı Lojistik Regresyon	293
Tablo 8.28. Geleneksel Hediyeleşmeyi Etkileyen Faktörleri Gösteren Sıralı Lojistik Regresyon	294
Tablo 8.29. Modern Hediyeleşmeyi Etkileyen Faktörleri Gösteren Sıralı Lojistik Regresyon	295

9. NESİLLER ARASI TRANSFERİN DEĞİŞİMİ VE MUTLULUĞA ETKİSİ 314

Tablo 9.1. Aile Mutluluğu, 2006-2016	322
Tablo 9.2. Mutluluk Düzeyleri, 2003-2017	322
Tablo 9.3. Mutluluk Kaynağı, 2004-2017	323
Tablo 9.4. İhtiyaç Hâlinde borç ya da kredi alınması düşünülen kişi ya da kurum, 2006-2016	323
Tablo 9.5. Gündüz çocuk bakımı yapanlar 2006-2016	324
Tablo 9.6. Bakıma muhtaç yaşlının hane içindeki bakımı, 2011-2016	324
Tablo 9.7. Yaşlanıldığında bakım tercihi, 2006-2016	324
Tablo 9.8. Çoklu regresyon modelinde nesiller arası transferler ve mutluluk	326

10. TÜRKİYE’DE KUŞAKLARARASI BAKIM VE DESTEK MEKANİZMALARI: RİSK ALTINDAKİ NÜFUSUN TANIMLANMASI 336

Tablo 10.1. Hanehalkı tipi tanımlamaları	340
Tablo 10.2. Hanedeki referans kişinin temel özellikleri	342
Tablo 10.3. Türkiye’de hanehalkı özellikleri	343
Tablo 10.4. Türkiye’de hanehalkı özellikleri (devam)	344

11. TÜRKİYE'DE YAŞLI İNSANLARIN REFAHI VE YAŞAM KALİTESİ	360
Tablo 11. 1. Türk Aile Yapısı Araştırması Örneklem Büyüklükleri	362
Tablo 11. 2. Beyan edilmiş sağlık durumunun iyi olma olasılığı (iyi + çok iyi), 2016.	365
Tablo 11. 3. Akranlara kıyasla öznel sağlık durumunu iyi bildirme (iyi + çok iyi) olasılığı 2006.	365
Tablo 11. 4. En zengin grupta olma olasılığı (4. çeyrek dilim için eşitlenmiş gelir), 2016.	367
Tablo 11. 5. Zengin olma olasılığı (4. çeyrek dilim için eşitlenmiş gelir), 2011.	368
Tablo 11. 6. Zengin olma olasılığı (kişisel gelir > 800), 2006.	369
Tablo 11. 7. Hane gelirinin hanenin ihtiyaçlarını kolaylıkla karşılayabilme olasılığı, 2016.	370
Tablo 11. 8. Kişisel gelirden memnun olma olasılığı, 2006.	370
Tablo 11. 9. Sosyal olarak ilişkide olma olasılığı (üç ve daha fazla aktiviteye katıldı), 2016.	372
Tablo 11. 10. Sosyal olarak ilişkide olma olasılığı (beş ve daha fazla aktiviteye katıldı), 2011.	372
Tablo 11. 11. Sosyal olarak ilişkide olma olasılığı (dört ve daha fazla aktiviteye katıldı), 2006.	373
Tablo 11. 12. Mutlu olma olasılığı (çok mutlu + mutlu), 2016.	373
Tablo 11. 13. Mutlu olma olasılığı (çok mutlu + mutlu), 2011.	374

ŞEKİLLER

1. TÜRKİYE'DE DOĞURGANLIK DAVRANIŞLARI: DÜZEY, BELİRLEYİCİLER, POLİTİKALAR	12
Şekil 1.1. Türkiye'de doğurganlık dönüşümünün aşamaları.....	16
Şekil 1.2. Türkiye'de toplam doğurganlık hızı ve ideal çocuk sayısının değişimi: 1963-2013.....	17
2. TÜRKİYE'DE AİLE YAPISININ DEĞİŞİMİ SÜRECİNDE TEK EBEVEYNLİ AİLELERİN OLUŞUMU, BELİRLEYİCİLERİ VE REFAH DURUMU (2006-2016)	36
Şekil 2.1. 6-24 yaş nüfusunun aile tipine göre okula devam oranları, 2011 ve 2016.....	75
Şekil 2.2. 3-5 yaş grubundaki çocuklar arasında aile tipine göre anaokulu/anasınıfı ya da kreşe gidenlerin yüzdesi, 2011 ve 2016.....	76
3. TÜRKİYE'DE İLK EVLİLİK YAŞININ VE EVLİLİĞE İLİŞKİN PRATİKLERİN DEĞİŞİMİ VE BOŞANMA İLE İLİŞKİSİ (2006-2016)	88
Şekil 3.1. Türkiye'de İlk Evlilik Yaşının Cinsiyete Göre Değişimi TAYA-2006, TAYA-2011 ve TAYA 2016.....	100
Şekil 3.2. Evlilik Kuşaklarına ve Cinsiyete Göre İlk Evlilik Yaşının Değişimi, TAYA-2016.....	101
Şekil 3.3. Evlenmiş Kadın Oranlarının Yaşlara Göre Değişimi, 1993-2016.....	101
Şekil 3.4. Türkiye'de Kaba Evlenme ve Boşanma Hızlarının Değişimi, 2001-2017.....	120
4. AİLE İÇİ ANLAŞMAZLIKLAR, ÇOCUKLARA YANSIMALARI İLE ÇOCUĞUN DEĞERİNİN YILLAR İÇERİSİNDE DEĞİŞİMİ	136
Şekil 4.1. Sorun Yaşama Sıklığı ile Farklılıklara Tolerans Arasındaki İlişkiler.....	144
Şekil 4.2. Annelerin çocuklarına verdikleri cezaların yıllara göre değişimi.....	152
Şekil 4.3. Annelerin Uyguladığı Psikolojik ve Fiziksel Şiddetin Yaşa Göre Değişimi.....	153
Şekil 4.4. Annelerin Verdiği Ceza Türlerinin Bölgesel Açından Farklılaşması.....	155
Şekil 4.5. Yıllara ve Cinsiyete Göre Çocuğun Değerinde Farklılaşmalar.....	157
5. TÜRKİYE'DE KADINLARIN İŞ GÜCÜ PİYASASINA KATILMA KARARINI BELİRLEYEN ETMENLER	180
Şekil 5.1. Türkiye'de 15+ yaş arasındaki bireylerin iş gücüne katılım oranları , 2006-2016.....	181
Şekil 5.2. OECD ülkelerinde 15-64 yaş kadın iş gücüne katılım oranları , 2016.....	181
6. SOSYODEMOGRAFİK VE SOSYOKÜLTÜREL FARKLILIKLARIN EŞLER ARASI ÇATIŞMAYA ETKİSİ	212
Şekil 6.1. Rapor Edilen Ortalama Çatışma Seviyesi (Kadın).....	216
Şekil 6.2. Rapor Edilen Ortalama Çatışma Seviyesi (Erkek).....	216
Şekil 6.3: Kodlama ile oluşturulan ortalama çatışma seviyesi (Kadın).....	218
Şekil 6.4: Kodlama ile oluşturulan ortalama çatışma seviyesi (Erkek).....	219
Şekil 6.5. Eşlerin birbirleri arasındaki yaş farklarının dağılımı.....	219
Şekil 6.6. Yaş farkları kategorileri.....	219
Şekil 6.7. Eşlerin birbirleri arasındaki sağlık durumu farklarının dağılımı.....	220

Şekil 6.8. Sağlık durumu farkları kategorileri	220
Şekil 6.9. Eşlerin dindarlık farklarının dağılımı	220
Şekil 6.10. Eşler arası dindarlık farkları kategorileri	220
Şekil 6.11. Cinsiyete göre eğitim seviyesi	221
Şekil 6.12. Eşler arasındaki eğitim seviyesi farkları	221
Şekil 6.13. Eşler arasındaki eğitim seviyesi farkı kategorileri	222
Şekil 6.14. Cinsiyete göre çalışma durumu	222
Şekil 6.15. Çiftlerin çalışma durumu karşılaştırması	223
Şekil 6.16. Cinsiyete göre gelir farkları	223
Şekil 6.17. Eşler arası gelir farkları	224
Şekil 6.18. Cinsiyete göre kır-kent köken farkı	224
Şekil 6.19. Eşlerin kır-kent bakımından köken farkları	225

10. TÜRKİYE'DE KUŞAKLARARASI BAKIM VE DESTEK MEKANİZMALARI: RİSK ALTINDAKİ NÜFUSUN TANIMLANMASI 336

Şekil 10.1. Bir konvoyun kuramsal örneği	339
Şekil 10.2. Sosyal bakım desteği konvoyunun ampirik modeli	345
Şekil 10.3. Türkiye'deki bakım bağımlılığı durumu	346
Şekil 10.4. Çocuklu çekirdek ailelerde bakım bağımlılığı durumu	347
Şekil 10.5. Çocuksuz çekirdek ailelerde bakım bağımlılığı durumu	347
Şekil 10.6. Ataerkil geniş ailede bakım bağımlılık durumu	348
Şekil 10.7. Geçici geniş ailede bakım bağımlılığı durumu	348
Şekil 10.8. Tek ebeveynli ailede bakım bağımlılığı durumu	349
Şekil 10.9. Tek kişilik ailede bakım bağımlılığı durumu	349
Şekil 10.10. Diğer dağılmış ailede bakım bağımlılığı durumu	349
Şekil 10.11. Akraba olmayan ailede bakım bağımlılığı durumu	350
Şekil 10.12. Türkiye'de risk altındaki nüfus	351

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ADNKS	Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
AEP	Aile Eğitim Programı
ANOVA	Varyans Analizi
ASAGEM	T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü
ASPB	T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
BM	Birleşmiş Milletler
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
GSYH	Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
HALE	Sağlıklı Yaşam Beklentisi
HLY	Sağlıklı Yaşam Yılları
HÜNEE	Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü
İBBS	Türkiye İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması
MANCOVA	Çok Değişkenli Kovaryans Analizi
MEB	T.C. Milli Eğitim Bakanlığı
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
PCA	Temel Bileşenler Analizi
RIA	Rahim İçi Araç
SES	Sosyoekonomik Statü
SHARE	Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TAYA	Türkiye Aile Yapısı Araştırması
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TNSA	Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması
TOKİ	Toplu Konut İdaresi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
UAVT	Ulusal Adres Veri Tabanı
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
WHO	Dünya Sağlık Örgütü
WHOQOL-OLD	Dünya Sağlık Örgütü Yaşam Kalitesi Ölçeği Yaşlı Modülü
YADES	Yaşlı Destek Programı

GİRİŞ

Türkiye Aile Yapısı Araştırmaları (TAYA) 2006 yılından bu yana beşer yıllık aralıklarla düzenli olarak yapılmakta ve *resmî İstatistik Programı* kapsamında her beş yılda bir tekrarlanması planlanmaktadır. TAYA saha araştırmalarının ürettiği veriler geniş bir şekilde araştırmaların nihai raporlarına yansıtılmaktadır. Ayrıca seçili konularda derinlemesine analizler yapmak ve değişen şartlara ve ülke gündemine göre belirli konuları daha ayrıntılı ele almak amacıyla 2013'te 2006 ve 2011 verilerinin karşılaştırmalı analizlerini içeren dokuz makale hazırlanmış ve yayımlanmıştır. Bu çalışmada 2006, 2011 ve 2016 verileri kullanılarak ileri istatistik analizler yapılmıştır. Bu kapsamda birbiri ile ilintili ama her biri bağımsız olarak hazırlanmış 11 makaleden oluşan elinizdeki kitap ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmanın temel amacı Türkiye'de ailelerin güncel durumunu incelemek, hanehalkı özellikleri, evlilik, doğurganlık eğilimleri, genel anlamda kültürel değişim özelde aile içi ilişkiler, nesiller arası dayanışma, akrabalık ilişkileri, çocuk, yaşlı ve diğer toplumsal konulardaki değer ve tutumlar ile aile sorunlarına ilişkin istatistiksel modeller üretmektir. Bu amaca yönelik olarak TAYA verilerinden hareketle öne çıkan konular, değişen sosyal ve ekonomik koşullar ve ilgili literatürde önem kazanan içerikler dikkate alınarak 11 konu belirlenmiştir. Bu konular için yapılan analizlerde mümkün olduğu kadar üç veri setinin de birlikte kullanılması, aynı konuda veri sunan diğer ulusal çapta uygulamalar başta olmak üzere saha çalışmalarının verileri ile kıyaslamaların yapılması, uluslararası literatürün ve örneklerin incelenmesi, ileri istatistik yöntemlerinin kullanılması ve özellikle sonuç bölümlerinde politika önerileri geliştirilmesi temel ilkeler olarak belirlenmiştir.

Aile yapısındaki değişim doğurganlık davranışlarındaki değişimle, daha genel bir ifadeyle demografik dönüşümde yaşanan değişimlerle yakından ilgilidir. Mehmet Ali Eryurt bu bağlamda aile yapısındaki değişimlere ışık tutması açısından Türkiye'deki doğurganlık davranışlarının düzeyi, belirleyicileri ve politikalarını ele almıştır. Bu kapsamda öncelikle Türkiye'deki doğurganlık dönüşümü süreci ve doğurganlık tercihlerindeki değişim değerlendirilmiştir. Ayrıca, mevcut doğurganlık düzeyinin ve doğurganlık tercihlerinin belirleyicilerini ortaya çıkarmak amacıyla sahip olunan ve sahip olmak istenen çocuk sayısının belirleyicileri betimsel analizlerle ve çok değişkenli analiz yöntemleriyle incelenmiştir. Bu analizlerin ardından istenen çocuk sayısı ve gerçekte sahip olunan çocuk sayısı arasındaki farkın belirleyicilerine yönelik analizler yapılmış ve bütün bu analizler doğrultusunda nüfus politikalarına ilişkin politika önerileri getirilmiştir. Yapılan analizler doğurganlık davranışının ülke çapında heterojen bir yapıda olduğunu göstermektedir. Ülkenin batısında yaşayan, lise ve üzeri eğitime sahip, sosyal güvenceli bir işte çalışan alt nüfus gruplarının toplam doğurganlık hızları yenilenme düzeyinin altına düşmüşken ülkenin doğusunda yaşayan, eğitimi olmayan kadınların toplam doğurganlık hızları üç çocuğun üzerindedir. Türkiye'de doğurganlık tercihlerinin bir göstergesi olan ideal çocuk sayısı, yavaş da olsa azalmıştır. Toplam doğurganlık hızındaki kadar olmasa da ideal çocuk sayısı açısından da alt-nüfus gruplarında farklılıklar gözlenmektedir. İstenen çocuk sayıları ülkenin doğusundan batısına doğru gidildikçe azalmaktadır. Eğitim düzeyi arttıkça istenen çocuk sayısı düşmektedir. İlk evlilik yaşı arttıkça istediğinden fazla çocuğa sahip olma olasılığı belirgin şekilde azalmaktadır. Söz konusu tespitler önemli politika

önerileri sunmaktadır. Türkiye heterojen nüfus yapısı nedeniyle farklılaşan özellikler göstermektedir. İstedikinden çok sayıda çocuğa sahip olan çiftlerin aile planlaması ihtiyaçlarının karşılanmasına, istedikinden az sayıda çocuğa sahip olan çiftlerin çocuk sahibi olmalarının önündeki engellerin kaldırılmasına ihtiyaç vardır. İstedikinden fazla çocuğa sahip olan ve daha az çocuk sahibi olmak, doğumlarını ertelemek ya da doğumlarının arasını açmak isteyen çiftlerin kendileri için en uygun gebeliği önleyici yöntemlere erişebilecekleri bir ortam yaratılmalıdır. Doğumlar çok büyük oranda sağlık kuruluşlarında gerçekleşmeye başlamış, doğum öncesi bakım ve doğum sonrası bakım yaygınlaşmıştır. Ancak hâlen doğum öncesi ve doğum sonrası bakımın zamanında ve yeterli sıklıkta verilmesi konusunda çaba gösterilmesine ve bölgesel farklılıkların giderilmesine ihtiyaç vardır. Özellikle eğitim düzeyi yüksek ve çalışan kadınlar istedikinden az sayıda çocuğa sahip olmaktadır. Bu durum kadınların ev ile çalışma yaşamını birlikte yürütmelerinin önünde önemli zorluklar olduğuna işaret etmektedir. Çocuk bakımı konusunda kamunun daha fazla sorumluluk almasına ihtiyaç vardır. Okul öncesi dönemdeki çocuklar için kamu kreşlerinin yaygınlaşması, kurumsal çocuk bakımı hizmetleri için verilen çocuk bakımı ödeneklerinin ihtiyacı karşılar hâle gelmesi çocuk sahibi olmayı özendirerek en önemli politikalaradır.

İsmet Koç'un makalesi üzerinde az çalışılmış bir grup olan tek ebeveynli aileleri konu almaktadır. Son 50 yıl içinde Türkiye'deki aile yapısında çok önemli değişimler meydana gelmiştir. Bu süreçte çekirdek aile yapılarında önce hızlı bir artış, sonra durağanlaşma, geniş aile yapılarında azalma, dağılmış aile yapılarında artış meydana gelmiştir. Geniş aile yapılarının çekirdek aileye dönüşmesi sürecinde, 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren durağanlık görülmektedir. Türkiye'de ortalama

çocuk sayısı ile ideal çocuk sayısı arasındaki makasın kapanmakta olduğu, başka bir ifade ile Türkiye'de iki çocuk sahibi olma normunun yerleştiği görülmektedir. Ülkede aile yapılarının dönüşmesi sürecinde yaşanan en dikkat çekici gelişmelerden biri de ataerkil geniş ailelerden, geçici geniş ailelerden ve çekirdek ailelerden çeşitli nedenlerle kopan unsurlar nedeniyle geçici geniş aile dışında bir tampon bölge hâline gelen dağılmış ailelerin sayısının çok ciddi biçimde artmış olmasıdır. Veriler, tek kişilik hanelerin üçte ikisinin, tek ebeveynli hanelerin ise %90'ının kadınlardan oluştuğunu göstermektedir. Bu hanelerde gözlenen cinsiyet bileşimi bile tek başına bu hanelerin bir sosyal politika önceliğini hak ettiklerini gösterirken söz konusu hanelere ilişkin daha önemli bir bulgu bunlardaki yaşlı kadın sayısının diğer hanelerle karşılaştırıldığında oldukça fazla olmasıdır. Tek ebeveynli ailelerin oluşumunda gençler daha fazla yer almaktadır. Bu da söz konusu aile yapılarının "zorunluluk sonucu" olmaktan çıkarak özellikle kent- sel alanlarda sosyoekonomik, demografik ve özellikle düşünsel dönüşüm sürecinin ürünü olarak "tercih sonucu" kurulmaya doğru bir geçiş yaptıklarını göstermektedir. Çalışmanın sonuçları tek ebeveynli ailelerin sosyoekonomik refahında son dönemlerde önemli yükselme olduğuna işaret etmektedir. Buna karşın bu ailelerin diğer aile yapılarına göre ortalama aylık gelir, gider ve tasarruf anlamında hâlen dezavantajlı bir konumda olduklarını göstermektedir. Sıralanan tüm alanlarda uygun politika geliştirebilmek için mevcut veriler yetersiz kalmaktadır. Uygulanan programların etki analizlerinin yapılması, bu sonuçlar kullanılarak programların ülke geneline yaygınlaştırılması, geliştirilmesi veya değiştirilmesi kamu bütçesinin çok daha etkili olarak kullanılmasına imkân verecek bir altyapının kurulmasını da sağlayacaktır.

İsmet Koç ve Melike Saraç ilk evlilik yaşındaki değişimleri, evlilik sürecindeki pratikleri ve törenleri ve boşanma hızlarının bu pratiklerle ilişkisini geniş bir şekilde ele almışlardır. Çalışmanın temel bulgularına göre Türkiye’de evliliğe giriş yaşı hem erkeklerde hem de kadınlarda ertelenmektedir. Türkiye’de daha çok kadınlar için bir sorun alanı olan erken evlenme önemli ölçüde azalmaktadır. Evliliğin kuruluşuna ilişkin olarak başlık parası ödeyerek evlenme, ailelerin kararıyla ve yakın akrabalarla gibi özellikler tedrici de olsa azalma eğilimindedir. Eşlerin tanışma ortamında aile/akraba/komşu ve mahalle çevresinden okul/dershane/iş ve arkadaş çevresine doğru bir dönüşüm yaşanmaktadır. Evliliğin kuruluşu sürecinde gerçekleştirilen törenler hem sayısal hem de oransal olarak artış eğilimindedir. Türkiye’de boşanma hızlarının hem genel olarak hem de evlilik kuşaklarına göre de önemli bir artış içinde olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre temel politika öncelikleri olarak erken evlenmenin kaldırılması için ilgili kurumlar tarafından, özellikle dirençli grupları hedef alan, ulusal ve yerel politikaların geliştirilmesi; *Türk Medeni Kanunu*, *Türk Ceza Kanunu* ve *Çocuk Koruma Kanunu*’nda çocuk tanımında görülen uyumsuzlukların giderilmesi; evlilik yaşının uluslararası sözleşmelere uygun şekilde yeniden düzenlenmesi yerinde olacaktır. Ayrıca kız çocuklarının örgün eğitim sistemine girişlerine ve bu sistemde kalışlarına ilişkin sorunların ortadan kaldırılmasına yönelik politikaların güçlendirilmesi, tek ebeveynli ailelerin sorunlarının çözümüne yönelik aile danışmanlığı başta olmak üzere ilgili hizmetlerin geliştirilmesi ve bu alanlardaki veri kalitesinin artırılması önerilmektedir.

Aylin İliden Koçkar ve Mehmet Harma TAYA verilerinden yola çıkarak aile içi sorun yaşama

sıklığının belirleyicilerini, ailede anlaşmazlıklara verilen tepkiler ile çocukta görülen davranış sorunları arasındaki ilişkileri ve aile içi şiddet döngüleri ile çocuklara verilen değer yıllar içerisindeki değişimini incelemiştir. Aile içerisindeki şiddet döngüsü hem ailenin yapısı hem de çocuklarda oluşan davranışsal sorunlar bağlamında ele alınmıştır. Şiddete maruz kalan çocukların aile yapısı incelenmiş, çocuklara verilen cezaların ailedeki hangi özelliklerle ilişkili olabileceği değerlendirilmiştir. Analiz sonuçlarına göre aile içi anlaşmazlıklarda sosyoekonomik statü seviyesi, evlilik yaşı ve bununla birlikte gelen aile içi şiddet etkili olmaktadır. Babanın yaşı ve gelir düzeyi arttıkça çiftlerin beyan ettikleri sorun yaşama sıklığı azalmaktadır. Eğitim düzeylerindeki değişimler kadın ve erkeklerde sorun yaşama sıklığı açısından farklılıklar göstermektedir. Buna göre babanın ve annenin eğitim yılı babanın sorun sıklığı beyanı ile pozitif yönde ilişkili iken bu örüntü anne açısından biraz farklıdır. Anneler kendi eğitim düzeyleri arttıkça sorun yaşama sıklığının arttığını, babanın eğitim yılı arttıkça sorun yaşama sıklığının azaldığını beyan etmişlerdir. Toplam çocuk sayısı ise her kişi için sorun yaşama sıklığı ile benzer ilişkilere sahiptir. Artan çocuk sayısı aynı zamanda artan sorun yaşama sıklığı ile ilişkilidir. Farklılıklara tolerans¹ ve sorun yaşama ilginç bir örüntü oluşturmaktadır. Toleransın çok düşük ve çok yüksek olduğu gruptaki katılımcıların sorun yaşama sıklığı orta düzeyde farklılıklara tolerans beyan eden katılımcılara göre daha az bulunmuştur. Aile içinde yaşanan şiddet ise genel bir şiddet ikliminin parçası olarak ortaya çıkmaktadır. Yaşanan şiddetin genellikle döngüsel olduğu, babadan anneye, anneden çocuğa doğru devam ettiği ve çocuğun da gördüğü şiddeti yaşıtlarına ya da kardeşlerine ya da ileriki yaşlarında kendi ailesine yansıtması

¹Çiftlerin farklılıklara toleransı kadın ve erkeğe sorulan altı soru ile ölçülmüştür. Katılımcılar evlenme ve ilişkide olmanın farklı biçimleri hakkında sorular cevaplamışlardır. Katılımcıların bu sorulara verdikleri cevaplardan her katılımcı için bir farklılıklara tolerans puanı hesaplanmıştır.

biçiminde devam ettiği gözlemlenmiştir. Bu nedenle şiddet sadece aile içinde ortaya çıkan ve çözülmesi gereken bir sorun olarak değil, genel olarak kültür ve sosyal yapı kapsamında bir olgu olarak daha geniş bir çerçevede ele alınmalıdır. Çocuğun değerinin yıllar içerisindeki değişimi incelendiğinde ise on yıllık süre içerisinde çocuğun gerçekçi bir fayda sağladığı, itibarı olumlu etkilediği ve olumsuz etkileri artırdığı inancında tutarlı azalmalar görülmüştür. Politika önerileri olarak aileye yönelik destekleyici sistemlerin genişletilerek uygulanması ile ailelerin uyumsal süreçlerinin artırılması gerektiği vurgulanmıştır. Uygulanan şiddet sadece fiziksel değil psikolojik de olduğu için aile içi anlaşmazlıkları en aza indirmek ve şiddeti önlemek aynı anda yasal, sosyal, ekonomik, psikolojik ve bireysel boyutta müdahaleyi gerektirmektedir. Bu bağlamda profesyonel psikolojik destek hizmetlerinin güçlendirilmesi ve alt gelir grupları için de erişilebilir hâle getirilmesi yerinde olacaktır. Çocukları terbiye etmek amacıyla verilen cezalar da çocuklar üzerinde olumsuz etkiler bırakmaktadır. Ülke genelinde “iyi ebeveynlik” üzerine yeni bir eğitim kültürü oluşturulmalıdır. Şiddet döngüsünün kırılabilmesi için ailedeki tüm bireylerin desteklenmesi gerekmektedir. Erken yaşta çocuk sahibi olmak anne ve çocuk ruh sağlığı açısından risk faktörüdür ve bu gruba özel sosyal ve psikolojik müdahaleler geliştirilmelidir. Çok amaçlı, toplum temelli programlar oluşturularak aile yönetimi ve bakımı desteklenmelidir. Toplum temelli programlarda sağlık, beslenme, aile planlaması gibi temel konuların yanı sıra, sağlıklı iletişim, aile ve bireylerinin temel ruh sağlığı, ailenin birbirine destek olmasının önemi, bebekle etkileşimde bağlanmanın önemi, çocuk gelişimi ve ruh sağlığı ile anne-bebek sağlığı gibi konuların da aktarılması önem taşımaktadır.

Kadının çalışma hayatındaki yeri aile içi ilişkileri pek çok açıdan etkileyen önemli bir faktördür. Gökçe Uysal ve Mine Durmaz Aslan kadınların iş gücü piyasasına katılım kararını etkileyen faktörleri analiz etmişlerdir. Son yıllardaki ilerlemeye rağmen kronik olarak kadınların Türkiye’de iş gücüne katılımlarının düşük olması toplumsal cinsiyet alanında sınırlı ilerlemenin sebeplerinden biridir. Yapılan analizlere göre hanede küçük yaşta çocukların sayısının artmasının kadınların iş gücüne katılımını olumsuz etkilediği görülmektedir. 25-44 yaş aralığı bireylerin işgücüne katılım kararları, evlilik ve çocuk kararlarıyla da şekillenmektedir. Özellikleri aynı olan kadınlar arasında 0-3 yaş aralığında bir çocuğu olan kadınların iş gücüne katılım sıklıkları daha düşüktür. Evlenen kadınların iş gücüne katılma sıklıkları diğer gözlemlenebilir özellikleri aynı olan kadınlara göre daha düşüktür. Hanelerdeki bakıma muhtaç yaşlı/hasta veya engellilerin bakımlarının genellikle kadınlar tarafından yapılmasının kadının iş gücü katılımı üzerine negatif etkisi olabilmektedir. Zaman kullanımı açısından bakıldığında ise istihdamda olsa da olmasa da yemek, ütü, çamaşır, bulaşık ve ev temizliği ile ağırlıklı olarak kadınların uğraşıyor olduğu görülmektedir. Dolayısıyla çalışan kadınların çift vardiya çalıştıkları söylenebilir. Sosyal yardımların nispeten yaygın olduğu bölgelerde sosyal yardımlardan faydalanan kadınlar daha sık iş gücüne katılmaktadır. Geleneksel bakış açısı değişmediği sürece istihdama katılan kadının yükü daha da artmaktadır. Ayrıca kadının istihdama katılması her zaman aile içinde güçlenmesine katkıda bulunmayabilmektedir. Veriler kadınların ücret gelirleri olsa dahi karar mekanizmalarından dışlandıklarına işaret etmektedir. Son dönemde çocuk sahibi kadınların iş yaşamını kolaylaştıran yeni politikalar geliştirilmiş olsa da henüz verilere yansıyan bir iyileşme gözlenmemektedir. İş ve aile yaşamı dengesini kuracak destekleyici politikalar geliştirilmeli, özel olarak çocuk ve yaşlı bakımına yönelik kurumsal hizmetler artırılmalıdır.

Zübeyir Nişancı ise aile içinde yaşanan sorunların ve çatışmaların dinamiklerini sosyal ve ekonomik profillerde aramaktadır. Çatışmanın bir bağlam içerisinde değerlendirilmesi yapılmış, eşlerin sosyal, kültürel, ekonomik, dinî arka planlarının ve özelliklerinin aralarındaki çatışmayı nasıl etkilediği incelenmiştir. Bu doğrultuda Nişancı Türkiye’de yaşayan evli çiftler arasındaki çatışma düzeyinin eşlerin sosyodemografik ve sosyokültürel benzerlik ya da farklılıklarından etkilenip etkilenmediğini analiz etmiş, her iki eşi yaş, eğitim, gelir seviyesi, kır-kent kökeni, sağlık durumu ve dindarlık düzeyleri üzerinden karşılaştırmıştır. Bulgulara göre Türkiye’de eşlerden erkek olanlar genellikle kültürel sosyal statü bakımından daha üst düzeyde algılanabilecek durumdadır. Sadece erkeğin çalıştığı haneler oran olarak sadece kadının çalıştığı hanelerden çok daha fazladır. Ayrıca erkeklerin beyan ettikleri sağlık seviyeleri kadınlara göre daha yüksektir. İncelenen bütün değişkenler göz önüne alındığında eşlerin en çok benzeştiği alanların başında eğitim seviyesi ve dindarlık gelmektedir. Bu da bireylerin evlenirken daha çok sosyokültürel denklige dikkat ettiklerini göstermektedir. Eşler daha çok farklı yaş, gelir ve çalışma durumu kategorilerinden olabilmekte ancak eğitim ve dindarlık söz konusu olduğunda kendileri ile benzer durumlarda olanlarla evlenmeyi tercih etmektedirler. Türkiye’de ortalama olarak çatışma seviyelerinin oldukça düşük olduğu görülmektedir. Ancak bunun mahremiyet kaygıları dolayısıyla eksik beyandan kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Nedensellik analizlerinde ise eşlerin yaş farkları dışında ele alınan bütün farklılıklarının çatışmayı bir şekilde etkilediği görülmektedir. Bu etkilerin en belirgin olanları ise dindarlıkta ve kır-kent köken farklarıdır. Eşler arasında dindarlık farkı oluştuğunda çatışma belirgin bir şekilde artmaktadır. Ancak kır-kent köken kompozisyonuna baktığımızda en yüksek çatışma bir farklılık alanında değil

benzerlik alanındadır. Eşlerin ikisi de şehirli ise çatışma en yüksek düzeye çıkmaktadır. Bu sonuçlar ışığında aile yapısını güçlendirmek için koruyucu, önleyici ve iyileştirici hizmetlerin hem erişim hem kalite anlamında güçlendirilmesi gerekmektedir. Çalışma şartlarını iyileştiren, iş hayatındaki stresi azaltan her türlü sosyal politika düzenlemesi ve uygulaması, eşler arası ilişkileri de olumlu yönde etkileyebilir. Bulgulara göre çocuk sayısı arttıkça eşler arası çatışma artmaktadır. Bu nedenle çocuk sayısı fazla olan çiftleri politikaların öncelikli hedef grubu olarak tanımlamak gerekecektir. Çocuklu ailelerde çiftlerin aile içi ilişkileri düzenlemesini desteklemek amacıyla evlilik danışmanlığı/terapisine ek olarak aile danışmanlığı/terapisi hizmetleri de sunulmalıdır. Özellikle evliliğin hemen öncesi dönemde bulunan üniversite çağındaki gençlere yönelik yaygın eğitim çalışmaları düzenlenmeli, kamu spotlarında da çift çatışması durumunda profesyonel destek almanın ne anlama geldiği ve faydaları vurgulanmalıdır. Danışmanlık ve terapi hizmetlerinin ekonomik düzeyi ne olursa olsun tüm bireylerce alınabilmesi için çift ve aile danışmanlığı hizmetlerinin sigorta kapsamına alınması tartışılmalıdır. Son olarak vatandaşların önemli bir kısmı Diyanet İşleri Başkanlığı görevlilerine aile konularında danışmaktadır. Ancak vaiz ve vaizeler aile danışmanlığı formasyonuna sahip değildir. Din görevlilerine yansıyan bu tür aile danışmanlığı vakaları için uygun bir yönlendirme sistemi kurulmalıdır.

Ferhat Kentel de aile içi ilişkilerin yoğunluğu üzerine çalıştığı makalesinde benzer şekilde aile ilişkilerinin sadece aile içindeki dinamiklere bağlı olmadığı varsayımından hareket etmektedir. Kentel, yazısına aileyi ele alan çalışmalarda çoğunlukla paylaşılan bir yaklaşımı eleştirerek başlamaktadır. Bu yaklaşım genellikle kamu politika metinlerinde ve akademik metinlerde yer alan "Temel esas aliedir."

ve “Güçlü ve dayanışmacı toplum için kritik öneme sahip ailenin güçlendirilmesi gerekmektedir.” gibi önermelerdir. Kuşkusuz aileye verilecek destek ya da ailenin iyileştirilmesi toplumun da iyileşmesi için önemli bir girdi oluşturacaktır. Aileler, toplumun diğer alanlarında sağlanacak iyileşmelerin, kronik ya da dönemsel olarak ortaya çıkacak sorunların etkisine her zaman açıktır. Bu çok temel hususun tartışmaya açılması aile politikalarında önemli bir paradigma değişimi başlatma potansiyeline sahiptir. Ayrıca geleneksel olarak politika metinlerinde getirilen ve aileye verilen özel öneme rağmen aileler küçülme ve parçalanmakta, boşanmalar artmaktadır. Aile çekirdekleştikçe dağıldıkça çocuksuzlaştıkça farklı nesilleri, farklı bilgi ve görgü birikimlerini taşıyan, hayatın neredeyse her alanının deneyimlendiği bir kurum olmaktan çıkmaktadır. Makalede TAYA verisinden hareketle ailedeki ilişki yoğunluğunun göstergesi olan 16 faaliyet türü incelenmiştir. Üç dönemde yapılan TAYA araştırmalarına göre ailenin yoğun olarak bir araya gelme pratikleri arasında en önemli olanlar “yemek”le ilişkilidir. Bir bakıma, birlikte “yemek yemek” aile olmanın en önemli göstergelerinden biridir. Akşam yemeği bu bir araya gelişlerin en vazgeçilmez olanıdır ve muhtemelen “geleneksel bağların” en çok görüldüğü bir alandır. Akşam yemekleri ve hafta sonu yemekleri kadar olmasa da ailelerde sıkça rastlanan bir pratik olarak “ziyaretler” de öne çıkmaktadır. Hane büyüklüğü arttıkça, akrabaları, komşuları ya da arkadaşları ziyaret vesilesiyle bir araya gelme sıklığı azalmaktadır. İlginç bir şekilde evde bakıma muhtaç birey varsa da ziyaret sıklığının arttığı görülmektedir. Daha ziyade eve kapanma nedeni olabilecek bu özelliğin ziyaretler söz konusu olduğunda tersine döndüğü anlaşılmaktadır. Geçim zorluğu çeken alt sosyal sınıflar arasında aile ve akrabaları içeren, birinci dereceden dayanışma ağları, muhtemelen küçük de olsa aile bütçesini zorladığı için görece olarak

daha zayıftır. Aileler için sinema, tiyatro, piknik ya da dışarıda yemek gibi ev dışı faaliyetlerin azalması, ortadaki meselenin büyük ölçüde “maddiyat” ve ona bağlı olan kültürel tüketim kalıpları olduğunu göstermektedir. Ailenin yeniden üretiminde esas olan “evde birlikte yemek yeme” pratikleri bir yana bırakılırsa, “birlikte TV seyretme” faaliyetinden sonra “alışveriş” alışkanlıkları en yüksek orandadır. Giderek yaygınlaşan kitle kültürü ve tüketim toplumu kodları ortalama ailelerin bireylerini biçimlendirmektedir. Temel sorunlardan biri en çok zaman ayrılan faaliyet olan TV izlemenin aileyi oluşturan duygu yoğunluğuna katkıda bulunmaması, özünde aile içinde ilişkilerin niteliğini artırmamasıdır. Bu çerçevede Kentel, ailenin birlikte daha kaliteli vakit geçirebilmesine yönelik olarak makro düzeyde ekonomik iyileştirmeleri ve özellikle ailenin dışarıyla ilişkisini kuvvetlendirmek için kadınların haklarının yasal olarak korunmasını ve güçlendirilmesini önermektedir. Ayrıca mahalle kültürünü erozyona uğratan kentsel ve mimari anlayış yerine insani ilişkileri kolaylaştıracak kent ve mekân politikalarının hayata geçirilmesi ailelerin yakın çevreleriyle birlikte beslenmelerini de sağlayacaktır. Tüketim kültürünü perçinleyen televizyon programlarına ve reklamlarına kamu kurumları inisiyatifleriyle verilen destekten vazgeçilmesi ve özellikle çocukları doğayla irtibata sokacak politikaların devreye sokulması ailenin dışarıda kaliteli vakit geçirmesine önayak olacaktır. Son olarak cinsiyet rollerinin yeniden düşünülmesi, değişmekte olan toplumlarda ailenin korunabilmesi için önem taşımaktadır. Dolayısıyla başta çocuklar olmak üzere diğer aile bireylerine dönük olarak desteklenecek bir şefkat ve duygusallık eğitiminin çok önemli bir katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Murat Şentürk, modernleşme sürecindeki aile tartışmalarında akrabalık ve komşuluk ilişkilerini ele almaktadır. Demografik yapıdaki deği-

şimler, ekonomik hayattaki dönüşümler, yeni kentleşme dinamikleri, istihdama ve eğitime erişim, akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin farklılaşmasına yol açarken birçok tartışmayı da beraberinde getirmektedir. Akrabalık ilişkileri hem sosyal etkileşim hem de dayanışma açısından Türkiye’de önemini korumaktadır. Ancak çeşitli toplumsal, ekonomik ve kültürel nedenlerden dolayı akrabalık yapısında ve ilişkilerinde farklılaşmalar yaşanmaktadır. Demografik geçiş sürecinde olan Türkiye’de hem yatay hem de dikey akraba zenginliği vardır. Nüfusun daha genç ve kentsel alanların daha fazla olduğu bölgelerde akraba sayısı farklılaşmakta ve akraba zenginliği artmaktadır. Sosyo-ekonomik düzey açısından bakıldığında da üst grupta yer alanların akraba sayısının daha fazla olduğu görülmektedir. 2006-2016 arasında bütün akraba türlerinde azalma yaşanırken, dede/büyükanne/büyükbaba sayısı artmıştır. Yaşlı nüfusun fazlalaşmasıyla yaşanan bu değişim Türkiye’de birçok bireyin ve hanenin yaşlı akrabalarının sayısının artacağı anlamına gelmektedir. Aile ve akraba sayısında yaşlı nüfusun artmasıyla hem gençlere (torunlara) hem de yaşlılara (ebeveynlere) sahip olan, onlara bakım desteği veren, dolayısıyla arada kalan 45-64 yaş arasındaki grup giderek önemli hâle gelmektedir. 2016 yılında bir ve iki kişiden oluşan hanelerin sayısı artmaktadır. Politika önerileri açısından bakıldığında yalnız yaşayan yaşlılara yönelik özellikle yerel yönetimler ve mahalle muhtarlarının koordinasyonunda sivil toplum kuruluşlarının ve komşuların desteğiyle sağlık, bakım ve sosyal içerikli hizmetler üretilmesi gerekmektedir. Bu konuda Türkiye’de var olan iyi örneklerin analiz edilmesi ve yaygınlaştırılması gerekmektedir. Yalnız yaşayan yaşlılara yönelik olarak yaşadıkları fiziksel ve toplumsal çevreden bağımsız konutlar ve alanlar oluşturulmalıdır. Yerinde yaşlanmanın gerçekleşmesi için destekler çoğaltılmalı ve çeşitlendirilmelidir. Kırsal alanda yaşayan yaşlılara özel tedbirler

geliştirilmelidir. Yaşlılara ve çocuklara aynı anda destek vermek durumunda olan “sandviç kuşağı” kadınlar en riskli gruplardan biridir. Çekirdek ve geniş ailede zorlanan bu kuşak, hanenin tek ebeveynli olması durumunda ise daha fazla sorumluluk ve iş yüklenmektedir. Bu kuşağın rollerini azaltıcı sosyal politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. Akrabalık ve komşuluk ilişkileri açısından site tarzındaki konut yerleşimleri sınırlılıklara sahiptir. Söz konusu sitelerde komşuların karşılaşabileceği ve bir araya gelebileceği ortak mekânlar oluşturulmalıdır.

Mehmet Fatih Aysan, nesiller arası transferleri inceleyen makalesinde ailedeki değişim ve mutluluk hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. 2006-2016 yılları arasında Türkiye’de genel olarak bireysel mutluluğun ve aile mutluluğunun azalmakta olduğu görülmektedir. Yine aynı dönemde nesillerarası transferlerde bir zayıflama vardır. Özellikle nesiller arası ekonomik transferler ile barınmada hızlı bir düşüş vardır. Analizler hanehalkının toplam geliri arttıkça aile mutluluğunun da arttığını göstermektedir. Yine buna paralel olarak gelirin masrafları karşılama kolaylaştıkça aile mutluluğu yükselmektedir. Çekirdek ve geniş aileler dağılmış ailelere göre daha mutludurlar. Nesiller arası ekonomik aktarımlar arttıkça mutluluk da artmaktadır. Yaşlılıkta çocuklarının yanında kalmayı planlayanlar, kendi başına ya da huzurevinde kalmayı planlayanlara göre daha mutludurlar. Çocukları ile sorunlarında yakınlarından destek alan aileler destek almayanlara göre daha mutludur. TAYA verilerinin gösterdiği üzere nesiller arası transferler genel olarak düşmektedir. Bu olumsuz gelişmeyi tetikleyen unsurların tespit edilip sorunun giderilmesi gerekmektedir. Geniş ve çekirdek ailelerin dağılmış ailelere göre daha mutlu oldukları dikkate alındığında ailenin dağılmasını önlemeye yönelik kurumsal desteklere ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Unutmamak gerekir ki özellikle çocuklu boşanmalarda en bü-

yük sorunu çocuklar yaşadığından evlilik içi sorunlar halledilmeye çalışılmalı, bu başarılamıyorsa çocuk ve eşler için bu sürecin kolayca çözülmesi sağlanmalıdır. Bulguların gösterdiği üzere evlilikle ilgili sorunların yakın aile çevresi ile konuşulmasından ziyade sorun yaşayan eşlere kurumsal uzman desteği sağlanması önemlidir. Geniş ailelerin aile mutluluğuna olumlu etkisi düşünüldüğünde geniş aile şeklinde yaşamaya imkân veren konut tiplerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Her ne kadar son 20 yılda sosyal politika harcamalarında hızlı bir yükseliş ve önemli gelişmeler sağlanmış olsa da bu önemli kazanımların ülkedeki ortalama mutluluğa bir katkısı olmamış, hatta ufak bir düşüş yaşanmıştır. Bu çerçevede insanların neden daha mutsuz olduklarının araştırılması gereken önemli bir sorundur.

Yaşlı nüfusun artış hızı toplam nüfusun artış hızının yaklaşık üç katı kadardır ve önümüzdeki dönemde yaşlanma daha da geniş biçimde politika yapıcılarının gündeminde olacaktır. Yaşlanma, yaşlı bakımı ve kuşaklararası ilişkileri Özgür Arun ve Jason K. Holdsworth kuşaklararası bakım destek mekanizmaları ve modelleri bağlamında incelemişlerdir. Bu çalışmada hane içinde hangi aktörlerin yaşlı bakımına destek verdiği yaşlılarına bakan ailelerin sosyal ve demografik profilinin ne olduğu ve bakım ihtiyacı olan yaşlıların, sağlık ve günlük yaşam aktiviteleri açısından karşılaştıkları sorunların neler olduğu sorularının cevabı aranmıştır. Bakıma muhtaç yaşlı barındıran aileler arasında geniş aileler, Türkiye’de en büyük orana sahiptir. Yapılan analizlere göre bakım verenlerin yarıdan fazlası kadındır. Enformel bakım sağlayıcıların çoğunluğunun eş veya kız evlat olduğu çoğu gelişmiş ülkenin aksine Türkiye’de bakım verenler arasında gelinler birinci sıradadır. Bunu kız evlatlar ve anneler izlemektedir. Türkiye’deki çocuklu çekirdek ailelerin bakım bağımlılığı durumlarına bakıldığında bakımda iki ana aktörün eş ve kız

evlat olduğu görülmektedir. İkinci halkadaki aktörler erkek evlat, anne ve baba iken diğer akrabalar ve formel bakım görevlileri fiili bakım desteğinde dış halkada yer almaktadır. Ataerkil geniş ailelerde bakım veren üç ana aktör gelin, eş ve kız evlattır. İkinci halkadaki erkek evlat, anne ve babanın ardından diğer akrabalar ve torunlar üçüncü halkanın aktörleri olarak yer almaktadır. Geçici geniş ailelerde gelinler, kız evlatlar ve erkek evlatlar birincil aktörlerdir. Tek ebeveynli ailelerde üç birincil aktör kız evlat, gelin ve erkek evlat olmak üzere yetişkin çocuklardır. Akrabası olmayan ailelerde bakım destek aktörü sadece formel bakım görevlisidir. Dolayısıyla akrabası olmayan ailelerin sosyal destek ağı yalnızca kurumsal bakım desteğine bağlıdır. Politika seçenekleri olarak yaşlanmanın küresel bir gündem olduğu düşünüldüğünde uluslararası deneyimlerden öğrenmek önem kazanmaktadır. Bu bağlamda yaşlılar da dâhil olmak üzere risk altındaki nüfusun bakımında iyi örneklerin incelenmesi ve ülkemize uygun şekilde uyarlanması gerekmektedir. Türkiye’deki sosyal politikalar yaşlı bireylerin bakım sorumluluğunun yükünün ailenin omuzları üstünde olması gerektiğini varsaymışlardır. Bu çerçevede, bakım desteği sadece bakım alan ile bakım veren arasındaki bağımlılık ilişkisine dayandırılarak tanımlanmıştır. Bu bakış açısı, bakım desteği alışverişinde asimetrik bir güç ilişkisi yaratmaktadır. Mevcut demografik geçiş sürecinde bu bakış açısı değiştirilmeli, daha güçlü ve daha kaliteli kurumsal bakım imkânlarının geliştirilmesine öncelik verilmelidir.

Aile yapısının ve aile içindeki ilişkilerin dönüşümü yaş yapısından önemli ölçüde etkilenmektedir. Bu bağlamda Asghar Zaidi, Radoslaw Antzack ve Burcu Özdemir Ocaklı makalelerinde yaşlanma olgusunun dinamiklerine ve Türk toplumunda yaşlıların yaşam kalitesine odaklanmışlardır. Gelişmiş ülkeler başta olmak üzere tüm dünyada yaşlı nüfusun

toplam nüfus içerisindeki oranı hızla artmaktadır. Türkiye'deki durum da bundan farklı değildir. Düşen doğurganlık oranları ve artan yaşam beklentisi yaşlı nüfusun oranını artırmaktadır ve yaşlanma olgusu akademik dünyanın ve politika yapımcıların giderek daha çok dikkatini çekmektedir. Yayınların önemli bir kısmı yaşlanmanın kısa ve uzun vadeli maliyetleri üzerine yoğunlaşırken Zaidi, Antzack ve Özdemir Ocaklı özellikle Türkiye'de nadir olarak ele alınan yaşlıların refahı ve yaşam kalitesini araştırmıştır. Refah olgusu sağlık, gelir, sosyal katılım ve öznel refah boyutlarıyla analiz edilmiştir. Buna göre, refahın en istikrarlı tahmin edicisi okuryazarlıktır. Okuryazar olanlar sağlıklı, görece daha varlıklı, sosyal ve mutlu olma noktasında en yüksek şansa sahiptirler. Yaş ve cinsiyet her ne kadar bütün boyutlarda çalışmada da önemli tahmin edicilerdir. En yaşlı bireyler 60-69 yaş grubuna göre en kötü sağlık durumuna ve en az sosyal ilişki düzeyine sahiptirler. Kadınlar erkeklere göre daha az sosyal ilişkiye girerken sağlık konusunda daha az sıklıkla iyi sağlık durumu bildirmişlerdir ve bu durum, analiz edilen 10 yıl boyunca değişmemiştir. Seçili bazı boyutlarda çalışan diğer önemli tahmin ediciler medeni durum ve hane büyüklüğüdür. Eşi olmayan yaşlılar evlilere göre daha az mutludurlar. Kalabalık hanelerde (üç kişi ve daha fazla) yaşayanlar yalnız yaşayanlara göre sosyal olarak daha az aktiftirler ki bu durum daha çok aile içi ilişkilerdeki yoğun sosyal ilişkilerin sonucu olabilir. Öte yandan diğer hane üyeleri ile birlikte yaşayan yaşlıların üst gelir dilimlerinde yer alma şansları daha fazladır. Refah ve yaşam kalitesinde etkili bütün faktörler bir arada değerlendirildiğinde politika önerisi olarak eğitime daha fazla yatırım yapılması öne çıkmaktadır. Eğitim, bütün bireylerin ve yaşlıların isithdama katılımı, iyi bir gelire sahip olma, sosyal ilişkilere sahip olma şansını artırdığından temel politika enstrümanıdır. Yaşlı gruplar arasında daha yaşlı olanlar belirgin bir biçim-

de daha dezavantajlı durumdadır. Dolayısıyla yaşlılara yönelik politikalar geliştirilirken en yaşlı gruplara özel önem verilmelidir. TAYA yaşlılara yönelik genel anlamda önemli bilgiler üretmektedir; bununla birlikte yaşlı nüfusa yönelik politika geliştirebilmek için daha zengin araştırmalar yapılmalıdır.

1.
TÜRKİYE'DE DOĞURGANLIK
DAVRANIŞLARI:
DÜZEY, BELİRLEYİCİLER,
POLİTİKALAR

Doç. Dr. Mehmet Ali Eryurt

TÜRKİYE'DE DOĞURGANLIK DAVRANIŞLARI: DÜZEY, BELİRLEYİCİLER, POLİTİKALAR

Doç. Dr. Mehmet Ali Eryurt¹

I. Giriş

Türkiye'de sosyoekonomik dönüşüme, kentleşme ve modernleşme sürecine paralel olarak demografik açıdan da önemli bir değişim yaşanmıştır. Cumhuriyet'in kurulduğu yıllarda 13 milyon olan Türkiye nüfusu 80 milyona ulaşmıştır. 1950'lere kadar tarım ülkesi olarak anılan, nüfusunun dörtte üçü kırsal alanlarda yaşayan Türkiye'de kentsel nüfus oranı günümüzde %90'lar seviyesine çıkmıştır. 1940'lı yıllara kadar doğan her on bebekten üçü bir yaşını doldurmadan ölümler günümüzde bu rakam %10 seviyelerine düşmüştür. Doğuşta yaşam beklentisi Cumhuriyet'in kurulduğu yıllarda yaklaşık olarak 55'ken bugün 78 yıla ulaşmıştır. Bütün bu değişimler Türkiye nüfusunun yapısını değiştirmiş ve Türkiye'yi demografi yazınında demografik dönüşüm olarak adlandırılan sürecin tamamlanmasına yakın bir noktaya taşımıştır.

Demografik dönüşüm kuramı doğum ve ölüm oranlarının her ikisinin de yüksek olduğu bir durumdan, doğum ve ölüm oranlarının her ikisinin de düştüğü, dolayısıyla nüfus artışının durduğu bir duruma geçişi anlatmaktadır. Demografik dönüşüm kuramının dört aşamalı ve beş aşamalı versiyonları da olmasına rağmen (Thompson, 1929; Blacker, 1947), yaygın olarak kullanılan demografik dönüşüm modeli Notestein (1953) tarafından geliştirilmiştir ve üç aşamalıdır. Dönüşümün sanayileşme öncesindeki ilk aşamasında, hem doğum hem de ölüm hızları yüksektir ve nüfus artış hızı düşük seviyededir. Dönüşümün ikinci aşamasında, ekonomik yapıdaki değişimler ve sanayi devrimine paralel olarak iyileşen

sağlık koşullarının etkisi ile ölüm hızları düşmeye başlamakta, doğum hızlarındaki düşüş ise onu gecikmeli olarak takip etmektedir. Bu aşamada hızlı bir nüfus artışı söz konusu olmaktadır. Dönüşümün sanayileşme sonrasındaki son aşamasında ise doğum ve ölüm hızları çok düşük düzeylere inmiştir. Bu aşamada da ilk aşamada olduğu gibi nüfus artış hızı yine düşük seviyededir.

Türkiye'de yaşanan demografik dönüşüm sürecinin en önemli etkeni doğurganlık düzeyinde yaşanan değişim olmuştur. Türkiye'de doğurganlık dönüşümü süreci aslında Cumhuriyet'in kuruluşundan önce başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun İstanbul, İzmir, Bursa gibi büyük kentlerinde Cumhuriyet'in kuruluşundan çok daha öncesinde doğurganlık oldukça düşük seviyelerdeydi (Fişek ve Shorter, 1968; Shorter, 1969; Shorter ve Macura, 1982; Duben ve Behar, 1996; Behar, 1995; TÜİK, 1995). 1885 ve 1907 yıllarında yapılan Osmanlı nüfus sayımlarına göre İstanbul'da toplam doğurganlık hızı sırasıyla 3,5 ve 3,8 olarak ölçülmüştür (Duben ve Behar, 1996). Türkiye genelinde doğurganlık seviyesinin, İstanbul'un o zamanki seviyesine düşmesi ancak 1980'li yıllarla birlikte mümkün olmuştur.

Türkiye'de kadın başına ortalama 6-7 çocuğun düştüğü 1950'li yıllardan itibaren düşmeye başlayan doğurganlık hızı, 1970'li yıllarla birlikte ivme kazanarak düşmeye devam etmiştir. Son 15 yıldır toplam doğurganlık hızı yenilenme düzeyine çok yakın bir seviyeye düşmüş durumdadır. Türkiye İstatistik Kurumu tarafından açıklanan doğum istatistiklerine göre 2017 yılında toplam doğurganlık hızı 2,07 çocuk seviyesindedir. Ancak alt-nüfus grupları için homojen ve eş zamanlı bir doğurganlık geçişinden bahsetmek mümkün değildir. Doğurganlık geçişinin başlangıcı ve hızı alt-nüfus gruplarında önemli farklılıklar göstermiştir. Türkiye'de doğurganlık geçişi, yerleşim yerine, bölgeye ve etnik kimliğe bağlı

¹Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, maeryurt@hacettepe.edu.tr

olarak önemli farklılıklar göstermiştir (Koç vd., 2008; Sirkeci, 2000; Işık ve Pınarcıoğlu, 2006; Yavuz, 2006). Bölgesel düzeyde bakıldığında 12 istatistiki bölgenin sekizinde doğurganlık hızı yenilenme düzeyinin altındadır. Örneğin, Batı Marmara Bölgesi’nde toplam doğurganlık hızı 1,68 çocuk seviyesine düşmüşken Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde 3,37 çocuk seviyesindedir. Doğurganlık düzeyindeki değişime paralel olarak doğurganlık tercihlerinde de önemli değişimler yaşanmış ve 1990’lı yıllarla birlikte 2-3 çocuklu aile normu yaygınlaşmaya başlamıştır. Doğurganlık tercihleri ile gerçekleşen doğurganlık düzeyi arasında nasıl bir ilişki olduğu literatürde önemli bir tartışma konusudur, farklı görüşler olmakla birlikte doğurganlık tercihlerinin gelecekteki doğurganlık düzeyini tahmin etmek için önemli bir gösterge olduğu belirtilmektedir (Bumpass, 1987; Rindfuss vd. 1988; Thomson, 1997; Schoen vd., 1999; Berrington, 2004).

Bu çalışmanın birbiri ile ilişkili dört temel amacı bulunmaktadır. (1) Türkiye’deki doğurganlık dönüşümü süreci ve doğurganlık tercihlerinde yaşanan değişimi değerlendirilmek; (2) Doğurganlık düzeyinin bir göstergesi olarak sahip olunan çocuk sayısının ve şartların uygun olması durumunda, sahip olmak istenen çocuk sayısının bir başka ifade ile ideal çocuk sayısının belirleyicilerini çok değişkenli analiz yöntemleri ile ölçmek; (3) Sahip olunan çocuk sayısı ve ideal çocuk sayısı arasındaki farkın belirleyicilerini çok değişkenli analiz yöntemleri ile ortaya koymak; (4) Gerçekleşen doğurganlık düzeyi ve doğurganlık tercihlerinin, sahip olunan ve ideal çocuk sayısı arasındaki farkın belirleyicilerinden yola çıkarak alınması gereken tedbirlere ve nüfus politikalarına ilişkin öneriler geliştirmek.

II. Veri Kaynağı ve Yöntem

Çalışmanın temel veri kaynağı *2016 Aile Yapısı Araştırması*’dır. Aile Yapısı araştırmalarının temel amacı, Türkiye’deki ailelerin yapısını, bireylerin aile ortamındaki yaşam biçimlerini ve

bireylerin aile yaşamına yönelik değer yargılarını tespit etmektir. Türkiye genelini temsil gücü bulunan araştırmanın örnekleme çok aşamalı, tabakalı ve tesadüfi olarak Türkiye’yi kent ve kırsal, İBBS Düzey 1’de (12 coğrafi bölge) temsil edecek şekilde tasarlanmıştır. Örneklem birimi, hanehalkı ve seçilen hanehalklarında yaşayan 15 yaş üstü bireylerdir. *2016 Aile Yapısı Araştırması (TAYA-2016)* T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (mülga T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı) ile Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) iş birliği ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada temel olarak iki soru formu kullanılmıştır: Hanehalkı soru formu ve fert soru formu. Hanehalkı soru formunda hanede yaşayan tüm bireylerin özelliklerine ve konuta dair sorular sorulmuştur. Fert soru formu ise seçilen hanelerde yaşayan 15 yaş üstü bireylere uygulanmıştır. Eğitim, istihdam ve gelir, aile ilişkileri, günlük yaşam ve kültürel faaliyetlerin yanı sıra sahip olunan çocuk sayısı, şartların uygun olması koşulunda istenen çocuk sayısı gibi doğurganlık düzeyine ve doğurganlık tercihlerine ilişkin veriler bu soru formu ile toplanan kapsamlı bilgilerin bazılarıdır. TAYA-2016 kapsamında 17.239 hane ve bu hanelerde bulunan 35.475 birey ile (15 yaş üstü) görüşülmüştür.

Bu çalışmada, özellikle Türkiye’de doğurganlık dönüşümünün ve doğurganlık tercihlerindeki değişimin sunulduğu bölümde, Türkiye Aile Yapısı Araştırmaları’nın dışında Cumhuriyet’in kurulduğu yıllardan bu yana gerçekleştirilen nüfus sayımları, ülke genelini temsil eden demografik araştırmalar ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verisi yoğun bir şekilde kullanılmaktadır.

Çalışmanın bulgular bölümünde sahip olunan çocuk sayısına, istenen çocuk sayısına, sahip olunan ve istenen çocuk sayısı arasındaki farka ilişkin betimsel analizlerin sonuçları sunulmaktadır. Çok değişkenli analiz bölümünde sahip olunan ve istenen çocuk sayısının belirleyicilerine yö-

nelik olarak Poisson regresyon analizi yöntemi, istenenden fazla ve istenenden az sayıda çocuk sahibi olma durumlarının belirleyenlerine yönelik ise ikili (*binary*) lojistik regresyon yöntemi kullanılmaktadır.

Çok değişkenli analizlerde bağımlı değişkenin sürekli olduğu durumlarda doğrusal regresyon analizi kullanılabilir, bağımlı değişkenin kesikli olması durumunda ise farklı regresyon modellerine başvurulmaktadır. Bağımlı değişkenin kesikli bir türü olan sayma verisi değişkeninde, literatürde en yaygın kullanılan yöntem Poisson regresyon modelidir. Çalışmada analiz birimi kadındır. Bağımlı değişkenler, ilk evlilikten bugüne kadar geçen sürede sahip olunan çocuk sayısı ve istenen çocuk sayısıdır. Maruz kalma süresi kadınların ilk evliliklerinden bu yana geçen süre olarak tanımlanmıştır. Zamana ilişkin olan değişkenler yıl cinsinden kullanılmıştır. Analizde kullanılan bağımsız değişkenler, bireyin 15 yaşına kadar en uzun süre yaşadığı yerleşim yerinin tipi, şu anda yaşamakta olduğu bölge, eğitim durumu, medeni durum, hanehalkının tipi, sosyoekonomik durumu, çalışma durumu, ilk evlilik yaşı ve evliliğe karar verme biçimidir.

Çalışmada kullanılan bir diğer çok değişkenli analiz yöntemi ikili (*binary*) lojistik regresyon analizidir. İkili lojistik regresyon yöntemi bağımlı değişkenin iki kategorili verilerden oluşması durumunda bağımlı değişken ve bağımsız değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin incelenmesi için iyi sonuç veren bir yöntemdir. İkili lojistik regresyon analizinde bağımlı değişken olarak sahip olunan çocuk sayısının istenen çocuk sayısından fazla olma durumu ve istenenden az çocuğa sahip olma durumu değişkenleri kullanılmıştır.

Analizler doğurganlık çağının sonuna gelen 40-49 yaşlarındaki 2920 kadın üzerinden yapılmıştır.

III. Türkiye’de Doğurganlık Dönüşümü ve Doğurganlık Tercihlerinde Yaşanan Değişim

Bu kısımda, Türkiye’nin doğurganlık dönüşümünün aşamaları ve doğurganlık tercihlerinde yaşanan değişim Bongaarts (2003) tarafından geliştirilen yedi aşamalı model kullanılarak ele alınacaktır.

Tablo 1.1. Toplam doğurganlık hızı aralıklarına göre doğurganlık geçişi aşamaları

Geçiş aşaması	Toplam doğurganlık hızı aralığı
Geçiş Öncesi (<i>Pre</i>)	7+
Erken Geçiş Aşaması (<i>Early</i>)	6-6,9
Erken/Orta Geçiş Aşaması (<i>Early/mid</i>)	5-5,9
Orta Geçiş Aşaması (<i>Mid</i>)	4-4,9
Orta/Geç Geçiş Aşaması (<i>Mid/late</i>)	3-3,9
Geç Geçiş Aşaması (<i>Late</i>)	2,1-2,9
Geçiş Sonrası (<i>Post</i>)	0-2,0

Kaynak: Bongaarts, 2003

Cumhuriyet kurulduğunda pek çok alanda olduğu gibi nüfus alanında da Osmanlı İmparatorluğu’ndan sorunlu bir miras devralınmıştı. Balkan savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı’nda verilen büyük kayıpların ardından Türkiye coğrafyasında yaşayan nüfus oldukça azalmıştı. Uzun bir savaş döneminin ardından sosyal ve ekonomik yaşamın yeniden inşa edilmesi için nüfus artışına ihtiyaç duyulmaktaydı.

Bu gereksinimden dolayı Cumhuriyet’in kuruluşundan 1950’li yılların ortalarına kadar, Türkiye’de hep doğurganlığı artırıcı, yani pronatalist nüfus politikaları hâkim olmuştur. Pronatalist nüfus politikaları temel olarak ekonomik gerekçelerle savunulmuş, nüfus artışının ekonomik kalkınmaya olumlu bir katkı yapacağı belirtilmiştir. Artan nüfusun ülkenin atıl durumda bulunan doğal kaynaklarının işletilmesini, ülkede toplumsal iş bölümünün gelişmesini ve uzmanlaşmayı sağlayacağına inanılmıştır (Cillov, 1974).

Cumhuriyet döneminin ilk 20 yılında bu yaklaşıma uygun olarak bir dizi yasa yürürlüğe gir-

di. 1929 yılında beşten fazla çocuğa sahip aileler yol vergisinden muaf tutuldular, sonrasında 1930 yılında altı ve daha fazla çocuklu ailelere madalya verilmesi kararı alındı. 6 Mayıs 1930 tarihinde nüfus artışına katkı yapması amacıyla 1593 sayılı “Umumi Hıfzıssıhha Kanunu” yürürlüğe sokuldu. Bu yasa ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı (Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti) doğumların kolaylaştırılması ve çocuk ölümlerinin azaltılması için önlemlerin alınması ile yükümlü kılındı. Pronatalist nüfus politikalarının ilk resmî belgesi niteliğinde olan Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’nun 152. maddesi ile gebeliğe engel olacak ya da çocuk düşürmeye yarayacak her türlü araç ve gerecin ithalatı, dağıtımı ve satışı yasaklandı. Sadece tedavi amacıyla kullanılan ve eczanelerde reçeteyle satılan araç ve gereçler yasanın kapsamı dışında tutuldu. Yine bu dönemde İtalyan Ceza Yasası’ndan esinlenilerek 1926 tarihli Türk Ceza Kanunu’nun 468, 469, 470 ve 471. maddeleri kürtaja ve çocuk yapmaya engel olacak diğer uygulamaları ağır ceza kapsamına aldı. Kürtaja yönelik cezalar 1936 ve 1953’te çıkarılan yeni yasalarla tahkim edildi. Türk Ceza Kanunu’nda kürtaja ilişkin maddeleri içeren kısmın eskiden “Kasten Çocuk Düşürmek ve Düşürtmek Cürümleri” iken 1936’da bu kısmın adı “İrkin Tümlüğü ve Sağlığı Aleyhine Cürümler” olarak değiştirildi (Levine ve Üner, 1978; Üner, 1984; Franz, 1994; TÜSİAD, 1999). Yine bu dönemde, 1926’da kabul edilen Türk Medeni Kanunu ile erkekler ve kadınlar için evlenmede koyulan 18 ve 17 yaş sınırları, 1938 yılında kabul edilen 3453 sayılı yasayla erkekler için 17’ye, kadınlar için ise 15’e indirildi.

Bu dönemde Türkiye ekonomisi esasen tarıma dayalıydı. 1930’lu yıllarla birlikte hayata geçirilen ithal ikameci sanayileşme politikası kentlerde yeni iş fırsatları yaratmaktaydı, fakat kentlerdeki doğal nüfus artışı, kırdan kente göçe fazla gereksinim duymadan bu ihtiyacı karşılamak için yeterliydi (TÜİK, 1995). Kırsal alanlarda tarım hızla gelişiyor, yeni topraklar tarıma açılı-

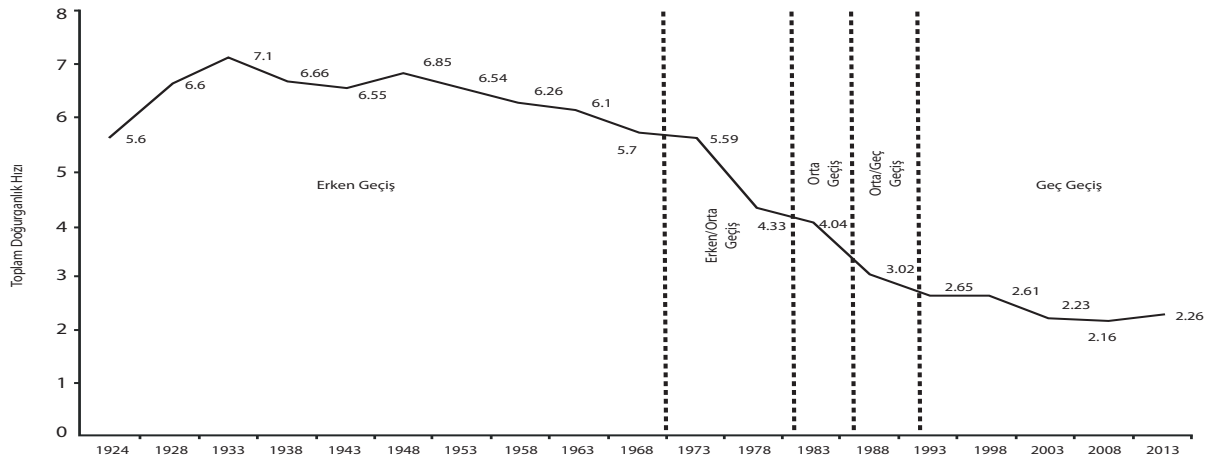
yordu; dolayısıyla kırdan-kente göçü gerektiren bir durum yoktu. 1927 ile 1950 arasındaki bu dönemde kentli nüfusun payı %25’in altında kaldı.

İkinci Dünya Savaşı döneminde pronatalist nüfus politikaları uygulanmaya devam etmesine rağmen nüfus artışında önemli bir yavaşlama görüldü. Yetişkin çağdaki çok sayıda erkek nüfusun silah altına alınması nedeniyle, bekârlar evliliklerini, evli olanlar ise doğumlarını erteliyorlardı. Dolayısıyla, II. Dünya Savaşı yıllarını doğurganlıkta eğilimin kısmen tersine çevrildiği bir ara dönem olarak değerlendirmek mümkündür. İkinci Dünya Savaşı sonunda çok partili döneme geçilmesinin ardından iktidara gelen hükümetler nüfus politikalarında herhangi bir değişikliğe gitmemiş, tek parti dönemindeki hükümetlerde olduğu gibi programlarında pronatalist nüfus politikalarına yer vermişlerdir (Üner, 1984).

Kısmen bu dönemde uygulanan nüfus politikalarının sonucu olarak fakat daha ziyade ekonomik ve sosyal yeniden inşa sürecinin gereksinimleri doğrultusunda Cumhuriyet kurulduğunda 5,6 olan toplam doğurganlık hızı önce 7,1’e kadar yükseldi ve sonra 1960’lı yılların ortalarına kadar toplam doğurganlık hızı 6 çocuğun altına düşmedi. Cumhuriyet’in kuruluşundan 1960’lı yılların ortalarına kadar süren bu dönem Türkiye’de doğurganlık dönüşümünün “Erken Geçiş” aşamasını oluşturmaktaydı (Şekil 1).

1950’li yıllarla birlikte Türkiye’nin sosyoekonomik özellikleri değişmeye başladı. Dönemin ithal ikameci sanayileşme politikası kentsel sektörlerde, özellikle de sanayide daha çok iş gücüne ihtiyaç duyuyordu. Ekilebilir alanların sınırına gelmişti ve tarımda açığa çıkan fazla nüfus kentlere doğru akıyordu. Eğitim ve sağlık gibi sosyal hizmetlerde sağlanan iyileşmeler kentlerin cazibesini, çekiciliğini artırıyor ve ulaşımdaki gelişmeler göç sürecine ivme kazandırıyor. Dönemin Türkiye’deki sosyal, ekonomik değişimin en önemli göstergesi hız kazanan kentleşmeydi.

Şekil 1.1. Türkiye’de doğurganlık dönüştürümünün aşamaları

Kaynaklar: TÜİK, 1995; HÜNEE, 1980; 1987; 1989; 1994; 1999; 2004; 2009; 2014

Hızlı nüfus artışı ve çarpık kentleşme sorunları 1950’li yıllarla birlikte Türkiye’de o döneme kadar uygulanan pronatalist nüfus politikalarının sorgulanmasına yol açıyordu. 1960 yılında kurulan Devlet Planlama Teşkilatı, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (1963-1967) ilk defa hızlı nüfus artışının yarattığı sorunlara vurgu yaptı. Planda, hızlı nüfus artışının kişi başına gayrisafi millî hasıla düşüşüne yol açacağı, ekonomik yatırımlar yerine hızla artan nüfusun ihtiyacını karşılamak için demografik yatırımlara yönelmek zorunda kalınacağı, genç yaşlardaki nüfusun hızlı artışının istihdam sorunları yaratacağı, kentlerin kontrolsüz bir şekilde büyümesine ve tarımda gizli işsizlik probleminin ortaya çıkmasına yol açacağı belirtiliyordu. Ayrıca bu planda açık ve gizli işsizlik baskısını hafifletmek ve ödemeler dengesi açığını kapatmak için yurtdışına iş gücü göçünün özendirilmesi gerektiğinin altı çiziliyordu (DPT, 1963).

O döneme kadar uygulanan pronatalist nüfus politikalarına yönelik eleştirilerin 1963-1967 dönemini kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda yer almasının ardından, 10 Nisan 1965 tarihinde kabul edilen, 557 sayılı Nüfus Planlaması Hakkındaki Kanun, Türkiye’deki

nüfus politikalarında bir dönüm noktasına işaret etti (Koç vd., 2010). Gebeliği önleyici yöntemleri yasaklayan 1936 tarihli Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’nun ilgili hükümleri kaldırıldı. Gebeliği önleyici yöntemlerin ithalatı, dağıtımı ve satışı artık cezai yaptırım gerektirmemekteydi. Böylece eskiden zührevi hastalıkları önlemesi nedeniyle izin verilen prezervatif dışındaki diğer yöntemlerin de kullanımı yasal hâle gelmiş oldu. Bunun yanı sıra bu yasa, kürtaj ile ilgili kesin yasağı kaldırmakta, anne açısından hayati bir tehlike yaratması, çocuğun özürlü doğacağı bilinmesi durumunda kürtaja izin verilmekteydi.

Bütün bu gelişmelerin neticesinde 1950’li yıllarla birlikte çocuğa olan talep azalmaya, doğurganlık hızı yavaş yavaş düşmeye başladı ve 1960’lı yılların ortasında altı çocuğun altına düştü. Böylece Türkiye 1960’lı yılların ortasında doğurganlık dönüştürümünün “erken-orta geçiş” aşamasına geçmiş oldu. Yaşanan hızlı sosyal ve ekonomik değişimler neticesinde, Türkiye’nin doğurganlık dönüştürümünün bir sonraki aşamasına geçmesi sadece 10 yılda gerçekleşti, 1970’li yılların ikinci yarısında doğurganlık düzeyi beş çocuğun altına düştü ve doğurganlık dönüştürümünde “orta geçiş” aşamasına gelindi.

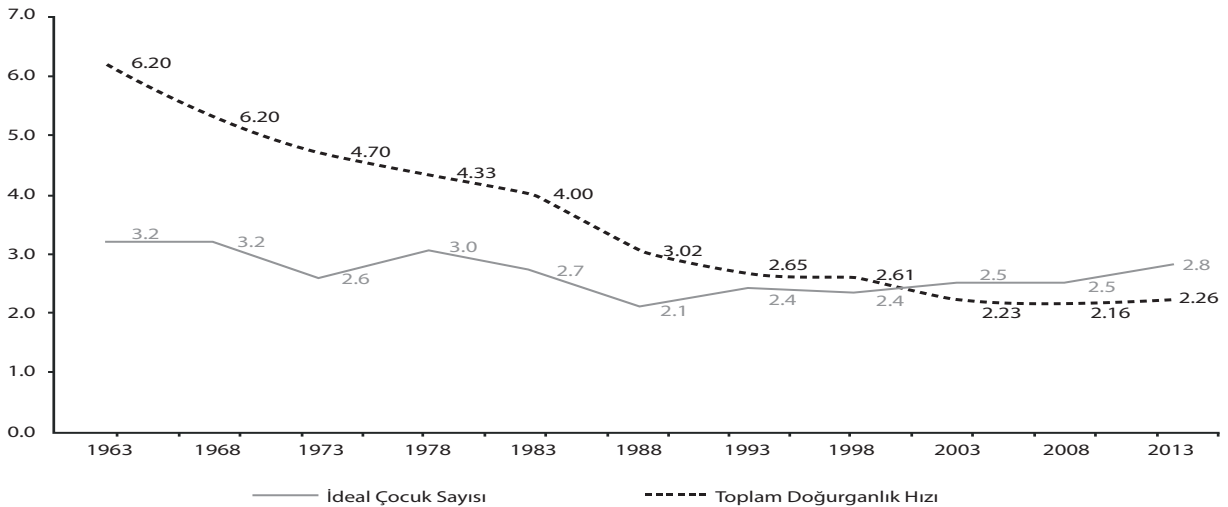
1980’li yıllarla birlikte ithal ikameci sanayileşme politikası yerini ekonomik liberalleşme ve ihracata dayalı büyüme modeli ile Türkiye ekonomisini dünya pazar ekonomisine entegre etmeye çalışan bir politikaya bıraktı. Nüfus politikaları açısından önemli bir diğer gelişme bu dönemde hayata geçirildi. 1980 askeri darbesinin ardından “aile planlaması” kavramı anayasada kendisine yer buldu. Kasım 1982’de anayasanın yürürlüğe girmesinden sonra ilk doğurganlığı azaltıcı (antinatalist) nüfus yasası revize edildi ve daha liberal ve kapsamlı bir yasa kabul edildi. 2827 sayılı bu Yasa’nın 5. maddesine göre gebeliğin 10 haftasına kadar gebeliğin sonlandırılması; 4. maddesine göre ise hem kadınlar hem de erkekler için kısırlaştırma yasallaştı. Aynı yasanın 3. maddesine göre doktorların yanı sıra eğitilmiş hemşire ve ebelerin de rahim içi araç (RİA) takmaları artık mümkün olacaktı (Levine ve Üner, 1978; Üner, 1984; Franz, 1994; TÜSİAD, 1999; Koç vd., 2010).

Bu gelişmeler neticesinde doğurganlıktaki aşağı yönlü hareket hız kazanarak devam etti. 1980’lerin ilk yarısında doğurganlık düzeyinin dört çocuğa düşmesi ile doğurganlık dönüşümünün “orta-geç geçiş” aşamasına; doğurganlık düzeyinin 1980’lerin ikinci yarısında üç çocuğa düşmesi ile doğurganlık dönüşümünün “geç geçiş” aşamasına geçildi.

Türkiye genelinde doğurganlık düzeyi TNSA-2013 sonuçlarına göre yenilenme düzeyinin hemen biraz üzerindedir. TÜİK’in 2017 doğum istatistiklerine göre ise tam olarak yenilenme düzeyinde, 2,1 çocuk seviyesindedir. Doğurganlık düzeyinin iki çocuğa düşmesi ile birlikte Türkiye “geçiş sonrası” aşamaya geçmiş olacaktır.

Türkiye genelinde 1960’lardan günümüze kadar hem toplam doğurganlık hızı hem de ideal çocuk sayısı düşme eğilimindedir (Şekil 2). 1960’lı, 1970’li yıllarda toplam doğurganlık hızındaki azalma oldukça hızlı iken ideal çocuk sayısı yaklaşık olarak aynı seviyelerde, üç çocuk düzeyinde kalmıştır. 1980’li yıllarda ise toplam doğurganlık hızı da ideal çocuk sayısı da hızlı bir şekilde düşmüş ve 1988 araştırmasında 2,1 çocuk seviyesine kadar inmiştir. Sonraki 25 yıllık süre zarfında ideal çocuk sayısı 2,5 çocuk civarında sabitlenmiş, toplam doğurganlık hızı ise üç çocuktan 2,2 çocuk düzeyine inmiştir. Literatürde belirtildiği üzere doğurganlık dönüşümünün erken aşamalarında sahip olunan çocuk sayısı istenen çocuk sayısının üzerindeyken doğurganlık dönüşümü tamamlanmaya yaklaşıldıkça ideal çocuk sayısı, sahip olunan çocuk sayısını geçmektedir (Bongaarts, 2003). Türkiye’de de 2000’li yıllarla birlikte ideal çocuk sayısı, toplam doğurganlık hızının üzerinde seyretmeye başlamıştır (Ünalın vd., 2005).

Şekil 1.2. Türkiye’de toplam doğurganlık hızı ve ideal çocuk sayısının değişimi: 1963-2013

IV. Türkiye’de Sahip Olunan ve İstenen Çocuk Sayıları: TAYA-2016 Bulguları

A. Sahip Olunan Çocuk Sayısı ve Belirleyenleri

Türkiye genelinde 40-49 yaş grubundaki kadınların sahip oldukları ortalama çocuk sayısı 2,79’dur. Ortalama çocuk sayısı 15 yaşına kadar en uzun sürede yurt dışında yaşayan kadınlar arasında iki çocuk düzeyine düşerken, kırsal yerleşim yerlerinde yetişen kadınlar arasında üç çocuğa çıkmakta; il ve ilçe merkezlerinde yetişen kadınlar arasında ise 2,6 çocuk seviyesindedir. Sahip olunan ortalama çocuk sayısı yaşanan bölgeye göre de önemli farklılaşmalar göstermekte, doğudan batıya doğru gidildikçe azalmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde 4,6 çocuğa çıkan sahip olunan çocuk sayısı, Batı Marmara ve Ege Bölgelerinde 2,3 çocuğa düşmektedir. Eğitim düzeyi ve sahip olunan çocuk sayısı arasında ters bir ilişki bulunmakta, eğitim düzeyi arttıkça sahip olunan çocuk sayısı azalmaktadır. Herhangi bir okul bitirmeyen kadınlar ortalama 4,2, üniversite mezunu kadınlar 1,6 çocuğa sahip olmaktadır. Boşanmış kadınlar ortalama 1,8 çocuğa sahip olurken bu sayı hâlen evli ve eşi ölmüş kadınlar arasında 2,8 çocuğun üzerine çıkmaktadır. Sahip olunan çocuk sayısı medeni durumun yanı sıra aile tipine göre de önemli farklılıklar göstermektedir. Dağılmış ailelerde 2,2 çocuk olan ortalama çocuk sayısı çekirdek ailelerde 2,8 çocuğa, geniş ailelerde ise 3,1 çocuğa çıkmaktadır. Sosyoekonomik düzey yükseldikçe sahip olunan çocuk sayısı azalmaktadır. Alt sosyoekonomik statüdeki kadınlar ortalama 3,8 çocuğa sahip olurken bu sayı üst sosyoekonomik statüdeki kadınlarda 2,1 çocuğa düşmektedir. Sahip olunan çocuk sayısı kadınların çalışma durumuna göre de farklılık göstermektedir. Sosyal güvenceli bir işte çalışan kadınlar ortalama iki çocuğa sahip olurken, çalışmayan kadınlarda bu sayı üç çocuğa çıkmaktadır. Sosyal güvencesiz bir işte çalışan kadınların sahip oldukları çocuk sayısı çalışmayan kadınlarınkine daha

yakın bir seviyededir (2,8 çocuk). İlk evlenme yaşı ve evlenme biçimi gibi evliliğin kuruluşuna ilişkin özellikler de sahip olunan çocuk sayısını etkilemektedir. İlk evlilik yaşı arttıkça sahip olunan çocuk sayısı azalmaktadır; 18 yaşından önce evlenen kadınlar ortalama 3,5, 30 yaşından sonra evlenen kadınlar ise 1,2 çocuğa sahip olmaktadır. Evliliğe karar verme biçimine bağlı olarak da sahip olunan çocuk sayısı değişmektedir. Kadının rızası alınmadan ailelerin götücü usulü ile evliliğe karar vermesi durumunda ortalama 3,4 çocuğa sahip olunurken, çiftin evlenme kararını kendilerinin vermesi durumunda sahip olunan ortalama çocuk sayısı 2,2’ye düşmektedir. Evlenme kararını kadının almadığı kaçma/kaçırılma/berdel gibi durumlarda da sahip olunan çocuk sayısı üç çocuk civarındadır.

Tablo 1.2. Temel özelliklere göre 40-49 yaş grubundaki kadınların sahip oldukları ortalama çocuk sayısı, TAYA-2016

	Ortalama sahip olunan çocuk sayısı	Kadın sayısı
Türkiye	2,79	2920
15 Yaşına Kadar Yaşadığı Yerleşim Yeri		
Yurt dışı	2,05	59
Bucak veya köy	3,04	1241
İlçe merkezi	2,59	738
İl merkezi	2,64	882
Bölge		
İstanbul	2,54	549
Batı Marmara	2,30	129
Ege	2,32	426
Doğu Marmara	2,39	306
Batı Anadolu	2,52	295
Akdeniz	2,68	370
Orta Anadolu	2,91	135
Batı Karadeniz	2,73	181
Doğu Karadeniz	2,89	104
Kuzeydoğu Anadolu	3,43	59
Ortadoğu Anadolu	3,97	127
Güneydoğu Anadolu	4,62	239

Tablo 1.2. Temel özelliklere göre 40-49 yaş grubundaki kadınların sahip oldukları ortalama çocuk sayısı, TAYA-2016

	Ortalama sahip olunan çocuk sayısı	Kadın sayısı
Türkiye	2,79	2920
Öğrenim Durumu		
Bir okul bitirmedi	4,17	486
İlkokul mezunu	2,73	1705
Ortaokul mezunu	2,37	233
Lise mezunu	2,03	265
Üniversite/lisansüstü mezunu	1,62	231
Medeni Durum		
Evli	2,83	2735
Eşi öldü	2,87	62
Boşandı	1,76	123
Hanehalkı Tipi		
Çekirdek	2,75	171
Geniş	3,11	2155
Dağılmış	2,23	586
Sosyoekonomik Statü		
Alt grup	3,80	171
Orta grup	2,91	2155
Üst grup	2,06	586
Çalışma Durumu		
Sosyal güvenceli bir işte çalışıyor	2,06	527
Sosyal güvencesiz çalışıyor	2,84	400
Çalışmıyor	2,97	1993
İlk Evlilik Yaşı		
30+	1,21	110
25-29	2,01	270
18-24	2,72	1822
<18	3,49	717
Evlenme Biçimi		
Görücü usulü, ailesinin rızası ile	3,42	371
Görücü usulü, kendi rızası ile	2,89	1565
Kaçma/kaçırılma/berdel	2,96	193
Kendi kararı	2,24	790

Temel özelliklere göre doğurganlık çağına sonuna gelmiş, 40-49 yaş grubundaki kadınların ortalama çocuk sayılarına bakıldıktan sonra her bir değişkenin diğer değişkenlerin kontrolü altında sahip olunan çocuk sayısını nasıl etkilediğini incelemek için çok değişkenli analizler yapmak gerekmektedir. Bağımlı değişkenin sayma sayısı olduğu durumlarda literatürde yaygın olarak başvurulan Poisson regresyon analizi bu çalışmada da sahip olunan ve istenen çocuk sayısının modellenmesi için kullanılmıştır. Çalışmanın analiz birimi kadındır. Bağımlı değişken, ilk evlilikten araştırma tarihine kadar geçen sürede sahip olunan çocuk sayısıdır. Kadınların ilk evliliklerinden araştırma tarihine kadar geçen süre maruz kalma süresini oluşturmada ve yıl cinsinden ölçülmektedir. Kadının 15 yaşına kadar en uzun süre yaşadığı, bir başka ifade ile sosyalleştiği, yetiştiği yerleşme yerinin tipi, araştırma sırasında yaşamakta olduğu bölge, eğitim durumu, medeni durum, içerisinde yaşamakta olduğu hanehalkının tipi, sosyoekonomik statüsü, çalışma durumu, ilk evlilik yaşı, evlenme biçimi gibi kontrol değişkenleri ile kadının içerisinde yaşamakta olduğu sosyal ortam, yapısal/çevresel faktörler ve kadının sosyoekonomik özellikleri analize dâhil edilmiştir.

Tablo 3’te sunulan Poisson regresyon analizi sonuçlarına göre 15 yaşına kadar en uzun süre yaşanan yerleşim yeri ve hanehalkı tipi değişkenleri dışındaki bağımsız değişkenler modelde istatistiksel olarak anlamlıdır. Kadınların 15 yaşına kadar en uzun süre yaşadıkları yerleşim yerleri değerlendirildiğinde, ilçe merkezi ve bucak, köy gibi yerlerde yetişen kadınların bir çocuğa daha sahip olma eğilimlerinin il merkezinde yaşayan kadınlardan %6 daha yüksek olduğu görülmektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’yle karşılaştırıldığında diğer bölgelerde bir çocuğa daha sahip olma eğilimi düşmekte, batıda yer alan bölgelerde en düşük seviyelere ulaşmaktadır; örneğin Batı Marmara Bölgesi’nde bir çocuğa daha sahip olma eğilimi %42 daha düşüktür.

Üniversite mezunu kadınlarla diğerleri karşılaştırıldığında esas farklılığın ilkökul mezunu olanlarla olmayanlar arasında olduğu görülmektedir. İlkokul, ortaokul ve lise mezunlarının hız oranları üniversite mezunlarına yakinken ilkökul mezunu olmayan kadınların bir fazla çocuğa sahip olma eğilimleri %34 daha fazladır. Evli ve eşi ölmüş kadınların bir fazla çocuğa sahip olma olasılıkları boşanmış kadınlardan yaklaşık olarak %30 daha fazladır. İstatistiksel olarak anlamlı olmasa da çekirdek ailelerde ve geniş ailelerde yaşayan kadınların bir fazla çocuğa sahip olma eğilimleri dağılmış ailelerde yaşayanlara göre yaklaşık %10 daha fazladır. Sosyoekonomik statü azaldıkça bir fazla çocuğa sahip olma eğilimi artmaktadır; alt ve orta sosyoekonomik statü grubundaki kadınların fazla çocuğa sahip olma olasılıkları üst gruba göre yaklaşık %14 daha fazladır. Sosyal güvencesiz bir işte çalışan kadınlarla, çalışmayan kadınlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır, ancak sosyal güvenceli bir işte çalışan kadınların fazla çocuğa sahip olma eğilimleri %9 daha azdır. İlk evlilik yaşı sahip olunan çocuk sayısını en belirgin şekilde etkileyen değişken durumundadır. İlk evlilik yaşı arttıkça bir fazla çocuğa sahip olma eğilimi azalmaktadır. 30 yaşından sonra evlenen kadınların bir fazla çocuğa sahip olma olasılığı 18 yaşından önce evlenenlerden %50 daha azdır. Evliliğe karar verme biçimi yine sahip olunan çocuk sayısını etkilemektedir. Kendi rızası alınmadan gürcü usulüyle evlenen kadınlar, kaçarak, kaçırılarak veya berdel usulü ile evlenen kadınlar kendi kararı ile evlenen kadınlara göre %13 daha fazla ihtimalle bir fazla çocuğa sahip olmaktadır. Maruz kalma süresini gösteren evlilikten itibaren geçen yıl sayısı değişkenine göre evlilikten itibaren geçen her bir yıl, bir fazla çocuğa sahip olma eğilimini %2 oranında artırmaktadır.

Tablo 1.3. Sahip olunan çocuk sayısının belirleyicileri, Poisson regresyon analizi sonuçları, TAYA-2016

	Hız oranı	Güvenilirlik
15 Yaşına Kadar Yaşadığı Yerleşim Yeri		
Yurt dışı	0,99	0,94
Bucak veya köy	1,06	0,03
İlçe merkezi	1,02	0,47
İl merkezi	1,00	
Bölge		
İstanbul	0,68	0,00
Batı Marmara	0,58	0,00
Ege	0,60	0,00
Doğu Marmara	0,62	0,00
Batı Anadolu	0,67	0,00
Akdeniz	0,70	0,00
Orta Anadolu	0,71	0,00
Batı Karadeniz	0,64	0,00
Doğu Karadeniz	0,72	0,00
Kuzeydoğu Anadolu	0,71	0,00
Ortadoğu Anadolu	0,87	0,01
Güneydoğu Anadolu	1,00	,
Eğitim Durumu		
Bir okul bitirmedi	1,34	0,00
İlkokul mezunu	1,09	0,21
Ortaokul mezunu	1,04	0,62
Lise mezunu	1,01	0,94
Üniversite/lisansüstü mezunu	1,00	,
Medeni Durum		
Evli	1,31	0,01
Eşi öldü	1,28	0,02
Boşandı	1,00	
Hanehalkı Tipi		
Çekirdek	1,09	0,32
Geniş	1,10	0,29
Dağılmış	1,00	.
Sosyoekonomik Statü		
Alt grup	1,14	0,03
Orta grup	1,13	0,00
Üst grup	1,00	.
Çalışma Durumu		
Sosyal güvenceli bir işte çalışıyor	0,91	0,01
Sosyal güvencesiz bir işte çalışıyor	0,98	0,60
Çalışmıyor	1,00	

Tablo 1.3. Sahip olunan çocuk sayısının belirleyenleri, Poisson regresyon analizi sonuçları, TAYA-2016 (devam)

	Hız oranı	Güvenilirlik
İlk evlilik yaşı		
30+	0,50	0,00
25-29	0,79	0,00
18-24	0,90	0,00
<18	1,00	
Evlenme biçimi		
Görücü usulü, ailesinin rızası ile	1,13	0,00
Görücü usulü, kedi rızası ile	1,07	0,03
Kaçma/kaçırılma/berdel	1,13	0,02
Kendi kararı	1,00	
Evlilikten itibaren geçen süre (yıl)	1,02	0,00
Prob > F: 0,0000		

B. İstenen Çocuk Sayısı ve Belirleyenleri

Araştırma kapsamında bireylere şartları uygun olsa kaç çocuğa sahip olmak istedikleri sorusu da yöneltilmiştir. Türkiye genelinde 40-49 yaş grubundaki kadınların şartlar uygun olsa sahip olmak istedikleri ortalama çocuk sayısı 3,3 çocuktur. Sahip olunan çocuk sayıları ile karşılaştırılacak olursa, genel olarak istenen çocuk sayıları kadınların temel özelliklerine göre daha az farklılaşmaktadır. Kırsal yerleşim yerlerinde yetişen kadınların ideal çocuk sayıları kentsel yerleşim yerlerinde yetişenlerden daha yüksektir. İl merkezlerinde yetişen kadınlar 3,2 çocuk isterken bucak veya köylerde yetişen kadınlar 3,4 çocuk istemektedir. İstenen çocuk sayıları da doğuda yer alan bölgelerden batıda yer alan bölgelere doğru gidildikçe azalmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde istenen çocuk sayısı 4,4 iken bu sayı Batı Marmara Bölgesi'nde 2,6 çocuğa düşmektedir. Eğitim düzeyi arttıkça istenen çocuk sayısı düşmektedir. Herhangi bir okul bitirmeyen kadınlar ortalama olarak dört çocuk, üniversite mezunu kadınlar 2,8 çocuk istemektedir. Boşanmış kadınların istedikleri ortalama çocuk sayısı 2,7 çocuk iken hâlen evli kadınlar ortalama 3,3 çocuk istemektedir. Dağılmış ailelerde yaşayan kadınlar ortalama üç çocuk isterken bu sayı çekirdek ailelerde yaşayanlarda

3,3 çocuğa, geniş ailelerde yaşayanlarda 3,4'e yükselmektedir. Sosyoekonomik statü arttıkça istenen çocuk sayısı azalmaktadır. Alt sosyoekonomik statü grubunda bulunan kadınlar 3,7 çocuk isterken, üst sosyoekonomik statü grubundaki kadınlar 2,9 çocuk istemektedir. Sosyal güvenceli bir işte çalışan kadınlar ortalama 2,9 çocuk isterken sosyal güvencesi olmadan çalışan kadınlar 3,3, çalışmayan kadınlarsa 3,4 çocuk istemektedir. Erken yaşlarda evlenen kadınların istedikleri çocuk sayısı geç yaşlarda evlenenlere göre daha yüksektir. 18 yaşından önce evlenen kadınların istedikleri çocuk sayısı 3,6 iken 30 yaşından sonra evlenen kadınlar 2,9 çocuğa düşmektedir. Görücü usulü ile kendi rızası sorulmadan evlenen kadınlar ortalama 3,8 çocuk, evlilik kararını kendisi alan kadınlar ise üç çocuk istemektedir.

Tablo 1.4. Temel özelliklere göre 40-49 yaş grubundaki kadınların istedikleri çocuk sayısı, TAYA-2016

	İstenen çocuk sayısı	Kadın sayısı
Türkiye	3,31	2920
15 Yaşına Kadar Yaşadığı Yerleşim Yeri		
Yurt dışı	2,79	59
Bucak veya köy	3,44	1241
İlçe merkezi	3,28	738
İl merkezi	3,19	882
Bölge		
İstanbul	3,09	549
Batı Marmara	2,61	129
Ege	2,87	426
Doğu Marmara	3,09	306
Batı Anadolu	3,36	295
Akdeniz	3,52	370
Orta Anadolu	3,39	135
Batı Karadeniz	3,09	181
Doğu Karadeniz	3,47	104
Kuzeydoğu Anadolu	3,63	59
Ortadoğu Anadolu	4,07	127
Güneydoğu Anadolu	4,41	239

Tablo 1.4. Temel özelliklere göre 40-49 yaş grubundaki kadınların istedikleri çocuk sayısı, TAYA-2016 (devam)

	İstenen çocuk sayısı	Kadın sayısı
Türkiye	3,31	2920
Öğrenim Durumu		
Bir okul bitirmedi	3,97	486
İlkokul mezunu	3,26	1705
Ortaokul mezunu	3,24	233
Lise mezunu	2,92	265
Üniversite/lisansüstü mezunu	2,82	231
Medeni Durum		
Evli	3,34	2735
Eşi öldü	3,18	62
Boşandı	2,74	123
Hanehalkı Tipi		
Çekirdek	3,31	171
Geniş	3,39	2155
Dağılmış	3,02	586
Sosyoekonomik Statü		
Alt grup	3,74	171
Orta grup	3,38	2155
Üst grup	2,92	586
Çalışma Durumu		
Sosyal güvenceli bir işte çalışıyor	2,91	527
Sosyal güvensiz çalışıyor	3,33	400
Çalışmıyor	3,41	1993
İlk Evlilik Yaşı		
30+	2,88	110
25-29	3,03	270
18-24	3,25	1822
<18	3,63	717
Evlenme Biçimi		
Görücü usulü, ailesinin rızası ile	3,75	371
Görücü usulü, kendi rızası ile	3,34	1565
Kaçma/kaçırılma/berdel	3,26	193
Kendi kararı	3,04	790

İstenen çocuk sayısının belirleyicilerini ortaya çıkarmak için de çok değişkenli analiz yöntemi olarak Poisson regresyon analizi kullanılmıştır. Analiz birimi yine kadındır. Kadınların ilk evliliklerinden araştırma tarihine kadar geçen süre yine maruz kalma süresini oluşturmaktadır.

Tablo 1.5. İstenen çocuk sayısının belirleyicileri, Poisson regresyon analizi, TAYA-2016

	Hız oranı	Güvenilirlik
15 Yaşına Kadar Yaşadığı Yerleşim Yeri	3,31	2920
Yurt dışı	0,97	0,67
Bucak veya köy	1,07	0,01
İlçe merkezi	1,07	0,03
İl merkezi	1,00	
Bölge		
İstanbul	0,75	0,00
Batı Marmara	0,61	0,00
Ege	0,69	0,00
Doğu Marmara	0,73	0,00
Batı Anadolu	0,81	0,00
Akdeniz	0,83	0,00
Orta Anadolu	0,79	0,00
Batı Karadeniz	0,71	0,00
Doğu Karadeniz	0,82	0,00
Kuzeydoğu Anadolu	0,81	0,01
Ortadoğu Anadolu	0,91	0,12
Güneydoğu Anadolu	1,00	
Eğitim Durumu		
Bir okul bitirmedi	1,06	0,39
İlkokul mezunu	0,98	0,73
Ortaokul mezunu	1,01	0,86
Lise mezunu	0,96	0,45
Üniversite/lisansüstü mezunu	1,00	.
Medeni Durum		
Evli	1,17	0,06
Eşi öldü	1,07	0,50
Boşandı	1,00	
Hanehalkı Tipi		
Çekirdek	0,99	0,86
Geniş	0,97	0,71
Dağılmış	1,00	.
Sosyoekonomik Statü		
Alt grup	1,03	0,61
Orta grup	1,06	0,09
Üst grup	1,00	.
Çalışma Durumu		
Sosyal güvenceli bir işte çalışıyor	0,95	0,11
Sosyal güvensiz bir işte çalışıyor	0,99	0,85
Çalışmıyor	1,00	

Tablo 1.5. İstenen çocuk sayısının belirleyenleri, Poisson regresyon analizi, TAYA-2016 (devam)

	Hız oranı	Güvenilirlik
İlk evlilik yaşı		
30+	0,93	0,40
25-29	0,93	0,22
18-24	0,96	0,12
<18	1,00	
Evlenme biçimi		
Görücü usulü, ailesinin rızası ile	1,10	0,01
Görücü usulü, kedi rızası ile	1,01	0,62
Kaçma/kaçırılma/berdel	1,05	0,32
Kendi kararı	1,00	
Evlilikten itibaren geçen süre (yıl)	1,01	0,08
<i>Prob > F: 0,0000</i>		

Bağımlı değişken, istenen çocuk sayısıdır; bağımsız değişkenler ise sahip olunan çocuk sayısı analizi için kullanılan değişkenlerle aynıdır.

Poisson regresyon analizi sonuçlarına (Tablo 5) göre istatistiksel olarak en anlamlı sonuç veren, bölge değişkenidir. Doğudan batıya doğru gittikçe çok çocuk isteme eğilimi azalmaktadır. Örneğin Batı Marmara Bölgesi'nde bir fazla çocuk isteme eğilimi Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne göre %39 daha azdır. 15 yaşına kadar en uzun süre yaşanan yerin ilçe merkezi, bucak veya köy olması durumunda bir fazla çocuk isteme eğilimi il merkezine göre %7 artmaktadır. Diğer değişkenlerin kontrolü altında istenen çocuk sayısı eğitime göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir. İstatistiksel olarak anlamlı olmasa da herhangi bir okul bitirmeyen kadınların bir fazla çocuk isteme eğilimleri üniversite mezunu kadınlara göre %6 daha fazladır. Hâlen evli kadınların bir fazla çocuk isteme eğilimleri boşanmış kadınlara göre %17 daha fazladır. Hanehalkı tipi, sosyoekonomik statü, çalışma durumu ve ilk evlilik yaşı değişkenleri istenen çocuk sayısını istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilememektedir. Görücü usulü ile

kendi rızası alınmadan evlenen kadınların bir fazla çocuk isteme eğilimleri kendi kararı ile evlenen kadınlara göre %10 daha fazladır.

C. İstenen Çocuk Sayısı ile Sahip Olunan Çocuk Sayısı Arasındaki Fark ve Belirleyenleri

Sahip olunan çocuk sayısına ve istenen çocuk sayısına ilişkin olarak yapılan analizlerde sahip olunan çocuk sayısının sosyoekonomik, kültürel özelliklere göre önemli farklılıklar gösterirken doğurganlık tercihlerinin o kadar farklılaşmadığı görülmektedir. Dolayısıyla sahip olunan çocuk sayısı ve istenen çocuk sayısı arasında bir farklılık olduğu, bazı kadınların istediğinden çok çocuğa, bazılarının ise istediğinden az çocuğa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu bölümde istenen çocuk sayısı ve sahip olunan çocuk sayısı arasındaki fark önce betimsel analizlerle ortaya koyulacak, ardından istediğinden çok çocuğa sahip olma ve istediğinden az çocuğa sahip olma durumlarının belirleyenlerini ortaya çıkarmak için iki ayrı lojistik regresyon analizleri gerçekleştirilecektir.

Türkiye genelinde 40-49 yaş grubundaki kadınların %14,6'sı istediğinden fazla, %40,4'ü istediği kadar, %45'i ise istediğinden az çocuğa sahiptir. 15 yaşına kadar en uzun süre kırsal yerleşim yerlerinde yaşayan kadınlar arasında istediğinden fazla çocuğa sahip olanların oranı (%17) diğer yerleşim yerlerinde yetişenlerden daha yüksektir. İstediyinden az çocuğa sahip olanların oranı ise ilçe merkezlerinde yetişen kadınlar arasında en yüksek seviyededir (%51). İstediyinden çok çocuğa sahip olan kadınların oranı Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde %30'a çıkarken Ege, Doğu Marmara, Batı Anadolu ve Doğu Karadeniz Bölgelerinde %10'un altına düşmektedir. İstenen ve sahip olunan çocuk sayısı arasındaki ilişki öğrenim düzeyine göre belirgin şekilde farklılaşmaktadır. Öğrenim düzeyi arttıkça istediğinden çok çocuk sahibi olanların yüzdesi azalmakta, istediğinden az çocuk sahibi olanların yüzdesi artmaktadır. Üniversite mezunu kadınların sa-

dece %1'i istediğinden çok çocuğa sahipken bu oran ilkökul mezunu olmayan kadınlar arasında %32'ye çıkmaktadır. Bunun tam tersine lise mezunu kadınların %63'ü, üniversite mezunlarının %66'sı, ilkökul mezunu olmayanların ise %28'i istediğinden az çocuğa sahiptir. Medeni duruma bakıldığında boşanmış kadınlar arasında istediğinden az sayıda çocuğa sahip olanların oranının (%56) diğer kadınlardan daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu sonuçla uyumlu bir diğer sonuç dağılmış aile tipindeki hanelerde yaşayan kadınlar arasında istediğinden az çocuğa sahip olma durumunun diğer hanehalkı tiplerine göre daha yaygın olmasıdır (%51). Sosyoekonomik statü grubuyla istenen ve sahip olunan çocuk sayısı arasındaki ilişki öğrenim düzeyine benzer bir yapı sergilemektedir. Alt sosyoekonomik gruptaki kadınların %29'u istediğinden çok çocuğa sahip olurken bu oran üst sosyoekonomik

gruptaki kadınlar arasında %6'ya düşmektedir. Çalışma durumu da yine istenen ve sahip olunan çocuk sayısı arasındaki ilişkiyi belirgin şekilde farklılaştırmaktadır. Sosyal güvenceli bir işte çalışan kadınların %8'i istediğinden çok, %58'i istediğinden az çocuğa sahipken çalışmayan kadınların %16'sı istediğinden çok, %43'ü ise istediğinden az çocuğa sahiptir. İlk evlilik yaşı da kadınların istediği sayıda çocuğa sahip olup olmama durumlarını belirleyen önemli bir etkenidir. 18 yaşından önce evlenen kadınların %24'ü istediğinden çok çocuğa sahipken bu oran 30 yaşından sonra evlenenlerde %3'e düşmektedir. Rızası alınmadan görücü usulü evlendirilen kadınların %21'i, kendi kararı ile evlenen kadınların %9'u istediğinden çok çocuğa sahiptir.

Tablo 1.6. İstenen ve sahip olunan çocuk sayısı arasında fark, TAYA-2016

	İstediyinden Fazla	İstediyi Kadar	İstediyinden Az	Toplam	Kadın Sayısı
Türkiye	14,6	40,4	45,0	100,0	2804
15 Yaşına Kadar Yaşadığı Yerleşim Yeri					
Yurt dışı	12,7	41,8	45,5	100,0	55
Bucak veya köy	16,7	42,2	41,1	100,0	1203
İlçe merkezi	9,6	39,7	50,8	100,0	711
İl merkezi	15,9	38,3	45,7	100,0	835
Bölge					
İstanbul	14,7	37,1	48,2	100,0	517
Batı Marmara	15,1	43,7	41,3	100,0	126
Ege	9,7	47,0	43,3	100,0	413
Doğu Marmara	8,9	40,4	50,7	100,0	292
Batı Anadolu	8,2	42,2	49,6	100,0	282
Akdeniz	11,0	32,7	56,3	100,0	355
Orta Anadolu	19,1	32,1	48,9	100,0	131
Batı Karadeniz	15,3	46,9	37,9	100,0	177
Doğu Karadeniz	9,1	50,5	40,4	100,0	99
Kuzeydoğu Anadolu	29,6	40,7	29,6	100,0	54
Ortadoğu Anadolu	25,2	36,6	38,2	100,0	123
Güneydoğu Anadolu	32,9	41,0	26,1	100,0	234

Tablo 1.6. İstlenen ve sahip olunan çocuk sayısı arasında fark, TAYA-2016 (devam)

	İstediğinden Fazla	İstediği Kadar	İstediğinden Az	Toplam	Kadın Sayısı
Türkiye	14,6	40,4	45,0	100,0	2804
Eğitim Durumu					
Bir okul bitirmedi	32,1	40,0	27,8	100,0	467
İlkokul mezunu	13,2	43,5	43,3	100,0	1658
Ortaokul mezunu	9,9	35,1	55,0	100,0	222
Lise mezunu	5,6	31,7	62,7	100,0	249
Üniversite/lisansüstü mezunu	1,0	32,7	66,3	100,0	205
Medeni Durum					
Evli	14,6	40,7	44,7	100,0	2637
Eşi öldü	15,0	46,7	38,3	100,0	60
Boşandı	13,2	31,1	55,7	100,0	106
Hanehalkı Tipi					
Çekirdek	13,9	39,6	46,5	100,0	2078
Geniş	17,7	44,6	37,6	100,0	558
Dağılımı	12,0	36,7	51,2	100,0	166
Sosyoekonomik Statü					
Alt grup	28,6	39,8	31,7	100,0	161
Orta grup	15,7	41,0	43,3	100,0	2084
Üst grup	6,4	37,5	56,2	100,0	550
Çalışma Durumu					
Sosyal güvenceli bir işte çalışıyor	7,6	34,9	57,6	100,0	502
Sosyal güvencesiz çalışıyor	15,4	43,8	40,9	100,0	384
Çalışmıyor	16,2	41,2	42,6	100,0	1916
İlk evlilik yaşı					
30+	2,7	22,7	74,7	100,0	75
25-29	4,9	33,6	61,5	100,0	247
18-24	12,8	41,2	46,1	100,0	1776
<18	23,6	43,0	33,4	100,0	704
Evlenme biçimi					
Görücü usulü, ailesinin rızası ile	20,9	37,6	41,5	100,0	359
Görücü usulü, kedi rızası ile	15,2	42,2	42,6	100,0	1511
Kaçma/kaçırılma/berdel	19,5	40,0	40,5	100,0	190
Kendi kararı	8,9	38,2	52,9	100,0	743

İstediğinden çok sayıda çocuk sahibi olma ve istediğinden az sayıda çocuk sahibi olma durumunun belirleyicilerini ortaya koymak için ikili lojistik regresyon analizi yöntemi kullanılmıştır. Lojistik regresyon yöntemini kullanmak için istenen ve sahip olunan çocuk sayısı arasındaki fark değişkeni iki kategorili hâle dönüştürülmüş, istediğinden çok çocuk sahibi olma durumu için istediğinden çok çocuk sahibi olan kadınlar (1)

değerini, istediğinden az veya istediği kadar çocuk sahibi olan kadınlar (0) değerini almıştır. İstediğinden az çocuk sahibi olma durumu için ise istediğinden az çocuk sahibi olan kadınlar (1) değerini, istediğinden fazla veya istediği kadar çocuk sahibi olan kadınlar (0) değerini almıştır. Analizde kullanılan bağımsız değişkenler Poisson regresyon analizlerinde kullanılan değişkenlerle aynıdır.

İstedikinden fazla çocuğa sahip olma durumunun belirleyicileri incelendiğinde, 15 yaşına kadar en uzun süre yaşadıkları yerleşim yerlerinin tiplerine göre il ve ilçe merkezlerinde yetişen kadınlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. İlçe merkezlerinde yetişen kadınların istedikinden fazla çocuğa sahip olma olasılığı il merkezlerinde yetişenlerden %42 daha azdır. Türkiye'nin batısında yer alan bölgelerde ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nde istedikinden çok çocuğa sahip olma olasılığı doğuda yer alan bölgelerden daha düşüktür. Eğitim düzeyi azaldıkça istedikinden çok çocuğa sahip olma olasılığı artmaktadır. İlkokul mezunu olmayan kadınların istedikinden fazla çocuğa sahip olma olasılığı üniversite mezunu kadınlardan 12,5 kat daha fazladır. Evli ve eşi ölmüş kadınların istedikinden fazla çocuğa sahip olma olasılıkları boşanmış kadınların yaklaşık olarak üçte ikisi seviyesindedir. Çekirdek ve geniş ailelerde yaşayan kadınların istedikinden fazla çocuğa sahip olma eğilimi dağılmış ailelerde yaşayan kadınlardan daha yüksektir. Sosyoekonomik statü seviyesi arttıkça istedikinden fazla çocuk sahibi olma eğilimi azalmaktadır. Çalışma durumu istedikinden fazla çocuğa sahip olma durumu için istatistiksel olarak anlamlı bir değişken değildir. İlk evlilik yaşı arttıkça istedikinden fazla çocuğa sahip olma eğilimi belirgin şekilde azalmaktadır. Kadının evlilik kararını kendisinin almadığı görücü usulü, kaçma, kaçırılma, berdel gibi durumlarda istedikinden fazla çocuğa sahip olma eğilimi artmaktadır.

İstedikinden az sayıda çocuk sahibi olma durumunun belirleyicilerine bakıldığında ilişkiler bir önceki analizde olduğunun tersi yönündedir. İlçe merkezlerinde yetişen kadınların, il merkezinde yetişenlere göre istedikinden az çocuğa sahip olma olasılığı daha yüksektir. Ülkenin doğusundan batısına doğru gidildikçe istedikinden az çocuğa sahip olma olasılığı artmaktadır.

Tablo 1.7. İstedikinden fazla çocuğa sahip olma ve istedikinden az çocuğa sahip olma durumunun belirleyicileri, ikili lojistik regresyon analizi sonuçları, TAYA-2016

	İstedikinden fazla çocuğa sahip olma		İstedikinden az çocuğa sahip olma	
	Hız oranı	Sig,	Hız oranı	Sig,
15 Yaşına Kadar Yaşadığı Yerleşim Yeri				
Yurt dışı	1,52	0,36	0,73	0,28
Bucak veya köy	0,83	0,18	1,09	0,39
İlçe merkezi	0,58	0,00	1,24	0,05
İl merkezi	1,00		1,00	
Bölge				
İstanbul	0,66	0,05	1,72	0,00
Batı Marmara	0,63	0,15	1,36	0,22
Ege	0,38	0,00	1,46	0,05
Doğu Marmara	0,37	0,00	1,95	0,00
Batı Anadolu	0,35	0,00	1,92	0,00
Akdeniz	0,43	0,00	2,49	0,00
Orta Anadolu	0,74	0,29	2,07	0,00
Batı Karadeniz	0,55	0,03	1,34	0,20
Doğu Karadeniz	0,28	0,00	1,45	0,17
Kuzeydoğu Anadolu	0,91	0,79	1,16	0,66
Ortadoğu Anadolu	0,68	0,15	1,74	0,02
Güneydoğu Anadolu	1,00		1,00	
Eğitim Durumu				
Bir okul bitirmedi	13,54	0,00	0,42	0,00
İlkokul mezunu	6,40	0,01	0,70	0,08
Ortaokul mezunu	4,84	0,03	1,04	0,86
Lise mezunu	3,50	0,09	1,22	0,35
Üniversite/lisansüstü mezunu	1,00		1,00	
Medeni Durum				
Evli	0,64	0,30	0,98	0,93
Eşi öldü	0,67	0,42	0,72	0,34
Boşandı	1,00		1,00	
Hanehalkı Tipi				
Çekirdek	1,42	0,37	0,81	0,41
Geniş	1,30	0,49	0,73	0,43
Dağılmış	1,00		1,00	
Sosyoekonomik Statü				
Alt grup	1,79	0,05	0,83	0,41
Orta grup	1,45	0,07	0,91	0,43
Üst grup	1,00		1,00	

Tablo 1.7. İstediyinden fazla çocuğa sahip olma ve istediğinden az çocuğa sahip olma durumunun belirleyicileri, ikili lojistik regresyon analizi sonuçları, TAYA-2016 (devam)

	İstediyinden fazla çocuğa sahip olma		İstediyinden az çocuğa sahip olma	
	Hız oranı	Sig,	Hız oranı	Sig,
Çalışma Durumu				
Sosyal güvenceli bir işte çalışıyor	0,92	0,68	1,27	0,05
Sosyal güvencesiz bir işte çalışıyor	1,08	0,64	0,95	0,65
Çalışmıyor	1,00		1,00	
İlk evlilik yaşı				
30+	0,14	0,00	4,82	0,00
25-29	0,27	0,00	2,45	0,00
18-24	0,58	0,00	1,48	0,00
<18	1,00		1,00	
Evlenme biçimi				
Görücü usulü, ailesinin rızası ile	1,22	0,33	1,09	0,57
Görücü usulü, kedi rızası ile	1,19	0,28	0,94	0,57
Kaçma/kaçırılma/berdel	1,43	0,14	0,95	0,77
Kendi kararı	1,00		1,00	

Bazı sonuçlar istatistiksel olarak anlamlı olmasa da eğitim arttıkça istediğinden az çocuğa sahip olma olasılığı artmaktadır. Medeni durum, hanehalkı tipi, sosyoekonomik statü değişkenleri istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar vermemiştir ancak boşanmış, dağılmış ailelerde yaşayan ve üst sosyoekonomik statü grubunda yer alan kadınların istediğinden az çocuğa sahip olma olasılıklarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Sosyal güvenceli bir işte çalışan kadınların istediğinden az çocuğa sahip olma olasılığı çalışmayan kadınlarından %27 daha fazladır. En belirgin etki ilk evlilik yaşında görülmektedir. 30 yaşından sonra evlenen kadınların, 18 yaşından önce evlenen kadınlara göre istediğinden az çocuğa sahip olma olasılığı dört kat daha fazladır. Evliliğe karar verme biçimi istediğinden az çocuğa sahip olma durumu için istatistiksel olarak anlamlı bir etki ortaya koymamıştır.

V. Sonuç ve Politika Önerileri

Bu çalışmada Türkiye’de doğurganlık davranışlarında yaşanan değişim ele alınmıştır. Bu kapsamda öncelikle Türkiye’deki doğurganlık dönüşümü süreci ve doğurganlık tercihlerindeki değişim değerlendirilmiştir. İkinci olarak mevcut doğurganlık düzeyinin ve doğurganlık tercihlerinin belirleyicilerini ortaya çıkarmak için gerçekleşen doğurganlık düzeyinin bir göstergesi olan sahip olunan çocuk sayısının ve ideal çocuk sayısının bir göstergesi olan şartların uygun olması durumunda sahip olmak istenen çocuk sayısının belirleyicileri betimsel analizlerle ve çok değişkenli analiz yöntemleri ile incelenmiştir. Bu analizlerin ardından istenen çocuk sayısı ve gerçekte sahip olunan çocuk sayısı arasındaki farkın belirleyicilerine yönelik analizler yapılmış ve bütün bu analizler doğrultusunda nüfus politikalarına dair bazı politika önerileri geliştirilmiştir.

Türkiye, demografi literatüründe “demografik dönüşüm” olarak adlandırılan süreci ve onun bir parçası olarak “doğurganlık dönüşümü” sürecini tamamlanmaya çok yakın bir aşamadır. 2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması’na göre toplam doğurganlık hızı, bir başka ifade ile bir kadının doğurgan olduğu dönem boyunca, 15-49 yaşları arasında, doğurabileceği ortalama çocuk sayısı 2,26 çocuk seviyesindedir. Son 15 yıldır toplam doğurganlık hızı nüfusun yenilenme düzeyi olan 2,1 çocuk civarında seyretmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu’nun 2017 doğum istatistiklerine göre ise Türkiye genelinde, toplam doğurganlık hızı, 2,07 çocuğa düşmüştür. Bongaarts tarafından geliştirilen 7 aşamalı doğurganlık dönüşümü modeline göre Türkiye genelinde, TNSA-2013 verileri baz alındığında “Geç Geçiş” aşamasına, TÜİK doğum istatistikleri baz alındığında “Geçiş Sonrası” aşamaya gelinmiştir. Ancak toplam doğurganlık hızlarına alt nüfus grupları temelinde bakıldığında bölgesel farklılıkların üst düzeyde olduğu ve alt nüfus gruplarının doğurganlık dönüşümü sürecinin farklı aşı-

malarında yer aldıkları görülmektedir. Ülkenin batısında yaşayan, lise ve üzeri eğitime sahip, sosyal güvenceli bir işte çalışan alt nüfus gruplarının toplam doğurganlık hızları yenilenme düzeyinin altına düşmüş ve “Geçiş Sonrası” aşamaya geçmişken; ülkenin doğusunda yaşayan, eğitimi olmayan kadınların toplam doğurganlık hızları üç çocuğun üzerindedir ve “Orta-Geç Geçiş” aşamasında bulunmaktadır. Türkiye genelinde “Geç Geçiş” aşamasına 1980’li yılların başında geçildiği düşünülürse nüfusun heterojen yapısı ve alt nüfus grupları arasında ne kadar büyük bir farklılaşmanın bulunduğu daha iyi anlaşılacaktır.

Türkiye’de doğurganlık tercihlerinin bir göstergesi olan ideal çocuk sayısı da, doğurganlık hızındaki değişimden yavaş da olsa azalmıştır. 1980’li yıllarda üç çocuk düzeyinde olan ideal çocuk sayısı, sonraki yıllarda yaklaşık olarak 2,5 çocuk civarında seyretmiştir. TNSA-2013’te ise ideal çocuk sayısı 2,8 çocuk olarak ölçülmüştür. Toplam doğurganlık hızındaki kadar olmasa da ideal çocuk sayısı açısından da alt-nüfus gruplarında farklılıklar gözlenmektedir.

Bu çalışmada doğurganlık düzeyine ve doğurganlık tercihlerine yönelik analizler 2016 Türkiye Aile Yapısı Araştırması’nda sorulan iki soru kullanılarak yapılmıştır. Sahip olunan çocuk sayısı “Toplam kaç çocuğunuz var (hayatta olan tüm çocuklar dikkate alınacak)” sorusu ile istenen çocuk sayısı ise “Şartlarınız uygun olsa kaç çocuğunuz olmasını istersiniz?” sorusu ile elde edilmiştir. Analizler doğurganlık çağının sonuna gelmiş 40-49 yaş grubundaki kadınlar temel alınarak gerçekleştirilmiştir.

Sahip olunan çocuk sayısını ve istenen çocuk sayısını belirleyen faktörlerin etkisi Poisson regresyon analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Betimsel analizlere göre, Türkiye genelinde 40-49 yaş grubundaki kadınların sahip oldukları ortalama çocuk sayısı 2,79 çocuktur. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde 4,6 çocuğa çı-

kan ortalama çocuk sayısı, Batı Marmara ve Ege Bölgelerinde 2,3 çocuğa düşmektedir. Herhangi bir okul bitirmeyen kadınlar ortalama 4,2 çocuğa, üniversite mezunu kadınlar 1,6 çocuğa sahip olmaktadır. Poisson regresyon analizi sonuçları da ülkenin doğusunda yer alan bölgelerde yaşayan, eğitim düzeyi düşük, alt sosyoekonomik statü grubunda bulunan, çalışmayan veya sosyal güvencesiz bir işte çalışan, erken yaşlarda evlenen ve görücü usulüyle evlenen, evlenme kararını kendisi almayan kadınlar arasında bir fazla çocuğa sahip olma olasılıklarının diğer alt nüfus gruplarına göre istatistiksel olarak belirgin bir şekilde daha fazla olduğunu ortaya koymuştur.

Türkiye genelinde 40-49 yaş grubundaki kadınların sahip olmak istedikleri ortalama çocuk sayısı 3,3 çocuktur. İstenen çocuk sayıları ülkenin doğusundan batısına doğru gidildikçe azalmakta, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde 4,4 olan istenen çocuk sayısı Batı Marmara Bölgesi’nde 2,6 çocuğa düşmektedir. Eğitim düzeyi arttıkça istenen çocuk sayısı düşmekte, ilkökul mezunu olmayan kadınlar ortalama olarak dört çocuk, üniversite mezunu kadınlar 2,8 çocuk istemektedir. Sahip olunan çocuk sayılarına göre istenen çocuk sayıları kadınların temel özelliklerine göre daha az farklılık göstermektedir. Alt nüfus gruplarında istenen çocuk sayıları birbirine oldukça yakınsamıştır. Bunun, konunun politize olması ile ilişkili olduğu düşünülebilir. Alt nüfus gruplarındaki yakınsamadan kaynaklı olarak istenen çocuk sayısının belirleyenlerini ortaya çıkarmak için yapılan Poisson regresyon analizi sonuçları çok az değişken için istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşmayı ortaya koymuştur. Analiz sonuçlarına göre bir fazla çocuk isteme eğilimi bir önceki analizde olduğu gibi ülkenin doğusunda yer alan bölgelerde, evlenme kararını kendisi almayan, görücü usulüyle evlendirilen kadınlar arasında daha yüksektir.

Sahip olunan çocuk sayısı ve ideal çocuk sayısı arasındaki ilişki doğurganlık dönüşümünün han-

gi aşamasında olduğuna göre farklılaşmaktadır. Doğurganlık dönüşümünün erken aşamalarında, sahip olunan çocuk sayısı istenen çocuk sayısının üzerindeyken doğurganlık dönüşümü tamamlanmaya yaklaşıldıkça ideal çocuk sayısı sahip olunan çocuk sayısını geçmektedir. Türkiye’de de 2000’li yıllarla birlikte ideal çocuk sayısı toplam doğurganlık hızının üzerinde seyretmeye başlamıştır. Ancak doğurganlık düzeyinin yüksek olduğu alt nüfus gruplarında bu ilişki tam tersidir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yaşayan kadınlar arasında, ilkokul mezunu olmayan kadınlar arasında ya da alt sosyoekonomik statü grubundaki kadınlarda sahip olunan çocuk sayısı ideal çocuk sayısının üzerindedir.

Türkiye genelinde 40-49 yaş grubundaki kadınların %14,6’sı istediğinden fazla, %40,4’ü istediği kadar, %45’i ise istediğinden az çocuğa sahiptir. Doğu bölgelerinde istediğinden çok çocuk sahibi olanların oranı diğer bölgelere göre oldukça yüksektir. Öğrenim düzeyi ve sosyoekonomik statü düzeyi arttıkça istediğinden çok çocuk sahibi olanların yüzdesi azalmaktadır. İlk evlilik yaşı arttıkça istediğinden az çocuğa sahip olanların oranı artmaktadır. İstediklerinden çok sayıda çocuk sahibi olma ve istediklerinden az sayıda çocuk sahibi olma durumunun belirleyicileri ikili lojistik regresyon analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Çok değişkenli analiz sonuçları da Türkiye’nin batısında yer alan bölgelerde ve Doğu Karadeniz Bölgesi’nde istediklerinden çok çocuğa sahip olma olasılığının doğuda yer alan bölgelerden daha düşük olduğunu göstermiştir. Eğitim düzeyi arttıkça istediklerinden çok çocuğa sahip olma olasılığı azalmakta, istediklerinden az çocuğa sahip olma olasılığı artmaktadır. İlk evlilik yaşı arttıkça istediklerinden fazla çocuğa sahip olma olasılığı belirgin şekilde azalmakta, istediklerinden az çocuğa sahip olma olasılığı artmaktadır.

Birleşmiş Milletler Uluslararası İnsan Hakları Konferansı 50 yıl önce *13 Mayıs 1968 Tahran*

Bildirgesi’nde “Çocukların sayısı ve dünyaya getirilme zamanına özgürce ve sorumluluk sahibi bir şekilde karar vermek ebeveynlerin temel bir insan hakkıdır” açıklaması ile çiftlerin istedikleri zaman, istedikleri aralıkta ve sayıda çocuk sahibi olabilmek için gerekli imkânlarla sahip olmalarının önemine vurgu yapmıştır. Türkiye’nin de taraf olduğu ve 1994 yılında Kahire’de düzenlenen Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı’nın Eylem Planı (BM, 1994) bilim insanlarının, hizmet sağlayıcıların ve politika yapıcıların gündemine “üreme hakkı” kavramını belirgin bir şekilde yerleştirmiştir.

Bu çalışmanın sonuçları Türkiye’nin heterojen bir nüfus yapısına sahip olduğunu, doğurganlık davranışlarının alt nüfus gruplarında önemli ölçüde farklılaştığını, dolayısıyla alt nüfus gruplarının farklılaşan ihtiyaçlara sahip olduğunu ortaya koymuştur. İstediklerinden çok sayıda çocuğa sahip olan çiftlerin aile planlaması ihtiyaçlarının karşılanmasına, istediklerinden az sayıda çocuğa sahip olan çiftlerin çocuk sahibi olmalarının önündeki engellerin kaldırılmasına ihtiyaç vardır.

İstediklerinden fazla çocuğa sahip olan ve daha az çocuk sahibi olmak, doğumlarını ertelemek ya da doğumlarının arasını açmak isteyen çiftlerin kendileri için en uygun gebeliği önleyici yöntemlere erişebilecekleri bir ortam yaratılmalıdır. Bu sayede istenmeyen gebelikler büyük oranda engellenecek ve zaman zaman Türkiye’de bir tür doğum kontrol yöntemi gibi kullanılan istemli düşüklerin (kürtaj) azalması da kolaylaştırılacaktır.

Son yıllarda anne çocuk sağlığı açısından ülke genelinde önemli iyileşmeler yaşanmıştır. Doğumlar çok büyük oranda sağlık kuruluşlarında gerçekleşmeye başlamış, doğum öncesi bakım ve doğum sonrası bakım yaygınlaşmıştır. Ancak hâlen doğum öncesi ve doğum sonrası bakımın zamanında ve yeterli sıklıkta alınması konusun-

da çaba gösterilmesine ve bölgesel farklılıkların giderilmesine ihtiyaç vardır. Bu sayede gebelik sırasında ve doğumu takip eden dönemdeki bebek kayıpları azaltılabilecektir.

Türkiye’de 2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması sonuçlarına göre 15-49 yaşlarındaki kadınlar arasında infertilite (kısırlık) yüzde 16,1 seviyesindedir (Saraç ve Koç, 2017). Üremeye yardımcı teknikleri kullandığını beyan eden kadınların oranı ise yüzde 4,1’dir. Üreme sağlığı programlarında üremeye yardımcı tekniklere erişimi artırmaya yönelik politikaların kapsamının genişletilerek uygulanması kısırlığı azaltarak hem kadınlar ve aile üzerindeki sosyal baskının azalmasını sağlayacak hem de hem de çiftlerin istedikleri sayıda çocuk sahibi olmalarını mümkün kılarak Türkiye’de doğurganlık seviyesinin yenilenme düzeyi seviyesinde kalmasını mümkün kılacaktır.

Çalışmanın bulguları Türkiye’de 40-49 yaş grubundaki kadınların %45’inin istediğinden az çocuğa sahip olduğunu göstermiştir. Özellikle eğitim düzeyi yüksek kadınlar, çalışan kadınlar istediğinden az sayıda çocuğa sahiptir. Bu durum kadınların ev ile çalışma yaşamını birlikte yürütmelerinin önünde önemli zorluklar olduğuna işaret etmektedir. Çocuk bakımı konusunda kamunun daha fazla sorumluluk almasına ihtiyaç vardır. Okul öncesi dönemdeki çocuklar için kamu kreşlerinin yaygınlaşması, kurumsal çocuk bakımı hizmetleri için verilen çocuk bakımı ödeneklerinin ihtiyacı karşılar hale gelmesi çocuk sahibi olmayı özendirilecek en önemli politikalar olacaktır.

Bu kapsamda yakın dönemde önemli adımlar atılmıştır. 2014-2018 dönemini kapsayan *Onuncu Kalkınma Planı*’nda *Ailenin ve Dinamik Nüfus Yapısının Korunması Programı* kapsamında dinamik nüfus yapısının korunması için aile ve iş hayatının uyumunun güçlendirilmesi, kaliteli, hesaplı ve kolay erişilebilir kreş ve okul öncesi

eğitim imkânlarının yaygınlaştırılması, eğitim müfredatı, yazılı ve görsel yayınlarla STK’lerin ilgili faaliyetlerinin desteklenmesi yoluyla aile dostu kültürel ortamın geliştirilmesi, sağlık alanında çocuk dostu doğum koşulları ve uygulamalarının geliştirilmesi ve yerel yönetimlerin şehirlerde çocuk dostu güvenli ortamları geliştirerek yaygınlaştırması hedeflenmiştir. Programın koordinatörü ve sorumlu kuruluşu T.C. Aile Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığıdır (mülga T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı). *Ailenin ve Dinamik Nüfus Yapısının Korunması Programı*, öncelikli dönüşüm programı (ÖDÖP) eylem sistemi kapsamında (Kalkınma Bakanlığı, 2018a) izlenmekte ve üçer aylık dönemler hâlinde atılan adımlara ilişkin bilgi girişleri yapılmaktadır. Program için hazırlanan dokümanın *Bileşen 3: Dinamik Nüfus Yapısının Korunması* kısmında program doğrultusunda ortaya koyulan politikalar ve hedefler detaylı olarak sunulmuştur (Kalkınma Bakanlığı, 2018b).

Önümüzdeki süreçte belirlenen hedeflerin ne düzeyde hayata geçirildiğine ve uygulanan politikaların etkilerine yönelik çalışmalara ihtiyaç vardır. Bundan sonraki aile yapısı araştırmalarının doğurganlık davranışlarını belirleyen faktörleri ortaya çıkaracak, nedensellik analizleri yapmaya ve nüfusun dinamik yapısının korunmasına yönelik politikaların etki analizlerini yapmaya imkân veren bir şekilde tasarlanması bu konudaki bilgi alanımızın genişlemesine ve politika geliştirme süreçlerine katkı sağlayacaktır.

VI. Kaynakça

- Behar, C. (1995). “The Fertility Transition in Turkey: Reforms, Policies and Household Structure”, in Carla Mahklouf Obermeyer (ed.) *Family, Gender, and Population in the Middle East: Policies and Context*. Cairo: American University, Cairo Press: 35-36.
- Berrington, Ann. “Perpetual postponers? Women’s, men’s and couple’s fertility intentions and subsequent fertility behaviour.” *Population trends* 117 (2004): 9-19.
- Birleşmiş Milletler (BM). (1994). Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansında kabul edilen eylem planı. *Ankara: Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu yayını*.
- Blacker, C. P. (1947). Stages in population growth. *The Eugenics Review*, 39(3), 88.
- Bongaarts, J. (2003). “Completing the Fertility Transition in the Developing World: The Role of Educational Differences and Fertility Preferences”, *Population Studies*, 57(3): 321-335.
- Bumpass, Larry L. “The risk of an unwanted birth: the changing context of contraceptive sterilization in the US.” *Population Studies* 41.3 (1987): 347-363.
- Cillov, H. (1974) “Türkiye Nüfusundaki Gelişmeler ve Bu Gelişmeye Etken Olan Amiller” *Hacettepe Sosyal ve Beşeri İlimler Dergisi*, 6(1-2): 2-13.
- Devlet Planlama Teşkilatı (1963). *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Ankara.
- Duben, A. ve Behar, C. (1996). *İstanbul Haneleri: Evlilik, Aile ve Doğurganlık, 1880-1940*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Dündar, S.E.Tuba. (1998). *Social and Demographic Characteristics and Fertility Behaviour of Main Language Groups in Turkey*, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Ekonomik ve Sosyal Demografi Anabilim Dalı Bilim Uzmanlığı Tezi, Ankara (yayınlanmamış).
- Eryurt, M.A. (2002). *Türkiye’de Sosyo-ekonomik ve Kültürel Grupların Doğurganlıklarını Düşürme Stratejileri* (Fertility Inhibiting Strategies of Socio-economic and Cultural Groups in Turkey), Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Ekonomik ve Sosyal Demografi Anabilim Dalı Bilim Uzmanlığı Tezi, Ankara (yayınlanmamış).
- Eryurt, M.A. (2008). “Türkiye’de doğurganlığı belirleyen ara değişkenler: Yakın döneme bakarken”, *The Turkish Journal of Population Studies*, Vol. 27: 67-84.
- Eryurt, M.A. (2010). *Türkiye’de İç Göç ve Doğurganlık: Bir Olay Tarihçesi Analizi* (Internal Migration and Fertility in Turkey: An Event History Analysis, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Teknik Demografi Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara (yayınlanmamış).
- Fişek, N.H. ve Shorter, F.C. (1968). “Fertility Control in Turkey” *Demography*, 5 (2): 578-589.
- Franz, E. (1994). *Population Policy in Turkey*. Deutches Orient-Institut, Hamburg, Almanya.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE) (1980). *Turkish Fertility Survey 1978. First Report, Volume I: Methodology and Findings*, Hacettepe University, Institute of Population Studies, Ankara.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE) (1987). *1983 Turkish Population and Health Survey*, Hacettepe University, Institute of Population Studies, Ankara.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE) (1989). *1988 Turkish Population and Health Survey*, Hacettepe University Institute of Population Studies, Ankara.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE) (1994). *1993 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması*, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Sağlık Bakanlığı AÇSAP Genel Müdürlüğü ve Macro International Inc., Ankara.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE) (1999). *1998 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması*, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Sağlık Bakanlığı AÇSAP Genel Müdürlüğü ve Macro International Inc., Ankara.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE) (2004). *2003 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması*, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Sağlık Bakanlığı AÇSAP Genel Müdürlüğü, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ve Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, Ankara.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE) (2009). *2008 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması*, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Sağlık Bakanlığı AÇSAP Genel Müdürlüğü, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ve TÜBİTAK, Ankara.

Koç, İ., Hancıoğlu, A., Çavlin, A. (2008). “Demographic Differentials and Demographic Integration of Turkish and Kurdish Populations in Turkey”. *Population Research and Policy Review*, 27:447–457.

Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M.M. (2006). “Geographies of a silent transition: a geographically weighted regression approach to regional fertility differences in Turkey”, *European Journal of Population*, 22(4): 399-421.

Kalkınma Bakanlığı (2018a, 14 Haziran), Ailenin ve Dinamik Nüfus Yapısının Korunması Öncelikli Dönüşüm Programı, <http://odop.kalkinma.gov.tr/index.html>.

Kalkınma Bakanlığı (2018b, 14 Haziran), ÖDOP Bileşen 3: Dinamik Nüfus Yapısının Korunması, [http://odop.kalkinma.gov.tr/dokumanlar/22AileninveDinamik_Nufus_Yapisinin_Korunmasi_Programi\(BASKI\).pdf](http://odop.kalkinma.gov.tr/dokumanlar/22AileninveDinamik_Nufus_Yapisinin_Korunmasi_Programi(BASKI).pdf).

Koç, İ., Hancıoğlu, A., Çavlin, A. (2008). “Demographic Differentials and Demographic Integration of Turkish and Kurdish Populations in Turkey”. *Population Research and Policy Review*, 27:447–457.

Koç, İ., Eryurt, M.A., Adalı, T., Çağatay, P. (2010). *Türkiye'nin Demografik Dönüşümü: Doğurganlık, Aile Planlaması, Anne-Çocuk Sağlığı ve Beş Yaş Altı Ölümlerdeki Değişimler: 1968-2008 in Turkey*. Ankara. ISBN 978-975-491-285-2

Levine, N. ve Üner, S. (1978). *Population Policy Formation and Implementation in Turkey*. Hacettepe University Publications D-24, Ankara.

Notestein, F. W. (1953). “Economic problems of population change”, *Proceedings of the Eight International Conference of Agricultural Economists*, New York, 13-31.

Rindfuss, Ronald R., S. Philip Morgan, and Gray Swicegood. *First births in America: Changes in the timing of parenthood*. Vol. 2. Univ of California Press, 1988.

Sarac, M., & Koc, I. (2018). “Prevalence and Risk Factors of Infertility in Turkey: Evidence from Demographic and Health Surveys, 1993–2013”. *Journal of Biosocial Science*, 50(4), 472-490. doi:10.1017/S0021932017000244

Schoen, Robert, et al. (1999) “Do fertility intentions affect fertility behavior?.” *Journal of Marriage and the Family*, 790-799.

- Shorter, F.C. (1969) “Information on Fertility, Mortality, and Population Growth in Turkey”. In: *Turkish Demography Proceedings of a Conference* (Ed. by F. C. Shorter and B. Güvenç), Hacettepe University, Institute of Population Studies, Ankara.
- Shorter, F.C. ve Macura, M. (1982). *Trends in Fertility and Mortality in Turkey 1935-1975*, Washington: Committee on Population and Demography, U.S. National Academy of Sciences, National Academy Press.
- Sirkeci, I. (2000). “Exploring the Kurdish population in the Turkish context”. *GENUS, An International Journal of Demography*, 56(1-2), 149-175.
- Thompson, W.S. (1929) “Population”, *American Journal of Sociology*, 34: 959-975.
- Thomson, Elizabeth. “Couple childbearing desires, intentions, and births.” *Demography* 34.3 (1997): 343-354.
- Türkiye İstatistik Kurumu (1937). *1935 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu*, Yayın No: 75. Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu (1944). *1940 Genel Nüfus Sayımı*, Yayın No: 158. Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu (1949). *1945 Genel Nüfus Sayımı*, Yayın No: 286. Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu (1954). *1950 Genel Nüfus Sayımı*, Yayın No: 359. Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu (1961). *1960 Genel Nüfus Sayımı*, Türkiye Nüfusu, Yayın No: 452. Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu (1969). *1965 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*, Yayın No: 568. Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu (1973). *1970 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*, Yayın No: 690. Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu (1982). *1975 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*, Yayın No: 988. Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu (1984). *1980 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*, Yayın No: 1072. Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu (1989). *1985 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*, Yayın No: 1369. Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu (1993). *1990 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*, Yayın No: 1616. Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (1995). *The Population of Turkey, 1923-1994: Demographic Structure and Development*. Yayın No: 1716. Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2003). *2000 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*, Türkiye İstatistik Kurumu, Yayın No: 2759. Ankara.
- TÜSİAD (1999). *Türkiye’nin Fırsat Penceresi Demografik Geçiş ve İzdüşümleri*. Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, ISBN: 975 – 7249 – 78 – 5, İstanbul.
- Ünal, T., Yavuz, S., Civelek, Y., Eryurt, M.A. (2005) *Fertility Preferences, 2003 Turkey Demographic and Health Survey Further Analysis Report*, Ankara-Turkey.
- Üner, S. (1984). *Türkiye Nüfusu: Boyutlar Sorunlar Yorumlar*. HÜNEE Yayınları, Ankara.
- Yavuz, S. (2006). “Completing the fertility transition: third birth developments by language groups in Turkey”, *Demographic Research*, 15(15): 435-460.

2.

**TÜRKİYE’DE AİLE YAPISININ
DEĞİŞİMİ SÜRECİNDE TEK
EBEVEYNLİ AİLELERİN
OLUŞUMU, BELİRLEYİCİLERİ
VE REFAH DURUMU
(2006-2016)**

Prof. Dr. İsmet Koç

TÜRKİYE'DE AİLE YAPISININ DEĞİŞİMİ SÜRECİNDE TEK EBEVEYNLİ AİLELERİN OLUŞUMU, BELİRLEYİCİLERİ VE REFAH DURUMU (2006-2016)

Prof. Dr. İsmet Koç¹

I. Özet

Türkiye'nin yaşadığı sosyoekonomik, kültürel ve demografik dönüşümler ailenin kuruluş süreci yanında değişim sürecini de etkilemektedir. Bu sürecin bir sonucu olarak Türkiye'de geniş aile yapılarının, özellikle de ataerkil aile yapısının hızla çözüldüğü; çekirdek aile yapılarının hızlı bir şekilde arttıktan sonra 1990'lı yıllardan itibaren durağanlaştığı; dağılmış aile yapılarının, özellikle de tek kişilik ve tek ebeveynli ailelerin ise hızlı bir artış süreci içinde olduğu görülmektedir. Aile yapılarının değişimi sürecini tek ebeveynli ailelere bakarak tartışan bu çalışma, öncelikli alanların ortaya koyulması için beş temel soruya odaklanmaktadır. Bu sorular sırasıyla şu şekildedir: (1) Aile yapılarında ne yönde bir değişim olmaktadır? (2) Çekirdek, geniş ve dağılmış aile yapılarının alt katmanlarında değişimin yönü nedir? (3) Tek ebeveynli aileleri oluşturan bireylerin yaş ve cinsiyet yapılarında ne yönde bir değişim olmaktadır? (4) Tek ebeveynli ailelerin oluşum sürecinde zorunluluktan tercihe doğru bir değişim gözlenmekte midir? (5) Tek ebeveynli aileler diğer aile yapılarına göre daha dezavantajlı konumda mıdır? Bu sorulara yanıt verebilmek için çalışmada, *Türkiye Aile Yapısı Araştırması (TAYA)* serisinin 2006, 2011 ve 2016 yıllarına ait verileri yanında 1968-2013 döneminde gerçekleştirilen demografik araştırmaların veri setleri de kullanılmaktadır. Çalışmada hem betimsel hem de çok değişkenli analiz yöntemleri kullanılmaktadır. Betimsel analizlerde, zaman boyutundaki değişimi gözlemek için

araştırma serilerinden gelen verilerin yanı sıra evlilik kuşağı yaklaşımı da kullanılmaktadır. Çok değişkenli analiz sürecinde ise tek ebeveynli ailelerin refah durumunun diğer aile yapılarından farklı olup olmadığını anlamak için lojistik regresyon yöntemi kullanılmaktadır. Çalışmanın sonuçları Türkiye'de yaşanan sosyoekonomik değişimin bir sonucu olarak aile yapısındaki çekirdekleşme ve geniş, özellikle de ataerkil geniş aile yapısında gözlenen çözülme eğilimlerinin devam ettiğini göstermektedir. Bu değişime koşut olarak Türkiye'de dağılmış ailenin, özellikle de 1990'lar sonrasında tek kişilik aile ve tek ebeveynli aile yapılarındaki yaygınlaşmanın ivmesinde çok ciddi bir artış görülmektedir. Dağılmış aile yapısındaki hızlı artışın aile yapısının çekirdekleşmesi sürecini durağanlaştırdığı hatta geriletmediği gözlenmektedir. Daha ayrıntılı olarak bakıldığında Türkiye'deki çekirdek aile yapısını oluşturan alt-aile biçimlerinden çocuksuz çekirdek ailenin çocuklu çekirdek aileye göre daha hızlı arttığı; çocuklu çekirdek aile içinde ise Türkiye'de doğurganlığın düşmesine koşut olarak özellikle bir ve iki çocuklu ailelerde artış, üç veya daha fazla çocuklu ailelerde ise ciddi bir azalma olduğu görülmektedir. Batı Avrupa ülkelerinde demografik dönüşüm sürecinin ancak üçüncü aşamasında ortaya çıkan, Türkiye'de ise bu sürecin henüz ikinci aşamasındayken deneyimlenen tek ebeveynli ailelere ilişkin bulgulara bakıldığında tek ebeveynli ailelerde gözlenen gençleşme ve kadınlaşma eğiliminin devam ettiği görülmektedir. Bu aileler bağlamında gözlenen bir başka değişim ailelerin oluşumu sürecinde zorunluluğun yerini yavaş yavaş tercihlerin almasıdır. Tek ebeveynli ailelerin refah durumuna ilişkin sonuçlar, bu ailelerin refah seviyesinin hâlen diğer aile yapılarına göre daha olumsuz olmasına karşın 2011-2016 döneminde hızlı bir şekilde yükseldiğini göstermektedir. Bu ailelerin refah durumunun çekirdek ve geniş aile yapılarına göre daha olumsuz olduğu yıllarda bile bu ailelerde yaşayan çocukların okul öncesi eğitim alma, okula devam etme, ayrı odasının bulunma-

¹Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, iskoc@hacettepe.edu.tr

sı anlamında hem genel olarak hem de yaş gruplarına göre diğer tüm aile yapılarında yaşayan çocuklardan daha olumlu koşullara sahip olduğu görülmektedir. Bu gelişmeye karşın Türkiye’de hızla artan dağılmış aile yapıları içindeki tek ebeveynli ve tek kişilik ailelerin ve bu ailelerde yaşayan kadın, yaşlı kadın, erkek ve çocukların refah durumu önemli bir politika önceliği olmaya devam etmektedir. Bu nedenle genel olarak dağılmış ailelere, özel olarak da tek ebeveynli ailelere yönelik sosyal politika hizmetlerinin artırılarak devam etmesinde oldukça büyük bir kamu yararı bulunmaktadır.

II. Gerekçe ve Amaçlar

Türkiye’de özellikle 1950’li yıllardan başlayarak yaşanan sosyodemografik ve ekonomik dönüşümler, aile yapısının değişmesine ve farklı aile biçimlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu süreçte, geleneksel aile biçimlerinin işlevleri yavaş yavaş ortadan kalkmış ve modernleşme sürecinin getirdiği yeni yaşam biçimlerine uygun aile biçimleri ortaya çıkarak toplumsal yaşamda önemli bir yer tutmaya başlamıştır (Özbay, 1985; Duben, 1985; Duben ve Behar, 1998; Koç, 2014a; Koç vd., 2014b). Tek ve doğrusal bir modernleşme sürecinin yerine çoklu ve doğrusal olmayan modernleşme eğilimlerinin görüldüğü bu süreçte dünyanın farklı coğrafyalarında olduğu gibi, Türkiye’nin sosyodemografik yapısında da önemli değişimler yaşanmıştır. Türkiye’de aile yapısının değişimini etkileyen nüfusun sayısal büyüklüğü, yapısı, yerleşim yerlerine göre dağılımı, iş gücünün sektörel dağılımı, doğurganlık seviyesi, doğurganlık normu, doğuştan yaşam süresi, aile kuruluşuna ve evliliğe ilişkin özellikleri, kadının toplumsal konumu, sosyal güvenlik sisteminin yapısı ve belki de en önemlisi, toplumun zihniyet yapısı ciddi değişimlere uğrayarak aile yapısının dönüşmesine neden olmuştur. Türkiye’nin bu süreçte genç nüfus yapısından yaşlı nüfus yapısına geçiş yaptığı, 1950’li yıllarda nüfusun yaklaşık %40’ını oluşturan 15 yaşının altında olan nüfusun; günümüzde %26

seviyesine gerilediği görülmektedir. Buna karşılık yaşlı, yani 65 yaş ve üstü nüfusun payının aynı dönemde %3’ten %8 seviyesine yükseldiği görülmektedir. Nüfusun yerleşim yerlerine göre dağılımındaysa hızlı kentleşmenin bir sonucu olarak çok ciddi bir değişim olduğu ve 1950’li yıllarda %75’i kırsal alanlarda yaşayan nüfusun günümüzde neredeyse %80’ninin kentsel alanlarda yaşadığı görülmektedir. Benzer bir değişim nüfusun bölgesel dağılımında da görülmektedir. 1950’li yıllarda kırsal nüfusun ağırlıklı olduğu bölgeler nüfusun önemli bir kısmını barındırırken günümüzde metropol alanları içine alan bölgelerin nüfusun önemli bir bölümünü kapsamına aldığı görülmektedir. Bu süreçte, iş gücünün sektörel dağılımı tarım sektörünün ağırlığının zaman içinde azalması, sanayi ve özellikle de hizmet sektörünün ağırlığının artması biçiminde değişmiştir. Yine bu dönemde meydana gelen önemli bir demografik değişim kadın başına düşen doğum sayısının, son 10 yılda durağanlaşma göstermesine karşın uzun dönemli olarak bakıldığında azalması ve giderek ikame seviyesinin hemen üzerindeki bir seviye olan 2,2’ye kadar gerilemesidir. Bu değişime paralel olarak yine bu dönemde doğurganlığın yaş yapısında önemli değişimler meydana gelerek, doğurganlığın yığıldığı yaş grubunun 20-24’den 25-29’a kaydığı gözlenmektedir (Koç vd., 2010; Koç, 2014c). Doğurganlık seviyesinin azalması ile birlikte ortaya çıkan ve toplumun geleceğe ilişkin demografik planlarını daha iyi görmemizi sağlayan ideal çocuk sayısının da azaldığı görülmektedir. 1960 ve 1970’li yıllarda sahip olunan çocuk sayısı ile ideal çocuk sayısı arasında 2-3 çocuğa kadar varan önemli bir farklılık mevcut iken 1990’lı yıllardan itibaren bu makasın büyük ölçüde kapandığı görülmektedir. 1968-2008 döneminde gerçekleştirilen demografik araştırmaların mevcut doğurganlık seviyesi ile ideal çocuk sayısı arasındaki makasın daralarak her ikisinin de iki çocuk civarında durağanlaşması, zaman içinde çiftlerin istedikleri sayıda çocuk sahibi olmaları konusunda daha kesin bir karara

sahip olduklarını ve dolayısıyla az çocuk sahibi olmanın bir norm olarak yerleştiğini göstermektedir. Bu konudaki destekleyici bir başka gelişme 1980 ve öncesinde doğan kuşaklardaki kadınlar arasında üç ya da dört çocuğu ideal çocuk sayısı olarak beyan edenlerin oranının %68'den, 1990 ve sonrasında doğan kuşaklardaki kadınlar arasında %37 seviyesine gerilemesidir (Eryurt, Canpolat ve Koç, 2013). Türkiye'de aile yapısının değişimine yol açan bir diğer faktör evliliğin kuruluşuna ilişkin özelliklerin (evlilik yaşı, nikâh türü, evlilik kararı, akraba evliliği vb.) zaman içinde değişime uğramış olmasıdır. Türkiye'de gerçekleştirilen aile araştırmalarının ve demografik araştırmaların sonuçları, 1970 yılı ve öncesinde evlenen kadınların ilk evlilik yaşının 16, 2000 yılı ve sonrasında evlenen kadınların ilk evlilik yaşının ise 24 olduğunu göstermektedir. Çocuk sahibi olmanın ya da geniş aile içinde yaşamının güvence olarak görüldüğü Türkiye gibi toplumlarda sosyal güvenlik kapsamının artmasının da aile yapısı üzerinde dönüştürücü etkisi bulunmaktadır. Bu anlamda bakıldığında Türkiye'de 2000'li yılların başında sadece %65 olan sosyal güvenlik kapsamında bulunan nüfusun oranının 2016 yılı itibarıyla %89 seviyesine yükseldiği görülmektedir. Türkiye'de yaşanan bir başka demografik gelişme, sağlık koşullarının ve hijyenik durumun iyileşmesinin ve sağlık sigortası kapsamının genişlemesinin bir sonucu olarak doğuşta yaşam beklentisinin önemli ölçüde artmasıdır. Ailelerin yaşam süresini ve dolayısıyla kompozisyonunu belirleyen önemli bir süreç olan doğuşta yaşam beklentisi, son 40 yıllık dönemde kadınlar için 7 yıl; erkekler için ise 5 yıl artarak sırası ile 81 ve 78 yıla yükselmiştir (Koç vd., 2010; TÜİK, 2018). Evliliğe başlama yaşı kentsel ve kırsal alanlarda ve tüm bölgelerde hızlı bir şekilde artarken dinî nikâhla evlenen, rızası olmadan evlendirilen ve yakın akraba evliliği yapan kadınların oranı, yaşanan hızlı sosyodemografik ve ekonomik dönüşümün bir sonucu olarak hızla azalmaktadır.

Türkiye'de 1950'li yıllarla birlikte giderek yoğunlaşan iç göç sürecinde daha çok kentsel alanlarda organize olan sanayi ve hizmet sektörlerinin toplam üretim içindeki payı artmış ve bu sektörlerde bir işe yerleşmek için iş gücünün eğitim seviyesi daha da önem kazanmıştır. Bu durum, kentsel yerleşim yerlerindeki aile kurulma sürecini kırsal yerleşim yerlerindeki aile kurulma sürecinden farklılaştırmıştır. Ailelerin kurulmasında eğitim seviyesi ve özellikle mülkiyet sahibi olma önem kazanmaya başlamış ve bunların sonucu olarak da eş seçimi için geçen süre uzamıştır. Böylece, özellikle kentsel yerleşim yerlerinde evliliklerin ertelenmesinin bir sonucu olarak ilk evlenme yaşları hızlı bir şekilde yükselmiştir (Duben ve Behar, 1998; Duben, 1985; Shorter ve Macura, 1982; TÜİK, 1995). Bu demografik gelişme çocuklu çekirdek ailelerin doğal ömrünü uzatan ve dolayısıyla Türkiye'deki aile yapısının değişimi üzerinde etkili olan bir faktör hâline dönüşmüştür. İç göç sürecinde kadının iş gücü örüntüsünün tarımsal çalışmadan sanayi ve hizmet sektöründe çalışmaya dönmüş olması ve eğitim seviyesinin yükselmesi de bu süreci destekleyen diğer unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte kentsel alanlarda yaşayan ve eğitim seviyelerini artıran kadınların ücretli işlerde çalışma imkânına kavuşarak ekonomik olarak bağımsızlıklarını kazanmış olmaları evliliklerini geciktirerek aile kurma ve çocuk sahibi olma süresinin uzamasına, nihai olarak da boşanma hızlarını artırarak ve böylelikle evliliklerin sonlanmasını etkileyerek aile yapısının değişimine katkıda bulunmuştur. Türkiye'de modernleşme sürecinde kişi başına gelir seviyesinin hızlı bir şekilde artarak 2000'li yılların başında yedi bin dolar; 2017 yılında ise on beş bin dolar seviyesine yükselmiş olması batılı yaşam tarzının özellikle genç kuşaklar tarafından hızla benimsenmesine yol açmıştır. Bu durum, birçok Batı Avrupa ülkesinde ancak üçüncü demografik dönüşüm aşamasında ortaya çıkan tek kişilik aile ve tek ebeveynli aile gibi dağılmış aile biçimlerinin ülkemizde he-

nüz demografik dönüşümün ikinci aşamasında ortaya çıkmasına yol açmıştır (Koç vd., 2010; Koç 2014a). Türkiye'de son elli yılda yaşanan bu sosyoekonomik ve demografik dönüşümler kaçınılmaz olarak aile yapısının değişimine etkide bulunmuştur. Bu bağlamda, bu çalışmanın altı temel amacı bulunmaktadır: Bunlardan ilki, Türkiye'de aile yapısında 1968-2016 yılları arasında meydana gelen değişimi ortaya koymak; ikincisi çekirdek, geniş ve dağılmış ailelerin alt katmanlarında yaşanan değişimi ortaya koymak; üçüncüsü tek ebeveynli ailelere odaklanarak bu aileleri oluşturan bireylerin yaş ve cinsiyet yapılarını analiz etmek; dördüncüsü tek ebeveynli ailelerin oluşum sürecini ortaya koyarak eşin ölmesi gibi bir zorunluluktan boşanma gibi bir tercihe doğru geçiş olup olmadığını anlamak; beşincisi tek ebeveynli ailelerin diğer aile biçimlerine göre sosyoekonomik olarak daha dezavantajlı bir konumda olup olmadıklarını analiz etmek; altıncısı ise konuya ilişkin öncelikli alanlardan yola çıkarak gelecekte Türkiye'de aile yapısının nasıl şekilleneceğine ilişkin öngörülerde bulunmaktadır.

III. Yöntem

A. Veri Kaynağı

Çalışmanın temel veri kaynağını, TAYA-2006, TAYA-2011 ve TAYA-2016 verileri oluşturmaktadır (ASPB, 2006; ASPB, 2011). Türkiye'yi temsil eden örneklemeye dayalı olarak gerçekleştirilen ve resmî istatistik programında yer alan bu araştırmaların örnekleme ve soru kâğıdı tasarımlarının büyük ölçüde benzeşmesi karşılaştırmalı bir çalışma yapmayı mümkün kılmaktadır. Aile yapısı araştırmalarının örnekleme tasarımları, Türkiye geneli, 12 bölge ve 2006 ve 2011 araştırmaları için kent/kır ayrımında analiz yapmayı mümkün kılmaktadır. Çalışmada ayrıca, TAYA serisinden gelen verilerin yorumlanmasında ve bazı tutarlılık analizlerinde Türkiye'de 1968-2013 döneminde gerçekleştirilen demografik araştırmaların verilerinden ve

TÜİK tarafından yayınlanan istatistiklerden de yararlanılmaktadır. Aile yapısı araştırmalarının veri setleri hanehalkı kompozisyonuna, aile yapısına, hanenin özelliklerine ve hanehalkı üyelerinin sosyodemografik özelliklerine ilişkin oldukça ayrıntılı bilgiler içermektedir. Bu çalışmada temel olarak hane ve hanehalkı üyelerine ait veri setleri kullanılmıştır. Dolayısıyla çalışmanın analiz birimini haneler ve hanehalkı üyeleri oluşturmaktadır. Çalışmanın veri analizi sürecinde, aile yapısı araştırmalarının örnekleme dağılımını ve cevapsızlık durumunu düzeltmek için veri setlerine yerleştirilmiş olan hanehalkı ağırlıkları, hanehalkı veri setinde fert ağırlıkları bulunmadığı ve dolayısıyla mevcut aile yapılarına ilişkin örüntüyü bozduğu için kullanılmamıştır. Çalışmada gerçekleştirilen veri analizlerinin kapsamında, TAYA-2006 veri setlerinde 12.208 hane, 48.235 hanehalkı üyesi ve 12.138'i erkek olmak üzere 24.647 onsekiz ve üzeri yaşlarda birey; TAYA-2011 veri setlerinde 12.056 hane, 44.117 hanehalkı üyesi ve 11.632'si erkek olmak üzere 23.279 onsekiz ve üzeri yaşlarda birey; TAYA-2016 veri setlerinde ise 17.239 hane, 57.398 hanehalkı üyesi ve 17.536'sı erkek olmak üzere 34.475 onbeş ve üzeri yaşlarda birey yer almaktadır.

B. İstatistiksel Analiz Yöntemleri

Çalışmada aile yapısının değişimi, tek ebeveynli ailelerin oluşum süreci ve tek ebeveynli ailelerin refah durumunu ortaya koyabilmek için betimsel analizler yanında çok değişkenli istatistiksel analizler de gerçekleştirilmiştir. Betimsel analizlerde iki aşamalı olarak gerçekleştirilen karşılaştırmalı betimsel analiz yaklaşımı kullanılmıştır. İlk aşamada, üç farklı araştırmadan gelen veriler karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Bu süreçte demografik araştırmalardan gelen veriler de kullanılmıştır. Betimsel analizin ikinci aşamasında aile yapıları incelenirken TAYA-2016 verisi kullanılarak evlilik kuşakları oluşturulmuş ve 1952-2016 dönemini içeren farklı evlilik kuşaklarının deneyimlerini kapsayacak şekilde

karşılaştırmalı analizler yapılmıştır. Bu yaklaşımla, kesitsel bir veri toplama sürecinin ürünü olan aile yapısı araştırmalarına zaman boyutu katılarak retrospektif bir bakış açısı ile analizler gerçekleştirilmiştir. Çalışmada çok değişkenli istatistiksel analizler çerçevesinde tek ebeveynli ailelerin belirleyicilerini ortaya koyabilmek için lojistik regresyon yöntemi kullanılmıştır. Bağımlı değişkenin iki düzeyli ya da çok düzeyli kategorik verilerden oluşması durumunda ve bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki neden-sonuç ilişkisinin incelenmesinde lojistik regresyon önemli bir yere sahiptir. Amaçlarından birisi sınıflandırma, diğeri ise bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkileri araştırmak olan lojistik regresyon analizinde, bağımsız değişkenler kategorik ya da sürekli olabilmektedir. Lojistik regresyonda incelenen bir olayın olasılığının kendi dışında kalan diğer olayların olasılığına oranına *Odds Değeri*; incelenen iki farklı olayın Odds değerlerinin birbirine oranına ise *Odds Oranı* ya da Risk Oranı denir. Lojistik regresyon denkleminde Risk Oranı, $\text{Exp}(\beta)$ olarak ifade edilir. Odds, bir olayın meydana gelme olasılığının meydana gelmeme olasılığına oranı olduğuna göre, $\text{exp}(\beta p)$, Y değişkeninin Xp B değişkeninin etkisi ile kaç kat daha fazla ya da yüzde kaç oranında daha fazla gözlenme eğilimine sahip olduğunu belirtir (Gujarati, 2004). Bu çalışmada, tek ebeveynli ailelerin belirleyicilerini anlamak için yapılan analizlerde, tek ebeveynli aileler “1” değerini; diğer aileler ise “0” değerini almıştır. Bu analizin model geliştirmesinde üç aşamalı bir süreç izlenmiştir. Tek ebeveynli ailelerin belirleyicilerini ortaya koymak amacıyla yapılan analizlerde modele ilk aşamada sadece evlilik kuşağı değişkeni; ikinci aşamada eğitim seviyesi ve ebeveynin medeni durumuna ilişkin değişkenler; üçüncü aşamada sosyoekonomik seviye, sosyal yardım alma durumu ve borç/kredi alma durumuna ilişkin değişkenler sokulmuştur.

C. Kavramsal Çerçeve

Aile yapısının değişimini ele alan çalışmalarda hanehalkı ve aile kavramlarının çoğunlukla birbirinin yerine geçecek biçimde kullanıldığı görülmektedir. Ancak her iki kavramın işaret ettiği kavramsal çerçevede bazı ayırıcı özellikler bulunmaktadır. Hanehalkı aralarında akrabalık bağı olan ya da olmayan bireylerin oluşturduğu sosyoekonomik bir birim iken aile gelenekler ya da yasalar ile kurulmuş ilişkileri barındıran bir birimdir. Ayrıca, hanehalkı birlikte ikamet eden bireylerin oluşturduğu bir grup olarak tanımlanırken, aile aralarında kan bağı bulunan bireylerin oluşturduğu grup olarak da ifade edilmektedir (Koç, 1997; Koç, 1999; Yavuz ve Yüceşahin, 2012; Koç, 2014a; Koç, vd., 2014c).

Bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi bir hanehalkında bir ya da daha fazla aile birimi bulunabileceği gibi, hiçbir aile birimi de bulunmayabilir. Bu nedenle, literatürde içinde aile birimini barındıran hanehalkları için “aile hanehalkı” (*family household*), içinde aile birimini barındırmayan hanehalkları için de “aile olmayan hanehalkı” (*no family household*) terimleri kullanılmaktadır (Laslett, 1972; Koç, 1997; Yavuz, 2002; Koç, Özgören ve Şirin, 2010; Yavuz ve Yüceşahin, 2012). Bu çalışmada, analiz birimi hanehalkı olduğu için aslında yapılan sınıflama aile yapısının sınıflanmasından çok “hanehalklarının kompozisyonunu” sınıflandırmaktır. Bu anlamda bu çalışmada, veri kaynaklarının hanehalkı bazlı olmaları nedeniyle hanehalkı ve aile kavramları birbirinin yerine geçecek biçimde kullanılmaktadır.

Aile biçimlerine ilişkin analizlerde klasik yaklaşım üçlü aile tipolojisi olan çekirdek, geniş ve dağılmış aile sınıflamasını kullanmaktadır. Ancak Türkiye gibi hızlı bir sosyoekonomik ve demografik dönüşüm içinde bulunan bir ülkede aile yapısının değişimini bu klasik aile tipolojisi ile çözümlenmek mümkün değildir. Bu nedenle, bu çalışmada kullanılan aile tipolojisinin oluşturul-

masında üç aşamalı bir yol izlenmiştir. Birinci aşamada aile biçimleri çekirdek, geniş ve dağılmış olarak sınıflandırılmıştır. İkinci aşamada bu aile yapılarının ikinci derecedeki aile yapıları (çocuksuz çekirdek, çocuklu çekirdek; ataerkil geniş, geçici geniş; tek kişilik, tek ebeveynli, diğer dağılmış, akraba olmayan); üçüncü aşamada ise üçüncü derecedeki aile yapıları (çocuksuz çekirdek (<45 yaş), çocuksuz çekirdek (≥45 yaş); çocuklu çekirdek-1 çocuklu, çocuklu çekirdek-2 çocuklu, çocuklu çekirdek-3+ çocuklu; tek kişilik-erkek, tek kişilik-kadın, tek ebeveynli-erkek, tek ebeveynli-kadın) oluşturulmuştur. Üç aşamada oluşturulan bu aile biçimleri ve açıklamaları Tablo 1'de verilmektedir.

Bu çalışma kapsamında kullanılacak olan aile tipolojilerinin oluşturulması sürecinde hanehalkı üyelerinin hanehalkı reisine olan yakınlık derecesi temel değişken olarak kullanılmıştır. Bunun dışında hanehalkı üyelerinin cinsiyet, yaş ve medeni durumları da aile biçimlerinin oluşturulmasında kullanılmıştır. Bu değişkenler dikkate alınarak hanedeki tüm kişiler taranmış ve hanedeki her bir kişiye diğer kişilerden farklı bir sayısal değer atanmıştır. Daha sonra ise bu sayısal değerler toplanarak hanenin toplam sayısal değerine, aile koduna ulaşılmıştır. Aile kodlarının bu çalışmada kullanılan aile tipolojisine göre çözümlenmeleri yapılarak, her bir aile biçimine dâhil olan hanelerin sayısı ve yüzdesi hesaplanmıştır.

Tablo 2.1. Çalışmada kullanılan aile yapılarının sınıflaması ve açıklamaları

Aile Yapısı	Açıklaması
1. Çekirdek	Karı koca ve/veya evlenmemiş çocuklardan oluşan aile biçimidir.
1.1.Çocuksuz çekirdek	Sadece karı kocadan oluşan aile biçimidir.
1.1.1.Çocuksuz çekirdek (<45 yaş)	Sadece karı kocadan oluşan ve kadının 45 yaşından küçük olduğu aile biçimidir.
1.1.2.Çocuksuz çekirdek (≥45 yaş)	Sadece karı kocadan oluşan ve kadının 45 yaşında ya da daha büyük olduğu aile biçimidir.
1.2.Çocuklu çekirdek	Karı koca ve evlenmemiş çocuklarının birlikte yaşadığı aile biçimidir.
1.2.1.Çocuklu çekirdek-1 çocuklu	Karı koca ve evlenmemiş bir çocuklarının bulunduğu aile biçimidir.
1.2.2.Çocuklu çekirdek-2 çocuklu	Karı koca ve evlenmemiş iki çocuklarının bulunduğu aile biçimidir.
1.2.3.Çocuklu çekirdek-3+ çocuklu	Karı koca ve evlenmemiş en az 3 çocuklarının bulunduğu aile biçimidir.
2.Geniş	Çekirdek aile birimine yatay, dikey ya da düşey olarak eklenmiş diğer bir kişinin ya da ailenin bulunduğu aile biçimidir.
2.1.Ataerkil geniş	Çekirdek aile birimine yatay, dikey ya da düşey olarak bir ya da bir kaç aile biriminin eklenmiş olduğu aile biçimidir.
2.2.Geçici geniş	Çekirdek aile birimine dağılmış bir ailenin ya da diğer bir kişinin yatay, dikey ya da düşey olarak eklenmiş olduğu aile biçimidir.
3.Dağılmış	Çekirdek aile biriminin tek kişiye, tek ebeveyne dönüşmüş olduğu ya da aralarında kan bağı olan ya da olmayan kişilerden oluşan aile biçimidir.
3.1.Tek kişilik	Tek başına yaşayan bir yetişkin kadın ya da erkekten oluşan aile biçimidir.
3.1.1.Tek kişilik-Erkek	Tek başına yaşayan yetişkin erkekten oluşan aile biçimidir.
3.1.2.Tek kişilik-Kadın	Tek başına yaşayan yetişkin kadından oluşan aile biçimidir.
3.2.Tek ebeveynli	Çocuklu çekirdek ailenin boşanma, ayrı yaşama ya da ölüm nedeniyle eşlerden birinin aileden kopmasıyla oluşan aile biçimidir.
3.2.1.Tek ebeveynli-Erkek	Çocuklu çekirdek ailenin kadının boşanma, ayrı yaşama ya da ölüm nedeniyle aileden kopmasıyla oluşan aile biçimidir.
3.2.2.Tek ebeveynli-Kadın	Çocuklu çekirdek ailenin erkeğin boşanma, ayrı yaşama ya da ölüm nedeniyle aileden kopmasıyla oluşan aile biçimidir.
3.3.Diğer dağılmış	Geçici geniş ailenin çekirdek unsurlarından birinin kopmasıyla oluşan (anneanne-torun; dede-torun vb. . .) aile biçimidir.
3.4.Akraba olmayan	Aralarında kan bağı ya da akrabalık ilişkisi olmayan kişilerden oluşan aile biçimidir.

D. Bağımsız Değişkenlerin Oluşturulması

Bağımsız değişkenlerin çok büyük bir bölümü veri setinde yer aldığı biçimde kullanılmıştır. Sadece evlilik kuşağı ve eğitim süresi değişkenleri veri setinde yer alan diğer değişkenler ya da söz konusu değişkenlerin kategorileri kullanılarak oluşturulmuş ya da yeniden oluşturulmuştur. Bu aşamada bu değişkenlerin nasıl oluşturulduğunun açıklanması daha sonraki bölümlerdeki tartışmaların daha iyi anlaşılması için yararlı olacaktır. Evlilik kuşağı değişkeni, veri setlerinde evlilik tarihi değişkeni bulunmadığı için bireylerin araştırma tarihindeki yaşları ve evlilik yaşları ile birlikte araştırma tarihi kullanılarak oluşturulmuştur. Bu değişken ile TAYA-2016 öncesindeki dönem için retrospektif olarak en yenisi 2012-2016; en eskisi 1952 yılı öncesi olan beşer yıllık 14 farklı evlilik kuşağı oluşturulmuştur. Aile yapısı araştırmalarında, bireylerin eğitim seviyelerine ilişkin iki değişken bulunmaktadır. Bu değişkenlerden ilki eğitim seviyesinin basamaklarını, diğeri ise eğitim süresini göstermektedir. Çalışmada retrospektif bir bakış açısı benimsendiği için sürekli değişen eğitim sisteminden olumsuz olarak etkilenen eğitim seviyelerini gösteren değişken yerine bireylerin kaç yıl eğitim aldıklarını gösteren eğitim süresi değişkeni 0-4, 5-7, 8-11, 12-15 ve >15 yıl şeklinde sınıflandırılarak kullanılmıştır.

E. Sınırlılıklar

Çalışmanın veri setlerine ilişkin üç temel sınırlılık bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, aile yapısı araştırmalarının veri setlerindeki değişkenler arasındaki format farklılığıdır. Özellikle TAYA-2006 veri setinde bazı değişkenlerin soru kağıdında yer aldığı biçimiyle değil gruplanarak verilmiş olması nedeniyle karşılaştırmalı analizlerde güçlükler yaşanmıştır. Yine her üç araştırmada da yer almasına karşın, bazı değişkenlerin soru kökünün ya da cevap seçeneklerinin farklı olmasından dolayı karşılaştırmalı analizler yapılamamıştır. Bu süreçte, veri setlerinden yapılan analizlerin yıllar bazında açıklanamayacak

biçimde tutarsızlık göstermesi de karşılaşılan bir başka güçlük olmuştur. Aile yapısı değişkeninin oluşturulmasında, hanehalkı üyelerinin referans kişiye olan yakınlığına ilişkin kodların araştırmadan araştırmaya farklılık göstermesine karşın bu değişkenin oluşturulmasında kullanılan standart kodlama sistemi sayesinde önemli bir sorun yaşanmamıştır. Ancak aile yapılarının yaygınlığının araştırma serisi içinde dalgalanma göstermesi sonuçların yorumlanmasında önemli güçlükler yaratmıştır. Bu güçlükler, seriye demografik araştırmaların 1968-2013 yıllarından gelen verileri de eklenerek aşılmaya çalışılmıştır. Çalışmada karşılaşılan bir diğer sınırlılık ise tek ebeveynli ailelerinin refah durumuna ilişkin olarak yapılan analizlerde, veri setlerinde bu durumu ortaya koyabilecek değişken sayısının sınırlı olmasıdır.

IV. Literatür ve Teorik Çerçeve

Uzun zamandır sosyal bilimlerin önemli araştırma alanlarından biri olan aile özellikle antropoloji ve sosyoloji disiplinlerinde çok farklı çalışmalar kapsamında ele alınmaktadır. Murdock (1949) ve Pearson (1955) çalışmalarının öncülüğünde başlayan aile araştırmaları günümüzde çok farklı boyutları ile önemli bir literatür oluşturmaktadır. Bu çalışmada, literatür taraması kapsamında, Türkiye’de aile ve tek ebeveynli aileler konusundaki çalışmalar ele alınacaktır.

Türkiye’de demografik araştırmalardan hanehalkı yapısına ilişkin çalışmaların arasında Timur tarafından yazılan kitap bölümü konudaki ilk detaylı analizlerden biri olarak öne çıkmaktadır (Timur, 1978). Söz konusu çalışmada *1968 Türkiye’de Aile Yapısı ve Nüfus Sorunları Araştırması* verisi kullanılmıştır. Türkiye’deki hanehalkı tiplerini çekirdek aile, ataerkil geniş aile, geçici geniş aile ve dağılmış veya akraba olmayanlar şeklinde dört kategoriyle tanımlayan çalışma, söz konusu ilişkileri hanehalkı reisi olarak beyan edilen kişi üzerinden kurmuştur. Bulgulara göre tüm ailelerin %60’ı çekirdek aile,

%19’u geniş ataerkil aile, %13’ü geçici geniş aile yapısında yaşamakta; kalan %8 ise dağılmış aile olarak veya akrabalık bağı bulunmayan kişilerden oluşan hanehalklarında yaşamaktaydı. Ataerkil aileler büyük ölçüde evlenmiş oğulların ebeveynlerle aynı hanede kaldığı aileler olarak öne çıkmaktaydı. Toplam hanelerin %8’i hanehalkı reisine ek olarak evli oğlu ve diğer evlenmemiş çocuklarının olduğu haneler, %9’u da bir veya birden fazla evli oğulla beraber yaşanan haneler olarak tespit edilmişti. Günümüzde öne çıkmaya başlayan tek ebeveynli aileler araştırma sonuçlarıncı toplamın %5’i, akraba olmayan hanehalkları ise %3’ü olarak gözlemlenmiştir. Çalışmanın sonuçları erkeğin çiftçi olduğu durumlarda ataerkil geniş ailelerin en yaygın olduğunu (%39) göstermiştir. Bununla beraber, erkeğin meslek sahibi veya yönetici olduğu durumlarda ise çekirdek ailelerin oranı %77’ye çıkmaktadır. Eğitim ve gelir düzeyine göre anlamlı farklılaşmalar olmadığı belirtilmiştir. Kesitsel saptamaların yanı sıra çalışmada Türkiye’de evliliklerin oluşması sürecinde pek çok çiftin geniş ailelerde yaşadığı, daha sonra da çeşitli aile tiplerinde yaşamayı deneyimlediği ileri sürülmüştür. Örneğin araştırma tarihinde çekirdek aile olarak tanımlanan hanehalklarının sadece %37’si evlenme aşamasında çekirdek aile olarak kurulmuştur. Timur (1978) ve Kıray (1985) aile tiplerinde, özellikle kırsal yerleşim yerlerinde bir döngünün hakim olduğunu belirtmiştir. Genç çiftler aile hayatına erkeğin ailesiyle yaşayarak başlamakta, daha sonra bu ailenin yanından ayrılıp çekirdek aileye geçiş yapmakta, daha sonra da kendi erkek çocuklarının evlenip aynı hanede yaşamalarıyla tekrar ataerkil geniş aile yapısına dönmektedir. Timur’un çalışması Türkiye’de modernite ve aile tipleri arasında bir bağlantı kurma çabası olarak da önemli bulgular içermektedir. Araştırmanın soru kağıdında yer alan 16 soruya ilişkin yanıtlardan bir “aile modernite endeksi” oluşturulan yazar, bu endeksi 1) Karar alma süreçleri, 2) Toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlar ve eşlerin hakimiyet dereceleri, 3) Eşlerin ilişkisinin

de ortak veya ayrılmış katılım ve evlilik rolleri olacak şekilde üç ana başlıkta hazırlamıştır. Bu ölçüğe göre, hem kırsal hem de kentte, ataerkil geniş aileler “en geleneksel” (%80’i geleneksel olarak tanımlanmıştır), çekirdek aileler ise “en az geleneksel” olan aileler olarak öne çıkmışlardır (%43’ü geleneksel olarak tanımlanmıştır). Burada modernite kavramının yazar tarafından atfedildiğinin altını çizmek gerekmektedir. Söz konusu farklılığın ölçek düzeyinde bir örneği, ataerkil geniş ailelerde karar alımlarının daha çok hanehalkı reisi erkeğin işi olması, çekirdek ailelerde ise daha eşitlikçi, kadın ve erkeğin karara ortak katılım sağladığı bir yapıdan söz edilmesidir. Adams ve Trost (2005), Timur’un da (1978) çalışmasına referans vererek Türkiye’de özellikle kırsalda geniş ailenin bir tür ideal olduğunu, genellikle de ekonomik nedenlerle dağıldığını iddia etmektedir. Ayrıca geniş aile kentleşme çerçevesinde ele alınmaktadır: kırsaldan kente göçenler genellikle zincirleme göçle geldiklerinden akraba veya memleketlilerinin yaşadıkları yerlere yakın hanelere yerleşmekte, sıklıkla geçici bir süre için bile olsa hane paylaşımına da gitmektedirler. Adams ve Trost’a göre bu durum sadece bilgiye daha rahat erişim, dayanışma gibi nedenlerden kaynaklanmamakta, özellikle kadınlar ve ailenin genç bireyleri için daha etkin sosyal kontrol mekanizmalarını etkinleştirmek ve geleneksel değer sistemlerini korumak anlamına da gelmektedir. Duben, 1985 yılındaki yazısında Türkiye’de çekirdek ailelerin yüksek oranda bulunmasına rağmen geniş aile ve geniş akraba ilişkilerinin her sosyal sınıfta önemini koruduğunu belirtmiş, söz konusu akraba ilişkilerinin artan kentleşme ve sanayileşmeyle önem kaybettiğini iddia etmiştir.

Kağıtçıbaşı (1982) tarafından kaleme alınan, saha çalışması 1974 ve 1975’te gerçekleştirilen *Türkiye’de Çocuğun Değeri Araştırması*’nın bulgularında da Timur’un (1972) takip ettiği sınıflandırmaya göre aile tipleri sunulmaktadır. Bu çalışmada araştırma nüfusunda ataerkil ge-

niş ailelerin oranı %12,9, geçici geniş ailelerinki %8,5 ve çekirdek ailelerin oranı da %78,6 olarak bulunmuştur. Bununla birlikte Kağıtçıbaşı (1982) Türkiye'deki çekirdek ailelerin sanayileşmiş Batı ülkelerinin izole evlilik birlikteliklerinden farklı olduğunu öne sürmüştür. Özellikle kırsalda, çekirdek aile yapısı gösteren birimlerin ebeveynlerinin yaşadığı ailelerle, akrabalarla ve komşularla korunan yakın bağlarla geniş bir ailenin uzantısı gibi görüldüğünü belirtmiştir. Aynı araştırmada yetişkinlerin ideal çocuk sayıları sorgulanmıştır. Buradan elde edilen veri, Türkiye'nin bir yüksek doğurganlık ülkesi olmasına rağmen hanehalkı büyüklüğüne ilişkin norm ve değerlerinin orta düzey doğurganlık ülkelerininkini andırdığı yorumunu doğurmuştur.

Baştuğ (2003), son 50 yıldaki çalışmaların, önemli sosyal, iktisadi, siyasi ve demografik değişimleri büyük ölçüde Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılışı ve cumhuriyet dönemine geçişle ilişkilendirdiğini belirtmektedir. Ayrıca bu tip çalışmalarda aile yapısındaki temel değişimin geleneksel geniş aileden çekirdek aileye geçiş şeklinde ele alınmakta olduğunu vurgulamaktadır. Bu tip bir yaklaşımın açıkça olmasa da bu dönüşümün modernleşme ve/veya batılılaşmanın kaçınılmaz bir sonucu olduğu varsayımına dayandığını belirten Baştuğ, bu çerçevede Türk toplumunda benimsenen normun çekirdek mi, geniş mi olduğunun tartışma konusu olduğunu iddia etmektedir. Bu çalışmanın öne çıkan bir yaklaşımı, herhangi bir toplumda, akrabalık, aile ve hanehalkına ilişkin çıkarsamaların bu toplumun uzun bir süredir yaşadığı kültürel evrime ilişkin bir okumayı da gerektirdiğidir. Bu sebepten Baştuğ aile yapısını Türklerin göçebe olduğu dönemden başlayıp yerleşik hayata geçişiyle birlikte ele almaktadır. Yerleşik hayata geçişin Osmanlı döneminde yoğunlaştığını ve artan bir hızla Cumhuriyet döneminde tamamlandığını belirten Baştuğ, bununla ülkenin büyük oranda yerleşik bir kırsal nüfusa dönüştüğünün altını çizmektedir.

Duben'in (1982) çalışmasına da referans veren Baştuğ, Türkiye'de kırsal geniş; kentte çekirdek ailelerin yaşadığı mitine karşı çıkmakta, çekirdek ailelerin hem kent hem de kırsal yaygın olduğunun altını çizmektedir. Bununla birlikte kırsal kesitsel olarak çekirdek aileler çoğunlukta olsa da, hanelerin neolokal değil, patrilokal olduğuna değinmektedir. Baştuğ'a (2003) göre Orta Doğu'daki İslam ülkeleriyle olan tarihi ve coğrafi bağlara rağmen Türkiye, özellikle kültürel özellikler açısından bir Akdeniz ülkesidir. Buna göre Türkiye'deki akrabalık ilişkileri Arap ülkelerindekilerden ve hatta hâlen Orta Asya'da bulunan Türki ülkelerinkinden çok İspanya, Fransa, İtalya ve Yunanistan'daki akrabalık ilişkilerini andırmaktadır. Bunun en önemli özelliklerinden biri yakın aile bireylerinin birbirlerinden sorumlu olmaları ve akrabalar arası ilişkilerin güçlü olmasıdır. Çocuklar evliliğe kadar ebeveynleriyle birlikte kalmakta ve evlilik sonrası da yakın ilişkilerini sürdürmektedirler. Ayrıca Kuzey Avrupa aile yapısıyla karşılaştırıldığında çekirdek aileler de akrabalara daha yakındır; akrabalarda birbirlerinin hanelerinin anahtarları olması gibi uygulamalar yaygındır. Fişek (1982) bu yakınlığı anlatırken çekirdek ailenin net sınırlardan yoksun olduğuna ve uygulamada geniş bir ailenin parçası gibi görüldüğüne dikkat çekmektedir. Evliliğin genellikle iki kişinin değil, iki ailenin birleşimi olarak görülmesinde de bunun kendini belli ettiğini söylemektedir.

Baştuğ (2003) Türkiye özelinde kuşaksal aktarımın hem kadın hem erkek üzerinden yürütmesinin, evliliğin yeni kurulan hanelerle gerçekleşmesinin ve bağımsız çekirdek ailelerin oluşmasının "sanayileşme", "modernleşme" veya "batılılaşma"nın etkili olamayacağı kadar erken bir dönemde gündeme geldiğini iddia etmektedir. Bu nedenle hanehalkı yapısında yaşanan dönüşümün "modernleşme teorisi"nin bir teyidi olarak görülemeyeceğini belirtmektedir. Bununla beraber, "modernleşme"yle ifade edilenin sanayi ve sanayi sonrası kapitalizme dönüşü-

mün akrabalık ilişkilerine şüphesiz yansıtacağını, fakat sonuçlarının “modernleşme teorisi”nin beklentilerinden çok daha karmaşık olacağını ifade etmektedir. Ailevi bağımlılık veya bağımsızlıkların ve akrabalık sistemlerinin kültürler arası önemli ölçüde farklılaştığını belirten Baştuğ, Kuzey Avrupa’nın görece izole çekirdek ailesinin tek mantıklı ve olanaklı sonuç olarak görülmesinin etnomerkezci olduğunu savunmaktadır. Yukardaki tartışmanın odağına oturan modernleşme teorisi, genel anlamda geleneksel veya gelişmemiş toplumların modern toplumlara dönüşmelerini tariflemektedir. Eisenstadt’a (1966) göre, tarihsel olarak modernleşme, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika’da ortaya çıkıp daha sonra diğer Avrupa ülkelerine, 19. ve 20. yüzyıllarda ise Güney Amerika, Asya ve Afrika ülkelerine yayılan sosyal, ekonomik ve politik dönüşüm sürecidir. Teorinin birçok versiyonu olmasına rağmen bazı ortak temel prensipleri şu şekilde sıralamak mümkündür: 1) Toplumlar bir dizi evrimsel aşamadan geçerek gelişmektedirler. 2) Bu aşamalar farklı düzey ve örüntüdeki sosyal farklılaşmanın yanısıra, toplumun sürekliliğiyle uyumlu yapısal ve kültürel bileşenlerin yeniden birleşimine bağlıdır. 3) Günümüzün gelişmekte olan toplumları evrimin modern öncesi dönemindedir ve zamanla ekonomik büyümeyi yakalayıp sosyal evrimin en üst aşamasındaki Batı Avrupa ve Kuzey Amerika toplumlarının sosyal, siyasi ve ekonomik özelliklerini alacaklardır. 4) Modernizasyon karmaşık Batı teknolojisi benimsenip, kalkınmaya engel olacak yapısal ve kültürel özelliklerden gelen engeller ortadan kaldırıldığında sona erecektir. 1960’lı yıllardan bugüne moderleşme teorisine gelen eleştiriler teorinin bulduğu desteği zayıflatmaya başlamıştır. Eleştirileri getiren teoriler sıklıkla günümüz Üçüncü Dünya ülkelerinin az gelişmişliğini sömürgecilik, emperyalist müdahaleler ve bu ülkelerin bağımsızlıklarını elde etmelerinden bu yana da yeni sömürgecilikle açıklamaktadır. Bu teorilerin özü bazı “merkez” ülkeler veya bölgelerin “çevre” bölgeler pahasına ekonomik

gelişme sağlayıp, güçlendikleri yönündedir. Modernleşme teorisi, özünde, ileri endüstriyel teknolojinin gelişmekte olan toplumlarda sadece ekonomik büyüme değil, başka yapısal ve kültürel değişimleri de beraberinde getirdiğini ifade eder. Örneğin sosyal alanda modern toplumlar yüksek düzeyde kentleşme, okuryazarlık, bilim, sağlık, sekülerlik, bürokrasi, medya ve ulaşım imkânlarıyla öne çıkmaktadırlar. Doğum ve ölüm hızları düşük, doğuştan hayat beklentisi ise uzundur. Türkiye’de aile yapısı, özellikle evlilik, boşanma ve toplumsal cinsiyet rolleri açısından geçtiğimiz yüzyılın ortalarından bu yana bir dönüşüm içerisindedir. Türkiye’nin sosyoekonomik ve demografik yapısındaki değişikliklerin bu dönüşüm üzerinde etkili olmasına ek olarak aile yapısındaki değişikliklerin nedenlerine başka bir bakış açısıyla bakmak da mümkündür. Bu noktada, Gelişimsel idealizm, yapısal etmenlerin dışında, düşünsel faktörlerin de yani insanların normatif duruşlarının, dinî ve ahlaki değerlerinin, tutumlarının, özgürlük ve eşitlik hakkındaki fikirlerinin, bireysellik karşısındaki konumlarının, çocuk sahibi olmaya ve aileye dair algı ve inanışlarının da aile yapılarında meydana gelen değişimler üzerinde etkili olduğunu ortaya koymaya çalışan bir teoridir (Thornton, 2001; Thornton 2005; Thornton vd., 2014). Gelişimsel idealizm, geçtiğimiz iki yüzyıl boyunca Batı’dan tüm dünyaya yayılan, iyi ve doğru olanın modern toplumlar olduğunu savunan, modern toplumların ve modern ailenin herkes tarafından benimsenmesi gerektiğine inanan, modern ailelerin modern toplumları oluşturduğu, modern toplumlarınsa modern aile yapısının oluşmasını sağladığı düşüncesiyle hareket eden bir değerler sistemidir (Kavas ve Thornton, 2013). Gelişimsel idealizm bakış açısı, modernleşmenin ve kalkınmanın, Batı’ya ait düşünce ve inançların tüm dünyaya yayılması ile ortaya çıktığı fikrine eleştirel bir şekilde yaklaşır. Bu noktada modernleşme ve kalkınmanın tanımlanması önem taşımaktadır. Modernleşme modeli, Aydınlanma Çağı’nı takiben Batı’da oluşan değişimin, ya-

şam ve düşünüş tarzının, bütün toplumlara aynı doğrultuda ve aynı aşamalarla sirayet ettiğini öne sürer. Geleneksel toplumların modern toplumlara dönüştüğü bu modelde kentleşme, sanayileşme, teknolojideki ve eğitimdeki gelişmeler önemli bir yer tutar ve modernleşmenin kalkınma modelleri ile ilişkilendirilmesinde önemli rol oynar. Burada sözü edilen kalkınma modelleri, anlaşılacağı üzere ekonomik kalkınmayı odağına alan, sanayileşme ve kentleşme merkezli modellerdir. Bu bilgilerin ışığında, Batı dünyasında oluşan fikirler ve inançlar temel alınarak oluşturulan kalkınma ve modernleşme modelleri yine Batı Avrupa'nın kültürel unsurlarını, dünya görüşünü, eğitim sistemini ve insan hakları anlayışını içermekte ve modernleşmenin odağına bu fikirleri oturtmaktadır (Krücken ve Drori, 1987). Batı'nın kültürel unsurları, modernleşme modelinin bir parçası olarak çeşitli politikalarla, toplumsal hareketlerle, bilimsel çalışmalar ve ekonomik aktivitelerle, uluslararası anlaşmalarla tüm toplumlara yayılmaktadır (Kavas ve Thornton, 2013). Bu süreçte toplumlarda oluşan değer ve tutumlar, algılar ve inanışlar düşünsel değişimin (ideational change) oluşmasında önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye'de cumhuriyetin kurulmasını takiben modernleşme süreci hızla ilerlemiştir. Bu dönemde ülkede yeni bir yönetim rejiminin kurulmuş olması; yeni, modern ve seküler bir Türkiye'nin oluşturulmak istenmesi ile birlikte Avrupalı yaşam tarzının ve normlarının Türkiye'ye uyarlanması adına birçok reform yapılmıştır. Batılı olma düşüncesi modernleşmenin ana unsuru olarak görülmüş ve sanayileşmenin medenileşmek ile eş anlama geldiği bu dönemde güçlü bir millî ekonomi kurmak modernleşmenin merkezine oturtulmuştur. Yapılan reformlar sadece kurumları ve yasal düzlemi değil Türkiye'deki yaşam şeklini ve düşünsel yapıyı da değiştirmiştir. Bununla beraber o dönemden bu döneme Türkiye'de bu Batılı düşünme tarzı ile İslami yaşam tarzına bağlı kalmak isteyen daha gelenekselci kesim arasında hep bir çatışma yaşanmış, bu da ülkede ikili bir yaşam tarzı oluş-

masına neden olmuştur. Son 40 sene içerisinde, Türkiye'nin içinde bulunduğu Avrupa Birliğine uyum sağlama süreci çerçevesinde batılı norm ve standartların Türkiye'ye uyarlanması adına yeni düzenlemeler yapılmaya devam edilmiştir. AB'ye katılım, Türkiye için modernleşme sürecinin başarı ile tamamlanmasını ifade etmektedir (Kavas ve Thornton, 2013). Bu uyum süreci kapsamında yasal düzlemde gerçekleştirilen değişiklikler evlenme, boşanma ve toplumsal cinsiyet rolleri gibi aile yapısı ile doğrudan ilgili konuları etkilemiştir. Sadece yasal düzlemdeki değişiklikler değil vatandaşların Avrupa Birliği standartlarına ulaşma isteği de batılı zihniyetin yayılmasında etkili olmuştur ve olmaktadır.

Düşünsel değişim, Thornton (2001) tarafından gelişmekte olan ülkelerin demografik ve aile yapılarında meydana gelen değişimleri açıklamayı amaçlayan *Gelişimsel İdealizm Teorisi*'nin kullandığı temel kavramlardan birisidir. Düşünsel değişim ile birlikte geleneksel aile yapısından modern aile yapısına doğru bir evrilme gerçekleştiği öne sürülmektedir. Burada sözü edilen modern aile, Kuzeybatı Avrupa'da gördüğümüz, çekirdek olan ve tek eşliliğe dayanan, evlenme yaşının yüksek olduğu, gençlerin geniş imtiyazlara sahip olduğu, evlilik kararını çiftlerin kendilerinin aldığı, çoğunlukla romantik aşka dayanan, doğurganlığın planlandığı ve gebeliği önleyici yöntemlerin yaygın olarak kullanıldığı ve toplumsal cinsiyet rollerinde eşitliğin sağlandığı aile yapısıdır. Kadınların toplumdaki yerinin, ailelerin kurulma şeklinin, çocuk yetiştirme algısının ve çocuğun toplumdaki yerinin değişmesi, yeni bir ideal aile kavramının oluşması ve Batı düşünce tarzının ülkemizde yerleşmesi ile Türkiye'de gelişen aile yapısındaki değişimler birbirleri ile ilişkilendirilmektedir.

Gelişimsel İdealizm Teorisi yakın dönem hanehalkı yapısına yönelik çalışmalara çerçeve oluşturmuştur (Kavas ve Thornton, 2013; Koç, 2014a; Thornton vd., 2014; Lai ve Thornton,

2015). Thornton ve diğerleri (2014), gelişimsel idealizm kavramının İran’da tarihsel olarak varolan idealleştirilmiş ailenin birçok önemli ögesine ters düştüğünü belirtmişlerdir. Ailelerin tipik olarak üretim, tüketim, eğitim, sosyalleşme, üreme, boş vakit değerlendirme ve yaşam düzenlemeleri gibi tüm sosyal faaliyetlerin düzenlenmesinden sorumlu olduğunu belirten yazarlar, geleneksel olarak sıcaklık ve yakınlık merkezleri olan ataerkil ve geniş yapılar olduğunu ifade etmişlerdir. İran’daki aile yapısında İslam’ın etkisi de azımsanmamaktadır. Herhangi bir dönemde Batı’nın bir kolonisi olmamasına rağmen İran’ın Avrupa’yla 19. yüzyılda başlayan yoğun ticareti, bu ülkede kalkınma, gelişme, modernleşme, insan hakları, eşitlik, özgürlük, parlamento ve demokrasi gibi kavramları beraberinde getirmiştir. Böylelikle İran’dan eğitim amacıyla Avrupa’ya gidenlerin ve ülke içindeki eğitim kurumlarının sayısı artmıştır. Özellikle Şah Rıza Pehlevi döneminde Batı’ya ait kültürel normlar ve ahlaki değerler uzun süredir varlığını sürdüren dinî ve kültürel değerlere yeğ tutulmuş, modernleşme batılılaşmayla eş anlamda görülmüştür. Abbasi-Shavazi ve Askari-Nodoushan (2012), İran’ın Yazd şehrinde gerçekleştirdikleri çalışmada aileye dair olan ve “modern” olarak değerlendirilen özelliklerin büyük ölçüde “gelişmiş” toplumlarla özdeşleştirildiği görülmüştür. Örneğin erken evlilik, görücü usulü evlilik ve yüksek doğurganlığın az gelişmiş alanlara, toplumsal cinsiyet eşitliğinin ise gelişmiş alanlara has olduğu yaygın olarak belirtilmiştir. Buna ek olarak araştırmaya katılanlar, yaygın olarak önümüzdeki yıllarda yaşlıların ve yetişkin çocuklarının veya yeni evli çiftlerle anne babalarının birlikte yaşadıkları geniş ailelerin azalacağını ve boşanmaların artacağını düşündüklerini ifade etmişlerdir. Abbasi-Shavazi ve Askari-Nodoushan (2012) çalışmasındaki gibi doğrudan Gelişimsel İdealizm Teorisi’ni test etme amacıyla Malawi’de yürütülen bir araştırmanın bulguları da dikkate değerdir. Thornton ve diğerlerinin çalışması (2014), Birleşmiş Milletler gibi uluslararası

örgütlerin gündeminde olan konuların, tepeden inmiş olma ve toplum tarafından reddedilme olasılığını tartışmakta, verilen mesajların doğru bir şekilde alınıp alınmadığını incelemektedir. Malawi’de gelişimsel idealizmin yayılmasına hem yardımcı hem de engel olan durumlardan söz etmek mümkündür. Hristiyan misyonerlerin bir dönem oldukça aktif olduğu ülkede, örneğin Cumhurbaşkanı Banda döneminde batı değerleri karşıtı bir tutum sergilenmiş, bir sonraki yönetimde ise aileye yönelik konularda durumun tam tersine döndüğü görülmüştür. Bulgular İran’daki çalışmaya paralel niteliktedir; aileye dair modern olarak nitelenen özellikler genellikle kalkınmayla ilişkilendirilmiştir. Beklenenden farklı çıkan bulgulardan biri kadınların evlilik yaşının gelecekteki değişimine yönelik öngörülerdir; cevaplayıcılar bu yaşın artacağını düşünmediklerini beyan etmişlerdir. Ayrıca eğitim düzeyi yükseldikçe gelişimsel kalkınma değerlerinin de daha fazla yayılmış olduğu görülmüştür. Lai ve Thornton (2015) Çin’in Gansu bölgesinde yaptıkları çalışmada aileye ilişkin değerlerin oluşumunda gelişimsel idealizm düşüncesinin etkisine bakmışlardır. İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana hâkim olan bir “dünya kültürü”ne atf yapan makaleleri, bireysellik, haklar, özgürlük ve eşitlik gibi kavramların yayıldığını ve kurumsal olarak tanındığını ifade etmektedir. Sözü geçen dünya kültürünün önemli bir bileşeni kalkınma ya da gelişme sürecidir. Kalkınma yaklaşımında ülkeler sıklıkla belirli bir hiyerarşinin üst ya da alt kademelerinde olarak algılanmaktadırlar. Ülkeleri tek bir kalkınma ya da modernite boyutuna indirgeyen bu yaklaşıma gelen yoğun eleştirilere karşın bireylerin zihinlerinde kalkınma hiyerarşilerinin yoğun bir şekilde yerleştiği görülmektedir. Aileye ilişkin değerler açısından kalkınma yaklaşımının günümüze yansması batı toplumlarına has olan, evliliğin çiftler tarafından kararlaştırılması, çekirdek aile, eşlerin eşitlikli ilişkisi, geç evlilik ve düşük doğurganlığın benimsenmesi olarak ortaya çıkmaktadır; çünkü birçok kişinin zihninde Batı Avrupa ve Kuzey

Amerika kalkınmanın en üst noktasına erişmiştir. Çalışmanın sonucunda, kişilerin kalkınma ve aileye ilişkin yargılarının bu tip özelliklerin benimsenmesine yol açtığı ifade edilmiştir. Yakın dönemde gelişimsel idealizm perspektifi Türkiye’de aile yapısına ilişkin çalışmaların kapsamına da girmeye başlamıştır. Kavas ve Thornton’ın (2013) çalışmasında, Osmanlı Devleti’nin son döneminden başlayarak Türkiye’de aile yapısının değişimini devlet tarafından uygulanan modernleşme ve batılılaşmanın perspektifinden incelenmektedir. Çalışmada, gelişimsel idealizmin sıklıkla yerel inanç ve değer sistemleriyle kültür çatışmalarına yol açtığı ve bu nedenle dirençle karşılaştığının altı çizilmektedir. Türkiye’de özellikle 1923 yılında yeni devletin kurulmasıyla modernleşmenin temel ilke olarak alınması ve daha sonra Avrupa Birliğine giriş çabalarının gelişimsel idealizmin aldığı desteğin temel göstergeleri olduğu vurgulanmaktadır. Bu çalışmada, daha önce söz edilen, Çin ve Malawi üzerinden gelişimsel idealizme vurgu yapan çalışmalardan farklı olarak Gelişimsel İdealizm Teorisi’nin test edilmesine yönelik bir saha çalışmasına atıf yapılmamaktadır. Bunun yerine kurgu söylemler, edebiyat ve yasal reformlara, ayrıca demografik istatistiklere dayanmaktadır.

Kavas ve Thornton (2013), 19. yüzyılda Osmanlı’da her alanda reformlar yapılmış olsa da ailenin birçok yönden bu reformların temel taşı oluşturduğunu ifade etmektedir. Bu dönemde toplumun ileri gelenleri arasında klasik aile yapısında ve kadının statüsünde değişimler sağlanması açısından bir görüş birliği olsa da bunun uygulaması genel olarak hem İslam’a sadık kalınması hem de seküler batı normlarının benimsenip ailenin dönüştürülmesi olarak yansımıştır. Yasal düzlemde, Tanzimat döneminde Fransız Medeni Kanunu’nun kabul edilmesi gündeme getirilmiştir; bunu takip eden dönemde de *Mecelle-i Ahkamı Adliye* ve *Hukuk-u Aile Kararname* isimleriyle Batı standartlarındaki İslami kanunlar çikmiş, evlenme, boşanma, miras ve

kadının durumuyla ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca adı geçen ikinci kanunla çok eşlilik ve ergenlik öncesi evlilik de yasaklanmıştır. Cumhuriyet dönemine geçildiğinde, bizzat Mustafa Kemal Atatürk, ülkedeki bireylerin “aile hayatları ve yaşam tarzlarıyla medeni olduklarını kanıtlamaları” gerektiğini ifade etmiştir. Bu dönemde İsveç Medeni Kanunu Türkiye’ye uyarlanmış, yerleşim örüntülerinin değişimi desteklenmiş, “kötü” olduğu düşüncesiyle geniş ailelerin yerine “iyi” olduğu düşünülen çekirdek aileler yeğ tutulmuştur. Aile yapısına ilişkin düşünsel dönüşüme neden olan son büyük olgu Avrupa Birliğinin Türkiye gündemine girişidir. Kavas ve Thornton (2013), 2002 yılında Medeni Kanun’da yapılan değişiklikleri buna somut bir örnek olarak göstermektedir. Bu değişiklikler ailede kadın ve erkeğin yerini yasalar önünde eşitlemiştir.

Aile yapısının değişimini hem nicelik olarak hem de Gelişimsel idealizm perspektifinde inceleyen diğer çalışma da Koç (2014a) tarafından kaleme alınmıştır. Bu çalışmanın bulguları, en son 2013 yılında gerçekleştirilen *Türkiye Aile Yapısı Araştırması*’nın yanı sıra geçmiş yıllardaki *Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmaları*’nın verilerinden analizleri içermektedir. Koç (2014a), Türkiye’de aile yapısının dönüşümünde üç temel gelişmenin önemine vurgu yapmıştır: 1) Sosyo-ekonomik değişim, 2) Demografik dönüşüm, 3) Düşünsel değişim. Düşünsel değişimin önemine vurgu yapan çalışmada, özellikle Cumhuriyet dönemi modernleşme projesi çerçevesinde izlenen antinatalist nüfus politikasına atıf yapılmaktadır. Buna göre, düşük nüfus artışının bir sorun olarak algılanmasının kalkınma planlarının ilk hazırlandığı dönemde ortaya çıkması, kalkınma ve düşük nüfus artış hızının paralel olduğu algısına işaret etmektedir. Çalışmaya, göre, Türkiye’de geniş ailelerin azalması ve dağılmış ailelerin artmasına da vurgu yapmakta, gelecekte de dağılmış ailelerin artacağını öngörmektedir.

Tek ebeveynli aileler konusunda ise, bu ailelerin yaygınlığına, oluşma süreçlerine, aile üyelerinin özelliklerine ve refah durumlarına ilişkin çalışmaların son derece sınırlı olduğu görülmektedir. Bu konuda yapılan çalışmaların daha çok boşanmanın çocukların ruh hâllerine, eğitim başarısına olan olumsuz etkilerine odaklandığı görülmektedir (Şentürk, 2006; Serin ve Öztürk, 2007; Yılmaz, 1998; Şirvanlı, 1999; Şirvanlı, 2003; Sardoğan vd., 2007). Tek ebeveynli ailelerin yaygınlığının Batı Avrupa toplumlarına yakın seviyede olduğu Türkiye'de, bu konuda yapılan çalışmaların sınırlı olması, Türkiye'deki tek ebeveynli ailelerin özelliklerinin özellikle Avrupa'daki örnekleriyle daha ayrıntılı bir şekilde karşılaştırılmasını güçleştirmektedir. Tek ebeveynli aileler konusunda ülkemizde gerçekleştirilen en önemli çalışma Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü tarafından 2011 yılında İstanbul, Ankara, İzmir, Samsun, Adana, Şanlıurfa ve Erzurum illerinde kent ve kırdaki toplam 33 odak grup ve 276 yarı yapılandırılmış yüz yüze görüşme yoluyla 473 tek ebeveynli aile bireyinden toplanan veri temel alınarak yürütülmüş olan *Tek Ebeveynli Aileler* çalışmasıdır (ASAGEM, 2011). Bu çalışma ile tek ebeveynli aileleri oluşturan çocukların, an-

nelerin ve babaların, aile algıları, tek ebeveynli aile olma deneyimleri ve yaşadıkları güçlüklerle nasıl baş ettikleri, tek ebeveynli aile olmanın, psikopedagojik, ekonomik, sosyal, kültürel ve hukuki olmak üzere farklı alanlardaki etkileri niteliksel olarak irdelenmiştir. Bu araştırma dışında yine Bakanlık tarafından 2008 ve 2014 yıllarında gerçekleştirilen *Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması*'nda da tek ebeveynli ailelere giden süreçte Türkiye'de artan boşanma oranlarına vurgu yapıldığı görülmektedir (ASAGEM, 2009; ASAGEM, 2015).

V. Aile Yapısının Değişimi

Son 50 yılda gerçekleştirilen demografik araştırmaların veri setleri bir bütün olarak incelendiğinde Türkiye'de çekirdek ve dağılmış ailenin yaygınlığının artmakta, geniş ailenin yaygınlığının ise azalmakta olduğu görülmektedir (Tablo 2). Türkiye'de dağılmış aile oranının son 50 yıl içinde önemli oranda artarak geniş aileden (%10,8) daha yüksek bir orana (%19,9) ulaştığı görülmektedir. Günümüzde %69-70 seviyesinde durağanlaştığı görülen çekirdek aile oranının 1960-1970'li yıllarda %59-60 seviyesinde olduğu görülmektedir. Zaman içinde aile yapılarının yüzde dağılımında gözlenen dalgalanmalar bir

Tablo 2.2. Türkiye'de aile yapısının değişimi, 1968-2016

Yıllar	Çekirdek	Geniş	Dağılmış	Toplam
1968 ¹	59,6	32,1	8,3	100,0
1973 ²	59,0	32,4	8,6	100,0
1978 ³	58,0	33,9	8,1	100,0
1983 ⁴	61,6	27,9	10,5	100,0
1988 ⁵	63,4	25,5	11,1	100,0
1993 ⁵	67,6	23,5	8,9	100,0
1998 ⁶	68,2	19,5	12,3	100,0
2003 ⁷	69,3	16,0	14,7	100,0
TAYA-2006 ⁸	72,5	14,5	13,0	100,0
2008 ⁹	69,8	15,9	14,3	100,0
TAYA-2011 ¹⁰	67,0	13,5	19,5	100,0
2013 ¹¹	70,2	12,4	17,4	100,0
TAYA-2016 ¹²	69,3	10,8	19,9	100,0
1968-2016 değişim yüzdesi	+11,1	-137,8	+57,4	-

¹Timur, 1972; ²Kunt, 1978; ³Hancıoğlu, 1985a, 1985b; ⁴Ünalın, 2005; ⁵Koç, 1997, 1999; ⁶Yavuz, 2002; ⁷Canpolat, 2008; ⁸⁻¹⁰Koç, 2014a; ¹¹Koç, 2014; ¹²Zazar tarafından TAYA-2016 verileri kullanılarak hesaplanmıştır."

oranının dirençli bir şekilde %5 civarında sabitlenmiş olduğu görülmektedir. Tek ebeveynli hanelerin çok önemli bir bölümü (%90) kadınların ebeveyn olarak bulunduğu hanelerdir. Dağılmış aileler içinde diğer dağılmış ailelerin de oransal olarak arttığı görülmektedir. Diğer dağılmış aileler içinde torun-anneanne, torun-babaanne, torun-dede türündeki aile yapılarının ağırlığı dikkat çekmektedir. 1978-2016 döneminde önemli oranda bir artışın gözlemlendiği aralarında hısımlık ya da akrabalık bağı olmayan kişilerden oluşan dağılmış ailelerin ise eğitim ve istihdam imkânlarının daha fazla olduğu kentsel alanlara yüksek öğrenime devam etmek ya da çalışmak için göç eden gençlerden oluştuğu görülmektedir.

Türkiye’de aile yapısının bölgeler temelinde yüzde dağılımına bakıldığında (Tablo 4, Tablo 5 ve Tablo 6), tüm bölgelerde istisnasız olarak çekirdek ailenin en yaygın aile biçimi olduğu görülmektedir. Aile yapısı araştırmalarından yapılan analizler çekirdek ailenin yaygınlığının İstanbul, Marmara, Ege, Batı Anadolu ve Akdeniz Bölgelerinde %75’lere kadar yükseldiği; Batı Karadeniz ve Doğu Karadeniz bölgelerinde ise %60’lara kadar gerilediği görülmektedir. Yine aile yapısı araştırmalarından çekirdek ailenin alt aile biçimlerine bakıldığında tüm bölgelerde çocuklu çekirdek ailenin çocuksuz çekirdek aileye oranla daha yüksek yüzdelere sahip olduğu görülmektedir. Çocuksuz çekirdek aile oranının, TAYA-2016’da Batı Marmara’da (%30) en yüksek; Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da ise en düşük (%10-14) olduğu görülmektedir. Çocuklu çekirdek aile oranının en yüksek olduğu bölgelerin ise Güneydoğu Anadolu (%63,4), Ortadoğu Anadolu (%55,6) ve İstanbul (%55,1) olduğu görülmektedir. Çocuklu çekirdek ailelere çocuk sayısına göre bakıldığında doğuda yer alan üç bölge dışındaki tüm bölgelerde bir ve iki çocuklu çekirdek ailelerin üç ve daha fazla çocuklu çekirdek ailelerden daha yaygın olduğu görülmektedir. Üç ve daha fazla çocuklu çekirdek aile oranı, Güneydoğu Anadolu’da %35,4’e kadar yükselmektedir. TAYA-2006 ve TAYA-

2016 sonuçları karşılaştırıldığında, 2006-2016 döneminde, hemen hemen tüm bölgelerde üç ve daha fazla çocuklu çekirdek aile oranının azaldığı bir çocuklu çekirdek aile oranının ise arttığı görülmektedir.

Yine bu dönemde, tüm bölgelerde geniş aile oranının, özellikle de ataerkil geniş aile oranının, azaldığını görülmektedir. TAYA-2016 sonuçlarına göre Doğu ve Karadeniz’de yer alan bölgelerde geniş aile oranı %15’in üzerine çıkmaktadır. Doğu Marmara ve Orta Anadolu dışında kalan diğer Batı bölgelerinde ise geniş aile oranı %10’un altında kalmaktadır. Ortadoğu Anadolu, Kuzeydoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri dışında kalan tüm bölgelerde geçici geniş ailenin yaygınlığının ataerkil ailelerin yaygınlığından daha fazla olduğu gözlenmektedir. Ataerkil geniş ailenin yaygınlığının en fazla olduğu bölgenin yaklaşık %10,4 ile Kuzeydoğu Anadolu olduğu; diğer tüm bölgelerde ataerkil ailelerin oranının %10 seviyesinin altında kaldığı görülmektedir.

Evliliğin gerçekleştiği yıl esas alınarak oluşturulan evlilik kuşaklarına göre yapılan analizlerde, 1962 öncesinde kurulan ailelerden sadece %19,2’sinin TAYA-2016 döneminde çekirdek aile oluşturduğu; geriye kalan ailelerin ise %40 civarında olmak üzere geniş ve dağılmış aileler olduğu görülmektedir (Tablo 7). Bu durum, aile yapılarının durağan olmadığını, dinamik bir şekilde zaman içinde dönüştüğünü; çekirdek ailelerin zaman içinde geçici geniş ve dağılmış aileye geçiş yaptıklarını göstermektedir. Bu geçişin özellikle çocuklu ailelerden çocuklu çekirdek ailelere, az çocuklu çekirdek ailelerden de çok çocuklu çekirdek ailelere olduğu görülmektedir. Bir önemli geçiş de tek kişilik ve tek ebeveynli ailelerde gözlenmektedir. Daha yaşlı evlilik kuşaklarında tek kişilik ve tek ebeveynli ailelerin oransal olarak daha fazla olması hem zaman içinde bu ailelere olan geçişle; hem de bu ailelerin daha yaşlı olan yaş yapıları ile ilişkili gözlenmektedir.

Tablo 2.7. Aile yapılarının evlilik kuşaklarına göre yüzde dağılımı, TAYA-2016

Aile yapısı	2007-2016	1997-2006	1987-1996	1982-1986	1972-1981	1962-1971	<1962
Çekirdek	69,3	76,8	75,7	67,1	57,4	41,6	19,2
Çocuksuz çekirdek	22,4	4,3	6,4	21,1	34,2	32,1	16,3
Çocuksuz çekirdek (<45 yaş)	22,0	4,0	2,5	0,2	0,1	0,1	0,0
Çocuksuz çekirdek (≥45 yaş)	0,4	0,3	3,9	20,9	34,1	32,0	16,2
Çocuklu çekirdek	46,9	72,5	69,3	46,1	23,2	9,5	2,9
Çocuklu çekirdek-1 çocuklu	26,1	12,4	16,6	22,7	12,1	5,2	2,0
Çocuklu çekirdek-2 çocuklu	16,1	32,4	26,3	13,1	6,3	2,2	0,9
Çocuklu çekirdek-3+ çocuklu	4,7	27,7	26,4	10,3	4,8	2,1	0,1
Geniş	28,1	18,3	18,6	24,0	26,7	29,5	40,3
Ataerkil geniş	21,1	9,8	9,0	17,0	19,0	18,0	15,9
Geçici geniş	7,0	8,5	9,6	7,1	7,7	11,6	24,5
Dağılmış	2,6	4,9	5,7	8,9	15,9	28,9	40,5
Tek kişilik	1,6	2,3	1,9	4,0	8,4	19,9	31,6
Tek kişilik-Erkek	1,4	1,8	1,3	2,2	2,2	3,8	6,8
Tek kişilik-Kadın	0,2	0,5	0,6	1,8	6,3	16,1	24,8
Tek ebeveynli	0,3	1,2	2,2	3,4	3,9	3,1	2,6
Tek ebeveynli-Erkek	0,0	0,2	0,3	0,6	0,3	0,5	0,3
Tek ebeveynli-Kadın	0,3	1,0	1,9	2,8	3,6	2,5	2,3
Diğer dağılmış	0,6	1,3	1,5	1,4	3,6	5,9	6,3
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

VI. Aile Yapısı ve Aile Üyelerinin Yaş ve Cinsiyet Yapısı

TAYA-2006 ve TAYA-2016 sonuçları, demografik beklentilere uygun olarak Türkiye genelinde her 100 kadına karşılık 98-99 erkek düştüğünü göstermektedir. TAYA-2016 sonuçları, çekirdek ailelerde cinsiyet oranının 106; çocuklu çekirdek ailelerde ise 107 olduğunu göstermektedir (Tablo 8). Cinsiyet oranı her 100 kadına düşen erkek sayısını göstermektedir. Çocuklu çekirdek ailelerde çocuk sayısı arttıkça cinsiyet oranının 110'dan 102 seviyesine gerilediği görülmektedir. Bu durum az çocuklu ailelerde erkek çocuk tercihinin bir sonucu olabilir. Geniş ailelerde, özellikle de geçici geniş ailelerde, kadın sayısının erkek sayısının oldukça üzerinde olduğu görülmektedir. Cinsiyet oranının 81 olduğu geçici geniş ailelerin çekirdek aile birimlerine eklenen çekirdek dışı birimlerden oluştuğu düşünüldüğünde bu ailelerde görülen dengesiz demografik kompozisyonun ölüm, boşanma ve iç göç süreçlerine dâhil olmak gibi demografik olaylardan kaynaklandığı anlaşılabilir.

Dağılmış ailelerdeki cinsiyet kompozisyona bakıldığında (Tablo 8) TAYA-2016 verileri bu hanelerde yaşayanların sadece %37'sinin erkek olduğunu göstermektedir. Bu oranın TAYA-2006 döneminde %63 olduğu düşünüldüğünde 2006-2016 döneminde dağılmış ailelerde yaşayan erkek nüfusun ciddi bir biçimde azaldığı anlaşılmaktadır. Kadınların önemli bir ağırlığının olduğu dağılmış ailelerde, TAYA-2016 sonuçlarına göre her 100 kadına sadece 60 erkek düşmektedir. Bu bulgularla tutarlı olarak tek kişilik hanelerin yaklaşık %65'inin kadınların tek başına yaşadığı haneler olduğu ve tek kişilik hanelerde her 100 kadına 57; tek ebeveynli hanelerde ise 58 erkek düştüğü görülmektedir. Diğer dağılmış ailelerde de kadın ağırlığı net olarak görülmektedir. Ancak aralarında akrabalık ilişkisi olmadan bir arada yaşayan kişilerden oluşan hanelerde çok baskın bir şekilde erkek nüfusun ağırlığı bulunmaktadır. Bu hanelerde her 100 kadına 232 erkek düşmektedir. Bu durum, bu hanelerin daha çok erkek öğrencileri ya da erkek iş gücünü barındıran haneler olduğunu bir kez daha teyit etmektedir.

Tablo 2.8. Hanehalkı üyelerinin cinsiyete göre aile yapısı temelinde yüzde dağılımı ve cinsiyet oranları, TAYA-2006, TAYA-2011 ve TAYA-2016

Aile yapısı	TAYA-2006		TAYA-2011		TAYA-2016	
	Kadın yüzdesi	Cinsiyet oranı*	Kadın yüzdesi	Cinsiyet oranı*	Kadın yüzdesi	Cinsiyet oranı*
Çekirdek	51,3	105,3	48,3	107,1	48,7	105,5
Çocuksuz çekirdek	49,9	99,6	50,7	97,1	50,0	100,0
Çocuksuz çekirdek (<45 yaş)	50,0	100,0	49,6	101,7	50,0	100,0
Çocuksuz çekirdek (≥45 yaş)	49,8	99,3	51,2	95,4	50,0	100,0
Çocuklu çekirdek	51,5	106,2	47,8	109,0	48,4	106,6
Çocuklu çekirdek-1 çocuklu	52,4	109,9	47,4	110,8	47,6	110,2
Çocuklu çekirdek-2 çocuklu	52,7	111,3	47,3	111,3	47,9	109,0
Çocuklu çekirdek-3+ çocuklu	50,2	100,6	48,7	105,3	49,6	101,5
Geniş	48,7	94,9	50,9	96,3	53,2	88,1
Ataerkil geniş	50,1	100,4	49,6	101,7	51,3	95,0
Geçici geniş	47,1	89,1	52,0	92,1	55,4	80,6
Dağılmış	34,7	53,1	58,1	72,0	62,5	60,0
Tek kişilik	27,3	37,6	57,6	73,6	63,9	56,5
Tek ebeveynli	36,2	56,7	61,1	63,6	63,1	58,4
Tek ebeveynli-Erkek	62,9	169,9	37,0	169,9	24,6	306,1
Tek ebeveynli-Kadın	32,3	47,8	64,3	55,6	66,7	49,8
Diğer dağılmış	37,4	59,7	59,0	69,4	63,3	57,9
Akraba olmayan	63,6	175,0	40,3	147,9	30,1	232,0
Toplam	49,6	98,3	49,8	101,0	50,9	96,4

Tablo 2.9. Hanehalkı üyelerinin yaş gruplarına göre aile yapısı temelinde yüzde dağılımı, TAYA-2006, TAYA-2011 ve TAYA-2016

Aile yapısı	2006							Toplam
	0-17	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+	
Çekirdek	35,3	10,2	15,4	15,5	11,3	6,9	5,4	100,0
Çocuksuz çekirdek	0,1	4,3	11,4	6,0	15,7	27,9	34,7	100,0
Çocuksuz çekirdek (<45 yaş)	0,3	18,7	49,5	25,7	5,1	0,2	0,4	100,0
Çocuksuz çekirdek (≥45 yaş)	0,0	0,0	0,0	0,1	18,9	36,2	44,9	100,0
Çocuklu çekirdek	40,1	11,0	15,9	16,8	10,7	4,1	1,4	100,0
Çocuklu çekirdek-1 çocuklu	20,7	11,4	25,4	12,7	15,9	9,8	4,1	100,0
Çocuklu çekirdek-2 çocuklu	36,9	10,3	17,1	19,9	11,5	3,2	1,0	100,0
Çocuklu çekirdek-3+ çocuklu	51,4	11,3	10,7	16,3	7,8	2,1	0,4	100,0
Geniş	32,9	12,9	15,4	10,5	9,9	7,9	10,5	100,0
Ataerkil geniş	30,9	15,4	17,6	8,5	9,7	9,1	8,7	100,0
Geçici geniş	35,0	10,1	13,0	12,6	10,1	6,7	12,4	100,0
Dağılmış	17,9	14,7	14,6	10,1	10,7	10,7	21,2	100,0
Tek kişilik	0,0	2,5	8,1	5,9	8,7	19,7	55,1	100,0
Tek kişilik-Erkek	0,0	5,7	16,3	10,0	6,2	12,9	48,8	100,0
Tek kişilik-Kadın	0,0	1,3	5,0	4,3	9,7	22,3	57,5	100,0
Tek ebeveynli	27,9	18,9	15,9	12,1	11,3	7,1	7,3	100,0
Tek ebeveynli-Erkek	31,3	15,2	13,8	12,1	11,6	4,9	11,2	100,0
Tek ebeveynli-Kadın	27,0	19,4	16,2	12,1	11,2	7,4	6,7	100,0
Diğer dağılmış	13,3	12,8	18,1	11,3	13,3	10,8	20,4	100,0
Akraba olmayan	1,5	56,1	31,8	0,0	1,5	4,5	4,5	100,0
Türkiye	33,6	11,1	15,4	13,9	10,9	7,4	7,7	100,0

Tablo 2.9. Hanehalkı üyelerinin yaş gruplarına göre aile yapısı temelinde yüzde dağılımı, TAYA-2006, TAYA-2011 ve TAYA-2016 (devam)

Aile yapısı	0-17	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+	Toplam
2016								
Çekirdek	33,0	10,5	16,9	15,1	11,8	7,6	5,2	100,0
Çocuksuz çekirdek	0,1	5,1	14,5	5,4	16,5	29,2	29,3	100,0
Çocuksuz çekirdek (<45 yaş)	0,4	19,0	54,3	19,9	5,6	0,6	0,2	100,0
Çocuksuz çekirdek (≥45 yaş)	0,0	0,0	0,0	0,1	20,5	39,6	39,8	100,0
Çocuklu çekirdek	38,7	11,4	17,3	16,7	11,0	3,8	1,0	100,0
Çocuklu çekirdek-1 çocuklu	23,3	10,3	25,8	13,0	15,2	9,3	3,1	100,0
Çocuklu çekirdek-2 çocuklu	38,5	10,3	18,4	19,4	10,3	2,5	0,5	100,0
Çocuklu çekirdek-3+ çocuklu	49,6	13,3	10,3	16,4	8,8	1,4	0,2	100,0
Geniş	30,5	13,8	17,4	10,6	10,4	8,6	8,7	100,0
Ataerkil geniş	28,5	16,4	19,9	7,5	10,4	10,5	6,8	100,0
Geçici geniş	32,1	11,7	15,3	13,2	10,4	7,0	10,3	100,0
Dağılmış	14,0	17,4	18,3	10,8	10,7	9,3	19,4	100,0
Tek kişilik	0,0	7,1	19,9	6,2	9,7	14,4	42,6	100,0
Tek kişilik-Erkek	0,0	9,5	38,0	11,4	8,7	9,9	22,6	100,0
Tek kişilik-Kadın	0,0	5,3	6,5	2,5	10,5	17,8	57,4	100,0
Tek ebeveynli	24,5	17,1	17,8	15,3	13,4	6,4	5,6	100,0
Tek ebeveynli-Erkek	25,6	10,4	19,2	16,7	10,4	8,3	9,4	100,0
Tek ebeveynli-Kadın	24,4	18,0	17,6	15,1	13,8	6,1	5,1	100,0
Diğer dağılmış	19,0	15,8	16,3	12,0	10,6	9,8	16,6	100,0
Akraba olmayan	0,7	71,4	22,2	2,4	0,5	1,0	1,8	100,0
Türkiye	30,6	11,8	17,1	13,9	11,4	7,9	7,3	100,0

Tablo 2.10. Türkiye'de aile yapılarına göre geniş yaş gruplarının dağılımı ve ortalama yaş, TAYA-2011 ve TAYA-2016

Aile yapısı	0-14	15-64	65 ve +	Toplam	Ortalama yaş	Yaşlı nüfusun dağılımı
2011						
Çekirdek	27,6	67,2	5,2	100,0	29,9	50,5
Çocuksuz	0,0	70,7	29,3	100,0	54,2	42,9
Çocuklu	32,4	66,6	1,0	100,0	25,7	8,6
Geniş	25,9	65,4	8,7	100,0	32,2	20,8
Geçici geniş	26,5	63,3	10,3	100,0	32,1	13,5
Ataerkil geniş	25,1	68,1	6,8	100,0	30,3	7,3
Dağılmış	9,8	70,7	19,4	100,0	40,1	27,7
Tek kişilik	0,0	57,4	42,6	100,0	55,1	18,7
Tek ebeveynli	17,3	77,1	5,6	100,0	31,9	3,0
Diğer	5,7	86,4	7,9	100,0	29,8	6,1
Türkiye	25,4	67,3	7,3	100,0	30,2	100,0

Tablo 2.10. Türkiye’de aile yapılarına göre geniş yaş gruplarının dağılımı ve ortalama yaş, TAYA-2011 ve TAYA-2016 (devam)

Aile yapısı	0-14	15-64	65 ve +	Toplam	Ortalama yaş	Yaşlı nüfusun dağılımı
2016						
Çekirdek	25,6	67,8	6,5	100,0	32,2	49,0
Çocuksuz	0,0	67,8	32,2	100,0	56,8	39,2
Çocuklu	30,6	67,8	1,6	100,0	27,5	9,8
Geniş	24,1	62,1	13,8	100,0	35,1	25,1
Geçici geniş	23,6	59,5	16,9	100,0	37,3	14,2
Ataerkil geniş	24,5	64,3	11,2	100,0	33,2	11,0
Dağılmış	9,8	66,1	24,1	100,0	44,2	25,8
Tek kişilik	0,0	52,5	47,5	100,0	59,4	16,9
Tek ebeveynli	19,1	74,1	6,9	100,0	32,4	2,9
Diğer	8,3	71,1	20,6	100,0	42,5	6,1
Türkiye	25,4	67,3	7,3	100,0	31,4	100,0

Aile yapısı ile aileyi oluşturan hanehalkı üyelerin yaş yapısı arasındaki ilişkiye bakıldığında (Tablo 9) TAYA-2016 verilerinden çocuk nüfusunun (18 yaşından küçük) en yüksek orana sahip olduğu ailenin çekirdek aile (%33) ve geniş aile (%31); yaşlı nüfusun (65 yaş ve üstü) en yüksek yüzdeye sahip olduğu ailenin ise dağılmış aile (%19) olduğu görülmektedir. Dağılmış ailenin, aynı zamanda, en düşük oranda çocuk nüfusu ve en yüksek oranda çalışma çağındaki nüfusu barındıran aile (sırası ile %14 ve %67) olduğu da görülmektedir. Dağılmış aile altında sınıflanan tek kişilik hanelere bakıldığında, bu hanelerde yaşayanların yaklaşık %42’sinin yaşlı olduğu görülmektedir. Yaşlı nüfusun payının genel olarak çekirdek ailede en düşük olmasına karşın bu aile yapısının alt kategorilerinden olan çocuksuz çekirdek ailede yaşlıların payı %29’a; kadının 45 yaşında ya da daha büyük olduğu çocuksuz çekirdek ailelerde ise %40’a kadar yükselmektedir. Geniş aile yapısında, Türkiye ortalamasının üzerindeki bir oranda (%9) yaşlı nüfus bulunmaktadır. Yaşlı nüfusun payı geçici geniş ailede biraz daha yükselerek %10,3 seviyesine ulaşmaktadır. Çocuk nüfusunun en yüksek oranda yer aldığı aile yapısına biraz daha ayrıntılı olarak bakıldığında çocuklu çekirdek aile içinde çocuk nüfusunun oranının yaklaşık %39 seviyesine çıktığı görülmek-

tedir. Üç ve daha fazla çocuklu çekirdek ailelerin hanehalkı üyelerinin yaklaşık yarısının (%49,6) çocuk olduğu görülmektedir. Yetişkin nüfusun en yüksek oranda bulunduğu aile biçimlerinin sırası ile akraba olmayan (%97,5), diğer dağılmış (%75) ve çocuksuz çekirdek (%60) olduğu görülmektedir.

VII. Tek Ebeveynli Ailelerde Ebeveynlerin Özellikleri ve Oluşum Süreci

Bu alt bölümde tek ebeveynli ailelerdeki ebeveynlerin yaş, çalışma durumu ve medeni durumları gibi sosyoekonomik özellikleri analiz edilerek bu ailelerin oluşum sürecine ilişkin ipuçları yakalanmaya çalışılacaktır. Yaklaşık olarak %90’ı kadınların ebeveyn olduğu bu ailelerde, ebeveynlerin giderek daha fazla gençlerden oluştuğu ebeveynlerin gençleşme eğiliminde olduğu görülmektedir (Tablo 11). TAYA-2006 döneminde 51,53 olan ebeveynlerin ortalama yaşı TAYA-2016 döneminde 50,13’e gerilemiştir. Kadın ebeveynler arasında sadece bir yıl ile sınırlı kalan gençleşme eğiliminin, erkek ebeveynler arasında beş yıla yükseldiği görülmektedir. Ebeveynlerin yaş dağılımına baktığımızda 65 ve üstü yaşlarda bulunan ebeveynlerin oranı 2006-2016 döneminde %18,3’ten %14,6’ya gerilemekte, buna karşılık 25-44 yaş grubunda bulunan ebeveyn

Tablo 2.11. Ebeveynlerin yaşlarının aile yapılarına göre yüzde dağılımı, TAYA-2006 ve TAYA2016

Aile yapısı	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65 ve üzeri	Toplam	Ortalama yaş
2006								
Çekirdek	0,9	19,9	28,9	23,2	14,4	12,8	100,0	46,95
Çocuksuz çekirdek	1,7	12,9	6,0	12,1	25,9	41,4	100,0	58,08
Çocuksuz çekirdek (<45 yaş)	7,2	55,8	25,9	9,8	0,4	0,9	100,0	33,58
Çocuksuz çekirdek (≥45 yaş)	0,0	0,0	0,0	12,7	33,6	53,6	100,0	65,34
Çocuklu çekirdek	0,6	21,9	35,6	26,4	11,1	4,4	100,0	43,32
Çocuklu çekirdek-1 çocuklu	1,6	32,6	16,8	23,0	17,7	8,3	100,0	44,29
Çocuklu çekirdek-2 çocuklu	0,3	20,8	40,2	26,9	8,7	3,2	100,0	42,62
Çocuklu çekirdek-3+ çocuklu	0,1	13,6	47,3	29,0	7,8	2,2	100,0	43,18
Geniş	0,8	11,2	19,2	25,4	22,3	21,1	100,0	52,49
Ataerkil geniş	0,4	3,0	6,9	25,1	31,3	33,2	100,0	59,06
Geçici geniş	1,3	22,1	35,7	25,8	10,3	4,8	100,0	43,83
Dağılmış	4,3	12,0	14,8	16,9	17,5	34,4	100,0	54,76
Tek kişilik	2,5	8,1	5,9	8,8	19,7	55,0	100,0	61,56
Tek kişilik-Erkek	5,7	16,3	10,0	6,2	12,9	48,8	100,0	56,74
Tek kişilik-Kadın	1,3	5,0	4,3	9,7	22,3	57,4	100,0	63,38
Tek ebeveynli	1,2	7,5	25,6	27,6	19,9	18,3	100,0	51,53
Tek ebeveynli-Erkek	0,0	3,8	11,3	23,8	26,3	35,0	100,0	58,64
Tek ebeveynli-Kadın	1,3	7,9	27,1	28,0	19,2	16,6	100,0	50,80
Diğer dağılmış	12,5	31,7	19,6	18,3	8,5	8,5	100,0	41,25
Akraba olmayan	55,6	37,0	0,0	3,7	0,0	3,7	100,0	26,26
Toplam	1,3	17,5	25,6	22,8	16,1	16,7	100,0	48,89
2016								
Çekirdek	1,2	16,5	27,4	23,9	17,3	13,7	100,0	48,01
Çocuksuz çekirdek	1,2	11,2	5,0	13,3	31,5	37,9	100,0	58,46
Çocuksuz çekirdek (<45 yaş)	5,8	55,8	24,3	12,7	0,9	0,4	100,0	34,37
Çocuksuz çekirdek (≥45 yaş)	0,0	0,1	0,2	13,4	39,0	47,2	100,0	64,42
Çocuklu çekirdek	1,2	18,6	36,2	28,0	11,8	4,2	100,0	43,92
Çocuklu çekirdek-1 çocuklu	1,9	22,7	20,2	28,0	18,8	8,4	100,0	46,11
Çocuklu çekirdek-2 çocuklu	0,7	18,5	42,6	27,0	9,2	2,0	100,0	42,73
Çocuklu çekirdek-3+ çocuklu	1,1	12,9	49,0	29,5	5,9	1,7	100,0	42,67
Geniş	1,3	9,4	16,7	25,2	23,4	23,9	100,0	53,54
Ataerkil geniş	1,6	6,4	9,0	22,6	30,0	30,4	100,0	56,89
Geçici geniş	1,1	12,1	23,5	27,6	17,5	18,2	100,0	50,56
Dağılmış	4,1	11,6	14,3	15,3	18,4	36,2	100,0	55,71
Tek kişilik	3,6	11,8	9,0	9,7	18,5	47,5	100,0	59,42
Tek kişilik-Erkek	7,2	21,7	15,2	11,4	15,5	28,9	100,0	50,93
Tek kişilik-Kadın	1,5	6,2	5,4	8,7	20,2	57,9	100,0	64,21
Tek ebeveynli	0,4	7,3	28,0	30,5	19,1	14,6	100,0	50,13
Tek ebeveynli-Erkek	0,0	3,7	24,1	25,9	14,8	31,5	100,0	53,64
Tek ebeveynli-Kadın	0,5	7,8	28,5	31,1	19,7	12,4	100,0	49,72
Diğer dağılmış	5,8	13,4	16,9	17,8	18,0	28,1	100,0	52,27
Akraba olmayan	42,0	44,9	5,8	2,9	1,4	2,9	100,0	28,78
Toplam	1,8	14,8	23,7	22,3	18,2	19,3	100,0	50,13

oranı %53,2'den %58,5'e yükselmektedir. Aynı dönemde, 65 ve üstü yaşlarda bulunan erkek ebeveynlerin oranı %35'ten %32'ye, kadın ebeveynlerin oranı ise %17'den %12'ye gerilemiştir. Tek ebeveynli ailelerdeki ebeveynlerin yaş yapılarına ilişkin bulgular, yani diğer tüm aile yapılarındaki ebeveynlerin tersine bu ebeveynlerin zaman içinde gençleşme eğilimi içinde olması, bu ailelerin oluşumunda zorunluluklardan tercihlere doğru bir geçişin olduğunu bir kez daha teyit etmektedir. TAYA-2011 ve TAYA-2016 verileri (Tablo 12), çekirdek ve geniş ailelerin ebeveynlerinin iş gücüne katılma oranlarında önemli bir değişime işaret etmemektedir. Ancak dağılmış ailelerde hem genel olarak hem de alt-kategoriler bazında ebeveynlerin iş gücüne katılım oranlarında önemli artışlar görülmektedir. Dağılmış ailelerin ebeveynleri arasında %25'den %32'ye yükselen iş gücüne katılma oranı, tek kişilik ailelerde %23'den %30'a; tek ebeveynli

ailelerde ise %23'den %31'e yükselmektedir. Bu dönemde, özellikle kadınlardan oluşan tek kişilik ailelerde ve kadınların ebeveyn olduğu tek ebeveynli ailelerde iş gücüne katılım hızı sırası ile %53 ve %43 artış göstermektedir. Bu durum, bir kez daha tek ebeveynli ailelerdeki yetişkinlerin zaman içinde iş gücü piyasasına daha yüksek oranda girerek zorunluluktan tercihe doğru geçişi hızlandırdıklarını göstermektedir. TAYA-2006 ve TAYA-2016 verilerinden aile yapısına göre hanehalkı üyelerinin medeni durumlarına bakıldığında (Tablo 13) Türkiye'de 2006-2016 döneminde hiç evlenmeyen ve hâlen evli olan ebeveynlerin oranının azaldığı; eşi ölmüş ya da boşanmış hanehalkı üyelerinin oranının ise yükseldiği görülmektedir. Burada en çarpıcı bulgunun, söz konusu beş yıllık dönem içinde boşanmış ebeveynlerin oranının %1,9'dan %4,8'e yükselerek 1,5 kat artmış olmasıdır. Çekirdek ailelerdeki tüm ebeveynlerin, çekirdek ailenin tanımı gereği evli olduğu görülmektedir. Geniş aile yapılarında, boşanmış ebeveynlerin oranı artmakta, hiç evlenmemiş, evli ve eşi ölmüş ebeveyn oranlarında ise önemli bir değişim görülmemektedir. Bu ailelerde eşi ölmüş ebeveynlerin oransal olarak %8-9 seviyesinde olması, bu ailelerin çekirdek aileden kopan unsurlar için sığınma alanı olduğuna ve aynı zamanda dağılmış aileye dönüşme olasılıklarının yüksek olduğuna işaret etmektedir. Geçici geniş ailelerde bu olasılık, ataerkil geniş ailelerden daha yüksektir. Dağılmış ailelerde yaşayan ebeveynlere odaklandığında bu ailelerde son 10 yıllık dönemde hiç evlenmemiş ve boşanmış ebeveynlerin oranında artış, hâlen evli ve dul ebeveynlerin oranında ise azalma görülmektedir. Bu bulgu, Türkiye'de evlenme oranlarının azalması ve boşanma oranlarının artışı ile ilişkili görülmektedir.

İlginç olan nokta, dağılmış ailelerde evliliği hâlen süren %6,3 civarında bir ebeveyn grubunun bulunmasıdır. Bu kişilerin eşleri iç ya da dış göç süreçlerine dâhil olan kişiler olabileceği gibi eşlerinden boşanmak üzere ayrı yaşadıkları

Tablo 2.12. Ebeveynlerin son bir haftadaki çalışma durumlarının aile yapılarına göre yüzde dağılımı, TAYA-2011 ve TAYA-2016

Aile yapısı	2011	2016
Çekirdek	64,2	64,3
Çocuksuz çekirdek	34,4	41,9
Çocuksuz çekirdek (<45 yaş)	87,6	87,1
Çocuksuz çekirdek (≥45 yaş)	19,2	31,1
Çocuklu çekirdek	73,8	74,0
Çocuklu çekirdek-1 çocuklu	66,5	68,6
Çocuklu çekirdek-2 çocuklu	77,8	78,4
Çocuklu çekirdek-3+ çocuklu	76,0	75,3
Geniş	51,7	49,7
Ataerkil geniş	37,6	41,3
Geçici geniş	62,0	56,9
Dağılmış	24,6	31,5
Tek kişilik	23,2	30,3
Tek kişilik-Erkek	44,4	55,0
Tek kişilik-Kadın	10,7	16,4
Tek ebeveynli	23,2	30,7
Tek ebeveynli-Erkek	46,2	49,3
Tek ebeveynli-Kadın	20,3	29,0
Diğer dağılmış	29,9	33,0
Akraba olmayan	55,6	66,2
Toplam	55,6	55,4

Tablo 2.13. Ebeveynlerin medeni durumlarının aile yapılarına göre yüzde dağılımı, TAYA-2006 ve TAYA-2016

Aile yapısı	Hiç evlenmedi	Evli	Boşanmış	Eşi ölmüş	Toplam
2006					
Çekirdek	0,0	100,0	0,0	0,0	100,0
Çocuksuz çekirdek	0,0	100,0	0,0	0,0	100,0
Çocuksuz çekirdek (<45 yaş)	0,0	100,0	0,0	0,0	100,0
Çocuksuz çekirdek (≥45 yaş)	0,0	100,0	0,0	0,0	100,0
Çocuklu çekirdek	0,0	100,0	0,0	0,0	100,0
Çocuklu çekirdek-1 çocuklu	0,0	100,0	0,0	0,0	100,0
Çocuklu çekirdek-2 çocuklu	0,0	100,0	0,0	0,0	100,0
Çocuklu çekirdek-3+ çocuklu	0,0	100,0	0,0	0,0	100,0
Geniş	0,9	88,2	1,0	9,9	100,0
Ataerkil geniş	0,4	95,4	1,8	2,4	100,0
Geçici geniş	1,1	83,6	2,4	12,9	100,0
Dağılmış	19,0	8,6	14,0	58,5	100,0
Tek kişilik	16,1	4,7	11,1	68,1	100,0
Tek kişilik-Erkek	29,2	8,6	18,7	43,5	100,0
Tek kişilik-Kadın	11,2	3,2	8,3	77,3	100,0
Tek ebeveynli	0,0	15,3	19,8	64,9	100,0
Tek ebeveynli-Erkek	0,0	24,1	20,4	55,6	100,0
Tek ebeveynli-Kadın	0,0	14,1	19,7	66,2	100,0
Diğer dağılmış	60,3	8,5	12,1	19,2	100,0
Akraba olmayan	85,2	3,7	11,1	0,0	100,0
Toplam	2,9	86,5	1,9	8,7	100,0
2016					
Çekirdek	0,0	100,0	0,0	0,0	100,0
Çocuksuz çekirdek	0,0	100,0	0,0	0,0	100,0
Çocuksuz çekirdek (<45 yaş)	0,0	100,0	0,0	0,0	100,0
Çocuksuz çekirdek (≥45 yaş)	0,0	100,0	0,0	0,0	100,0
Çocuklu çekirdek	0,0	100,0	0,0	0,0	100,0
Çocuklu çekirdek-1 çocuklu	0,0	100,0	0,0	0,0	100,0
Çocuklu çekirdek-2 çocuklu	0,0	100,0	0,0	0,0	100,0
Çocuklu çekirdek-3+ çocuklu	0,0	100,0	0,0	0,0	100,0
Geniş	0,9	88,7	1,5	8,8	100,0
Ataerkil geniş	1,0	94,3	0,7	4,0	100,0
Geçici geniş	0,8	83,8	2,2	13,1	100,0
Dağılmış	21,1	6,3	23,4	49,3	100,0
Tek kişilik	22,9	3,7	19,0	54,4	100,0
Tek kişilik-Erkek	38,8	6,8	29,9	24,5	100,0
Tek kişilik-Kadın	13,9	2,0	12,8	71,3	100,0
Tek ebeveynli	0,4	14,4	37,1	48,1	100,0
Tek ebeveynli-Erkek	0,0	7,5	36,3	56,3	100,0
Tek ebeveynli-Kadın	0,4	15,1	37,2	47,3	100,0
Diğer dağılmış	38,7	3,3	19,9	38,1	100,0
Akraba olmayan	89,9	1,4	4,3	4,3	100,0
Toplam	4,7	79,7	4,8	10,7	100,0

da düşünülebilir. Tek kişilik hanelerde yaşayan erkeklerin %39'u hiç evlenmemiş iken tek kişilik hanelerde yaşayan kadınların %71'inin dul olduğu görülmektedir. TAYA-2016 verileri, tek kişilik hanelerde yaşayan erkeklerin %30'unun, kadınların ise %13'ünün boşanmış olduğunu göstermektedir. Tek kişilik hanelerde yaşayan kadınlar arasında boşanmış olanların oranının erkeklere göre daha düşük olması, bir yandan bu hanelerdeki kadınların yaklaşık dörtte üçünün dul olması ile bir yandan da Türkiye'de boşanmış kadınların boşanmış erkeklere göre daha kısa sürede yeniden evlenmesi ile ilişkili olabilir (Yüksel-Kaptanoğlu, Eryurt ve Koç, 2012). Diğer dağılmış ailelerde hiç evlenmemiş ebeveynler ağırlıklı olarak temsil edildiği görülmektedir.

Tek ebeveynli hanelerdeki medeni durum dağılımı bu ailelerin oluşum sürecine ilişkin önemli ipuçları sağlamaktadır. Bu ailelerdeki dul ebeveyn oranının 2006-2016 döneminde %65'ten %48'e gerilemiş olması, boşanmış ebeveyn oranının ise %20'den %37'ye yükselmiş olması bu ailelerin zorunlulukla oluşma sürecinden tercihle oluşma sürecine geçiş yaptığının göstergesi olarak yorumlanabilir. Bu ailelerde hiç evlenmemiş ebeveynlerin de çok düşük oranlarla da olsa (%0,4) son yıllarda ortaya çıkması bu bulguyu destekler niteliktedir. Ayrıca bu ailelerde %14-15 seviyesinde hâlen evli ebeveynlerin olması, bu aileler içinde boşanmak üzere ayrı yaşayan ya da göç, farklı illerde çalışma vb. nedenlerle ayrı hanelerde yaşayan önemli bir ebeveyn grubunun olduğunu göstermektedir. Erkek ebeveynli tek ebeveynli ailelere bakıldığında bu ailelerde 2006-2016 döneminde boşanmış ve dul ebeveyn oranının azalma eğiliminde olduğu görülmektedir. Kadın ebeveynli tek ebeveynli ailelerde ise hiç evlenmemiş ve boşanmış ebeveyn oranları artarken dul ebeveyn oranının azaldığı göze çarpmaktadır. Bu durum, bu ailelerin oluşumu sürecinde zorunluluktan tercihe geçişte kadın ebeveynlerin öncü rol oynadığı şeklinde yorumlanabilir.

VIII. Tek Ebeveynli Ailelerin Refah Durumu

TAYA-2016 sonuçlarına göre Türkiye'de ailelerin %52'si düşük ya da en düşük; %30'u orta; geriye kalan %18'i de yüksek ya da çok yüksek sosyoekonomik seviyeye sahiptir (Tablo 14). Bu sonuçlar TAYA-2011 sonuçları ile karşılaştırıldığında Türkiye'de 2011-2016 döneminde düşük ve çok düşük sosyoekonomik seviyedeki ailelerin oranının azaldığı orta, yüksek ve çok yüksek ailelerin oranının ise arttığı görülmektedir. Bu dönemdeki değişime aile yapılarına göre bakıldığında geniş aile dışında kalan tüm aile yapılarında düşük ve çok düşük sosyoekonomik seviyeye sahip ailelerin oranının azaldığı yüksek ve çok yüksek sosyoekonomik seviyeye sahip ailelerin oranının ise arttığı görülmektedir. Düşük ve çok düşük sosyoekonomik seviyeye sahip ailelerin oranındaki azalmanın dağılmış ailelerde önemli boyutta olmasına karşın artışın yüksek ve çok yüksek sosyoekonomik seviyeye sahip ailelerde değil, orta sosyoekonomik seviyede olan dağılmış ailelerde yaşandığı görülmektedir. Benzer bir durum, tek ebeveynli aileler için de geçerlidir. Erkeğin tek ebeveyn olduğu ailelerde yüksek ve çok yüksek sosyoekonomik seviyede bulunan ailelerin oranı %8'den %21'e yükselirken kadının tek ebeveyn olduğu ailelerde bu anlamda önemli bir değişim görülmemektedir. Ancak kadının tek ebeveyn olduğu ailelerde düşük ve çok düşük sosyoekonomik seviyeye sahip olan ailelerin oranında önemli bir azalma görülmekte, zaman içinde bu aileler temel olarak orta sosyoekonomik seviyeye doğru geçiş yapmaktadır. Tablo 15'te görüldüğü gibi Türkiye'de aylık ortalama hane geliri TAYA-2006 ile TAYA-2016 döneminde 1.396 TL'den 2.812 TL'ye yükselmiştir. Türkiye genelinde gözlenen bu gelir artışının tüm aile yapıları için geçerli olduğu görülmektedir. Çekirdek ve geniş ailelerde iki katına çıkan (2,1-2,2 kat) aylık ortalama hane gelirinin, dağılmış ailelerde yine çok önemli oranda arttığı (1,9 kat) ancak artışın sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu dönemdeki en sınırlı gelir artışı, tek kişilik hanelerde 1,7 kat olarak gerçekleşmiştir.

Tek ebeveynli ailelerdeki gelir artışının 2,1 kat olarak gerçekleştiği bu dönemde, erkeklerin tek ebeveyn olduğu ailelerdeki gelir artışı 2,7 kata ulaşırken, kadınların tek ebeveyn olduğu ailelerde gelir iki katına çıkmıştır. Ailelerin aylık ortalama giderlerine ve tasarruflarına bakıldığında aynı dönemde, tüketim harcamalarının Türkiye geneli için 1.163 TL’den 2.389 TL’ye; aylık ortalama tasarrufun ise 231 TL’den 423 TL’ye yükseldiği görülmektedir. Türkiye genelinde gözlenen bu harcama ve tasarruf eğilimlerindeki artışın istisnasız tüm aile yapıları için de geçerli olduğu görülmektedir. Çekirdek aile yapılarında %15 civarında olan tasarruf eğiliminin geniş aile yapılarında %17’ye yükseldiği; dağılmış aile yapılarında ise %14’e gerilediği görülmektedir. Kadınlardan oluşan tek kişilik ailelerde %12’ye düşen aylık ortalama tasarruf eğilimi, kadının tek ebeveyn olduğu ailelerde %11’e kadar gerilemektedir. Bu durum, özellikle kadının tek ebeveyn olduğu ailelerin elde ettikleri gelirin çok daha büyük bir bölümünü tüketim harcamaları için ayırmak durumunda olması anlamında ekonomik olarak daha kırılgan bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

TAYA-2016 sonuçları, Türkiye’deki ailelerin %13’ünün sosyal yardım, %31’inin ise borç ya da kredi aldığını göstermektedir. TAYA-2011’den elde edilen sonuçlarla karşılaştırıldığında 2011-2016 döneminde Türkiye’de sosyal yardım alan ailelerin oranının arttığı, borç ya da kredi alan ailelerin oranının ise kısmi olarak azaldığı görülmektedir. Sosyal yardım alan ailelerin oranı, çekirdek aile yapılarında %9 seviyesine, geniş ailelerde %14 seviyesine, dağılmış ailelerde ise %20 seviyesine yükselmektedir. Ancak bu oranın ele alınan dönemde en hızlı şekilde arttığı aile yapısının, tek ebeveynli aileler olduğu görülmektedir. TAYA-2011 döneminde söz konusu aileler arasında sosyal yardım alanların oranı %19 iken bu oran TAYA-2016 döneminde %25’e yükselmiştir. Erkeklerin tek ebeveyn olduğu ailelerde sosyal yardım alan ailelerin oranı bu dö-

nemde azalırken kadınların tek ebeveyn olduğu ailelerde çok önemli bir oranda artarak TAYA-2016 döneminde %26’ya yükselmiştir. Borç ve kredi alma durumuna bakıldığında bu oranın ele alınan dönemde tüm aile yapıları için azaldığı gözlenmektedir. TAYA-2016 sonuçları çekirdek ailelerin %35’inin, geniş ailelerin %38’inin, dağılmış ailelerin ise %20’sinin borç ya da kredi almış olduklarını göstermektedir. Tek kişilik ailelerde borç/kredi almış olan ailelerin oranı %16 seviyesinde kalırken tek ebeveynli ailelerde bu oran %25 seviyesine, kadınların tek ebeveyn olduğu ailelerde ise %29 seviyesine yükselmektedir. TAYA-2016 verileri, tüm aile yapılarının borçlanma sürecinde bankalardan kredi aldıklarını göstermektedir. Tek ebeveynli ailelerin, bankalar haricinde ayrıca arkadaşlarından (%7) ve kendi kök ailelerinin mensupları olan anne-baba ve kardeşlerinden de düşük seviyede de olsa (%2-3) borç aldıkları görülmektedir.

Türkiye’de bakıma muhtaç en az bir yaşlının bulunduğu hanelerin oranı, 2006-2016 döneminde %5,3’ten %8,4’e yükselmiştir. Bu artış Türkiye nüfusunun yaşlanması ile ilişkili olabileceği gibi bakıma muhtaç kişiler için Türkiye’de uygulamaya başlayan sosyal politikaların etkisi ile bu alandaki beyanın artmış olması ile de ilişkili olabilir. Bu oranın çekirdek ailelerde %1,6’dan %4,7’ye, dağılmış ailelerde %7,0’dan %8,5’e; geniş ailede ise %22,6’dan %25,6’ya yükseldiği görülmektedir. Geniş aile yapılarına daha ayrıntılı olarak bakıldığında geçici geniş ailede bakıma muhtaç en az bir kişinin bulunma oranının %33-34 seviyesine kadar yükseldiği görülmektedir. Bu bulgunun bu ailelerin yaşlı yaş yapısına sahip ve bu hanelerin diğer aile birimlerinden kopan unsurlar için bir sığınma limanı olması ile ilişkili görülmektedir. Dağılmış ailelere daha yakından bakıldığında, tek ebeveynli ailelerde bakıma muhtaç bir hanehalkı üyesinin bulunması oranının 2006-2016 döneminde %4’ten %10’ların üzerine çıktığı görülmektedir.

Tablo 2.14. Hanelerin sosyoekonomik seviyesinin aile yapılarına göre yüzde dağılımı, TAYA-2011 ve TAYA-2016

Aile yapısı	Çok yüksek	Yüksek	Orta	Düşük	Çok düşük	Toplam
2011						
Çekirdek	4,4	11,4	27,5	47,0	9,7	100,0
Çocuksuz çekirdek	4,3	9,9	22,0	55,9	8,0	100,0
Çocuksuz çekirdek (<45 yaş)	12,6	24,6	28,9	31,1	2,8	100,0
Çocuksuz çekirdek (≥45 yaş)	1,5	5,0	19,7	64,2	9,6	100,0
Çocuklu çekirdek	4,4	11,9	29,3	44,1	10,3	100,0
Çocuklu çekirdek-1 çocuklu	6,8	15,0	32,1	40,8	5,4	100,0
Çocuklu çekirdek-2 çocuklu	5,0	13,5	30,4	43,1	7,9	100,0
Çocuklu çekirdek-3+ çocuklu	0,8	6,0	24,3	49,3	19,5	100,0
Geniş	2,1	6,9	26,0	54,3	10,7	100,0
Ataerkil geniş	1,4	5,9	28,8	53,4	10,5	100,0
Geçici geniş	2,6	7,6	24,0	55,0	10,9	100,0
Dağılmış	3,9	12,9	25,9	43,3	14,0	100,0
Tek kişilik	4,3	13,6	23,3	39,8	19,0	100,0
Tek kişilik-Erkek	4,9	15,8	28,3	36,8	14,1	100,0
Tek kişilik-Kadın	3,5	11,0	17,3	43,3	24,8	100,0
Tek ebeveynli	3,5	12,1	24,4	49,1	11,0	100,0
Tek ebeveynli-Erkek	3,9	3,9	15,7	64,7	11,8	100,0
Tek ebeveynli-Kadın	3,7	13,4	25,8	46,6	10,6	100,0
Diğer dağılmış	2,8	8,5	33,2	45,7	9,7	100,0
Akraba olmayan	8,6	40,0	34,3	17,1	0,0	100,0
Toplam	4,0	11,0	27,1	47,5	10,4	100,0
2016						
Çekirdek	4,5	13,7	32,1	36,9	12,8	100,0
Çocuksuz çekirdek	7,4	11,3	26,2	39,8	15,3	100,0
Çocuksuz çekirdek (<45 yaş)	18,3	25,7	31,9	18,9	5,1	100,0
Çocuksuz çekirdek (≥45 yaş)	4,7	7,7	24,8	44,9	17,9	100,0
Çocuklu çekirdek	3,3	14,6	34,5	35,8	11,8	100,0
Çocuklu çekirdek-1 çocuklu	6,2	21,2	36,0	30,0	6,7	100,0
Çocuklu çekirdek-2 çocuklu	2,4	14,9	37,5	36,0	9,3	100,0
Çocuklu çekirdek-3+ çocuklu	0,6	5,1	27,8	43,6	22,9	100,0
Geniş	1,0	6,6	30,4	46,4	15,6	100,0
Ataerkil geniş	0,9	6,4	29,6	46,7	16,3	100,0
Geçici geniş	1,1	6,8	31,0	46,1	15,0	100,0
Dağılmış	6,8	14,3	23,3	33,2	22,3	100,0
Tek kişilik	8,4	14,5	16,7	31,0	29,4	100,0
Tek kişilik-Erkek	12,9	20,5	24,7	28,8	13,2	100,0
Tek kişilik-Kadın	5,9	11,2	12,1	32,3	38,5	100,0
Tek ebeveynli	4,4	13,0	31,6	36,9	14,1	100,0
Tek ebeveynli-Erkek	12,5	8,8	33,8	35,0	10,0	100,0
Tek ebeveynli-Kadın	3,6	13,4	31,4	37,1	14,5	100,0
Diğer dağılmış	3,9	12,7	32,5	38,2	12,7	100,0
Akraba olmayan	14,5	36,2	37,7	11,6	0,0	100,0
Toplam	4,6	13,1	30,2	37,2	15,0	100,0

Tablo 2.15. Aile yapısına göre hanelerin gelir ve gider ortalamaları ve sosyal yardım ve borç/kredi alma durumları, TAYA-2011 ve TAYA-2016

Aile yapısı	2011					2016				
	Ortalama gelir (TL)	Ortalama gider (TL)	Ortalama tasarruf* (TL)	Sosyal yardım alma durumu (%)	Borç/kredi alma durumu (%)	Ortalama gelir (TL)	Ortalama gider (TL)	Ortalama tasarruf* (TL)	Sosyal yardım alma durumu (%)	Borç/kredi alma durumu (%)
Çekirdek	1.468	1.222	246	8,0	37,9	3.110	2.638	473	9,3	35,4
Çocuklu çekirdek	1.313	1.056	257	4,5	31,9	2.612	2.229	383	7,4	28,0
Çocuklu çekirdek (<45 yaş)	1.939	1.364	575	4,7	41,7	3.729	3.113	616	7,4	38,2
Çocuklu çekirdek (≥45 yaş)	1.110	956	154	4,5	28,7	2.375	2.042	333	7,4	25,8
Çocuklu çekirdek	1.519	1.276	242	9,1	39,8	3.365	2.847	519	10,3	39,1
Çocuklu çekirdek-1 çocuklu	1.631	1.321	310	5,6	41,5	3.767	3.108	659	8,2	41,7
Çocuklu çekirdek-2 çocuklu	1.634	1.359	275	7,4	38,4	3.500	2.991	509	8,7	40,0
Çocuklu çekirdek-3+ çocuklu	1.231	1.110	121	15,3	40,0	2.531	2.216	315	16,2	33,8
Geniş	1.403	1.197	206	10,9	38,6	3.032	2.528	504	13,7	37,5
Ataerkill geniş	1.370	1.154	215	10,7	40,3	3.109	2.593	516	15,9	39,0
Geçici geniş	1.426	1.227	199	11,1	37,4	2.969	2.475	494	11,8	36,3
Dağılım	1.097	906	191	15,0	20,3	2.095	1.805	290	19,8	19,9
Tek kişilik	974	796	179	12,9	14,7	1.731	1.507	223	18,6	15,7
Tek kişilik-Erkek	1.337	1.041	296	11,7	20,8	2.271	1.946	325	15,2	23,1
Tek kişilik-Kadın	755	647	107	13,6	11,0	1.425	1.259	166	20,5	11,6
Tek ebeveynli	1.142	1.022	121	18,5	28,3	2.392	2.119	273	25,1	25,2
Tek ebeveynli-Erkek	1.220	983	236	22,4	34,3	3.252	2.788	464	11,3	29,0
Tek ebeveynli-Kadın	1.133	1.026	107	18,0	27,6	2.310	2.055	255	26,4	24,8
Diğer dağılım	1.260	1.021	240	16,2	26,5	2.808	2.382	426	15,1	29,8
Akraba olmayan	1.626	1.054	573	13,4	14,4	5.453	3.763	1.689	29,5	24,6
Toplam	1.395	1.163	231	9,6	34,9	2.812	2.389	423	12,7	31,1

* Ortalama tasarruf, ortalama gelir ve giderin farkı olarak hesaplanmıştır.

Tablo 2.16. Aile yapısına göre hanelerde bakıma muhtaç en az yaşının bulunma durumu, TAYA-2006 ve TAYA-2016

Aile Yapısı	2006	2016
Çekirdek	1,6	4,7
Çocuksuz çekirdek	5,1	5,6
Çocuksuz çekirdek (<45 yaş)	0,0	1,2
Çocuksuz çekirdek (≥45 yaş)	6,9	7,9
Çocuklu çekirdek	0,6	4,4
Çocuklu çekirdek-1 çocuklu	1,3	3,8
Çocuklu çekirdek-2 çocuklu	0,3	3,8
Çocuklu çekirdek-3+ çocuklu	0,4	5,7
Geniş	22,6	25,6
Ataerkil geniş	14,7	19,2
Geçici geniş	32,9	33,7
Dağılmış	7,0	8,5
Tek kişilik	5,4	6,1
Tek kişilik-Erkek	4,9	3,9
Tek kişilik-Kadın	5,4	8,5
Tek ebeveynli	3,6	10,2
Tek ebeveynli-Erkek	7,5	11,0
Tek ebeveynli-Kadın	3,2	10,1
Diğer dağılmış	20,2	19,1
Akraba olmayan	0,0	1,0
Toplam	5,3	8,4

Ailelerin refahına ilişkin bir başka gösterge de aileleri oluşturan bireylerin beyan ettikleri aile mutluluğu durumudur. Aile yapısına göre aile mutluluğu durumuna bakıldığında (Tablo 17), tüm aile yapılarının hem 2006 yılında hem de 2016 yılında kendilerini çok büyük ölçüde mutlu olarak tanımladıkları görülmektedir. Ancak, TAYA-2006'dan TAYA-2016'ya geçerken orta derecede mutlu ve mutlu ya da çok mutlu olarak beyan eden hanelerin oranında bir azalma, mutsuz olarak beyan edenlerin oranında ise bir artış

görülmektedir. Çekirdek ailelerin mutluluk durumunda önemli bir değişme görülmezken geniş ailelerin ve özellikle de dağılmış ailelerin mutluluk seviyesinde önemli azalmalar görülmektedir. Dağılmış ailelere odaklanılarak bakıldığında TAYA-2006'da kendilerini mutsuz olarak beyan eden dağılmış ailelerin oranının %4,6'dan %10,4'e yükseldiği kendilerini mutlu olarak beyan eden ailelerin oranının ise %78,0'dan %60,4'e gerilediği görülmektedir. Tek ebeveynli ailelere özel olarak bakıldığında bu ailelerin mutluluk seviyesinin hem TAYA-2006'da hem de TAYA-2016'da diğer aile yapılarından daha düşük olduğu kendilerini mutsuz olarak tanımlayan tek ebeveynli ailelerin oranının zaman içinde arttığı görülmektedir.

Tek ebeveynli ailelerin özellikleri, oluşum süreci ve belirleyicilerini ortaya çıkarmak amacıyla üç aşamalı modelleme yaklaşımı ile gerçekleştirilen lojistik regresyonun ilk modelinin sonuçları (Tablo 18), tek ebeveynli ailelerin oluşum sürecinde zaman etkisini net bir şekilde göstermektedir. 1962 ve öncesinde kurulan ailelerle karşılaştırıldığında zaman içinde tek ebeveynli ailelerin 2007-2016 döneminde 2,34 katına çıktığı görülmektedir ($p<0.01$). Zaman etkisinin yanında medeni durum ve eğitim süresi değişkenlerinin de kontrol edildiği ikinci modelde, istatistiksel anlamlılık seviyesi düşmesine karşın zaman etkisinin hâlen dirençli bir şekilde etkili olduğu görülmektedir. Medeni durumun etkisine bakıldığında evli olan ebeveynlerle karşılaştırıldığında betimsel analizlerle de uyumlu olacak şekilde, tek ebeveynli aile oluşma olasılığının eşi ölmüş ebeveynler arasında 2,1 kat; boşanmış ebeveynler arasında ise 2,4 kat daha yüksek olduğu görülmektedir. Ebeveynlerin eğitim süresi azaldıkça tek ebeveynli aile oluşma olasılığı da artmaktadır. 15 yıl ve daha fazla eğitim süresi olan ebeveynlere göre 5-7 yıl eğitim süresi olan ebeveynlerin 2 kat, 0-4 yıl eğitime sahip olan ebeveynlerin ise yaklaşık 3 kat daha fazla tek ebeveynli aile oluşturma riskine sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 2.17. Aile yapısına göre ailelerin genel olarak beyan ettikleri mutluluk durumu, TAYA-2006 ve TAYA-2016

Aile Yapısı	Mutsuz	Orta	Mutlu
2006			
Çekirdek	1,9	19,3	78,8
Çocuksuz çekirdek	1,9	16,7	81,4
Çocuksuz çekirdek (<45 yaş)	1,4	12,3	86,4
Çocuksuz çekirdek (≥45 yaş)	2,0	18,1	79,9
Çocuklu çekirdek	1,9	20,0	78,1
Çocuklu çekirdek-1 çocuklu	1,6	19,2	79,1
Çocuklu çekirdek-2 çocuklu	1,6	19,4	79,0
Çocuklu çekirdek-3+ çocuklu	2,4	21,2	76,4
Geniş	2,4	20,1	77,5
Ataerkil geniş	2,6	21,0	76,3
Geçici geniş	2,0	18,5	79,5
Dağılmış	4,6	17,4	78,0
Tek kişilik	5,0	22,5	72,5
Tek kişilik-Erkek	7,1	21,4	71,4
Tek kişilik-Kadın	3,8	23,1	73,1
Tek ebeveynli	7,9	30,4	61,7
Tek ebeveynli-Erkek	9,6	36,1	54,2
Tek ebeveynli-Kadın	7,7	29,7	62,6
Diğer dağılmış	5,7	33,3	60,9
Akraba olmayan	1,9	23,1	75,0
Toplam	2,3	20,1	77,6
2016			
Çekirdek	4,6	17,4	78,0
Çocuksuz çekirdek	1,9	16,7	81,4
Çocuksuz çekirdek (<45 yaş)	3,6	13,8	82,6
Çocuksuz çekirdek (≥45 yaş)	4,9	16,7	78,4
Çocuklu çekirdek	4,6	17,8	77,7
Çocuklu çekirdek-1 çocuklu	4,2	17,8	77,9
Çocuklu çekirdek-2 çocuklu	3,8	16,8	79,4
Çocuklu çekirdek-3+ çocuklu	5,9	19,0	75,1
Geniş	5,2	21,0	73,7
Ataerkil geniş	5,8	20,6	73,6
Geçici geniş	4,6	21,6	73,8
Dağılmış	10,4	29,2	60,4
Tek kişilik	11,5	29,3	59,3
Tek kişilik-Erkek	14,4	31,5	54,2
Tek kişilik-Kadın	9,8	28,0	62,2
Tek ebeveynli	9,5	28,9	61,6
Tek ebeveynli-Erkek	14,4	33,6	52,1
Tek ebeveynli-Kadın	9,0	28,5	62,6
Diğer dağılmış	10,2	29,8	59,9
Akraba olmayan	6,8	25,6	67,7
Toplam	5,5	19,5	75,0

Tablo 2.18. Tek ebeveynli ailelerin belirleyicileri, logistik regresyon, TAYA-2016

Değişkenler	Model 1		Model 2		Model 3	
	Anlamlılık	Risk oranı	Anlamlılık	Risk oranı	Anlamlılık	Risk oranı
Evlilik kuşağı	-	-	-	-	-	-
2007-2016	0,000	2,340	0,020	2,241	0,032	2,010
1997-2006	0,000	1,467	0,029	1,652	0,042	1,554
1987-1996	0,034	1,310	0,037	1,256	0,045	1,117
1982-1986	0,042	1,270	0,049	1,119	0,053	1,120
1972-1981	0,103	1,090	0,121	1,091	0,135	1,030
1962-1971	0,160	1,007	0,198	1,042	0,201	1,001
<1962	-	1,000	-	1,000	-	1,000
Medeni durum						
Boşanmış	-	-	0,000	2,350	0,020	2,230
Eşi Ölmüş	-	-	0,000	2,093	0,029	2,055
Evli	-	-	-	1,000	-	1,000
Diğer	-	-	0,070	1,030	0,101	1,007
Eğitim süresi						
0-4	-	-	0,000	2,908	0,000	4,944
5-7	-	-	0,000	2,126	0,000	3,733
8-11	-	-	0,051	1,158	0,000	3,027
12-15	-	-	0,057	1,124	0,000	1,978
>15	-	-	-	1,000	-	1,000
Sosyoekonomik seviye						
Çok Yüksek	-	-	-	-	-	1,000
Yüksek	-	-	-	-	0,051	,601
Orta	-	-	-	-	0,279	,748
Düşük	-	-	-	-	0,022	1,214
Çok Düşük	-	-	-	-	0,011	2,252
Sosyal yardım alma durumu						
Almamış	-	-	-	-	-	1,000
Almış	-	-	-	-	0,000	2,157
Borç/kredi alma durumu						
Almamış	-	-	-	-	-	1,000
Almış	-	-	-	-	0,032	1,659

Üçüncü ve son modelde daha önceki modellerde denkleme giren değişkenlere ek olarak sosyoekonomik seviye, sosyal yardım alma durumu ve borç/kredi alma durumu değişkenleri de analizlere dâhil edilmiştir. Bu modelde, zaman etkisinin yanında medeni durum ve eğitim süresi değişkenlerinin hâlen tek ebeveynli ailelerin oluşum sürecinde etkili olmaya devam ettikleri görülmektedir. Yeni eklenen değişkenlerden, sosyoekonomik seviyenin etkisine bakıldığında düşük ve çok düşük sosyoekonomik seviyede bulunan ebeveynler arasında tek ebeveynli aile oluşturma olasılığının, çok yüksek sosyoekonomik seviyeye sahip ebeveynlere göre oldukça yüksek olduğu görülmektedir ($p<0,05$). Buna ek olarak tek ebeveynli ailelerde sosyal yardım alma olasılığı 2,2 kat ($p<0,01$); borç/kredi alma olasılığı ise 1,7 kat ($p<0,05$) daha yüksektir.

Çok değişkenli analiz sonuçları, daha önce gerçekleştirilen betimsel analizlerden elde edilen bulguları birkaç noktadan desteklemektedir. Bu noktalardan ilki, evlilik kuşaklarına göre yapılan analizlerde 1962-2016 dönemindeki tarihsel süreçte, diğer olası tüm faktörlerin etkisi de kontrol edildiğinde tek ebeveynli ailelerin yaygınlığında görülen artışa ilişkindir. İkinci nokta, tek ebeveynli ailelerin oluşum sürecinde boşanma ve dul kalmanın önemine ilişkindir. Boşanmanın tek ebeveynli aile oluşum sürecinde oldukça belirleyici olduğunu gösteren bu sonuçlar, aynı zamanda tek ebeveynli ailelerin oluşum sürecinde tercihlerin zorunlulukların yerini aldığına dair savları da destekler niteliktedir. Üçüncü nokta, sahip olunan eğitim süresi ile tek ebeveynli ailenin oluşumu arasında ters yönlü ilişkinin olmasıdır. Bu bulgu ile yakından ilişkili olabilecek dördüncü nokta ise tek ebeveynli ailelerin sosyoekonomik seviye olarak daha çok alt ya da orta seviyede bulunma riskinin yüksek olmasıdır. Beşinci nokta, bu ailelerin sahip oldukları düşük ya da orta sosyoekonomik seviyelerinin bir sonucu olarak daha çok sosyal yardım alma ve borçlanma riski altında olmalarıdır.

IX. Tek Ebeveynli Ailelerde Çocukların Özellikleri ve Refah Durumu

TAYA-2016 sonuçları, Türkiye'deki ailelerde yaşayan 18 yaşın altında olan çocukların %49'unun kadın, ortalama yaşlarının ise 8,9 olduğunu göstermektedir. TAYA-2011 sonuçları ile karşılaştırıldığında kadın çocuk oranının değişmediğini ancak çocukların ortalama yaşının 9,4'ten 8,9'a gerilediği görülmektedir. İçinde çocuk bulunan aileler temelinde gerçekleştirilen analizlere göre tüm aile gruplarında çocuklarının ortalama yaşları 2011-2016 döneminde azalmaktadır. Kadın ve erkek çocukların ortalama yaşları için de geçerli olan bu durumun özellikle geçici geniş ve tek ebeveynli ailelerde yaşayan çocuklar için geçerli olduğu gözlenmektedir. Tek ebeveynli ailelerde özellikle erkek çocukların yaş ortalamasındaki azalma dikkat çekmektedir. Tek ebeveynli ailelerde yaşayan çocukların ortalama yaşlarının zaman içinde azalma eğilimi içinde olmasına karşın bu ailelerdeki çocukların ortalama yaşlarının, hem TAYA-2011 hem de TAYA-2016 döneminde, diğer ailelerde yaşayan çocuklardan daha büyük olduğu görülmektedir. TAYA-2016 sonuçlarına göre, bu ailelerde yaşayan çocuklar diğer ailelerde yaşayan çocuklardan 2-3 yaş daha büyüktür (Tablo 19).

Tablo 20'da ailelerdeki çocuk sayılarının dağılımı verilmektedir. Bu analizler, 2011-2016 döneminde Türkiye'de sahip olunan 18 yaşın altındaki ortalama çocuk sayısının 1,11'den 0,90'a gerilediğini göstermektedir. Hiç çocuğu olmayan ailelerin oranının %45'ten %50'ye yükseldiği bu dönemde, bir çocuğu olan ailelerin oranı %22'den %20'ye, iki çocuğu olan ailelerin oranı %20'den %19'a ve üç ve daha fazla çocuğu olan ailelerinin oranı ise %13'ten %11'e gerilemiştir. Türkiye'deki doğurganlık hızının düşme eğilimi ile tutarlı olan bu genel sonuçların bir benzerinin aile yapıları temelinde de yaşandığı görülmektedir. TAYA-2016 sonuçları esas alındığında ortalama çocuk sayısının ataerki geniş ailelerde en yüksek (1,59), tek ebeveynli ailelerde ise en düşük (0,72) olduğu görülmektedir.

Tablo 2.19. 18 yaş altındaki çocukların yaş gruplarına ve aile tipine göre ortalama yaşları,

Yaş	Çocuklu çekirdek	Ataerkil geniş	Geçici geniş	Tek ebeveynli	Toplam
2011					
Erkek					
0-4	2,22	1,81	2,24	3,08	2,18
5-9	7,05	6,98	7,10	7,54	7,06
10-14	12,01	12,04	11,97	12,19	12,02
15-17	16,16	16,06	16,07	16,23	16,14
Toplam	9,36	7,87	9,61	12,20	9,38
Kadın					
0-4	2,22	2,11	2,18	2,36	2,20
5-9	7,08	6,96	6,96	7,51	7,07
10-14	11,93	12,05	12,15	12,32	11,98
15-17	16,06	16,13	16,15	16,16	16,08
Toplam	9,28	8,18	9,60	12,36	9,35
Toplam					
0-4	2,22	1,96	2,21	2,75	2,19
5-9	7,06	6,97	7,03	7,53	7,06
10-14	11,97	12,04	12,05	12,25	12,00
15-17	16,11	16,09	16,11	16,19	16,11
Toplam	9,32	8,02	9,61	12,27	9,36
Kız çocuk oranı	48,6	48,0	48,4	48,4	48,5
2016					
Erkek					
0-4	2,06	1,88	2,00	2,59	2,04
5-9	7,04	6,86	6,89	7,32	7,02
10-14	12,11	12,07	12,04	12,24	12,11
15-17	16,02	16,09	16,09	16,20	16,05
Toplam	8,89	7,88	8,95	11,03	8,91
Kadın					
0-4	2,05	1,95	1,97	2,00	2,03
5-9	7,06	6,96	6,98	7,35	7,06
10-14	12,05	12,10	11,99	12,24	12,07
15-17	16,04	16,13	16,03	16,08	16,05
Toplam	8,75	8,10	8,99	11,96	8,86
Toplam					
0-4	2,05	1,92	1,99	2,42	2,04
5-9	7,05	6,90	6,94	7,34	7,04
10-14	12,08	12,08	12,02	12,24	12,09
15-17	16,03	16,11	16,06	16,14	16,05
Toplam	8,82	7,99	8,97	11,48	8,88
Kız çocuk oranı	48,7	50,1	50,2	48,8	49,0

TAYA-2011 döneminde çocuklu çekirdek ailelerde 1,61 olan ortalama çocuk sayısı TAYA-2016 döneminde 1,42’ye, ataerkil geniş ailede 1,72’den 1,59’a, geçici geniş ailede 1,61’den 1,22’ye, tek ebeveynli ailede ise kısmi bir azalama ile 0,72’den 0,71’e düşmüştür. Ortalama çocuk sayısının değişimine en dirençli aile olan tek ebeveynli ailelere daha yakından bakıldığında bu ailelerin %55’inde 18 yaşından küçük çocuk olmadığı görülmektedir. Bu durum, bu ailelerdeki çocukların ortalama yaşlarının diğer ailelerdeki çocukların ortalama yaşlarından daha büyük olmasına ilişkin bulgu ile tutarlıdır. TAYA-2016 sonuçlarından, bir çocuğun bulunduğu tek ebeveynli ailelerin oranının %25, iki çocuklu tek ebeveynli ailelerin oranının %14 ve üç ve daha fazla çocuğun bulunduğu tek ebeveynli ailelerin oranının ise %7 olduğu görülmektedir.

TAYA-2016 sonuçları, Türkiye’de 6-24 yaş arasındaki okul çağı nüfusunun okullaşma oranlarının aile yapılarına göre farklılaştığını göstermektedir (Tablo 21, Tablo 22 ve Şekil 1). Çekirdek ailelerdeki okul çağı nüfusunun okullaşma oranı erkekler için %74, kadınlar için ise %72’dir. Bu oran ataerkil ailelerde sırası ile %58 ve %50’ye, geçici geniş ailelerde sırası ile %71 ve %66’ya, tek ebeveynli ailelerde ise yine sırası ile %69 ve %70’e düşmektedir. Bu bulgular tek ebeveynli aileler dışında kalan ailelerdeki okul çağı nüfusunun okullaşma oranlarında kadın nüfusun dezavantajlı bir konuma sahip olduğunu göstermektedir. Bu dezavantajın geniş ailedeki kadınlar arasında, okullaşma oranının %50’ler seviyesine gerilemesi ile en üst seviyeye çıkmaktadır. Aile yapılarına göre okullaşma oranlarına daha yakından bakıldığında (Şekil 1), TAYA-2011 ve TAYA-2016 dönemlerinde hemen her yaş grubunda çekirdek

ailelerde ve özellikle de tek ebeveynli ailelerde yaşayan okul çağı nüfusunun daha yüksek okullaşma oranlarına sahip oldukları görülmektedir. Tüm aile yapılarında yaşayan çocukların erken yaşlardaki okullaşma oranlarında önemli bir farklılaşma görülmezken daha ileri yaşlarda, 12 yaşından sonraki dönemde, okullaşma oranlarının farklılaştığı ve geniş aile yapılarında yaşayan çocukların daha dezavantajlı, çekirdek ve tek ebeveynli ailelerde yaşayan çocukların ise daha avantajlı bir konuma geçiş yaptıkları görülmektedir.

Tablo 23’de 3-5 yaş grubundaki çocukların anaokulu/anasınıfı/kreşe devam etme durumlarının aile yapılarına göre yüzde dağılımları verilmektedir. TAYA-2011 ile TAYA-2016 arasındaki beş yıllık dönemde tüm aile yapılarında 3-5 yaş grubundaki çocukların okul öncesi eğitim alma oranlarının arttığı görülmektedir. Bu artışın oransal büyüklüğü çocuklu çekirdek, ataerkil geniş ve geçici geniş aile yapılarında en fazla %10 civarında kalırken tek ebeveynli ailelerde okul öncesi dönemdeki okullaşma oranının %22’den %52’ye yükselmesi sonucunda, bu anlamdaki artış 1,4 kat gibi büyük bir oranda gerçekleşmiştir. TAYA-2016 sonuçlarına göre ataerkil geniş ailelerde yaşayan 3-5 yaş grubundaki çocukların en düşük (%11), tek ebeveynli ailelerde yaşayan çocukların ise en yüksek okullaşma oranlarına (%52) sahip oldukları dikkati çekmektedir. Şekil 2’deki TAYA-2016 sonuçlarına daha yakından bakıldığında tek ebeveynli ailelerde yaşayan çocukların okullaşma oranlarının üç yaşında %29’a, dört yaşında %42’ye ve beş yaşında %82’ye kadar yükseldiği görülmektedir. Bu artışın diğer aile yapılarında yaşanan artışların yanında oldukça yüksek seviyede olduğu görülmektedir.

Tablo 2.20. 18 yaş altındaki çocukların sayısının aile tiplerine göre yüzde dağılımı, TAYA-2011 ve TAYA-2016

Çocuk sayısı	Çocuklu çekirdek	Ataerkil geniş	Geçici geniş	Tek ebeveynli	Toplam
2011					
Erkek					
0	41,9	46,3	43,9	71,7	60,5
1	38,6	33,4	37,1	22,7	26,3
2	15,1	11,7	13,6	3,9	9,9
3 ve +	4,3	8,6	5,4	1,6	3,2
Ortalama	0,83	0,88	0,83	0,36	0,57
Kadın					
0	46,4	48,0	49,9	72,1	63,5
1	36,1	32,7	32,0	20,6	24,6
2	12,5	11,1	11,8	6,3	8,4
3 ve +	4,9	8,3	6,3	1,1	3,6
Ortalama	0,78	0,84	0,77	0,37	0,54
Toplam					
0	19,1	25,3	25,7	55,9	44,9
1	31,1	29,2	27,1	25,2	21,8
2	31,2	22,2	25,4	13,2	20,2
3 ve +	18,6	23,2	21,8	5,7	13,0
Ortalama	1,61	1,72	1,61	0,73	1,11
2016					
Erkek					
0	44,7	44,6	53,8	70,8	65,1
1	38,2	31,4	30,6	22,2	23,9
2	13,7	16,3	11,1	5,6	8,6
3 ve +	3,4	7,8	4,5	1,4	2,4
Ortalama	0,76	0,87	0,66	0,38	0,48
Kadın					
0	48,2	44,0	54,9	71,5	66,9
1	35,4	33,2	29,9	22,1	22,5
2	12,9	14,9	10,2	5,0	8,0
3 ve +	3,6	7,9	5,0	1,4	2,6
Ortalama	0,72	0,87	0,65	0,36	0,46
Toplam					
0	21,8	22,3	34,9	55,0	50,4
1	31,5	23,9	24,2	24,8	20,0
2	29,9	26,0	24,8	13,7	18,5
3 ve +	16,9	27,7	16,1	6,5	11,1
Ortalama	1,42	1,59	1,22	0,72	0,90

Çocukların okul başarısı ve kişisel gelişimleri üzerinde olumlu etkisi olan ayrı odalarının bulunup bulunmadığına bakıldığında (Tablo 24) Türkiye'de 2011-2016 döneminde ayrı odası bulunan çocukların oranının %33 artarak %44'den %57'ye yükseldiği görülmektedir. Çocuklu çekirdek ailelerde ayrı odası bulunan çocukların oranı %40'tan %60'a, tek ebeveynli ailelerde ise %37'den %55'e yükselmektedir. Özellikle tek ebeveynli ailelerde ayrı odası bulunan çocukların oranının diğer aile yapılarında görülen artışları aşarak %67 seviyesinde kadar ulaşmış olması dikkati çekmektedir.

Bu sonuçlar, tek ebeveynli ailelerin hanehalkı refahı anlamında, yani sosyoekonomik seviye, ortalama gelir, tüketim ve tasarruf eğilimi anlamında daha dezavantajlı bir konumda olmalarına karşın bu ailelerde yaşayan okul öncesi ve okul çağındaki nüfusun hem okul öncesi (3-5 yaş okullaşma oranları) hem de 6-24 yaş okullaşma oranları anlamında ve ayrı odaya sahip olma bakımından oldukça avantajlı bir konumda olduklarını göstermektedir.

Tablo 2.21. 6-24 yaş nüfusunun aile tipine göre okula devam oranları, TAYA-2011

Yaş	Çocuklu çekirdek	Ataerkil geniş	Geçici geniş	Tek ebeveynli
6	71,4	60,5	70,7	83,3
7	97,3	92,5	100,0	90,0
8	100,0	100,0	98,1	100,0
9	100,0	97,4	97,6	100,0
10	99,7	100,0	100,0	100,0
11	99,1	100,0	100,0	100,0
12	99,1	100,0	98,4	100,0
13	95,9	96,8	97,8	97,0
14	93,0	77,1	92,2	95,0
15	85,1	83,3	82,4	80,0
16	80,3	62,9	76,4	75,9
17	70,4	47,2	67,7	75,8
18	58,4	30,8	50,0	84,2
19	58,1	25,0	53,7	56,3
20	53,1	25,0	31,1	38,9
21	46,4	20,5	35,3	56,3
22	36,6	25,0	34,1	60,9
23	31,4	17,5	25,0	37,5
24	28,0	8,2	14,7	13,3
Toplam	77,8	56,3	74,3	74,6

Tablo 2.21. 6-24 yaş nüfusunun aile tipine göre okula devam oranları, TAYA-2011

Yaş	Çocuklu çekirdek	Ataerkil geniş	Geçici geniş	Tek ebeveynli
6	65,2	81,8	69,2	100,0
7	98,9	96,0	100,0	92,3
8	100,0	100,0	100,0	100,0
9	99,7	96,4	97,5	100,0
10	99,4	100,0	100,0	100,0
11	99,7	96,4	100,0	100,0
12	97,2	100,0	95,6	93,3
13	95,2	93,5	91,4	92,0
14	91,2	80,6	82,0	92,9
15	82,7	53,6	81,1	81,8
16	75,4	53,7	69,4	71,4
17	69,7	28,6	65,6	70,6
18	66,7	11,3	47,7	57,1
19	53,5	16,3	45,9	50,0
20	56,2	13,9	37,0	65,5
21	49,5	20,8	33,3	59,1
22	35,5	10,1	12,1	66,7
23	19,7	2,2	20,0	40,0
24	10,2	0,0	2,8	33,3
Toplam	76,5	44,4	68,6	75,8

Tablo 2.22. 6-24 yaş nüfusunun aile tipine ve cinsiyete göre okula devam oranları, TAYA-2016

Yaş	Çocuklu çekirdek	Ataerkil geniş	Geçici geniş	Tek ebeveynli
Erkek				
6	56,7	61,4	69,8	46,2
7	94,2	75,0	88,9	100,0
8	96,7	95,0	100,0	100,0
9	96,6	95,0	100,0	89,5
10	98,3	100,0	95,1	88,5
11	98,0	96,9	97,7	94,1
12	96,3	100,0	97,5	95,8
13	96,6	90,7	97,2	96,3
14	92,4	92,5	89,8	97,3
15	89,7	75,8	82,1	78,9
16	85,3	75,0	73,8	75,8
17	75,9	50,0	84,2	70,3
18	57,4	41,0	47,6	52,0
19	48,1	36,8	31,4	43,5
20	46,2	31,4	28,6	48,1
21	44,0	30,0	29,2	42,3
22	34,5	20,8	33,3	41,7
23	29,4	5,7	22,2	42,3
24	30,2	14,3	36,8	42,3
Toplam	73,8	57,9	70,7	69,0
Kadın				
6	52,1	59,0	61,4	91,7
7	95,0	92,3	75,0	100,0
8	98,1	95,1	95,0	94,1
9	97,4	100,0	95,0	96,0
10	98,1	97,7	95,0	91,7
11	96,9	98,0	96,9	91,0
12	97,7	97,8	100,0	91,7
13	96,7	83,3	90,7	96,6
14	90,6	83,7	92,5	88,2
15	89,7	84,8	75,8	89,7
16	86,1	66,0	75,0	81,4
17	73,1	50,0	50,0	71,1
18	52,2	27,7	41,0	25,9
19	42,9	17,5	36,8	48,1
20	42,4	20,3	31,4	48,1
21	39,6	14,6	30,0	66,7
22	32,3	12,5	20,8	42,9
23	23,0	7,1	5,7	27,3
24	20,1	9,1	14,3	23,8
Toplam	72,4	50,3	66,4	69,6

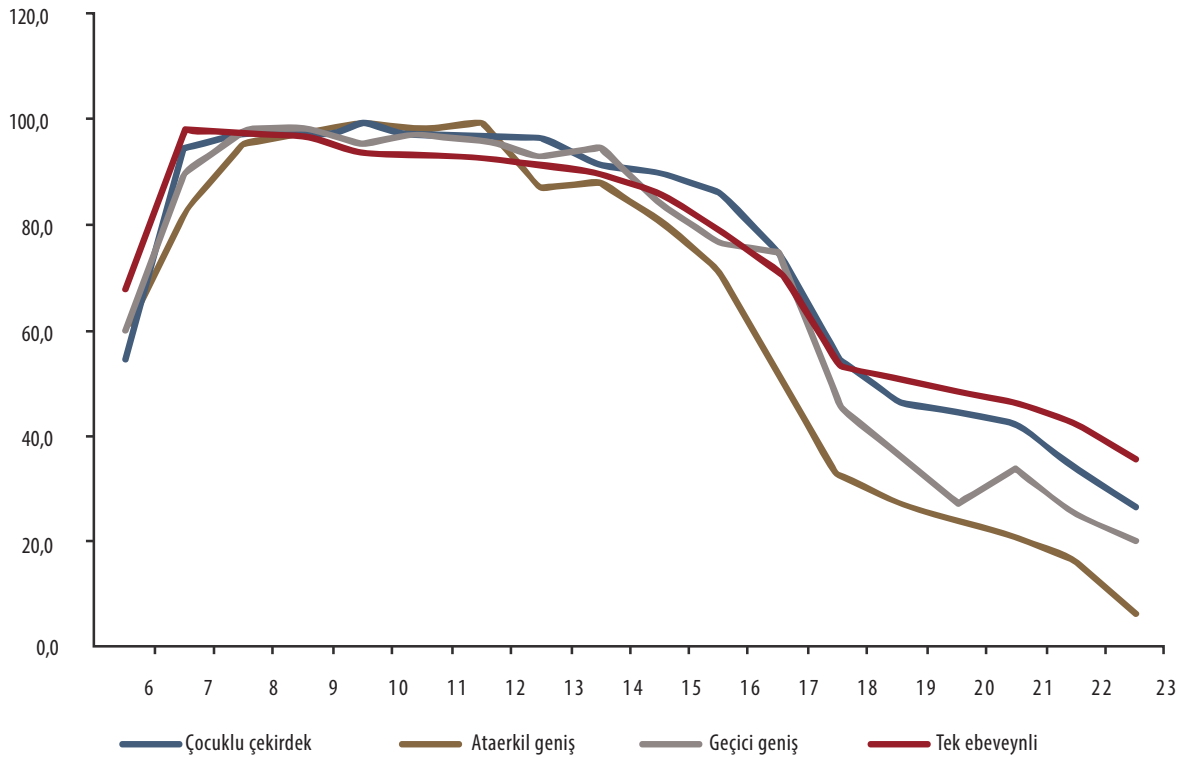
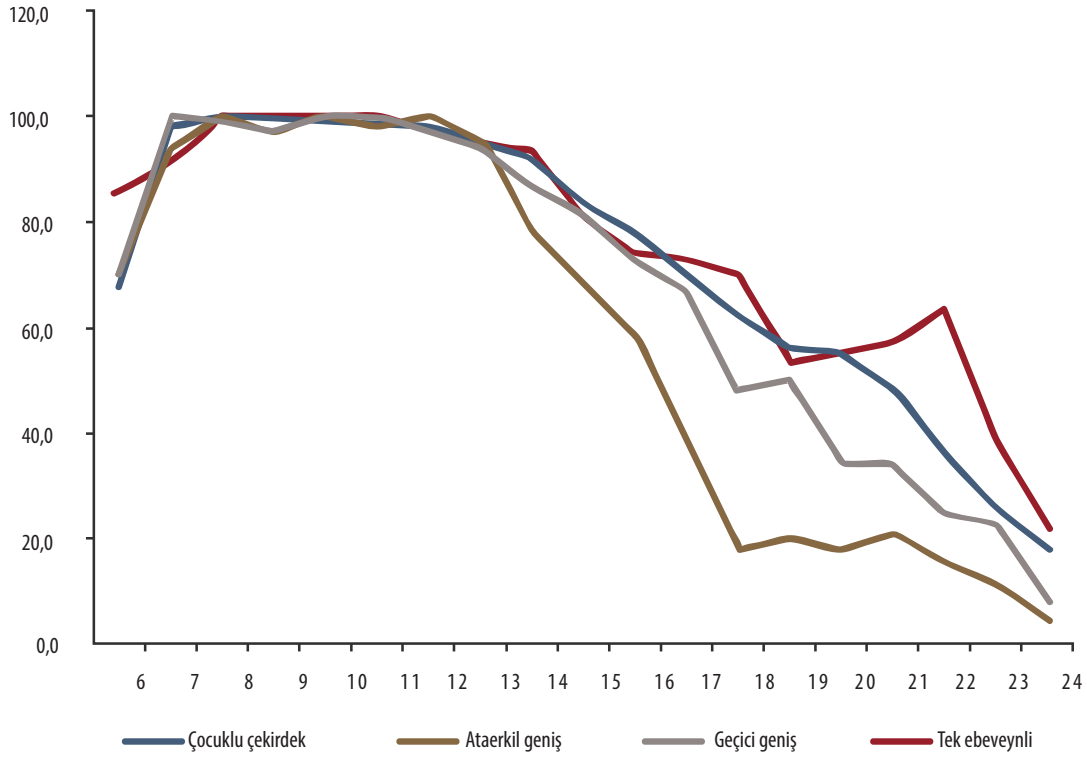
Tablo 2.23. 3-5 yaş grubundaki çocuklar arasında aile tipine göre anaokulu/anasınıfı ya da kreşe gidenlerin yüzdesi, 2011 ve 2016

Çocuğun yaşı	Çocuklu çekirdek	Ataerkil geniş	Geçici geniş	Tek ebeveynli
2011				
3	6,9	2,2	4,5	12,5
4	15,5	6,8	4,1	25,0
5	36,0	27,1	37,0	28,6
Toplam	19,3	10,3	16,1	21,7
2016				
3	6,5	5,7	1,7	28,6
4	18,7	5,3	15,1	42,1
5	36,6	22,9	28,8	82,4
Toplam	21,1	11,1	16,4	52,0

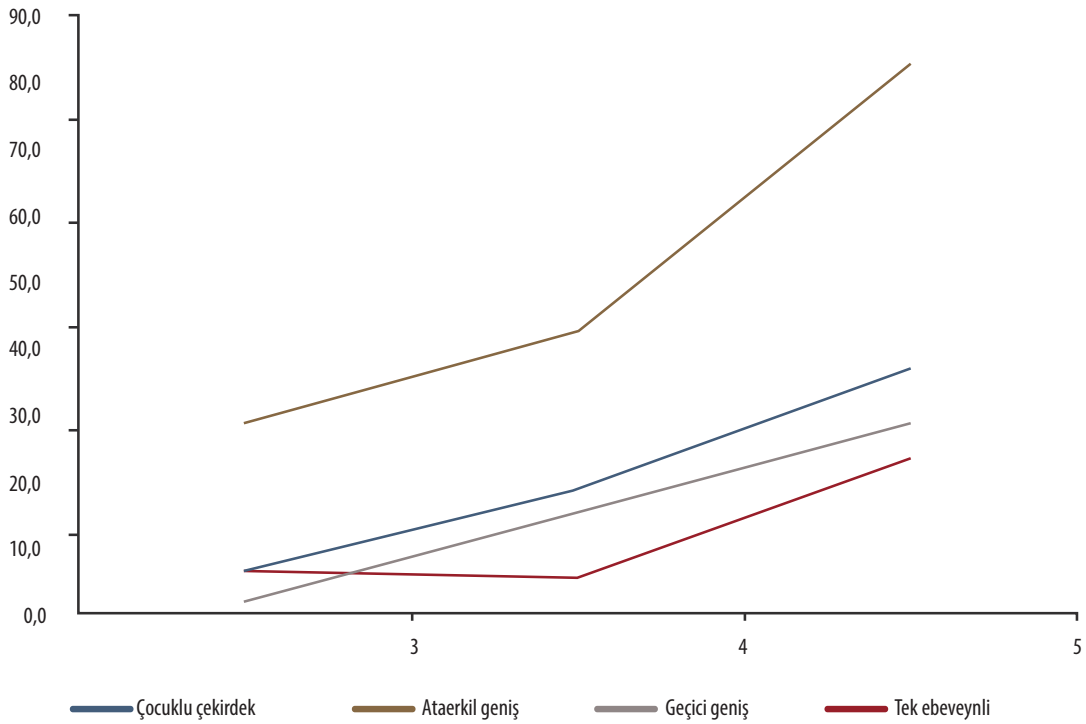
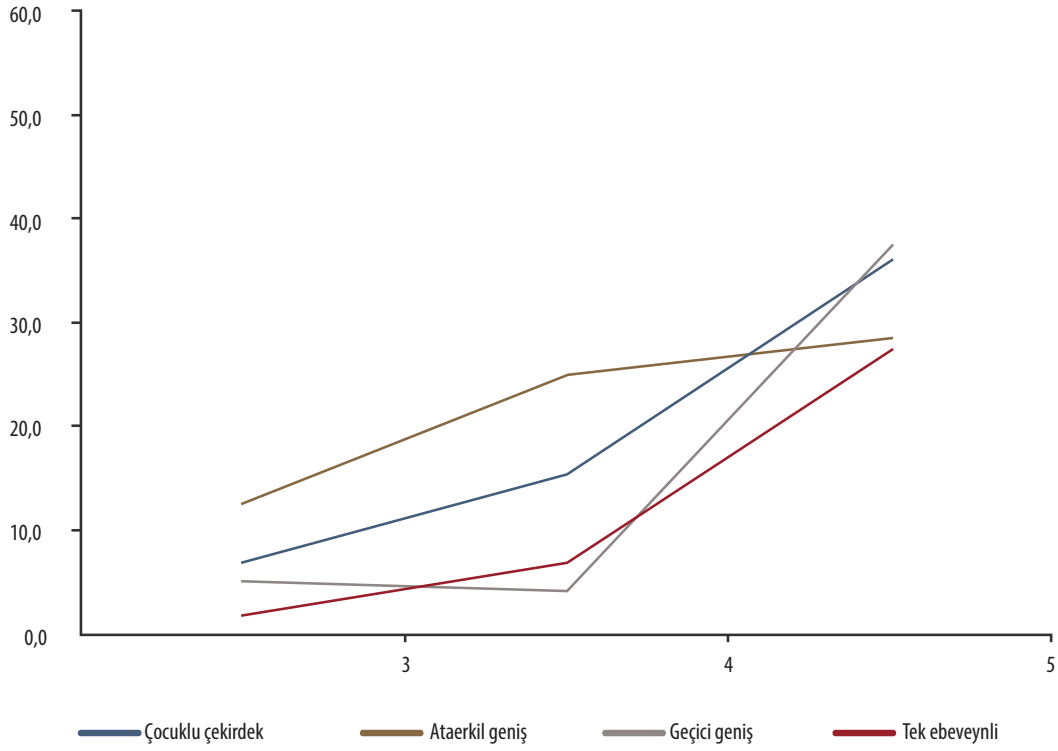
Tablo 2.24. Ayrı odası olan çocukların aile tipine göre yüzde dağılımı, 2011 ve 2016

Aile yapısı	TAYA-2011	TAYA-2016
Çocuklu Çekirdek	39,8	60,0
Ataerkil Geniş	67,8	31,5
Geçici Geniş	60,0	45,4
Tek ebeveynli	36,6	61,1
Toplam	43,5	56,6

Şekil 2.1. 6-24 yaş nüfusunun aile tipine göre okula devam oranları, 2011 ve 2016

Şekil 2.2. 3-5 yaş grubundaki çocuklar arasında aile tipine göre anaokulu/anasınıfı ya da kreşe gidenlerin yüzdesi, 2011 ve 2016

X. Sonuçlar ve Politika Öncelikleri

Son 50 yıl içinde Türkiye'deki aile yapısında çok önemli değişimler meydana gelmiştir. Bu süreç içinde çekirdek aile yapısının oranının önce hızlı bir şekilde arttığı, sonra durağanlaştığı; dağılmış aile yapısının ise artış eğilimi gösterdiği; toplumsal fonksiyonları giderek azalan geniş ailelerin oranının ise azalma eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu değişimler ile gelecekteki aile yapılarına ilişkin öngörüler ve planlama süreçlerine ilişkin tedbirleri 10 başlık altında tartışmak mümkündür:

1. 1980'li yılların ortalarına kadar dirençli bir yapı göstererek %25 seviyesinde kalan geniş aile, bu tarihten itibaren yaşanan çok güçlü sosyoekonomik ve demografik dönüşümlerin sonucunda direncini kaybederek 2010'lu yılların ortalarına gelindiğinde %11 seviyesine kadar gerilemiştir. Geniş ailenin direncinin kırılarak hızlı bir şekilde azalma sürecine girmesinin, en önemli alt aile biçimi olan ataerkil geniş ailenin dirençli yapısının ortadan kalkması ile ilişkili olduğu görülmektedir. Modernleşme sürecinde ataerkil geniş ailenin işlevlerinin, ülkede istihdam yapısının değişmesi, kentleşmenin artması, tarımsal yapıdaki üretim biçiminin değişmesi, çocuğa verilen değer artması, sosyal güvenlik sisteminin herkesi kapsayacak biçimde gelişmesi ile büyük ölçüde ortadan kalkması sonucunda ataerkil geniş aile yapısı zayıflama sürecine girmiş, aile yapılarının çekirdekleşmesi süreci hızlanmıştır. Ataerkil geniş ailenin yok olma sürecine girdiği bu dönemde, geçici geniş ailenin değişime direnç göstererek toplumsal yaşamda yeni işlevler üstlendiği görülmektedir. Geçici geniş ailenin çekirdek aileye eklenen birey ya da birey gruplarından oluştuğu düşünüldüğünde, bu ailelerin ölüm, yaşlanma, boşanma, iç göç, ayrı yaşama gibi sosyodemografik süreçlere maruz kalarak ailesinden kopan ve ekonomik, sosyal ya da kültürel nedenlerle kendi hanesini dağılmış aile biçiminde ya da yeni bir hane açarak sürdürmeyen bireyler için geçici de olsa

sığınabilecekleri bir tampon bölge (buffer zone) işlevi gördükleri söylenebilir.

2. Geniş aile yapılarının çekirdek aileye dönüşmesi sürecinde, 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren durağanlık görülmektedir. Bu süreçte gerçekleştirilen demografik araştırmaların (TNSA-1998, TNSA-2003, TNSA-2008 ve TNSA-2013) ve aile araştırmalarının (TAYA-2006, TAYA-2011 ve TAYA-2016) sonuçları, çekirdek aile yaygınlığının %70'ler seviyesinde durağanlaştığını göstermektedir. Bu gelişmenin üç nedeni bulunmaktadır: Bunlardan ilki, ataerkil geniş ailenin yaygınlığındaki azalmanın bir sonucu olarak ataerkil aileden çekirdek aileye geçişlerin azalması; ikincisi ataerkil geniş ailede meydana gelen çözülmenin özellikle 2000'li yıllar ile birlikte çekirdek aileye değil geçici geniş aileye dönüşmesi ve bu aile yapısının dirençli kalmaya devam etmesi; üçüncüsü ise geniş ve çekirdek ailelerden kopan daha küçük unsurların dağılmış aile yapıları olarak ortaya çıkmasıdır. Türkiye'de özellikle 2000'li yıllarla birlikte geçici geniş aile yapısında gözlenen direncin ve dağılmış ailelerde gözlenen hızlı artışın (yaklaşık %35) arkasında yatan nedenlerden birisi de bu gelişmedir.

3. Türkiye'de yaşanan sosyoekonomik, demografik ve düşünsel dönüşüm sürecinden diğer aile biçimleri kadar çekirdek aile yapıları da etkilenmiştir. Bu süreçte, çekirdek aileyi oluşturan alt aile biçimlerinin kompozisyonu ve yaşam döngüsü değişmiştir. 1978 yılında çocuksuz çekirdek ailenin çekirdek aile içindeki payı sadece %14 iken 2016 yılında bu oran %20 seviyesine ulaşmıştır. Çocuksuz çekirdek ailenin, çekirdek aile içindeki payının artmasında evlilik içinde çocuk sahibi olmanın geciktirilmesini sağlayan gebeliği önleyici yöntemlerin kullanımındaki artışın önemli bir payı bulunmaktadır. 1978 yılında her evli çiftten sadece %38'i gebeliği önleyici herhangi bir yöntem kullanırken 2013 yılında bu oran %74'e yükselmiştir. Bu süreçte, çocuk-

suz çekirdek ailenin sadece yaygınlığında değil, aynı zamanda yaşam süresinde de artış meydana gelmiştir. Çocuksuz çekirdek ailenin “geçici” bir süreç olmaktan çıkarak “kalıcı” bir süreç hâline dönüşmesinde, yani yaşam süresinin uzamasında iki faktörün etkili olduğu görülmektedir. Bu faktörlerden birincisi, gebeliği önleyici yöntem kullanımının, özellikle de gebeliği önleyici modern yöntemlerin kullanımının bir sonucu olarak ilk çocuğa sahip olma süresinin artması; ikincisi ise demografik dönüşüm sürecinde ölüm hızlarının azalmasının bir sonucu olarak çocukların evden ayrılma süreci sonrasında ebeveynlerin yaşam süresinin uzamış olmasıdır.

4. Kadın başına ortalama çocuk sayısının beş olduğu 1970’li yıllarda ideal çocuk sayısının üç civarında, kadın başına ortalama çocuk sayısının 2,2 olduğu 2000’li yıllarda ise ideal çocuk sayısının 2,4 olduğu görülmektedir. TNSA-2013 sonuçları, kadın başına çocuk sayısının 2,3, ideal çocuk sayısının ise 2,7 olduğunu göstermektedir. Tüm bu sonuçlar, Türkiye’de ortalama çocuk sayısı ile ideal çocuk sayısı arasındaki makasın kapandığını, başka bir ifade ile Türkiye’de iki çocuk sahibi olma normunun yerleştiğini göstermektedir. Çekirdek aile içinde önemli bir yer tutan klasik çekirdek ailenin yani çocuklu çekirdek ailenin bu süreçten en çok etkilenen aile biçimi olduğu görülmektedir. Türkiye’de az sayıda çocuk sahibi olma normunun yerleşmesi sürecinde (1978-2016 döneminde) bir çocuklu çekirdek ailenin yaygınlığında %88, iki çocuklu çekirdek ailenin yaygınlığında ise %52 seviyesinde bir artış görülürken üç ve daha fazla çocuklu ailenin yaygınlığında %53 seviyesinde bir azalma görülmüştür. Başka bir ifade ile 1978 yılında, çocuklu çekirdek aile içinde %55’lik bir paya sahip olan üç ve daha fazla çocuklu ailelerin payı 2016 yılında %25’e gerilemiştir. Bu durum, çocuklu çekirdek ailelerin yaşanan demografik dönüşümün etkisi ile artık daha çok bir ya da iki çocuk barındıran hanelere dönüşerek iki çocuk normunu yansıttıklarını göstermektedir.

5. Türkiye’de aile yapılarının dönüşmesi sürecinde yaşanan en dikkat çekici gelişmelerden birisi de ataerkil geniş aile, geçici geniş aile ve çekirdek aileden çeşitli nedenlerle kopan unsurların geçici geniş aile dışında bir tampon bölge hâline gelen dağılmış ailelerin yaygınlığının çok ciddi biçimde artırmış olmasıdır. Batı Avrupa toplumlarında 1960’lı yıllardan sonra yaşanmaya başlayan üçüncü demografik dönüşüm sürecinde ortaya çıkan tek kişilik ve tek ebeveynli ailelerin Türkiye’de henüz ikinci demografik dönüşüm sürecinin erken aşamaları olan 1970’li yıllardan itibaren ortaya çıktığı görülmektedir. Bu aile yapılarının neredeyse Batı Avrupa toplumları ile aynı anda Türkiye’de ortaya çıkmış olmasının arkasında, Türkiye’de 1950’li yıllardan başlayarak çok yoğun bir iç göç sürecinin, 1960’lardan başlayarak kendisini iş gücü göçü olarak gösteren çok yoğun bir dış göç sürecinin yaşanmış olması yatmaktadır. Daha sonraki yıllarda ise yine iç göç sürecinde geniş ve çekirdek ailelerin dağılması ile tek kişilik ve tek ebeveynli hanelerin oranında çok ciddi artışlar meydana gelmiştir. 1978-2016 döneminde tek kişilik hane sayısının 3,8 katına, tek ebeveynli ailelerin ise 1,1 katına çıkmış olmasının arkasındaki iç ve dış göç süreçleri kadar boşanma hızlarının artmasının ve ülkede yaşanan sosyoekonomik değişimin de önemli etkisi bulunmaktadır.

6. TAYA-2016 sonuçları tek kişilik hanelerin %64’ünün, tek ebeveynli hanelerin ise %90’ının kadınlardan oluştuğunu göstermektedir. Bu hanelerde gözlenen cinsiyet kompozisyonunun bile tek başına bu hanelerin bir sosyal politika önceliğini hak ettiklerini göstermesine karşın söz konusu hanelere ilişkin daha önemli bir bulgu bunlardaki yaşlı kadın sayısının diğer hanelerle karşılaştırıldığında oldukça fazla olmasıdır. Tek kişilik hanelerin %34’ünün, tek ebeveynli ailelerin ise %8’inin yaşlı kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Bu nedenlerle, hızlı bir artma eğiliminde olan tek kişilik ve tek ebeveynli hanelere ilişkin politika önceliklerinin geliştirilmesi gerekmektedir.

7. Tek ebeveynli ailelerin oluşum sürecine ilişkin bulgular bu ailelerde hâlen evli ebeveynlerin de bulunmasına karşın bu ailelerin temel olarak eşin ölmesi ya da boşanma sonucu oluştuğunu göstermektedir. Demografik araştırmaların ve aile araştırmalarının sonuçları bu ailelerin eşin ölmesi sonucu kurulmasında azalma, boşanma sonucunda kurulmasında ise artış olduğunu göstermektedir. Bu hanelere ilişkin bir başka önemli gelişme bunların kurulması sürecinde genç nüfusun giderek daha fazla yer almasıdır. Geçici geniş, ataerkil geniş ve çekirdek ailelerin zorunlu nedenlerle dağılması ile kurulan tek kişilik ya da tek ebeveynli ailelerin kurulması sürecine genç nüfusun da katılması ile bu aile yapılarının “zorunluluk sonucu” olmaktan çıkarak özellikle kentsel alanlarda sosyoekonomik, demografik ve özellikle de düşünsel dönüşüm sürecinin ürünü olarak “tercih sonucu” kurulmaya doğru bir geçiş yaptıkları görülmektedir. Çalışma kapsamında gerçekleştirilen çok değişkenli analizlerin sonuçları da tek ebeveynli ailelerin kurulmasında zaman içinde meydana gelen artışı işaret etmenin yanında bu ailelerin kuruluşunda boşanmanın artan etkisini ve ebeveynlerin gençleşmesini teyit eden sonuçlar vermektedir.

8. Çalışmanın sonuçları tek ebeveynli ailelerin sosyoekonomik refahında son dönemlerde önemli artışlar olduğuna işaret etmektedir. Bu artışa karşın bu ailelerin diğer aile yapılarına göre ortalama aylık gelir, gider ve tasarruf anlamında hâlen dezavantajlı bir konumda olduklarını göstermektedir. Bu ailelerde elde edilen gelirin çok önemli bir kısmı tüketim harcamalarına ayrılmakta ve bunun sonucu olarak da tasarruf eğilimleri düşük kalmaktadır. Bu bulgularla tutarlı olarak bu ailelerde sosyal yardım alma veya borç/kredi alma oranlarının, özellikle bankalardan, arkadaşlardan ve kök aile üyelerinden olmak üzere, diğer aile yapılarının çok üzerinde olduğu görülmektedir. Bu durum, bu ailelerin gelir-gider arasında ortaya çıkan açığı, sosyal yardımlarla ya da borç ve kredi olarak

doldurmaya çalıştıklarını göstermektedir. Bu ailelerde, ayrıca genel aile mutluluğunun 2006-2016 döneminde azalma eğiliminde olduğu ve her iki yılda da diğer aile yapılarından daha düşük olduğu saptanmıştır. Bu ailelerin ekonomik olarak dezavantajlı bir konumda olmalarına ve aile mutluluklarının daha düşük olmasına karşın okul öncesi eğitim, okullaşma oranı ve ayrı odası olma gibi üç göstergelye ölçülen çocuk refahında, diğer aile yapılarında yaşayan çocuklara göre, daha avantajlı oldukları görülmektedir. Bu ailelerde yaşayan 3-5 yaş grubundaki çocukların okul öncesi eğitim alma oranları, 6-24 yaş çocukların okullaşma oranları ve çocukların ayrı odası olma oranları anlamında oldukça iyi bir konumda oldukları görülmektedir. Paradoks olarak görülen bu durum, bu ailelerdeki ebeveynlerin %90'ının kadın olması ve kadınların da elde ettikleri düşük seviyedeki geliri çocuklarının yararına çok etkin bir biçimde kullanabilmeleri ile açıklanabilir. Bu bulgularının tümü bir arada değerlendirildiğinde, tek ebeveynli ailelerin hâlen dezavantajlı bir konumda oldukları ve bir politika önceliği oluşturmaya devam ettikleri söylenebilir.

9. Dağılmış aile kapsamında ele alınan bir diğer hane halkı biçimi olan aralarında akrabalık bağı bulunmayan kişilerden oluşan hanelerin de son yıllarda çok önemli oranda arttığı görülmektedir. Hemen tamamı kentsel alanlarda ve özellikle de metropol alanlarda bulunan bu hanelerin kentsel alanlardaki eğitim ve istihdam imkânlarından yararlanmak için kentsel alanlara göç eden erkek (%72) ve kadınlardan (%28) oluştuğu görülmektedir. Bu hanelerin doğası gereği “geçici” haneler olması, zaman içinde bu hanelerin diğer aile biçimlerine, özellikle de çekirdek aileye dönüşme potansiyeli taşıdığını göstermektedir.

10. 1978-2013 döneminde aile yapılarında meydana gelen değişimler dikkate alınarak Cumhuriyet'in yüzüncü yılı olan 2023 yılına ilişkin bir projeksiyon yapıldığında bu tarihte çekirdek ai-

lenin %71; geniş ailenin %7; dağılmış ailenin ise %22 seviyesinde olacağı öngörülmektedir. Bu ailelerin iç kompozisyonuna bakıldığında sosyoekonomik, demografik ve düşünsel dönüşümün aynı şekilde sürmesi durumunda çekirdek ailenin payının kısmi bir artışla durağanlaşacağı, çekirdek aile içinde yer alan çocuksuz çekirdek ailenin payının artmaya devam ederek %21 seviyesine ulaşacağı, çocuklu çekirdek ailenin ise çok kısmi bir artışla %50 seviyesinde durağanlaşacağı öngörülmektedir. Bu süreçte çocuklu çekirdek aile içinde üç ve daha fazla çocuklu çekirdek ailelerin payı daha da azalacak ve özellikle bir çocuklu çekirdek ailelerin payı daha belirginleşecektir. Geniş aile içinde ise her iki alt aile biçiminin de payının azalması beklenmektedir. Özellikle, toplumsal ve ekonomik işlevleri diğer toplumsal, siyasal ve ekonomik kurumlar tarafından büyük ölçüde yerine getirilen ataerkil geniş ailenin tüm aile yapıları içindeki payının %2'ye kadar gerilemesi beklenmektedir. Geçici geniş aile ise, diğer aile yapılarından kopan unsurlar için hâlen güvenli bir ara bölge yaratma potansiyeli olması nedeniyle bir süre daha %5 seviyesinde dirençli kalmaya devam edecektir. Cumhuriyet'in 100. yılında her beş aileden birinin dağılmış aile olacağı öngörülmektedir. Bu aile yapıları içinde özellikle tek kişilik ailelerin ve tek ebeveynli ailelerin payının hızlı bir şekilde artarak sırası ile %12 ve %7'ye yükseleceği öngörülmektedir. Bu hanelerin kurulması sürecinde “zorunlulukların” yerini “tercihlerin” alacak olması, söz konusu hanelerin gelecekteki sayısal büyüklüklerinin yanında yaş ve cinsiyet kompozisyonlarının izlenmesi için anayasanın ve kalkınma planlarının öngördüğü gerekli tedbirlerin bugünden başlayarak alınmasının yararlı olacağı görülmektedir.

T.C. Anayasası'nın 41. maddesinde aile toplumun temeli olarak kabul edilmekte ve devletin ailenin huzur ve refahı için gerekli tedbirleri alması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Kalkınma Bakanlığı tarafından 2014-2018 dönemi için

hazırlanan *10. Kalkınma Planı*'nda “toplumun çekirdeğini oluşturan, bireyleri ve toplumu bir arada tutan aile kurumu, hoşgörü, sevgi ve karşılıklı anlayış çerçevesinde yetişen bireyler, güçlü toplum olmanın temel esasıdır” denilerek, ailenin “toplumsal yapının ve dayanışmanın güçlendirilmesi için kritik bir öneme sahip” olduğu vurgulanmaktadır. Yine *10. Kalkınma Planı*'nda (Kalkınma Bakanlığı, 2013), ülkemizde “geniş aileden çekirdek aileye doğru bir geçişin sürdüğü” ve aile üyeleri arasındaki ilişki biçimlerinin de değiştiği belirtilerek özellikle “boşanma hızlarındaki artış sonucu oluşan tek ebeveynli ailelerin sorunlarının çözümüne yönelik izleme ve rehberlik ihtiyacının bulunduğu” vurgulanmaktadır. Bu kapsamda ayrıca, boşanmaların azaltılması amacıyla aile danışmanlığı ve uzlaştırma mekanizmaları geliştirileceği belirtilmektedir. *10. Kalkınma Planı* çerçevesinde hazırlanan dönüşüm programlarından *Aile ve Dinamik Nüfus Yapısının Korunması* çerçevesinde aile refahının korunması, evlilik öncesi eğitim ve aile danışmanlık hizmetlerinin etkinleştirilmesi, sosyal yardım ve hizmetlerin aile temelli sunulması, genç nüfusun yarattığı demografik fırsat penceresinden azami derecede faydalanılması öngörülmektedir. Bu program T.C. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (mülga T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı)'nın koordinatörlüğünde “*Aileye Yönelik Hizmetlerin Geliştirilmesi*”, “*Aile Refahının ve Nesiller Arası Dayanışmanın Artırılması*” ve “*Dinamik Nüfus Yapısının Korunması*” bileşenlerini içermektedir. Ayrıca ilgili dönüşüm programı kapsamında hazırlanan eylem planında yer alan, evlilik öncesi eğitim programı katılımcı sayısı, *Aile Eğitim Programı (AEP)* katılımcı sayısı, aile danışmanlığı hizmetinden yararlanan kişi sayısı, kötü alışkanlık ve bağımlılıkla mücadele çerçevesinde farkındalık programlarına katılımcı sayısı, tek ebeveynli ailelere yönelik geliştirilmekte olan AEP modülü katılımcı sayısı, *Aile Eğitim Programı* finansal okuryazarlık modülü katılımcı sayısı, toplam doğurganlık hızı ve kurumsal kreş

bakım hizmeti alan çocuk oranı (0-4 yaş) göstergeleri ile bu alandaki gelişmelerin izlenmesi ve değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Görüldüğü gibi Anayasa'da ve kalkınma planlarında yer alan hususların hemen tamamının hayata geçirilmesi için veriye dayalı planlama yapılması gerekmektedir. T.C. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (mülga T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı), son altı yıl içinde iki aile araştırmasının yapılmasını sağlamıştır. Ancak bu araştırmaların gerek örnekleme tasarımları, gerek soru kâğıdı tasarımları gerekse veri kalitesi anayasada ve kalkınma planlarında söz konusu edilen tedbirlerin alınması ve planların yapılması için yeterli ve güvenilir veriyi sağlamaktan uzaktır. Bu araştırmaların Türkiye'de yürütülen demografik araştırmalar gibi daha çok yapısal faktörlere ilişkin bilgi topladığı düşünsel dönüşüme, algıların, tutumların ve davranışların şekillenmesi sürecine ilişkin bilgi içermediği ya da sınırlı bilgi içerdiği görülmektedir. Bu nedenle, Türkiye'de aile yapısının dönüşmesi sürecinin ve bu sürecin altında yatan mekanizmaların ortaya koyulmasına yönelik olarak panel türü araştırmalar yapılmasında yarar bulunmaktadır. Bu kapsamda ayrıca, panel türü olarak tasarlanacak bu araştırmaların aile yapısının dönüşme sürecindeki yapısal faktörlerin yanında düşünsel faktörleri de ortaya koyabilen ve *Gelişimsel İdealizm Teorisi*'ni temel alan araştırmalar olması gerekmektedir. Ayrıca bu alanda yapılan kamu harcamalarının kanıt temelli olarak izleme ve değerlendirmesinin yapılabilmesi için de bu tür araştırmaların büyük önemi bulunmaktadır. Kalkınma planı kapsamındaki mevcut göstergelerin izlenebilmesi ve daha etkili göstergelerin geliştirilebilmesi yine panel türündeki araştırmaların neticesinde mümkün olacaktır. Bu araştırmalar uygulanan programların etki analizlerinin yapılmasına imkân vererek alınan sonuçlar ile gerektiği durumlarda programların ülke geneline yaygınlaştırılması, geliştirilmesi veya değiştirilmesi gibi kamu bütçesinin çok daha etkin olarak kullanılmasına imkân verecek bir altyapının kurulmasını da sağlayacaktır.

XI. Kaynakça

- Abbasi-Shavazi, M. J., ve Askari-Nodoushan, A. (2012). Family life and developmental idealism in Yazd, Iran. *Demographic Research*, 26, 207.
- Adams, B. N., ve Trost, J. (2005). *Handbook of world families*. Sage Publications, Amsterdam.
- Baştuğ, S. (2003). The Household and Family in Turkey: An Historical Perspective. *Autonomy and Dependence in the Family: Turkey and Sweden in Critical Perspective*. (Ed.) Liljeström, R. ve Özdalga, R. İstanbul: Swedish Research Institute.
- Canpolat, Ş. (2008). *Population Aging in Turkey: Current and Prospective Co-Residence Pattern of Elderly*, Basılmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara.
- Çelikoğlu, C. (1997). *Boşanmanın çocukların benlik saygısına etkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Duben, A. (1985). "Nineteenth and twentieth century Ottoman-Turkish family and household structure", iç. *Family in Turkish Society Sociological and Legal Studies*, (Editör: Türköz Erder), Turkish Social Science Association press, Ankara, 105-126.
- Duben, A. ve Behar, C. (1998). *İstanbul Haneleri Evlilik, Aile ve Doğurganlık*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Eisenstadt, S. N. (1966). The basic characteristics of modernization. In: EISENSTADT, Shmuel N., *Modernization, protest and change*, Prentice-Hall, Eaglewood Cliffs, NJ.
- Eryurt, MA. Canpolat, Ş. ve Koç, İ. (2013). "Türkiye'de Nüfus ve Nüfus Politikaları: Öngörüler ve Öneriler, *Amme İdaresi Dergisi*, 46(4), 29-56.
- Fişek, G.O. (1982). Psychopathology and the Turkish Family: A family systems theory analysis: Ç. Kağıtçıbaşı (Ed). *Sex roles, family and community in Turkey*, (pp. 295-322). Bloomington, Indiana University Press.
- Gujarati (2004). *Advanced Statistics, SPSS*.
- Hancıoğlu, A. (1985a). "Family types and household size in Turkey", *Nüfusbilim Dergisi*, 7, 61-76.
- Hancıoğlu, A. (1985b). 1978'de Türkiye'de Aile Biçimleri ve Aile Büyüklüğü. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü.
- Harkavy, O. (1995). *Curbing population growth: An insider's perspective on the population movement*, Plenum Press, New York.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1982). *The Changing Value of Children in Turkey*. Honolulu, Hawaii: East-West Population Institute Publication, No. 60-E.
- Kalkınma Bakanlığı (2013) *Onuncu Kalkınma Planı: 2014-2018*, Ankara.
- Kavas, S., & Thornton, A. (2013). Adjustment and hybridity in Turkish family change: Perspectives from developmental idealism. *Journal of Family History*, 38(2), 223-241.
- Kıray, M. (1985). "Metropolitan city and the changing family", iç. *Family in Turkish Society Sociological and Legal Studies*, (Editör: Türköz Erder), Turkish Social Science Association press, Ankara, ss. 79-92.

Koç İ. (1999). “Changing family patterns and living arrangements in Turkey (1978-1993)”, *European Population Conference (European Populations: Unity and Diversity)*, 30 Ağustos-3 Eylül, The Hague.

Koç İ. Özgören, A. ve Şirin, H. (2010). “Türkiye’de yaşlıların yaşam kalitesi ve aile yapısının yaşlıların yaşam kalitesine etkisi”, *Türkiye’de Doğurganlık, Üreme Sağlığı ve Yaşlılık, Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008 İleri Analiz Çalışması*, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ve TÜBİTAK, Ankara, ss. 231-283.

Koç, İ. (1997). Female-headed households in Turkey and socio-demographic and economic characteristics of female households heads, *Nüfusbilim Dergisi*, 19: 73-99.

Koç, İ. (1999). Changing family patterns and living arrangements in Turkey (1978-1993), *European Population Conference (European Populations: Unity and Diversity)*, 30 Ağustos-3 Eylül, The Hague.

Koç, İ. (2014a). Türkiye’de Aile Yapısının Değişimi: 1968-2011, Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler ve Öneriler İleri Analiz Çalışması, 24-53, Ankara.

Koç, İ. Adalı, T. Polat, S. and Türk, HD. (2014b). “Türkiye’de Aile Yapısının Değişimi: 1968-2013” 2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması İleri Analiz Çalışması, HÜNEE, Kalkınma Bakanlığı ve TÜBİTAK, ISBN 978-975-491-412-2, 2-44, Ankara.

Koç, İ. (2014c). Türkiye’de Doğurganlık Seviyesi ve Örüntüsünün Değişimi: 1968-2011, Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler ve Öneriler İleri Analiz Çalışması, 172-197, Ankara.

Koç. İ. (2007). “The Timing of Leaving Parental Home and Its Relationship with Other Life Course Events in Turkey”, *Marriage and Family Review*, Vol. 42 (1):15-22.

Krücken, G. ve Drori, G.S. (2009). (Eds.) *World Society: The Writings of John W. Meyer*, Oxford University Press.

Kunt, G. (1978). “Aile yapısı ve doğurganlık”, *Türkiye’de Nüfus Yapısı ve Nüfus Sorunları 1973 Araştırması*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, ss. 133-152.

Lai, Q., & Thornton, A. (2015). The making of family values: Developmental idealism in Gansu, China. *Social Science Research*, 51, 174-188.

Laslett, P. (1972). “Introduction”, *Household and Family in Past Time*, (Editör: Peter Laslett), Cambridge University Press, Londra, ss. 1-86.

Murdock, G. P. (1949). *Social Structure*. New York: MacMillan.

Özbay, F. (1985). “Transformation of the socio-economic structure and changing family functions in rural Turkey”, iç. *Family in Turkish Society Sociological and Legal Studies*, (Editör: Türköz Erder), Turkish Social Science Association press, Ankara, ss. 44-78.

Pearsons, T. (1955). The American family: Its relations to personality and to the social structure. R. F. Bales ve T. Parsons (Eds.), *Family, socialization and interaction process* (3-33). New York: Free Press.

Sardoğan, M., Karahan, F., Dıcel, A. ve Menteş, Ö., (2007). Ebeveyne bağlanma düzeyine ve anne babanın boşanma/birliktelik durumuna göre çocuklarda evlilik çatışmasını algılama biçimleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 12-23.

Şentürk, Ü. (2006). "Parçalanmış aile çocuk ilişkisinin sebep olduğu sosyal problemler (Malatya Uygulaması)", Basılmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Malatya, Türkiye.

Serin, N. B. ve Öztürk, S. (2007). "Anne-babası boşanmış 9-13 yaşlarındaki çocuklar ile aynı yaş grubundaki anne-babası boşanmamış çocukların benlik saygısı ve kaygı düzeyleri." *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 8(2), 117-128.

Shorter, F.C. ve Macura, M. (1982). *Trends in Fertility and Mortality in Turkey 1935-1975*, Washington: Committee on Population and Demography, U.S. National Academy of Sciences, National Academy Press.

Şirvanlı Özen, D. (1999). Eşler arası çatışma ve boşanmanın çocuklar üzerindeki etkileri II: Sosyal destek. *Çocuk ve Gençlik Sağlığı Dergisi*, 6(2), 83-88.

Şirvanlı Özen, D. (2003). The impact of interparental divorce on adult attachment styles and perceived parenting styles of adolescents: Study in Turkey. *Journal of Divorce & Remarriage*, 40(1/2), 129-149.

T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (ASAGEM) (2011). *Tek Ebeveynli Aileler*. Ankara: Makromedya.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2009). *Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması, 2008*. Araştırma ve Sosyal Politika Serisi 18, Gözden Geçirilmiş İkinci Basım, 2015, Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2015). *Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması, 2014*. Araştırma ve Sosyal Politika Serisi 23, Birinci Basım, 2015, İstanbul: Çizge Tanıtım ve Matbaacılık.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2011). *Türkiye'de Aile Yapısı Araştırması*. Ankara.

T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (ASAGEM) (2006). *Aile Yapısı Araştırması 2006*, Genel Yayın No: 146, Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.

Thornton A, Binstock G, Yount KM, Abbasi-Shavazi MJ, Ghimire D, Xie Y. (2014). "International fertility change: new data and insights from the developmental idealism framework", *Demography*, 49:677-98.

Thornton, A. (2001). "The developmental paradigm, reading history sideways, and family change", *Demography*, 38, 449-465.

Thornton, A. (2005). *Reading History Sideways: The Fallacy and Enduring Impact of the Developmental Paradigm on Family Life*. University of Chicago Press, Chicago.

Timur, S. (1972). *Türkiye'de Aile Yapısı*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayını.

Timur, S. (1978). Determinants of Family Structure in Turkey: *Muslim Women’s Status and Fertility*. (Ed.) J., Allman. New York: Praeger Publishers.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (1995). *The Population of Turkey, 1923-1994: Demographic Structure and Development*. Yayın No: 1716. Ankara.

TÜİK (2018). Cinsiyete Göre Türkiye Tek Yaş Hayat Tablosu, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1100, (Erişim Tarihi: 17/05/2018).

Ünalın, T. (2005). “Changing family structure in Turkey, 1968-1998”, *Population, Resources and Development, International Studies in Population*, Riding The Age Waves, Volume 1, Part III, (Editörler: Shripad Tuljapurkar, IanPool, Vipın Prachuabmoh), Springer, The Netherlands:181-201.

van de Kaa, D.J. (1987). “Europe’s Second Demographic Transition” *Population Bulletin*, 42, 1.

van de Kaa, D.J. (2002). “The Idea of a Second Demographic Transition in Industrialized Countries.” *Sixth Welfare Policy Seminar*, Tokyo: National Institute of Population and Social security, January 29, 2002.

Yavuz, S. (2002). *Household Composition and Complexity in Turkey: Findings from the Turkish Demographic and Health Survey 1998*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara.

Yavuz, S. ve Yüceşahin, MM. (2012) “Türkiye’de Hanehalkı Kompozisyonlarında Değişimler ve Bölgesel Farklılaşmalar”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 15 (1): 76-118.

Yılmaz, A. (1998). Tek ebeveynli ve iki ebeveynli ailelerden gelen üniversite öğrencilerinin kendilik imgesi. *Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı Dergisi*, 5(3), 142-150.

Yüksel-Kaptanoğlu, İ. Eryurt, MA. ve Koç, İ. (2012). “Kadınların Evlilik Döngüsü: Evliliğin Sonlanması ve Yeniden Evlenme”, *Kadın/ Woman*, 13(1):63-96.

3.

**TÜRKİYE’DE İLK EVLİLİK
YAŞININ VE EVLİLİĞE İLİŞKİN
PRATİKLERİN DEĞİŞİMİ VE
BOŞANMA İLE İLİŞKİSİ
(2006-2016)**

Prof. Dr. İsmet Koç

Ar. Gör. Melike Saraç

TÜRKİYE'DE İLK EVLİLİK YAŞININ VE EVLİLİĞE İLİŞKİN PRATİKLERİN DEĞİŞİMİ VE BOŞANMA İLE İLİŞKİSİ (2006-2016)

Prof. Dr. İsmet Koç¹
Ar. Gör. Melike Saraç²

I. Özet

Türkiye'nin yaşadığı sosyokültürel, ekonomik ve demografik dönüşümler ailenin kuruluşuna ilişkin zamanlamayı ve pratikleri değiştirmenin yanı sıra eşlerin tanışma sürecini, evlilik öncesi yapılan törenleri ve eşlerde aranan özellikleri de büyük ölçüde değiştirmiştir. Bu çalışma aile kurma sürecine ilişkin olarak farklı ancak birbiriyle ilişkili beş soruya yanıt aramak üzere tasarlanmıştır: (1) İlk evlilik yaşında ne yönde bir değişim olmaktadır? (2) Özellikle kadınlar arasında görülen erken evlilik eğiliminde bir azalma söz konusu mudur? (3) Evliliğin kuruluşuna ilişkin imam nikâhı başlık parası, akraba evliliği, görücü usulü gibi pratiklerde ne yönde bir değişim olmaktadır? (4) Evlilik öncesinde kız isteme, söz kesme, nişanlanma, çeyiz serme gibi gelenekselleşen törenlerin yapılma sıklığında, eşlerin tanışma biçimlerinde ve eşlerde aranan özelliklerde zaman içinde bir değişim gözlenmekte midir? (5) Boşanma hızlarının artışında ilk evlenme yaşının, özellikle erken evlenmenin ve evliliğin kuruluşuna ilişkin özelliklerin, eşlerin tanışma biçiminin, evlilik öncesi yapılan geleneksel törenlerin ve eşlerde aranan özelliklerin etkisi hangi seviyededir? Çalışmada bu soruların yanıtlarını verebilmek için Türkiye Aile Yapısı Araştırması'nın (TAYA) 2006, 2011 ve 2016 yılına ait verileri kullanılmaktadır. Çalışmada hem betimsel hem de çok değişkenli analiz yöntemleri kullanılmaktadır. Betimsel analizlerde, zaman boyutundaki değişimi gözlemek için araştırma serilerinden gelen verilerin yanı sıra evlilik kuşağı yaklaşımı da kullanılmaktadır. Çok değişkenli analiz sürecinde ise Poisson regresyon

yöntemi yanında lojistik regresyon yöntemi de kullanılarak ilk evlilik yaşına, erken evliliklere ve boşanmaya etkide bulunan faktörler ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sonuçları, Türkiye'de 1952 yılı ve öncesinde evlenen kadınlar için 16 olan ilk evlilik yaşının 2012 ve sonrasında evlenen kadınlar arasında 24'e çıktığını göstermektedir. Aynı dönemde 18 yaşından önce evlenen kadınların oranının %68'den %8'e gerilediği 15 yaşından önce evlenen kadınların oranının ise %16'dan %1'in altına indiği gözlenmektedir. Evlilik kuşaklarına göre yapılan analizler Türkiye'de evliliğin kuruluşuna ilişkin sadece dinî nikâhla yapılan evlilikler, başlık parası, görücü usulü ve akraba evliliği gibi geleneksel özelliklerde önemli azalmalar olduğunu göstermektedir. Bu süreçte eşlerin aile çevresi yerine okul, iş yeri, sosyal medya aracılığı ile tanışmasının yaygınlığında artış olmuş, evlenilecek kişilerde aranan özelliklerde önemli değişimler görülmüştür. Çalışmanın boşanmaya ilişkin analizleri Türkiye'de boşanma hızlarında gözlenen artışın, olası tüm bağımsız değişkenler kontrol altındayken de evlilik kuşaklarına göre artış eğilimi içinde olduğunu, bu artışın ilk evlenme yaşı, evlenme pratikleri gibi değişkenler yanında, çocuk sayısı, eğitim seviyesi, evlilik süresi, sosyoekonomik durum ve gayrimenkul sahipliği gibi değişkenlerle de yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Çalışmanın sonuçları bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'de evliliğin kuruluşuna ilişkin özelliklerin, hâlen geleneksel unsurlar içermekle birlikte geleneksellikten modernliğe doğru bir dönüşüm içinde olduğu, boşanma hızlarında evlilik kuşakları boyutunda gözlenen artışın ise kadınlar arasında gözlenen eğitim seviyesindeki artışla, çocuk sayısının azalması ile sosyoekonomik seviyenin yükselmesi ve nihai olarak da gayrimenkul sahipliğindeki artışla ilişkili olduğu görülmüştür. Araştırma tarihine en yakın evlilik kuşağında bile kadınların %8'inin 18 yaşından önce evlenmesi, Türkiye için erken yaşta yapılan evliliklerin hâlen önemli bir politika önceliği olmaya devam ettiğini göstermektedir.

¹Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, iskoc@hacettepe.edu.tr

²Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, melikesarac@hacettepe.edu.tr

II. Gereke ve Amaçlar

Evlilik kurumu, gelişmiş toplumlarda farklı biçimler almış olsa da, dünya genelinde dirençli bir biçimde yaygınlığını sürdüren sosyal kurumlar arasında yer almaktadır. Birçok toplumda evliliğin başlaması ile ailenin kuruluşu arasında doğrudan bir bağlantı bulunmaktadır. Bu anlamda, evliliğin yaygınlığının, zamanlamasının ve sürekliliğinin değişiminin ailenin kuruluşuna ve dağılmasına dolayısıyla aile yapılarına önemli bir etkisi bulunmaktadır. Evliliğin yaygınlığının, zamanlamasının ve sürekliliğinin bir başka etkisi de, özellikle doğurganlığın evlilik içinde gerçekleştiği toplumlar için doğurganlık seviyesi ve örüntüsü üzerinedir. Evlilik yaşının artması ya da evliliğin sonlanması, kadının doğurganlık sürecinde kalma süresini etkileyerek doğurganlığın seviyesini ve örüntüsünü etkilemektedir. İstisnasız tüm toplumların, farklı zamanlarda da olsa, deneyimlediği modernleşme sürecinde evliliğin ve doğurganlığın zamanlamasında, ailenin kuruluşunda ve sürekliliğinde önemli değişimler meydana geleceği öngörülmektedir (Goode, 1963; Van de Kaa, 1987; Lesthaeghe, 1992). Bu süreçte, evlilik yaşı artmakta, farklı bir arada yaşama deneyimleri ortaya çıkmakta, evliliğin boşanma ile sonlanmasında artış görülmemekte, bu gelişmelere paralel olarak ilk doğum yaşı yükselmekte, kadının doğurganlık sürecinde kalma süresi azalarak doğurganlığın seviyesi azalmakta, nihai olarak da evlilik ve doğurganlığın zamanlamasına ve örüntüsüne bağlı olarak aile yapılarında geniş ailelerden çekirdek ailelere geçiş olmakta, çok çocuklu çekirdek aileler yerini az çocuklu çekirdek ailelere bırakmakta ve tek kişilik veya tek ebeveynli dağılmış aileler ortaya çıkarak ailelerin çekirdekleşmesi eğilimi durağanlaşmaktadır.

Modernleşme sürecinde karşımıza çıkan bir başka olgu da evliliklerin boşanma yoluyla sonlanmasıdır. Günümüzde evlilik kurumunun farklı biçimler aldığı Batı Avrupa toplumlarında boşanma oranları azalırken evlilik kurumunun

hâlen güçlü olduğu Güney Avrupa ülkelerinde ve Türkiye, Azerbaycan gibi ülkelerde boşanma hızları artmaktadır (Eurostat, 2018). Her ne kadar boşanma oranlarındaki artış modernleşme kuramında ve onun demografik bir türevi olan demografik dönüşüm teorisinde öngörülen bir artış olsa da (Givens ve Hirschman, 1994; Jones, 1997), aynı zamanda evliliklerin kalitesine, sürekliliğine ve dolayısıyla aile kurumuna ve onun yapısına önemli etkileri olan bir süreç olarak yaşanmaktadır. Batı ülkelerinde 1900’lü yıllardan itibaren artmaya başlayan boşanma hızları daha sonraki yıllarda gelişmekte olan ülkelerde de artış eğilimine girmiştir. Boşanma oranlarındaki artışın nedenleri arasında bireysel özgürlüklerin ve kadınların iş gücüne katılımlarının artması, dinin gündelik yaşam pratikleri üzerindeki etkisinin zayıflaması, geleneksel değerlere ilişkin algının değişmesi, yasal açıdan boşanmaların kolaylaşması ve boşanan bireylere olumsuz baskının ve sosyal baskının azalması ön plana çıkmaktadır (Preston ve McDonald 1979; Givens ve Hirschman, 1994; Jones, 1997; Adams, 2004; Thornton, 1985).

Evlilik kurumundaki bu dönüşümü, Türkiye’deki evliliklerin yaygınlığında, zamanlamasında ve sürekliliğinde yaşanmakta olan değişim aracılığı ile izlemek mümkündür. Türkiye’de son 10 yılda evlilik sayısında %7 azalma olurken boşanma sayısında %41’lik bir artış olmuştur (TÜİK, 2018). Kadınlar arasında ilk evlilik yaşı son 50 yılda sekiz yaş artarak 24 seviyesine ulaşmış, doğurganlık seviyesi hızla azalarak yenilenme seviyesinin hemen üzerinde durağanlaşmıştır. Aile yapılarındaki değişime bakıldığında ise ataerkil ailenin hızla çözülmesinin bir sonucu olarak çekirdek ailelerin yaygınlığında bir artış olmuştur, ancak çekirdek ailenin %69-70 seviyelerinde durağanlaşmasıyla birlikte dağılmış aileler özellikle de tek kişilik ve tek ebeveynli dağılmış aileler toplam ailelerin %20’sini oluşturacak seviyede yaygınlaşmıştır. Tüm bu gelişmelere karşın Türkiye’nin hâlen evliliklerin yaygın,

boşanmaların seyrek olduğu ülkeler arasında sınıflandığı görülmektedir (OECD, 2011; 2017). Türkiye’de kadınların hâlen %97’sinin evliliğe ilk giriş yaşını erteleyerek de olsa evlendiği ve ancak %1,7’sinin boşandığı düşünüldüğünde bu tespitin haklılığı ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda bakıldığında Türkiye’de evlilik kurumunun hâlen güçlü bir sosyal kurum olduğu ve yaşam boyu deneyimlenen bir süreç olduğu söylenebilir.

Bu çalışma *Türkiye Aile Yapısı Araştırması* serisinin 2006, 2011 ve 2016 yıllarına ait verilerini kullanarak farklı ancak birbiri ile ilişkili beş soruya yanıt vermeyi amaçlamaktadır. Bu sorulardan ilki, ilk evlilik yaşında meydana gelen değişimin yönüne ilişkindir. İkinci soru, özellikle kadınlar arasında görülen çocuk yaşlarda (18 yaş ve öncesindeki evlilikler) meydana gelen evliliklerde bir azalma olup olmadığına odaklanmaktadır. Çalışmanın üçüncü sorusu, evliliğin kuruluşuna ilişkin imam nikâhı başlık parası, akraba evliliği, görücü usulü gibi pratiklerdeki değişimin yönünü anlamaya yöneliktir. Dördüncü soru, evlilik öncesi yapılan kız isteme, söz kesme, nişanlanma, çeyiz serme gibi gelenekselleşen törenlerin yapılma sıklığında eşlerin tanışma biçimlerinde ve eşlerde aranan özelliklerde zaman içinde gözlenen değişimin yönüne odaklanmaktadır. Beşinci ve son soru ise Türkiye’de özellikle son 10 yılda gözlenen boşanma hızlarının artışında ilk evlenme yaşının, erken evlenmenin ve evliliğin kuruluşuna ilişkin özelliklerin, eşlerin tanışma biçiminin, evlilik öncesi yapılan geleneksel törenlerin ve eşlerde aranan özelliklerin etkisinin seviyesini anlamayı amaçlamaktadır.

III. Yöntem

A. Veri Kaynağı

Çalışmanın temel veri kaynağını TAYA-2006, TAYA-2011 ve TAYA-2016 verileri oluşturmaktadır. Türkiye’yi temsil eden örneklemelere dayalı olarak gerçekleştirilen ve resmî istatistik programında yer alan bu araştırmaların örnekleme ve soru kâğıdı tasarımlarının büyük ölçüde benzeşmesi karşılaştırmalı bir çalışma yapmayı mümkün kılmaktadır. Aile yapısı araştırmalarının örnekleme tasarımları Türkiye geneli, 12 bölge ve 2006 ve 2011 araştırmaları için kent-kır ayrımında analiz yapmayı mümkün kılmaktadır. Çalışmada ayrıca, TAYA serisinden gelen verilerin yorumlanmasında ve bazı tutarlılık analizlerinde Türkiye’de 1993-2013 döneminde gerçekleştirilen demografik araştırmaların verilerinden ve TÜİK tarafından yayımlanan evlenme ve boşanma istatistiklerinden de yararlanılmaktadır. Ancak demografik araştırmalar evlilik sürecine ilişkin olarak sadece kadınlar bazında analize imkân verirken *Türkiye Aile Yapısı araştırmaları* hem kadınlar hem de erkekler bazında analiz yapmaya imkân vermekte; ayrıca sadece 15-49 yaş grubuyla sınırlı kalmayarak 18 yaş ve üzeri her bireyi kapsamakta ve böylece evlilik kuşaklarının da analize dâhil edilebilmesine fırsat tanımaktadır. Bu nedenlerle TAYA, demografik araştırmaların veri setlerine üstünlük sağlamaktadır.

Aile yapısı araştırmalarının veri setleri evliliğin başlangıcına, sürdürülmesine ve sonlandırılmasına ilişkin oldukça ayrıntılı bilgiler içermektedir. Söz konusu veriler, hane ve hanehalkı üyesi veri setlerinden çok 18 yaş ve üzeri birey veri setlerinden geldiği için bu çalışmada temel olarak birey veri setleri kullanılmıştır. Dolayısıyla çalışmanın analiz birimini tüm araştırma veri setlerindeki 18 ve üzeri yaşlardaki kadın ve erkek bireyler oluşturmaktadır. Çalışmanın veri analizi sürecinde, aile yapısı araştırmalarının örnekleme

dağılımını ve cevapsızlık durumunu düzeltmek için veri setlerine yerleştirilmiş olan birey ağırlıkları kullanılmıştır. Çalışmada gerçekleştirilen veri analizlerinin kapsamında TAYA-2006 veri setlerinde 12.208 hane, 48.235 hanehalkı üyesi ve 12.138'i erkek olmak üzere 24.647 on sekiz ve üzeri yaşlarda birey; TAYA-2011 veri setlerinde 12.056 hane, 44.117 hanehalkı üyesi ve 11.632'si erkek olmak üzere 23.279 on sekiz ve üzeri yaşlarda birey; TAYA-2016 veri setlerinde ise 17.239 hane, 57.398 hanehalkı üyesi ve 17.536'sı erkek olmak üzere 34.475 on beş ve üzeri yaşlarda birey yer almaktadır.

B. İstatistiksel Analiz Yöntemleri

Çalışmada evliliğin başlaması, sürmesi ve sonlanması sürecini ortaya koyabilmek için betimsel analizler yanında çok değişkenli istatistiksel analizler de gerçekleştirilmiştir. Betimsel analizlerde iki aşamalı olarak gerçekleştirilen karşılaştırmalı betimsel analiz yaklaşımı kullanılmıştır. İlk aşamada, üç farklı araştırmadan gelen verilerin karşılaştırmalı analizleri gerçekleştirilmiştir. Ancak bazı soruların ifadelendirilmesinde ve cevap kategorilerinde farklılıklar olması ve her bir araştırmadan gelen verinin birçok evlilik kuşağının ortak deneyimini yansıtması nedeniyle bu karşılaştırmalı analizlerden yeterli verim alınamamıştır. Bu nedenle betimsel analizin ikinci aşamasında evlilik sürecine ilişkin daha ayrıntılı bilgi içeren TAYA-2016 verisi kullanılarak evlilik kuşakları oluşturulmuş ve 1952-2016 dönemini içeren farklı evlilik kuşaklarının deneyimlerini kapsayacak şekilde karşılaştırmalı analizler yapılmıştır. Bu yaklaşımla, kesitsel bir veri toplama sürecinin ürünü olan aile yapısı araştırmalarına zaman boyutu katılarak retrospektif bir bakış açısı ile analizler gerçekleştirilmiştir.

Çalışma kapsamında üç farklı soruya yanıt verebilmek için iki farklı çok değişkenli istatistiksel analiz yöntemi kullanılmıştır. İlk evlilik yaşının belirleyicileri nelerdir sorusuna yanıt verebilmek için çalışmada Poisson regresyon yöntemi

kullanılmıştır. Bu analizlerde kullanılan bağımlı değişken (ilk evlilik yaşı) sürekli bir değişken olduğu için bu tür bağımlı değişkenler için literatürde sıkça kullanılan Poisson regresyon tekniğinin kullanılması tercih edilmiştir. Belirli bir zaman süresince (ti) tesadüfi olarak λ i hızıyla ortaya çıkan olay sayısını tanımlamak için kullanılan doğal bir istatistiksel dağılıma dayanan Poisson regresyon analizi sürekli değişkenler yanında gölge değişken olarak tanımladığı kategorik değişkenlerin de analize dâhil olmasını mümkün kılmaktadır (Koç, 2014). Poisson regresyon analizinde her aşamada eklenen değişkenlerin katkısını görebilmek için dört aşamalı bir model geliştirme süreci gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada modele sadece evlilik kuşağı değişkeni; ikinci aşamada eğitim seviyesi ve sosyo-ekonomik seviye değişkenleri; üçüncü aşamada evlenme pratiklerinden oluşturulmuş bir endeks olan geleneksellik seviyesi değişkeni; dördüncü aşamada ise diğer değişkenler eklenmiştir.

Çalışmanın iki farklı sorusuna yanıt verebilmek için lojistik regresyon yöntemi kullanılmıştır. Bu sorulardan ilki, kadınlar arasında gözlenen erken yaşlardaki evliliğin belirleyicileri nelerdir sorusu; ikincisi ise boşanma riskinin belirleyicileri nelerdir sorusudur. Bağımlı değişkenin iki düzeyli ya da çok düzeyli kategorik verilerden oluşması durumunda, bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki neden-sonuç ilişkisinin incelenmesinde, lojistik regresyon önemli bir yere sahiptir. Amaçlarından birisi sınıflandırma, diğeri ise bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkileri araştırmak olan lojistik regresyon analizinde, bağımlı değişken kategorik ya da sürekli olabilmektedir. Lojistik regresyonda incelenen bir olayın olasılığının kendi dışında kalan diğer olayların olasılığına oranına *Odds Değeri*; incelenen iki farklı olayın Odds değerlerinin birbirine oranına ise *Odds Oranı* ya da *Risk Oranı* denir. Lojistik regresyon denkleminde Risk Oranı, $Exp(\beta)$ olarak ifade edilir. *Odds*, bir olayın meydana gelme

olasılığının meydana gelmeme olasılığına oranı olduğuna göre, $\exp(\beta p)$, Y değişkeninin Xp değişkeninin etkisiyle kaç kat daha fazla ya da yüzde kaç oranında daha fazla gözlenme eğilimine sahip olduğunu belirtir (Gujarati, 2004). Bu çalışmada, erken evlenmeye ilişkin analizlerde bağımlı değişkeni oluşturmak için 18 yaşından önce evlenen kadınlar “1” değerini; 18 ve üzeri yaşlarda evlenen kadınlar ise “0” değerini almıştır. Boşanma riskini ortaya koymak için yapılan analizlerde bağımlı değişkeni oluşturmak için ise daha önce boşanma deneyimi yaşayan kadınlar “1” değerini, bu deneyimi yaşamayan kadınlar “0” değerini almışlardır. Bu analizlerin model geliştirme süreçlerinde dört aşamalı bir süreç izlenmiştir. Erken evlenme riskinin belirleyicilerini ortaya koymak amacıyla yapılan analizlerde ilk aşamada modele sadece evlilik kuşağı değişkeni; ikinci aşamada eğitim seviyesi ve sosyoekonomik seviye değişkenleri; üçüncü aşamada evlenme pratiklerinden oluşturulmuş bir endeks olan geleneksellik seviyesi değişkeni; dördüncü aşamada ise diğer değişkenler eklenmiştir. Boşanma riskinin belirleyicilerini ortaya koymak için gerçekleştirilen analizlerde ise ilk aşamada modele sadece evlilik kuşağı değişkeni; ikinci aşamada erken evlenme olup olmadığını gösteren değişken; üçüncü aşamada geleneksellik seviyesi değişkeni; dördüncü aşamada ise içinde eğitim seviyesi de olan diğer değişkenler eklenmiştir.

C. Değişkenlerin Oluşturulması

Bağımsız değişkenlerin çok büyük bir bölümü veri setinde yer aldığı biçimde kullanılmıştır. Sadece evlilik kuşağı, eğitim süresi, çalışma durumu, erken evlenme durumu, geleneksellik seviyesi, tören sayısı ve eşte aranan özellik sayısı değişkenleri veri setinde yer alan diğer değişkenler ya da söz konusu değişkenlerin kategorileri kullanılarak oluşturulmuş ya da yeniden oluşturulmuştur. Bu aşamada bu değişkenlerin nasıl oluşturulduğunun açıklanması daha sonraki bölümlerdeki tartışmaların daha iyi anlaşılma-

sı için yararlı olacaktır. Evlilik kuşağı değişkeni, veri setlerinde evlilik tarihi değişkeni bulunmadığı için bireylerin araştırma tarihindeki yaşları ve evlilik yaşları yanında araştırma tarihi kullanılarak oluşturulmuştur. Bu değişken ile TAYA-2016 öncesindeki dönem için retrospektif olarak en yenisi 2012-2016, en eskisi 1952 yılı öncesi olan beşer yıllık 14 farklı evlilik kuşağı oluşturulmuştur.

Aile Yapısı Araştırmaları'nda , bireylerin eğitim seviyelerine ilişkin iki değişken bulunmaktadır. Bu değişkenlerden ilki eğitim seviyesinin basamaklarını gösteren, bir diğeri de eğitim süresini gösteren değişkenlerdir. Çalışmada retrospektif bir bakış açısı benimsendiği için sürekli değişen eğitim sisteminden olumsuz olarak etkilenen eğitim seviyelerini gösteren değişken yerine bireylerin kaç yıl eğitimde olduğunu gösteren eğitim süresi değişkeni 0-4, 5-7, 8-11, 12-15 ve >15 yıl şeklinde sınıflandırılarak kullanılmıştır. Erken evlenme durumu değişkeni, veri setinde yer alan ilk evlenme yaşı değişkeni kullanılarak oluşturulmuştur. Bu değişkenin oluşturulması sürecinde 15 yaşından önce ilk evliliğini yapan kadınlar çok erken, 15-17 yaş aralığında evlenen kadınlar ise erken evlenmiş olarak tanımlanmıştır. Geleneksellik endeksinin oluşturulmasında akraba evliliği, başlık parası, görücü usulü ve dinî nikâh pratiklerine ilişkin değişkenler kullanılmıştır. Bu süreçte, öncelikle evlenme pratiklerine ilişkin değişkenler “0” ya da “1” değerini alacak biçimde yeniden oluşturulmuştur. Daha sonra ise bu değişkenlerin toplamı alınarak 0 ile 5 arasında değişen bir kesikli değişken elde edilmiştir. Son olarak da bu kesikli değişkenin dağılımındaki kopma noktaları dikkate alınarak 0 değerini alan kadınlar “geleneksel değil”; 1-2 değerini alan kadınlar “orta geleneksel”; 3-5 değerini alan kadınlar ise “çok geleneksel” olarak tanımlanmıştır. Tören sayısı değişkeni, evlilik öncesinde gerçekleştirilen kız isteme, nişan, kına gecesi, bekârlığa veda partisi ve çeyiz serme törenlerinin yapıp yapılmadığına ilişkin

değişkenler kullanılarak oluşturulmuştur. Bu endeks 0-5 arasında değer almış ve analizlerde kesikli değişken olarak kullanılmıştır. Ešte aranan özellikler değişkeni de istenilen eşin iyi eğitilmiş olması, yüksek gelir sahibi olması, işinin olması, çalışma saatlerinin az olması, ilk kez evlenecek olması, aile yapılarının benzer olması, dindar olması, aynı mezhepten olması, hemşeri olması, aynı sosyal çevreden olması, aynı etnik kökenden olması ve benzer siyasi görüşe sahip olması değişkenleri kullanılarak endeks biçiminde oluşturulmuştur. 0-11 arasında değer alan bu değişken de oluşturulduğu biçimde, yani kesikli değişken olarak betimsel ve çok değişkenli analizlere dâhil edilmiştir.

D. Sınırlılıklar

Çalışmanın veri setlerine ilişkin üç temel sınırlılık bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, *Türkiye Aile Yapısı Araştırmaları*’nın veri setlerindeki değişkenler arasında olan format farklılığıdır. Özellikle TAYA-2006 veri setinde bazı değişkenlerin soru kâğıdında yer aldığı biçimiyle değil gruplanarak verilmiş olması nedeniyle karşılaştırmalı analizlerde güçlükler yaşanmıştır. Yine her üç araştırmada da yer almasına karşın bazı değişkenlerin soru kökünün ya da cevap seçeneklerinin farklı olmasından dolayı karşılaştırmalı analizler yapılamamıştır. Bu süreçte, veri setlerinden yapılan analizlerin yıllar bazında açıklanamayacak biçimde tutarsızlık göstermesi de karşılaşılan bir başka güçlük olmuştur. Karşılaştırmalı analizlerde karşılaşılan bu sınırlılıklar, TAYA-2016 verilerinden yaratılan evlilik kuşağı değişkeni yoluyla aşılmıştır. Böylece evliliğin başlangıcının, sürdürülmesinin ve sonlanmasının zaman içindeki değişimi tek bir veri setinden retrospektif olarak ortaya koyularak karşılaştırma problemleri büyük ölçüde ortadan kaldırılmıştır. Analizler sırasında karşılaşılan bir diğer sınırlılık da aile yapısı araştırmalarına destek olarak kullanılan demografik araştırmaların veri setlerinin sadece 15-49 yaş grubunda yer alan kadınları kapsamasıdır. Bu nedenle, bu çalışmada TAYA ve TNSA verilerinin karşılaştırmalı analizine sınırlı şekilde yer verilmiştir.

IV. Literatür ve Teorik Çerçeve

Evlilik tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye’de de uzun yıllar boyu devam eden sosyal bir kurumdur. Demografik ve toplumsal anlamda birçok rolü bulunan evlilik kurumu, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 41. maddesinde toplumun temeli olarak vurgulanan aile kurumunun oluşmasında önemli bir yere sahiptir. Bu anlamda evlilik, bireyler aracılığıyla akrabalık bağlarının kurulması nedeniyle, yalnızca bireylerin demografik analiziyle yetinilmeden toplumsal açıdan da değerlendirilmelidir (Boratav, 1994; Koç ve Koç, 1998; Türkan ve Atahan, 2017). Evlenme yaşı ile dinî nikâh başlık parası, akraba evliliği, evlilik kararının kim(ler) tarafından alındığı tanışma süreci, eş seçiminde aranan özellikler gibi evlilik pratiklerinin yanı sıra giderek artan boşanma da evlilik kapsamında ele alınan konuların başında gelmektedir. Birbirleri ile ilişki içerisinde olan bu kavramlar, modernleşme sürecinin bir sonucu olarak zamanla geniş ailelerin yerini çekirdek ailelere bırakacağı, evlilik yaşının artacağı, evlilik kararında ve sonlanmasında bireysel kararların etkin rol oynayacağı ve boşanmaların artacağına ilişkin görüşün ürünüdür (Goode, 1951; Goode, 1962; Goode, 1963; Van de Kaa, 1987; Goode, 1993).

Türkiye’de demografik dönüşüm sürecinin sonu olarak kabul edilen 1980’li yıllardan itibaren evlenme oranlarının azaldığı boşanma oranlarının arttığı bireylerin ileri yaşlarda evlendiği yeniden evlenmelerin daha sık görüldüğü tüm bunların bir sonucu olarak da doğurganlık davranışının ertelendiği bir dönem yaşandığı söylenebilir (TÜİK, 1995; Koç vd., 2010; HÜNEE, 2014; Beşpınar, 2014). Türkiye’de evlilik kurumunu temel alan demografik çalışmalar genellikle ilk evlenme yaşı ile çeşitli evlenme pratiklerinin temel demografik davranışlara yansımaları üzerinde durmuştur (Soyer, 1982; Ünalın, 1994; Ergöçmen ve Hancıoğlu, 1992; Civelek ve Koç, 2009). Evliliğin aile yapısına ve doğurganlık davranışına, boşanmanın ise yalnız yaşama ve yeniden

evlenme gibi davranışlara olan etkisi evlilik temelinde ele alınan konular arasındadır. Ülke genelinde ilk evlenme yaşının giderek yükselmesine rağmen evlilik sosyal bir kurum olarak varlığını yaygın bir şekilde sürdürmektedir. Türkiye’de doğurganlık döneminin sonuna kadar kadınların büyük bir kısmının evli olması bunun ispatıdır (HÜNEE, 2014). Neredeyse tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye’de de doğurganlığın ana belirleyicisi olarak görülen ilk evlenme yaşı özellikle son 20 yıldır düzenli olarak artmaya devam etmektedir. 1978 yılı öncesinde evlenen kadınların ilk evlenme yaşının 15 olduğu; 2004-2008 yılları arasında evlenen kadınların ise ilk evlenme yaşının 22’ye kadar yükseldiği görülmektedir (Yüksel-Kaptanoğlu, Eryurt ve Koç, 2012). Evlilik kuşaklarına göre bakıldığında ise 45-49 yaş grubundaki kadınların ortanca ilk evlenme yaşı 20 iken daha genç kuşak olan 15-19 yaş grubundaki kadınların ortanca ilk evlenme yaşı 22’dir (HÜNEE, 2014). Bununla birlikte yalnızca resmî nikâh temeline dayanan evliliklere bakıldığında kadınların 2001 yılında 22,2 olan ortalama ilk evlenme yaşı, 2013 yılına gelindiğinde 23,6 olmuştur (TÜİK, 2013). Eğitim seviyesinin yükselmesi ve eğitimin yaygınlaşması, gayrimenkul sahipliği, iş olanakları ile birlikte gelirin artması ve kentleşme gibi faktörler evlilik yaşının ve bununla birlikte ilk çocuğa sahip olma yaşının ertelenmesinde önemli rol oynamaktadır (Özbay, 1978; Duben ve Behar, 2002; Tezcan ve Coşkun, 2004; Koç vd., 2010; HÜNEE, 2014). Türkiye’de ilk evlenme yaşında görülen bu değişim ve bunun demografik davranışlara yansımaları veriye dayalı politika geliştirmek amacıyla yürütülen geniş ölçekli saha araştırmalarının da ilgi alanları arasındadır (ASAGEM, 2010, 2011; TÜİK, 2013; HÜNEE, 2014).

Son yıllarda özellikle erken evlilikler, beraberinde getirdiği erken doğurganlık davranışı ve bunun bir sonucu olarak ortaya çıkan sağlık sorunları ve sosyal sorunlar sebebiyle, Türkiye’de politikalara yön verici çalışmaların konusu hâli-

ne gelmiştir (ASPB, 2015; Beşpınar, 2014). Sağlık açısından, düşük yapma, kansızlık, hipertansiyon ve erken doğum riski gibi sorunların erken evlilikler sonucunda ortaya çıkması muhtemeldir (UNICEF, 2001a; UNICEF, 2001b; Farber, 2003; Finer ve Philibin, 2013; Kara Uzun ve Orhon, 2013; Karabulut vd., 2013; Bıldırcın vd., 2014; Aydemir, 2011; Dağdelen, 2011). Ayrıca Clark (2004) ve Çakır (2013) erken yaşlarda evlenen kadınların evlilikleri boyunca daha çok şiddete maruz kaldığını ifade etmiştir. UNICEF (2007) erken evlilikleri “fiziksel, fizyolojik ve psikolojik açılardan evlilik ve çocuk doğurma sorumluluğu taşımaya hazır olmadan ve genellikle 18 yaş öncesi gerçekleşen evlilikler” şeklinde tanımlamıştır. Bununla birlikte UNICEF (2014) ülke genelindeki erken evlilik yaygınlığını 15 ve 18 yaş öncesi evlenmiş ya da birliktelik yaşayan 20-24 yaş grubu kadınların oranı, 15-19 yaşlarındaki kadınlar arasında evlenmiş ya da birliktelik yaşayan kadınların oranı ve eşler arasındaki yaş farkı gibi birkaç göstergeyle sunmayı tercih etmektedir. Türkiye’de de yalnızca resmî nikâhlar dikkate alındığında 2007 yılında 16-17 yaş grubundaki evli nüfus oranı %0,99 iken bu oran 2013 yılında 0,75’e düşmüştür (TÜİK, 2015). Beyana dayalı evlilik durumu göz önüne alındığında ise 25-29 yaş grubundaki kadınların %15,2’si 18 yaşına kadar evlenmiş durumdadır (HÜNEE, 2014). Erken evliliklerin nedenlerine bakıldığında ise erken evlilikleri yapan çiftlerin veya ailelerinin refah düzeylerinin genellikle düşük olduğu görülmektedir (Malhotra, 1997; Gottschalk, 2007; Fussel ve Palloni, 2004 Yüksel-Kaptanoğlu ve Ergöçmen, 2012; Yüksel-Kaptanoğlu ve Ergöçmen, 2014; UNICEF, 2005; Aydemir, 2011; Çakmak, 2009). Bunun yanında eğitim düzeyi, eşler arasındaki yaş farkı, etnisite ve yerleşim yeri gibi faktörler de erken evlenme riski altında yatan nedenlerdendir (UNICEF, 2001b; Yüksel-Kaptanoğlu ve Ergöçmen, 2014). Bazı çalışmalara göre ise erken evlilikler nüfus hareketleri ve savaşlar sonucunda doğabilmektedir (North, 2010; Cetorelli, 2014; Aydemir, 2011; Dağdelen, 2011).

Türkiye’de evlilik kültürü üzerine yapılan çoğu çalışmanın genel olarak bölgesel düzeydeki sosyal ve kültürel yapının evlilik kararına, söz ve nişan gibi evlilik öncesi törenlere ve başlık parası, dinî nikâh gibi evlilik sırasındaki pratiklere nasıl yansıdığı konusuna odaklandığı görülmektedir (Örnek, 1995; Çopuroğlu, 2000; Özcan, 2016; Tacoğlu, 2011; Türkan ve Atahan, 2017). Bu çalışmalar Türkiye’de evlilik pratiklerinin bölgesel anlamda farklılaştığını göstermeye çalışmış, nihai olarak kız isteme, nişanlanma ve diğer evlenme pratiklerinin temel kaynağını kültürel unsur, sosyal norm, dinî inanç, değer, gelenek, görenek ve âdetlerin oluşturduğunu ifade etmişlerdir. Bununla birlikte Balaman (1975) ve Türkan ve Atahan (2017) toplumların tarihî ve ekonomik yapılarının kültürlerini, dolayısıyla da evlilik oluşumlarını etkilediğine dikkat çekmiştir. Özel olarak evlenme pratikleri arasında yer alan eş seçiminde 2007 yılından bu yana devam eden evlilik programlarının etkisi toplumsal cinsiyet temelinde tartışılan konular arasındadır (Nüfusçu ve Yılmaz, 2012). Temel özellikler düzeyinde ise eğitim düzeyi Türkiye’de kadınların eş seçiminde etkili faktörler arasında gelmektedir (Koç ve Koç; 1998). Evliliğin kuruluşuna ilişkin bir olgu olan nikâh türüne bakılacak olduğunda, Türkiye’de yasal olarak geçerliliği bulunmayan yalnızca dinî nikâhla evlenen kadınların oranı azalırken hem dinî hem de resmî nikâhla evlenmek yaygınlığını korumaktadır (HÜNEE, 2014; ASPB, 2014; Keskin, Yayla ve Koç, 2018). Bu durum Türkiye’de geçmişten bu yana süren hem dinî hem de resmî nikâh kıydırma geleneğinin değişmeden devam ettiğini doğrulamaktadır. Yasal bir dayanağı bulunmamasına karşın diğer adı imam nikâhı olan dinî nikâh, evliliği geçerli sayan resmî nikâhın yanı sıra evlilik birlikteliğinin kutsanmasında rol oynayan bir nikâh türüdür (Türkan ve Atahan, 2017). Türkan ve Atahan (2017) Hatay yöresinin bazı bölgelerinde dinî nikâhın iki kez yapıldığını ifade ederek bu yörede dinî nikâha verilen önemi vurgulamıştır.

Evliliğin kuruluşunda verilen para/altın veya başka bir biçimde verilen başlık parası, evliliğin gelenekselliğini yansıtan bir başka unsurdur (HÜNEE, 2015). Türkan ve Atahan (2017) da başlık parasını, kız babasının kendisi için damat adayından talepte bulunduğu para olarak tanımlamıştır. Beder-Sen (1996) büyük kentlere nazaran kırsal bölgelerde başlık parası uygulamasının devam ettiğini ifade etmiştir. Türkiye’de başlık parası uygulaması yaygınlığı, bölgelere ve yerleşim yerine göre değişmekle birlikte; 2006-2011 döneminde %18’den %16’ya gerileyerek kısmi bir azalma göstermiştir (ASPB, 2014). Türkiye’de evlenme riski farklılaşan kadın gruplarına yönelik yapılan analizlerde, başlık parasının kadınların evlenme riskindeki payının oldukça önemli olduğu gösterilmiştir (Yüksel-Kaptanoğlu, Abbasoğlu-Özgören ve Keskin, 2015). Benzer doğrultuda *Türkiye’de Evlilik Tercihleri Araştırması* da (ASPB, 2015) erken evlilikler kapsamında yaygın olarak görülen başlık parası uygulamasıyla kız çocuğun ailesinin menfaat sağladığını belirtmiştir. Türkiye’de bölgesel düzeyde yapılan bazı çalışmalar da başlık parasının görücü usulü evliliklerde görüldüğünü ve başlık parası uygulamasının kız isteme-söz kesme gibi evlilik öncesi törenlerde gerçekleştiğini belirtmektedir (Nüfusçu ve Yılmaz, 2012; Artun, 1998; Örnek, 1995). Çopuroğlu da (2000) Elazığ yöresinde başlık parasının, erkeğin ödeme gücünü aştığı durumlarda yerini kız kaçırma ve berdel olaylarına bıraktığını belirtmiştir. Aynı çalışmada başlık parası geleneğinin form değiştirerek yerini takı alma ve benzeri uygulamalara bıraktığı söylenmektedir.

Türkiye’de gelenekselliğin bir başka göstergesi olan akraba evliliği de zaman içinde azalma eğilimindedir (HÜNEE, 2015). Türkiye’de akraba evlilikleri ve akraba evliliklerinin bebek ölümlüğü üzerinde etkisini araştıran çalışmanın bulguları akraba evliliğinin çoğunlukla birincil ve ikincil kuzenler ile yapılan ilk evliliklerde gerçekleştiğini, bu evliliklerde doğurganlığın

yüksek, korunmanın düşük, doğum aralıklarının uzun olduğunu ve Türkiye’de toplam doğurganlık ve bebek ölümlüğü hızlarını önemli derecede etkilediğini göstermektedir (Tunçbilek ve Koç, 1994; Koç ve Eryurt; 2017). Batı Avrupa’da yaşayan Türk göçmenler üzerinde yapılan bir çalışma da göçmenler arasında oldukça yaygın olan akraba evliliğinin, kuşaklar temelinde bakıldığında düşüş eğiliminde olduğunu söylemektedir (Baykara-Krumme, 2015). Türkiye’de evliliğin kuruluşundaki geleneksel rolünü koruyan akraba evliliği evlenme riski farklılaşan kadın grupları arasında da anlamlı düzeydedir (Yüksel-Kaptanoğlu, Abbasoğlu-Özgören ve Keskin, 2015).

Eş seçimi olarak bakıldığında, özellikle son yıllarda araştırmacıların da odaklandığı evlilik kararını çiftler dışındaki bireylerin aldığı görücü usulü evlilikler ile bu kararın bireysel olarak alındığı ve literatürde aşk evlilikleri olarak tanımlanan evlilikler dikkat çekmektedir (Kornblum, 2011). Görücü usulü evlilikler 20. yüzyılın ortalarına kadar özellikle Asya ve Afrika ülkelerinde yaygın bir şekilde devam etmiş ve günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Bu evlilikler çoğunlukla evlilik kurumunun oluşmasında çiftlerin ebeveynlerinin payının olduğu, başka bir deyişle onayladıkları evlilikler olarak tanımlanabilir. Öte yandan literatürde yer alan görücü usulü evlilik ve aşk evliliği ile bu iki evlilik türünün çeşitli türevleri üzerindeki tartışmalar eş seçimi tanımının önemine vurgu yapmaktadır (Tekçe, 2004). Örneğin, Nüfusçu ve Yılmaz (2012) özellikle evlilik programlarında kullanılan aşk evliliği tanımlamasının modern özgür eş seçiminden yola çıkan görücü usulü evlilik olarak nitelendirilebileceğini ifade etmişlerdir. Bu çalışmada aşk evliliği seçime dayalı bir özgürlük ideali olarak tanımlanmış ve Amerika’da temelinde bireysel seçim ve bu seçime duyulan saygıya dayalı olarak kullanılan hayat arkadaşlığı kavramının Türkiye’deki karşılığı olduğuna dikkat çekilmiştir (Nüfusçu ve Yılmaz, 2012).

Görücü usulü ile yapılan evlilikler antropolojik ve etnografik çalışmalar kapsamında çiftlerin ailelerinin birliğinin önemli bir göstergesi olarak ele alınmaktadır. Anlaşma teorisi (theory of alliance) görücü usulü evliliklerin kurulmasının temelinde bağlar oluşturma, sosyal ilişkiler geliştirme, üreme ve politik anlamda birleşmeye imkân verme, miras ve çiftlerin ebeveynlerinin yaşlandıklarında bakımlarını garanti etme gibi belirli amaçlar olduğunu savunmaktadır. Bu teoriye uygun olarak Rubio (2013) bu tip evlilikleri aileler arasındaki formel olmayan anlaşmalar şeklinde tanımlamıştır. Yine bu tanımlamaya uygun olarak yakın çevreden veya akrabalarından biri ile evlenmek, evliliğin daima iyi olacağı ve süreceği inancına dayanmaktadır (Çopuroğlu, 2000). Çopuroğlu (2000) görücü usulü evlilikleri evlenme yaşına gelmiş oğulları için anne ve babaların düşündükleri gelin adaylarını oğullarına söyleyerek evlilik başlangıcını sağladığı evlilikler olarak ifade etmiş ve bu tür evliliklere örnek olarak Fırat havzasında gerçekleşen evlilikleri göstermiştir. Benzer şekilde kız beğenme, kız bakma, kız arama ve kız soruşturma gibi kavramlar bu örnekte öne çıkan ve görücü usulü evliliklerin başlangıcı niteliğinde kullanılan terimlerdir (Bakırcı, 2006; Türkan ve Atahan, 2017). Boratav (1994) ise görücü usulü evliliklerin yakın çevreden gelin adayı bulunmadığı durumlarda ortaya çıktığını ifade etmiştir. Dünyadaki birçok toplumda görücü usulü evlilikler yaygınlığını korurken son yıllarda özellikle genç kuşakların yaptıkları evliliklerin aşk evliliği sınıflamasına uygun olduğu görülmektedir (Rubio, 2014; Davis, 2008). Bu dönüşümün altında yatan sebepler arasında bireyselleşme, kentleşme, artan eğitim, gayrimenkul sahipliği, iş olanakları ve endüstrileşmenin beraberinde getirdiği çeşitli ekonomik etkiler sıralanabilir. Duben ve Behar (2002) Türkiye’de aşk evlilikleri idealinin ortaya çıkmasının 1920’li ve 1930’lu yıllara dayandığını ifade etmektedir. Türkiye’de yıllar boyu varlığını sürdüren görücü usulü evliliklerin yerini aşk evliliklerine bırakması süreci

özellikle 1993-2013 döneminde açık bir şekilde görülmektedir (HÜNEE, 2014; ASPB, 2014). Benzer şekilde, aynı dönem için evlilik kuşakları temelinde yapılan analizler de Türkiye’de görücü usulü evliliklerin düşüşüyle birlikte aşk evliliklerinin artışı doğrulamaktadır (ASPB, 2014; Saraç ve Koç, 2017). Evlilik kuşağına göre yapılan analizler 1981-1990 arası evlenen çiftlerin büyük oranda birbirleriyle aile, akraba çevresi, komşu ve mahalle çevresi aracılığıyla tanıştıklarını, 2006-2011 döneminde evlenen çiftlerin ise okul, dersane, kurs çevresi, iş ve arkadaş çevresi gibi evlilik sürecinde aile ve yakınlarının yerine çiftlerin kendi kararlarının belirleyici olduğu ortamlarda tanıştıklarını göstermektedir (ASPB, 2014).

Nicel çalışmalar kapsamında, eş seçiminin altında yatan faktörler açıklayıcı ve keşfedici istatistiksel modeller kurularak değerlendirilmiştir. Bu anlamda, kentleşmeyle ilişkili olarak eğitim, iş gücüne katılım ve yerleşim yeri gibi değişkenlerin yanı sıra ev içi kararlar, iş bölümü ve kadına yönelik şiddet gibi tutuma yönelik değişkenler kontrol edilerek eş seçiminin altında yatan nedenler açıklanmaya çalışılmıştır (Rubio, 2014). Nitel çalışmalar kapsamında ele alınan eş seçimi konulu çalışmalara bakıldığında ise görücü usulü evlilikler refah, ekonomik tüketim, para, eşya, sigorta ve hizmet, akrabalık, başlık parası, nişan, söz kesme ve dinî nikâh gibi kavramlar çerçevesinde değerlendirilmektedir. Öte yandan evlilik kararı sürecine çiftlerin kendilerinin hakim olduğu evliliklerde bireylerin yaşam deneyimleri göz önüne alınarak eşitlik, iş bölümü, karar verme ve çekirdek aile kavramları gündeme gelmektedir (Hortaçsu, 2007; Tekçe, 2004). Benzer doğrultuda Luhmann (1995) özellikle 18. yüzyıl sonrasında aşk duygusunun evliliklerin kurulmasındaki etkin rolünün toplumsal eşitsizlikleri aşan ve bireysel tercihlere dayanan bir yapıdan kaynaklandığını ifade etmiştir.

Türkiye’de boşanma konusu da toplumsal de-

ğişimin ve bakış açısının bir göstergesi olarak literatürde yaygın bir şekilde yer almaktadır (Levine, 1982). Önceleri Batı toplumlarında görülmeye başlayan, sonrasında gelişmekte olan ülkelerde devam eden boşanmalar hızlı bir şekilde artma eğilimindedir (Yüksel-Kaptanoğlu, Eryurt ve Koç, 2000; Adams, 2004). Bireyselleşme, geleneksel ve dinî değerlere ilişkin düşüncelerin zamanla zayıflaması, kadının iş gücüne katılımı gibi ekonomik nedenler, kadının karar alma sürecinde yer alması, boşanma karşısındaki yasal engellerin hafiflemesi, kadının statüsünün artması giderek artan boşanma oranlarını açıklayıcı niteliktedir (Preston ve McDonald 1979; South, 1985; Thorton, 1985; Adams, 2004; Kalmijn ve Poortman, 2006). Türkiye’de son yıllarda evlilik kurumunun yaygınlığı evlilik yaşı ötelenerek devam etmekle birlikte evlenme sayılarında önemli bir düşüş yaşanmaktadır. Benzer doğrultuda Türkiye’de boşanma oranları son 10 yılda %41 oranında artmıştır (TÜİK, 2018). Türkiye’nin son 50 yılda geçirdiği sosyoekonomik ve kültürel dönüşümün boşanma oranlarının artışında rol aldığı söylenebilir. 1993 yılında evli çiftlerin %1,6’sı boşanırken 2013 yılına gelindiğinde bu oran %7,1’e kadar yükselmiştir. Evlilik kuşakları temelinde boşanma oranlarına bakıldığında ise 1979-1983 yılında evlenenlerin boşanma oranının tüm nüfus içindeki payı %8,3 iken 2004-2008 yılları arasında evlenenlerin boşanma oranı yaklaşık %5 civarındadır (Saraç ve Koç, 2017). Bu durum 1979-1983 yılında evlenenlerin evliliğe maruz kaldıkları sürenin 2004-2008 yıllarında evlenenlere göre daha uzun olmasıyla değerlendirilmekle birlikte genç kuşakların evlilik kararını bireysel olarak almaları ile ilişkilendirilebilir (Yüksel-Kaptanoğlu, Eryurt ve Koç, 2000).

Goode (1951; 1962; 1993) öne sürdüğü sosyal difüzyon teorisiyle önceleri nadiren karşılaşılan boşanmanın genellikle toplumun seçkin kesiminde görülebileceğine, boşanma önündeki yasal ve normatif engeller kalktığında ise bu sınıf farklılığının ortadan kalkarak toplumun her kesiminde

yaygın olarak rastlanabileceğine dikkat çekmiştir. Türkiye’de de benzer bir sürecin yaşandığı ve artık toplumun her kesiminden bireylerin boşanmayla karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Özellikle görücü usulü evlilik yapanların aşk evliliği yapanlara göre boşanma riskine daha çok maruz kaldığı görülmektedir. Güneydoğu Asya ülkeleri için yapılan benzer bir çalışma da kadının eş seçimini kendisinin yapmasının boşanmaları azaltıcı yönde rol oynadığını göstermektedir (Jones, 1997). Eş seçiminin yanı sıra eğitim ve çalışma durumu gibi temel özellikler, ilk evlenme yaşı, evlilik kuşağı, çocuk sayısı ve eşler arasındaki yaş farkı gibi evlilikle ilgili özellikler, nikâh türü gibi kültürel özellikler, gayrimenkul sahipliği, dindarlık ve kadına yönelik şiddete karşı tutum gibi sosyoekonomik özellikler ile yerleşim yeri gibi özellikler boşanmanın arkasında yatan faktörler arasındadır (Saraç ve Koç, 2017). Tekçe (2004) ve Aybek ve diğerleri (2015) Türkiye’de görücü usulüyle yapılan evliliklerde boşanma riskinin artışının arkasında söz kesme ve nikâh törenleri arasındaki sürenin kısa olması ve bu süreçte çiftlerin birbirleriyle iletişimlerinin kısıtlı olması gibi nedenlerin yattığını öne sürmüşlerdir. Türkiye’de yapılan diğer boşanma temelli çalışmalara bakıldığında özellikle 2000 yılından sonra artan boşanmanın arkasında yatan sebepler arasında ileri yaşlarda evlenme, kadının kendi isteği dışında gerçekleşen bir evlilik yapmış olması, ülkenin gelişmiş bölgelerinde yaşama, 12 yaşına kadar yaşanan bölge, çocuk sahibi olmama veya bir çocuk sahibi olma gibi faktörler sıralanabilir (Yüksel-Kaptanoğlu, Eryurt ve Koç, 2000). Yeniden evlenmelerin son yıllardaki artışı da boşanmayı tetikleyen bir durum olarak literatürde yer almaktadır (Adams, 2004; Kaljmin ve Portman, 2003, Cornell, 1989). Yüksel-Kaptanoğlu, Eryurt ve Koç (2000) Türkiye’de yeniden evlenmenin en çok ilk evlenmeye ait boşanma sonrasında yaşandığını, ikinci ve üçüncü evliliklerdeki boşanmaların daha nadir olarak görüldüğünü ifade etmişlerdir. Aynı çalışmada yeniden evlenmenin daha çok eğitim düzeyi düşük, üçten

fazla çocuğu olan, kırsal alanda yaşamış ve ev işleri dışında çalışmayan kadınlar arasında yaygın olduğu sonucuna varılmıştır. Bu özelliklere sahip kadınların yeniden evlilik yapmasının altında yatan nedenin boşanmanın yarattığı maddi sorunlara bir çözüm bulma düşüncesi olabileceği ifade edilmiştir.

Görüldüğü gibi, Türkiye’de dünyadaki gelişmelere koşut olarak ilk evlilik yaşının arttığına, akraba evliliği, başlık parası, görücü usulü, dinî nikâh gibi geleneksel evlilik pratiklerinin azalma eğilimi içinde olduğuna, eşlerin tanışma biçimlerinin aile ortamı olmaktan çıkıp bireysel ortamlara doğru kayma eğilimine ve boşanma oranlarının artmasına ilişkin çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların büyük bir çoğunluğunda bu değişimleri açıklamakta kullanılan bir teorik çerçeve yer almamakla birlikte genel eğilimin bu süreci modernleşme eğilimiyle açıklamak şeklinde olduğu görülmektedir. Modernleşme teorisi ve onun farklı varyantları olan demografik dönüşüm teorisi, difüzyon teorisi ya da gelişimsel idealizm teorisi, evlilik yaşının ya da boşanma hızlarının artmasının veya geleneksel evlilik pratiklerinin zaman içinde azalarak yerini modern pratiklere terk etmesinin arkasında toplumların ve giderek bireylerin modernleşme sürecinde Batılı normları kabul etmeleriyle açıklamaktadır (Goode, 1953; Thompson, 1929; Blacker, 1947; Notestein, 1953; Thornton, 2001; Casterline, 2001; Palloni 2001; Van Bavel, 2004). Goode’nin (1952) ilk adımlarını attığı sosyal difüzyon teorik çerçevesini, öncüller teorik çerçevesiyle (theory of forerunners) bir adım daha ileriye taşıyan Livi-Bacci (1986) demografik olay ve olgularda meydana gelen değişimlere öncülük eden gruplara vurgu yapmaktadır. Türkiye’de evlilik yaşı, evlenme pratikleri ve boşanma hızında meydana gelen değişimleri, modernleşme teorisi ile olduğu kadar öncül gruplar teorisi ile de açıklamak mümkün görülmektedir. Bu teorik çerçeve içinde, Türkiye’deki evlenme ve ilişkili konularda meydana gelen değişimlerin

genç, eğitilmiş, kentli, gelir seviyesi yüksek, sosyal güvenlik kapsamında ücretli bir işte çalışan ve gelişmiş bölgelerde yaşayan bireylerin öncülüğünde gerçekleştiği söylenebilir. Tersine bir bakış açısıyla yaşlı, eğitimsiz, kırsal kökenli, gelir seviyesi düşük, sosyal güvenlik kapsamı dışında bir işte çalışan ve az gelişmiş bölgelerde yaşayan bireyler değişime dirençli gruplar olarak tanımlanabilir.

V. İlk Evlilik Yaşının Değişimi

Şekil 1'de görüldüğü gibi, Türkiye'de hem kadınlar hem de erkekler için ilk evlenme yaşı artmaktadır. TAYA-2006'da erkekler için 21,96 olan ilk evlenme yaşının TAYA-2016'da 24,05'e, kadınlar içinse 18,64'den 20,15'e yükseldiği görülmektedir. Bu sonuçlar on yıllık dönem içinde erkeklerin ilk evlenme yaşında iki yıldan fazla bir artış olduğunu, kadınlarda ise bu artışın 1,5 yıl ile sınırlı kaldığını göstermektedir. Ancak ilk evlenme yaşındaki değişimin tüm yaş gruplarındaki ve farklı evlenme kuşaklarındaki bireyler üzerinden hesaplanması elde edilecek tahminlerin yanı sıra yol açacak ve gerçek değişimin izlenmesi mümkün olmayacaktır. Bu nedenle, bu çalışmada yıllar bazında yapılan karşılaştırmanın ötesine geçilerek evlilik kuşağı yaklaşımıyla ilk evlilik yaşında meydana gelen değişimin zaman içindeki farklılaşmasına bakılmıştır.

Tablo 1 ve Şekil 2'de görüldüğü gibi, erkekler arasında ilk evlenme yaşı son 60 yıllık dönemde 18,68'den 27,55'e, kadınlar arasında ise 16,36'dan 23,77'ye yükselmiştir. Bu sonuçlar, evliliğe giriş sürecinde erkekler için 9, kadınlar için ise 7 yıllık bir artış olduğunu göstermektedir. Evlilik kuşakları temelinde elde edilen bu artışları, araştırma yıllarından gelen artışlarla karşılaştırdığımızda, araştırma yıllarından gelen bilginin farklı yaşların ve kuşakların deneyimleriyle ne denli kirlendiğini görmek mümkün olacaktır. Şekil 3'te yer alan evlenmiş kadın oranlarının yaşlara göre değişimi, kadınlar arasında evliliğe girişin hem araştırma yılları hem

de yaşlar itibarıyla ertelendiğini göstermektedir. TAYA-2006'da 15-19 yaş grubundaki kadınların %17'si evlenmiş iken bu oranın TAYA-2016'da sadece %4 olduğu görülmektedir. TAYA-2006 döneminde 45-49 yaş grubunda evlenmiş kadınların oranı %97 iken; TAYA-2016'da bu oranın %93'e gerilediği görülmektedir. Bu sonuçlar, Türkiye'de ilk evlilik yaşının önemli bir artış eğilimi içinde olduğunu, ancak evliliğin yaygınlığında oldukça sınırlı bir değişim olduğunu, bireylerin ileri yaşlara erteleseler de nihai olarak evlendiklerini göstermektedir.

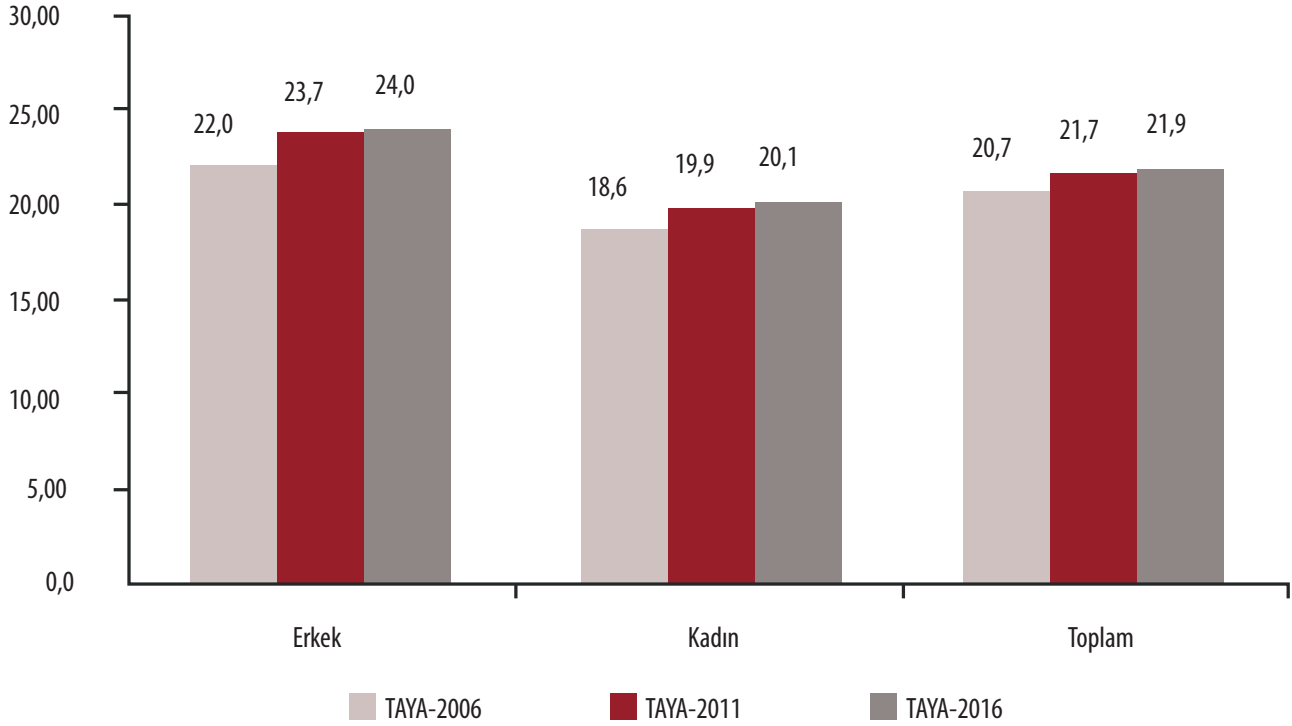
Çalışmanın bu bölümünde ilk evlilik yaşının nüfusun alt gruplarında nasıl değiştiğine bakılacaktır. Bu kapsamda, bireylerin eğitim süresinin, çalışma durumunun, sosyoekonomik seviyesinin, 15 yaşına kadar yaşadığı yerleşim yerinin ve yaşadığı bölgenin ilk evlilik yaşını nasıl etkilediğine yine evlilik kuşakları ve cinsiyet temelinde bakılacaktır. Bireylerin eğitimde kaldıkları süreye göre bakıldığında, 0-4 yıllık eğitime sahip olan kadınlar arasında 18 olan ilk evlenme yaşının 16 yıl ve daha fazla süreli eğitime sahip kadınlarda 26'ya yükseldiği görülmektedir. Erkekler için bu değerler sırasıyla 22 ve 28'dir. Evlilik kuşaklarına göre bakıldığında, hem erkekler hem de kadınlar arasında tüm eğitim seviyelerinde ilk evlilik yaşının arttığı görülmektedir. En düşük eğitim seviyesine sahip olan kadınların ilk evlilik yaşının evlilik kuşakları boyunca 6 yaş artarak 16'dan 22'ye yükseldiği görülmektedir. Erkekler arasında ise bu farklılık ilk evlenme yaşının 20'den 25'e yükselmesiyle 5 yıl olarak yaşanmıştır. En yüksek eğitim seviyesinde, araştırma tarihine en yakın evlenme kuşağındaki kadınlar arasında ilk evlilik yaşı 27'ye, erkekler arasında ise 29'a kadar yükselmektedir. Bu sonuçlar, eğitim seviyesi arttıkça kadınların ilk evlilik yaşının erkeklerin ilk evlilik yaşlarına yakınlığını göstermektedir (Tablo 2).

Çalışma durumuna göre bakıldığında, sosyal güvenlik kapsamında çalışan erkek ve kadınlar

çalışmayanlara ya da sosyal güvenlik kapsamında çalışmayanlara göre daha ileri yaşlarda

evlenmektedirler. Özellikler kadınlar arasında çalışma statülerine göre farklılaşmanın daha

Şekil 3.1. Türkiye'de İlk Evlilik Yaşının Cinsiyete Göre Değişimi TAYA-2006*, TAYA-2011 ve TAYA 2016

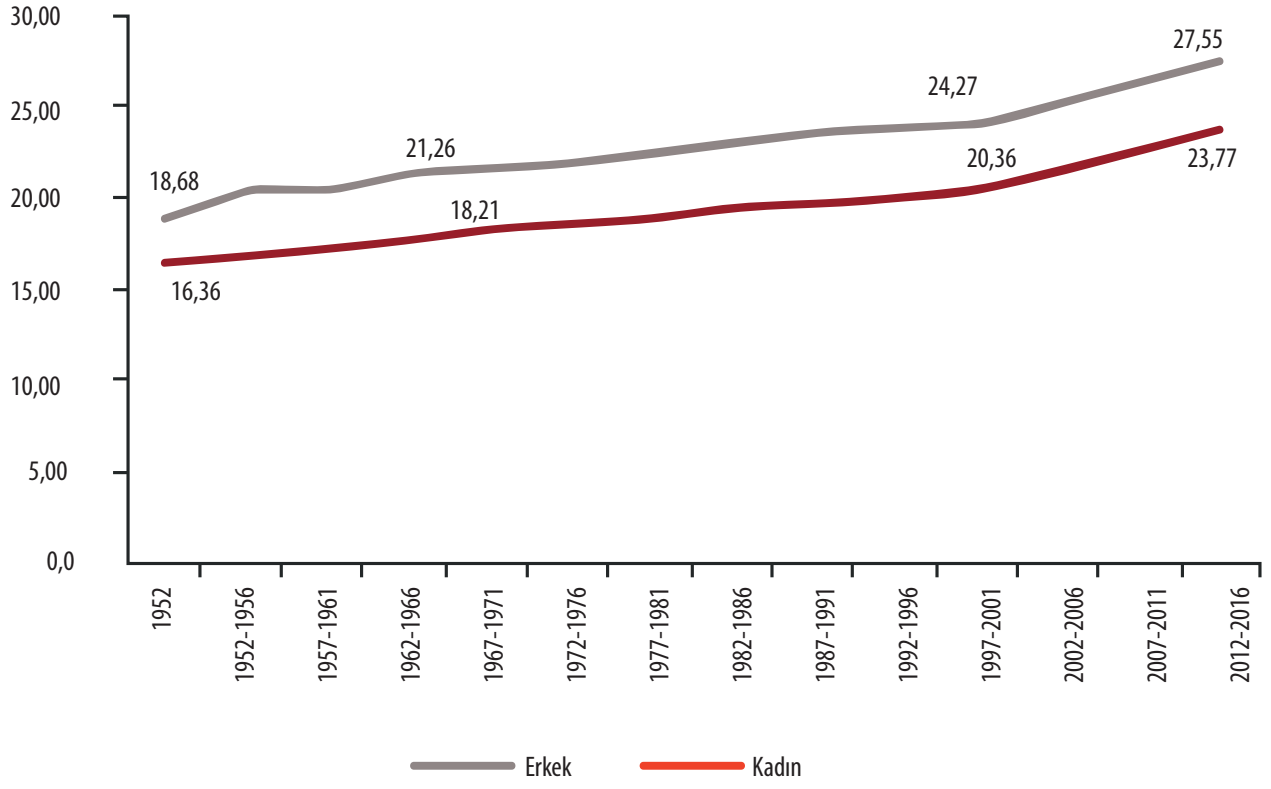

*TAYA-2006 için ortalama ilk evlilik yaşı gruplandırılmış veriden hesaplanmıştır.

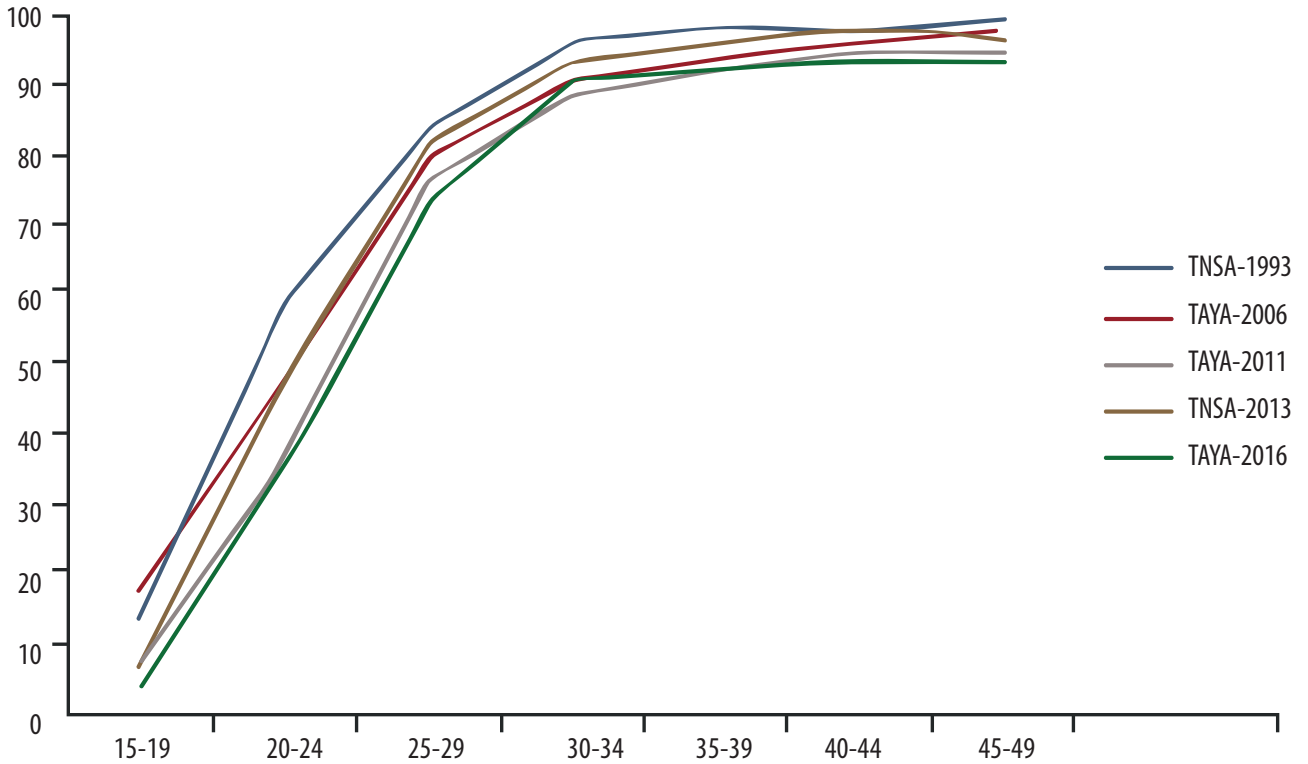
Tablo 3.1. Evlilik Kuşaklarına ve Cinsiyete Göre İlk Evlilik Yaşının Değişimi, TAYA-2016

Evlilik Kuşağı	Erkek	Kadın	Toplam
2012-2016	27,55	23,77	25,57
2007-2011	26,49	22,75	24,55
2002-2006	25,38	21,50	23,36
1997-2001	24,27	20,36	22,21
1992-1996	23,79	19,90	21,76
1987-1991	23,71	19,80	21,64
1982-1986	22,95	19,67	21,23
1977-1981	22,41	18,95	20,57
1972-1976	21,85	18,63	20,04
1967-1971	21,56	18,21	19,59
1962-1966	21,26	17,58	19,00
1957-1961	20,34	17,17	18,19
1952-1956	20,21	16,71	17,88
<1952	18,68	16,36	16,98
Türkiye	24,05	20,15	21,93

Şekil 3.2. Evlilik Kuşaklarına ve Cinsiyete Göre İlk Evlilik Yaşının Değişimi, TAYA-2016

Şekil 3.3. Evlenmiş Kadın Oranlarının Yaşlara Göre Değişimi, 1993-2016

Tablo 3.2. Eğitim Süresi, Cinsiyet ve Evlilik Kuşağına Göre Ortalama İlk Evlilik Yaşının Değişimi, TAYA-2016

Evlilik Kuşağı	0-4	5-7	8-11	12-15	16 ve +	Toplam
Erkek						
2007-2016	24,53	26,69	25,01	27,21	28,73	26,99
1997-2006	22,96	24,22	24,47	24,98	26,88	24,82
1987-1996	22,06	23,00	23,72	24,67	27,11	23,75
1977-1986	22,65	21,87	22,73	23,74	26,50	22,70
1967-1976	21,38	21,26	22,18	22,59	25,44	21,73
1957-1966	20,83	20,60	21,66	22,50	23,52	20,93
<1957	19,52	19,42	22,15	21,85	23,79	19,64
Toplam	21,64	22,79	24,02	25,30	27,63	24,05
Kadın						
2007-2016	21,67	24,08	20,37	23,72	26,54	23,23
1997-2006	20,15	20,37	19,59	22,02	24,60	20,91
1987-1996	19,35	19,36	19,75	21,80	24,40	19,86
1977-1986	18,53	19,03	20,09	21,50	23,37	19,32
1967-1976	17,90	18,33	19,64	21,64	22,94	18,44
1957-1966	17,14	17,69	18,94	19,58	22,58	17,41
<1957	16,35	17,06	18,55	20,54	23,43	16,55
Toplam	18,37	19,58	20,01	22,55	25,58	20,15
Toplam						
2007-2016	22,25	25,42	22,35	25,54	27,74	25,04
1997-2006	20,58	22,04	22,12	23,72	25,97	22,77
1987-1996	19,70	20,97	22,19	23,58	26,18	21,70
1977-1986	19,19	20,43	21,77	22,83	25,73	20,91
1967-1976	18,54	19,86	21,10	22,21	24,82	19,84
1957-1966	17,93	19,23	20,57	21,43	23,27	18,68
<1957	17,03	18,34	20,49	21,29	23,56	17,49
Toplam	18,97	21,10	22,10	24,12	26,81	21,93

belirgin olduğu görülmektedir. Sosyal güvenlik kapsamında çalışan kadınların ilk evlilik yaşı 27 iken çalışmayan kadınlar arasında bu yaşın 23 olduğu görülmektedir. Evlilik kuşaklarına göre değerlendirildiğinde, tüm çalışma kategorilerinde ilk evlilik yaşı evlilik kuşaklarına göre her iki cinsiyet için de yükselmektedir (Tablo 3).

Sosyoekonomik seviye arttıkça hem kadınların hem de erkeklerin ilk evlilik yaşı belirgin bir biçimde artmaktadır. En düşük refah seviyesinde bulunan erkeklerde ilk evlilik yaşının 23, en yüksek refah seviyesinde bulunan erkeklerde ise 28 olduğu görülmektedir. Kadınlarda ise bu değerler sırası ile 19 ve 24'tür. Evlilik kuşakla-

Tablo 3.3. Çalışma Durumu, Cinsiyet ve Evlilik Kuşağına Göre Ortalama İlk Evlilik Yaşının Değişimi, TAYA-2016

Evlilik Kuşağı	Sosyal güvenlik kapsamında çalışıyor	Sosyal güvencesiz çalışıyor	Çalışmıyor	Toplam
Erkek				
2007-2016	27,23	25,49	26,47	26,99
1997-2006	24,89	24,09	25,21	24,82
1987-1996	23,51	22,52	25,20	23,75
1977-1986	22,01	20,51	23,52	22,70
1967-1976	20,59	21,27	22,13	21,73
1957-1966	19,33	20,59	21,10	20,93
<1957	18,64	18,51	19,68	19,64
Toplam	24,65	23,41	23,10	24,05
Kadın				
2007-2016	25,53	22,67	22,45	23,23
1997-2006	22,32	20,18	20,67	20,91
1987-1996	20,33	19,03	19,91	19,86
1977-1986	19,37	18,79	19,39	19,32
1967-1976	17,71	17,62	18,53	18,44
1957-1966	16,21	17,09	17,43	17,41
<1957	13,00	16,68	16,55	16,55
Toplam	26,81	24,52	22,81	25,04
Toplam				
2007-2016	26,81	24,52	22,81	25,04
1997-2006	24,35	22,06	21,16	22,77
1987-1996	22,83	20,52	21,04	21,70
1977-1986	21,63	19,34	20,88	20,91
1967-1976	20,30	18,43	19,88	19,84
1957-1966	19,03	17,77	18,70	18,68
<1957	18,20	17,05	17,50	17,49
Toplam	24,23	21,17	20,65	21,93

rına göre bakıldığında, en yüksek refah seviyesinde bulunan kadınlardan 1957 öncesinde evlenenlerin ortalama ilk evlenme yaşı (20,37) ile 2007-2016 tarihlerinde evlenenlerin ortalama ilk evlenme yaşları arasında (27,10) yaklaşık yedi yıllık bir artış gözlenmektedir. Bu artış kadınlara göre zaten daha geç evliliğe giren erkekler için beş yaşla sınırlı kalmıştır. Kadınlarda ortalama ilk evlilik yaşının evlilik kuşakları teme-

linde tüm refah seviyelerinde erkeklerden daha hızlı bir şekilde arttığı görülmektedir (Tablo 4). Tablo 5’te evlenme pratiklerinden (başlık parası, görücü usulü ve akraba evliliği) oluşturulan geleneksellik endeksine göre bakıldığında “geleneksel” olarak tanımlanan kadınlar için 19 olan ilk evlilik yaşının; “orta seviyede geleneksel” olarak tanımlanan kadınlarda 20’ye; “düşük seviyede geleneksel” olarak tanımlanan kadınlar-

Tablo 3.4. Refah Seviyesi, Cinsiyet ve Evlilik Kuşağına Göre Ortalama İlk Evlilik Yaşının Değişimi, TAYA-2016

Evlilik Kuşağı	Çok Yüksek	Yüksek	Orta	Düşük	Çok Düşük	Toplam
Erkek						
2007-2016	29,78	28,53	26,97	25,78	25,51	26,99
1997-2006	27,35	26,60	24,90	24,21	24,03	24,81
1987-1996	27,33	25,12	23,58	22,90	21,71	23,76
1977-1986	25,85	24,27	22,53	21,62	22,11	22,70
1967-1976	25,09	23,58	21,83	20,86	21,58	21,71
1957-1966	25,27	23,14	20,62	20,51	21,13	20,93
<1957	25,48	18,86	20,03	18,99	20,31	19,64
Toplam	27,74	25,93	24,00	23,04	22,95	24,05
Kadın						
2007-2016	27,10	25,76	23,18	21,90	21,51	23,24
1997-2006	25,07	23,33	20,99	20,31	20,21	20,92
1987-1996	23,16	21,19	19,64	19,21	18,85	19,86
1977-1986	21,47	20,60	19,22	18,67	18,12	19,32
1967-1976	21,37	19,71	18,55	17,93	18,01	18,44
1957-1966	20,48	17,80	17,59	17,34	17,13	17,41
<1957	20,37	16,88	16,61	16,57	16,36	16,55
Toplam	24,04	22,13	20,14	19,42	18,93	20,15
Toplam						
2007-2016	28,54	27,17	25,05	23,69	23,18	25,04
1997-2006	26,26	25,10	22,94	22,12	21,73	22,77
1987-1996	25,34	23,14	21,54	20,91	20,00	21,71
1977-1986	23,52	22,39	20,79	20,06	19,90	20,91
1967-1976	23,07	21,33	20,00	19,18	19,36	19,83
1957-1966	22,63	19,48	18,71	18,58	18,39	18,68
<1957	21,76	17,25	17,57	17,40	17,52	17,49
Toplam	25,93	23,99	21,96	21,04	20,46	21,93

da ise 23'e yükseldiği görülmektedir. Erkekler içinse geleneksellik seviyesi azaldıkça ilk evlilik yaşının 22'den 26'ya yükseldiği görülmektedir. Geleneksellik seviyesine göre evlilik kuşaklarının ilk evlenme yaşına ilişkin deneyimlerine bakıldığında, 1957 ve öncesinde evlenen geleneksel kadınlarda 16 olan ilk evlenme yaşının araştırma tarihine en yakın evlilik kuşağında 21'e, orta seviyede geleneksel olan kadınlarda 17'den 23'e, düşük seviyede geleneksel olarak tanımlanan kadınlarda ise 18'den 25'e yükseldiği görülmektedir. Erkekler için de her geleneksellik seviyesinde ilk evlilik yaşının evlilik kuşaklarına göre arttığı görülmektedir. Bu durum gelenekselliğini koruyan kadınlar arasında da ilk

evlilik yaşının artma eğilimi içinde olduğunu, orta seviyede geleneksel olan kadınlarla geleneksel kadınlar arasındaki ilk evlilikte görülen yaş farkının azaldığını, ancak hâlen düşük seviyede geleneksel olarak tanımlanan kadınlar ile diğer geleneksellik seviyesinde olan kadınlar arasında ilk evliliğe giriş yaşı anlamında önemli bir farklılaşma olduğunu göstermektedir.

Ortalama ilk evlilik yaşının bölgelere göre değişimine bakıldığında (Tablo 6), yaş aralığının erkekler için 23-25 yaşları arasında, kadınlar için ise 19-21 yaşları arasında değiştiği görülmektedir. Bu durum ortalama ilk evlilik yaşının bölgeler bazında, farklı evlilik kuşaklarında bulunan kadınların ortak deneyimleri anlamında,

Tablo 3.5. Geleneksellik Seviyesi, Cinsiyet ve Evlilik Kuşağına Göre Ortalama İlk Evlilik Yaşının Değişimi, TAYA-2016

Evlilik Kuşağı	Düşük	Orta	Yüksek	Toplam
Erkek				
2007-2016	27,47	26,37	25,09	26,78
1997-2006	26,07	25,12	23,89	25,24
1987-1996	25,03	24,35	22,90	24,20
1977-1986	23,93	23,19	21,31	22,74
1967-1976	22,17	22,36	20,97	21,78
1957-1966	22,18	21,28	20,45	20,99
<1957	20,56	19,68	19,12	19,51
Toplam	25,78	24,00	22,12	24,03
Kadın				
2007-2016	24,63	22,60	20,64	23,22
1997-2006	22,60	21,32	19,71	21,39
1987-1996	21,48	20,40	18,96	20,25
1977-1986	20,80	19,49	18,27	19,29
1967-1976	19,68	18,68	17,64	18,37
1957-1966	18,41	17,83	16,92	17,47
<1957	17,52	16,97	16,25	16,72
Toplam	22,57	20,12	18,46	20,23
Toplam				
2007-2016	25,97	24,25	22,35	24,81
1997-2006	24,20	22,93	21,37	23,04
1987-1996	23,21	22,06	20,54	21,95
1977-1986	22,32	21,12	19,59	20,83
1967-1976	20,84	20,21	19,01	19,80
1957-1966	20,05	19,01	18,24	18,75
<1957	18,40	17,77	17,12	17,55
Toplam	24,08	21,74	19,92	21,85

önemli bir farklılık göstermediği biçiminde yorumlanabilir. Ancak farklı evlilik kuşaklarının deneyimleri dikkate alındığında ilk evlilik yaşındaki bölgesel farklılaşmalar çok daha net olarak görülmektedir. Evlilik kuşakları bazında yapılan analizler her bölgede ortalama ilk evlilik yaşının hızlı bir değişim içinde olduğunu göstermektedir. 1957 ve öncesinde evlenen kadınlar arasında tüm bölgelerde 16-17 civarında olan ilk evlilik yaşının, araştırma tarihine en yakın evlilik kuşağı için İstanbul, Batı Marmara ve Batı Anadolu için 24'e, diğer bölgelerde ise 21-23 aralığına kadar yükseldiği görülmektedir. Erkekler için

bakıldığında ise hemen hemen tüm bölgelerde ortalama ilk evlilik yaşının evlilik kuşaklarına göre hızlı bir şekilde arttığı, son evlilik kuşağında tüm bölgeler için 26-27'ye kadar yükseldiği görülmektedir.

Tablo 7'de kadınların ilk evlilik yaşını belirleyen faktörleri ortaya çıkarmak için kurulan Poisson regresyon modellerinin sonuçları verilmektedir. Sadece evlilik kuşağı değişkeninin yer aldığı birinci model ilk betimsel analizlerin sonuçlarını teyit ederek ilk evlilik yaşının zaman içinde yükseldiğini göstermektedir. Birinci modelin so-

Tablo 3.6. Bölgelere, Cinsiyet ve Evlilik Kuşağına Göre Ortalama İlk Evlilik Yaşının Değişimi, TAYA-2016

Evlilik Kuşağı	Erkek											Toplam	
	İstanbul	Batı Marmara	Ege	Doğu Marmara	Batı Marmara	Akdeniz	Orta Anadolu	Batı Karadeniz	Doğu Karadeniz	Kuzey Doğu Anadolu	Orta Doğu Anadolu		Güney Doğu Anadolu
2007-2016	27,61	26,66	26,84	26,88	26,93	27,73	26,51	26,66	27,17	25,65	26,87	25,65	26,99
1997-2006	24,98	24,80	24,80	24,71	24,32	25,33	24,81	24,40	25,07	25,12	24,96	24,33	24,82
1987-1996	24,41	24,05	23,59	23,82	23,33	24,86	22,82	22,86	23,04	24,47	22,90	22,60	23,75
1977-1986	23,05	23,01	23,06	23,08	22,55	23,22	22,33	21,60	22,55	22,05	21,89	21,23	22,70
1967-1976	22,33	21,73	22,76	21,52	21,69	22,16	20,25	21,36	20,91	20,84	21,56	20,54	21,73
1957-1966	21,58	20,95	21,50	21,28	20,74	21,34	20,27	20,25	21,12	20,52	20,41	19,74	20,93
<1957	19,90	20,44	19,54	20,13	19,37	19,12	18,11	19,47	19,48	19,24	22,75	18,99	19,64
Toplam	24,96	23,92	24,00	24,03	23,84	24,71	23,24	22,94	23,26	23,81	23,81	23,06	24,05
Kadın													
2007-2016	24,05	23,62	23,37	23,38	23,68	23,24	21,78	23,00	23,48	21,02	22,18	22,54	23,23
1997-2006	21,20	21,04	21,12	21,24	21,02	21,16	20,18	20,69	21,89	20,33	19,88	19,98	20,91
1987-1996	20,56	20,22	20,05	19,86	19,83	20,16	19,58	19,38	19,54	18,72	19,10	18,68	19,86
1977-1986	19,62	19,64	19,77	19,58	19,49	19,59	18,85	18,90	19,26	18,63	18,27	17,91	19,32
1967-1976	18,79	18,27	18,83	17,94	18,75	19,16	18,36	18,20	18,19	18,45	17,29	17,30	18,44
1957-1966	18,08	17,82	18,18	18,02	17,05	17,30	16,69	17,03	18,12	16,56	16,17	16,10	17,41
<1957	16,39	16,77	16,70	16,49	16,68	16,31	15,57	16,87	17,57	16,83	16,17	16,38	16,55
Toplam	21,02	20,16	20,20	20,23	20,30	20,36	19,41	19,44	19,95	19,21	19,39	19,39	20,15
Toplam													
2007-2016	25,84	25,19	25,09	25,05	25,29	25,48	23,73	24,59	25,25	23,06	24,18	23,95	25,04
1997-2006	23,08	22,91	22,93	22,92	22,61	23,15	22,29	22,30	23,22	22,61	22,10	21,90	22,77
1987-1996	22,46	22,13	21,79	21,72	21,50	22,35	21,04	20,99	21,30	21,14	20,72	20,41	21,70
1977-1986	21,25	21,39	21,36	21,24	20,89	21,34	20,39	20,08	20,85	20,14	19,99	19,44	20,91
1967-1976	20,15	19,61	20,65	19,41	20,09	20,40	19,17	19,61	19,48	19,30	18,88	18,78	19,84
1957-1966	19,30	19,13	19,40	19,28	18,29	18,72	18,03	18,08	19,18	18,05	17,62	17,49	18,68
<1957	17,18	18,15	17,42	17,80	17,46	17,41	16,22	17,60	18,28	17,29	18,89	17,36	17,49
Toplam	22,89	21,97	21,98	21,98	21,93	22,37	21,05	20,92	21,47	21,16	21,27	21,02	21,93

nuçları, Türkiye’de ilk evlilik yaşının 1957-2016 döneminde 1,4 katına çıktığını göstermektedir ($p<0,01$). İkinci modelde, evlilik kuşağı değişkeniyle birlikte eğitim süresi ve sosyoekonomik seviye değişkenleri de modele girmektedir. Bu modelde de evlilik kuşaklarına göre ilk evlilik yaşının artışı devam etmektedir. Eğitim süresi arttıkça ilk evlilik yaşı yükselmektedir. 15 yıl ve daha fazla süreli eğitime sahip olan kadınların ilk evlilik yaşı, 0-4 yıl eğitime sahip olan kadınların 1,42 katıdır ($p<0,01$). Sosyoekonomik seviyeye göre de ilk evlilik yaşının değiştiği gözlenmektedir. En düşük sosyoekonomik seviyedeki kadınların ilk evlilik yaşıyla karşılaştırıldığında, orta sosyoekonomik seviyede olan kadınların ilk evlilik yaşının %2; yüksek sosyoekonomik seviyede olan kadınların ilk evlilik yaşının %7; en yüksek sosyoekonomik seviyede olan kadınların ilk evlilik yaşının ise %9 daha yüksek olduğu görülmektedir ($p<0,01$). Geleneksellik seviyesi, tören sayısı ve eşte aranan özellik sayısının eklendiği üçüncü modelde, evlilik kuşaklarının ve eğitim süresinin ve tüm kategorilerinin hâlen istatistiksel olarak anlamlı olacak şekilde önemli değişkenler olduğu görülmektedir. Sosyoekonomik seviye değişkenine bakıldığında ise çok düşük sosyoekonomik seviyede bulunan kadınların ilk evlilik yaşı ile düşük ve orta seviyede refaha sahip kadınların ilk evlilik yaşları arasında farklılık kalmadığı, yüksek ve çok yüksek refah seviyesine sahip kadınların ilk evlenme yaşının ise hâlen istatistiksel olarak anlamlı olacak şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu modelde yer alan geleneksellik seviyesi değişkeninin ilk evlilik yaşına olan etkisine daha detaylı bakıldığında, geleneksellik seviyesi azaldıkça ilk evlilik yaşının istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde arttığı görülmektedir

($p<0,01$). Evlilik öncesi yapılan tören sayısının ve eşte aranan özellik sayısının ilk evlilik yaşının değişimi üzerinde etkili olmadığı görülmektedir ($p>0,05$). Diğer tüm değişkenlerin de eklenmesiyle oluşturulan dördüncü modelde, evlilik kuşağı, evlilik süresi ile sosyoekonomik seviye ve geleneksellik seviyesi değişkenlerinin, hız oranları biraz azalmış olsa da hâlen dirençli oldukları görülmektedir. Tören sayısı ve eşte aranan özellik sayısı değişkenlerinin bu modelde de ilk evlilik yaşı üzerinde etkili değişkenler olmadıkları görülmektedir. Bir başka etkili olmayan değişken kadınların 15 yaşına kadar yaşadıkları yerleşim yerine ilişkin olandır. Bölgelere göre bakıldığında, Güney Doğu Anadolu Bölgesi’nde yaşayan kadınların ilk evlilik yaşlarıyla karşılaştırıldığında, sadece İstanbul, Ege, Orta Anadolu ve Doğu Karadeniz Bölgelerinde yaşayan kadınların ilk evlilik yaşlarının daha yüksek olduğu görülmektedir ($p<0,05$). Diğer bölgelerde ise kadınların ilk evlilik yaşları arasında önemli bir farklılaşma bulunmamaktadır. Bu sonuçlar, betimsel analizlerde ortalama ilk evlilik yaşı üzerinde etkili olan değişkenlerin, çok değişkenli analizlerde de, diğer değişkenlerin kontrolü altında, etkili olmaya devam ettiğini göstermektedir. Bu analizler temelinde ilk evlilik yaşında evlilik kuşakları bağlamında gözlenen artışın gerçek bir artış olduğunu söylemek mümkündür.

VI. Erken Yaşlarda Yapılan Evliliklerin

Değişimi

Evliliğin zamanlaması konusunda, ortalama ilk evlenme yaşının değişimi kadar evliliklerin yaşlara göre kümülatif (yığılmalı) olarak değişimi de önemli bilgiler sağlamaktadır. Kümülatif ilk evlenme yüzdelerine bakıldığında (Tablo 8) ve

Tablo 3.7. Kadınların İlk Evlilik Yaşının Belirleyicileri, Poisson Regresyon Analizi*, TAYA-2016

Değişkenler	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4	
	Anlamlılık	Hız oranı	Anlamlılık	Hız oranı	Anlamlılık	Hız oranı	Anlamlılık	Hız oranı
Evlilik kuşağı								
2007-2016	0,000	1,402	0,000	1,320	0,000	1,321	0,000	1,323
1997-2006	0,000	1,257	0,000	1,218	0,000	1,220	0,000	1,221
1987-1996	0,000	1,196	0,000	1,161	0,000	1,168	0,000	1,170
1977-1986	0,000	1,171	0,000	1,137	0,000	1,145	0,000	1,145
1967-1976	0,000	1,115	0,000	1,097	0,000	1,106	0,000	1,105
1957-1966	0,000	1,049	0,000	1,045	0,000	1,051	0,000	1,050
<1957	-	1,000	-	1,000	-	1,000	-	1,000
Eğitim süresi								
0-4	-	-	-	1,000	-	1,000	-	1,000
5-7	-	-	0,000	1,144	0,000	1,091	0,000	1,105
8-11	-	-	0,000	1,171	0,000	1,115	0,000	1,109
12-15	-	-	0,000	1,223	0,000	1,197	0,000	1,147
>15	-	-	0,000	1,419	0,000	1,341	0,000	1,208
Sosyoekonomik seviye								
Çok Yüksek	-	-	0,000	1,094	0,000	1,081	0,000	1,078
Yüksek	-	-	0,000	1,066	0,000	1,055	0,000	1,053
Orta	-	-	0,025	1,016	0,380	1,006	0,490	1,005
Düşük	-	-	0,805	1,002	0,635	,997	0,452	0,995
Çok Düşük	-	-	-	1,000	-	1,000	-	1,000
Geleneksellik seviyesi								
Düşük	-	-	-	-	0,000	1,075	0,000	1,066
Orta	-	-	-	-	0,000	1,057	0,000	1,053
Yüksek	-	-	-	-	-	1,000	-	1,000
Tören sayısı					0,071	1,004	0,079	1,015
Ešte aranan özellik sayısı					0,801	1,000	0,946	1,000
15 yaşına kadar yaş, YY								
İl Merkezi	-	-	-	-	-	-	0,913	1,001
İlçe Merkezi	-	-	-	-	-	-	0,965	1,001
Bucak-Köy	-	-	-	-	-	-	0,899	1,002
Yurt dışı	-	-	-	-	-	-	,	1,000
Bölge								
İstanbul	-	-	-	-	-	-	0,001	1,027
Batı Marmara	-	-	-	-	-	-	0,274	1,013
Ege	-	-	-	-	-	-	0,015	1,022
Doğu Marmara	-	-	-	-	-	-	0,150	1,013
Batı Anadolu	-	-	-	-	-	-	0,328	1,009
Akdeniz	-	-	-	-	-	-	0,000	1,034
Orta Anadolu	-	-	-	-	-	-	0,205	,986
Batı Karadeniz	-	-	-	-	-	-	0,310	1,011
Doğu Karadeniz	-	-	-	-	-	-	0,006	1,036
Kuzey Doğu Anadolu	-	-	-	-	-	-	0,270	,983
Orta Doğu Anadolu	-	-	-	-	-	-	0,792	,997
Güney Doğu Anadolu	-	-	-	-	-	-	-	1,000

*Çalışma durumu ve eşle tanışma şekli değişkenleri modele sokulmuş olmalarına karşın istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır.

evlilik kuşağı dikkate alınmadığında, 18 yaşından önce evlenmenin özellikle kadınlar arasında oldukça yaygın olduğu görülmektedir. Erkekler arasında TAYA-2006'da %6,5 olan erken evlenme oranının TAYA-2016'da %5,5'e gerilediği görülmektedir. TAYA-2006'da erkeklerin %65'i 24 yaşına kadar ilk evliliklerini yaparken bu oran TAYA-2016 döneminde %57'dir. Kadınlar için bakıldığında, TAYA-2006'da %31,2 olan erken evlenme oranının TAYA-2016'da %27,6'ya düştüğü görülmektedir. TAYA-2006'da kadınların %90,7'si 24 yaşına kadar ilk evliliklerini yaparken bu oranın TAYA-2016'da %85,3'e düştüğü görülmektedir. Bu bulgular, erkeklerin ve özellikle kadınların zaman içinde ilk evlilik yaşlarını ertelediklerini bir kez daha teyit etmektedir.

Kadınlar arasında erken evlenmenin seviyesine temel değişkenler doğrultusunda bakıldığında (Tablo 9), 16 yıl ve daha fazla eğitimi olan kadınlar arasında %1'in altında olan 18 yaşından önce evlenme yüzdesi 5-7 yıl eğitimi olan kadınlarda %30'a, 0-4 yıl eğitimi olan kadınlarda ise %48'e yükselmektedir. 0-4 yıllık eğitim süresine

sahip kadınların %9'unun da 15 yaşından önce evlenmiş oldukları dikkat çekmektedir. Çalışma durumuna göre bakıldığında, sosyal güvencesiz bir işte çalışan kadınların %34'ünün 18 yaşından önce evlenmiş oldukları, çalışmayan kadınların %4'ünün 15 yaşından önce evlenmiş oldukları gözlenmektedir. Kişilerin sosyoekonomik seviyesi azaldıkça erken yaşta evlenmenin yaygınlığı artmaktadır. Çok yüksek refah seviyesine sahip kadınlar arasında 18 yaşından önce evlenenlerin oranı sadece %4 iken bu oran çok düşük refah seviyesine sahip kadınlar arasında %40 seviyesine ulaşmaktadır. Çok düşük sosyoekonomik seviyeye sahip kadınlar arasında 15 yaşından önce evlenenlerin oranı %7'ye kadar yükselmektedir. Geleneksellik seviyesi yükseldikçe erken evlenme yaygınlığı artmaktadır.

Geleneksellik seviyesi düşük olan kadınların arasında %10 olan erken evlenme yaygınlığı geleneksellik seviyesi yüksek olan kadınların arasında %44'e yükselmektedir. Geleneksellik seviyesi yüksek olan kadınlar arasında 15 yaşından önce evlenme yaygınlığı %6'ya yükselmektedir.

Tablo 3.8. İlk Evlenme Yaşının Cinsiyete Göre Yığılmalı Yüzde Dağılımı, 2006-2016

Evlilik yaşı	TAYA-2006	TAYA-2011	TAYA-2016
Erkek			
<18	6,5	6,4	5,5
18-24	65,0	61,2	57,0
25-29	93,5	91,6	90,0
30-34	98,6	98,2	97,9
35-39	100,0	99,6	99,5
40 ve +	100,0	100,1	100,0
Kadın			
<18	31,2	29,2	27,6
19-24	90,7	87,9	85,3
25-29	98,3	97,2	96,8
30-34	99,5	99,2	99,2
35-39	100,0	99,7	99,8
40 ve +	100,0	100,0	100,0

Tablo 3.9. Erken Evlenme Seviyesinin Kadınların Temel Özelliklerine Göre Yüzde Dağılımı, 2016

Temel özellikler	15 yaşından önce	15-17 yaşlar arasında	18 yaşından önce	18 yaş ve sonrası	Toplam
Eğitim Süresi					
0-4	9,2	38,3	47,5	52,5	100,0
5-7	2,5	27,7	30,2	69,8	100,0
8-11	1,1	21,8	22,9	77,1	100,0
12-15	0,1	4,5	4,6	95,4	100,0
16 ve +	0,0	0,4	0,4	99,6	100,0
Çalışma durumu					
Sosyal güvenceli çalışıyor	1,1	11,0	12,1	87,9	100,0
Sosyal güvencesiz çalışıyor	2,8	31,0	33,8	66,2	100,0
Çalışmıyor	4,1	26,2	30,3	69,7	100,0
Sosyoekonomik seviye					
Çok Yüksek	0,3	3,7	4,1	95,9	100,0
Yüksek	1,0	14,2	15,2	84,8	100,0
Orta	2,8	23,4	26,2	73,8	100,0
Düşük	4,5	29,0	33,5	66,5	100,0
Çok Düşük	6,9	32,9	39,8	60,2	100,0
Geleneksellik seviyesi					
Düşük	1,0	8,9	9,9	90,1	100,0
Orta	3,1	24,6	27,7	72,3	100,0
Yüksek	6,4	37,2	43,6	56,4	100,0
Eşyle tanışma ortamı					
Aile, akraba çevresi	4,4	29,0	33,5	66,5	100,0
Komşu ve mahalle çevresi	4,0	27,5	31,5	68,5	100,0
Okul/ dersane/ kurs	0,4	7,5	7,9	92,1	100,0
İş çevresi	1,5	8,2	9,7	90,3	100,0
Arkadaş çevresi	0,9	11,9	12,8	87,2	100,0
İnternet	2,3	11,5	13,8	86,2	100,0
15 yaşına kadar yaşanılan YY					
İl Merkezi	2,7	19,5	22,2	77,8	100,0
İlçe Merkezi	3,4	19,6	23,0	77,0	100,0
Bucak-Köy	4,4	31,5	36,0	64,0	100,0
Yurtdışı	1,1	19,2	20,3	79,7	100,0
Bölge					
İstanbul	3,0	19,5	22,5	77,5	100,0
Batı Marmara	1,5	24,2	25,7	74,3	100,0
Ege	3,4	24,0	27,3	72,7	100,0
Doğu Marmara	3,8	20,3	24,2	75,8	100,0
Batı Anadolu	3,2	23,8	27,0	73,0	100,0
Akdeniz	3,4	23,4	26,8	73,2	100,0
Orta Anadolu	3,7	30,0	33,7	66,3	100,0
Batı Karadeniz	3,6	29,7	33,3	66,7	100,0
Doğu Karadeniz	1,3	28,8	30,1	69,9	100,0
Kuzey Doğu Anadolu	4,2	33,2	37,4	62,6	100,0
Orta Doğu Anadolu	6,0	31,2	37,2	62,8	100,0
Güney Doğu Anadolu	6,2	30,1	36,3	63,7	100,0
Toplam	3,6	24,6	28,2	71,8	100,0

Tablo 3.10. Evlilik Kuşağına ve Cinsiyete Göre Erken Evlenmelerin Yüzde Dağılımı, 2016

Evlilik kuşağı	15 yaşından önce	15-17 yaşlar arasında	18 yaşından önce	18 yaş ve sonrası	Toplam
Erkek					
2007-2016	0,0	0,3	0,3	99,7	100,0
1997-2006	0,0	1,5	1,5	98,5	100,0
1987-1996	0,1	4,0	4,1	95,9	100,0
1977-1986	0,5	7,5	8,0	92,0	100,0
1967-1976	1,2	12,0	13,2	86,8	100,0
1957-1966	1,6	17,7	19,3	80,7	100,0
<1957	1,3	22,7	23,9	76,1	100,0
Toplam	0,3	5,2	5,6	94,4	100,0
Kadın					
2007-2016	0,0	7,9	7,9	92,1	100,0
1997-2006	0,9	16,7	17,7	82,3	100,0
1987-1996	1,8	26,1	27,8	72,2	100,0
1977-1986	3,5	28,3	31,8	68,2	100,0
1967-1976	7,0	36,2	43,2	56,8	100,0
1957-1966	12,9	43,6	56,5	43,5	100,0
<1957	16,4	51,6	68,0	32,0	100,0
Toplam	3,6	24,6	28,2	71,8	100,0

Eşle tanışma ortamı ile erken evlenme arasındaki ilişkiye bakıldığında, eşile okul/dershane/kurs ortamında ya da iş çevresinde tanışan kadınlar arasında erken evlenme yaygınlığının azaldığı (%8-10); aile ve akraba çevresinde ya da komşu ve mahalle ortamlarında tanışanlar arasında erken evlenme yaygınlığının arttığı (%32-33) görülmektedir. 18 yaşından önce evlenmenin yaygın olduğu gruplar arasında, beklendiği gibi, 15 yaşından önce evlenme yaygınlığı da yüksektir (%4).

On beş yaşına kadar bucak ve köylerde yaşayan, dolayısıyla sosyalleşme döneminin önemli bir bölümünü kırsal alanlarda geçirmiş olan kadınlar arasında yine 18 yaşından önce evlenmenin yaygın olduğu görülmektedir. Bölgesel olarak bakıldığında, tüm bölgelerde erken evlenme yaygınlığının %22'nin üzerinde olduğu görülmektedir. Karadeniz ve Orta Anadolu'da %30'un üzerine çıkan erken evlenme yaygınlığı, Doğu bölgelerinde daha da yükselerek %40 seviyesine yaklaşmaktadır. Bu bulgularla tutarlı olarak Orta Anadolu ve Güney Anadolu Bölge-

lerinde 15 yaşından önce evlenme yaygınlığı da yüksektir (%6).

Tablo 9'daki bulgular aracılığı ile yapılan bu analizler, farklı tarihlerde evlenmiş olan evlilik kuşaklarının ortak deneyimlerini yansıttığı için erken evlenme yaygınlığındaki güncel durumu göstermekten ve erken evlenme örüntüsünde zaman içinde meydana gelen değişimi vermekten uzaktır. Bu nedenle Tablo 10'da erken evlenmenin örüntüsü hem kadınlar hem de erkekler için evlilik kuşakları temelinde verilmektedir. Bu analizlerde, 1957 ve öncesinde evlenen kadınlar arasında %68 olan erken evlenme oranının zaman içinde azalarak araştırma tarihine en yakın evlilik kuşağı için %8'e gerilediği görülmektedir. Erken evlenen kadınların daha çok 15-17 yaşları arasında evlendikleri, 15 yaşından önce evlenen kadınların sınırlı kaldığı görülmektedir. Ancak özellikle 1972 öncesinde evlenen kadınlar arasında %16'ya kadar yükselen 15 yaşından önce evlenen kadın oranının, araştırma tarihine en yakın evlilik kuşağındaki kadınlar arasında

%1'in de altına düşmektedir. Kadınlar için yapılan bu analizler, 15-49 yaş grubuna sınırlanarak TNSA-2013 sonuçları ile karşılaştırıldığında, hem erken evlenmeye hem de erken evlenmenin yaş dağılımına ilişkin sonuçlar anlamında her iki araştırmadan gelen bulguların oldukça tutarlı olduğu görülmektedir. Kadınlar için hâlen önemli bir sorun alanı olarak görülen erken evlenmenin en eski evlenme kuşağında bulunan erkekler arasında %23 seviyesinde olmasına karşın zamanla azalarak %1'in altına gerilediği gözlenmektedir.

Erken evlenme riskinin belirleyicilerini saptamak için yapılan lojistik regresyon analizlerinin ilk modelinin sonuçları (Tablo 11), araştırma tarihine en yakın evlilik kuşağı ile karşılaştırıldığında kadınların erken evlenme riskinin evlilik kuşaklarında geriye doğru gidildikçe çok hızlı bir şekilde artarak 1957-1966 yıllarında evlenen kadınlar arasında 15 katına, 1957 ve öncesinde evlenen kadınlar arasında 25 katına kadar yükseldiği görülmektedir. Evlilik kuşağı değişkenine eğitim süresi ve sosyoekonomik seviye değişkenlerinin de eklenmesiyle oluşturulan ikinci modelin sonuçları, evlilik kuşağı değişkeninin hâlen oldukça etkili bir değişken olduğunu göstermektedir. Bu modelde, kadının eğitim süresi azaldıkça erken evlenme riskinin arttığı, 16 yıl ve daha fazla eğitimi olan kadınların deneyimleriyle karşılaştırıldığında, 0-4 yıl eğitimi olan kadınların erken evlenme riskinin yaklaşık olarak 6 katına çıktığı görülmektedir. Sosyoekonomik seviyeye göre bakıldığında, refah seviyesi düşüktükçe erken evlenme riskinin arttığı anlaşılmaktadır. Çok yüksek refah seviyesine sahip olan kadınlarla karşılaştırıldığında, erken evlenme riski yüksek refah seviyesinde olan kadınlar arasında 1,5 katına, orta refah seviyesinde 1,9 katına, düşük refah seviyesinde 2,1 katına, en düşük refah seviyesinde ise 3 katına çıkmaktadır.

Üçüncü aşamada, modele ilk iki modeldeki değişkenlere ek olarak geleneksellik seviyesi, tören sayısı ve eşte aranan özellik sayısı değişkenleri de girmektedir. Bu modelde de evlilik kuşağı

ve eğitim süresi değişkenlerinin hâlen anlamlı derecede erken evlilikler üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Sosyoekonomik seviye değişkeninde ise çok yüksek ve yüksek kategorileri arasındaki farklılık ortadan kalkmakta ($p>0,05$), sosyoekonomik seviye düştükçe erken evlenme riskinin arttığı gözlenmektedir. Geleneksellik seviyesinin artışı, erken evlenme riskini çok ciddi derecede artırmaktadır. Düşük geleneksellik seviyesiyle karşılaştırıldığında erken evlenme riski, orta geleneksellik seviyesindeki kadınlarda 1,4 katına ($p<0,01$), yüksek geleneksellik seviyesindeki kadınlarda ise 2,4 katına ($p<0,01$) çıkmaktadır. Evlilik öncesi yapılan tören sayısı ($p<0,01$) ve eşte aranan özellik sayısı ($p<0,05$) arttıkça erken evlenme riskinin azaldığı görülmektedir. Son modelde, evlilik kuşağı, eğitim süresi ve sosyoekonomik seviye, geleneksellik seviyesi, tören sayısı ve eşte aranan özellik sayısı değişkenlerinin etkisinin dirençli kalmaya devam ettiği, 15 yaşına kadar yaşanan yerleşim yerinin değişken olarak anlamlı olmakla birlikte hiçbir kategorisinin diğerinden farklılaşmadığı, bölge anlamında bakıldığında İstanbul'daki erken evlenme riskine oranla sadece Orta Anadolu ($p<0,05$), Kuzey Doğu Anadolu ($p<0,05$), Orta Doğu Anadolu ($p<0,01$) ve Güney Doğu Anadolu ($p<0,01$) Bölgelerinde erken evlenme riskinin yüksek olduğu, diğer bölgelerde ise İstanbul'dan farklı olmadığı ($p>0,05$) görülmektedir.

Modellerin açıklayıcılığına R-kare değeriyle bakıldığında, ilk aşamada %17 olan açıklayıcılığın giderek artarak son modelde %28'e kadar yükseldiği görülmektedir. Bu sonuçlar, her aşamada modele eklenen değişkenlerin erken evlenme riskinin belirleyicilerinin ortaya koyulması sürecinde önemli olduğunu göstermektedir.

Tablo 3.11. Erken Evlilik Riskinin Belirleyicileri, Lojistik Regresyon*, TAYA-2016

Değişkenler	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4	
	Anlamlılık	Risk oranı	Anlamlılık	Risk oranı	Anlamlılık	Risk oranı	Anlamlılık	Risk oranı
Evlilik kuşağı								
2007-2016	-	1,000	-	1,000	-	1,000	-	1,000
1997-2006	0,000	2,481	0,000	1,926	0,000	1,960	0,000	1,995
1987-1996	0,000	4,466	0,000	3,232	0,000	3,149	0,000	3,251
1977-1986	0,000	5,392	0,000	3,735	0,000	3,548	0,000	3,766
1967-1976	0,000	8,792	0,000	5,271	0,000	4,952	0,000	5,348
1957-1966	0,000	15,020	0,000	7,886	0,000	7,555	0,000	8,384
<1957	0,000	24,592	0,000	12,272	0,000	12,338	0,000	13,887
Eğitim süresi								
0-4	-	-	0,000	5,626	0,000	5,733	0,000	5,547
5-7	-	-	0,000	5,449	0,000	6,400	0,000	4,961
8-11	-	-	0,000	3,917	0,000	3,792	0,000	3,774
12-15	-	-	0,000	2,863	0,000	2,319	0,000	1,430
>15	-	-	-	1,000	-	1,000	-	1,000
Sosyoekonomik seviye								
Çok Yüksek	-	-	-	1,000	-	1,000	-	1,000
Yüksek	-	-	0,048	1,540	0,108	1,165	0,108	1,465
Orta	-	-	0,007	1,857	0,016	1,748	0,015	1,761
Düşük	-	-	0,001	2,147	0,006	1,903	0,005	1,938
Çok Düşük	-	-	0,002	2,922	0,018	1,766	0,020	1,759
Geleneksellik seviyesi								
Düşük	-	-	-	-	-	1,000	-	1,000
Orta	-	-	-	-	0,000	1,420	0,000	1,360
Yüksek	-	-	-	-	0,000	2,394	0,000	2,184
Tören sayısı								
	-	-	-	-	0,000	,904	0,000	,894
Ešte aranan özellik sayısı								
	-	-	-	-	0,015	,980	0,037	,983
15 yaşına kadar yaş, YY								
İl Merkezi	-	-	-	-	-	-	0,106	1,323
İlçe Merkezi	-	-	-	-	-	-	0,387	1,162
Bucak-Köy	-	-	-	-	-	-	0,465	1,134
Yurtdışı	-	-	-	-	-	-	-	1,000
Bölge								
İstanbul	-	-	-	-	-	-	-	1,000
Batı Marmara	-	-	-	-	-	-	0,376	,904
Ege	-	-	-	-	-	-	0,843	,984
Doğu Marmara	-	-	-	-	-	-	0,244	,903
Batı Anadolu	-	-	-	-	-	-	0,070	1,172
Akdeniz	-	-	-	-	-	-	0,478	,944
Orta Anadolu	-	-	-	-	-	-	0,023	1,267
Batı Karadeniz	-	-	-	-	-	-	0,918	1,010
Doğu Karadeniz	-	-	-	-	-	-	0,167	,839
Kuzey Doğu Anadolu	-	-	-	-	-	-	0,011	1,405
Orta Doğu Anadolu	-	-	-	-	-	-	0,003	1,393
Güney Doğu Anadolu	-	-	-	-	-	-	0,003	1,304
R Kare	-	0,174	-	0,256	-	0,278	-	0,284

*Çalışma durumu ve eşle tanışma şekli değişkenleri modele sokulmuş olmalarına karşın istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır.

VII. Evliliğin Kuruluşuna İlişkin Özelliklerin Değişimi

Türkiye Aile Yapısı Araştırması serisi, Türkiye’de evliliğin kuruluşuna ilişkin özelliklerin geleneksel pratiklerden modern pratiklere doğru bir dönüşüm içinde olduğunu göstermektedir. Evlilik kararının kim tarafından alındığına TAYA-2006, TAYA-2011 ve TAYA-2016 verileri temelinde bakıldığında (Tablo 12), kadının kendisinin ailesinin onayıyla yaptığı evliliklerin yaygınlığının değişmeyerek %27 seviyesinde kaldığı; kadının kendisinin ailesinin onayı olmadan karar verdiği evliliklerin artış eğilimi içinde olduğu; ailenin kadının onayını alarak karar verdiği evliliklerin %28’den %48’e yükselerek artış eğilimi içinde olduğu; ailenin kadının onayı olmaksızın karar verdiği evliliklerin ise %37’den %15’e düşerek hızla azaldığı görülmektedir. Bu bulgular Türkiye’de evliliklerin çok büyük ölçüde hâlen ailenin kararıyla kurulduğunu, ancak kadınların ve ailelerin rıza göstermelerinin yaygınlaşma eğilimi içinde olduğuna işaret etmektedir. Kaçma/kaçırılma, berdel ve diğer şekilde gerçekleşen evliliklerin yıllar itibarıyla önemli bir değişim içinde bulunmadığı görülmektedir. Ancak özellikle kaçma ve kaçırılma şeklinde gerçekleşen evliliklerin TAYA-2016 döneminde bile %7 seviyesinde olması dikkati çekmektedir.

Nikâh şeklindeki değişime bakıldığında, çiftlerin çok büyük ölçüde hem resmî hem de dinî nikâh yaparak evlendikleri görülmektedir. TAYA-2006’da her iki nikâhı da olan çiftlerin oranı %87’den TAYA-2016 döneminde %97’ye yükselmiştir. Bu yükselmeye tutarlı olarak sadece imam nikâhı ya da sadece resmî nikâhı olan çiftlerin oranında önemli azalmalar olmuştur. Sadece resmî nikâh yoluyla evlenen çiftlerin oranı 15 yıllık dönem içinde %9’dan %4’e; sadece dinî nikâhı olan çiftlerin oranı da %3’ten %1’e gerilemiştir. Başlık parası ödeme uygulamasının araştırmalar sürecinde önemli bir değişime uğramadığı, sadece kısmi bir azalma ile %19’dan %16’ya gerilediği görülmektedir. Akraba evliliğine bakıldığında da benzer bir durum söz ko-

Tablo 3.12. Evliliklerin Kuruluşuna İlişkin Özelliklerin Yüzde Dağılımı, TAYA-2006, TAYA-2011 ve TAYA-2016

Evlilik pratikleri	TAYA-2006	TAYA-2011	TAYA-2016
Evlilik kararı			
Kendisi, ailesinin onayı var	27,3	35,4	27,1
Kendisi, ailesinin onayı yok	1,9	2,9	2,6
Ailesi, kadının onayı var	27,9	44,3	47,8
Ailesi, kadının onayı yok	36,6	12,5	14,8
Kaçma/kaçırılma	6,1	4,3	7,3
Berdel/diğer	0,2	0,6	0,4
Nikah şekli			
Resmi ve dini	86,7	93,4	97,3
Sadece resmi	9,3	3,4	3,5
Sadece dini	3,4	3,2	1,3
Başlık parası			
Ödendi	81,2	81,1	83,3
Ödenmedi	18,8	18,9	16,1
Akraba evliliği			
Akraba değil	77,3	77,5	76,3
Akraba	22,6	22,5	23,7
<i>Birinci derece</i>	12,6	12,4	11,8
<i>Diğer akraba</i>	10,0	10,1	11,9
Tanışma şekli			
Aile/Akraba/Komşu/Mahalle Çevresi	85,8	78,7	79,3
Okul/Dershane/Kurs Çevresi	2,3	4,1	3,5
İş Çevresi	4,3	5,9	6,6
Arkadaş Çevresi	6,8	8,0	10,0
İnternet	0,1	0,1	0,6
Diğer	0,8	0,0	0,0
Toplam	100,0	100,0	100,0

nusudur. Akraba evliliği yapan kadınların oranı tüm araştırmalarda %23 olarak bulunmuştur. Birinci derece akraba evliliklerinin payında kısmi bir azalış, ikinci derece ve diğer akraba evliliklerinde ise kısmi bir artış görülmektedir. Eşlerin tanışma şekline/yerine ilişkin bulgular Türkiye’de aile/akraba/komşu/mahalle çevresinde tanışarak evlenme eğiliminde bir azalma olduğunu, buna

karşılık okul/dershane/kurs çevresinde, iş çevresinde, arkadaş çevresinde ve internet ortamında tanışma eğiliminde ise bir artış olduğunu göstermektedir.

Farklı evlilik kuşaklarının deneyimlerini yansıtmayan ve net değişimlerin görülmesini engelleyen tüm kadınlar bazında yapılan analizler sonrasında, aynı analizleri evlilik kuşaklarına göre yaparak evlenme pratiklerindeki net değişimleri görmek yararlı olacaktır. Tablo 13'teki evlilik kararının nasıl alındığına ilişkin bulgular evlilik kuşakları temelinde çiftlerin karar verdiği evliliklerin hızlı bir şekilde arttığını, ailelerin karar verdiği evliliklerin ise hızlı bir şekilde azaldığını göstermektedir. Kadının ailesinin onayını alarak karar verdiği evliliklerin yaygınlığı %9'dan %51'e; kadının ailesinin onayı olmaksızın karar verdiği evliliklerin yaygınlığı ise %1,7'den %3,3'e yükselmiştir. Ailenin kadının onayını alarak karar verdiği evliliklerin oranı dirençli bir şekilde %41'den %35'e; ailelerin kadının onayı olmaksızın karar verdikleri evliliklerin oranı ise hızlı bir şekilde %15'den %4'e gerilemiştir. Kaçma veya kaçırılma şeklinde gerçekleşen evliliklerin oranında da önemli bir azalma olmasına karşın bu evliliklerin oranının son evlilik kuşağında bile %7 seviyesinde olduğu gözlenmektedir. Berdel gibi daha geleneksel yollarla yapılan evliliklerde de azalma görülmektedir. Tüm evlilik kuşaklarında evliliklerin çok yüksek bir oranda (%96-98) her iki nikâhın kıyılması şeklinde yapıldığı görülmektedir. TAYA verilerinde, hangi nikâhın daha önce kıyıldığına ilişkin herhangi bir bilgi olmadığı için evlilik kuşaklarına göre yapılan analizlerin de bir miktar kirlilik içermesi mümkündür. Benzer analizler TAYA verileri yerine TNSA verileriyle yapıldığında, sadece dinî nikâhla başlayan evliliklerin ilk beş yıl içinde resmî nikâha geçiş yaptığı, sadece dinî nikâhta kalma oranının, özellikle yeni evlilik kuşaklarında, %2'lerin altına gerilediği görülmektedir. Evlilik kuşaklarına göre başlık parası pratiğindeki değişime bakıldığında, 1952 öncesindeki evlilik

kuşaklarında %35 olan oranın, 2007-2016 evlilik kuşağında %11'e düştüğü gözlenmektedir. TNSA verilerinden teyit edilen bu düşmenin çok büyük bir bölümü (%70) 1980'lerin ortalarına kadar gerçekleşmiştir. 1952 öncesinde evlenen kadınlar arasında %25 seviyesinde olan akraba evliliğinin yaygınlığı, 2007-2016 evlilik kuşağındaki kadınlar arasında %16'dır. Evlilik kuşaklarına göre takip edildiğinde, birinci derece akrabalar arasında yapılan evliliklerin hızla azaldığı (%15'den %7'ye), diğer akrabalar arasında yapılan evliliklerin ise dirençli kalmaya devam ettiği görülmektedir.

Tablo 13'te görüldüğü gibi, yüksek geleneksellik seviyesinde bulunan kadınların oranı zaman içinde azalarak %40'dan %18'e gerilemiştir. Bu gelişmeyle tutarlı olarak geleneksellik seviyesi düşük olan kadınların oranı da %8'den %47'ye yükselmiştir. Eşle tanışma ortamındaki değişime bakıldığında, aile ve akraba ortamında ya da komşu ve mahalle çevresinde tanışma oranlarında zaman içinde ciddi azalmalar olduğu görülmektedir. Buna karşılık okul, iş ve arkadaş çevresinde tanışmanın yaygınlığında önemli bir artış bulunmaktadır. Eşlerin tanışma ortamları arasına zaman içinde internet ve sosyal medyanın da giderek daha güçlü bir şekilde katıldığı görülmektedir.

Tablo 14'te geleneksellik endeksine göre kadınların temel özelliklerinin yüzde dağılımları verilmektedir. Kadınların geleneksellik seviyesinin eğitim seviyesi arttıkça azaldığı; sosyal güvençeli bir işte çalışan kadınlar arasında geleneksellik seviyesinin düştüğü; sosyoekonomik seviye düştükçe geleneksellik seviyesinin yükseldiği; en yüksek geleneksellik seviyesinin sosyalleşme sürecini büyük ölçüde kırsal alanlarda geçiren kadınlarda gözlemlendiği; Kuzey Doğu Anadolu, Orta Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu'da yaşayan kadınlar arasında yüksek geleneksellik seviyesinde olan kadınların oranının %52-56 seviyesine kadar yükseldiği görülmektedir.

Tablo 3.14. Geleneksellik Seviyesinin Kadının Temel Özelliklerine Göre Yüzde Dağılımı, TAYA-2016

Değişkenler	Düşük	Orta	Yüksek	Toplam
Eğitim süresi				
0-4	4,6	40,4	55,0	100,0
5-7	14,1	57,2	28,7	100,0
8-11	27,4	54,5	18,1	100,0
12-15	54,3	38,5	7,2	100,0
16 ve +	80,4	18,4	1,1	100,0
Çalışma durumu				
Sosyal güvenceli çalışıyor	56,1	36,2	7,8	100,0
Sosyal güvencesiz çalışıyor	16,1	49,3	34,6	100,0
Çalışmıyor	18,7	48,6	32,7	100,0
Sosyoekonomik seviye				
Çok Yüksek	71,6	23,3	5,1	100,0
Yüksek	45,6	40,9	13,6	100,0
Orta	25,3	51,5	23,2	100,0
Düşük	13,9	50,2	35,9	100,0
Çok Düşük	7,3	40,8	51,9	100,0
15 Yaşına kadar yaşanılan YY				
İl Merkezi	34,8	45,5	19,7	100,0
İlçe Merkezi	30,0	48,8	21,3	100,0
Bucak-Köy	11,0	47,1	41,9	100,0
Yurtdışı	37,4	45,9	16,7	100,0
Bölge				
İstanbul	34,0	41,5	24,5	100,0
Batı Marmara	31,4	52,7	15,9	100,0
Ege	26,2	55,3	18,5	100,0
Doğu Marmara	31,8	48,8	19,4	100,0
Batı Anadolu	23,1	50,7	26,2	100,0
Akdeniz	20,4	51,0	28,6	100,0
Orta Anadolu	13,1	51,4	35,5	100,0
Batı Karadeniz	17,5	47,0	35,4	100,0
Doğu Karadeniz	19,7	52,1	28,2	100,0
Kuzey Doğu Anadolu	10,5	37,3	52,2	100,0
Orta Doğu Anadolu	11,1	33,1	55,9	100,0
Güney Doğu Anadolu	9,9	34,2	55,9	100,0
Toplam	23,4	47,0	29,5	100,0

Tablo 15’te evlilik öncesi törenlerinin yapılma durumunun evlilik kuşaklarına göre dağılımına bakıldığında, kız isteme, söz kesme, nişan, kına gecesi, düğün gibi pratiklerin ilk evlilik kuşağında bile oldukça yüksek olan oranlarının sürekli bir artış içinde olduğu görülmektedir. Bu tür pratiklerin yaygınlığı son evlilik kuşağında %83 ile %93 arasında değişmektedir. Çeyiz serme pratiğinin yaygınlığı da %48’den %57’ye yükselmiştir. 1987 yılı öncesinde yapılan evliliklerde ancak %2 seviyesine ulaşabilen bekârlığa veda partisi uygulamasının 1997-2006 evlilik kuşağı için %3’e, 2007-2016 evlilik kuşağı için ise %7 seviyesine ulaşması dikkati çekmektedir. Evlilik öncesi yapılan törenlerin oransal artışıyla tutarlı olarak yapılan törenlerin ortalama sayısında zaman içinde 4,3’ten 5,1’e olmak üzere tedrici bir artış görülmektedir.

Eşte aranan özellikler için “önemli” veya “çok önemli” yanıtını veren kadın ve erkeklerin dağılımı yine evlilik kuşakları temelinde analiz edildiğinde (Tablo 16), erkek ve kadınların eşlerinde benzer özellikler kadar farklı özellikler de aradıkları görülmektedir. “Aile yapısının benzer olması” ve “ilk kez evlenecek olması” erkeklerin kadınlarda en çok aradığı özellikler iken, kadınların erkeklerde en çok aradığı özellikler “işinin olması” ve “aile yapısının benzer olması”dır. Bu durum, genel olarak erkeklerin kadınlarda “ilk kez evlenecek olma” özelliğini, kadınların ise erkeklerde “işinin olması” özelli-

ğini öncelikle aradığını göstermektedir. Erkekler eşleri olacak kadınların iyi eğitilmiş olmalarına ilişkin özelliği giderek daha fazla aramalarına karşın işlerinin olması özelliğini giderek daha az aramaktadır. Yine erkeklerin eşlerinin dindar olmasını, aynı mezhepten olmasını, aynı memleketten olmasını, aynı sosyal çevreden olmasını, aynı etnik kökenden olmasını ve benzer siyasi görüşten olmasını giderek daha az aradıkları görülmektedir. Kadınların eş olarak seçecekleri erkeklerde aradıkları özelliklere bakıldığında, kadınların eşlerinin eğitilmiş olmasını, işinin olmasını, çalışma saatlerinin az olmasını, aile yapısının benzer olmasını giderek daha çok; dindar olmasını, aynı mezhepten olmasını, aynı memleketten olmasını, aynı sosyal çevreden olmasını, aynı etnik kökenden olmasını ve benzer siyasi görüşten olmasını giderek daha az talep ettiği görülmektedir. Bu sonuçlar, erkek ve kadınların potansiyel eşlerinde aradıkları özelliklerin evlilik kuşaklarına göre zaman içinde önemli ölçüde değiştiğini göstermektedir.

Erkeklerin ve kadınların eşlerinde aradıkları özellik sayısının ortalamalarına bakıldığında, hem kadınlar hem de erkekler için aranan özellik sayısının azaldığı görülmektedir. Erkekler için evlenecekleri kadında aradıkları ortalama özellik sayısı 7,6’dan 6,3’e; kadınlar için evlenecekleri erkekte aradıkları ortalama özellik sayısının ise 7,8’den kısmi bir azalmayla 7,5’e gerilediği görülmektedir.

Tablo 3.15. Evlilik Kuşaklarına Göre Evlilik Öncesinde Yapılan Törenlerin Yüzde Dağılımı, 2016

Törenler	2007-16	1997-06	1987-96	1977-86	1967-76	1957-66	<1957	Toplam
Kız isteme	92,1	91,4	90,5	90,7	88,6	86,2	83,8	90,2
Söz kesme	88,1	87,5	85,6	85,5	81,8	77,1	74,6	84,9
Nişan	83,5	81,0	78,8	79,1	74,9	71,0	66,2	78,6
Kına gecesi	91,1	88,4	86,9	83,9	80,9	74,4	74,5	85,4
Düğün	93,3	90,0	89,1	86,5	85,3	81,0	80,8	88,3
Bekârlığa veda partisi	7,1	3,0	1,8	1,8	1,3	0,9	1,7	2,9
Çeyiz serme	56,5	62,3	63,1	60,9	53,4	50,5	48,2	58,6
Ortalama tören sayısı	5,1	5,0	5,0	4,9	4,7	4,4	4,3	4,9

Tablo 3.16. Ešte Aranan Özelliklerin Önemli ve Çok Önemli Olmasının Evlilik Kuşaklarına ve Cinsiyete Göre Yüzde Dağılımı, TAYA-2016

Aranan Özellikler	2007-16	1997-06	1987-96	1977-86	1967-76	1957-66	<1957	Toplam
Erkek								
İyi eğitilmiş olması	61,1	63,0	67,1	72,9	75,1	68,4	56,3	66,6
İşinin olması	42,4	48,1	58,5	65,5	65,4	63,5	60,7	55,1
Çalışma saatlerinin az olması	58,0	52,3	55,4	54,3	54,5	47,8	48,7	54,5
İlk kez evlenecek olması	82,2	81,1	84,9	86,5	87,2	88,1	83,6	84,2
Aile yapılarının benzer olması	83,6	83,8	84,9	86,4	88,4	87,2	86,6	85,2
Dindar olması	77,4	78,2	79,2	76,9	80,8	84,3	88,2	78,8
Aynı mezhepten olması	62,3	64,3	67,2	69,2	73,0	77,3	82,8	67,3
Aynı memleketten olması	27,5	29,9	33,7	37,9	44,2	50,0	58,4	34,8
Aynı sosyal çevreden olması	49,1	51,3	52,3	57,7	61,7	62,5	68,1	54,2
Aynı etnik kökenden olması	50,9	53,0	53,6	58,1	62,6	61,7	75,6	55,5
Benzer siyasi görüşten olması	34,7	35,2	34,4	38,6	45,1	46,6	50,8	37,4
Ortalama aranan özellik sayısı	6,3	6,4	6,7	7,0	7,4	7,4	7,6	6,7
Kadın								
İyi eğitilmiş olması	67,3	70,9	75,6	76,9	78,8	73,2	61,6	72,9
İşinin olması	91,9	93,3	92,1	92,7	90,6	86,4	78,6	91,2
Çalışma saatlerinin az olması	69,6	67,2	64,9	63,5	61,4	60,8	54,3	64,9
İlk kez evlenecek olması	81,0	81,1	85,3	85,5	86,5	85,5	81,6	83,7
Aile yapılarının benzer olması	87,8	88,3	88,6	90,9	90,2	88,6	83,0	88,7
Dindar olması	81,8	85,4	84,4	83,0	86,5	88,1	86,9	84,5
Aynı mezhepten olması	74,1	77,5	78,8	79,0	81,1	83,5	80,3	78,4
Aynı memleketten olması	34,6	39,1	43,3	47,3	55,2	58,4	59,3	44,7
Aynı sosyal çevreden olması	55,5	59,0	61,6	63,9	66,5	64,9	66,1	61,3
Aynı etnik kökenden olması	58,2	61,9	64,5	63,9	67,3	69,3	71,9	63,7
Benzer siyasi görüşten olması	45,0	48,1	49,7	52,8	56,5	54,3	53,2	50,3
Ortalama aranan özellik sayısı	7,5	7,7	7,9	8,0	8,2	8,1	7,8	7,8

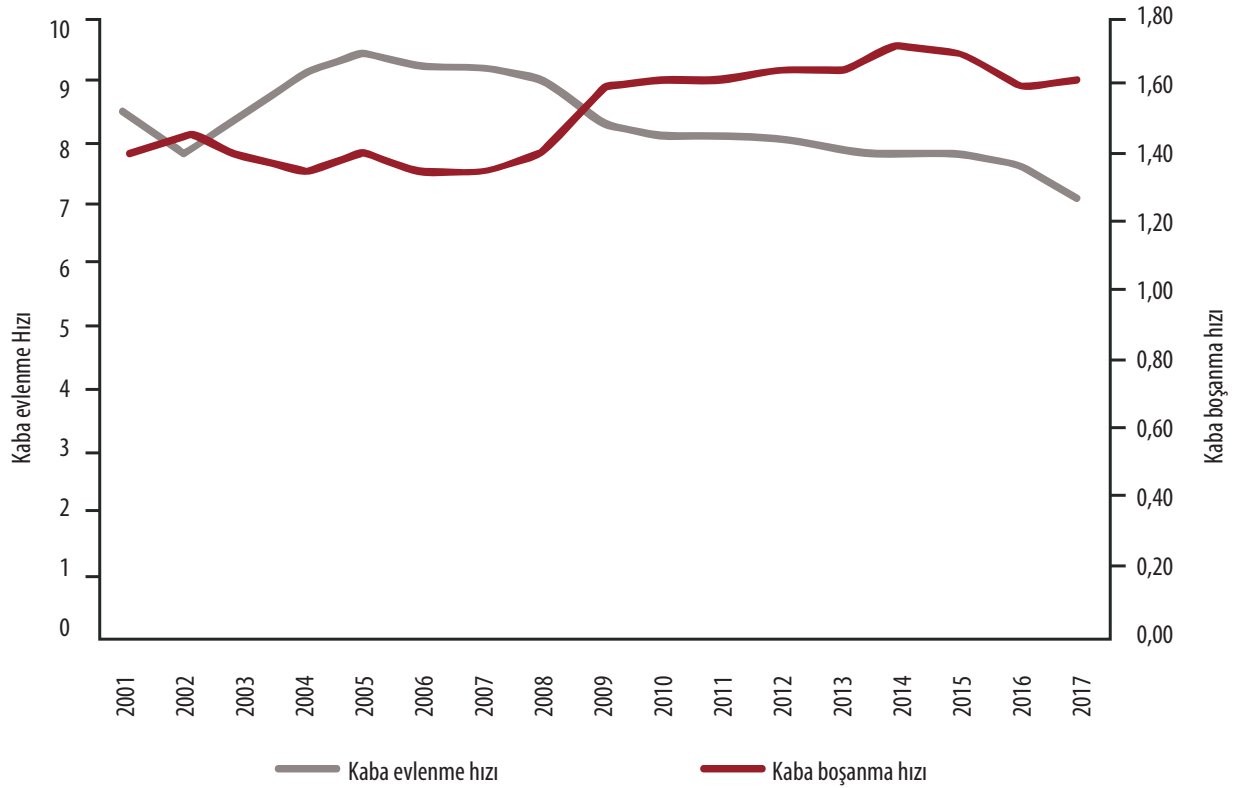
VIII. Evlilik Yaşı ve Evliliğin Başlangıcına İlişkin Pratiklerin Boşanma ile İlişkisi

Türkiye’de 2001-2017 döneminde kaba evlilik hızında azalış, kaba boşanma hızında ise artış görülmektedir. Kaba evlenme hızı binde 8,4’ten binde 7,1’e gerilerken kaba boşanma hızı binde 1,3’ten binde 1,6’ya yükselmiştir (Şekil 4). Sayısal olarak bakıldığında, bu dönemde evliliklerin sayısı %6 azalmış, boşanmaların sayısı ise %41 artmıştır.

Aile yapısı araştırmaları serisinden kadınların medeni durumunda meydana gelen değişime

bakıldığında (Tablo 17), hâlen evli olanların oranında %73’ten %64’e azalma görülürken hiç evlenmemiş olanların oranının %17’den %27’ye yükseldiği görülmektedir. Dul olan kadınlarda azalma görülürken boşanmış olan kadınların oranında yüzde 2.1’den yüzde 2.8’e yükselme yani %33’lük bir artış görülmektedir. Kadınların araştırma tarihine kadar olan tüm boşanmaları dikkate alındığında, TAYA-2006’da %4 olan kümülatif boşanma oranının TAYA-2016’da %8’e yükseldiği gözlenmektedir.

Şekil 3.4. Türkiye’de Kaba Evlenme ve Boşanma Hızlarının Değişimi, 2001-2017

Tablo 3.17. Kadınların Medeni ve Daha Önceki Boşanma Durumlarının Yüzde Dağılımı,

Medeni durum	TAYA-2006	TAYA-2011	TAYA-2016
Hiç evlenmedi	16,5	14,9	27,3
Hâlen evli	72,7	71,1	64,0
Boşanmış	2,1	3,0	2,7
Dul	8,8	10,1	5,5
Ayrı yaşıyor	0,0	0,9	0,5
Toplam	100,0	100,0	100,0
Daha önce boşanma yüzdesi	4,3	5,6	7,7

Evlilik kuşaklarına göre yapılan analizler (Tablo 18), genel seviyede %7,7 olan boşanmış kadınların oranının evlilik kuşaklarına göre %6,3’ten %11’e yükseldiğini göstermektedir. İlk evliliğini 15 yaşından önce gerçekleştiren kadınlar arasında %11 olan boşanma oranı 15-17 yaşlarında evlenen kadınlarda %8, 18 ve daha üstü yaşlarda evlenen kadınlar arasında ise %7,5’tir. Evlilik

kuşaklarına göre bakıldığında, ilk evliliğini 15 yaşından önce gerçekleştiren kadınlar arasında boşanma hızının %8’den %29’a, ilk evliliğini 15-17 yaşında yapan kadınlar arasında %7’den %10’a, ilk evliliğini 18 ve daha üstü yaşlarda yapan kadınlar arasında ise %5,1’den %11’e yükseldiği görülmektedir. Geleneksellik endeks değeri yüksek olan kadınlar arasında sadece %4 olan boşanmış olma durumu orta geleneksellik seviyesindeki kadınlar arasında %8, düşük geleneksellik seviyesindeki kadınlar arasında ise %11’dir. Zaman içindeki değişime bakıldığında, yüksek seviyede geleneksel olan kadınlar arasında boşanmış olanların oranı azalırken orta ve özellikle düşük seviyede geleneksel olan kadınlarda bu oranın arttığı görülmektedir. Geleneksellik seviyesi düşük olan kadınlar arasında boşanmış olanların oranı %4’ten %16’ya kadar yükselmektedir.

Tablo 3.18. Kadınların Boşanma ve Erken Evlenme Durumlarının Evlilik Kuşaklarına Göre Yüzde Dağılımı, 2016*

Değişkenler	2007-16	1997-06	1987-96	1977-86	1967-76	1957-66	<1957
Evlilik yaşı							
<15	29,2	12,5	18,4	9,1	8,1	7,6	11,3
15-17	10,0	10,1	7,7	5,9	5,5	7,2	8,0
>18	10,8	8,1	7,9	6,5	5,5	5,1	7,5
Geleneksellik endeksi							
Yüksek	4,3	3,6	3,9	3,1	2,8	6,0	3,6
Orta	10,3	8,7	8,8	8,0	6,8	6,6	8,4
Düşük	15,9	14,0	14,2	12,8	16,5	3,8	10,8
Toplam	10,8	8,5	8,0	6,5	5,7	6,3	7,7

*2007-2016 kuşağı henüz boşanma riskini tamamlamadığı için analiz dışı bırakılmıştır.

TAYA-2016'da %7,7 olan boşanmış kadın oranı, eğitim süresi sekiz yıl ve daha uzun olan kadınlar arasında %10-11'e, sosyal güvenceli bir işte çalışan kadınlarda %13'e, sosyoekonomik seviyesi yüksek olan kadınlar arasında ve İstanbul'da yaşayan kadınlarda %11'e yükselmektedir. Bu duruma karşılık, eğitim süresi dört yıl ve daha az olan kadınlar arasında %4'e kadar gerileyen boşanma oranının Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgesinde yaşayan kadınlar arasında %2-3 seviyesine kadar gerilediği görülmektedir. Eşiyle iş ve arkadaş çevresinde ve sosyal medyada tanışan kadınlar arasında %13-14 seviyesine çıkan boşanma oranı, eşiyle ailesi ve akrabası aracılığı ile tanışan kadınlar arasında %4 seviyesine gerilemektedir. Evlilik süresi uzadıkça boşanmış kadın oranının düştüğü görülmektedir. Evliliğinin ilk beş yılında olan kadınlar arasında %19'a kadar yükselen boşanmış kadın oranı, evliliğinin 16 ve daha üstündeki yılında olan kadınlar arasında önce %8'ye daha sonraki yıllarda ise %2'ye kadar düşmektedir. Kadınların sahip oldukları çocuk sayısının da boşanma durumu üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Sahip olunan çocuk sayısı arttıkça boşanma olasılığı azalmaktadır. Hiç çocuğu olmayan kadınlar arasında %14 olan boşanma oranının üç ve daha fazla çocuğu olan kadınlar arasında %3-5 seviyesinde kaldığı görülmektedir. Boşanmış kadınlar arasında evlilik öncesi yapılan ortalama tören sayısının ve eşte aranan özellik sayısının, boşanmamış kadınlara göre daha düşük olduğu görülmektedir.

TAYA-2016 verilerinden boşanma riskinin belirleyicilerini ortaya koymak için gerçekleştirilen dört aşamalı lojistik regresyon analizlerinin sonuçlarına bakıldığında (Tablo 20), birinci modelde yer alan evlilik kuşağı değişkeninin boşanma riski üzerinde oldukça önemli bir etkisi olduğu görülmektedir. 1957 ve öncesinde evlenen kadınların boşanma riskiyle karşılaştırıldığında, 1967-1976 evlilik kuşağından başlayarak boşanma riskinin arttığı görülmektedir. İlk evliliklerini 2007-2016 döneminde gerçekleştiren kadınlar arasındaki boşanma riski 1957 ve öncesinde evlenen kadınların 1,5 katıdır. İkinci modelde 1957 öncesinde evlenen kadınların boşanma riski ile 1957-1966 ve 1967-1976 döneminde evlenen kadınların boşanma riskinin farklı olmadığı görülürken ($p>0,05$), daha sonraki evlilik kuşaklarında yer alan kadınların boşanma riskinin daha yüksek olduğu görülmektedir ($p<0,01$). Bu aşamada modele giren erken evlenme durumu değişkenine bakıldığında, 18 ve daha sonraki yaşlarda evlenen kadınların boşanma riskiyle karşılaştırıldığında 15-17 yaşında evlenen kadınların boşanma riskinin 1,3 katına, 15 yaşından önce evlenen kadınların boşanma riskinin ise 2,3 katına çıktığı görülmektedir ($p<0,01$). Üçüncü modelde, evlilik kuşağı ve erken evlenme durumu değişkenleri dirençli bir şekilde boşanma riski üzerinde belirleyici olma durumlarını korumaktadırlar. Bu aşamada modele giren geleneksellik seviyesi değişkenine göre geleneksellik seviyesi

düşük olan kadınların boşanma riskinin geleneksellik seviyesi yüksek olan kadınların 4,1 katı olduğu gözlenmektedir.

Tablo 3.19a. Boşanma Oranlarının Kadının Temel Özelliklerine Göre Yüzde Dağılımı, TAYA-2016

Değişkenler	Boşanmamış	Boşanmış	Toplam
Eğitim süresi			
0-4	95,6	4,4	100,0
5-7	93,4	6,6	100,0
8-11	90,0	10,0	100,0
12-15	90,5	9,5	100,0
16 ve +	89,3	10,7	100,0
Çalışma durumu			
Sosyal güvenceli çalışıyor	87,3	12,7	100,0
Sosyal güvencesiz çalışıyor	93,1	6,9	100,0
Çalışmıyor	93,9	6,1	100,0
Sosyoekonomik seviye			
Çok Yüksek	89,0	11,0	100,0
Yüksek	92,3	7,7	100,0
Orta	93,3	6,7	100,0
Düşük	92,8	7,2	100,0
Çok Düşük	94,0	6,0	100,0
Gayrimenkul sahipliği			
Gayrimenkülü yok	92,1	7,9	100,0
En az bir gayrimenkülü var	91,2	8,8	100,0
15 Yaşına kadar yaşanılan YY			
İl merkezi	90,3	9,7	100,0
İlçe merkezi	92,2	7,8	100,0
Bucak-Köy	95,2	4,8	100,0
Yurt dışı	90,7	9,3	100,0
Bölge			
İstanbul	89,0	11,0	100,0
Batı Marmara	92,3	7,7	100,0
Ege	93,3	6,7	100,0
Doğu Marmara	92,8	7,2	100,0
Batı Anadolu	94,0	6,0	100,0
Akdeniz	92,9	7,1	100,0
Orta Anadolu	92,5	7,5	100,0
Batı Karadeniz	94,3	5,7	100,0
Doğu Karadeniz	96,6	3,4	100,0
Kuzey Doğu Anadolu	97,8	2,2	100,0
Orta Doğu Anadolu	97,3	2,7	100,0
Güney Doğu Anadolu	97,4	2,6	100,0

Tablo 3.19b. Boşanma Oranlarının Kadının Temel Özelliklerine Göre Yüzde Dağılımı,

Değişkenler	Boşanmamış	Boşanmış	Toplam
Eşikle tanışma ortamı			
Aile/Akraba	95,3	4,7	100,0
Komşu/Mahalle çevresi	92,7	7,3	100,0
Okul/Dershane/Kurs çevresi	92,7	7,3	100,0
İş çevresi	86,3	13,7	100,0
Arkadaş çevresi	86,1	13,9	100,0
İnternet ve diğer	87,4	12,6	100,0
Evlilik süresi			
1-5 yıl	81,0	19,0	100,0
6-10 yıl	88,4	11,6	100,0
11-15 yıl	91,3	8,7	100,0
16-20 yıl	92,2	7,8	100,0
21-25 yıl	95,9	4,1	100,0
26 ve +	97,8	2,2	100,0
Çocuk sayısı			
0	86,3	13,7	100,0
1-2	91,4	8,6	100,0
3-4	95,0	5,0	100,0
5 ve +	96,7	3,3	100,0
Ortalama tören sayısı	5,00	3,39	4,89
Ortalama eşte aranan özellik sayısı	7,91	6,92	7,84
Toplam	92,3	7,7	100,0

Tablo 3.20. Kadınlar Arasında Boşanma Riskinin Belirleyicileri, Lojistik Regresyon,

Değişkenler	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4	
	Anlamlılık	Risk oranı	Anlamlılık	Risk oranı	Anlamlılık	Risk oranı	Anlamlılık	Risk oranı
Evlilik kuşağı								
2007-2016	0,004	1,496	0,006	1,358	0,026	1,215	0,042	1,204
1997-2006	0,005	1,715	0,000	2,182	0,001	1,928	0,001	1,336
1987-1996	0,103	1,370	0,008	1,685	0,020	1,590	0,024	1,146
1977-1986	0,220	1,275	0,035	1,531	0,032	1,547	0,312	1,114
1967-1976	0,574	1,123	0,244	1,274	0,133	1,371	0,467	0,883
1957-1966	0,258	0,770	0,361	0,809	0,531	,864	0,402	0,938
<1957	-	1,000	-	1,000	-	1,000	-	1,000
Erken evlenme durumu								
<15	-	-	0,000	2,265	0,000	2,990	0,000	2,829
15-17	-	-	0,002	1,279	0,000	1,586	0,000	2,007
>17	-	-	-	1,000	-	1,000	-	1,000
Geleneksellik seviyesi								
Düşük	-	-	-	-	0,000	4,081	0,003	1,643
Orta	-	-	-	-	0,000	2,645	0,000	1,649
Yüksek	-	-	-	-	-	1,000	-	1,000
Çocuk Sayısı	-	-	-	-	-	-	0,000	,767
Eğitim süresi								
0-4	-	-	-	-	-	-	-	1,000
5-7	-	-	-	-	-	-	0,333	1,149
8-11	-	-	-	-	-	-	0,002	1,708
12-15	-	-	-	-	-	-	0,026	1,485
>15	-	-	-	-	-	-	0,051	1,517
Evlilik süresi	-	-	-	-	-	-	0,000	0,841
Tören sayısı	-	-	-	-	-	-	0,000	0,698
Ešte aranan özellik sayısı	-	-	-	-	-	-	0,000	0,932
Sosyoekonomik seviye								
Çok yüksek	-	-	-	-	-	-	0,000	2,912
Yüksek	-	-	-	-	-	-	0,008	2,297
Orta	-	-	-	-	-	-	0,035	1,851
Düşük	-	-	-	-	-	-	0,244	1,274
Çok Düşük	-	-	-	-	-	-	-	1,000
Gayrimenkul sahipliği								
Gayrimenkülü yok	-	-	-	-	-	-	-	1,000
Gayrimenkülü var	-	-	-	-	-	-	0,000	1,224
Eşi ile tanışma şekli								
Aile/Akraba	-	-	-	-	-	-	-	1,000
Komşu/Mahalle çevresi	-	-	-	-	-	-	0,916	0,988
Okul/Dershane/Kurs	-	-	-	-	-	-	0,155	0,717
İş çevresi	-	-	-	-	-	-	0,041	1,385
Arkadaş çevresi	-	-	-	-	-	-	0,027	1,359
İnternet ve diğer	-	-	-	-	-	-	0,951	1,026

Tablo 3.20. Kadınlar Arasında Boşanma Riskinin Belirleyicileri, Lojistik Regresyon, 2016 (devam)

Değişkenler	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4	
	Anlamlılık	Risk oranı	Anlamlılık	Risk oranı	Anlamlılık	Risk oranı	Anlamlılık	Risk oranı
15 yaşına kadar YYY	-	-	-	-	-	-	-	-
İl merkezi	-	-	-	-	-	-	0,000	1,697
İlçe merkezi	-	-	-	-	-	-	0,021	1,304
Bucak-Köy	-	-	-	-	-	-	-	1,000
Yurt dışı	-	-	-	-	-	-	0,306	0,736
Bölge	-	-	-	-	-	-	-	-
İstanbul	-	-	-	-	-	-	0,022	1,694
Batı Marmara	-	-	-	-	-	-	0,049	1,191
Ege	-	-	-	-	-	-	0,000	2,317
Doğu Marmara	-	-	-	-	-	-	0,006	1,970
Batı Anadolu	-	-	-	-	-	-	0,000	2,445
Akdeniz	-	-	-	-	-	-	0,004	1,977
Orta Anadolu	-	-	-	-	-	-	0,001	2,360
Batı Karadeniz	-	-	-	-	-	-	0,042	1,749
Doğu Karadeniz	-	-	-	-	-	-	0,722	0,877
Kuzey Doğu Anadolu	-	-	-	-	-	-	0,457	0,709
Orta Doğu Anadolu	-	-	-	-	-	-	0,797	0,912
Güney Doğu Anadolu	-	-	-	-	-	-	-	1,000
R Kare	-	0,110	-	0,374	-	0,431	-	0,446

*Çalışma durumu değişkeni modele sokulmuş olmasına karşın istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır.

Dördüncü modelde ilk üç aşamada modele giren evlilik kuşağı, erken evlenme durumu ve gelecekteki seviyesi değişkenlerinin, bu aşamada modele giren tüm olası değişkenlerin kontrolü altında, hâlen boşanma riski üzerinde anlamlı derecede etkili olduğu görülmektedir ($p<0,01$). Bu aşamada modele giren diğer değişkenlerin etkilerine bakıldığında, kadınların sahip olduğu çocuk sayısı arttıkça boşanma olasılığının düştüğü, evlilik süresi arttıkça boşanma olasılığının yükseldiği görülmektedir ($p<0,01$). Bu aşamada modele sürekli değişken yapısıyla giren evlilik süresi, tören sayısı ve eşte aranan özellik sayısı değişkenlerinin de boşanma riskiyle ters yönde ilişkili oldukları görülmektedir. Yani evlilik süresi, tören sayısı ve eşte aranan özellikler arttıkça boşanma olasılığı düşmektedir. Kadınların sosyoekonomik seviyesi arttıkça boşanma olasılığının 2,9 katına çıktığı görülmektedir ($p<0,01$). Gayrimenkul sahibi olan kadınlar arasında bo-

şanma riskinin gayrimenkul sahibi olmayan kadınlara göre 1,2 kat daha fazla olduğu görülmektedir ($p<0,01$). Eşiyle iş ve arkadaş çevresinde tanışan kadınların boşanma olasılığı eşiyle aile ve akraba ortamında tanışan kadınların 1,4 katıdır. Betimsel analizlerle elde edilen eşiyle internet ortamında tanışan kadınların boşanma oranının yüksek olduğuna ilişkin bulgunun çok değişkenli analizlerin sonuçları tarafından teyit edilmediği görülmektedir. Sosyalleşme sürecini kırsal alanlarda geçiren kadınlara göre bu süreci kentsel alanlarda (il ve ilçe merkezlerinde) geçiren kadınlar arasında boşanma olasılıkları daha yüksektir. Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayan kadınların boşanma riskiyle karşılaştırıldığında, Doğu Karadeniz, Kuzey Doğu Anadolu ve Orta Doğu Anadolu Bölgelerinde yaşayan kadınların boşanma deneyimlerinin istatistiksel olarak farklı olmadığı ancak bu deneyimin diğer bölgelerde, özellikle de Ege, Batı Anadolu

ve Orta Anadolu Bölgelerinde yaşayan kadınların boşanma deneyimlerinden oldukça farklı olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar Türkiye’nin daha gelişmiş bölgelerinde yaşayan kadınların boşanma risklerinin daha yüksek olduğunu bir kez daha teyit etmektedir.

Modellerin açıklayıcılığına R-Kare değeri temelinde bakıldığında, ilk modelde %11 olan açıklayıcılığın her modelde artış göstererek son modelde %45 seviyesine kadar yükseldiği görülmektedir. Bu sonuçlar, her aşamada modele giren değişkenlerin boşanma riskinin belirlenmesinde önemli bir katkısı olduğunu göstermektedir.

IX. Sonuçlar ve Politika Öncelikleri

A. Sonuçlar

Çalışmanın bulguları Türkiye’de yaşanan demografik dönüşüme koşut olarak evlilik ve boşanma seviyesinde ve örüntüsünde birbiriyle ilişkili altı temel sonuca işaret etmektedir.

1. Çalışmanın birinci önemli bulgusu Türkiye’de evliliğe giriş yaşının hem erkeklerde hem de kadınlarda ertelenmesine ilişkindir. Bu bulgulara göre, 1950’li yıllarda evlenen kadınlar için 16, erkekler için 19 olan ilk evlenme yaşı 2012-2016 döneminde evlenen kadınlarda 24’e, erkeklerde ise 28’e yükselmiştir. Çalışmanın sonuçları, ilk evlilik yaşının ertelenmesine karşın erkeklerin %90’ının, kadınların ise %95’inin 34 yaşına kadar ilk evliliklerini gerçekleştirdiklerini göstermektedir. Bu bulgular bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Türkiye’de evliliğin hem kadın hem de erkekler için bir erteleme davranışı olmasına karşın evrensel olduğunu bir kez daha teyit etmektedir.

2. Çalışmanın ikinci önemli bulgusu Türkiye’de daha çok kadınlar için bir sorun alanı olan erken evlenme (18 yaşından önce evlenme) yaygınlığının önemli ölçüde azalmasına ilişkindir. Çalışmanın sonuçları 1950’li yıllarda her 10 kadından

yaklaşık 7’sinin 18 yaşından önce evlendiğini; 2012-2016 döneminde ise her 10 kadından sadece birinin 18 yaşından önce evlendiğini göstermektedir. Erken evlenmeye ilişkin diğer bir önemli sonuç da kadınlar arasında eski evlilik kuşaklarında %16’ya kadar yükselen 15 yaşından önce evlenmenin son evlilik kuşaklarında tamamen ortadan kalkmış olmasıdır.

3. Çalışmanın üçüncü önemli bulgusu evliliğin kuruluşuna ilişkin olarak başlık parası ödeyerek evlenme, ailelerin kararıyla evlenme ve yakın akrabalarla evlenme gibi özelliklerin tedrici de olsa azalma eğiliminde olmasına ilişkindir. Evlilik kuşaklarına göre yapılan analizler son 60 yılda başlık parası ödenerek yapılan evliliklerin %69 azalarak %35’den %11’e, yakın akrabalarla yapılan evliliklerin %43 azalarak %28’den %16’ya, ailelerin kararı ile yapılan evliliklerin %51 azalarak %79’dan %39’a gerilediğini göstermektedir. Kadınların onayını almadan ailelerin kararıyla yapılan evliliklerin yaygınlığı ise %89 azalarak %38’den %4’e kadar düşmüştür. Kaçma, kaçırılma veya berdel gibi daha geleneksel uygulamaların da zaman içinde %11 seviyesinden %7 seviyesine kadar gerilediği görülmektedir. Uluslararası literatürde daha çok erken yaşta gerçekleştirilen evlilikler konusuyla ilişkilendirilerek kullanılan “zorla evlenme” (forced marriage) kavramsallaştırmasının (Ertürk vd., 2012), Türkiye’de geleneksel evlenme biçimleri olan, kadının onayı olmadan ailesinin kararıyla ya da berdel ve kaçırılma gibi geleneksel uygulamalarla evlenen kadınlar için kullanılmasının, zorla evlilik kavramının fiziksel, cinsel ve duygusal tacizi de içeren boyutları olması nedeniyle, uygun olmadığı görülmektedir. Ancak bu bulgular açısından önemli olan nokta, başlık parası, akraba evliliği, görücü usulü ve kaçma/kaçırılma/berdel gibi geleneksel evlenme pratiklerinin Türkiye’nin yaşadığı önemli sosyoekonomik ve demografik dönüşüm sürecinde bile dirençli olarak varlıklarını sürdürmeleridir.

4. Çalışmanın dördüncü temel bulgusu eşlerin tanışma ortamında aile/akraba/komşu ve mahalle çevresinden okul/dershane/iş ve arkadaş çevresine doğru bir dönüşüm olmasına ilişkindir. Evlilik kuşaklarına göre yapılan analizler Türkiye’de aile/akraba/komşu ve mahalle çevresinde tanışarak evlenen çiftlerin oranının %97’den %55’e gerilediğini, okul/dershane/iş ve arkadaş çevresinde tanışarak evlenen çiftlerin oranının ise %2,8’den %45’e yükseldiğini göstermektedir. Bu sonuçlar Türkiye’de son 65 yılda neredeyse yarı yarıya azalan geleneksel çevrelerde tanışarak evlenmenin hâlen yaygınlığını korumasına karşın genel eğilimin okul/dershane/iş ve arkadaş çevresi gibi daha modern tanışma ortamlarına doğru yöneldiğini göstermektedir.

5. Çalışmanın beşinci sonucu evliliğin kuruluşu sürecinde gerçekleştirilen törenlerin hem sayısal olarak hem de oransal olarak artış eğiliminde olmasına ilişkindir. 1957 ve öncesinde evlenen çiftler için ortalama tören sayısı 4,3 iken 2007-2016 döneminde evlenen çiftler için bu ortalamanın 5,1’e yükseldiği görülmektedir. Bu dönemde gözlenen sayısal artışın yanında, aynı dönemde kız isteme, söz kesme, nişan, kına gecesi, düğün ve çeyiz serme gibi evlilik öncesinde yapılan törenlerin yaygınlığında önemli artışlar görülmektedir. Evlilik öncesi yapılan törenler anlamında bu dönemde meydana gelen en önemli gelişmenin 1957 ve öncesinde evlenen çiftler için oldukça düşük bir oranda gerçekleştirilen bekârlığa veda partisinin 2007-2016 evlilik kuşağında %7’ye kadar yükselmiş olmasıdır. Bu gelişmeler daha önce de vurgulandığı gibi, Türkiye’de evliliklerin kuruluşunda hem geleneksel hem de modern pratiklerin, geleneksel pratiklerin modern karakter kazanarak, bir arada gözlenebildiğini bir kez daha teyit etmektedir.

6. Çalışmanın altıncı sonucu boşanma hızlarının seviyesinde ve örüntüsünde yaşanan değişime ilişkindir. Hem aile yapısı araştırmaları hem de demografik araştırmalar, Türkiye’de boşanma

hızlarının genel seviyede olduğu kadar evlilik kuşaklarına göre de önemli bir artış içinde olduğunu göstermektedir. TAYA-2006 döneminde %4 olan boşanmış kadın oranının TAYA-2016 döneminde %8’e kadar yükseldiği görülmektedir. Evlilik kuşaklarına göre bakıldığında 1957 ve öncesinde evlenen kadınlar arasında %3-4 düzeyinde olan boşanma oranı, daha yakın dönemde evlenen kadınlar arasında %11’e kadar yükselmektedir. Çalışmanın sonuçları, ayrıca, 18 yaşından önce, özellikle de 15 yaşından önce, evlenen kadınlar ve düşük seviyede geleneksel endeks değerine sahip kadınlar arasındaki yüksek boşanma hızlarına dikkat çekmektedir. Demografik araştırmalar kullandıkları evlilik tarihçesi yaklaşımıyla boşanma hızlarının artışına paralel olarak yaşanan bir başka gelişme olan tekrar evlenmelerin artışına ve tekrar evlenmeler içinde daha yüksek boşanma oranlarına dikkat çekmektedir (Yüksel-Kaptanoğlu, Eryurt, Koç, 2012). Aile yapısı araştırmalarında veri eksikliği nedeniyle yapılamayan bu analizler ancak TAYA-2016 verisinden evlenme sayısı ile boşanma arasındaki ilişkiye bakılarak çıkarılabilmektedir. Bu analizlerin sonuçları, demografik araştırmalardan gelen sonuçları destekleyecek biçimde, evlilik sayısı arttıkça boşanmaların arttığını göstermektedir.

Yukarıda sıralanan sonuçlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Türkiye’de ilk evlilik yaşının, evliliğin kuruluşuna ilişkin özelliklerin ve boşanma hızlarının ani kopuşlar ve dönüşümler şeklinde değil bir süreklilik içinde yaşandığını göstermektedir. Bu nedenle, bu çalışma ile ortaya koyulan değişimlerin, takip ettikleri eğilime uygun olarak dönüşmeye devam edecekleri tahmin edilebilir. Modernleşme sürecinin hâlen dirençli bir şekilde geleneksel evlenme pratiklerini uygulayan alt gruplara da sirayet etmekte olduğunu gösteren bu sonuçlar, çalışmanın teorik çerçevesini oluşturan sosyal difüzyon ve öncüller teorik çerçevelerinin argümanlarıyla büyük ölçüde örtüşmektedir. Boşanma oranının hızlı

bir şekilde artması ve bu artışın kadınların eğitim seviyelerinin yükselmesiyle, ücretli iş gücü piyasasında giderek daha fazla yer almasıyla ve ekonomik durumlarının giderek iyileşmesiyle ilişkili olduğu düşünüldüğünde, bu sürecin Pando ve Agawaral (2005) tarafından geliştirilen “Çıkış Opsiyonu” (Theory of Exit Option) yaklaşımıyla açıklanabileceği görülmektedir.

B. Politika Öncelikleri

Türkiye’nin gelmiş olduğu sosyoekonomik ve kültürel gelişim düzeyi ve önüne koyduğu hedefler göz önüne alındığında, bu çalışmayla ortaya koyulan erken evliliklere ve boşanma sorun alanlarına ilişkin politikaların geliştirilmesinin zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda erken evliliklere ve boşanmalara ilişkin sorun alanlarında geliştirilecek politika öncelikleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Çalışmanın sonuçları Türkiye’de erken evliliklerin azalma eğilimi içinde olduğunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Ancak eğitimsiz kadınlar ve düşük gelirli hanelerde yaşayan kadınlar gibi sosyal gruplar arasında hâlen erken evliliklerin dirençli kalmaya devam ettiği görülmektedir. Bu nedenle erken evlenmenin azaltılması, giderek de ortadan kaldırılması için ilgili kurumlar tarafından özellikle bu dirençli grupları hedef alan ulusal ve yerel politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Türkiye’de bu sorun alanında ulusal politikaların geliştirildiği görülmektedir. 2014-2018 dönemini kapsayan *10. Kalkınma Planı*’nda çocukların üstün yararı ilkesine vurgu yapılarak eğitim, sağlık, adalet ve sosyal hizmetler alanlarındaki kamu hizmetlerine ulaşmaları önündeki engellerin kaldırılmasının gerekliliğinden söz edilmekte ve gençlere sunulan hizmetlerin kalitesinin yükseltilmesine gönderme yapılmaktadır. Bu vurgudan hareketle erken evliliklere yönelik geliştirilecek politikaların ve politika önceliklerinin ortaya koyulan bu perspektife uygun olması gerekmektedir. Yine bu konuyla ilişkili olarak T.C. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmet Bakanlığı (mülga T.C. Aile ve

Sosyal Politikalar Bakanlığı) koordinatörlüğünde ilgili kurum ve kuruluşların görüşleri alınarak hazırlanan *Ulusal Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2013-2017)* belgesinde yer alan tespit ve önerilerin süreklilik gösteren araştırmalarla ve farkındalık oluşturma faaliyetleri ile desteklenmesi gerekmektedir. Ancak bu politikaların ulusal politikalar olduğu düşünüldüğünde, bu sorun alanına ilişkin özellikle belediyeler ve yerel önderler üzerinden yürütülecek yerel politikaların geliştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

2. Türk Medeni Kanunu evlenecek kişilerin 17 yaşını doldurmuş olmaları şartını getirmektedir. İstisnai olarak olağanüstü durumlar söz konusu olduğunda hâkim kararıyla 16 yaşında evlenilebileceğini hüküm altına almaktadır. Türk Medeni Kanunu, Türk Ceza Kanunu ve Çocuk Koruma Kanunu’nda çocuk tanımında görülen uyumsuzlukların ve 18 yaş altı evliliklere yol açabilecek nitelikte yaş sınırlarının ortadan kaldırılarak, Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerdeki çocuk tanımını esas alacak yasal düzenlemelere gidilmesi ve evlilik yaşının da bu esaslara göre belirlenmesi gerekmektedir.

3. Erken evliliklerin azaltılması sürecindeki bir başka politika önceliği kadınların ve kız çocuklarının güçlendirilmesine yönelik politikaların geliştirilmesidir. Kız çocuklarının örgün eğitim sistemine girişlerinde ve bu sistemde kalışlarına ilişkin sorunların ortadan kaldırılması bu politika önceliğinin ilk ve en temel stratejisi olmalıdır. Yine bu bağlamda kız ve erkek çocukları arasında olgunlaşmaya ilişkin toplumsal algının kırılmasına dönük politikaların uygulanması yararlı olacaktır. Erkek çocukların ancak askerlik sonrası olgunlaştığı, kız çocuklarının ise âdet dönemi sonrasında başlayan olgunlaşma sürecinin onları erken evlenmeye uygun hale getirdiğine yönelik dinsel ve kültürel algıların farkındalık çalışmalarıyla ülke genelinde ve yerel düzeyde ortadan kaldırılması için çalışmaların yapılması gerekmektedir.

4. Boşanma sorun alanına ilişkin olarak yine 10. *Kalkınma Planı*'nda "...göç ve kentleşme, kültürel değerlerdeki aşınma, bireyselleşmenin artması, aile eğitimindeki eksiklikler, yeni iletişim teknolojileri gibi nedenlerle, aile üyeleri arasındaki iletişim azalmış, boşanmalar artmış, tek ebeveynli ailelerin oranı yükselmiş ve aile kurumu zayıflamaya başlamıştır..." vurgusu yapılarak boşanma sonucunda oluşan tek ebeveynli ailelerin sorunlarının çözümüne yönelik, izleme ve rehberlik ihtiyacı bulunduğundan sözü edilmekte ve boşanmaların azaltılması amacıyla aile danışmanlığı ve uzlaştırma mekanizmaları geliştirileceği belirtilmektedir. Kalkınma planında ortaya koyulan bu perspektifin, ilgili bakanlıkların eşgüdüm içinde yapacakları plan ve programlarla, sadece tek ebeveynli aileler perspektifinin dışına çıkan, kadının boşanma sonrasındaki yaşamını nasıl kurabileceğine odaklanan yaklaşımlarla desteklenmesi gerekmektedir.

5. Erken evlenme ve boşanma sorun alanlarına ilişkin olarak yürütülen izleme ve değerlendirme faaliyetlerinin daha etkin bir şekilde yapılabilmesi için bu iki sorun alanını da içeren araştırma serilerinin sürekliliğinin sağlanması gerekmektedir. Bu anlamda, Türkiye'de bu alanlara ek olarak daha birçok alanda politika önceliklerinin belirlenmesinde etkili olan 2006 yılından beri her beş yılda bir yapılan aile yapısı araştırmaları ile 1968 yılından beri her beş yılda bir gerçekleştirilen demografik araştırmaların sürekliliğinin sağlanması büyük önem taşımaktadır. Demografik araştırmalarla karşılaştırıldığında, erkeklerden de bilgi toplaması ve 50 yaşından büyük kişileri de içermesi nedenleriyle aile yapısı araştırmaları bu iki sorun alanına ilişkin olarak farklı boyutları da ortaya koyan bir yapıya sahiptir. Bu nedenlerle, aile yapısı araştırmaları serisinin soru kâğıtlarının olay tarihçesi yaklaşımlarını da benimseyecek şekilde güçlendirilmesi ve retrospektif bilgi toplayacak hale getirilmesi ve giderek zaman boyutundaki değişiklikler hakkında bilgi verecek şekilde panel yapısına dönüştürülmesi yararlı olacaktır.

X. Kaynakça

Adams, B. N. (2004). Families and family study in international perspective. *Journal of Marriage and Family*, 66(5), 1076-1088.

ASAGEM. (2011). *Tek Ebeveynli Aileler*. (Genel Yayın No:148, Bilim Serisi). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü.

ASAGEM. (2010). *Türkiye'de aile değerleri araştırması*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü.

Artun, E. (1998). Tekirdağ halk kültüründe geçiş dönemleri doğum-evlenme-ölüm. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 9(10), 85-107.

Aybek CM, Straßburger, G. and Yuksel-Kaptanoglu, I. (2015). Marriage Migration from Turkey to Germany: Risks and Coping Strategies of Transnational Couples, In: C.M. Aybek et al. (eds.), *Spatial Mobility, Migration, and Living Arrangements*, Springer International Publishing Switzerland, p. 23-42.

Aydemir, E. (2011). *Evlilik mi evcilik mi? Erken ve zorla evlilikler: çocuk gelinler*. Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK).

Bakırcı, N. (2006). *Niğde Masalları*. Niğde: Niğde Yüksek Öğretim Vakfı Yayınları.

Balaman, A. R. (1975). Güneydoğu Anadolu'da Berder Ailesi. *Türk Folklor Araştırmaları*, C, 16, 307.

Baykara-Krumme, H. (2015). Migrantenfamilien. In *Handbuch Familiensoziologie* (pp. 709-736). Wiesbaden: Springer VS.

- Beder-Sen, R. (1996). *Evliliğin kuruluşuna ilişkin özelliklerin doğurganlık ile ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü.
- Beşpınar, F. U. (2014). Türkiye’de evlilik. *Türkiye aile yapısı araştırması: tespitler ve öneriler* içinde (s.112-169). Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- Bildircin, F. D., Kurtoglu, E., Kokcu, A., Işık, Y., Ozkarci, M., & Kuruoglu, S. (2014). Comparison of perinatal outcome between adolescent and adult pregnancies. *The Journal of Maternal-Fetal & Neonatal Medicine*, 27(8), 829-832.
- Blacker, C.P. (1947) Stages in Population Growth. *Eugenics Review*, 39(3): 88-101.
- Boratav, P.N. (1994). *100 Soruda Türk Folkloru*. (3. Baskı). İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Casterline, J.B. (2001). Diffusion processes and fertility transition: introduction. In: Casterline, J.B. (ed). *Diffusion processes and fertility transition: Selected perspectives*. (3-38). Washington, D.C: National Academic Press.
- Cetorelli, V. (2014). The Effect on Fertility of the 2003–2011 War in Iraq. *Population and development review*, 40(4), 581-604.
- Civelek, Y. ve Koç, İ. (2009). Türkiye’de “İmam Nikahı”. *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar e-dergisi*.
- Clark, S. (2004). Early Marriage and HIV Risks in Sub-Saharan Africa, *Studies in Family Planning*, 35(3), 149-160.
- Cornell, L. L. (1989). Gender differences in remarriage after divorce in Japan and the United States, *Journal of Marriage and the Family*, 51(2), 457-463.
- Çakır, H. (2013). *Sosyo-kültürel ve ekonomik faktörler çerçevesinde erken evlilikler: Ankara Pursaklar örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi.
- Çakmak, D. (2009). Türkiye’de çocuk gelinler. *Birinci Hukukun Gençleri Sempozyumu-Hukuk Devletinde Kişisel Güvenlik*, Bildiri Tam Metinler E-kitabı. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
- Çopuroğlu, Y. C. (2000). Fırat havzası evlilik kültürü I: Düğün öncesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 163-193.
- Dağdelen, G. (2011). *Erken evlilik: Türkiye’de van ili örneği*, Yayınlanmamış lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü.
- Davis, R. L. (2008). “Not Marriage at All, but Simple Harlotry”: The Companionate Marriage Controversy. *Journal of American History*, 94(4), 1137-1163.
- Duben, A., & Behar, C. (2002). *Istanbul Households: Marriage, family and fertility, 1880-1940* (Vol. 15). Cambridge: Cambridge University Press.
- Ergöçmen, B. ve Hancıoğlu A. (1992). The Impact of Marital Status on Fertility in Turkey, BIB/EAPS Seminar on “Demographic Implications on Marital Status”, Bonn, October 27-31, 1992.
- Erturk, Y., Bredal, D. A., Gupta, T., Bano, D. S., Balzani, M., Hossain, S., & Chantler, K. (2012). *Forced marriage: Introducing a social justice and human rights perspective*. London: Zed Books Ltd.
- EUROSTAT (2018). Marriage and Divorce Statistics. <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Marriage_and_divorce_statistics> (2018, April 09).

- Farber, N. (2003). *Adolescent pregnancy, policy and prevention services*. New York: Springer Publishing Company.
- Finer, L. ve Philibin, M. (2013). Sexual initiation, contraceptive use, and pregnancy among young adolescents. *Pediatrics*, (131), 1-6.
- Fussel, E. ve Palloni, A. (2004). Persistent marriage regimes in changing times. *Journal of Marriage and Family, Special Issue International Perspectives on Families and Social Change*, 66 (5), 1201-1213.
- Givens, B. P., & Hirschman, C. (1994). Modernization and consanguineous marriage in Iran. *Journal of Marriage and the Family*, 820-834.
- Goode, W. J. (1951). Economic Factors and Marital Stability. *American Sociological Review*, 16, 802-812.
- Goode, W. J. (1962). Marital Satisfaction and Instability: A Cross-Cultural Class Analysis of Divorce Rates. *International Social Science Journal*, 14, 507-526.
- Goode W. J. (1963). *World revolution and family patterns*. New York: Free Press.
- Goode, W. J. (1993). *World Changes in Divorce Patterns*. New Have, CT: Yale University Press.
- Gottschalk, N. (2007). Uganda: early marriage as a form of sexual violence. *Forced Migration Review*, 27, 53.
- Gujarati (2004). *Advanced Statistics, SPSS*.
- Héritier, F. (2005). Quel sens donner aux notions de couple et de mariage?. *Informations sociales*, (2), 6-15.
- Hortaçsu, N. (2007). Family- versus couple-initiated marriages in Turkey: Similarities and differences over the family life cycle, *Asian Journal of Social Psychology*, 10, 103-116.
- HÜNEE (2014). 2013 *Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, TC Kalkınma Bakanlığı ve TÜBİTAK.
- HÜNEE (2015). 2013 *Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması İleri Analiz Çalışması*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, TC Kalkınma Bakanlığı ve TÜBİTAK.
- Jones, G. W. (1997). Modernization and divorce: Contrasting trends in Islamic Southeast Asia and the West. *Population and Development Review*, 95-114.
- Kara Uzun, A., & Şimşek Orhon, F. (2013). Adolesan Gebeliklerin Anne Ve Bebek Sağlığına Olan Etkileri. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*; Cilt: 66 Sayı: 01; 019-024.
- Karabulut, A., Ozkan, S., Bozkurt, A. I., Karahan, T., & Kayan, S. (2013). Perinatal outcomes and risk factors in adolescent and advanced age pregnancies: comparison with normal reproductive age women. *Journal of Obstetrics and Gynaecology*, 33(4), 346-350.
- Kalmijn, M., & Poortman, A. R. (2006). His or her divorce? The gendered nature of divorce and its determinants. *European sociological review*, 22(2), 201-214.
- Keskin, F. Yayla, Z. ve Koç, İ. (2018). The Pattern of Civil and Religious Marriage Transitions in Turkey: Evidence from Demographic Surveys Based on Marriage Cohorts, *1st Ferhunde Özbay Memorial Conference: Family, Marriage and Women's Employment in Turkey*, 9 Mart 2018, İstanbul.

- Koç, İ. (2014). Türkiye’de Doğurganlık Seviyesi ve Örüntüsünün Değişimi: 1968-2011, *Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler ve Öneriler İleri Analiz Çalışması* içinde (172-197). Ankara: Çizge Tanıtım ve Kırtasiye Ltd. Şti.
- Koç, İ., & Eryurt, M. A. (2017). The causal relationship between consanguineous marriages and infant mortality in Turkey. *Journal of biosocial science*, 49(4), 536-555.
- Koç, İ., Eryurt, M. A., Adalı, T. & Seçkiner, P. (2010). *Türkiye’nin demografik dönüşümü: doğurganlık, aile planlaması, anne-çocuk sağlığı ve beş yaş altı ölümlerde değişimler: 1968-2008*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü.
- Koç, İ. ve Koç. D. (1998). Türkiye’de Evliliğe Karar Verme Süreci ve Bu Sürece Etkide Bulunan Faktörler. *The Turkish Journal of Population Studies*, 20:43-56.
- Kornblum, W. (2011). *Sociology in a changing world*. Hampshire: Cengage Learning.
- Lesthaeghe, R. (1992). Beyond economic reductionism: the transformation of the reproductive regimes in France and Belgium in the 18th and 19th century”, In C. Goldscheider (ed): *Fertility transitions, family structure & population policy* (1-44). Brown University Studies in Population and Development, Boulder, Colorado: Westview Press,
- Levine, N. (1982). Social change and family crisis: The nature of Turkish divorce. *Sex roles, family and community in Turkey*, 323-347.
- Livi-Bacci, M. (1986). Social-group forerunners of fertility control in Europe. In: Coale, A.J. and Watkins, S.C (eds.). *The decline of fertility in Europe* (182-200). Princeton: Princeton University Press.
- Luhmann, N. (1995). Aşk ve Evlilik; Çoğalmanın Düşün Yapısı. (çev. Ayşe Kıran), *Cogito* (Bahar sayı 4, 217-224), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Malhotra, A. (1997). Gender and the timing of marriage: Rural-urban differences in Java. *Journal of Marriage and the Family*, 434-450.
- North, A. (2010). Drought, drop out and early marriage: Feeling the effects of climate change in East Africa. *Equals: Newsletter for Beyond Access*, 24.
- Notestein, F. W. (1953) “Economic Problems of Population Change“, Proceedings of the Eighth International Conference of Agricultural Economists, New York, 13-31.
- Nüfusçu, A. G. G. A., & Yılmaz, A. (2012). Evlilik Pratiklerinin Dönüşüm/Yeniden Üretim Sürecinde Evlendirme Programları. *İLETİŞİM*, 16(16).
- OECD (2011). *The Future of Families to 2030 Projections, Policy Challenges and Policy Options: A Synthesis Report*. Paris.
- OECD (2017). OECD Family DataBase. <<http://www.oecd.org/els/family/database.htm>> (2018, April 09).
- Örnek, S. V. (1995). *Türk Halkbilimi*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Özbay, F. (1978). Türkiye’de Doğurganlık Düzeyine ve Değişmelerine Etki Eden Ara Değişkenler. *Türkiye’de Nüfus Yapısı ve Nüfus Sorunları: 1973 Araştırması*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Özcan, D. (2016). Uşak Yöresinde Evlilikle İlgili Ritüel ve Büyüsel İçerikli Pratikler. *Tarih Okulu Dergisi*, 9, 259-272.

- Palloni, A. (2001). Diffusion in sociological analysis. In: Casterline, J.B. (ed.). *Diffusion processes and fertility transition: selected perspectives (66-114)*. Washington, D.C.: National Academic Press.
- Preston, S. H., & McDonald, J. (1979). The incidence of divorce within cohorts of American marriages contracted since the Civil War. *Demography*, 16(1), 1-25.
- Rubio, G. (2013). *The Love Revolution: Decline in Arranged Marriages in Asia, the Middle East and Sub-Saharan Africa*. Los Angeles: Mimeo, University of California..
- Rubio, G. (2014). *How Love Conquered Marriage: Theory and Evidence on the Disappearance of Arranged Marriages*. Merced: University of California.
- Sarac, M. & Koç, İ. (2017). Whose marriage is more resistant to the risk of divorce in Turkey?: Self-choice marriages or arranged marriages?, presentation at the British Society for Population Studies (BSPS) Annual Meeting 2017, Liverpool, İngiltere.
- Soyer, G.B. (1982). Evlilik Oranlarının Doğurganlık Üzerine Etkisi, Nüfus Dinamiği Programı Bilim Uzmanlığı Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- South, S. J. (1985). Economic conditions and the divorce rate: A time-series analysis of the postwar United States. *Journal of Marriage and the Family*, 31-41.
- Tacoğlu, T. P. (2011). Türkiye’de Gerçekleştirilen Geleneksel Evlilik Çeşitlerinin Nedenleri Ve Evlilikler Üzerinde Törenin Etkisi, *ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 4, 114-143.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2015). *Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması*, 2008. Araştırma ve Sosyal Politika Serisi 18, Gözden Geçirilmiş İkinci Basım, 2015, Ankara.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2015). *Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması*, 2014. Araştırma ve Sosyal Politika Serisi 23, Birinci Basım, 2015. İstanbul: Çizge Tanıtım ve Kırtasiye Ltd. Şti.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2014). *Türkiye’de aile yapısı araştırması 2011*. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2014). *Türkiye’de aile yapısı araştırması tespitler, öneriler*. Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2014). *Seçilmiş bazı ülkelere göre dünyada evlilik ve cinsel ilişkide yasal yaş sınırları*. (Bilgi Notu). Ankara: ASPB Araştırma ve Politika Daire Başkanlığı.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2015) *Türkiye’de Evlilik Tercihleri Nisan 2015*. Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Araştırma ve Politika Serisi 20, Ankara.
- Tekce, B. (2004). Paths of marriage in Istanbul: Arranging choices and choice in arrangements. *Ethnography*, 5 (2), 173–201.
- Tezcan, S., & Coşkun, Y. (2004). Türkiye’de 20. Yüzyılın Son Çeyreğinde Kadınlarda İlk Evlenme Yaşı Değişimi Ve Günümüz Evlilik Özellikleri. *Nüfusbilim Dergisi*, 26, 15-34.
- Thompson, W.S. (1929) Population. *American Journal of Sociology*, 34(6): 959-75.

- Thornton, A. (1985). Changing attitudes toward separation and divorce: Causes and consequences. *American Journal of Sociology*, 90(4), 856-872.
- Thornton, A. (2001) The Developmental Paradigm, Reading History Sideways, and Family Change. *Demography* 38(4), pp. 449-465.
- Tunçbilek, E., & Koc, I. (1994). Consanguineous marriage in Turkey and its impact on fertility and mortality. *Annals of human Genetics*, 58(4), 321-329.
- TÜİK (1995). *The population of Turkey, 1923-1994: Demographic structure and development*. Ankara: DİE Yayınları.
- TÜİK (2013). *İstatistiklerle Kadın 2012*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK (2018). Hayati istatistikler/evlenme istatistikleri. <<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27593>> (8 Mart 2018).
- TÜİK (2015). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2005-2015, Türkiye İstatistik Kurumu, Yayın no: 2015/221.
- Türkan, H. & Atahan, O. (2017). Hatay/Ovakent Özbeklerinde Evlilik. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (52): 222-237.
- UNICEF. (2001a). *Early marriage*. The Innocenti Digest, Florence: UNICEF Innocenti Research Centre.
- UNICEF. (2001b). *A league table of teeneage births in rich nations*. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre.
- UNICEF. (2005). *Early marriage: a harmful traditional practice, a statistical exploration*. New York: The United Nations Children's Fund.
- UNICEF. (2007). Protecting against abuse, exploitation and violence: child marriage: progress for children: A World Fit for Children Statistical Review. <http://www.unicef.org/progressforchildren/2007n6/index_41401.htm> (2014, November 20).
- UNICEF. (2014). *Child marriage is a violation of human rights, but is all too common: unicef data: monitoring the situation of children and women*. <<http://data.unicef.org/childprotection/child-marriage>> (2014, November 5).
- Ünalın, T. (1994), İdeal Evlenme ve Doğum Yaşları. *Nüfus Bilim Dergisi*, 16, 65-73.
- Van Bavel, J. (2004). Diffusion effects in the European fertility transition: historical evidence from within a Belgian town (1846-1910). *European Journal of Population*, 20(1): 63-85. doi:10.1023/B:EUJP.0000014572.66520.0d.
- Van de Kaa D. (1987). Europe's second demographic transition. *Population Bulletin* 42(1): 1-59. (Washington, DC: Population Reference Bureau).
- Yüksel-Kaptanoğlu, İ. ve Ergöçmen, B. A. (2014). Early marriage: Trends in Turkey, 1978-2008. *Journal of Family Issues*, 3, 1-18.
- Yüksel-Kaptanoğlu, İ. ve Ergöçmen, B. (2012). Çocuk gelin olayına giden yol. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 15 (2), 129-161.
- Yüksel-Kaptanoğlu, İ., Ali Eryurt, M. ve Koç, İ. (2012). Kadınların evlilik döngüsü: evlenme, boşanma ve yeniden evlenme. *Kadın/Woman*, 13 (1), 63-96.
- Yüksel-Kaptanoğlu, İ., Abbasoğlu-Özgören, A. & Keskin, F. (2015). Evlenme Riski Farklılaşan Kadın Grupları. 2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması İleri Analiz Çalışması, 50-90.

4.

**AİLE İÇİ ANLAŞMAZLIKLAR,
ÇOCUKLARA YANSIMALARI İle
ÇOCUĞUN DEĞERİNİN YILLAR
İÇERİSİNDE DEĞİŞİMİ**

Prof. Dr. Aylin İlden Koçkar

Doç. Dr. Mehmet Harma

AİLE İÇİ ANLAŞMAZLIKLAR, ÇOCUKLARA YANSIMALARI İle ÇOCUĞUN DEĞERİNİN YILLAR İÇERİSİNDE DEĞİŞİMİ

Prof. Dr. Aylin İlden Koçkar
Doç. Dr. Mehmet Harma

I. Özet

Bu makalede, ülkemizde 2016 TAYA verilerinden yola çıkarak aile içi sorun yaşama sıklığının belirleyicileri, ailede anlaşmazlıklara verilen tepkiler ile çocukta görülen davranış sorunları arasındaki ilişkiler ve aile içi şiddet döngüleri ile çocuklara verilen değer yıllar içerisindeki değişimi incelenmiştir. Aile içerisindeki şiddet döngüsü hem ailenin yapısı hem de çocuklarda oluşan davranışsal sorunlar bağlamında ele alınmıştır. Şiddete maruz kalan çocukların aile yapısı incelenmiş, çocuklara verilen cezaların ailedeki hangi özelliklerle ilişkili olabileceği değerlendirilmiştir.

II. Literatür Taraması

Aile içinde yaşanan sorun ve anlaşmazlıklar sadece ailedeki bireyleri değil, sosyal çevrenin ve toplumun da dengesini bozar, zira toplumun sağlıklı olması, ailenin sağlığı ile doğrudan ilişkilidir. Kültürden kültüre farklılık göstermekle birlikte yapılan araştırmalar işlevsel ailelerin birtakım ortak özelliklere sahip olduğunu göstermektedir. İlişkilerin açık iletişim ve güven üzerine kurulduğu, değişime uyum sağlama konusunda sınırların esnek olduğu, üyelerin bağımsızlığının desteklendiği, çocukların sorumluluk alma konusunda teşvik edildiği ve geleceğe dair iyimser olan aile bireylerinin daha mutlu bir aile ortamına sahip olduğu yapılan araştırmalarda vurgulanmaktadır (Nazlı, 2001). Ancak bu denklemin yakalamak her zaman mümkün olmamakta ve aileler işlevsiz hale gelebilmektedir. Ailelerin işlevsiz hale gelmesinin çok sayıda sebebi olabilir ve bu durum ailenin üyelerini olumsuz

yönde etkiler. Aile içinde yaşanan anlaşmazlıklar zaman zaman fiziksel ya da psikolojik şiddet ile sonuçlanmaktadır. Bu durum aile işlevlerinin sağlıklı bir şekilde yerine getirilmesini engellemekte, başta çocuklar olmak üzere aile üyelerinin ruh sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir. Aile içi çatışmalar, aile üyelerinin birbirleriyle olan ilişkilerinde kardeşler arası, eşler arası, ebeveyn ve çocuk ilişkisinde gözlemlenebilir. Yaşanan sorunlara farklı etkenler neden olmaktadır. Anlaşmazlık ve çatışmalarla baş etme sürecinde aile bireyleri sorunlar yaşamaktadır ve çatışma çözme becerilerinin yetersizliği, sorunların farklı boyutlar kazanmasına neden olmaktadır. Bu sorunlardan bazıları zayıf iletişim (aile üyelerinin birbiriyle konuşmaktan kaçınmaları), etkin dinlemeyi bilmemeleri, empati eksikliği, sorumlulukların paylaşılmaması, duygusal desteğin sağlanmaması olabilir (Kargı ve Akman, 2007).

Aile yaşamını olumsuz yönde etkileyen pek çok faktör arasında psikolojik, ekonomik, sosyolojik, kültürel, biyolojik ve çevresel etkenler sayılabilir. Tüm bunlara bağlı olarak aile, çeşitli nedenlerden dolayı çatışmaların, huzursuzlukların ve anlaşmazlıkların yaşandığı bir ortama dönüşebilmektedir.

Bu makalede, ülkemizde T.C. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (mülga T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı) Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından toplanan 2016 *Türkiye Aile Yapısı Araştırması* verileri ele alınarak aile içi sorun yaşama sıklığının belirleyicileri, ailede anlaşmazlıklara verilen tepkiler ile çocukta görülen davranış sorunları arasındaki ilişkiler ve aile içi şiddet döngüleri incelenmiştir. Aile içerisindeki şiddet döngüsü hem ailenin yapısı hem de çocuklarda oluşan davranışsal sorunlar bağlamında ele alınmıştır. Şiddete maruz kalan çocukların aile yapısı incelenmiş, çocuklara verilen cezaların ailedeki hangi özelliklerle ilişkili olabileceği değerlendirilmiştir.

¹Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, iskoc@hacettepe.edu.tr

²Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, melikesarac@hacettepe.edu.tr

A. Aile İçi Anlaşmazlıklar ve Çocuklara Etkileri

a. Aile İçi Şiddet Döngüsü

Aile içi anlaşmazlıklar ve aile içi şiddet olgusu birçok risk faktörüne bağlı olsa da bir kişinin düşük sosyoekonomik statüye sahip olması ve henüz kendi aile evinde dahi yeterince sorumluluk almamışken bir anda kendisini bir ev ve kurumsal ilişkinin sorumluluğu içerisinde bulması gibi durumlar aile içi sorun ve çatışmaların artmasında ve şiddetin gözlemlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Ailede şiddet olgusuna sosyoekonomik nedenler perspektifinden bakıldığında, eşler arasındaki şiddetin, üst sosyoekonomik statüye sahip kesime oranla düşük ve orta sosyoekonomik gruba üye olan çiftlerde daha fazla yaşandığı sonucuna ulaşılmıştır (Page ve İnce, 2008). Aile içi şiddet genel olarak “aile içinde bir bireyin yaşamının, bedeninin, psikolojik bütünlüğünün ya da özgürlüğünün güç ya da zor kullanılarak tehlikeye uğratılması” şeklinde tanımlanabilir (Stewart ve Robinson, 1998, s. 83). Aile içi şiddet ülkemizde çoğunlukla erkek tarafından kadına uygulanan şiddet şeklinde görülmektedir. Ayrıca kadın ve erkek arasında eşitsizliğin yaygın olduğu, erkeğin kadından üstün görüldüğü, kadın ve erkek rollerinin katı çizgilerle birbirinden ayrıldığı toplumlarda da kadının eşi tarafından fiziksel ve psikolojik şiddet görme ihtimalinin arttığı bildirilmektedir (Jewkes, 2014).

Eşler arasında sosyoekonomik düzey açısından çıkan bir diğer anlaşmazlık erkeğin çalışmıyor ya da çalışmak istemiyor olmasıdır. Erkeğin iş yaşamındaki istikrarsızlığı ile birlikte aile içerisindeki sorumluluğunu yerine getirememesi durumu, aile içi yaşanan sorunlara neden olmaktadır. Kadının sosyoekonomik statüsünün eşinden daha yüksek olması da anlaşmazlıklara neden olmaktadır. Eşler arasında özellikle kadını güçlü kılacak şekilde eğitim, kariyer, gelir gibi konularda

sosyoekonomik bir güç dengesizliği varsa aile içi anlaşmazlıkların ve şiddetin yaşanma ihtimali artmaktadır (Taylan, 2016). Bu bulgu, kadının kendinden daha güçlü olmasını kabullenmeyen erkeğin, gücünü kadına karşı şiddete başvurarak inşa etmeye çalıştığı şeklinde yorumlanmaktadır (Ahmedi ve Sadeghi, 2016). Bu bağlamda incelendiğinde aile içi anlaşmazlıkların sadece düşük gelirli ailelerde yaşanmadığı ortaya çıkmaktadır. Fakat, eğitim ve gelir düzeyi yüksek kadınlar sosyal, hukuki ve psikolojik yardım alma gibi kaynaklara daha kolay eriştikleri için aile içinde yaşanan sorunlar ile daha kolay başa çıkabilmekte, aile ortamındaki çatışma ortamından uzakta kalabilmektedir (Page ve İnce, 2008).

Sosyoekonomik statünün düşüklüğü eşler arasında anlaşmazlıklar yaratmakla birlikte ebeveynleri ile gençler arasında da sorunlara neden olmaktadır. Ebeveyn ve gençler arasındaki anlaşmazlıklar bağlamında incelendiğinde, eğitim hayatını tamamlamış ve ailesine ekonomik açıdan bağlı olan gençlerde çoğunlukla işsizlik, sorumlulukları yerine getirebilme becerisi, yaşam koşullarıyla ilişkili güçlükler veya sosyoekonomik statünün yetersizliği gibi konularda anlaşmazlıkların çıktığı görülmektedir. Eğitim hayatını devam ettirmesi nedeniyle ekonomik özgürlüğü bulunmayan gençlerde ise (çoğunlukla lisans eğitimi alan gençler) maddi ihtiyaçların karşılanmadığı veya mevcut koşullarda yaşanması için günlük harcamalardan kısıntıya gidilmesi gibi durumlarda ebeveyn ile çocuk arasında anlaşmazlıkların çıktığı sonucuna ulaşılmıştır (Fox ve Timmerman, 2000).

Şiddete uğrayan kadınların çocukları aile içi şiddetten hem kısa hem de uzun dönemde etkilenmektedir. Page ve İnce (2008) tarafından yapılan çalışmanın sonucuna göre erkeğin kadına şiddet uygulamasındaki en temel etmenlerden biri, kendi ailesinde de şiddet içeren bir ortama maruz kalmış olmasıdır. Babanın anneye şiddet uyguladığına tanıklık eden çocuk, şiddet uygula-

manın normal bir davranış biçimi olduğunu öğrenir. Şiddete tanıklık eden çocuk, gelecekte bir yetişkin olarak çeşitli toplumsal rol ve işlevler üstlenecektir ve bu tanıklık psikososyal sağlığını olumsuz etkileyecektir. Eşler arasında şiddetin olduğu ailelerde büyüyen çocukların, sonraki yıllarda şiddet uygulayıcısı olma ihtimali daha yüksektir. Bu görüşü destekleyen kuramlardan biri Bandura'nın "sosyal öğrenme" kuramıdır (Bandura, 1978). Diğer davranışların öğrenilmesinde olduğu gibi gözlem ve taklit yoluyla saldırganlık, şiddet, agresif tutumlar da öğrenilmektedir. Eşler arasında şiddetin olduğu ailelerde büyüyen çocuklar şiddeti bir çeşit stresle başa çıkma yöntemi olarak gözlemler ve öğrenirler. Bu kişilerin ileriki yaşlarında şiddet uygulayıcısı olma ihtimali daha yüksektir (Vuong, Silva ve Marchionna, 2009). Bu durum şiddete maruz kalma durumu için de geçerlidir çünkü çocuk saldırgan ve agresif tavırlar sergilemeyi gözlemlerken ve hatta model olarak alırken şiddete maruz kalmayı da öğrenmektedir. Bu iki durumda da eşler arasında şiddetin var olduğu bir ailede büyüyen çocuk davranışsal problemler yaşayabilir. Yapılan araştırmalara göre babasının annesine şiddet uyguladığına tanıklık eden çocuklarda görülen sorunlar arasında depresyon, kaygı bozukluğu, sosyal uyumsuzluk, dışa vurum ya da içe atım sorunlarının ve karşı olma/karşı gelme bozukluklarının oranı daha yüksek olarak bildirilmektedir (Kaymak Özmen, 2004). Bu çocukların ileriki yaşlarda madde kullanımı, intihar girişimleri ve evden kaçma davranışları açısından daha fazla risk taşıdığı bildirilmektedir (Polat, 2001). Aile içi şiddete tanıklık ederek yetişen çocuklar şiddet uygulayıcısı olabilirler ya da şiddete maruz kalma ile ilişkili olabilecek problemlerle karşılaşabilirler. Başkalarına şiddet gösterme (çoğunlukla akranları veya yaşça kendinden küçük çocuklar, varsa kardeşlerine), agresif davranışlarda bulunma ve yetişkinliklerinde kendi ailelerine şiddet uygulama ya da şiddete maruz kalma durumunu olağan karşılama söz konusu olabilmektedir. (Jeevasuthan ve Hatta, 2013).

Aile içi şiddetin bir döngü olduğu söylenebilir. Bir araştırmada, eşlerden bir tarafın diğer tarafa uyguladığı şiddetin, mağdur tarafından çocuklarına fiziksel veya psikolojik şiddet uygulamasıyla devam ettiği bildirilmiştir (Littman ve Paluck, 2015). Böylelikle, eşler arasında şiddetin var olduğu ailelerde büyüyen çocukların, şiddeti modelleyerek öğrendiklerinden, kısa veya uzun vadede davranışsal ve psikolojik sorunlar yaşayarak şiddete maruz kalan ya da şiddet uygulayan taraf olma ihtimali sağlıklı bir aile ortamında büyüyen çocuklara göre daha yüksek olabilir. Tüm bu durum ve sonuçları aile içi şiddet döngüsünü oluşturmaktadır.

b. Evlilik Yaşı

Aile içi anlaşmazlıklara ve sorunlara erken yaşta evliliklerin göz ardı edilemeyecek bir etkisi olduğu akademik araştırmalar sonucunda kanıtlanmıştır. Dünya genelinde her yıl yaklaşık 15 milyon kız 18 yaşına ulaşmadan evlenmektedir. Bu sayı erken yaşta evlenen erkeklere göre oldukça fazladır (UNICEF, 2016). *İnsan Hakları Beyannamesi*'nin ihlali anlamına gelmekle birlikte erken yaşta yapılan evlilikler aile içinde birçok anlaşmazlığın oluşmasına neden olmaktadır. Erken yaşta evlenme kişinin eğitim hayatının çoğunlukla yarıda kalması ya da çok erken dönemde noktalanması sonucunu doğurmaktadır. Bu durum genellikle kişilerin sosyoekonomik statülerinin iyileşmesinin önünde engeldir ve dolayısıyla yoksulluk içinde bir kısır döngüye neden olmaktadır. (Nimoh, 2017). Bu bağlamda erken yaşta evlilik, sosyoekonomik statünün yattığı aile içi anlaşmazlıkları da oluşturabilir. Ebeveynlikte yetersiz maddi ve manevi desteğe ve bu yetersiz desteğin ebeveyn ile çocuk arasında anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına neden olduğu da bildirilmiştir (Aerts, 2017). Evlilikte yaş farklarını temel alan çalışmalar, erkeğin kadından yaşça daha büyük olduğu durumlarda, kadının eşinden, çocukların ebeveynlerinden şiddet gördüğü ve aile içi anlaşmazlıkların daha çok yaşandığı bilgisine ulaşmıştır (Krahe, Bie-

neck ve Moller, 2005). Genç yaşta yapılan evliliklerin ileri yaşlara göre daha çok risk taşıdığı belirtilmiştir. Bu riskler, ilişkilerdeki deneyimsizlik, verilen sorumlulukları tam olarak yerine getirmeme, eşlerin ailelerinin de yaşanan problemlere dâhil olması, ekonomik yetersizlikler, yeni hayata adapte olma süreci gibi nedenlerle açıklanmaktadır (Camadan, Karataş ve Bozali, 2017).

Ülkemizde de yıllar içerisinde evlilik yaş ortalamasının yükselmiş olmasına rağmen (Kadın ort. 24,6; Erkek ort. 27,7), erken yaşta evlilik olasılığının hâlen devam ettiği söylenebilir (TÜİK, 2017). Bu durumun 2016 yılında elde edilmiş olan *Türkiye Aile Yapısı* verisinde ne şekilde gerçekleştiği ve aile içi çatışmalara ne şekilde yansıdığı bu makalede incelenecektir.

c. Aile İçi Çatışma ve Çocuklara Etkileri

Aile, çocuk için güven, denge, huzur ve kendisini bulmanın merkezidir. Ancak ailede çatışmaya maruz kalan çocuklar, davranışsal uyumsuzluk, saldırganlık içeren davranış sorunları ve akranları ile çatışmalı ilişkiler yaşayabilir (Cummings ve Davies, 1994; Grych ve Fincham, 1990). Çocuklar için ailede çatışmaya maruz kalmak rahatsız edici bir deneyimdir. Hem doğrudan hem de dolaylı biçimlerde çocuklarda olumsuz davranışlara neden olur. Örneğin bir araştırma, aile içi çatışma ile çocuğun davranışları arasında doğrudan bir ilişki bulmuştur (Miller, Cowan, Cowan, Hetherington ve Clingempeel, 1993). Bir başka araştırmada ise aile içindeki belirgin çatışma ile çocukluk döneminde görülen karşı gelme davranışları arasında, disiplin yöntemleri aracılığıyla dolaylı bir etki bulunmuştur (Mann ve MacKenzie, 1996). Bir diğer araştırmada ise ebeveynler tarafından bildirilen katı disiplin yöntemleri ve ailede çatışma görülmesi ile okulöncesi dönemdeki çocukların psikolojik uyum davranışları arasında hem doğrudan hem de dolaylı etkiler bulunmuştur (Buehler ve Gerard, 2002). Ancak aile içi çatışmaların çocuklara ne yönlü bir etkisi

olduğu henüz kesinleşmiş değildir. Bu nedenle, aile içi yaşanan sorunların sıklığının ve niteliğinin çocuklar üzerindeki etkileri bu makalede ele alınacaktır.

d. Ebeveynlerin Çocuklarına Verdikleri Cezalar

Çocuklar geleceğin temsilcileri olarak görülürler ve her açıdan sağlıklı olmaları, özellikle onları yetiştiren yetişkinlerin görevi olarak düşünülür. Bu yetişkinler arasında anne ve babaların rolü büyüktür ve yeni nesiller onların tutumları çerçevesinde gelişim gösterecektir (Bilir, Arı, Dönmez, Atik, San, 1991). Aile, çocukların ilk sosyal deneyimlerini elde ettiği ortam olduğu için ebeveynlerin tutarlı, sevgi dolu ve olumlu davranışları onların sağlıklı bir şekilde büyüyüp gelişmesi konusunda oldukça önemlidir (Yörükoğlu, 2000).

Ebeveynler, çocuklarını daha iyi eğitebilmek ve onların ileride daha iyi yetişkinler olmaları adına bazı ödül ve ceza yöntemleri uygulamaktadırlar. Çocuklarını ödüllendirmek isteyen anne ve babalar para, hediye, gezmeye gitme, övme, özel bir etkinlik yapma gibi çeşitli ödül yöntemleri uygulayabilmektedir. Diğer taraftan çocukları istenmeyen bir davranışta bulunan ebeveynler ise açıklama yapma, ceza ile tehdit etme, mahrum bırakma, bağırma-hakaret etme, fiziksel ceza (dayak), istenmeyen davranışı başkalarına anlatmakla tehdit etme, küsme gibi ceza yöntemlerini uygulayabilmektedir (Tahiroğlu ve ark. 2009). Çocuklarının gelişimi ve onların korunması açısından kendilerini sorumlu hisseden ebeveynlerin ödül ve ceza yöntemlerine, anne-babaların eğitim durumu, yaşı, çocuk sayısı, mesleği, sosyoekonomik statüsü gibi faktörler de etki edebilir. Eğitim düzeyi ve ekonomik statüsü ne olursa olsun ebeveynler, çocukları için faydalı olduğunu düşündükleri ve kendilerini çocukları konusunda sorumlu hissettikleri için farklı ödül ve ceza yöntemleriyle hareket edebilirler.

Anne ve babalar çocuklarına karşı derin bir sevgi besliyor olsalar bile pek çok sebep yüzünden onlara kızabilmekte, bağırabilmekte ve şiddet uygulayabilmektedirler. Bu tutumun altında yatan sebepler arasında kültürel normlar, çocukların ebeveynleri kızdıran hareketleri ya da ebeveynlerin stres düzeyleri sayılabilir. İstismardan farklı olarak fiziksel cezalarda temel amaç çocuklara ceza vermek değildir (Biçer, Özcebe, Köse, Köse, Ünlü, 2016). Fiziksel cezalarda genel mantık “bir çocuğun davranışını kontrol etmek maksadıyla yapılan, yaralamadan çocuğun acıyı tecrübe etmesini amaçlayan fiziksel güç kullanılması” şeklindedir (Taylor ve ark. 2011). Fiziksel cezalar; şaplak, tokat, saç çekmek, sarsma, kulak çekme, kemerle vurma, ısırma gibi davranışları içerebilmektedir.

Bu durum ülkemizde, yukarıda bildirilen çalışmalarda, demografik ve yöntemsel olarak incelenmiştir.

Bu makalede ise Türkiye’de ailelerin verdiği cezaların belirleyicileri tespit edilmeye çalışılacaktır. Verilen cezalar özellikle anne ve baba yaşı, anne ve babanın eğitimi ve aile içinde çocukların maruz kaldığı çatışmanın etkileri ile şiddet döngüsü bağlamında incelenecektir.

III. Bulgular

A. Veri Kaynağı ve Yöntem

Çalışmada, 2006, 2011 ve 2016 yıllarında T.C. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (mülga T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı) Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yapılan aile araştırmalarının (TAYA 2006, TAYA 2011, TAYA 2016) hanehalkı veri setleri kullanılmaktadır. T.C. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (mülga T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı) Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından 2006 ve 2011 yıllarında gerçekleştirilen *Türkiye Aile Yapısı Araştırması*’nın örnekleme ve tasarımları kendi içinde büyük benzerlikler taşımaktadır.

a. Analiz Birimi

Bu çalışmada analiz birimi, kullanılan veri kaynakları dikkate alınarak “hanehalkı” olarak belirlenmiştir. TAYA 2006 kapsamında 12.208 hane ile bu hanelerde yaşayan toplam 48.235 ferdin demografik bilgisi toplanmış ve 18 yaş üstü 23.279 kişi ile yüz yüze görüşülmüştür. TAYA 2011 kapsamında ise 12.056 hane ile bu hanelerde yaşayan toplam 44.117 ferdin demografik bilgisi toplanmış ve 18 yaş üstü 24.647 kişi ile yüz yüze görüşülmüştür. TAYA 2016 kapsamında 17.239 hane ile bu hanelerde yaşayan toplam 57.398 ferdin demografik bilgisi toplanmış 15 yaş üstü 35.475 kişi ile yüz yüze görüşülmüştür. Çalışmada hanedeki referans kişilere fert listesi ile hanehalkı soru kâğıdı uygulanmış, ve hanedeki 18 yaş ve üzeri bireylere ayrıca birey soru kâğıdı uygulanmıştır. Bu çalışmada analiz birimi hanehalkı olmakla birlikte hanehalkı üyelerinin cinsiyet, yaş, medeni durum gibi özelliklerinin aile yapısına göre analizleri yapılırken ise analiz birimi olarak “hanehalkı üyeleri” kullanılmıştır. Çalışmada Türkiye’deki hanehalkı sayısını ya da hanehalkı üyesi sayısını, diğer bir deyişle nüfusu veren ağırlıklar kullanılmıştır.

B. Analiz Sonuçları

a. Ailede Sorun Yaşama Sıklığı: Betimleyici ve Yordayıcı Analizler

Çalışmada aile içi sorun yaşama sıklıklarını ölçmeyi amaçlayan “Eşinizle şu konularda ne sıklıkla sorun yaşarsınız?” sorusuna verilen cevaplar üzerinden hem betimleyici hem de yordayıcı analizler yürütülmüştür. Bu amaçla, 2016 verisindeki birbirleriyle evli çiftlerden oluşan alt örnekleme kadın (N=13.511) ve erkekler (N=13.511) analizlere tabi tutulmuştur. Kadınların yaş ortalaması 45,03 yıl iken (SS = 13,54), erkeklerin yaş ortalaması 48,85 (SS = 13,70) yıldır. Ortalama eğitim süresi erkeklerde 8,21 yıl (SS = 4,69), kadınlarda ise 6,39 (SS= 4,92) yıldır. Ortalama gelir hanede kişi başına düşen miktar olarak 949,83 TL’dir (SS = 1139,90). Katılım-

çuların büyük çoğunluğu resmî nikâh ile evlidir (N=13401; %99,2). Geri kalan katılımcılardan sadece dinî nikâhlı olan sayısı 96 (%0,7), birlikte yaşayan sayısı da 14'tür (%0,1). Bu örnekleme de hem kadınların hem de erkeklerin cevapları doğrultusunda çatışma yaşanan alanların farklı faktörlerden oluşup oluşmadığını test etmek amacıyla faktör analizleri yürütülmüştür. Daha sonra, ailede sorun yaşama sıklığını yordayan değişkenler regresyon analizi ile test edilmiştir. Bu bölümde söz konusu analizlerin sonuçları rapor edilmiştir.

Kadın ve erkeklerin ilişkilerinde yaşadıkları sorunların madde bazındaki dağılımı Tablo 1'de sunulmuştur. Erkek ve kadınların frekans düzeyinde en çok sorun yaşadıkları alanların ev ve çocuklarla ilgili sorumluluklar, ailece vakit geçirmeme ve sigara alışkanlıkları konularında olduğu görülmüştür (bk. Tablo 1).

Ailede sorun yaşama sıklıkları açısından farklı faktörlerin olup olmadığını test etmek amacıyla hem kadınların hem de erkeklerin beyanını ayrı ayrı kullanarak açılımlayıcı faktör analizi (*exploratory factor analysis*) yürütülmüştür. Faktör analizi sonuçları hem kadın hem erkek katılımcılarda en iyi çözümün tek faktörlü yapı olduğunu önermiştir. Buna göre 21 maddeden oluşan "ailede sorun yaşama sıklığı soruları" için hem kadın hem de erkek katılımcılarda Varimax döndürme yöntemi kullanılarak yapılan faktör analizi sonucunda tek boyut bulunmuştur. Sorun yaşama kadınlarda toplam varyansın %33,94'ünü, erkeklerde ise %35,63'ünü açıklamıştır. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları kadın ve erkekler için 0,88 olarak bulunmuştur (Tablo 1). Kadın ve erkek anlaşmazlık puanları arası korelasyon ise pozitif yönde anlamlı bulunmuştur ($r = 0,38, p < 0,001$).

Son olarak ailede sorun yaşama sıklığını annenin, babanın eğitimi ve yaşları, aylık ortalama hane geliri, anne ve babanın ilk evlilik yaşları

Tablo 4.1. Ailede Anlaşmazlık Sıklığı Psikometrik Özellikleri

Anlaşmazlık alanları	Faktör	
	Kadın	Erkek
Kültürel Farklılık	0,678	0,699
Arkadaşlar/Görüşülen kişiler	0,677	0,669
Cinsel uyumsuzluk	0,670	0,706
Eğlence alışkanlıkları	0,669	0,689
Kişilik farklılıkları	0,665	0,690
Kendine yeterince özen göstermemesi	0,654	0,670
Siyasi görüş	0,604	0,638
Giyim tarzı	0,603	0,628
Eşin ailesi ile ilişkiler	0,597	0,632
İş ile ilgili sorunların eve taşınması	0,588	0,617
Dini görüş farklılıkları	0,586	0,671
Ailece vakit geçirememesi	0,581	0,536
İnternet kullanımı	0,569	0,623
Harcamalar	0,563	0,544
Alkol Alışkanlığı	0,544	0,544
Gelirin Yeterli Olmaması	0,543	0,439
Kumar alışkanlığı	0,538	0,589
Kıskançlık	0,495	0,449
Çocuklar ile ilgili sorumluluklar	0,482	0,486
Ev ile ilgili sorumluluklar	0,448	0,437
Sigara alışkanlığı	0,363	0,425
Cronbach alfa	0,880	0,884

ile evdeki çocuk sayısı ve çiftlerin farklılıklara tolerans değişkenlerinin ne oranda yordadığı iki farklı hiyerarşik regresyon analiziyle (annenin ve babanın sorun yaşama sıklığı) test edilmiştir. Regresyon analizlerinde ilk modelde anne ve babanın yaşı, eğitim süreleri (yıl olarak), aylık gelir düzeyi, evlilik yaşı ve evdeki çocuk sayısının yordayıcı gücü test edilirken ikinci adımda anne ve babanın farklılıklara tolerans puanları eklenmiştir. Çiftlerin farklılıklara toleransı kadın ve erkeğe sorulan altı soru ile ölçülmüştür. Sorular beşli likert tipi ifadelerden oluşmaktadır. Katılımcılar evlenme ve ilişkide olmanın farklı biçimleri hakkında sorular cevaplamışlardır. Maddeler "Çiftler nikâhsız (resmî veya dinî) olarak birlikte yaşayabilir.", "Erkek, farklı din ve milliyetten biri ile evlenebilir.", "Kadın, farklı din ve

milliyetten biri ile evlenebilir.”, “Çiftler, evlilik dışı çocuk sahibi olabilir.”, “İnternette tanışılan birisiyle evlilik yapılabilir.”, “Farklı mezhepten kişiler birbiriyle evlenebilir.” şeklindedir ve yüksek puanlar almak yüksek toleransa işaret etmektedir.

Farklılıklara tolerans maddeleri

“Çiftler nikâhsız (resmî veya dinî) olarak birlikte yaşayabilir”

“Erkek, farklı din ve milliyetten biri ile evlenebilir”

“Kadın, farklı din ve milliyetten biri ile evlenebilir”

“Çiftler, evlilik dışı çocuk sahibi olabilir”

“İnternette tanışılan birisiyle evlilik yapılabilir”

“Farklı mezhepten kişiler birbiriyle evlenebilir”

Babaların beyan ettiği sorun yaşama sıklığını test eden ilk hiyerarşik regresyon analizine göre, annenin, babanın eğitimi ve yaşları, aylık ortalama hane geliri, anne ve babanın evlilik yaşları ile evdeki çocuk sayısından oluşan ilk model sorun yaşama sıklığını anlamlı bir şekilde yordamaktadır (N=8797; R²= 0,04, p = 0,000). Spesifik olarak babanın yaşı ($\beta = -0,14$, p = 0,000) ve aylık gelir ($\beta = -0,03$, p = 0,026) ters yönde; baba ve anne eğitimi ($\beta = 0,03$, p = 0,026; $\beta = 0,06$, p = 0,000 sırasıyla) ile toplam çocuk sayısı

($\beta = 0,04$, p = 0,002) pozitif yönde sorun yaşama sıklığını yordamaktadır. Bir diğer anlamda, baba yaşı ve aylık kazanç arttıkça beyan edilen sorun yaşama sıklığı azalırken çiftlerin eğitim düzeyi ve çocuk sayıları arttıkça sorun yaşama sıklığında artış beyan etmektedirler. İkinci modelde ise sadece anne eğitim yılı sorun yaşama sıklığını pozitif yönde yordamaktadır (N=8797; R²= .001, p = .039; $\beta = .03$, p = .020). Hanehalkı aylık ortalama geliri ve toplam çocuk sayısının olduğu üçüncü modelde (N=8797; R²= .002, p = .000), aylık gelir ters yönde ($\beta = -.03$, p = .026), çocuk sayısı ise pozitif yönde ($\beta = .04$, p = .000) baba beyanına dayalı anlaşmazlıkları yordamıştır. Son adımdaki anne ve babaların farklılıklara tolerans puanları, ilk üç adımdaki demografik değişkenler kontrol edildikten sonra bile sorun yaşama sıklığı beyanlarını anlamlı bir şekilde yordamaktadır (N=8797; $\Delta R^2 = 0,004$, p = 0,000). Sonuçlara göre, söz konusu demografik değişkenlerin ötesinde baba ve annenin beyan ettiği farklılıklara tolerans puanları babanın beyan ettiği ailede sorun yaşama sıklığını pozitif yönde yordamaktadır ($\beta = 0,05$, p = 0,000; $\beta = 0,04$, p = 0,002; sırasıyla). Beklenmedik şekilde, farklılıklara tolerans puanları arttıkça ailede daha fazla sorun beyan etme eğilimi gözlenmiştir.

Tablo 4.2. Baba ve annenin beyan ettiği farklılıklara toleransın belirleyicileri

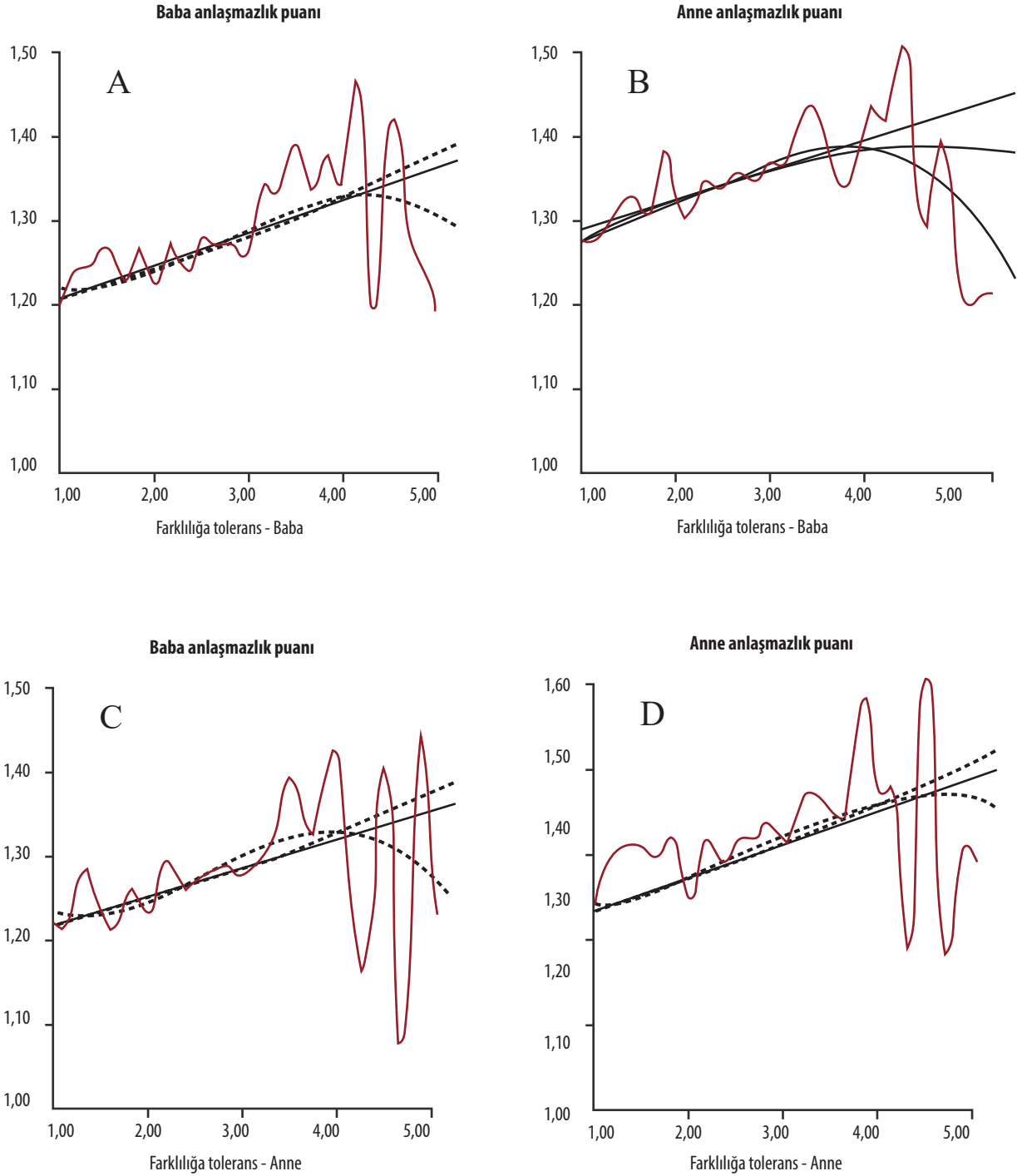
	Baba beyanı	Anlaşmazlık	Anne beyanı	Anlaşmazlık
Analiz	β	ΔR^2	β	ΔR^2
Adım 1: Demografikler		0,030***		0,040***
Baba yaş	-0,17***		-0,20***	
Baba eğitim yılı	0,04***		-0,01	
Adım 2: Demografikler		0,001*		0,004***
Anne yaş	-0,02		-0,13**	
Anne eğitim yılı	0,03*		0,07***	
Adım 3: Demografikler		0,002***		0,001**
Hanehalkı ortalama gelir	-0,03*		-0,03**	
Toplam çocuk sayısı	0,04**		0,02	
Adım 4: Ana etkiler		0,004***		0,004***
Farklılıklara tolerans baba	0,05***		0,03**	
Farklılıklara tolerans anne	0,04***		0,05***	
		$\Sigma R^2=0,036$		$\Sigma R^2=0,049$

Aynı analiz stratejisi annenin beyan ettiği sorun yaşama sıklığını yordamak için de kullanılmıştır. Hiyerarşik regresyon analizi sonuçlarına göre, annenin, babanın eğitimi ve yaşları, aylık ortalama hane geliri, anne ve babanın evlilik yaşları ile evdeki çocuk sayısından oluşan ilk model sorun yaşama sıklığını anlamlı bir şekilde yordamaktadır (N=8910; R²= 0,05, p = 0,000). Babanın ve annenin yaşı ($\beta = -0,07$, p = 0,000; $\beta = -0,13$, p = 0,000 sırasıyla), aylık gelir ($\beta = -0,03$, p = 0,011) ve baba eğitim yılı ($\beta = -0,04$, p = 0,005) ters yönde; anne eğitimi ($\beta = 0,09$, p = 0,000) ile toplam çocuk sayısı ($\beta = 0,03$, p = 0,050) pozitif yönde anne beyanına dayalı sorun yaşama sıklığını yordamaktadır. Anne yaş ve eğitim düzeyinden oluşan ikinci model de sorun yaşama sıklığını anlamlı bir şekilde yordamaktadır (N=8910; R²= 0,004, p = .000). Spesifik olarak anne yaşı ve eğitim yılı sorun yaşama sıklığını anlamlı bir şekilde yordamaktadır ($\beta = -0,13$, p = 0,000; $\beta = 0,07$, p = 0,000 sırasıyla). Üçüncü modelde ise aylık gelir anne beyanına dayalı sorun yaşama sıklığını ters yönde yordamıştır (N=8910; R²= 0,001, p = 0,004; $\beta = -0,03$, p = 0,011). Bir diğer anlamda, baba ve anne yaşı, baba eğitim yılı ve aylık kazanç arttıkça annelerin beyan ettiği sorun yaşama sıklığı azalmakta, annenin eğitim düzeyi ve çocuk sayıları arttıkça beyan edilen sorun yaşama sıklığı da artmaktadır. İkinci adımdaki anne ve babaların farklılıklara tolerans puanları, ilk adımdaki demografik değişkenler kontrol edildikten sonra bile sorun yaşama sıklığı beyanlarını anlamlı bir şekilde yordamaktadır (N=8910; $\Delta R^2 = 0,004$, p = 0,000). Sonuçlara göre, baba ve annenin beyan ettiği farklılıklara tolerans puanları da babanın beyan ettiği sorun yaşama sıklığı gibi annenin beyan ettiği ailede sorun yaşama sıklığını pozitif yönde yordamaktadır ($\beta = 0,03$, p = 0,005; $\beta = 0,05$, p = 0,000 sırasıyla).

Ancak farklılıklara tolerans puanlarının dağılımları incelendiğinde, söz konusu pozitif yönde ilişkinin doğrusal olmayabileceği görülmüş, daha sonra bu analizlere ek olarak sadece farklılıklara tolerans ve ailede sorun yaşama sıklığı ilişkisi üzerine doğrusal olmayan kestirim analizi (*curve estimations*) yürütülmüştür. Hem baba hem de anne sorun yaşama sıklığı üzerinde baba ve anneden gelen farklılıklara tolerans puanları dört farklı kestirim analizine tabi tutulmuştur.

Doğrusal olmayan kestirim analizleri sonucuna göre, babanın ve annenin beyan ettiği sorun yaşama sıklığı ile babanın ve annenin beyan ettiği tolerans seviyeleri arasında doğrusal olmayan ilişkilerin olduğu görülmüştür. İlk olarak baba beyanı sorun yaşama sıklığı üzerinde baba farklılığına tolerans puanlarının karesi (*quadratic*) ve küpü (*cubic*) hesaplanmıştır. Verinin, en iyi, toleransın küpü alındığı zaman uyum sağladığı görülmüştür (R_{linear} = 0,089, p = 0,000; R_{quadratic} = 0,089, p = 0,000; R_{cubic} = 0,091, p = 0,000). Şekil 1.A'da görüldüğü üzere, babaların beyan ettiği farklılıklara tolerans düzeyi çok azken ($\beta = -0,23$, p = 0,000) ve çok yüksekken ($\beta = -0,32$, p = 0,000), ailede sorun yaşama beyanı azalmakta, babaların farklılığa toleransı orta düzeydeyken ailede beyan edilen sorun sıklığı artış göstermektedir ($\beta = 0,63$, p = 0,000). Söz konusu örüntü babanın beyan ettiği sorun sıklığı ve annenin beyan ettiği farklılıklara tolerans (bk. Şekil 1.C) ile anne beyanına dayalı sorun sıklığı ve anne ve baba farklılıklara tolerans puanları arasındaki ilişkilerde de gözlenmiştir (Şekil 1.B ve 1.D sırasıyla). Bir diğer deyişle, farklılıklara toleransın çok az ve çok yüksek olduğu durumlarda beyan edilen sorun sıklığı daha az, toleransın orta düzeyde olduğu durumlarda ise beyan edilen sorun sıklığı daha fazladır. Özetle, eğer farklılıklara tolerans konusunda aile içinde anlaşmazlık ya da tamamen ortak görüş varsa sorunlar da bir o kadar düşük söylenmiştir.

Şekil 4.1. Sorun Yaşama Sıklığı ile Farklılıklara Tolerans Arasındaki İlişkiler

Özetle, anne ve babanın yaşı ile hanenin ortalama gelir düzeyi arttıkça çiftler daha az sorun yaşama sıklığı beyan ederken eğitim düzeyleri kadın ve erkeklerde sorun yaşama sıklığı açısından farklılıklar göstermektedir. Buna göre, babanın ve annenin eğitim yılı babanın beyan

ettiği sorun sıklığı ile pozitif yönde ilişkili iken bu örüntü anne açısından biraz farklıdır. Annelerin eğitim düzeyleri arttıkça beyan edilen sorun yaşama sıklığı artmış, babaların eğitim düzeyleri arttıkça da beyan edilen sorun yaşama sıklığı azalmıştır. Toplam çocuk sayısı ise her iki taraf için sorun yaşama sıklığı ile benzer bir örüntüye

sahiptir. Artan çocuk sayısı aynı zamanda daha fazla sorun yaşama beyanı ile ilişkilidir. Çiftlerin farklılıklara toleransı ile sorun yaşama sıklığı arasındaki ilişki ise doğrusal olmayan bir örüntü göstermektedir. Doğrusal olmayan kestirim analizleri sonuçlarına göre, toleransın çok düşük ve çok yüksek olduğu gruptaki katılımcıların sorun yaşama sıklığı orta düzeyde tolerans beyan eden katılımcılara göre daha az bulunmuştur.

b. Anne Tarafından Çocuğa Verilen Cezanın Belirleyicileri

Çalışmanın bu aşamasında ailede annelerin çocuklarına verdikleri ceza türleri ve bu cezaların belirleyicileri üzerinde durulacaktır. Bu amaçla, TAYA 2016 veri setinden elde edilen birleştirilmiş çift verileri analize tabi tutulmuş olup sadece annelerin cezaya ilişkin beyanına dayalı ölçümler kullanılmıştır. Buna ek olarak analizlerde babaların yaşı ve eğitimi de incelenmiştir. Analizlere evli olan toplam 13.511 kadın ve erkek katılmıştır (N =27.022). Kadınların yaş ortalaması 45,03 (SS = 13,54), erkeklerin ise 48,85'tir (SS = 13,70). Hanedeki çocuk sayısı ortalama 2,88'tir (SS = 1,74). Anne ve baba eğitim düzeyleri incelendiğinde, babaların ortalama eğitim yılı 8,21 (SS = 4,69), annelerin ise 6,39 yıldır (SS = 4,92). Hanehalkı aylık kişisel gelir ise değişkenlik göstermektedir (Ort= 949,83 TL, SS = 1139,90).

İlk olarak verilen ceza türlerinin farklı alt boyutlarda temsil edilip edilmediğini test etmek amacıyla annelerin beyan ettiği çocuğa verilen ceza türleri sorularının cevapları kategorik olduğu için çoklu benzeşim analizi (*multiple correspondence analysis*) yürütülmüştür. Buna ek olarak verilen cezaları yordaması beklenen "aile içi anlaşmazlık durumlarına verilen tepki tarzı" ölçümlerine açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Daha sonra verilen cezalarda çocukların cinsiyet farklılıklarının etkili olup olmadığı bağımsız örneklem t-testi ile incelenmiştir. Son olarak temel demografik özelliklerin yanında ailede sorun

yaşama sıklığı, anlaşmazlık durumlarına verilen tepki tarzları ve annenin genel mutluluk düzeyinin çocuğa verilen cezaları yordayıp yordamadığı regresyon analizi ile test edilmiştir.

Çocuğa verilen ceza türleri 12 farklı soru ile ölçülmüş olup, cevaplar evet-hayır şeklinde istenmiştir. Bu nedenle verilen ceza türlerinin farklı kategorilere ait olup olmadığını anlamak için çoklu benzeşim analizi yöntemi tercih edilmiştir. Çoklu benzeşim analizi sonucuna göre iki yorumlanabilir kategori elde edilmiştir. Birinci kategori psikolojik cezaları içerirken (*eigenvalue* = 2,81), ikinci kategori fiziksel cezaları içermektedir (*eigenvalue* = 1,55). Ölçekteki "İnterneti yasakladım." ve "Cep telefonunu yasakladım." maddeleri yorumlanabilir şekilde bir grupta öbeklenmemiştir ve ayrı bir boyut olarak ele alınmıştır ("Teknoloji Kısıtlaması"). Psikolojik cezalar odaya kapatma, oyun oynamaya izin vermeme, harçlığı kesme, TV izlemeye izin vermeme, azarlama, bir süre konuşmama, bir süre istediklerini almama, arkadaşlar ile görüşürmeme davranışlarından oluşmaktadır. Fiziksel cezalar ise dövme ve tokat atma davranışlarını içermektedir. Her boyut için cevaplar toplanarak iki farklı değişken oluşturulmuştur.

Aile içi anlaşmazlık durumlarına verilen tepki tarzı 11 farklı soru ile ölçülmüştür. Bu sorular beşli likert tipi sorulardır (bk. Tablo 4). Tepki tarzları ölçümleri için yapılan ve Varimax döndürme yöntemi kullanılarak yürütülen faktör analizi sonucunda en iyi uyum sağlayan modelin üç boyutlu yapı olduğu anlaşılmıştır. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları fiziksel şiddet, sözel şiddet ve pasif saldırganlık için kabul edilebilir düzeyde bulunmuştur ($\alpha = 0,63; 0,64; 0,46$, sırasıyla. bk. Tablo 4). Bunlara ek olarak ölçek boyutları arası korelasyonlar da beklenmedik yönde (pozitif) anlamlı bulunmuştur. Buna göre, fiziksel şiddet ile sözel şiddet ($r = 0,33, p = 0,000$) ve pasif saldırganlık ($r = 0,26, p = 0,000$) anlamlı olarak ilişkilidir. Sözel şiddet ve pasif saldırganlık arası ilişki de pozitif yönde anlamlı

Tablo 4.4. Anlaşmazlık Durumlarına Verilen Tepki Tarzları Faktör Analizi Sonuçları

Maddeler	Boyutlar		
	Fiziksel şiddet	Sözel şiddet	Pasif saldırganlık
Zor kullanırım	0,698		
Eşya kırırım	0,636		
Yatağımı ayırırım	0,577		0,301
Harcamalarını kısıtlarım	0,556		
Evi terk ederim	0,479		
Azarlarım		0,836	
Sesimi yükseltirim, bağırırım		0,821	
Hakaret ederim		0,501	
Sessiz kalırım/ içime atarım			0,702
Odayı terk ederim			0,685
Küserim			0,534
Eigenvalue/Açıklanan varyans(%)	3.142 / 22.451	1.398 / 12.708	1.198 / 10.893
Cronbach alfa	0,63	0,64	0,46

dır ($r = 0,27$, $p = 0,000$).

Temel demografik özelliklerin (anne-baba eğitimi, anne ve baba yaşı, aylık ortalama hane geliri) yanında ailede sorun yaşama sıklığı, anlaşmazlık durumlarına verilen tepki tarzları ve annenin genel mutluluk düzeyinin çocuğa verilen cezaları yordayıp yordamadığı hiyerarşik regresyon analizi ile test edilmiştir. Fiziksel ve psikolojik cezaların yordandığı modeller ise iki ayrı hiyerarşik regresyon analiziyle test edilmiştir. İlk adımda söz konusu demografik değişkenlerden babanın yaşı ve eğitimi, ikinci adımda anne yaş ve eğitimi, üçüncü adımda hanehalkı ortalama geliri denkleme girildikten sonra, ailede sorun yaşama sıklığının, anlaşmazlık durumlarına verilen tepki tarzlarının (fiziksel/sözel şiddet ve pasif saldırganlık) ve annenin genel mutluluk düzeyinin psikolojik ve fiziksel cezayı ne oranda yordadığı test edilmiştir.

Annelerin çocuklara gösterdiği psikolojik ve fiziksel şiddet ile demografik değişkenler ve ana etkilerin ilişkileri benzer örtüntü göstermiştir.

Buna göre, anne yaşı (ama baba yaşı değil) çocuğa uygulanan psikolojik ve fiziksel şiddeti olumlu yönde yordamaktadır (bk. Tablo 5). Baba ve anne eğitimi ve hanehalkı ortalama gelir değişkenleri ile çocuğa psikolojik ve fiziksel şiddet gösterme arasında ters yönde bir ilişki bulunmuştur. Bir diğer anlamda eğitim ve gelir düzeyi arttıkça aileler çocuğa daha az şiddet uyguladıklarını beyan etmişlerdir (bk. Tablo 5).

Çalışmanın bu kısmının ana değişkenleri olan ailede sorun yaşama sıklığı ve anlaşmazlık durumlarına verilen tepki tarzları da çocuğa fiziksel ve psikolojik şiddeti anlamlı şekilde yordamaktadır. Özel olarak daha önceki kısımda olduğu gibi, anne ve babanın beyan ettiği ailedeki sorun sıklığı ile çocuğa uygulanan hem psikolojik ($\beta_{baba} = -0,04$, $p = 000$; $\beta_{anne} = -0,06$, $p = 000$) hem fiziksel şiddet ($\beta_{baba} = -0,05$, $p = 000$; $\beta_{anne} = -0,07$, $p = 000$) arasında ters yönde bir ilişki bulunmuştur. Bununla birlikte eşlerin anlaşmazlık durumlarında verdikleri tepki tarzlarının da çocuğa psikolojik ve fiziksel şiddeti yordadığı bulunmuştur. Eşlerin anlaşmazlık durumunda kullandıkları fiziksel şiddet çocuğa fiziksel ve psikolojik şiddeti pozitif yönde yordarken ($\beta_{fiziksel} = 0,04$, $p = 000$; $\beta_{psikolojik} = 0,02$, $p = 026$); eşler arasındaki sözel şiddet ve pasif saldırganlık ile çocuğa uygulanan psikolojik ve fiziksel şiddet arasında ters yönde bir ilişki vardır. Annelerin mutluluk düzeyinin çocuğa psikolojik ve fiziksel şiddet üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı bulunmuştur (bk. Tablo 4).

Aile içi sorun yaşama sıklığı ile (hem anne hem de baba beyanı için) çocuğa gösterilen psikolojik ve fiziksel şiddet arasındaki beklenmedik ilişki, bir önceki bölümde rapor edildiği gibi, dağılımlar incelendiğinde doğrusal olmayan ilişkiyi işaret etmekteydi. Buradan hareketle, söz konusu ilişkiler doğrusal olmayan kestirim analizleri ile tekrar test edilmiştir³. Doğrusal olmayan kestirim analizleri baba ve anne beyanına dayalı eşler arası sorun yaşama sıklığı ile annelerin çocuğa

³Diğer değişkenlerin çocuğa verilen ceza ile ilişkilerinde doğrusal olmayan ilişkiler de test edilmiş olup, veriye en iyi uyum sağlayan modelin doğrusal model olduğu görülmüştür.

verdiği psikolojik ve fiziksel ceza türleri arasında doğrusal olmayan ilişkilerin olduğunu göstermiştir. İlk olarak annelerin psikolojik şiddet tarzı üzerinde “annenin beyan ettiği sorun yaşama sıklığı” puanlarının karesi (quadratic) ve küpü (cubic) hesaplanmıştır. Anne tarafından beyan edilen sorun sıklığının karesi (quadratic term) alındığı zaman modelin en iyi şekilde uyum sağladığı görülmüştür. ($R_{\text{linear}}=0,223$, $p = 0,000$; $R_{\text{quadratic}}=0,226$, $p = 0,000$; $R_{\text{cubic}}=0,226$, $p = 0,000$). Ailede beyan edilen sorun yaşama sıklığı farklı olan gruptakiler için sorun yaşama ve psikolojik şiddet uygulama arasındaki ilişkinin de farklılaştığı gözlenmiştir. Buna göre, görece düşük grup içerisinde, beyan edilen sorun yaşama sıklığı orta düzeylere geldikçe (yani kendi içinde arttıkça) psikolojik şiddet azalmaktadır ($\beta = -0,62$, $p = 0,000$). Görece yüksek sorun yaşama sıklığı bulunan ailelerde ise sorun sıklık beyanı arttıkça psikolojik şiddet uygulama sıklığı da artmaktadır ($\beta = 0,42$, $p = 0,000$). Benzer örüntü babanın beyan ettiği sorun sıklığı ve annenin beyan ettiği fiziksel şiddet puanları arasındaki ilişkilerde de gözlenmiştir ($\beta_{\text{düşüksorun}} = -0,47$, p

$= 0,000$; $\beta_{\text{yükseksorun}} = 0,34$, $p = 0,000$).

Özetle, annelerin çocuklarına verdikleri psikolojik ve fiziksel şiddetin belirleyicileri incelendiğinde, anne ve babanın eğitim aldıkları yıl ve hanede kişi başına düşen gelir ile çocuklara uygulanan psikolojik ve fiziksel ceza arasında ters yönde bir ilişki bulunmuştur. Benzer şekilde, annenin yaşı ile ceza verme arasında ters yönde bir ilişki bulunmuştur. Bu demografik özelliklerin ötesinde, eşler arası fiziksel şiddet arttıkça çocuğa verilen psikolojik ve fiziksel cezalarda bir artış gözlenirken (aile içi iklimde şiddetin hakim olması), görece daha az yıpratıcı olabilecek sözel şiddet ve pasif saldırganlık artarken çocuğa verilen psikolojik ve fiziksel cezalarda azalma gözlenmiştir. Son olarak aile içindeki beyan edilen sorun yaşama sıklığı ile çocuğa verilen cezaların doğrusal bir ilişki içinde olmadığı, çok sorun beyan eden ailelerde çocuğa verilen cezaların artış gösterdiği, görece az sorun beyan eden ailelerde ise çocuklara verilen psikolojik ve fiziksel cezalarda azalma olduğu bulunmuştur.

Tablo 4.5. Çocuğa Şiddeti Yordayan Değişkenler

Analiz	Çocuğa psikolojik şiddet		Çocuğa fiziksel şiddet	
	β	ΔR^2	β	ΔR^2
Adım 1: Demografikler		0,030***		0,056***
Baba yaş	0,16***		0,18***	
Baba eğitim yılı	-0,07***		-0,17***	
Adım 2: Demografikler		0,007**		0,020***
Anne yaş	0,13***		0,10***	
Anne eğitim yılı	-0,03		0,16***	
Adım 3: Demografikler		0,000		0,003*
Hane halkı ortalama gelir	0,02		0,06***	
Adım 4: Ana etkiler		0,054***		0,034***
Baba sorun sıklığı	-0,03***		-0,02	
Anne sorun sıklığı	-0,14***		-0,05	
Anne eş ile fiziksel şiddet	0,02*		-0,04	
Anne eş ile sözel şiddet	-0,06*		-0,06**	
Anne eş ile pasif saldırganlık	-0,09***		-0,09***	
Anne mutluluk düzeyi	-0,01		-0,03	
		$\Sigma R^2=0,091$		$\Sigma R^2=0,113$

Not. *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

c. Çocukta Görülen Davranış Sorunlarının Belirleyicileri

Bu aşamada çocuklarda görülen davranış sorunlarının belirleyicileri test edilecektir. İlk olarak anne ve baba beyanına dayalı çocukların göstermiş olduğu davranış sorunlarının farklı alt boyutlarına yönelik soruların cevapları kategorik olduğu için çoklu benzeşim analizi (multiple correspondence analysis) uygulanmıştır. Bu sayede anne-baba beyanına dayalı sorunların hangi temel kategorilerde olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Daha sonra, anne ve baba eğitimi ile onların yaşının, ailede kişi başına düşen gelirin, aile içi anlaşmazlıklara verilen tepki tarzlarının (fiziksel ve sözel şiddet ve pasif saldırganlık) ve çocuğa verilen ceza tarzlarının (psikolojik ve fiziksel şiddet) çocukta görülen davranış sorunlarını ne oranda yordadığı regresyon analizi ile test edilmiştir. Bu amaçla, TAYA, 2016 veri setindeki birleştirilmiş evli çiftlerden oluşan alt örnekleme kadın ve erkekler analizlere dâhil edilmiştir (N=13.511).

Çocukta görülen davranış sorunları, “çocuğa verilen cezaların sebepleri”ni içeren 17 farklı soru ile ölçülmüş olup, anne-babaların cevaplarını evet ya da hayır şeklinde vermeleri istenmiştir. Bu nedenle görülen davranış sorunlarının farklı kategorilere ait olup olmadığını anlamak için çoklu benzeşim analizi yöntemi tercih edilmiştir. Hem anne hem de baba verisi için tekrar edilen çoklu benzeşim analizi sonuçlarına göre, iki yorumlanabilir kategori elde edilmiştir. Birinci kategori daha çok uyum sorunlarını içerirken (*eigenvalue* = 3,97), ikinci kategori davranım sorunlarını içermektedir (*eigenvalue* = 1,78). Ölçekteki “eğitimi ihmal etmesi”, “madde bağımlılığı”, “kendi bakımını yapmaması, odasını toplama gibi görevlerini yerine getirmemesi” ve “internette/bilgisayarda çok fazla oyun oynaması” maddeleri her iki boyuta da yüklenmiştir (*cross-loading*) ve hesaplamalara dâhil edilmiştir. Uyum sorunlarını ise yalan söyleme, kardeşlerine şiddet uygulama, ölçüsüz para harcama gibi davranışlar oluşturmaktadır (bk. Tablo 6).

Tablo 4.6. Çocuklarda görülen davranış sorunları boyutlarını (çocuğa verilen cezaların sebepleri) yordayan değişkenler

	Baba beyanı		Anne beyanı	
	Uyum sorunları	Davranım sorunları	Uyum sorunları	Davranım sorunları
Eğitimi ihmal etmesi (derslerine çalışmaması vb.)	0,064	0,007	0,056	0,004
Yalan söylemesi	0,400	0,041	0,384	0,062
Hırsızlık yapması	0,138	0,493	0,179	0,690
Sigara içmesi	0,111	0,197	0,073	0,237
Alkol kullanması	0,067	0,229	0,069	0,243
Kardeşlerine, arkadaşlarına şiddet uygulaması	0,225	0,005	0,253	0,000
Ölçüsüz para harcaması	0,273	0,002	0,215	0,016
Dini görevlerini yapmaması	0,296	0,002	0,290	0,016
Madde bağımlılığı	0,109	0,229	0,116	0,170
Kendi bakımını yapmaması, odasını toplama gibi görevlerini yerine getirmemesi	0,244	0,242	0,206	0,136
Kılık/kıyafet tarzı	0,367	0,044	0,535	0,050
Ev işlerine yardımcı olmaması	0,307	0,169	0,382	0,089
Büyüklerine saygısızlık yapması	0,371	0,013	0,382	0,020
Yanlış arkadaşlar edinmesi	0,441	0,006	0,502	0,000
Karşı cinsle arkadaşlık etmesi	0,198	0,002	0,216	0,032
İnternette/bilgisayarda çok fazla oyun oynaması	0,088	0,071	0,077	0,050
Eve geç gelmesi	0,271	0,025	0,256	0,008
Eigenvalue	3,971	1,778	4,192	1,824

Davranım sorunları ise hırsızlık yapma, sigara içme ve alkol kullanma gibi davranışları içermektedir (bk. Tablo 6). Her boyut için anne ve babanın verdiği cevaplar madde yükleri açısından aynı olduğu için anne ve babanın verdiği cevapların ortalama değerleri hesaplanarak, uyum ve davranım sorunları boyutları belirlenmiştir. Hesaplanan bu değişkenler regresyon analizinde, yordanan değişken olarak kullanılmıştır.

Çocuklarda görülen davranış sorunlarının yordayıcılarını test etmek amacıyla, ilk olarak doğrusal hiyerarşik regresyon analizleri yürütülmüştür. Buna göre, anne-baba yaşı, eğitimi ve hanehalkı ortalama aylık gelir değişkenleri ilk adımda denkleme eklenmiştir. İkinci adımda, baba yaş ve eğitimi, üçüncü adımda ise hanehalkı ortalama aylık gelir değişkenleri denkleme eklenmiştir. Söz konusu demografik özelliklere ek olarak dördüncü adımda anne ve babanın aile içi anlaşmazlıklarda verdikleri tepkinin (fiziksel, sözel şiddet ve pasif saldırganlık), annenin çocuğa gösterdiği katı tutumlu ceza tarzlarının

(psikolojik ve fiziksel şiddet) ne oranda uyum sorunlarını yordadığı test edilmiştir. Aynı analiz stratejisi çocuklardaki davranım sorunlarını yordamak için de uygulanmıştır.

Doğrusal hiyerarşik regresyon analizi sonuçlarına göre, çocuğun uyum sorunlarını anne eğitim durumu ($\beta = 0,07$, $p < 0,01$) ile baba eğitim durumu ve yaşı ile hanehalkı ortalama gelir değişkenleri ($\beta = 0,08$, $p < 0,001$) anlamlı bir şekilde yordamıştır (bkz Tablo 7). Bir diğer anlamda, anne eğitim durumu ve aylık ortalama hane geliri artışıyla birlikte çocukta uyum sorunları artışı da gözlenmektedir. Üçüncü adımda aylık ortalama hane geliri çocuktaki uyum sorunlarını anlamlı şekilde açıklamamıştır. Son adımda ise baba beyanı aile içi anlaşmazlıklara verilen fiziksel şiddet ($\beta = -0,08$, $p < 0,001$) ile anne tarafından çocuğa verilen ceza türlerinden psikolojik ($\beta = 0,28$, $p < .001$) ve fiziksel cezalar ($\beta = 0,08$, $p < .001$) uyum problemlerini anlamlı bir şekilde yordamıştır (bk. Tablo 7). Aynı değişkenler çocukların davranım sorunlarını yordamada başa-

Tablo 4.7. Çocukta görülen davranış sorunlarını (çocuğa verilen cezaların sebepleri) yordayan değişkenler

Analiz	Uyum problemleri (Anne-Baba beyanı)		Davranım problemleri (Anne-Baba beyanı)	
	β	ΔR^2	β	ΔR^2
Adım 1: Demografikler		0,020***		0,006*
Baba yaş	0,06***		0,05	
Baba Eğitim yılı	0,11***		-0,06	
Adım 2: Demografikler		0,020***		0,005*
Anne yaş	0,16***		0,03	
Anne eğitim yılı	0,10***		0,02	
Adım 3: Demografikler		0,002		0,000
Hanehalkı ortalama gelir	0,05		0,03	
Adım 4: Ana etkiler		0,190***		0,008
Baba aile içi anlaşmazlık (fiziksel şiddet)	-0,08***		0,01	
Baba aile içi anlaşmazlık (sözel şiddet)	0,02		0,02	
Baba aile içi anlaşmazlık (pasif agresyon)	-0,04		0,02	
Anne aile içi anlaşmazlık (fiziksel şiddet)	0,02		0,03	
Anne aile içi anlaşmazlık (sözel şiddet)	-0,03		0,04	
Anne aile içi anlaşmazlık (pasif agresyon)	-0,04		0,04	
Anne çocuğa psikolojik şiddet	0,31***		0,02	
Anne çocuğa fiziksel şiddet	0,20***		0,06	
		$\Sigma R^2=0,250$		$\Sigma R^2=0,02$

rılı olmamıştır (bk. Tablo 7). Doğrusal hiyerarşik regresyon analizine göre, sorun yaşama durumlarında anne ve babanın fiziksel şiddete başvurma sıklığı arttıkça, çocukların uyum problemlerinde azalma da beyan edilmiştir. Anlaşmazlık durumlarına verilen tepki tarzlarının çalışmanın önceki aşamalarında ilgili değişkenler ile doğrusal olmayan ilişkileri ve bu analizde de beklenmedik yöndeki ilişkiler göz önüne alındığında, söz konusu ilişkilerin doğrusal olmayabileceği görülmüş, anlamlı yordayıcı rolü olan değişkenler kullanılarak doğrusal olmayan kestirim analizi (*curve estimations*) yürütülmüştür.

Doğrusal olmayan kestirim analizleri, babaların anlaşmazlık durumlarında kullandığı anneye yönelik fiziksel şiddet ile çocukların uyum problemleri arasında doğrusal olmayan ilişkilerin varlığını doğrulamıştır. Doğrusal regresyonda artan fiziksel şiddet beyanlarının azalan çocuk uyum sorunları ile ilişkili gibi görünmesine karşılık, doğrusal olmayan örüntüler anlamlı sonuçlar vermektedir. Söz konusu ilişkiyi ortaya çıkarmak amacıyla, ilk olarak baba beyanı aile içi anlaşmazlıkta fiziksel şiddet beyanının karesi (*quadratic*) ve küpü (*cubic*) hesaplanmıştır. Fiziksel şiddet değişkeninin küpü (*cubic*) alındığı zaman modelin en iyi şekilde uyum sağladığı görülmüştür. ($R_{\text{linear}}=0,016$, $p = 0,000$; $R_{\text{quadratic}}=0,016$, $p = 0,000$; $R_{\text{cubic}}=0,019$, $p = 0,000$). Bir diğer deyişle, babaların beyan ettiği fiziksel saldırganlık düzeyi azken ($\beta = -1,15$, $p = 0,000$) ve yüksekken ($\beta = -0,13$, $p = 0,000$), çocuklarına dair uyum sorunu beyanı azalmakta, aile içinde anlaşmazlıkları fiziksel şiddet ile çözdüğünü orta düzeyde beyan eden babaların çocuklarının daha çok uyum sorunları yaşamakta olduğu görülmektedir ($\beta = 0,66$, $p = 0,000$).

Anne beyanına dayalı çocuğa fiziksel ve psikolojik şiddet ile uyum sorunları arasında doğrusal bir ilişki olduğu bulunmuştur. Bir diğer deyişle, anne tarafından çocuğa uygulanan psikolojik ve fiziksel şiddet arttıkça uyum sorunlarında da anlamlı bir artış gözlenmiştir.

Özetle, bu başlık altındaki analizlerde çocukta görülen davranış sorunlarının belirleyicileri incelenmiş olup, anne-baba eğitiminin, yaşının, hanehalkı ortalama gelirin ve bunlar kontrol edildikten sonra aile içi anlaşmazlıklara verilen tepki tarzlarının, annenin çocuğa verdiği katı tutumlu ceza türlerine etkileri doğrusal hiyerarşik ve doğrusal olmayan kestirim yöntemleri ile test edilmiştir. Sonuçlar temel olarak çocuklara anneleri tarafından uygulanan fiziksel ve psikolojik ceza verme tarzları sıklaştıkça çocukların da uyum problemlerinin (örn., yalan söyleme, ev işlerine yardımcı olmama, yanlış arkadaşlar edinme gibi) arttığını göstermiştir. Aile içi anlaşmazlıklara verilen farklı tepkiler ile (fiziksel, sözel şiddet ve pasif saldırganlık) çocukların uyum problemleri arasında ise doğrusal olmayan ilişkiler bulunmuştur. Buna göre, özellikle babaların, aile içi anlaşmazlık durumlarında kullandığı fiziksel şiddet orta düzeyde iken çocukların uyum problemlerinin en fazla olduğu görülmüştür. Bunlarla birlikte söz konusu değişkenlerin çocukların davranım sorunlarını (örn. hırsızlık yapması, sigara kullanması, alkol kullanması gibi) yordamada anlamlı bir etkiye sahip olmadığı bulunmuştur.

d. Annenin Çocuğa Verdiği Ceza Tarzının Yıllar İçerisinde Değişimi

Annenin çocuğuna verdiği ceza tarzının yıllar içerisindeki değişimini incelemek için iki farklı analiz stratejisi belirlenmiştir. İlk olarak 2011 ve 2016 yıllarında katılımcılardan toplanan verinin ceza tarzları temelinde değişip değişmediği, söz konusu zaman aralığında toplanan verilerin farklı kişilere ait olmasından ötürü, bağımsız örneklem t-testi ile test edilmiştir. TAYA 2006'da bu incelemede ele alınan soru sorulmamıştır bu nedenle değerlendirmeye alınamamıştır. İkinci olarak ise 2011 ve 2016 verisindeki bütün katılımcıların yaşları dikkate alınarak daha geniş zaman diliminde, çocuklara verilen cezaların değişip değişmediği incelenmiştir. Analize sadece 2011 ve 2016 yıllarında toplanan veride çocukları olan kadın katılımcılar dâhil edilmiştir. 21.848

kadından oluşan alt örneklemin yaş ortalaması 44,37 yıldır (SS = 13,55). Analize dâhil edilen katılımcıların %21,6'sı bir okul bitirmediğini, %45,3'ü ilkökul mezunu olduğunu, %11'i ortaokul, %12,3'ü lise %9,8'i ise üniversite ve üstü dereceden mezun olduğunu beyan etmiştir. Hanehalkı aylık ortalama geliri 1928,79 TL (SS = 1886,08) olarak beyan edilmiştir. Çocuklara verilen ceza türleri "Anne Tarafından Çocuğa Verilen Cezanın Belirleyicileri" kısmında yapılan analizler temelinde fiziksel ve psikolojik cezalar olarak hesaplanmıştır.

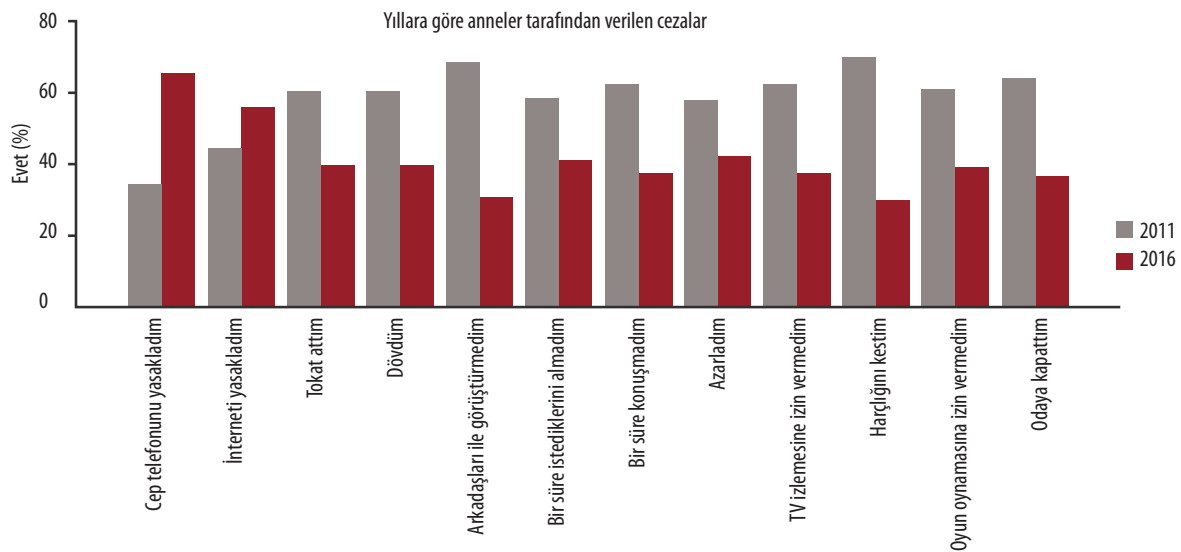
Annelerin 2011 ve 2016 yılında çocuklarına verdikleri cezalarda cep telefonu ve interneti yasaklama oranları artarken diğer ceza türlerinde azalmalar gözlenmiştir (bk. Şekil 2).

Annelerin çocuklarına verdikleri cezalar alt gruplara göre sınıflandırıldıktan sonra yapılan analizlerde 2011 ve 2016 yıllarında annelerin çocuklarına uyguladıkları fiziksel ve psikolojik şiddet boyutlarında azalmalar bulunmuştur ($t(6338) = 5,41, p < 0,001$; $t(6338) = 6,63, p < 0,001$ sırasıyla). Teknoloji kısıtlamalarında ise anlamlı artış gözlenmiştir ($t(6338) = 21,35, p < 0,001$).

İki farklı yıla ait veri setinde, ceza tarzlarında değişiklik olup olmadığına ilişkin görece kısıtlı bilgi vardır. Büyük örnekleme annelerin yaşını kullanarak farklı yaş gruplarında ceza verme tarzlarını incelemek daha ayrıntılı bilgi verecektir. Bu amaçla, bu kısımda annelerin yaşları temelinde verilen ceza türlerinin değişip değişmediği ve değişim söz konusuysa annelerin eğitim düzeyinin ve bölgeler arası farklılaşmanın etkili olup olmadığı incelenmiştir. Bunun için ilk önce anne yaşı ile psikolojik ve fiziksel ceza uygulama sıklığı ve teknoloji kısıtlaması arasındaki korelasyon hesaplanmıştır. Daha sonra, annelerin eğitim düzeyinin ve hanehalkı büyüklüğünün kontrol edildiği hiyerarşik regresyon analizi yürütülmüştür. Bu analizde annelerin fiziksel ve psikolojik ceza verme türünü anne yaşının, eğitim düzeyi ve hanehalkı büyüklüğü kontrol edildikten sonra ne oranda yordadığı hesaplanmıştır. Son olarak söz konusu ilişkide bölgesel farklılıklar olup olmadığını test etmek amacıyla grup karşılaştırmaları yapılmıştır.

Anne yaşı ile çocuğa verilen psikolojik ve fiziksel ceza türleri ve teknoloji kısıtlaması arasındaki korelasyon katsayıları anlamlı ilişkiler önermiştir. Buna göre, anne yaşı arttıkça hem psikolojik ($r(6360) = -0,21, p < 0,001$) hem fi-

Şekil 4.2. Annelerin Çocuklarına Verdikleri Cezaların Yıllara Göre Değişimi

Tablo 4.8. Annelerin ceza verme tarzını yordayan değişkenler

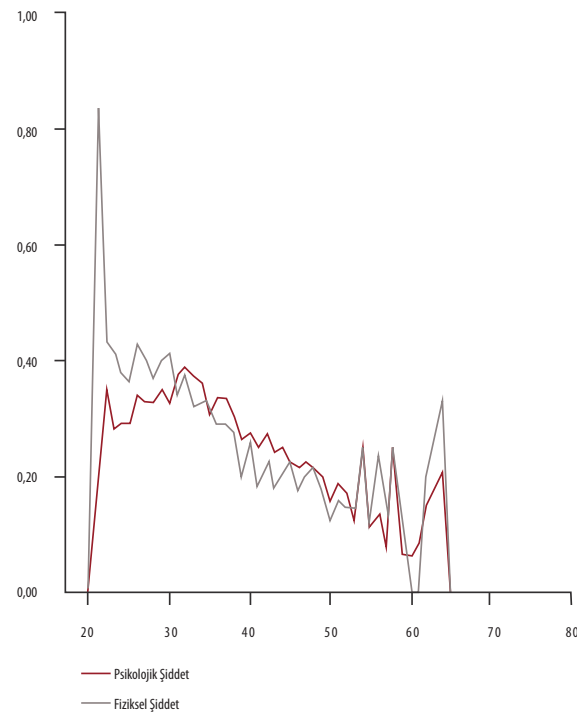
Analiz	Anne psikolojik ceza verme		Anne fiziksel ceza verme		Anne teknoloji kısıtlaması	
	β	ΔR^2	β	ΔR^2	B	ΔR^2
Adım 1: Demografikler		0,04***		0,01		0,06***
Hane halkı büyüklüğü	-0,05***		0,10***		-0,09***	
Anne eğitim durumu	0,14***		-0,05***		0,20***	
Adım 2: Ana etkiler		.04***		0,04		0,00
Anne yaş	-0,19***		-0,21***		-0,02	
		$\Sigma R^2=0,08$		$\Sigma R^2=0,05$		$\Sigma R^2=0,06$

ziksel ceza verme ($r(6340) = -0,18, p < 0,001$) hem de teknoloji kısıtlaması bakımından azalma gözlenmiştir ($r(6340) = -0,05, p < 0,001$). Bir diğer deyişle, annelerin yaşı arttıkça verilen üç ceza türünde de (psikolojik, fiziksel, teknoloji kısıtlaması) azalma gözlenmiştir. Annelerin yaşı ile ceza türlerindeki bu ilişkilerin onların eğitim düzeyi ve hanehalkı büyüklüğünden bağımsız olarak gözlenip gözlenmediğini incelemek adına hanehalkı büyüklüğü ve anne eğitim düzeyi hiyerarşik regresyon analizinde ilk adımda kontrol edilmiş, ikinci adımda anne yaşı denkleme eklenmiştir. Hiyerarşik regresyon analizi sonucuna göre, ilk modelde hanehalkı büyüklüğü ve anne eğitim düzeyi beyan edilen psikolojik ceza verme türünü anlamlı bir şekilde yordamıştır ($\beta_{\text{hanehalkı}} = -0,05, p < 0,001$; $\beta_{\text{anne eğitim}} = 0,14, p < 0,001$). Hanehalkı büyüklüğü arttıkça psikolojik ceza vermede azalma söz konusu iken, anne eğitim düzeyi arttıkça psikolojik ceza verme türünde artış gözlenmiştir (bk. Tablo 8). İkinci adımda ise, hanehalkı büyüklüğü ve anne eğitimi kontrol edildikten sonra bile anne yaşı psikolojik ceza verme türünü ters yönde yordamıştır ($\beta_{\text{anne yaşı}} = -0,19, p < 0,001$). Bir diğer deyişle, anne yaşı arttıkça beyan ettikleri psikolojik ceza verme sıklığı azalmıştır (bk. Şekil 3).

Aynı analiz stratejisi annelerin uyguladığı fiziksel şiddet için de uygulanmıştır. Tablo 8'de görüldüğü gibi, annelerin beyan ettiği fiziksel ceza türlerini hanehalkı büyüklüğü ve anne eğitim düzeyi ilk aşamada yordamıştır. Hanehalkı büyüklüğü arttıkça ($\beta_{\text{hanehalkı}} = 0,10, p < 0,001$)

ve anne eğitim düzeyi azaldıkça ($\beta_{\text{anne eğitim}} = -0,05, p < 0,001$) çocuklara verilen fiziksel cezalarda artış gözlenmiştir. İkinci adımda anne yaşı ile çocuğa verilen fiziksel ceza arasındaki ilişki, psikolojik ceza verme tarzına benzer örüntü göstermiştir. Bir diğer deyişle, anne yaşı arttıkça verilen fiziksel cezada azalma gözlenmiştir ($\beta_{\text{anne yaşı}} = -0,21, p < 0,001$) (bk. Şekil 3). Annelerin uyguladığı teknoloji kısıtlama yöntemini, hanehalkı büyüklüğü ve anne eğitim durumu kontrol edildikten sonra, anne yaşı anlamlı bir şekilde yordamamıştır (bk. Tablo 7).

Şekil 4.3. Annelerin Uyguladığı Psikolojik ve Fiziksel Şiddetin Yaşa Göre Değişimi

e. Çocuklara Verilen Cezalarda Bölgesel Farklılıklar

Son olarak çocuklara verilen cezaların (psikolojik, fiziksel ve teknoloji kısıtlaması) bölgesel farklılıklar içerip içermediğini incelemek amacıyla MANCOVA analizi yürütülmüştür. MANCOVA'da bağımsız değişken olarak 12 farklı bölge kullanılmıştır (İstanbul, Batı Marmara, Ege, Doğu Marmara, Batı Anadolu, Akdeniz, Orta Anadolu, Batı Karadeniz, Doğu Karadeniz, Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, ayrıca bk. Şekil 4 ve Tablo 9b). Ayrıca olası karıştırıcı etkileri kontrol etmek için hanehalkı büyüklüğü ve anne eğitim durumu eşdeğişken faktör (*covariate*) olarak kullanılmıştır. Bağımlı değişkenler ise psikolojik ve fiziksel ceza verme sıklığı ile teknoloji kısıtlaması olarak belirlenmiştir. Analiz sonuçlarına göre, kontrol değişkenlerinden hanehalkı büyüklü-

ğü sadece fiziksel şiddet üzerinde etkili iken ($F(1,5357) = 16,42, p < 0,001$), anne eğitimi sadece psikolojik şiddet üzerinde etkili bulunmuştur ($F(1,5357) = 106,17, p < 0,001$). Bu etkiler kontrol edildikten sonra bölgesel farklılıkların ana etkisi sadece psikolojik ve fiziksel ceza verme için anlamlı bulunmuştur (Fpsikolojik (11,5357) = 12,59, $p < 0,001$; Ffiziksel (11,5357) = 6,37, $p < 0,001$) (ortalama ve standart hata değerleri için bk. Tablo9a).

Özetle, 2011 ve 2016 yıllarında toplam 21.848 annenin çocuklarına verdikleri psikolojik ve fiziksel cezaların değişimini incelemek amacıyla bir dizi analiz yapılmıştır. Analizlerde anne eğitimi ve hanehalkı büyüklüğünü kontrol ettikten sonra annenin yaşının artması ile verilen iki tür cezada da azalma olduğu gözlenmiştir. Bununla birlikte madde bazında yıllar temelindeki deği-

Tablo 4.9a. Bölgeler Temelinde Annelerin Psikolojik ve Fiziksel Ceza Verme Sıklığı

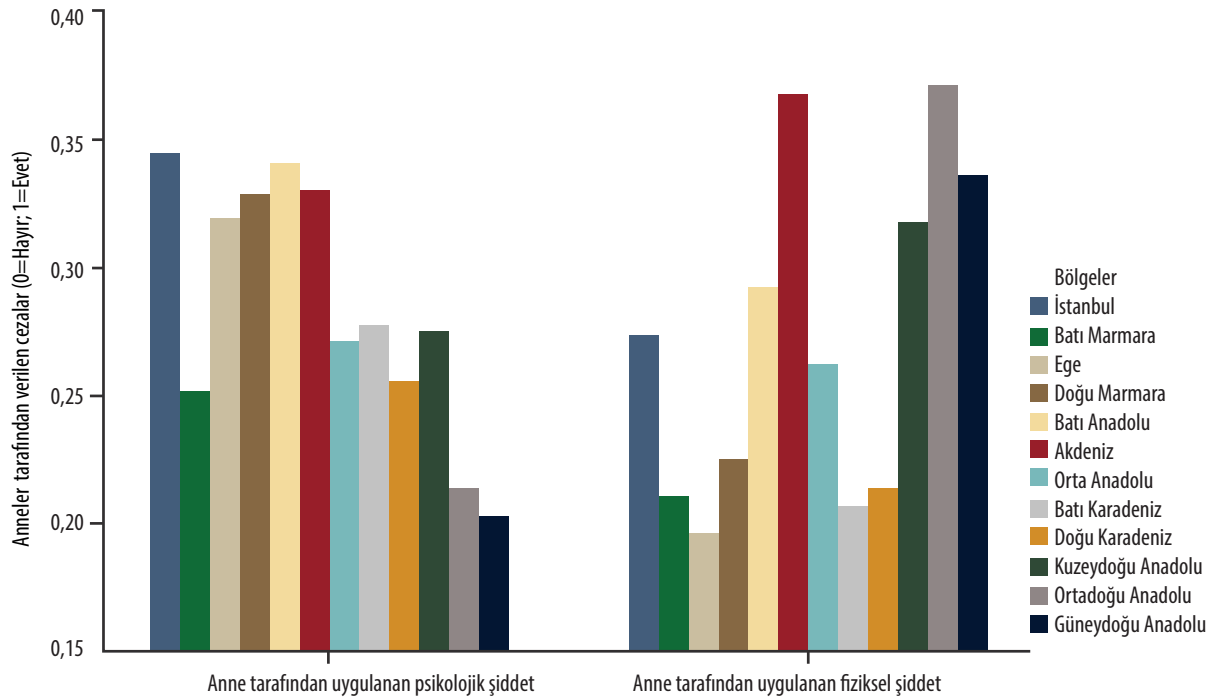
Bölgeler	Ortalama (0-1)	Standart hata	95% Güven aralığı	
İstanbul (N = 775)	0,333	0,009	0,315	0,351
Batı Marmara (N = 200)	0,220	0,018	0,185	0,256
Ege (N = 594)	0,305	0,011	0,284	0,326
Doğu Marmara (N = 374)	0,328	0,013	0,302	0,354
Batı Anadolu (N = 707)	0,334	0,010	0,315	0,353
Akdeniz (N = 443)	0,321	0,012	0,297	0,344
Orta Anadolu (N = 333)	0,272	0,014	0,245	0,300
Batı Karadeniz (N = 357)	0,273	0,013	0,247	0,300
Doğu Karadeniz (N = 279)	0,252	0,015	0,222	0,282
Kuzeydoğu Anadolu (N = 304)	0,293	0,015	0,264	0,322
Ortadoğu Anadolu (N = 370)	0,226	0,013	0,199	0,252
Güneydoğu Anadolu (N = 622)	0,223	0,011	0,201	0,244
İstanbul (N = 775)	0,276	0,014	0,248	0,304
Batı Marmara (N = 200)	0,216	0,028	0,161	0,271
Ege (N = 594)	0,217	0,016	0,185	0,249
Doğu Marmara (N = 374)	0,234	0,021	0,194	0,274
Batı Anadolu (N = 707)	0,309	0,015	0,280	0,338
Akdeniz (N = 443)	0,359	0,019	0,322	0,396
Orta Anadolu (N = 333)	0,285	0,022	0,243	0,328
Batı Karadeniz (N = 357)	0,207	0,021	0,166	0,248
Doğu Karadeniz (N = 279)	0,219	0,024	0,173	0,265
Kuzeydoğu Anadolu (N = 304)	0,280	0,023	0,235	0,326
Ortadoğu Anadolu (N = 370)	0,330	0,021	0,289	0,371
Güneydoğu Anadolu (N = 622)	0,302	0,017	0,269	0,335

Not: Ortalama değerler eşdeğişken faktör (*covariate factor*) düzeltilmiş değerlerdir.

şimi karşılaştıran analizler de sadece internet ve cep telefonu kısıtlama davranışlarında 2016 yılında (2011 yılına kıyasla) artış gözlenmiş, di-

ğer ceza verme maddelerinde anlamlı bir düşüş olduğu bulunmuştur. Son olarak bölgesel temelli bazı farklılıklar bulunmuş olup, en çarpıcı bulgu

Şekil 4.4. Annelerin Verdiği Ceza Türlerinin Bölgesel Açıdan Farklılaşması

Tablo 4.9b. Bölgeleri Temsil Eden Şehirler Listesi

İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul
Batı Marmara	Balıkesir	Çanakkale	Edirne	Kırklareli	Tekirdağ
Ege	Afyon	Aydın	Denizli	İzmir	Manisa
	Muğla	Uşak			
Doğu Marmara	Bilecik	Bolu	Bursa	Eskişehir	Kocaeli
	Sakarya	Yalova	Düzce		
Batı Anadolu	Ankara	Konya	Karaman		
Akdeniz	Adana	Antalya	Burdur	Hatay	Isparta
	Mersin	K.Maraş	Osmaniye		
Orta Anadolu	Kayseri	Kırşehir	Nevşehir	Niğde	Sivas
	Yozgat	Aksaray	Kırıkkale		
Batı Karadeniz	Amasya	Çankırı	Çorum	Kastamonu	Samsun
	Sinop	Tokat	Zonguldak	Bartın	Karabük
Doğu Karadeniz	Artvin	Giresun	Gümüşhane	Ordu	Rize
	Trabzon				
Kuzeydoğu Anadolu	Ağrı	Erzincan	Erzurum	Kars	Bayburt
	Ardahan	Iğdır			
Ortadoğu Anadolu	Bingöl	Bitlis	Elazığ	Hakkari	Malatya
	Muş	Tunceli	Van		
Güneydoğu Anadolu	Adıyaman	Diyarbakır	Gaziantep	Mardin	Siirt
	Şanlıurfa	Batman	Şırnak	Kilis	

Akdeniz ve Ortadoğu Anadolu'daki annelerin fiziksel cezaya başvurdukları, İstanbul, Batı Anadolu ve Akdeniz bölgesindeki annelerin de diğer bölgedeki annelere kıyasla daha fazla psikolojik ceza verme eğiliminde oldukları görülmüştür.

f. Anne ve Babanın Çocuğa Verdiği Önemin Yıllar İçerisinde Değişimi

Anne ve babaların çocuklara verdiği önemin yıllar içindeki değişimini incelemek için 2006 ve 2016 yılında (2011 yılında bu sorular ölçüm bataryasına eklenmemiş olduğundan analizlere dâhil edilmemiştir) kadın ve erkeklere sorulan, çocukların değerini ölçmeyi amaçlayan, 10 farklı maddeye verilen cevaplar temelinde analizler yapılmıştır. Sorulara verilen cevaplar 1 (Katılmıyorum) ve 3 (Katılıyorum) arasında değişmektedir. Bu aşamadaki analizler kadın ve erkekler için ayrı ayrı yürütülmüş olup, 2006 ve 2016 yıllarında çalışmaya katılan toplam 53.475 kişi ile yapılmıştır. Bunların 25.616'sı erkek, 27.859'u kadındır. Kadın katılımcıların yaş ortalaması 46,05 iken (SS = 14,750), erkeklerin yaş ortalaması 48,49'dur (SS = 14,28). Katılımcıların %77,6'sı (N = 41.497) bir ya da daha fazla çocuğunun olduğunu beyan etmiş olup, örneklemdeki katılımcıların ortalama çocuk sayısı 2,97'dir (SS = 1,93).

Çocuğa verilen değer ölçeği çocukların kişiler için ne anlama geldiğini anlamaya yönelik 10 sorudan oluşmaktadır. İlk olarak verilen cevapların farklı boyutlar içerip içermediğini test etmek amacıyla ölçek maddelerine açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Daha sonra açımlayıcı faktör analizi sonucunda ortaya çıkan, çocuğun değerine ilişkin boyutların 2006 ve 2016 yılları arasında değişimi MANCOVA analizleri ile incelenmiştir. MANCOVA analizlerinde çocuğun değerine ilişkin alt boyutların farklı yıllarda ve cinsiyetler arasında değişip değişmediği incelenmiştir. Söz konusu analizlerde katılımcıların eğitim düzeyi eşdeğişken faktör olarak ele alınmıştır. Son olarak katılımcıların yaşının sürekli

değişken olarak ele alınarak çocuğun değerine ilişkin alt boyutlarda yaşa bağlı değişimin olup olmadığı korelasyon ve hiyerarşik regresyon analizleri ile test edilmiştir.

Çocuğun değerine ilişkin verilen cevaplar temelinde yürütülen faktör analizi sonuçlarına göre yorumlanabilir üç boyut ortaya çıkmıştır (Tablo 10). Buna göre, çocuğun sağladığı gerçekçi faydalar ile değerlendirilmesine karşılık gelen "gerçekçi fayda" boyutu, aileye sağladığı/sağlayacağı toplumsal itibara karşılık gelen "itibar" boyutu ve ailede yaratacağı olumsuz etkilere karşılık gelen "olumsuz etki" boyutları hesaplanmıştır. "Her aile, ekonomik durumuna göre çocuk yapmalıdır." sorusuna verilen cevaplar herhangi bir boyutta kümelenmemiştir ve hesaplamalara dâhil edilmemiştir.

Tablo 4.10. Çocuğun Değeri Faktör Yükleri

Maddeler	Gerçekçi fayda	İtibar	Olumsuz etki
Çocuk, yaşlandıklarında anne-babasına bakmalıdır.	0,852		
Çocuk, büyüdüğünde anne-babasına maddi katkı sağlamalıdır	0,796		
Çocuk, eşleri birbirine yakınlaştırır	0,586		
Erkek çocuk, annenin itibarını arttırır		0,836	
Çocuk sahibi olan kadın, olmayana göre daha itibarlıdır		0,788	
Neslin (soyun) devamı sadece erkek çocuk ile sağlanır		0,625	
Çocuk, annenin sosyal/ eğitim/ iş hayatını olumsuz etkiler			0,859
Çocuk, babanın sosyal/ eğitim/ iş hayatını olumsuz etkiler			0,839
Her aile, ekonomik durumuna göre çocuk yapmalıdır*			
<i>Cronbach a</i>	0,65	0,65	0,68

*Bu madde herhangi bir boyuta yüklenmemiştir.

MANCOVA analizi sonuçlarına göre, çocuğun değerine ilişkin üç boyutta cinsiyet ve yıl ana etkileri anlamlı bulunmuştur (Wilk's $\lambda = 0,999$, $p < 0,001$; Wilk's $\lambda = 0,979$, $p < 0,001$ sırasıyla). Bununla birlikte eşdeğişken faktör olan katılım-

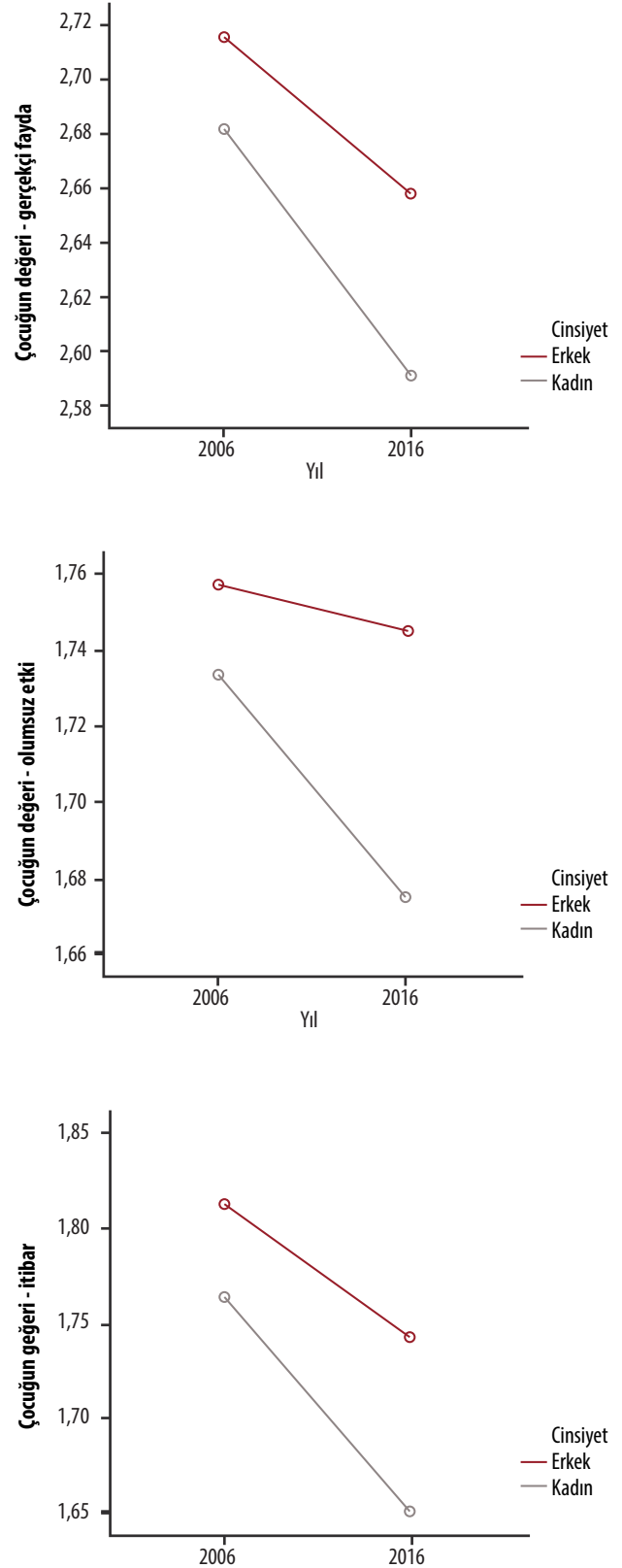
Tablo 4.11. Çocuğun Değeri Boyutları Betimleyici İstatistikleri

	Yıl	Cinsiyet	Ortalama	SS	N (Kişi)
Gerçekçi fayda	2006	Erkek	27,156	0,497	8514
		Kadın	26,818	0,536	10459
		Toplam	26,970	0,519	18973
	2016	Erkek	26,582	0,518	11740
		Kadın	25,907	0,567	14847
		Toplam	26,205	0,547	26587
Toplam	Erkek	26,823	0,510	20254	
	Kadın	26,284	0,556	25306	
	Toplam	26,523	0,537	45560	
İtibar	2006	Erkek	18,132	0,735	8514
		Kadın	17,638	0,740	10459
		Toplam	17,859	0,738	18973
	2016	Erkek	17,426	0,684	11740
		Kadın	16,508	0,683	14847
		Toplam	16,914	0,685	26587
Toplam	Erkek	17,723	0,707	20254	
	Kadın	16,975	0,709	25306	
	Toplam	17,308	0,709	45560	
Olumsuz etki	2006	Erkek	17,572	0,779	8514
		Kadın	17,338	0,772	10459
		Toplam	17,443	0,775	18973
	2016	Erkek	17,449	0,759	11740
		Kadın	16,749	0,730	14847
		Toplam	17,058	0,744	26587
Toplam	Erkek	17,501	0,767	20254	
	Kadın	16,992	0,748	25306	
	Toplam	17,219	0,757	45560	

cı eğitim düzeyi de çocuğun değerindeki varyansı açıklamada anlamlı katkı sunmaktadır (Wilk's $\lambda = 0,866$, $p < 0,001$). Tablo 10'da da görüleceği üzere, F testleri sonucuna göre, 2006 ile 2016 yılları arası çocuğun değerine ilişkin üç boyutta da (gerçekçi fayda, itibar ve olumsuz etki) anlamlı düşüş görülmektedir ($F(1, 45.555) = 20,51$, $p < 0,001$; $F(1, 45.555) = 10,28$, $p < 0,001$; $F(1, 45.555) = 4,65$, $p < 0,05$; sırasıyla). Zaman ana etkisi yanında, çocuğun değerine ilişkin üç boyutta cinsiyet ana etkisi de anlamlı bulunmuştur ($F(1, 45.555) = 574,11$, $p < 0,001$; $F(1, 45.555) = 629,42$, $p < 0,001$; $F(1, 45.555) = 98,59$, $p < 0,001$; sırasıyla). Üç boyutta da kadınlar erkek-

lere oranla daha düşük puanlar beyan etmişlerdir (ortalama değerleri için bk. Tablo 11). Zaman ve cinsiyet açısından çocuğun değerindeki farklılaşmalar Şekil 5'te sunulmuştur.

Şekil 4.5. Yıllara ve Cinsiyete Göre Çocuğun Değerinde Farklılaşmalar

Çocuğun değerine ilişkin üç farklı boyutun yıllar içindeki değişimini daha ayrıntılı incelemek için verinin toplandığı 2006 ve 2016 yıllarını bağımsız değişken olarak almak yerine katılımcıların yaşını bağımsız değişken olarak ele almak daha fazla veri noktası sağlayacak olup, farklı nesillerde zaman içinde çocuğun değerine ilişkin algının nasıl değiştiğini gösterebilecektir. Bu nedenle, ilk olarak katılımcıların yaşı ile çocuğun değerine ilişkin üç farklı boyut arasındaki korelasyonlar hesaplanmıştır. Daha sonra, hiyerarşik regresyon analizi ile katılımcıların eğitim durumu ve hanehalkı büyüklüğü kontrol edildikten sonra kişilerin yaşının çocuğun değerine ilişkin algılar üzerindeki bağımsız etkisi incelenecektir.

Katılımcıların yaşı ile çocuğun değerine ilişkin üç boyut arasında pozitif yönde anlamlı korelasyonlar bulunmuştur. Buna göre katılımcıların, yaşları arttıkça, çocuğu gerçekçi fayda, itibar ve yarattığı olumsuz etkiler (sosyal, eğitim ve iş hayatına) bakımından daha yüksek değerlendirdikleri bulunmuştur ($r(45,558) = 0,10, p < 0,001$; 95% GA [0,09 – 0,11]; $r(45,558) = 0,16, p < 0,001$, 95% GA [0,15 – 0,17]; $r(45,558) = 0,03, p < 0,001$, 95% GA [0,02 – 0,04] sırasıyla).

Katılımcıların eğitim düzeyi ve hanehalkı büyüklüğünden bağımsız olarak yaşın çocuğun değeri üzerindeki etkisini incelemek için üç farklı hiyerarşik regresyon analizleri yürütülmüştür.

Hiyerarşik regresyon analizi sonuçlarına göre, çocuğun değerini gerçekçi fayda, itibar ve olumsuz etkiler bağlamında değerlendirmeyi hanehalkı büyüklüğü pozitif yönde ($\beta = 0,08, p < 0,001$; $\beta = 0,11, p < 0,001$; $\beta = 0,04, p < 0,001$ sırasıyla), anne eğitimi ise ters yönde yordamaktadır ($\beta = -0,26, p < 0,001$; $\beta = -0,24, p < 0,001$; $\beta = -0,06, p < 0,001$ sırasıyla). Buna göre, hanedeki kişi sayısı arttıkça anneler çocukların onlara fayda sağlayacağını, itibarlarını arttıracaklarını ve kariyer/sosyal hayatları üzerinde olası olumsuz etkilerinin olacağını beyan etmişlerdir. Anne eğitimi arttıkça çocuklar fayda sağlayan, itibar kazandıran bireyler olarak görülmemekte, anne-babanın sosyal ve iş hayatını olumsuz etkilemedikleri beyan edilmektedir. Hanehalkı büyüklüğü ve anne eğitimi kontrol edildikten sonra, annenin yaşı da çocuğun değerine ilişkin üç boyut ile pozitif yönde ilişkiler göstermiştir ($\beta = 0,04, p < 0,001$; $\beta = 0,11, p < 0,001$; $\beta = 0,03, p < 0,001$ sırasıyla). Bir başka deyişle, anne yaşı arttıkça çocukların bir fayda sağladığı, itibarı artırdığı ve iş/sosyal hayatı olumsuz etkilediği beyan edilmiştir.

Özetle, yıllar içerisinde çocuğa verilen değerler incelendiği bu kısımda iki farklı yaklaşım ile sürülmüştür. İlki verinin toplandığı 2006 ve 2016 yılları arasında (10 yıllık bir fark) annelerin çocukları nasıl gördüğüne, onlara nasıl bir anlam atfettiğine ilişkin değişim incelenmiştir. Bunun için sorulan sorulara verilen cevaplar faktör analizine tabi tutulmuş olup, ortaya çıkan boyutlar temelinde farklılaşmanın olup olmadığı

Tablo 4.12. Çocuğun değeri algılarını yordayan değişkenler

Analiz	Çocuğun değeri – Gerçekçi fayda		Çocuğun değeri – İtibar		Çocuğun değeri – Olumsuz etki	
	B	ΔR^2	B	ΔR^2	B	ΔR^2
Adım 1: Demografikler		0,08***		0,08***		0,01***
Hanehalkı büyüklüğü	0,08***		0,11***		0,04***	
Eğitim durumu	-0,26***		-0,24***		-0,06***	
Adım 2: Ana etkiler		0,08***		0,10***		0,01***
Yaş	0,04***		0,11***		0,03***	
		$\Sigma R^2=0,16$		$\Sigma R^2=0,18$		$\Sigma R^2=0,02$

test edilmiştir. 10 yıllık süre içerisinde çocuğun gerçekçi bir fayda sağladığı (örn; çocuk büyüdüğünde anne-babasına maddi katkı sağlamalıdır), itibarı olumlu etkilediği inancı (örn., çocuk sahibi olan kadın, olmayana göre daha itibarlıdır) ve olumsuz etkileri arttırdığı inancında (örn; çocuk, annenin sosyal/ eğitim/ iş hayatını olumsuz etkiler) tutarlı azalmalar görülmüştür. Benzer eğilim anne yaşı dikkate alındığında da bulunmuştur. Annenin eğitim düzeyi ve hanehalkı büyüklüğünden bağımsız olarak anne yaşı arttıkça (görece daha önceki jenerasyonlar) çocuğun bahsedilen değerine ilişkin yukarıdaki üç boyutta artış gözlenmektedir. Genç nesiller çocuğu yaşı nesil üyelerine göre daha farklı ele almaktadırlar.

IV. Tartışma

Aile İçi Sorun Yaşama Sıklığının Belirleyicileri

Aile içi sorunlar denildiğinde aile üyelerinin birbirleriyle olan ilişkilerinde ve bağlarındaki sorunlar anlaşılmaktadır. Aile içinde yaşanan anlaşmazlıklara verilen tepkiler konusundaki sonuçlar değerlendirildiğinde, eşler aralarındaki anlaşmazlıklarda tarafların daha çok saldırganlık eğilimli ve kaçınmacı tepkiler verdikleri görülmüştür. Çocukların ise ebeveynleriyle yaşadıkları anlaşmazlıklarda daha çok uzlaşmacı tepkiler verdikleri ama anne babaların onlara karşı saldırgan davranışlar sergiledikleri gözlemlenmiştir (Camadan, Karataş ve Bozali, 2017).

Mevcut analizlerde, babalar tarafından bildirilen sorun yaşama sıklığına bakıldığında, baba yaşı ve aylık kazanç miktarı arttıkça bildirilen sorun yaşama sıklığı azalmakta, çiftlerin eğitim düzeyi ve çocuk sayıları arttıkça sorun yaşama sıklığı artmaktadır.

Baba ve anne yaşı, baba eğitim yılı ve aylık kazanç arttıkça annelerin beyan ettiği sorun yaşama sıklığı azalırken annenin eğitim düzeyi ve çocuk sayıları arttıkça beyan edilen sorun yaşama sıklığı artmaktadır.

Özetle babanın yaşı ve gelir düzeyi arttıkça çiftlerin beyan ettikleri sorun yaşama sıklığı azalmaktadır. Eğitim düzeylerindeki değişimler kadın ve erkeklerde sorun yaşama sıklığı açısından farklılıklar göstermektedir. Buna göre, babanın ve annenin eğitim yılı babanın sorun sıklığı beyanı ile pozitif yönde ilişkili iken bu örüntü anne açısından biraz farklıdır. Annelerin eğitim düzeyleri arttıkça beyan edilen sorun yaşama sıklığı artmış, babaların eğitim düzeyleri arttıkça da azalmıştır. Artan çocuk sayısı aynı zamanda artan sorun yaşama sıklığı beyanı ile ilişkilidir. Düşük sosyoekonomik statü ve evlilik yaşının genç olması, psikolojik, ekonomik, sosyolojik, kültürel ve çevresel etkenler olarak ailenin huzurunu ve sağlıklı iletişim kurabilme becerisini ve krizlerle baş edebilme yetisini olumsuz yönde etkilemekte olabileceği etkileyebileceği düşünülebilir.

Farklılıklara Tolerans

Bu makalede, baba ve anne tarafından bildirilen farklılıklara tolerans, baba tarafından bildirilen, ailede sorun yaşama sıklığını pozitif yönde yordamaktadır. Farklılıklara tolerans puanları arttıkça ailede daha fazla sorun beyan etme eğilimi gözlenmiştir. Çiftlerin farklılıklara toleransı ile sorun yaşama sıklığı arasındaki ilişki ise doğrusal olmayan bir örüntü göstermektedir. Doğrusal olmayan kestirim analizleri sonuçlarına göre, toleransın çok düşük ve çok yüksek olduğu gruptaki katılımcıların sorun yaşama sıklığı orta düzeyde farklılıklara tolerans beyan eden katılımcılara göre daha az bulunmuştur.

Açık iletişim kuran ve farklılıkların tolere edildiği bilinen bir aile ortamı içinde aile içi çatışmaların rahatlıkla bildirilmesi doğal olabilir. Aileler farklılıkların tolere edileceğini bildiklerinden, açık biçimde iletişim kurulabilmekte, çözüme ulaşmak için tartışılabilmektedir. Elbette bu araştırma, tartışmaların yeterli olup olmadığını ve sonuca ulaşıp ulaşmadığını netleştirmez. Ancak her durumda, çözüme ulaşmak için etkili iletişim

yöntemlerinin kullanılması gerekecektir. Aile içinde yaşanan anlaşmazlıkların çözümünde ya da yönetilmesinde aile üyelerinin etkili iletişim ve kriz ile baş edebilme becerisini yeterli düzeyde kullanabilmesi için; öfke, saldırganlık, problem çözme ve çatışma yönetimi gibi konularda psiko-eğitim programları ve psikolojik danışma oturumlarının düzenlenmesi gerektiği önerilmiştir (Camadan, Karataş ve Bozali, 2017). Yaşanan şiddetin genellikle bir döngü şeklinde olduğu; babadan anneye, anneden çocuğa şeklinde devam ettiği ve çocuğun da, yaşatlarına veya kardeşlerine gördüğü şiddeti yansıtması ya da ileri ki yaşlarında kendi ailesine yansıtması şeklinde devam ettiği gözlemlenmiştir. Uygulanan şiddet sadece fiziksel değil psikolojik de olduğu için aile içi anlaşmazlıkları en aza indirmek ve şiddeti önlemek aynı anda yasal, sosyal, ekonomik, psikolojik ve kişisel gibi birden çok etmene müdahale etmeyi gerektirmektedir (Güleç, 2013). Bu müdahale sırasında, anlaşmazlık yaşayan bireyler anne ve baba ise çocukların da yasal, sosyal, ekonomik ve psikolojik hakları göz ardı edilmemelidir. Bireysel seviyede karşılaşılan risk etmenleri dikkate alınırken aynı zamanda ilişkisel düzeyde de girişimlerde bulunulmalı, sağlıklı aile ortamları oluşturabilmek adına çalışıp, çatışmalı ailelere profesyonel yardımın kolaylıkla götürülebilmesi için girişimlerde bulunulmalıdır. Aile içi şiddetin önlenmesi meselesine daha soyut bir yaklaşımda bulunan İlkaracan'a (1996) göre toplumda yaygın olan ve şiddeti beslediğine inanılan inanç ve değer yargıları sorgulanmalı, çözüme ulaşabilmek için kültürel yapıda değişiklikler yapılması hedeflenmelidir. Yapılan tüm araştırmalar ve öneriler sonucunda aile içi anlaşmazlıklar ve şiddet olgusunun bir döngü olduğu savunulmakla birlikte sosyoekonomik statü ve genç yaşta evlenmenin yaşanan bu huzursuz ortama ve şiddete göz ardı edilemez katkısı olduğu, ayrıca bu değişkenlerin aile ortamında yaşanan sorunlarda zaman zaman neden sonuç ilişkisi içinde oldukları gözlemlenmiştir.

Çocuklara Verilen Cezalar

a. Psikolojik ve Fiziksel Şiddet

Çocukta fiziksel ve duygusal açıdan ciddi zararlar doğurabilen fiziksel örselenme, onların kaza haricinde karşılaştıkları hafif, ağır veya ölümlü neticelenebilen hasarlar alması şeklinde tanımlanır, öte yandan çocuklara ihtiyaç duydukları sevgiyi vermeme, onları yeteri kadar önemsememe, tehdit edici davranışlarda bulunma, onları reddetme gibi durumlar ise duygusal örselenme kapsamına girer (Myers, Berliner, Briere, Hendrix, Reid, ve Jenny, 2002). Duygusal örselenmeye maruz kalan her çocuğun fiziksel örselenmeye de maruz kaldığını söylemek mümkün değildir ama fiziksel açıdan örselenmiş çocukların her koşulda duygusal açıdan da örselenmiş oldukları söylenebilir (Bilir, Arı, Dönmez, Atik, San, 1991).

Araştırmalara göre fiziksel olarak örselenen çocukların üçte ikisini henüz üç yaşına basmamış çocuklar oluşturmaktadır. Fiziksel açıdan örselenen çocuklarda genel olarak ödem, yara izi, yumuşak doku zedelenmesi, yanık, kaynar su sebepli haşlanma, ekimoz, bedeninin herhangi bir bölgesinde hasar oluşması, zehirlenme ve şiddetin arttığı bazı olaylarda ölüm gibi durumlar ortaya çıkabilmektedir (Bilir, Arı, Dönmez, Atik, San, 1991).

Demografik, kültürel, sosyoekonomik, medeni ve psikolojik etmenlerin incelenmesiyle ebeveynlerin çocuklar üzerinde duygusal sorunlar oluşmasına sebep olabilecek fiziksel cezalara başvurabildikleri bildirilmektedir (McLeod ve Shanahan, 1993). Fiziksel ceza ile karşı karşıya kalan çocukların ebeveynlerine bakıldığında da bazı ortak özelliklerin yer aldığı tespit edilmiştir.

Çocuklarını fiziksel olarak cezalandıran ebeveynlerin birçoğu kendi çocukluk dönemlerinde bu tip cezalara maruz kalmışlardır ve duygusal açıdan zedelenmişlerdir. Aynı zamanda birçoğunun

reddedilme geçmişi de bulunmaktadır (Green, 1979). Bu ebeveynlerde genel olarak kişilik bozukluklarına rastlanmaktadır. Özsayıları düşük olduğu için kendilerini değersiz ve sevilmeyen insanlar olarak görmektedirler. Ebeveynlerin en az birisinde saldırganlık, alkol ya da madde bağımlılığı olma riski daha yüksektir (Rosenthal vd., 1984). Bu anne ve babaların kısıtlı bir sosyal çevreleri vardır, pek fazla arkadaşları yoktur. Aynı zamanda çevreleriyle uyum içerisinde olmamışlardır (Johnson ve Morse 1969). Evlilik içerisinde ciddi problemler de olabilmektedir. İşsizlik ya da başka maddi sıkıntıların yanı sıra aile içi geçimsizlik gibi streslerle karşı karşıya kalan ebeveynler çocuklarına karşı kötü bir tutum içerisine girebilmektedirler (Fergusson ve ark. 1984). Umulmadık bir zamanda istenmeyen bir gebelik ile karşılaşma, sık gebe kalma, öz babanın olmaması, çocuğun engelli olması gibi durumlar da çocuklara karşı ebeveynlerin örseleyici tutumlar içerisine girmesine yol açabilmektedir (Freidrich ve Boriskin, 1976).

Bazı çalışmalar evdeki çocuk sayısı ile sert cezalandırma teknikleri arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir (Qasem ve ark. 1998, Fox ve ark. 1995). Tahiroğlu ve arkadaşlarının (2009) çalışmasında, kardeş sayısı ile cezalandırma teknikleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir bağ bulunmasa da kardeş sayısı 'dayak' ile ilişkili bulunmuştur. Tek çocuğa sahip olan ebeveynlerin %5,6'sının 1-3 çocuk sahibi olanların %7,3'ünün, üçten fazla çocuğu olan ebeveynlerin ise %10,5'inin cezalandırma yöntemi olarak dayacağı kullandığı görülmektedir. Benzer sonucu ödüllendirme yöntemlerinde de görmekteyiz. Kardeş sayısı arttıkça "öpüp okşamak" ve "gezme götürmek" gibi ödül yöntemlerinin uygulanma oranının azaldığı gözlenmektedir (Tahiroğlu vd., 2009).

Diğer taraftan annenin yaşı ile katı ceza yöntemleri ve fiziksel ceza uygulamaları arasında da ilişki bulunmaktadır (Regalado vd., 2004). Tür-

kiye'de yapılan bir çalışmada, dayak yöntemini en çok 19 yaşına girmeden anne olan kadınların kullandığı görülmektedir. Erken yaşta anne olmanın getirdiği problemlerin çocuğa yansıtılması gibi bir durum söz konusu olabileceği gibi genelde erken yaşta anne olan kadınların çalışma oranlarının ve sosyokültürel seviyelerinin düşük olması da bu durumun sebebi olabilmektedir (Tahiroğlu vd., 2009). Bu çalışma da bu bilgiyi bir kez daha doğrulamaktadır. Genç yaşta çocuk sahibi olma, annenin henüz yeterli olmayan başa çıkma becerilerini zorlamakta ve olumsuz tepkiler vermesine neden olabilmektedir.

Boşanma ya da ölüm gibi sebepler yüzünden tek ebeveynle beraber yaşayan çocukların daha fazla uygunsuz ceza tekniklerine maruz kaldığı bilinmektedir (Fox vd., 1995, Regalado vd., 2004).

Çocuklara verilen cezalar ve uygulanan disiplin tekniklerinin belirleyicilerinden biri de anne ve babaların eğitim düzeyleridir. Ebeveynlerin eğitim düzeyi arttıkça çocuklara uygulanan eğitim yöntemlerinin negatif etkisinin azaldığı görülmektedir (Wade ve Kendler, 2001). Diğer taraftan eğitim düzeyinin artması, erken yaşta anne ve baba olma ihtimalini de azalttığı için çeşitli açılardan sert ceza yöntemlerinin uygulanma olasılığını düşürmektedir. Mevcut çalışmada, eğitim ve gelir düzeyi arttıkça ailelerin çocuğa daha az şiddet beyan ettiği belirlenmiştir. Annelerin çocuklarına verdikleri psikolojik ve fiziksel ceza tarzlarının belirleyicileri incelendiğinde, anne ve babanın eğitim aldıkları yıl ve hanede kişi başına düşen gelir ile psikolojik/fiziksel ceza verme arasında ters yönde bir ilişki bulunmuştur.

Ceza ile disiplin yöntemleri üzerinde etkisi olan bir diğer faktör annenin çalışıp çalışmadığıdır. Çalışan anneler çocuklarını etkinlik yaparak daha sık ödüllendirirken ev hanımları çocuklarına daha çok düzenli zaman ayırmaktadır. Ev kadınları dayacağı daha sık kullanırken çalışan kadınlar çocuklarını sevdiği bir şeyden mahrum

bırakarak cezalandırmayı daha çok tercih etmektedir (Tahiroğlu vd., 2009). Bu noktada çalışan kadının eğitim düzeyinin de önemli olduğunu söylemek gereklidir.

Hangi ebeveynin daha çok fiziksel ceza uyguladığı konusunda da çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Straus ve arkadaşları (1998) dayak ve fiziksel istismarın annelerce daha sık uygulandığını ortaya koymuşlardır. Tahiroğlu ve arkadaşları (2009) tarafından Türkiye’de yapılan çalışmada da bunu destekler bir sonuç ortaya çıkmıştır. Farklı bir kültürde yapılan çalışmada ise babaların daha çok dayak attığı sonucuna ulaşılmıştır (Campbell, 1992).

Ülkemizde Bilir ve arkadaşları tarafından yapılan bir çalışmada (1991) çocuğa verilen ceza sıklığı incelenmiştir. Bu araştırmada ev kadını annenin (%65,9), çalışan anneye göre (%45,8) daha fazla fiziksel ceza verdiği bulunmuştur. Fiziksel ceza veren aileler içinde 2-3 çocuklu ailelerin çoğunlukta olduğu görülmüştür (%67,5). Fiziksel ceza verilen çocuklarda korkular (%34,0), uyku bozuklukları (%12,4), konuşma bozuklukları (%6,1) tikler (%2,5), davranış bozukluklarının (%38,3) fiziksel ceza verilmeyen gruba göre daha yüksek oranda görüldüğü bildirilmiştir (Bilir vd., 1991).

Disiplin yöntemlerine ilişkin çalışmaların çoğunda ebeveynleri eğilimlere göre sınıflara ayırma (aşırı katı, yumuşak, tutarsız) yoluna gidilmiştir (Reitman vd., 2001, Darling ve Steinberg 1993, Buri 1991). Örneğin, “bağırarak” ve “dayak” birbirinin aynı olmasa da “katı tutum” olarak adlandırılır (Reitman vd., 2001).

Burada gerçekleştirilen analizlerde, çocuğa psikolojik ve fiziksel şiddeti anne yaşı pozitif yordamaktadır. Bir diğer deyişle, annelerin yaşı arttıkça çocuklara verilen hem psikolojik hem de fiziksel ceza türlerinde azalma gözlemlenmiştir. Bir diğer bulgu ise hanehalkı büyüklüğü arttık-

ça psikolojik ceza vermede azalma, anne eğitim düzeyi arttıkça psikolojik ceza verme türünde artma olduğu yönündedir. Ayrıca, anne yaşı arttıkça verilen fiziksel cezada azalma gözlenmiştir. Bu noktada, annelerin genç yaşta çocuğa sahip olmaları, çocuğa verilen cezaları arttırdığı için çocuk ruh sağlığı açısından sosyal ve duygusal açıdan risk etmenleri oluşturmaktadır.

Sıklıkla fiziksel ceza alan ve bu yüzden zararlar gören çocuklarda ortak görülen bazı özellikler bulunmaktadır. Fiziksel cezaya maruz bırakılan çocuklar, diğer disiplin biçimlerini deneyimleyen çocuklara kıyasla sosyal ve duygusal açıdan daha çok sorunla karşılaşma eğilimine sahiptirler (Turner ve Finkelhor, 1996). Bu problemler arasında antisosyal davranışlar, özsaygının düşmesi, anksiyete, depresyon, saldırganlık, uyumsuzluk ve dürtüsellik gibi hem içe hem dışa dönük durumlar yer alabilmektedir (Straus ve Kantor, 1994). Ebeveynlerin çocuğa vurması gibi fiziksel cezalara başvurusu çocuk istismarını arttırmaktadır (Whipple ve Richey, 1997).

Aldıkları fiziksel cezalar yüzünden zedelenen çocuklar yetişkinlerle temas kurmaktan kaçınırlar. Eğer bir yetişkin kendilerine dokunmaya ve yaklaşmaya çalışırsa ürkemeye başlarlar. Ebeveynlerinden açık bir şekilde korkarlar, kolayca yalana başvurabilirler, dehşet verici durumlar da bile tepkisiz kalabilirler ve kolay kolay ağlamazlar. Başka bir çocuğun ağlamasına şahit oldukları zaman endişelenirler. Karakter açısından içe dönük, çekingen ve aşırı saldırgan özelliklere sahiptirler. İhmal edilen çocukların okul çağına geldiklerinde okullarına düzenli olarak devam etmedikleri, ders esnasında uyudukları, hırsızlık ve yıkıcılık gibi suçlara karıştıkları bilinmektedir (Kolko vd., 1988). Çocuklukta maruz kalınan fiziksel cezaların etkileri yetişkinlik döneminde depresyon, intihar, alkol bağımlılığı, şiddete başvurma gibi sorunlarla kendisini göstermeye devam edebilmektedir (Straus ve Kantor, 1994).

Çocuklara verilen cezalar incelendiğinde en çok kullanılan ve herhangi bir sertliğe başvurmadan uygulanan disiplin tekniğinin “herhangi bir cezaya başvurmadan çocuğun yaptığı hareketin neden uygunsuz olduğunu açıklamak” olduğu belirtilmektedir (Regalado vd., 2004, Hunter vd., 2000). Benzer biçimde Türkiye’de yapılan çalışmalarda da sert bir teknik uygulamadan çocuğa yapılan hareketin yanlış yönlerini anlatmanın popüler bir disiplin yöntemi olduğu görülmektedir. Tahiroğlu ve arkadaşlarının (2009) sunduğu verilere göre ailelerin %37,1’i çocuklarına, yaptığının yanlış yönlerini anlatmayı tercih ederken Kırcaali-İftar (2005) tarafından yapılan çalışmada “sözel açıklama” ve “kıзма” yöntemlerinin %74’lük bir kesim tarafından uygulandığı aktarılmıştır.

Bir diğer yumuşak disiplin yöntemi ise “çocuğa ceza vermeden, onu cezalandırmakla tehdit etmek” şeklindedir. Kırcaali-İftar’ın (2005) yaptığı çalışmada annelerin %18’i bunu tercih ederken Tahiroğlu ve arkadaşları (2009) tarafından yapılan çalışmada %26’lık bir kesim bunu tercih ettiğini belirtmiştir.

American Psychological Association (APA) (1998) tarafından da önerilen ceza yöntemlerinden biri olan “çocuğun istediği şeyi almama ve sevdiği şeylerden çocuğu mahrum bırakma” tekniğinin Tahiroğlu ve arkadaşları (2009) tarafından yapılan çalışmada %21 oranında kullanıldığı görülmektedir.

Yurt dışındaki örneklere bakacak olursak Regalado ve arkadaşları (2004) tarafından yapılan çalışmada, ebeveynlerin %26’sının küçük çocukları disipline etmek için dayak attıkları, %67’sinin ise bağırarak disipline etmeyi tercih ettikleri görülmektedir. Türkiye’yi ilgilendiren çalışmalara bakıldığında Tahiroğlu ve arkadaşlarının (2009) sunduğu verilerde “hakaret etme ve bağırma” %29,2’lik bir kesim tarafından tercih edilirken “değişik sıklıklarda çocuğa vurma” yöntemi ise

%45’lik bir kesim tarafından tercih edilmiştir. Önerilmese de azımsanmayacak derecede tercih edilen bir yöntem olan “fiziksel ceza” (dayak atma) tekniği Kırcaali-İftar’ın (2005) çalışmasından çıkan sonuçlara göre %20 oranında tercih edilmiştir. Yine bu çalışma Türkiye’deki annelerinin %30’unun bağırma disiplin amaçlı kullandığını ortaya koymuştur. Erkman ve Rohner (2006) tarafından yapılan çalışmada ise fiziksel cezanın %28 sıklığında uygulandığı görülmektedir. Bilir ve arkadaşlarının (1991) sunduğu verilere göre ise beş yaşın altında olan Türkiye’deki çocukların %36’sının dayak ile cezalandırıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çocuk üzerinde negatif etki bırakabilen diğer ceza yöntemleri ise duygusal baskılar ve tehditlerdir. Tahiroğlu ve arkadaşlarının (2009) çalışmasına göre Türkiye’deki ebeveynlerin %15,6’sı küserek, %7’si ise çocuktaki istenmeyen davranışı başkasına anlatmakla tehdit ederek çocuğu cezalandırmayı tercih etmektedir.

Ebeveyn Tutumları ile Çocuklara Verilen Cezaların İlişkisi

Toplumlar arasındaki kültürel ve ekonomik farklılıklar her noktayı olduğu gibi ebeveynlerin tutumlarını da etkilemektedir. Çocukların eğitilmesi hususunda geçmişten bu yana birçok farklı disiplin teknikleri benimsenmiş ve uygulanmıştır. Oldukça demokratik ve bağımsız disiplin anlayışları olduğu gibi son derece sert tutumların kabul gördüğü disiplin anlayışları da var olmuştur.

Anne ve babaların sergilemiş oldukları tutumlar ve disiplin anlayışları çocuğun hayatı üzerinde önemli bir etkendir. Ebeveynler genel olarak ihmalcı, koruyucu, reddedicı, cezalandırıcı, duyar-sız, otoriter, demokratik, mükemmeliyetçi gibi farklı tutumlar gösterebilmektedir (Arı, 2005). Bu tutumlar çocuklara verilen cezalar üzerinde de etkilidir.

Çocuk için ebeveynler kadar önemli bir diğer otorite figürü öğretmenlerdir. Değişen ortam ve otorite hükmündeki kişilerin birbirinden bağımsız ve tutarsız davranışları çocuğun huzursuz hissetmesine ve problemleri davranışlar göstermeyi sürdürmesine sebep olabilmektedir (Çubukçu, 2004). Bu yüzden çocuk için bir disiplin tekniği ya da ödül-ceza yöntemi belirlenirken aile ortamında uygulanan ile okulda öğretmenin uyguladığı yöntem arasında bir tutarlılık olmasına dikkat edilmelidir. Aile ve öğretmenin gösterdiği tutarlı davranışlar çocuğun gelişimine olumlu katkı sağlayacaktır (Taner Derman ve Başal, 2013).

Demokratik bir tutum sergileyen ebeveynler genelde çocuklarına karşı ilgili ve sıcaktır. Bu aile ortamında çocuğun görüşüne saygı duyulmakta ve çocuğun da görüşü alınmaktadır (Nas, 2001). Ebeveynlerin demokratik tavır sergilediği aile ortamlarında uyulması gereken kurallar evelden belirlendiği için çocuklar hangi hareketi yaptığında nasıl bir ödül ya da ceza ile karşılaşacağını bilmektedir (Tuzcuoğlu, 2003). Dolayısıyla bu tip bir aile yapısında çok sert cezalara ve ağır disiplin yöntemlerine rastlamak pek mümkün değildir. Genelde bu ortamda yetişen çocuklar yardımsever, becerikli, arkadaş canlısı ve özgüven sahibi bireyler hâline gelmektedirler (Aslan, 1992).

Otoriter tutum sergileyen ebeveynler, çocukların sebebini tam olarak anlayamadığı bazı yasaklar koymakta ve çocuğa hem fiziksel hem de sözlü cezalar vermektedirler (Aslan, 1992). Dolayısıyla böyle cezalarla karşılaşan çocuklar da annesi ve babasından korkmaktadırlar ve otoriteden uzak olduklarını hissettikleri zaman ebeveynin koyduğu kuralları uygulamak için yeterli içsel disipline sahip olamamaktadırlar (Pantley, 2002). Böyle bir ortamda yetişen çocuklarda sevgi göstermeme ve sık ceza uygulamanın bir sonucu olarak özgüven eksikliği, çekingenlik, pasif kişilik, saldırganlık gibi negatif etkiler görülebilmektedir (Çağdaş, 2003).

Aşırı hoşgörülü bir tutum içerisinde olan ebeveynler, çocuklarına oldukça sevecen ve sıcak bir tavır gösterebilirler de ortada herhangi bir kontrol olmadığı ve çocuk tüm kararlarını kendi başına almak durumunda kalıp sınırsız haklara sahip olduğu için beklenmedik sonuçlar ortaya çıkabilmektedir (Taner Derman ve Başal, 2013). Çocuğuna karşı aşırı hoşgörü gösteren ebeveynler, çocukları bilinçli bir şekilde etrafa zarar verme eğiliminde olsa bile bu davranışın yanlış olduğunu anlatan bir tepki vermemektedirler (Çağdaş, 2003). Dolayısıyla böyle bir ortamda büyüyen çocuklar için verilen cezalar oldukça yetersiz görünmekte ve çocuğun istenen tutumu sergilemesini sağlayamamaktadır (Yörükoğlu, 2002).

Denetleyici ve yargılayıcı bir tavır sergileyen ebeveynler, genel olarak çocukların sergilediği davranışları değiştirme amacı gütmektedirler. Yargılayıcı tutum sergileyen ebeveynler birçok durumda çocuklarının sergilemiş olduğu davranışları çeşitli sıfatlarla (iyi, kötü, ayıp, doğru, yanlış vb.) nitelendirmektedirler. Küçük yaşlardan itibaren buna maruz kalan çocuklar da yargılama davranışını içselleştirmeye başlamaktadır (Taner Derman ve Başal, 2013). Denetleyici tavrındaki anne babalar, çocukların en ufak yaramazlıklarını bile görmezden gelmemekte ve göze çarpan her şeyi düzeltmek istemektedirler. Çocuğun koyulan kurallara her ne olursa olsun bağlı kalmasını talep etmektedirler (Yörükoğlu, 2002). Dolayısıyla denetleyici ve yargılayıcı tutum gösteren ebeveynlerin de çocuklar üzerinde sözlü ya da fiziksel ceza uygulaması beklenmektedir. Hangi disiplin tekniği uygulanırsa uygulansın çocukların fiziksel cezalara maruz kalmaları onların duygusal yönden de zarar görmelerine sebep olmaktadır.

Aile İçi Şiddet Döngüsü ve Çocuklara Yansımaları

Aile içerisinde ebeveynler arasında şiddetin sözcüğü olması, çocuklar için bir ceza hükmündedir. Çocuklar şiddetten hem duygusal hem de

fiziksel olarak etkilenebilirler ve şiddete tanık olma ya da şiddetin mağduru olma gibi durumlar aile içi şiddet döngüsünün ortaya çıkmasına sebep olabilir. Çocuk içinde yetiştiği ailede gördüğü hareketleri taklit eder ve bunları örnek alır. Her ne kadar “doğru” davranışların örnek alınması gerekirse de hayatlarının erken dönemlerinde güçlü bir sorgulama yetisine sahip olmayan çocuklar, gördükleri her davranışı örnek alma eğilimine sahiptir. Bu yüzden çocuk karşılıklı hoşgörü ve sağlıklı iletişim gibi değerlerin ön plana çıkartıldığı bir ailede yetişiyorsa bu değerleri kabullenip ailesini örnek alacak ve ileride de bu değerleri göz önüne alarak sorunlarını çözme eğilimine gidecektir. Diğer taraftan, şiddet içeren davranışların bulunduğu bir ailede yetişen çocuk sorun çözme mekanizması olarak ilerleyen yaşlarında, şiddete başvurabilecektir (Sarpkaya, 2012). Bireyler içlerinde sosyalleştiği ve kişiliklerini kazandıkları aile ortamından doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenirler. Eğer bir erkek ailesinde ve sosyal çevresinde kadına karşı şiddet içeren olaylara tanıklık ediyorsa kafasında bir “erkek kalıbı” oluşacak ve bu birey de şiddetin kuşaktan kuşağa aktarılmasında pay sahibi olacaktır (Arıkan, 1997).

Şiddet olaylarının görüldüğü evlerde birçok durumda çocuklar hem şiddetin en yakın tanıkları hem de doğrudan mağduru olabilmektedir. Babalarının annelerine şiddet uyguladığını gören çocuklar zaman zaman babaya müdahale etmek istediği için şiddet görebildiği gibi kimi durumlarda da şiddet gören anne hıncını çocuklarından çıkarabilmektedir. Dolayısıyla babanın anneye şiddet uyguladığı evlerde çocuklar da fiziksel ve duygusal şiddetle doğrudan ya da dolaylı olarak karşı karşıya kalmaktadır. Bunun bir sonucu olarak evde şiddete tanıklık eden çocuklarda içe kapanıklık, korku duygusu, iletişim problemleri, akademik başarısızlık gibi negatif etkiler görülebilmektedir. Bu araştırmada, anne tarafından bildirilen “çocuğa fiziksel ve psikolojik şiddet uygulanması” ile uyum sorunları arasında doğ-

rusal bir ilişkinin olduğu bulunmuştur. Bir diğer deyişle, anne tarafından çocuğa uygulanan psikolojik ve fiziksel şiddet arttıkça çocukta görülen uyum sorunlarında da anlamlı bir artış gözlenmiştir. Temel olarak çocuklara anneleri tarafından uygulanan fiziksel ve psikolojik ceza verme sıklıklaştıkça çocukların da uyum problemlerinin (örn; yalan söyleme, ev işlerine yardımcı olmama, uygun olmayan arkadaşlar edinme gibi) arttığı görülmüştür.

Evlilik çatışmasının çocuk uyum sorunlarının üzerindeki doğrudan ve aracı etkileri, bir bakıma da onun ifade edilme şekliyle ilişkilidir (Cummings ve Davies, 1994; Grych ve Fincham, 1990). Fiziksel şiddet, sözel ve sözel olmayan düşmanlık ya da aile bütünlüğüne tehdit içeren evlilik çatışması “yıkıcı” olarak tanımlanmaktadır çünkü çocuğun tepkisel ve saldırgan davranışlarıyla ilişkilendirilmektedir (Cummings, Goeke-Morey ve Papp, 2003,2004).

Şiddet olayları sadece maruz kalan kişiyi değil olayın gerçekleştiği aile içerisindeki, başta çocuklar olmak üzere, diğer fertleri de etkiler. Erkek şiddetine maruz kalan kadınlar, fiziksel olarak türlü hasarlar görürken duygusal anlamda da onarılması güç yaralar alırlar. Şiddet yaşayan kadınlar özgüven eksikliği, yalnızlık gibi birçok olumsuz duygusal durumla karşı karşıya kalabilir; diğer taraftan kendisine şiddet uygulayan kocasına beslediği öfkeyi çocuklarına yöneltebilir.

Etkili teorik modeller, ilişkili davranışsal, bilişsel ve duygusal alanlara yaptıkları vurguyla farklılaşsalar da, saldırgan evlilik çatışmasının çocukları doğrudan etkileyebileceğini öne sürmektedirler. Örneğin, *Sosyal Öğrenme Teorisi*'ne göre, çocukların ebeveynler arası saldırganlığa maruz kalması bu çatışma davranışlarının modellenmesine ve çocukların sonraki kişilerarası ilişkilerinde saldırgan davranışlar göstermelerine neden olabilir (Bandura, 1977). Bilişsel-bağlam-sal teori, çocukların kendini suçlama ve tehdit

beklentisini içeren saldırgan evlilik çatışmasına dair olumsuz bilişsel temsillerinin doğrudan iletimine atıfta bulunur (Grych ve Fincham, 1990). *Duygusal Güvenlik Hipotezi*'ne göre saldırgan evlilik çatışmasına maruz kalmak, çocuklarda evlilik çatışmasına yönelik artmış davranışsal tepkiselliğe ve ebeveynler arası ilişkiye dair olumsuz içsel temsiller nedeniyle, bozucu bir etkiye neden olur (Davies, Harold, Goeke-Morey ve Cummings, 2002). Çocukların olumsuz duygusal tepkileri ise nihayetinde davranışsal uyum problemleriyle ilişkilidir (Cummings vd., 2003).

Bu çalışmada, eşler arası fiziksel şiddet arttıkça çocuğa verilen psikolojik ve fiziksel cezalarda bir artış gözlenirken (aile içi iklimde şiddetin hakim olması), eşler arasında görece daha az yıpratıcı olabilecek sözel şiddet ve pasif saldırganlık artarken, çocuğa verilen psikolojik ve fiziksel cezalarda azalma gözlenmiştir. Aile içindeki beyan edilen sorun yaşama sıklığı ile çocuğa verilen cezaların doğrusal bir ilişki içinde olmadığı, sorun beyanının sık olduğu ailelerde çocuğa verilen cezanın da artış gösterdiği, ailede görece az sorun beyan eden annelerin çocuklarına verilen psikolojik ve fiziksel cezaların düştüğü bulunmuştur.

Aile içi şiddeti etkileyen faktörler arasında eşlerden en az birinin çocukluk döneminde aile içi şiddete maruz kalması, sosyoekonomik ve sosyokültürel durumlar, yaş farkı, dinî düşünceler, sosyal destek, psikolojik durum gibi etmenler bulunmaktadır. Kadına şiddet uygulayan erkeklerin birçoğunun ortak özellikleri arasında şiddet içeren bir aile yaşantısına sahip olmaları ve alkol kullanım seviyesinin yüksek olması bulunmaktadır (Altınay ve Arat, 2007; Counts, Brown ve Campbell, 1999). Diğer taraftan işçi sınıfı ve orta sınıf mensubu ailelerde eşler arasındaki saldırganlığın daha fazla olduğu, erkeğin eğitim seviyesinin azlığı ve işsiz olması gibi durumların kadına yönelik şiddetle orantılı olduğu görülmektedir (Castro, Peek-Asa ve Ruiz, 2003; Eisikovitz Winstok ve Fishman, 2004). Kimi

araştırmalar ise kadının eğitim düzeyinin erkekten yüksek olmasının şiddet ihtimalini artıran bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır (Goodyear-Smith ve Laidlaw, 1999).

Çocuğa Verilen Cezaların Yıllar İçerisinde Değişimi

Bu çalışmada, annelerin 2011 ve 2016 yılları arasında çocuklarına verdikleri cezalarda cep telefonu ve interneti yasaklama oranlarının arttığı, diğer ceza türlerinin azaldığı gözlenmiştir. Annelerin çocuklarına verdikleri cezalar gruplandırıldıktan sonra yapılan analizlerde 2011 ve 2016 yılları arasında uygulanan cezaların fiziksel ve psikolojik şiddet boyutlarında azalmalar bulunmuştur.

Bu çalışmada, hanehalkı büyüklüğü ve anne eğitim düzeyi annelerin beyan ettiği fiziksel ceza türlerini ilk aşamada yordamıştır. Hanehalkı büyüklüğü arttıkça ve anne eğitim düzeyi azaldıkça çocuklara verilen fiziksel cezalarda artış gözlenmiştir. Anne yaşının arttığı durumlarda ise fiziksel cezada azalma gözlenmiştir.

2011 ve 2016 yılları arasında toplam 21.848 annenin çocuklarına verdikleri psikolojik ve fiziksel cezaların değişimini incelemek amacıyla bir dizi analiz yapılmıştır. Analizlerde anne eğitimi ve hanehalkı büyüklüğünü kontrol ettikten sonra annenin yaşının artması ile verilen iki tür cezada da azalma olduğu gözlenmiştir. 2011 ve 2016 yılları arasında verilen cezaların değişimini madde bazında karşılaştıran analizlerin sonucunda internet ve cep telefonu kısıtlama davranışlarında ciddi bir artış, diğer cezalarda ise anlamlı bir düşüş bulunmuştur. Son olarak cezalarda bölgesel temelli bazı farklılıklar bulunmuştur; en çarpıcı sonuç Akdeniz ve Ortadoğu Anadolu'daki annelerin fiziksel cezaya başvurmaları, İstanbul, Batı Anadolu ve Akdeniz bölgelerindeki annelerin ise diğer bölgedekilere kıyasla daha fazla psikolojik ceza verme eğiliminde olmalarıdır. Altınay ve Arat'ın (2007) 'Türkiye'de kadına

yönelik aile içi şiddet' araştırması diğer çalışmalara göre Türkiye'yi temsil yeteneği yüksek bir çalışmadır. Bu çalışmaya göre; "hayatı boyunca" eşinden en az bir kez fiziksel şiddet görmüş kadınların oranı Türkiye örnekleminde %35, Doğu örnekleminde ise %40 olarak bulunmuştur. 2008 Türkiye Nüfus Sağlık Araştırması'na (TNSA) göre çalışmaya katılan kadınların %24,7'si kadının yemeği yakması, kocasına karşılık vermesi, parayı lüzumsuz yere harcaması, çocuklarının bakımını ihmal etmesi, cinsel ilişkiye girmeyi reddetmesi gibi durumlardan en az birinin gerçekleşmesinin, kocanın karısını dövmesi için haklı gerekçe oluşturacağını belirtmişlerdir. Doğu'da bu oran %39,5, Batı'da %18,3, lise ve üzeri eğitim görmüş kadınlarda %5,3, ilkokulu bitirmemişlerde %46,9, refah düzeyi en yüksek olanlarda %7,1, en düşük olanlarda ise %42,9 olduğu saptanmıştır (TNSA, 2009). Ülke genelinde TNSA-2008'den bu yana geçen sürede ise, fiziksel şiddet yaşanmasına ilişkin en az bir nedeni kabul eden kadınların oranı %25'ten %13'e düşmüştür (TNSA, 2014).

Çalışmanın sonuçları birkaç klinik çıkarıma da işaret etmektedir. Saldırgan evlilik çatışması ile saldırganlıkla bozulmuş çocuk davranışları arasındaki doğrudan ilişki, ebeveyn-çocuk seviyelerinden yalnızca birine yapılacak müdahâlenin (örneğin ebeveyn eğitiminin) çocuğu saldırgan evlilik çatışmasının olumsuz etkilerinden korumak için yetersiz olabileceğini ortaya koymaktadır. Saldırgan olmayan evlilik anlaşmazlığının annenin sert cezalar vermesini ya da çocuğun saldırgan davranışlar göstermesini etkilediği konusunda güçlü kanıtlar bulunamamıştır. Sonuçta çiftlere yönelik yapıcı sorun çözme eğitiminin verimli olacağı öne sürülebilir. Yine de saldırganlık seviyesini arttıran çatışmanın belirgin olumsuz etkileri göz önüne alındığında, kişilerarası sorun çözmeyi hedef alan evlilik müdahaleleri de tek başına yeterli olmayabilir. Öfke kontrolü ve duygudurum düzenlemeye odaklanan müdahaleler, saldırgan içerikli evlilik çatışma-

sını engelleyerek, ebeveynlik ve çocuk davranış sorunları üzerinde koruyucu bir etki sağlayabilir.

Çocuğa Verilen Değerin Yıllar İçerisinde Değişimi

Mevcut araştırmada, katılımcıların yaşı arttıkça, çocuğu gerçekçi fayda, itibar ve yarattığı olumsuz etkiler (sosyal, eğitim ve iş hayatına) bakımından daha yüksek değerlendirdikleri bulunmuştur. Hanedeki kişi sayısı arttıkça anneler çocukların onlara fayda sağlayacağını, itibarını arttıracığını ve kariyer/sosyal hayatları üzerinde olası olumsuz etkilerinin olacağını beyan etmişlerdir. Annenin eğitim seviyesi arttıkça çocuklar fayda sağlayan, itibar kazandıran bireyler olarak görülmüş, anne-babanın sosyal ve iş hayatını olumsuz etkilemedikleri beyan edilmiştir. Hanehalkı büyüklüğü ve anne eğitimi kontrol edildikten sonra, anne yaşı arttıkça çocukların bir fayda sağladığı, annenin itibarını arttırdığı ve işi/sosyal hayatı olumsuz etkilediği beyan edilmiştir.

Özetle, yıllar içerisinde çocuğa verilen değer incelendiği bu kısımda iki farklı yaklaşım ileri sürülmüştür. İlki verinin toplandığı 2006 ve 2016 yılları arasında (10 yıllık bir fark) annelerin çocukları nasıl gördüğü, onlara nasıl bir anlam atfettiği ve atfedilen bu anlamın değişip değişmediği incelenmiştir. On yıllık süre içerisinde çocuğun gerçekçi bir fayda sağladığı (örn., çocuk, büyüdüğünde anne-babasına maddi katkı sağlamalıdır), itibarı olumlu etkilediği inancı (örn., çocuk sahibi olan kadın, olmayana göre daha itibarlıdır) ve olumsuz etkileri arttırdığı inancında (örn., çocuk, annenin sosyal/ eğitim/ iş hayatını olumsuz etkiler) tutarlı azalmalar görülmüştür. Benzer eğilim anne yaşı dikkate alındığında da bulunmuştur. Annenin eğitim düzeyi ve hanehalkı büyüklüğünden bağımsız olarak yaşı arttıkça (görece daha önceki jenerasyonlar) çocuğun değerine ilişkin yukarıdaki üç boyutta artış gözlenmektedir. Diğer bir deyişle genç nesil önceki jenerasyonlara göre çocukların maddi fayda sağladığını, itibarı olumlu etkilediğini

veya annenin iş ve sosyal hayatını olumsuz etkilediğini daha az düşünmektedir. Günümüzde anneler çocuklarına rağmen çalışabilmektedir, bu durum özellikle daha fazla kreş ve okulöncesi kurum bulunan iller için daha fazla geçerlidir. Öte yandan küreselleşen tüketim dünyası şartlarında çocuklar maddi fayda sağlamak bir yana, kendilerine masraf yapılan durumdadır. Genç nesiller çocuğu, yaşı daha büyük bireylere göre daha farklı ele almaktadırlar. Bu farklılıkları anlamak için Türkiye’de yürütülen ve yaklaşık 30 yıllık bir süreci kapsayan “Çocuğun Değeri” araştırmasını da incelemek gereklidir (Kağıtçıbaşı, 1982a, 1982b, 1998).

2003 yılında Kağıtçıbaşı ve Ataca (2005) tarafından gerçekleştirilen bir diğer çalışmada ise kentleşme sürecinin yoğun biçimde yaşandığı dönemlerde çocuğun değeri yeniden incelenmiştir. Zira 1970’li yıllarda ülkenin çoğunluğu kırsal nüfus iken bugün bu oran tersine dönmüş, ülkenin çoğunluğu kente göçmüştür. Kentsel yaşam tarzı, çocuğun yetişkinlere uzun süreli olarak bağımlılığının devam ettiği bir süreçtir. Kağıtçıbaşı ve Ataca’nın (2005) bulgularında çocuklardan daha düşük finansal/maddi yardım beklentisi olacağı öngörülmüştür. Çocuklardan yardım beklentileri ve çocuklardan gelen maddi ve maddi olmayan yardım arasındaki ayrımlar hem hanehalkıyla ilgili hem de yaşlılıkta maddi destek konusunda çocuklardan çok daha az maddi fayda beklendiğine işaret etmiştir (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2005).

V. Öneriler

Bu çalışmada elde edilen bulgular, aileye yönelik destekleyici sistemlerin genişletilerek uygulanması ile ailelerin uyumsal süreçlerinin artırılması gerektiğini göstermektedir. Aile içinde yaşanan anlaşmazlıkların çözümünde ya da yönetilmesinde aile üyelerinin etkili iletişim ve krizle baş edebilme becerisini yeterli düzeyde kullanma; öfke, saldırganlık, problem çözme ve çatışma yönetimi gibi konularda psiko-egitim

programları ve psikolojik danışma oturumlarının düzenlenmesi gerektiği farklı araştırmalar tarafından da önerilmiştir (Camadan, Karataş ve Bozali, 2017). Ancak bunlar elbette yetkin ve uzman kişiler olmalıdır. Bu tür ailelerde bildirilen nedenlerden kaynaklanan şiddet olgusu da gözlemlenmiştir. Yaşanan şiddet genellikle bir döngü şeklinde olup babadan anneye, anneden çocuğa şeklinde devam eden ve çocuğun da yaşıtlarına veya kardeşlerine gördüğü şiddeti yansıtması ya da ileriki yaşlarında kendi ailesine yansıtması şeklinde devam ettiği gözlemlenmiştir. Uygulanan şiddet sadece fiziksel değil psikolojik de olduğu için aile içi anlaşmazlıkları en aza indirmek ve şiddeti önlemek aynı anda yasal, sosyal, ekonomik, psikolojik ve bireysel boyutta müdahale etmeyi gerektirmektedir (Güleç, 2013). Bu müdahale sırasında, anlaşmazlık yaşayan bireyler anne ve baba ise çocukların da yasal, sosyal, ekonomik ve psikolojik hakları göz ardı edilmemelidir. T.C. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (mülga T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı) tarafından hazırlanan *Ulusal Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı* göz önünde bulundurularak burada altı çizilen çocuğun psikolojik ve fiziksel çevresinin iyileştirilmesi hususları dikkate alınmalıdır. Bireysel seviyede karşılaşılan risk etmenleri dikkate alınırken aynı zamanda ilişkisel düzeyde de girişimlerde bulunulmalı, sağlıklı aile ortamları oluşturabilmek adına çalışılmalı, sorunlu ailelere profesyonel yardımın kolaylıkla götürülebilmesi için girişimlerde bulunulmalıdır. Aile içi şiddetin önlenmesi meselesine daha soyut bir yaklaşım getiren İlkcaracan’a (1996) göre toplumda yaygın olan ve şiddeti beslediğine inanılan inanç ve değer yargıları sorgulanmalıdır. Çözüme ulaşabilmek için gerekli eğitimlerin verilmesi hedeflenmelidir. Yapılan tüm araştırmalar ve öneriler sonucunda aile içi anlaşmazlıkların ve şiddet olgusunun bir döngü olduğu savunulmakla birlikte sosyoekonomik statü ve evlilik yaşının yaşanan bu huzursuz ortama ve şiddete göz ardı edilemez katkısı olduğu, ayrıca bu değişkenlerin

aile ortamında yaşanan sorunlarda zaman zaman neden sonuç ilişkisi içinde oldukları gözlemlenmiştir. Ailenin toplumun yapıtaşı olduğu düşünüldüğünde bu anlaşmazlıkların genel olarak toplumun da dengesini bozması ve uzun vadede psikolojik ve sosyolojik problemlere yol açması kaçınılmazdır.

Ebeveynler çocuklarını terbiye etmek, onlarda gördükleri istenmeyen davranışları yok etmek gibi niyetlerle belirli disiplin ve ceza teknikleri uygulamaktadır. Benimsenen farklı ebeveynlik yaklaşımlarının ve çocuğa verilen farklı ceza türlerinin de çocuk üzerinde farklı etkileri olduğu görülebilmektedir. Genelde sert ceza yöntemlerinin uygulanması çocuğun psikolojik ve fiziksel gelişimi üzerinde negatif etkilerin ortaya çıkmasına sebep olmakta, çocuklar duygusal ve fiziksel açıdan örselenebilmektedirler.

Çocukların fiziksel gelişimi ve sağlıklarıyla ilgili çeşitli çözümler ortaya konulsa da duygusal açıdan örselenmeleri ve fiziksel cezalardan korunmaları kapsamında kesin çözümler sunulamamaktadır. Bunların önemli bir kısmını ailelerin çocuklara uyguladığı cezalar oluşturmaktadır. Her ne kadar aileler bilinçli bir şekilde çocuğun bedenine ve gelecekteki kişiliğine zarar vermek maksadıyla ceza vermese de birçok ceza yönteminin çocuklar üzerinde negatif etkiye sahip olduğu bilinmektedir.

Çocuklar üzerinde uygulanan ve onların gelişimine en büyük zararı veren ceza yöntemi fiziksel cezadır. Çocuklara uygulanan fiziksel cezalara engel olmak konusundaki başarısızlığın farklı sebepleri vardır. Birçok anne ve baba fiziksel cezaların çocukların gelişimlerine zarar verici bir faktör olduğunu bilmemekte ve hatta bu cezaları bir yardımcı olarak görmektedirler. Diğer taraftan fiziksel cezalar toplum tarafından “normal davranışlar” olarak görüldüğü için de uygulanmaya devam edilmektedir. Ebeveynler fiziksel cezalara alternatif olan teknikleri zaman kaybı

ve boşa çaba gösterme olarak gördükleri için tercih etmemektedir (Day ve Roberts, 1983).

Anne ve babaların göstermiş olduğu tutumların ve uyguladıkları ceza tekniklerinin çocukların psikolojik ve fiziksel gelişimlerinde ne kadar etkili olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla ebeveynleri bu konuda bilinçlendirerek aile içerisinde en doğru ödül-ceza yöntemlerinin uygulanması desteklenebilir. Mevcut araştırmada fiziksel cezaların azaldığı, bunun yerine elektronik aletlerden mahrum etme cezalarının arttığı belirlenmiştir. Günümüzde çocuklar ve gençlerin ilgi alanlarının elektronik aletlere yoğun biçimde kaydığı düşünülürse, çocukları elektronik aletlerinden belli bir süreliğine mahrum etme cezasının yaygın olmasının nedeni anlaşılabilir.

Demografik verilere bakıldığında ise ebeveynlerin sosyoekonomik statülerinin ve diğer bazı etmenlerin ceza yöntemleriyle alakalı olduğu gözlenmektedir. Sosyoekonomik statüsü düşük olan (gelir ve eğitim seviyesi düşük), kadının genç yaşta doğum yaptığı ve ebeveynler arası şiddetin olduğu ailelerde çocuklara genelde sert fiziksel cezalar uygulanmaktadır. Bu verileri göz önünde tutarak eğitim ve gelir düzeyi düşük olan ebeveynler ve genç yaşta doğum yapan anneler için devletin sosyal politikalarında birtakım yeniliklere gidilerek ödül-ceza yöntemleri ve fiziksel şiddetle ilgili eğitimler yapılmalıdır ve anne-baba adaylarının bilinçlendirilmesi amacı güdülmelidir.

Okulöncesi ve ilköğretim düzeyindeki öğretmenlerin çocuğun durumunu başarılı bir şekilde analiz edecek kapasitede bireyler olması ve doğru ödül-ceza sistemleri hakkında eğitilmiş olmaları hâlinde ise bu öğretmenler çocukların aileleriyle iletişime geçerek onları uyurabilmeli ve yanlış sistemlerin önüne geçebilmek için çaba göstermelidir.

Dolaylı yoldan da olsa çocuk için bir ceza hükmünde olan aile içi şiddet döngüsü, bu konudaki önemli problemlerin başında gelmektedir. Ebeveynlerin birbirine karşı uyguladığı sözlü ya da fiziksel şiddet, doğrudan ya da dolaylı olarak çocuğa etki edebilmektedir ve çocuk da bu durumun mağduru hâline gelebilmektedir. Bu yüzden aile içi şiddetin çocuklar üzerindeki etkilerinin azaltılması için bu etkilerin neler olduğuna dair ebeveynleri bilinçlendirici çalışmalar yapılmalı, bu döngüden etkilenen çocuğun ileride fiziksel ve psikolojik açıdan sağlıklı bir birey olma ihtimalinin azalacağı bilgisi aktarılmalıdır.

VI. Sosyal Politika Önerileri

Türkiye’de ailelerin uygulamış olduğu disiplin yöntemleri ve ödül-ceza sistemleri hakkında bazı akademik çalışmalar yapılmış olsa da devletin sosyal politikalarına öncülük edebilecek, sadece yerel değil aynı zamanda alan yazına da katkı sağlama potansiyeli olan yeni çalışmalar için teşvikler üretilmeli ve bu teşvikler neticesinde ortaya çıkan çalışmalardan alınan veriler ile ülke genelinde “iyi ebeveynlik” üzerine yeni bir eğitim kültürü oluşturulmalıdır.

- Aile içi iletişim becerilerine yönelik aile eğitimi, danışmanlığı ve destek sistemlerinin geliştirilmesi ve yaygın biçimde kullanılmasıyla ortaya çıkacak sağlıklı bireyler ve ailelerle sağlam bir toplumun temellerinin atılabileceği düşünülmektedir.
- Şiddet döngüsel olarak çocuğun şiddete maruz kalmasıyla gelişen ve maruz kalanın daha sonra uygulayıcıya dönüştüğü bir sistemdir.
- Söz konusu döngünün kırılabilmesi için ailenin tüm üyelerinin desteklenmesi gerekmektedir.
- Çocuk ve ailedeki yetişkinlerin ruh sağlığı ile fiziksel iyi olma hâli birbiriyle ilişkilidir. Ruh sağlığı veya fiziksel sağlığın kaybı her yıl ülkeye yoğun maddi külfet getirmektedir. Aileyi

desteklemek önleyici bir sağlık hizmeti olarak düşünülmelidir.

- Aileyi desteklemenin sağlık, sosyal ve ekonomik politikalar açısından önemi vardır.
- Aileyi desteklemenin bir yolu da ruh sağlığı yasalarının çıkartılması sonrasında herhangi bir kimsenin değil de alanında uzmanlığını almış ruh sağlığı uzmanlarının aileleri desteklemesi yolu ile mümkün olabilir.
- Evlilik yaşına yönelik kanun maddelerinde birlik sağlanmalıdır.
- Henüz sorumluluk alamayacak yaşlarda çocuk sahibi olmak anne ve çocuk ruh sağlığı açısından risk faktörüdür.
- Ulusal televizyon kanallarında yapılan dizi ve programlarda genç yaşta yapılan evliliğin teşvik edici olmaması için azami seviyede hassasiyet gösterilmeli ve RTÜK bu konuda yaptırımlar uygulamalıdır.
- Sorumluluk alamayacak kadar genç yaşta çocuk sahibi olmanın gelecekteki nesiller için olumsuz etkileri kamu spotları ile aktarılarak bireylerin bilinçlenmesi sağlanmalıdır.
- Erken yaşta gerçekleştirilen evliliklerde hem aile hem de gençleri bilinçlendirecek önleyici eğitim çalışmalarının yapılması gerekmektedir.
- Genç yaşta evlilik yapılması durumlarında hem anne hem babalara bebeğe/çocuğa gelişimsel olarak nasıl yaklaşılacağına yönelik zorunlu eğitimler verilmelidir.
- Bu eğitimlere genç evlilerin ailelerinin de katılmasında fayda vardır, zira aile büyüklerinin de çocuk bakımını üstlenme ihtimali yüksektir.

- Askerlik dönemi gelecekteki baba adaylarının yoğun biçimde bulunduğu bir dönem olması nedeniyle, babalık eğitimlerinin bu dönemde verilmesi yararlı olabilir.
- Söz konusu aile eğitimleri çocuk ruh sağlığı açısından en önemli önleyici faktör olacaktır.
- Evliliklerde, kişilerarası problem çözmeyi hedef alan evlilik müdahaleleri tek başına yeterli olmayabilir. Evlilik öncesi eğitimlerin uygulamalı olarak tasarlanması ve zorunlu hale getirilmesinde yarar vardır. Öfke kontrolü ve duygu düzenlemeye yönelik müdahale programları gerekmektedir. Bunlar saldırganlık içeren evlilik çatışmasını engellemek, iyi ebeveynlik uygulamalarını desteklemek ve çocuk davranış sorunları üzerinde koruyucu bir etkiye neden olabilir. Bu nedenle verilecek eğitimler ve krize müdahale uygulamalarında öfke kontrolü ve duygu düzenleme becerilerinin de söz konusu eğitimlerin bir parçası olması önemlidir.
- Çok amaçlı, toplum temelli programlar oluşturularak *Aile Yönetimi ve Bakımı* desteklenmelidir. Bu programların kapsamında ailenin kuralları, hedefleri, sınırlarının neler olduğu belirlenmiş olmalıdır. Toplum temelli programlarda sağlık, beslenme, aile planlaması gibi temel konuların yanı sıra, sağlıklı iletişim, aile ve bireylerinin temel ruh sağlığı, ailenin birbirine destek olmasının önemi, bebekle etkileşimde bağlanmanın önemi, çocuk gelişimi ve ruh sağlığı ile anne-bebek sağlığı gibi konuların da aktarılması önem taşımaktadır.
- Bu toplum temelli programların bir diğer amacı ise çocuk gelişimi eğitimi ve aktivitelerini entegre etmek ve günlük yaşamın sorunlarıyla başa çıkmalarına destek vermek olmalıdır.
- Bu nedenle şu alanlara daha fazla kaynak yönlendirilmesi önerilir:

1. Erken çocukluk dönemi eğitiminde şimdiki ve gelecekteki aile koşullarının iyileştirilmesi üzerinde durulmalıdır. Bu programlar kanıta dayalı olmalıdır. Hem çocuk hem de yetişkin gelişimini aynı anda destekleyecek biçimde aile ile toplumun karşılıklı ilişkilerinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Ebeveynlerin çocuk gelişimine yönelik yaygın ilgisi nedeniyle beslenme ve sağlık aktivitelerini, bağımsız bir başlık altında vermek yerine, çocuk gelişimi başlığı altında sunmakta yarar olacaktır.

2. Aile yaşamına dair eğitimlerde ailenin yönetimi, hedefleri ve aileye bakıma dair tüm başlıklar ele alınmalıdır. Aile içinde yaşanan şiddet ve aile içi anlaşmazlıkların çözümü için aile üyelerine etkili iletişim ve krizle baş edebilme beceri eğitimleri ile öfke, saldırganlık, problem çözme ve çatışma yönetimi gibi konularda psiko-eğitim programları ve psikolojik danışma hizmetleri sağlanmalıdır.

3. Ailenin korunmasına yönelik eğitimlerde ise ailenin kriz durumlarında yaşadığı tüm durumların ele alınması gereklidir.

- Aile için sosyal kurallara dair değişimler önerilmektedir:

1. Toplum temelli programlar oluşturulurken babaların ve hatta anne-babanın birlikte katılmasının teşvik edilmesi büyük önem taşımaktadır.

2. Doğum öncesi, doğum sırası ve sonrasında yapılan programlara babaların katılımı desteklenmelidir.

3. Babalar, çocuk sağlığı ve ruh sağlığına yönelik yapılan kamu spotları ve mesajlara yerleştirilmelidir.

4. Kurumsal alanlarda çocuk bakımına yönelik kreşlerin oluşturulması hem çocuk gelişimini destekleyecek hem de annelerin işe dönmesini kolaylaştırabilecektir.

VII. Kaynakça

- Aerts, C. (2017). *The relationship between work family conflict and burnout and the moderating role of age and gender: A secundaire data analysis. Unpublished bachelor thesis, Tilburg University, Holland.*
- Ahmedi, H. ve Sadeghi, M. (2016). The role of socio-economic status in marital satisfaction. *Turkish Journal of Psychology*, 31(77), 43-47.
- Akgül Sarpkaya, O. (2012). Boşanmış kadınların yaşam deneyimlerine sosyolojik bakış. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 15(2), 1-43.
- Altınay, A. G. ve Arat, Y. (2007). *Türkiye’de kadına yönelik şiddet araştırma raporu.* Tübitak, Ankara.
- Arı, R. (2005). Gelişim ve öğrenme. (2. Basım). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Arıkan, G. (1997). Kadınlarda sosyal tabakalaşma ve sosyal hareketlilik. 20. Yüzyılın Sonunda *Kadınlar ve Gelecek Konferansı*, 19-21 Kasım 1997.
- Aslan, E. (1992). Benlik kavramı ve bireyin yaşamındaki etkileri. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4, 7-14.
- Bandura, A. (1978). Social learning theory of aggression. *Journal of Communication*, 28(3), 12-29.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory.* Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall
- Biçer, B., Özcebe, H., Köse, E., Köse, O., ve Ünlü, H. (2016). Türkiye’de ailelerin fiziksel ceza uygulamalarına bakışı: Karşılaştırmalı inceleme. *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi*, 11(2), 90-97.
- Bilir, S., Arı, M., Dönmez, N. B., Atik, B., ve San, P. (1991). Türkiye’nin 16 ilinde 4-12 yaşları arasındaki 50473 çocuğa fiziksel ceza verme sıklığı ve buna ilişkin problem durumlarının incelenmesi. *Aile ve Toplum Dergisi*, 1(1), 57-70.
- Buehler, C., ve Gerard, J. M. (2002). Marital conflict, ineffective parenting, and children’s and adolescents’ maladjustment. *Journal of Marriage and Family*, 64(1), 78-92.
- Buri, J. R. (1991). Parental Authority Questionnaire. *Journal of Personality Assesment*, 57(1), 110-119.
- Camadan, F., Karataş, Z. ve Bozali, S. (2017) Aile içinde yaşanan anlaşmazlıklar: Ebeveynlerin ve çocukların görüşleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(64), 1510-1530.
- Campbell, J. M. C. (1992). Parenting classes: focus on discipline. *J Comm Health Nurs*, 9(4), 197-208.
- Castro, R., Peek-Asa, C. ve Ruiz, A. (2003). Violence against women in Mexico: A study of abuse before and during pregnancy. *American Journal of Public Health*, 93(7), 1110- 1116.
- Counts, D. A., Brown, J. ve Campbell, J. (1999). *From to have and to hit: Cultural perspectives on wife beating.* Illinois: The University of Illinois.

- Cummings, E. M., Goeke-Morey, M. C., ve Papp, L. M. (2003). Children's responses to everyday marital conflict tactics in the home. *Child Development*, 74, 1918-1929.
- Cummings, E. M., Goeke-Morey, M. C., ve Papp, L. M. (2004). Everyday marital conflict and child aggression. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 32, 191-202.
- Cummings, E. M., ve Davies, P. (1994). Children and marital conflict: The impact of family dispute and resolution. *New York: The Guilford Press*.
- Çağdaş, A. (2003). *Anne-baba-çocuk iletişimi*. Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.
- Çubukçu, Z. (2004). Eğitim kurumlarında yaşanan şiddet olaylarının çocuk gelişimine etkisi- Çocuk ve şiddet dosyası, *Çocuk-Çocuk Dergisi*, 43, 25-27.
- Darling, N., & Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Psychological Bulletin*, 113(3), 487-496.
- Davies, P.T., Harold, G.T., Goeke-Morey, M.C., ve Cummings, E.M. (2002). Child emotional security and interparental conflict. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 67(3), 1-115.
- Day D.E., ve Roberts M.W, (1983). An analysis of the physical punishment component of a parent-training program. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 11, 141-52.
- Eisikovits, Z., Winstok, Z., ve Fishman, G. (2004). The First Israeli National Survey on Domestic Violence. *Violence Against Women*, 10(7), 729-748.
- Erkman, F., ve Rohner, R. P. (2006). Youths' perceptions of corporal punishments, parental acceptance, and psychological adjustment in a Turkish metropolis. *Cross-Cultural Research*, 40, 250-267.
- Fergusson, M., Hons, B., Horwood, B., ve Shomon F. (1984). *Pelet: Onship of Family Life Events, Maternal Depression and Child Rearing Problems*. *Pediatrics*, 73(6), 215-270.
- Friedrich, W. N., ve Boriskin, J. A. (1976). The role of the child in abuse: A review of the literature. *American Journal of Orthopsychiatry*, 46(4), 580-590.
- Fowler, R. D., Seligman, M. E. P. & Koocher, G. P. (1999). The APA 1998 Annual Report. *American Psychologist*, 54(8), 537-568
- Fox, R. A., Platz, D. L., ve Bentley, K. S. (1995). Maternal factors related to parenting practices, developmental expectations, and perceptions of child behavior problems. *J Genet Psychol*, 156(4), 431-441.
- Fox, K. M., ve Timmerman, S.L. (2000). *The Relationships Between Socioeconomic Status, Parenting Styles and Motivation Orientation*.
- Goodyear-Smith, F. A. ve Laidlaw, T. M. (1999). Aggressive acts and assaults in intimate relationships: towards an understanding of the literature. *Behavioral Sciences and The Law*, 17, 285-304.
- Green, H.A., (1979). Child Abusing Father. *Journal of Child Psychiatry* 18, 1-4.

Grych, J.H., ve Fincham, F.D. (1990). Marital conflict and children's adjustment: A cognitive-contextual framework. *Psychological Bulletin*, 108, 267-290.

Güleç, G. (2013). *Aile Psikolojisi ve Eğitimi*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını

HÜNEE (2009). 2008 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, TC Kalkınma Bakanlığı ve TÜBİTAK

HÜNEE (2014). 2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, TC Kalkınma Bakanlığı ve TÜBİTAK

Hunter, W. M., Jain, D., Sadowski, L.S. ve Sanhueza, A. (2000). Risk factors for severe child discipline practices in rural India. *J Pediatr Psychol*, 25, 435-447.

İlkkaracan, P. (1996). Domestic violence and family life as experienced by Turkish immigrant women in Germany. (*Women for Women's Human Rights Report. No. 3*). İstanbul, Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği.

Jeevasuthan, S., ve Hatta, Z. A. (2013). Behavioral problems of children exposed to domestic violence in rural villages. *ScienceDirect. Social and Behavioral Sciences*, 91, 201-207.

Jewkes R (2014) (How) Can We Reduce Violence Against Women by 50% over the Next 30 Years? *PLoS Med* 11(11).

Jewkes, R., Levin, ve J., Penn-Kekana, L. (2002). Risk factors for domestic violence: findings from a South African cross-sectional study. *Social Science and Medicine*, 55(9), 1063-1017.

Johnson, B., ve Morse, H. A. (1968). Injured children and their parents. *Children*, 15(4), 147-152.

Kargı, E., ve Akman, B. (2007). Üniversiteli gençlerin bakış açısıyla aile içi sorunlar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 18(1), 31-38.

Kağıtçıbaşı, C. (1982a). *The changing value of children in Turkey*. Honolulu, HI: East-West Center.

Kağıtçıbaşı, C. (1982b). Old age security value of children and socioeconomic development: Cross-national evidence. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 13, 29-42.

Kağıtçıbaşı, C. (1998). Human development: Cross-cultural perspectives. In J.G. Adair ve D. Belanger (Eds.), *Advances in psychological science: Vol. 1. Social, personal, and cultural aspects* (pp. 475-494). Hove, UK: Psychology Press.

Kağıtçıbaşı, Ç., ve Ataca, B., (2005). Value of children and family change: A three-decade portrait from Turkey. *Applied Psychology: An International Review*, 54(3), 317-337.

Kaymak Özmen, S. (2004). Aile içinde öfke ve saldırganlığın yansımaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(2), 27-39.

- Kircaali-Iftar, G. (2005). How do Turkish mothers discipline children? An analysis from a behavioral perspective. *Child Care Health Dev*, 31, 193-201.
- Kolko, D.J., Moser, J.T., ve Weldy, S.R. (1988). Behavioral/emotional indicators of sexual abuse in child psychiatric inpatients: A controlled comparison with physical abuse. *Child Abuse and Neglect*, 12(4), 529-541.
- Krahe, B., Bieneck, S., ve Moller, I. (2005). Understanding gender and intimate partner violence from an international perspective. *Sex Roles*, 52(11-12), 807-827.
- Littman, R., ve Paluck, E.L. (2015). The Cycle of Violence. *Advances in Political Psychology*, *Advances in Political Psychology*, 36(1), 79-99.
- Mann, J. B., ve MacKenzie, E. P. (1996). Pathways among marital functioning, parental behaviors, and child behavior problems in school-age boys. *Journal of Clinical Child Psychology*, 25(2), 183-191.
- McLeod, J. D., ve Shanahan, M. J. (1993). Poverty, parenting, and children's mental health. *American Sociological Review*, 58, 351-366.
- Miller, N. B., Cowan, P.A., Cowan, C.P., Hetherington, E.M., ve Clingempeel, W.G. (1993). Externalizing in preschoolers and early adolescents: A cross-study replication of a family model. *Developmental Psychology*, 29(1), 3-18.
- Myers, E.B., Berliner, L., Briere, J., Hendrix, C.T., Reid, T., ve Jenny, C. **The APSAC Handbook on Child Maltreatment** American Professional Society on the Abuse of Children, , Sage Publications, 2002.
- Nas, R. (2001). *Metinlerle ilkokuma yazma öğretimi*. (2. Basım). Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Nazlı, S. (2001). *Aile Danışmanlığı*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Nimoh, F. (2017). Early Marriage and Conflict: Evidence from the Biafran War.
- Page A.Z., ve İnce, M. (2008). Aile İçi Şiddet Konusunda Bir Derleme. *Türk Psikoloji Yazıları*, 11(22), 81-94.
- Pantley, E. (2002). *Çocuklarımıza verdiğimiz gizli mesajlar*. (çev. H. Gürel), Ankara: Hsb Yayıncılık.
- Polat, O. (2001). *Çocuk ve Şiddet*. İstanbul : Der Yayınları.
- Qasem, F. S., Mustafa, A. A., Kazem, N. A. ve Shah, N. M. (1998) *Attitudes of Kuwaiti parents towards physical punishment of children*. *Child Abuse and Negl*, 22, 1189-1202.
- Regalado, M., Sareen, H., Inkelas, M., Wissow, L.S., ve Halfon, N. (2004). Parents' discipline of young children: result from the national survey of early childhood health. *Pediatrics*, 113, 1952- 1958.

Reitman, D., Currier, R. O., Hupp, S. D. A., Rhode, P. C., Murphy, M. A., ve O'Callaghan, P. M. (2001). Psychometric Characteristics of the Parenting Scale in a Head Start Population. *Journal of Clinical Child ve Adolescent Psychology*, 30(4), 514-524.

Rosenthal, P. A., ve Doherty, M. D. (1984). Serious sibling abuse by preschool children. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, 23(2), 186-190.

Stewart, D. E., ve Robinson, G. E. (1998). A review of domestic violence and women's mental health. *Archives of Women's Mental Health*, 1, 83-89.

Straus, M. A., Hamby, S. L., Finkelhor, D., ve Runyan, D. K. (1998). Identification of child maltreatment with the parent-child conflict tactics scales: developmental and psychometric data for a national sample of American parents. *Child Abuse ve Neglect*, 22(4), 249-270.

Straus, M.A., ve Kantor, G.K. (1994). Corporal punishment of adolescents by parents: a risk factor in the epidemiology of depression, suicide, alcohol abuse, child abuse, and wife beating. *Adolescence*, 29, 543-561.

Tahiroğlu, A.Y., Bahalı, K., Avcı, A. , Seydaoğlu, G., ve Uzel, M. (2009). Ailedeki Disiplin Yöntemleri, Demografik Özellikler ve Çocuklardaki Davranış Sorunları Arasındaki İlişki, *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 16(2), 67- 82.

Taner Derman, M., ve Asûde Başal, H. (2013). Okulöncesi çocuklarında gözlenen davranış problemleri ile ailelerinin anne-baba tutumları arasındaki ilişki. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 115-144.

Taylan, H. H. (2016) Sakarya Üniversitesi Öğrencileri Penceresinden Türkiye'de Aile İçi Sorunlar. *Uluslararası Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Kongresi Bildirileri Dergisi*.

Taylor, C. A., Hamvas, L., Rice, J., Newman, D. L., ve DeJong, W. (2011). Perceived social norms, expectations and attitudes toward corporal punishment among an urban community sample of parents. *J Urban Health*, 88(2), 254-69.

Turner, J., ve Finkelhor, D. (1996). Corporal punishment as a stressor among youth. *Journal of Marriage and the Family*, 58, 155-166.

Tuzcuoğlu, N. (2003). *Anne baba olmanın altın kuralları, Bir aile olmak*. İstanbul: Morpa Yayınları.

TÜİK, (2017). *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.

UNICEF (2016). The State of the World's 2016.Tech. rept.

Vuong, L., Silva, F., Marchionna, S. (2009). Children Exposed to Violence. *Views from the National Council on Crime and Delinquency*, 1-10.

Wade, T. D., ve Kendler, K. S. (2001). Parent, Child and social correlates of parental discipline style: a retrospective multi-informant investigation with female twins. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol*, 36(4),177-185.

Whipple, E. E., ve Richey, C. A. (1997). Crossing the line from physical discipline to child abuse: how much is too much? *Child Abuse ve Neglect*, 21, 431–444.

Yörükoğlu, A. (2000). *Değişen Toplumda Aile ve ocuk*. İstanbul: Özgür Yayıncılık.

Yörükoğlu, A. (2002). *ocuk ruh sağlığı, ocuğun Kişilik gelişimi eğitimi ve ruhsal sorunları*. (25. Basım). İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım.

5.

**TÜRKİYE’DE KADINLARIN
İŞ GÜCÜ PİYASASINA KATILMA
KARARINI BELİRLEYEN
ETMENLER**

Doç. Dr. Gökçe Uysal

Ar. Gör. Mine Durmaz Aslan

TÜRKİYE'DE KADINLARIN İŞ GÜCÜ PİYASASINA KATILMA KARARINI BELİRLEYEN ETMENLER

Doç. Dr. Gökçe Uysal¹

Ar. Gör. Mine Durmaz Aslan²

I. Giriş

Yapılan tüm araştırmalar ve uluslararası karşılaştırmalar Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitliği açısından benzer gelişmişlik seviyelerindeki ülkelerin gerisinde olduğunu ortaya koymaktadır. UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) toplumsal cinsiyet eşitsizliği endeksinde Türkiye 2017 yılında 69. sırada yer almakta ve bu endekste Yunanistan, Polonya, Malta gibi ülkelerin yanı sıra Malezya, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar'ın da gerisinde kalmaktadır (UNDP, 2018). Bu durumun en önemli boyutlarından biri Türkiye'de kadın iş gücüne katılımının düşük olmasıdır. Kadın iş gücüne katılımının çocukların eğitimi ve sağlığı, hane tasarruflarını artırma ve aile içi şiddeti engelleme gibi hususlarda olumlu etkileri göz önünde bulundurulduğunda kadın katılımının artırılmasının sadece kadınların bireysel gelişimleri için değil, aynı zamanda toplumsal refah, verimlilik ve ekonomik büyüme açısından da önemli olduğu görülmektedir.

Türkiye'deki en önemli yapısal sorunlardan biri kadın iş gücüne katılım oranlarının oldukça düşük olmasıdır. Şekil 1 son on yıllık dönemde kadın ve erkek iş gücü katılım oranlarının gelişimini göstermektedir. Şekil 1'de de görüldüğü gibi Türkiye'de kadın ve erkek katılım oranları arasındaki fark kadınların aleyhine oldukça fazladır. Son on yılda Türkiye'de kadın katılım oranlarında iyileşme görülmektedir. 2006 yılında 15 yaş ve üzerindeki kadınların %23,6 iş gücündeyken bu oran 2016 yılında %32,5'e yükselmiştir.

Son on yılda kadın iş gücüne katılım oranındaki iyileşmeye rağmen diğer ülkelerle karşılaştırıldığında Türkiye'de kadın iş gücüne katılımının hala çok düşük olduğu görülmektedir. Şekil 2 OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) ülkelerinde 2016 yılı kadın iş gücüne katılım oranlarını göstermektedir. Görüldüğü gibi OECD ülkeleri arasında kadın iş gücüne katılımının en düşük olduğu ülke Türkiye'dir. Türkiye'deki kadın iş gücüne katılım oranı sadece gelişmiş ülkelerden değil ayrıca literatürde Türkiye ile benzer gelişmişlik seviyesinde kabul edilen Şili, Güney Afrika ve Meksika gibi ülkelere de daha düşüktür.

Ciddi toplumsal sonuçları olan bu meseleyle ilgili en önemli soru Türkiye'de kadın iş gücüne katılımın neden düşük olduğudur. Bu araştırmanın amacı Türkiye iş gücü piyasasındaki düşük kadın iş gücüne katılım oranlarının altında yatan yapısal etkenlerin incelenmesidir. Bu doğrultuda *Türkiye Aile Yapısı Araştırması (TAYA)* mikro verileri kullanılarak tahmin edilen ekonometrik model ile kadının iş gücüne katılma kararını etkileyen faktörler belirlenecektir.

Bugüne kadar *Türkiye Aile Yapısı Araştırması (TAYA)* 2006, 2011 ve 2016 yıllarında üç defa yapılmıştır. Ancak 2006 yılı araştırmasında bireylerin iş gücü durumunun belirlenebileceği soru bulunmamaktadır. Bu sebeple, 2006 yılı araştırması bu araştırmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. 2011 ve 2016 TAYA mikro verileri kullanılarak kadının iş gücüne katılım kararını belirleyen etkenlerin birbirlerinden bağımsız olarak ölçülmesine olanak sağlayan indirgenmiş ekonometrik model, bağımlı değişkenin ikili değer aldığı durumlarda kullanılan ve verinin normal dağıldığını varsayan probit yöntemiyle tahmin edilecektir. Araştırmada kadınların iş gücüne katılım kararları 15-24 yaş arasındaki kadınlar, 25-44 yaş arasındaki kadınlar ve 45 yaş ve yukarısında olan kadınlar için ayrı ayrı ince-

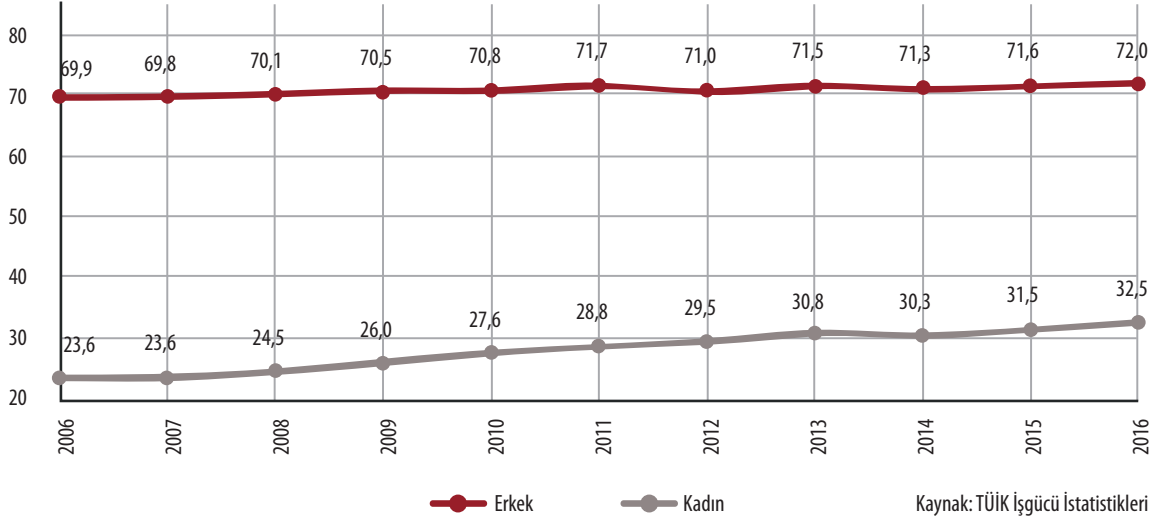
¹Gökçe Uysal, Bahçeşehir Üniversitesi, gokce.uysal@eas.bau.edu.tr

²Mine Durmaz Aslan, Bahçeşehir Üniversitesi, minedurmazaslan@gmail.com

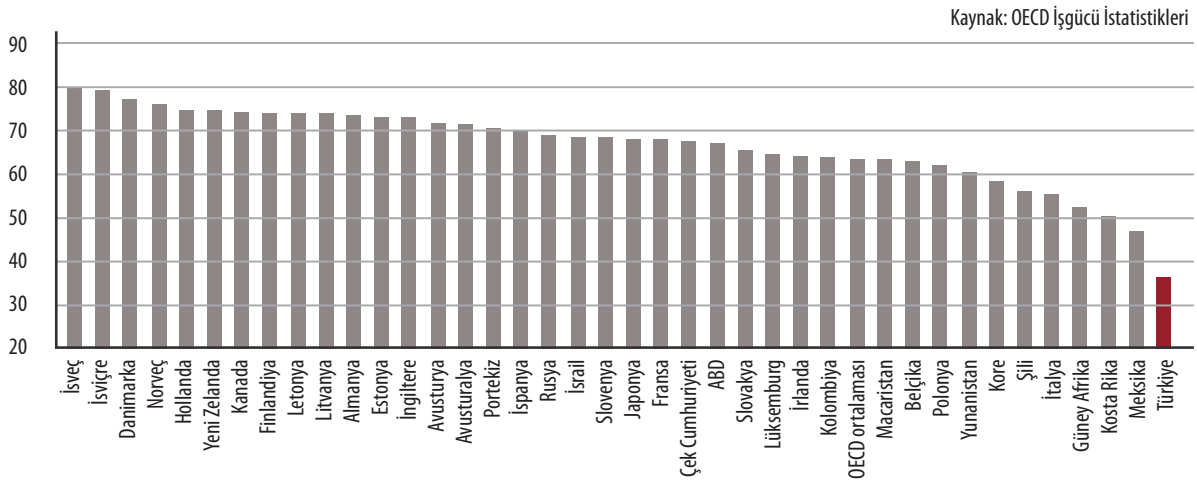
lenecektir. Yaş gruplarının ayrıştırılmasındaki başlıca neden genç kadınların 15-24 yaşları arasında eğitim hayatlarına devam ediyor olmaları, 45 yaşının üzerindeki kadınların ise bir kısmının emekli olmasıdır. Ayrıca sosyal yardım alma du-

rumunun kadının iş gücü katılımı üzerine etkisini ölçebilmek için sosyal yardım alma durumunun daha yaygın olduğu bölgeler ve görece az yaygın olan bölgeler için regresyon analizi yapılmıştır.

Şekil 5.1. Türkiye'de 15+ yaş arasındaki bireylerin iş gücüne katılım oranları (%), 2006-2016³

Şekil 5.2. OECD ülkelerinde 15-64 yaş kadın iş gücüne katılım oranları (%), 2016⁴

³2014 Şubat dönemiyle birlikte TÜİK hanehalkı iş gücü araştırmasında Avrupa Birliği kriterleri çerçevesinde yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu revizyon gözlemlenen iş gücüne katılım oranlarında bir kırılma yaratabilir.

⁴Şekil 1'de Türkiye'deki katılım oranları 15 yaş ve üzerindeki bireyler için gösterilmektedir, 2016 yılı kadın iş gücüne katılım oranı %32,5'tir. OECD veri tabanında iş gücüne katılım oranları 15-64 yaş arasındaki bireyler için hesaplanmaktadır. Ülkeler arasında kıyaslama yapılabilmesi için Şekil 2'de 2016 yılında Türkiye'deki iş gücüne katılım oranı 15-64 yaş arasındaki kadınları göstermektedir (%32,6).

II. Yazın Taraması

Türkiye’de iktisat yazınında kadınların iş gücüne katılım kararının aydınlatılmasında kullanılan en yaygın model hane üretimi modelidir. Bu modelde hanedeki bireyler, tüketim, çalışma, çocuk bakımı, çocukların eğitimi gibi çeşitli kararları beraber alırlar. Haneler tüketimlerini karşılamak için ya hane içerisinde üretim yaparlar ya da iş gücü piyasasında çalışarak elde ettikleri gelirleri kullanırlar. Hanedeki bireyler, kimin hane içi üretimde çalışacağına, kimin iş gücü piyasasına katılacağına karar verirken çeşitli etkenleri (örneğin bireylerin hane üretimindeki ve iş gücü piyasasındaki üretkenliği, iş gücü piyasasında elde edecekleri gelir, dolayısıyla eğitim seviyeleri, hanede bakım gerektiren çocuk ve yaşlıların varlığı gibi) göz önünde bulundurmaktadır.

Türkiye’de bu etkenler arasında eğitimin kadın iş gücüne katılma ihtimallerini artırdığı, evlilik ve çocuk sahibi olmanın ise azalttığı tüm araştırmalarda açıkça ortaya çıkmaktadır (Tansel, 1994, 2004; Tunalı, 1997; Dayıoğlu ve Kasnaoğlu, 1997; Ercan ve Tunalı, 1998; Dayıoğlu, 2000; Başlevent ve Onaran, 2003; Dayıoğlu ve Tunalı, 2003; Tunalı ve Başlevent, 2006; Kızılırmak, 2008; Göksel, 2012; Karaoğlan ve Ökten, 2012). Eşin eğitiminin evli kadının iş gücüne katılımı üzerindeki etkisine dair bulgular ise net bir resim ortaya koymamaktadır. Başlevent ve Onaran (2003) ile Göksel (2012) eşin eğitiminin kadın katılımı üzerindeki etkisinin olumlu olduğunu bulmakta, bu bağlamda eğitim ile kadınların çalışmasına yönelik kültürel yaklaşım arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. Ancak her iki çalışmada da kültürel yaklaşımdan ne kastedildiği ortaya koyulmamaktadır. Diğer taraftan eşi daha eğitilmiş kadınların iş gücüne katılım ihtimallerinin daha düşük olduğunu bulan çalışmalar da mevcuttur (Karaoğlan ve Ökten, 2012). Eşin eğitiminin hanedeki gelirin en önemli belirleyicilerinden biri olmasından hareketle, hane gelirinin artmasıyla kadınların iş gücüne katılım oranlarının düştüğü sonucuna varılabilir. Keza

kadın katılım oranlarının hanede kadına ait olmayan gelirin artmasıyla (Kızılırmak, 2008) ve eş gelirinin artmasıyla (Göksel, 2012) düştüğü görülmektedir.

Küçük yaşta çocukların kadınların iş gücüne katılma ihtimalini düşürdüğü (Başlevent ve Onaran, 2003) araştırmaların çoğunda ortaya çıksa da Göksel’e göre (2012) hanede çocuk ve büyükanne olmasının kadın katılımı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi yoktur. Göksel (2012) çalışmasına dâhil ettiği kültürel faktörlerle bu değişkenlerin etkilerini yitirdiğini söylemektedir. Uysal (2013) ise hanede iş gücü piyasasında aktif olmayan kadınların varlığının kadının iş gücüne katılımı ihtimalini olumsuz etkilediğini bulmaktadır.

Gelişmişlik düzeyi ile kadın katılım oranları arasındaki ilişkiyi inceleyen makro teoriler ise hane içi üretim modellerine tamamlayıcı unsurlar getirmektedir. Uzun dönemli verilere ve uluslararası karşılaştırmalara dayanan bu araştırmalar, gelişmişlik seviyesi arttıkça kadın iş gücüne katılım oranlarının U şeklini takip ettiğini göstermektedir. Gelişmişlik seviyesinin GSYH ile ölçüldüğü bu çalışmalarda düşük gelişmişlik seviyelerinde kadınların daha çok tarımda ücretsiz aile işçisi olarak çalıştıkları görülmektedir. Diğer sektörlerde verimlilik arttıkça hane gelirleri de artar ve kuvvetli bir gelir etkisine paralel olarak kadınlar iş gücü dışına çıkarlar (Goldin, 1994). Türkiye’deki çalışmalar da kadın iş gücüne katılım oranlarının zaman içerisinde düşmesine dikkat çekerek bu olgunun tarımın istihdamdaki payının azalmasıyla (İlkkaracan ve Tunalı, 2010; Dayıoğlu ve Kırdar, 2011) ya da hızlanan kentleşmeyle (Kızılırmak, 2008) açıklanabileceği sonucuna varmaktadır. Gelişmiş ülkelerin verileri ekonomik yapısal dönüşümün ilk aşamada tarımdan imalat sanayine doğru olduğunu göstermektedir. Ancak kadınların imalat sanayinde çalışmaları birçok ülkede hoş görülmemektedir (Boserup, 1970; Goldin, 1994; Uraz vd., 2010).

Dolayısıyla bu modelin çıktıları imalat sanayinin payının artmasıyla kadın katılım oranlarının düştüğünü göstermektedir. Bu dönüşüme paralel olarak önce erkeklerin sonra kadınların eğitim seviyeleri artar. Üretimin ve istihdamın da yapısal dönüşüm sürecinde hizmet sektörlerine kayması ve kadınların eğitim seviyelerinin ortaöğretime ulaşmasıyla beraber kadınlar beyaz yakalı işlerde çalışabilir hale gelirler. Kadınların imalat sanayinde çalışmasına karşı olan sosyal stigma beyaz yakalı işler için yoktur (Boserup, 1970; Goldin, 1994). Dolayısıyla beyaz yakalı hizmet işlerinin artmasıyla eğitilmiş kadınların iş gücü piyasasına döndükleri gözlemlenir. Bu modele göre kadın iş gücüne katılımının tekrar artmasının en önemli itici güçleri hizmetler sektörünün gelişmesi ve kadınların eğitim seviyelerinin yükselmesidir. Bu konuda Türkiye üzerine yapılan çalışmalar kadın iş gücüne katılım oranlarının U şeklinin dibinden çıkışın başladığını göstermektedir çünkü kadın iş gücüne katılım oranlarında uzunca bir süre gözlemlenen düşüş 1990’lı yılların sonunda yavaşlamıştır (Tansel, 2002). 2000’li yıllarda kadın katılım oranlarında bir artış gözlemlenmekle beraber bu artış yavaş seyretmektedir. Türkiye’de kadınların neredeyse üçte birinin en az lise mezunu olduğu ve hizmet sektörünün istihdamdaki payının %50’ye ulaştığı hatırlanacak olursa kadın katılım oranlarının daha önce ve daha hızlı bir şekilde artması beklenebilirdi. İlkcaracan da (2012) eğitim seviyesindeki yükselmeye denk düşen bir artışın kadın katılım oranlarında gözlemlenmediğini belirtmektedir.

Bu çerçevede Dayıoğlu ve Kırdar (2011) kentsel alanlarda katılım oranlarının 1988’den 2008’e yavaş da olsa arttığına dikkat çekerek bunun yeni nesillerin eğitim seviyelerindeki artışa ve dolayısıyla geciken evlilik yaşı ve daha düşük doğurganlık seviyelerine bağlı olduğu sonucuna varmaktadır. Ancak yazarlar lise ve üniversite mezunu kadınlarda yeni nesillerin katılım oranlarının eski nesillere kıyasla daha düşük oldu-

ğunu göstermiştir. Lise ve üniversite eğitiminin yeni nesiller için daha ulaşılabilir olduğunu belirten yazarlar, yeni nesillerin daha düşük katılım oranlarının yaş, evlilik durumu, çocuk sayısı gibi değişkenlerle açıklanamadığına dikkat çekerek bunun bir muamma olduğu sonucuna varmaktadır.

Yine iktisat yazınında nispeten yeni bir dal olan “kültürel iktisat”, güven, din, vatandaşlık algısı, toplumsal cinsiyet yaklaşımı gibi “kültürel etkenlerin” kalkınma, büyüme, kadın iş gücüne katılımı gibi ekonomik çıktılar üzerindeki etkilerini incelemektedir (Clark vd., 1991; Ichino ve Bentolila 2000; Guiso vd., 2006; Alesina vd., 2012; Algan ve Cahuc, 2010 bunlara örnek sayılabilir). Toplumsal cinsiyet yaklaşımının kadın iş gücüne katılımı üzerindeki etkisini ölçen araştırmaların bir kısmı göçmen kadınların davranış farklılıklarının toplumsal cinsiyet yaklaşımı farklılıklarını yansıttığını varsayarak Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Avustralya gibi ülkelere göç eden kadınların iş gücüne katılım oranlarını incelemektedir (Reimers, 1985; Blau vd., 2008; Fernandez ve Fogli, 2009). Bu konuda yapılmış diğer araştırmalar ise *Dünya Değerler Araştırması*, *Australian Longitudinal Survey* ve *International Social Survey Programme* gibi anketlerde yer alan kadının çalışma hayatına yaklaşımını yansıtan sorulara verilen cevaplardan hareketle, toplumsal cinsiyet yaklaşımının kadın katılımı üzerindeki etkisini ölçmektedir. Bu araştırmaların hepsi diğer etkenler göz önünde bulundurulduğunda dahi toplumsal cinsiyet yaklaşımının önemli bir etken olduğunu bulmaktadır (Vella 1994; Fortin, 2005; Contreras ve Plaza, 2010). “İş olanakları az olduğunda kadınlardansa erkeklerin çalışmaya daha çok hakkı vardır”, “Olumlu ve olumsuz yanlarını düşününce, kadınlar tam zamanlı çalışınca aile hayatı olumsuz etkileniyor” ve “Ev kadını olmak en az çalışmak kadar tatmin edicidir” gibi ifadelerle ölçülen toplumsal cinsiyet rollerine yaklaşımların kadınların iş gücüne katılımı üzerinde önem-

li etkileri olduğu bulunmuştur. Bu çalışmalarda toplumsal cinsiyet rollerine yaklaşımların kadın iş gücüne katılım kararındaki etkisi indirgenmiş biçimli (reduced-form) ekonometrik methodlar kullanarak ölçülmektedir. Kadınların iş gücüne katılım durumlarını bağımlı değişken olarak alan analizlerde yaş, eğitim, evlilik durumu ve çocuk sayısı gibi sosyoekonomik altyapı değişkenlerine ek olarak toplumsal cinsiyet rollerine yaklaşım değişkenleri kullanılmaktadır. Bu değişkenler ilgili sorulara verilen cevaplardan endeksler yaratılarak oluşturulmaktadır.

Türkiye’de eğitim ve iş gücüne katılım oranları arasındaki ilişki üzerine ayrıntılı niteliksel analizler yapılmıştır (İlkkaracan ve İlkkaracan, 1998; Özyeğin, 2000; Balaban ve Sarioğlu, 2008; Dedeoğlu, 2010; İlkkaracan, 2012). Bu analizlerin sonucunda kadın iş gücüne katılımı önündeki önemli engeller düşük ücretler, olumsuz çalışma koşulları, iş ve aile yaşamını uzlaştırıcı politikaların eksikliği, göç ve şehirleşme dinamikleri, toplumsal cinsiyet rolleri ve toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü ile yetersiz çocuk bakım hizmetleri vb. olarak özetlenebilir.

Yukarıda bahsedilen diğer açıklayıcı faktörlerin yokluğunda kadının sosyal ve ekonomik alanlarda rolünün nasıl algılandığı katılım kararında belirleyici olabilir. Bu çerçevede üzerinde durulması gereken etken, kadınların iş gücü piyasasına bağlılığının nasıl oluştuğudur. Ancak kadınların iş gücüne katılım kararının oluşmasında bu boyut henüz mercek altına alınmamıştır. İlkkaracan (2012) iş gücü piyasasına bağlılığının önemli bir etken olduğunu belirtmektedir. Zira şehirde yaşayan her iki kadından biri hayatlarının bir noktasında iş gücüne katılmıştır ancak katılım kalıcı olmamıştır. İlkkaracan ve İlkkaracan (1998) çalışmasına göre kadınların yarısından fazlası ailevi (evlenmek ya da doğum, eşlerinin ya da ailelerinin istekleri, eve, çocuklara, hasta bireylere bakmak) nedenlerle işlerini bırakmışlardır.

Kadınların iş gücü piyasasına bağlılıkları, kadın ve annelik kimliklerinin nasıl kurgulandığına bağlı olabilir. Bu konu yeterince incelenememiş olmasına rağmen kadınlar üzerine yapılan bir dizi çalışmada toplumsal cinsiyet rollerinin kadınların iş gücü piyasasına bağlılıklarını belirlemede etkili olduğuna dair bulgular vardır. Örneğin evdeki iş yükünün kadınların üzerinde olması ve bu yükün çalışma hayatıyla birlikte nasıl yürütüleceği sorusu, kadınların çalışma ya da çalışmama tercihinde rol oynayabilmektedir (İlkkaracan ve İlkkaracan, 1998; Dedeoğlu, 2010; İlkkaracan, 2012). Bu grupta çalışmayan kadınların çalışmama tercihi de en başta evle ilgili sorumluluklarla belirlenmiştir. Kadınlar çalışma hayatına katılım kararı olsa dahi, katılım şekilleri ev içi rolleriyle şekillenmektedir (Dedeoğlu, 2010). Dolayısıyla iş bölümünde cinsiyet eşitsizliği kadınların tercihlerini belirlemede önemli bir rol oynamaktadır.

Kadınların "evinin hanımı olmak", "kadınlar bizde çalışmaz", "kadın evine, çocuğuna bakar" gibi pozisyonları benimsemesi (İlkkaracan ve İlkkaracan, 1998) ve çalışma hayatındaki rollerini belirlerken anne ve eş rollerinin gereklerini öncelikli ve sürekli olarak dikkate alması (Beşpınar, 2010; Dedeoğlu, 2010) kendi rollerini nasıl kurguladıklarının anlaşılması gerektiğine dair önemli ipuçlarıdır. Bu rollerin kurgulanmasında ataerkil yaklaşım ve değerlerin oynadığı rol tartışılmazdır. Yine başka bir çalışmanın (Beşpınar, 2010) ortaya koyduğu üzere kadınlar için öncelik teşkil eden "namusunu korumak", "dedikodudan uzak kalmak", ev içi "asıl" sorumlulukları yerine getirmek gibi ataerkil çerçevede belirlenen yaklaşımlar, kadınların kendi rollerini nasıl kurguladıkları göstermektedir.

Bu çalışmada Türkiye Aile Yapısı Araştırması verileri kullanılarak hem son dönemlerde kadın iş gücüne katılım kararlarındaki değişikliklere ışık tutulmaya çalışılacak hem de geleneksel

yaklaşımın iş gücüne katılım kararı üzerindeki etkisi ayrıştırılmaya çalışılacaktır.

III. Veri Seti ve Metodoloji

Bu çalışmanın ana amacı kadının iş gücüne katılımını belirleyen etkenlerin incelenmesi ve bir sonraki aşamada da diğer potansiyel etkenlerle birlikte geleneksel yaklaşımın kadının iş gücüne katılımına etkisinin ayrıştırılmasıdır. Bu nedenle kadının iş gücü kararını belirleyen etkenlerin birbirlerinden bağımsız olarak ölçülmesine olanak sağlayan indirgenmiş ekonometrik model, bağımlı değişkenin ikili değer aldığı durumlarda kullanılan probit yöntemi tahmin edilecektir.

Tahmin edilecek ekonometrik denklem aşağıdaki gibidir:

$$y_i = \beta_0 + \beta_1 I_i + \beta_2 X_i + \beta_3 H_i + \varepsilon_i$$

Bağımlı değişken olan y_i i endeksli bir kadının iş gücüne katılım kararını gösteren ikili bir değişkendir. Eğer bir kadın istihdamda ise veya işsiz ama iş arıyorsa y_i değişkeni 1, diğer durumlarda yani iş gücüne dâhil değil ise 0 değerini almaktadır. X_i i endeksli bir kadının karakteristik özelliklerini gösteren, yaşı (ve karesini), eğitim seviyesi (en son diploma aldığı okul) ve medeni durumu gibi değişkenlerden oluşan bir vektördür. H_i ise i endeksli bir kadının dahil olduğu hanehalkına ilişkin değişkenleri kapsamaktadır. Bu bağlamda, hanedeki çocuk sayısı (0-3 yaş, 4-6 yaş ve 7-14 yaş), hane geliri (eşdeğer hane sıralı gelir grupları), hanede bakıma muhtaç bireylerin olup olmadığı bilgisi, hane tipi ve hane nin bulunduğu bölgeyi gösteren hane değişkenleri analize dâhil edilmiştir. Diğer taraftan, I_i ise i endeksli bir kadının geleneksel tutumunu yansıtabilecek soruları kullanarak oluşturulan endeksi göstermektedir.

Yukarıdaki ekonometrik model 2011 ve 2016 Türkiye Aile Yapısı Araştırması (TAYA) mikro verileri kullanılarak tahmin edilecektir. "Giriş"

bölümünde de belirtildiği gibi, TAYA araştırması 2006, 2011 ve 2016 yıllarında uygulanmış olmasına rağmen 2006 yılı veri setinde bireylerin iş gücü durumunun belirlenebileceği soru bulunmamaktadır. Bu sebeple 2006 yılı veri seti bu çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Araştırmada kadınların iş gücüne katılım kararları 15-24 yaş arasındaki kadınlar, 25-44 yaş arasındaki kadınlar ve 45 yaş ve yukarısında olan kadınlar için ayrı ayrı incelenecektir. Yaş gruplarının ayrıştırılmasındaki başlıca neden genç kadınların 15-24 yaşları arasında eğitim hayatlarına devam ediyor olmaları, 45 yaşının üzerindeki kadınların ise bir kısmının emekli olması yatmaktadır. Bu analizlere ek olarak sosyal yardım alma durumunun da kadın iş gücüne katılımı üzerine etkisi ölçülecektir. Bu sebeple, yukarıdaki değişkenlere ek olarak sosyal yardım alma durumunun da açıklayıcı değişken olarak yukarıdaki denkleme eklendiği regresyon analizi sosyal yardım alma durumunun daha yaygın olduğu bölgeler ve görece az yaygın olan bölgeler için ayrı ayrı yapılacaktır.

IV. Betimleyici İstatistikler

Tablo 1'de ekonometrik analizde kullanılan değişkenlerin yaş gruplarına ve yıllara göre betimleyici istatistikleri verilmektedir. 2011 yılı ve 2016 yılı verileri kıyaslandığında kadın iş gücüne katılım oranlarının arttığı görülmektedir. TAYA verilerine göre 15 yaş ve üzerindeki kadınların iş gücüne katılım oranı 2011 yılında %15,6, 2016 yılında ise %22,7'dir. Diğer taraftan, kadın iş gücüne katılımının en yüksek olduğu yaş aralığı 25-44'tür. Bu yaş aralığındaki kadınların 2011 yılında %24,7'si, 2016 yılında ise %33,8'i iş gücü piyasasındadır. 15-24 yaş arasındaki kadınların iş gücüne katılım oranı 2011 yılında %14,4, 2016 yılında ise %18,3'tür. Bu yaş aralığında kadınların hemen hemen yarısı eğitime devam etmektedir ve bu sebeple iş gücüne katılım oranları diğer yaş gruplarındaki kadınlara kıyasla daha düşüktür.

Kadınlar arasında evli olanların oranının yıllar içinde değişmediği görülmektedir. Medeni durumunu “evli”, “evli ama ayrı yaşıyor” veya “birlikte yaşıyor” olarak beyan eden bireyler evli olarak kabul edilmiştir. Evli kadınların oranı 25-44 yaş aralığında en yüksek düzeydedir (%83). 45 yaş ve üzerindeki kadınlar arasında evli olanların oranı %70 civarındadır.

2011 ve 2016 yılı verileri karşılaştırıldığında, kadınların eğitim düzeylerinin yükseldiği görülmektedir. En az üniversite mezunu olanların oranı artmıştır. 2011 yılında kadınların %8,4’ü en az üniversite mezunu iken 2016 yılında bu oran %12,4 olmuştur. En az üniversite mezunu olan kadınların oranı 25-44 yaşındaki kadınlar arasında diğer yaş gruplarına kıyasla daha yüksektir. 2011 yılında bu yaş aralığındaki kadınların %13,2’si, 2016 yılında ise %21,4’ü en az üniversite mezunudur. Eğitim seviyesinin zaman içinde artmasına rağmen kadınların büyük bir çoğunluğu lise altı bir okuldan mezun olmuş ya da herhangi bir okul bitirmemiştir. 2011 verisine göre örneklemedeki kadınların %76’sının, 2016 yılı verilerine göre ise %72,6’sının lise diploması yoktur. Verilerde bir başka dikkat çeken nokta ise özellikle 25-44 yaş grubunda eğitim seviyesinin 2011’den 2016’ya artmış olduğu ve buna paralel olarak lise mezunu olmayan kadınların payı düşerken üniversite mezunu kadınların payının arttığıdır. Buna karşılık bu yaş grubu içerisinde lise mezunlarının payı değişmemiştir. Bu bulgu kadınların eğitim seviyelerinde ivmelenen bir artışa işaret etmektedir. Hem 2012 yılında 4+4+4 eğitim sistemi ile zorunlu eğitimin 12 yıla çıkmasının hem de üniversite sayılarının hızla artmasının genç kadınların eğitim seviye-

lerindeki artışı desteklediği düşünülebilir. Yazın taramasında belirtildiği gibi, eğitim seviyesindeki artışın kadın iş gücüne katılımını arttırması beklenmektedir.

Örneklemedeki kadınların büyük bir çoğunluğu çocuklu çekirdek ailelerde yaşamaktadır. 2011 yılında kadınların %52,8’i, 2016 yılında ise %51,5’i bu tür ailelere mensuptur. Aile tipleri çocuksuz çekirdek, çocuklu çekirdek, ataerkil geniş aile, geçici geniş aile, tek ebeveynli, diğer dağılmış ve akraba olmayan aileler olarak gruplandırılmıştır⁵. Örneklemedeki kadınların bu hane tiplerine göre dağılımı 2011 ve 2016 yılı verileri kıyaslandığında çok önemli bir değişiklik görülmemektedir.

Hanelerdeki bakıma muhtaç yaşlı/hasta veya engellilerin bakımlarının genellikle kadınlar tarafından yapılmasının kadının iş gücü katılımı üzerine negatif etkisi olabilir. Hanedeki bakıma muhtaç yaşlı/hasta/engelli olup olmadığına bakıldığında, 2011 yılında örneklemedeki kadınların %15,4’nün, 2016 yılında ise %11,4’nün bakıma muhtaç bir yetişkinin (yaşlı/hasta/engelli bir bireyin) bulunduğu hanelerde yaşadıkları görülmektedir. Hanede küçük yaşta çocuk bulunması da kadının iş gücüne katılımını azaltıcı etki yapabilmektedir. Bu sebeple, hanede 0-3 yaş, 4-6 yaş ve 7-14 yaş arasındaki çocuk sayısının kadının iş gücü katılım kararı üzerine etkisi incelenmelidir. Örneklemedeki kadınların 2011 yılında %17,3’ü, 2016 yılında ise %18’i 0-3 yaşında en az bir çocuğun bulunduğu hanelerde yaşamaktadır. Bu oran 25-44 yaşındaki kadınlar arasında daha yüksektir. Aynı şekilde örneklemedeki kadınların 2011 yılında %16’sı, 2016 yılında ise %14,6’sı 4-6 yaşındaki en az bir çocuğun olduğu hanelerde yaşamaktadır. Ortalama çocuk sayılarına

⁵Çocuklu çekirdek aile karı koca ve evlenmemiş çocuklardan oluşan, çocuksuz çekirdek aile sadece karı kocadan oluşan, ataerkil geniş aile çekirdek aile birimin yatay, dikey ya da düşey olarak bir ya da birkaç aile biriminin eklenmiş olduğu, geçici geniş aile çekirdek aile birimin yatay, dikey ya da düşey olarak bir ya da birkaç aile biriminin geçici olarak eklenmiş olduğu, tek kişilik aile tek başına yaşayan yetişkin bir kadın veya erkekten oluşan, tek ebeveynli çocuklu çekirdek ailenin boşanma, ayrı yaşama ya da ölüm nedeniyle aileden kopmasıyla oluşan, diğer dağılmış geçici geniş ailenin çekirdek unsurlarından birinin kopmasıyla oluşan (anneanne-torun, dede-torun vb.) ve akraba olmayan aile aralarında kan bağı ya da akrabalık ilişkisi olmayan kişilerden oluşan aile/hanehalkı biçimidir.

Tablo 5.1. Betimleyici istatistikler (devam)

	2011				2016			
Ortalama	0,25	0,31	0,08	0,21	0,23	0,33	0,06	0,20
Hanede 4-6 yaş arasındaki çocuk sayısı	15-24	25-44	45+	Toplam	15-24	25-44	45+	Toplam
0	85,7	73,2	94,1	84,0	87,2	73,6	95,3	85,4
1	12,5	23,9	5,2	14,1	11,6	24,0	4,2	13,2
2+	1,9	3,0	0,7	1,9	1,2	2,4	0,5	1,4
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100
Değişkenler	15-24	25-44	45+	Toplam	15-24	25-44	45+	Toplam
Ortalama	0,17	0,30	0,07	0,18	0,14	0,29	0,05	0,16
Hanede 7-14 yaş arasındaki çocuk sayısı	15-24	25-44	45+	Toplam	15-24	25-44	45+	Toplam
0	56,1	44,1	80,5	60,7	59,1	48,5	84,4	65,8
1	26,3	32,1	13,1	23,6	28,9	32,1	11,1	22,5
2+	17,6	23,8	6,4	15,8	12,1	19,4	4,6	11,7
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100
Ortalama	0,73	0,90	0,29	0,63	0,58	0,77	0,22	0,50
Eşdeğer hane geliri sıralı %20'lik dilim	15-24	25-44	45+	Toplam	15-24	25-44	45+	Toplam
En düşük %20	24,1	16,7	16,3	18,3	26,0	18,3	14,7	18,2
İkinci %20	21,3	19,5	15,8	18,5	21,8	20,4	16,5	19,0
Üçüncü %20	19,5	20,2	24,7	21,7	20,2	18,7	24,0	21,3
Dördüncü %20	19,4	19,2	23,2	20,8	18,8	19,4	22,6	20,7
En yüksek %20	15,3	24,5	20,0	20,7	13,2	23,3	22,3	21,0
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100
Bölge (Düzyey-1)	15-24	25-44	45+	Toplam	15-24	25-44	45+	Toplam
İstanbul	14,4	16,8	13,0	14,8	11,3	13,8	10,4	11,9
Batı Marmara	3,1	4,7	6,7	5,1	4,3	4,9	7,0	5,7
Ege	11,1	11,9	14,1	12,5	10,8	13,4	16,1	14,1
Doğu Marmara	5,4	7,0	7,3	6,7	7,5	8,9	9,0	8,7
Batı Anadolu	11,9	13,2	12,4	12,6	12,2	12,5	12,2	12,3
Akdeniz	6,9	6,9	7,0	6,9	9,0	9,8	9,9	9,7
Orta Anadolu	7,1	5,8	7,0	6,6	7,2	6,6	6,7	6,7
Batı Karadeniz	6,1	6,7	8,9	7,4	6,3	6,2	8,4	7,2
Doğu Karadeniz	4,4	5,0	6,6	5,5	3,9	3,7	5,7	4,6
Kuzeydoğu Anadolu	6,3	5,3	4,8	5,3	5,2	4,3	3,6	4,2
Ortadoğu Anadolu	8,8	6,9	5,2	6,7	8,6	6,6	4,8	6,2
Güneydoğu Anadolu	14,8	9,9	7,2	10,0	13,7	9,4	6,2	8,9
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100

büyüklüğü ve yetişkin-çocuk bileşimleri dikkate alınarak hesaplanmaktadır. Hanehalkı eşdeğer geliri hanehalkı gelirinin eşdeğerlik ölçeğine bölünmesiyle bulunmaktadır. Eşdeğerlik ölçeği referans kişi için "1", 14 yaş ve üzerindeki tüm

fertler için "0,5" ve 14 yaşın altındaki tüm fertler için "0,3" katsayısıyla çarpılarak hesaplanmaktadır. Bu ölçek OECD'ye göre bir hanehalkı büyüklüğünün kaç yetişkin kişiye denk olduğunu göstermektedir. Eşdeğer hanehalkı geliri 2011 ve

2016 yılı için kendi içinde sıralı %20’lik dilimlere ayrılmış ve bireylerin hangi dilime ait olduklarını gösteren değişken regresyon analizinde kullanılmıştır. Her iki yılda da örneklemedeki kadınların yaşları arttıkça en düşük %20’lik dilimde bulunan kadınların oranı azalırken en yüksek %20’lik dilimde olan kadınların oranının arttığı görülmektedir.

Geleneksel yaklaşımın kadının iş gücüne katılımı üzerine etkisini araştırmak için ilgili soruları kullanarak bir geleneksellik endeksi oluşturulmuştur. “Çiftler nikâhsız (resmî veya dinî) olarak birlikte yaşayabilir.”, “Erkek farklı din ve milliyetten biri ile evlenebilir.”, “Kadın farklı bir din ve milliyetten biri ile evlenebilir.”, “Çiftler evlilik dışı çocuk sahibi olabilir.” ve “Farklı mezhepten kişiler birbirleri ile evlenebilirler” önermelerine “katılıyorum” ve “Yakın akraba (amca, hala, dayı, teyze çocukları) evliliği yapılmasını uygun buluyor musunuz?” sorusuna “hayır” olarak cevap veren bireylerin geleneksel tutumdan daha uzak oldukları kabul edilmektedir. Bu sorulara verilen cevaplar Tablo 2’de özetlenmektedir.

Geleneksel yaklaşımın genç yaşlardaki bireyler için daha az kuvvetli olduğu görülmektedir. Özellikle farklı din ve milliyetten kişilerle evlenme sorularında yaş grupları arasındaki farklılıklar artmaktadır. Evlilik, çocuk sahibi olma gibi konularda ise toplumun genelinde bir mutabakat olduğundan bahsedilebilir. Çiftlerin nikâhsız birlikte yaşayamayacağını düşünenlerin oranı ve

çiftlerin evlilik dışı çocuk sahibi olamayacağını düşünenlerin oranı %90’ın üzerinde seyretmektedir.

2011 yılından 2016 yılına geleneksellik ile ilgili sorulara verilen cevaplarda önemli değişiklikler göze çarpmaktadır. Bu süre zarfında farklı din ve milliyetten biriyle evlenmesinde sakınca bulanların oranı yaklaşık 10 yüzde puan artmıştır. Erkeklerin yabancıyla evlenmesini uygun bulmayanların oranı 2011’de %62,5’ten 2016’da %73,2’ye yükselmiştir. Kadınların yabancıyla evlenmesini uygun bulmayanların oranı ise %67,4’ten %77,9’a artmıştır. Benzer şekilde farklı mezheplerin birbiriyle evlenmesini sakıncalı bulanların oranı da %66,6’dan %70,2’ye yükselmiştir. Diğer önermelere verilen cevapların yıllar içerisinde pek değişmemiş olmasına karşılık bu iki önermedeki artış, ölçüm hatasından da katılımcılarda fikir değişikliği olduğuna işaret etmektedir.

Gelenekselliği sayısal olarak özetleyebilmek amacıyla Tablo 2’deki önermelere verilen cevaplardan temel bileşenler analizi (*principal component analysis, PCA*) yöntemi kullanılarak bir endeks hesaplanmıştır. Bu endeks sayısal olarak arttıkça birey geleneksellikten uzaklaşmaktadır. Tablo 1’de bu endeksin hem yıllara hem de yaş gruplarına göre ortalamaları verilmektedir. 2011 ve 2016 verilerine bakıldığında örneklemedeki 45 yaş ve üzerindeki kadınların daha geleneksel oldukları, genç kadınların ise nispeten daha az geleneksel bir tutum sergiledikleri görülmektedir.

Tablo 5.2. Kadınların geleneksellik ile ilgili sorulara verdikleri cevaplara göre dağılımları

Geleneksellik ile ilişkili sorular	2011				2016			
	15-24	25-44	45+	Toplam	15-24	25-44	45+	Toplam
Yakın akraba (amca, hala, dayı, teyze çocukları) evliliği yapılmasını uygun buluyorum.	12,3	13,9	14,5	13,9	10,8	13,1	14,9	13,5
Çiftler nikâhsız (resmî veya dinî) olarak birlikte yaşayamazlar.	93,4	93,6	95,4	94,3	94,3	93,8	95,3	94,6
Erkek farklı din ve milliyetten biri ile evlenemez.	53,1	57,3	71,1	62,5	65,5	69,1	79,9	73,2
Kadın farklı din ve milliyetten biri ile evlenemez.	58,3	62,9	75,2	67,4	71,3	74,9	83,3	77,9
Çiftler evlilik dışı çocuk sahibi olamaz.	95,2	95,3	96,1	95,6	96,4	95,9	97,1	96,5
Farklı mezhepten kişiler birbiriyle evlenemez.	60,6	63,7	71,8	66,6	59,9	66,4	77,7	70,2

V. Regresyon Sonuçları

Bağımlı değişkenin sadece iki değer (1 iş gücünde ya da 0 iş gücünde değil) aldığı durumlarda regresyon katsayıları marjinal etkileri vermektedir. Bu durumlarda marjinal etki $\phi(x_i^A) \cdot \beta$ olarak hesaplanmaktadır. Diğer bir deyişle, marjinal etki dağılımdan bağımsız değildir. Dolayısıyla marjinal etki hesabında dağılımın hangi noktasındaki bireylerin kullanılacağı teknik olarak belli değildir. Bu noktada marjinal etkile-

rin hesaplanmasında iki farklı yöntem kullanılmaktadır: (1) bağımsız değişkenlerin ortalama değerlerinde olduğu varsayımı altında marjinal etkilerin hesaplanması ve (2) her bir birey için marjinal etkilerin hesaplanıp daha sonra ortalamalarının alınması. Bu analizde ikinci yöntem izlenmiş ve tüm bireyler için marjinal etkiler hesaplanarak daha sonra ortalamaları alınmıştır. Ekonometrik analiz sonucu probit modelden elde edilen katsayılar Ek Tablo 1’de, tahmin edilen marjinal etkiler Tablo 3’de gösterilmektedir.

Tablo 5.3. Yaş gruplarına göre tahmin edilen marjinal etkiler

Bağımsız değişkenler	2011			2016		
	15-24	25-44	45+	15-24	25-44	45+
Yaş	0,0859 (0,90)	0,0387*** (3,29)	-0,0180*** (-4,66)	0,112*** (2,86)	0,0469*** (3,96)	-0,0132*** (-2,58)
Yaşın karesi	-0,00166 (-0,74)	-0,000558*** (-3,28)	0,000120*** (3,78)	-0,00218** (-2,21)	-0,000646*** (-3,81)	0,0000276 (0,65)
Evli	-0,167*** (-6,40)			-0,202*** (-7,66)		
Bekâr		0,0969*** (5,43)	0,0389** (2,10)		0,102*** (5,55)	0,0179 (0,85)
Eşi ölmüş			-0,0866*** (-5,79)			-0,0980*** (-5,34)
Okula devam etme	-0,230*** (-12,05)			-0,169*** (-12,11)		
Eğitim						
Lise mezunu	0,0545*** (2,94)	0,0623*** (5,05)	0,0305*** (2,66)	-0,0317* (-1,93)	-0,00805 (-0,59)	-0,00236 (-0,16)
En az üniversite mezunu	0,186*** (7,79)	0,305*** (21,85)	0,110*** (8,65)	0,113*** (5,05)	0,189*** (12,78)	0,179*** (11,42)
Hane değişkenleri						
Evde bakıma muhtaç hasta/yaşlı/engelli olma durumu	-0,000999 (-0,04)	-0,0440** (-2,42)	-0,0113 (-1,09)	-0,0238 (-0,98)	-0,0122 (-0,65)	-0,00283 (-0,23)
Hanede 0-3 yaşındaki çocukların sayısı	-0,0490** (-2,43)	-0,0519*** (-4,87)	0,0121 (0,89)	-0,0668*** (-3,65)	-0,0946*** (-9,20)	-0,0298* (-1,69)
Hanede 4-6 yaş arasındaki çocukların sayısı	-0,0263 (-1,08)	-0,0322*** (-3,11)	-0,00128 (-0,08)	0,0223 (1,23)	-0,0321*** (-3,10)	0,00307 (0,17)
Hanede 7-14 yaş arasındaki çocukların sayısı	-0,0166 (-1,43)	-0,0270*** (-4,45)	-0,00192 (-0,32)	0,00373 (0,43)	0,0126** (2,06)	0,00532 (0,70)
Hane geliri sıralı %20'lik gruplar						
İkinci %20	0,0429* (1,66)	-0,00751 (-0,42)	-0,0199 (-1,60)	0,00391 (0,19)	-0,0318* (-1,95)	-0,0580*** (-4,01)
Üçüncü %20	0,00280 (0,10)	-0,00913 (-0,51)	-0,0145 (-1,25)	0,0264 (1,28)	0,0203 (1,22)	-0,0519*** (-3,82)
Dördüncü %20	0,0437 (1,63)	0,0287 (1,60)	-0,0182 (-1,57)	0,0510** (2,41)	0,115*** (6,94)	-0,0490*** (-3,56)
Son %20	0,0884*** (3,10)	0,0975*** (5,38)	-0,00973 (-0,79)	0,0672*** (2,78)	0,293*** (16,37)	-0,0283* (-1,91)

Tablo 5.3. Yaş gruplarına göre tahmin edilen marjinal etkiler (devam)

Bağımsız değişkenler	2011			2016		
	15-24	25-44	45+	15-24	25-44	45+
Bölge						
Batı Marmara	-0,0745 (-1,52)	0,0277 (1,27)	0,00929 (0,66)	-0,0566* (-1,72)	0,114*** (4,95)	0,0665*** (3,73)
Ege	-0,0751*** (-2,83)	0,00829 (0,51)	-0,00447 (-0,40)	-0,00811 (-0,34)	0,102*** (5,88)	0,0626*** (4,28)
Doğu Marmara	-0,0445 (-1,38)	-0,0234 (-1,21)	-0,0138 (-0,97)	-0,0285 (-1,05)	0,0353* (1,80)	-0,00306 (-0,18)
Batı Anadolu	-0,0619** (-2,31)	-0,0237 (-1,45)	-0,00157 (-0,14)	-0,0623** (-2,57)	0,00544 (0,30)	-0,000400 (-0,03)
Akdeniz	-0,0186 (-0,61)	-0,0146 (-0,74)	-0,00842 (-0,61)	-0,0188 (-0,74)	0,0406** (2,12)	0,0146 (0,88)
Orta Anadolu	-0,0935*** (-2,75)	-0,0753*** (-3,37)	-0,0359** (-2,22)	-0,124*** (-4,11)	-0,00147 (-0,07)	-0,0108 (-0,55)
Batı Karadeniz	-0,101*** (-2,85)	-0,0640*** (-2,93)	-0,0571*** (-3,43)	0,00766 (0,26)	0,106*** (4,85)	0,0973*** (5,81)
Doğu Karadeniz	-0,0519 (-1,27)	-0,0521** (-2,20)	-0,0281* (-1,70)	-0,108*** (-2,79)	0,0941*** (3,44)	0,0776*** (3,97)
Kuzeydoğu Anadolu	-0,174*** (-4,08)	-0,115*** (-3,97)	-0,0522** (-2,46)	-0,0938*** (-2,74)	-0,00964 (-0,35)	0,0195 (0,80)
Ortadoğu Anadolu	-0,189*** (-4,70)	-0,0867*** (-3,68)	-0,0540*** (-2,72)	-0,158*** (-5,19)	-0,0810*** (-3,34)	-0,0181 (-0,80)
Güneydoğu Anadolu	-0,167*** (-5,57)	-0,0691*** (-3,20)	-0,0699*** (-3,72)	-0,146*** (-5,47)	-0,120*** (-5,24)	-0,105*** (-4,43)
Aile tipi						
Çocuksuz çekirdek	0,0777** (2,27)	0,00418 (0,19)	-0,0140 (-1,46)	0,0572 (1,51)	0,0327 (1,55)	0,0258** (2,45)
Ataerkil geniş	-0,0226 (-0,81)	0,0549*** (2,68)	-0,0211 (-1,41)	0,0277 (1,24)	0,0814*** (4,36)	0,0597*** (3,66)
Geçici geniş	0,0240 (0,89)	0,0355** (2,03)	-0,00698 (-0,49)	0,0303 (1,27)	0,0938*** (5,04)	0,0539*** (3,34)
Tek kişilik	0,0808 (1,38)	0,0718 (1,36)	0,0141 (0,68)	0,220*** (2,89)	0,263*** (5,18)	0,0166 (0,72)
Tek ebeveynli	0,0467 (1,46)	0,0640*** (2,70)	0,0323 (1,62)	0,0390 (1,61)	0,102*** (4,40)	0,0613*** (2,79)
Diğer dağılmış	0,0251 (0,57)	0,0300 (0,98)	0,0225 (1,00)	0,0677* (1,85)	0,0810** (2,43)	0,0600** (2,38)
Akraba olmayan	-0,0650 (-1,30)	0,0739 (0,84)	0,195*** (3,06)	0,0717 (0,96)	0,260 (1,59)	0,353** (2,02)
Geleneksellik endeksi	-0,0105 (-1,40)	-0,0193*** (-4,18)	-0,000161 (-0,05)	-0,0140** (-2,38)	-0,0149*** (-3,16)	0,00888** (2,06)
Gözlem sayısı	1806	5769	5377	3393	7742	8566

* %90 güven aralığında istatistik olarak anlamlı

** %95 güven aralığında istatistik olarak anlamlı

*** %99 güven aralığında istatistik olarak anlamlı

Not: Eğitim değişkeni için "lise altı herhangi bir okuldan mezun veya herhangi bir okul bitirmemiş" olanlar, Düzey-1 seviyesindeki hanenin bulunduğu bölge değişkeni için referans kategori "İstanbul", sıralı %20'lik hane eşdeğer geliri değişkeni için ilk %20'lik dilimde olanlar, hane tipi değişkeninde ise çocuklu çekirdek aileler referans kategoridir.

Regresyon analizi 15-24 yaş grubundaki genç kadınların iş gücüne katılım kararlarını eğitim kararlarıyla birlikte verdiğini doğrulamaktadır. Nitekim eğitime devam eden genç kadınların iş gücüne katılma sıklıkları kayda değer şekilde daha azdır. Dolayısıyla bu yaş grubunun iş gücüne katılım sıklıklarının artırılmasına yönelik geliştirilecek politikaların eğitim hayatına devamı engellememesine dikkat edilmelidir. Ayrıca yukarıda belirtildiği gibi hem zorunlu eğitimin 12 yıla çıkarılması hem de açılan üniversite sayısının hızlanarak artmış olması bu yaş grubundaki genç kadınların örgün eğitimde geçirdikleri süreyi hızla artırmaktadır. Üniversite mezunu kadınların iş gücüne katılım sıklıklarının daha yüksek olduğu göz önünde bulundurularak genç kadınların ortaöğretime devam etmelerinin teşvik edilmesi ileriki yaşlarda iş gücüne katılımının artmasına destek olacaktır.

25-44 yaş grubu iş gücü piyasası açısından en verimli çağ olarak adlandırılır.⁶ Dolayısıyla regresyon analizinin temeli bu yaş grubu üzerinden tartışılacaktır. Bu yaş grubunun analizinde referans kategori evli, lise mezunu olmayan, evinde bakıma muhtaç yetişkin ve 14 yaşının altında çocuk bulunmayan, en düşük gelir grubundan İstanbul'da yaşayan bir kadındır. Diğer tüm gruplar bu farazi referans kişiye kıyasla değerlendirilmektedir. Bu referans kadına kıyasla gözlemlenebilir diğer tüm özellikleri aynı olan lise mezunu bir kadının iş gücüne katılma ihtimali 2011 yılında 6,23 yüzde puan daha yüksektir. 2016 yılında ise lise mezunu olmayan ile lise mezunu olan kadınların iş gücüne katılma sıklıkları arasında istatistiki olarak anlamlı bir fark görülmemektedir. Kadın iş gücüne katılımı üzerine son dönemde yapılan analizler kadın iş gücüne katılım oranlarındaki artışın özellikle lise altı

eğitim seviyesindeki kadınların katılımından kaynaklandığını ortaya koymaktadır (Gürsel vd., 2014). Bu gelişmeler ışığında lise diplomasına sahip olanlar ve olmayanlar arasında iş gücüne katılım sıklıkları açısından istatistiki olarak anlamlı bir fark görülmemektedir. Buna karşılık üniversite mezunlarının iş gücüne katılma ihtimalleri lise mezunu olmayan kadınlara kıyasla 2011 yılında %30,5, 2016 yılında ise %18,9 daha yüksektir. 2011-2016 döneminde farkın daralması yine bu dönemde eğitim seviyesi nispeten düşük kadınların iş gücüne katılma oranlarının artmasından kaynaklanmaktadır.

İşgücüne katılmama sebepleri eğitim seviyesine göre incelendiğinde, iş gücüne dâhil olmayan kadınlar arasında en sık dile getirilen sebebin ev işleriyle meşgul olma olduğu görülmektedir (Tablo 4).⁷ Bu sebebi belirten kadınların oranı eğitim seviyelerinin artmasına paralel olarak gerilemektedir. Diğer taraftan en az üniversite mezunu kadınlar arasında çalışmama sebebi olarak “emekli olma ya da işi bırakma” sıklıkla dile getirilmiştir. Bu bağlamda özellikle üniversite mezunu kadınların iş gücü piyasasında kalmalarını sağlamak için işi bırakma sebeplerinin daha ayrıntılı araştırılması önem taşımaktadır.

Evlilik iş gücüne katılma ihtimallerini düşüren bir hayat döngüsü olayı olarak adlandırılabilir. 25-44 yaş grubundaki kadınlar arasında evli olanlar evli olmayanlara kıyasla iş gücüne daha uzak durmaktadır. Evli olmayan kadınların iş gücüne katılma ihtimali %10 kadar daha yüksektir.

Hanede bakıma muhtaç yetişkin olduğunda kadın iş gücüne katılım sıklığının 2011 yılında %5 kadar daha düşük olduğu görülmektedir. Bu etki 2016 yılında hem küçülmekte hem de istatistiki

⁶Hayat akışı içerisinde bireyler eğitim sisteminden çıkar, iş gücü piyasasına girer ve işlere yerleşirler. İlk senelerde bireyler iş gücü tecrübelerini ve buna paralel olarak verimliliklerini artırır. İşgücünde oldukları süre boyunca gerek işbaşı eğitim gerek doğrudan eğitim programlarına katılarak da beşeri sermayelerine yatırım yapmaya devam ederler. Ancak emeklilik yaşı yaklaştıkça hem iş gücü piyasası tecrübesinin getirisi azalır hem de kısalan yatırım ufukları sebebiyle beşeri sermaye yatırımları yavaşlar. Dolayısıyla bu yaş grupları genelde verimli çağ olarak değerlendirilir.

⁷2011 yılından 2016 yılına engelli veya hasta olduğu için çalışamaz, halde olduğunu belirten kadınların oranında beklenmedik bir artış görülmektedir.

Tablo 5.4. Eğitim seviyelerine göre iş gücüne dâhil olmayan kadınların çalışmama sebepleri

Çalışmama nedenleri	2011				2016			
	Lise altı	Lise	Lise üzeri	Toplam	Lise altı	Lise	Lise üzeri	Toplam
Mevsimlik çalışıyor şu an mevsimi değil	0,3	0,1	0,2	0,2	0,3	0,2	0,7	0,3
Eğitim/öğretime devam etme	8,9	36,4	18,5	13,2	8,2	22,8	9,0	10,3
Ev işleri ile meşgul (çocuk, yaşlı, hasta vb. fertlerin bakımı dâhil)	81,5	54,4	43,3	76,3	73,0	62,5	58,4	70,7
Emekli veya işi bırakmış	5,3	8,5	37,1	6,8	4,5	10,3	23,5	6,4
Engelli veya hasta (çalışamaz hâlde)	3,7	0,2	0,4	3,1	12,9	1,1	1,9	10,6
İrat sahibi	0,1	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1	0,0
Diğer sebepler	0,2	0,5	0,4	0,2	1,1	3,1	6,4	1,7
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100

olarak anlamını yitirmektedir. Betimleyici istatistikler hanede bakıma muhtaç yetişkin olma sıklığının 2011 yılından 2016 yılına azaldığını göstermektedir. Yetişkin bakım sorumluluklarının etkisinin istatistiki anlamını yitirmesi, bakıma muhtaç en az bir yetişkin bireyin bulunduğu hanelerde yaşayan kadınların sayısının azalmasına dayanıyor olabilir. Diğer bir deyişle 2016 yılındaki gözlemler istatistiki anlamı olan bir sonuç için yetersiz sayıda kalmış olabilir. Bir başka açıklama da engelli bakımı sağlayan ve bu bakım için devletten yardım alan kadınların TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) tarafından 2015 yılından itibaren istihdamda sayılmaları olabilir.

Hanede küçük yaşta çocukların sayısının artmasının da kadınların iş gücüne katılımını olumsuz etkilediği verilerde açıkça görülmektedir. 25-44 yaş grubundaki kadınların hanesinde 0-3 yaş aralığındaki her bir çocuk, kadının iş gücüne katılım ihtimalini 2011 yılında %5,19, 2016 yılında ise %9,46 düşürmektedir. 4-6 yaş grubundaki çocukların etkisi ise yıllar arasında pek değişmeden %3,2 civarında ölçülmüştür. Bu noktada kadınların doğum yaşlarının ilerlemesinin ve doğurganlık dönemlerinin uzamasının etkisi göz ardı edilmemelidir⁸. Diğer bir ifadeyle 2011 yılına kıyasla 2016 yılında kadınların daha geç yaşlarda çocuk sahibi olduklarına işaret edebilir.

TAYA veri setlerindeki hane içi üretim rollerine dair değişkenler kadın iş gücüne katılımıyla ilgili tamamlayıcı bilgiler içermektedir. Kadınların iş gücü piyasasına katılım kararları ile hane içi üretimdeki rolleri arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Ekonomi yazınında hane içi üretim modellerine göre hane bireyleri günlük vakitlerini iş gücü piyasasında çalışmaya, hane içi üretime (çocuk bakımı, yemek, çamaşır gibi) ya da kişisel bakımlarına ayırmaktadır. Bu durumda iş gücü piyasasında çalışmayan bireylerin hane içi üretime daha çok vakit ayırması kaçınılmazdır. TAYA verilerinde hane içi üretimin kimler tarafından gerçekleştirildiğine dair çeşitli değişkenler yer almaktadır. Bu değişkenler incelenirken istihdamda olan kadınlar ile iş gücüne dâhil olmayan kadınların üstlendikleri görevler karşılaştırılmış, iş arayan kadınlar bu analizin dışında bırakılmıştır (Tablo 5). Zira iş arayan kadınların çalışan kadınlara kıyasla hane içi üretime ayıracak vakitleri daha geniştir. Ayrıca tek kişilik hanelerde ev içi üretim paylaşamayacağı için bu değişkenlerin analizinde tek kişilik haneler kullanılmamıştır. Verilere göre istihdamda olsa da olmasa da yemek, ütü, çamaşır, bulaşık ve ev temizliğiyle ağırlıklı olarak kadınların uğraşıyor olduğu görülmektedir.

⁸Veri setinde ilk doğum yaşına dair bilgi bulunmamaktadır. Ancak kadınlar ilk evlilik yaşları ile ilgili soruları cevaplamıştır. İlk evlilik yaşı ortalaması 2011'de 19,85 iken 2016'da 20,22'ye yükselmiştir. Beş sene gibi nispeten kısa bir süre zarfında kaydedilen artış azımsanmamalıdır.

Tablo 5.5. Ev işlerini yapan evli kadınların oranı (%), 2016⁹

Ev işleri	İstihdamda	İş gücüne dâhil olmayan
Yemek yapma	89,8	89,8
Ütü yapma	78,5	79,3
Çamaşır yıkama (makineyle bile olsa)	91,3	89,2
Bulaşık yıkama (makineyle bile olsa)	87,7	86,6
Evin günlük toplanması ve temizlenmesi	86,7	87,1
Günlük/haftalık yiyecek/içecek alışverişi	47,6	48,0
Aylık faturaların ödenmesi	17,6	13,2

İstihdamda olan bir kadın hane içi üretimi eşiy-le ortak paylaşmamaktadır. Dolayısıyla çalışan kadınların “çift vardiya” çalıştıkları söylenebilir. Bu terim yazına Hochschild ve Machung (1989) tarafından kazandırılmıştır. Çift vardiya ile kadınların hem işgücünde hem de evde çalışıyor olmalarına dikkat çekilerek erkeklere kıyasla çok daha uzun süreler çalıştıkları tartışılmıştır. Türkiye’de çalışan kadınların da çift vardiya üstlendikleri aşikardır.

Ekonomi yazınındaki bulgular gelire iş gücüne katılım arasında geri bükülen bir doğruyu izleyen yani önce artan sonra azalan bir ilişkiye işaret eder. Ancak bu araştırmadaki ekonometrik analiz sonuçları eşdeğer hane geliriyle paralel olarak artan bir iş gücüne katılım sıklığı göstermektedir. Bu durum iki sebepten kaynaklanıyor olabilir. (1) Haneler henüz gelir etkisinin ikame etkisinin üzerinde gerçekleştiği gelir seviyesine ulaşmamış olabilir. (2) Evlilik piyasasında sınıflandırıcı eşleşme (*assortative mating*) olabilir. Diğer bir deyişle benzer özelliklere sahip bireyler birbirleriyle evleniyor olabilirler. Örneğin üniversite mezunu bir kadın üniversite mezunu bir erkekle evleniyor olabilir. Bu durumda hem eşdeğer hane geliri hem de kadının iş gücüne katılma ihtimali daha yüksek olacaktır.

Farklı hane tiplerinde yaşayan kadınların iş gücüne katılım kararları da farklılaşmaktadır. Atavistik geniş ve geniş ailelerde yaşayan kadınlara

rın iş gücüne katılma ihtimalleri daha yüksektir. Ekonomi yazını hanelerde ölçek ekonomilerinin önemli olduğuna işaret eder¹⁰. Özellikle barınma gibi bütçede büyük pay tutan harcamalar hane bireylerinin sayısının artmasıyla birlikte ölçek ekonomilerine olanak tanır. Ekonomik gelişmişlik seviyesi arttıkça haneler geniş aileden çekirdek aileye doğru giderek küçülürler. Bu bağlamda ekonomik durumu iyileştikçe hanelerin küçüldüğü, dolayısıyla daha geniş ailelerin ekonomik durumlarının nispeten kötü olduğu görülebilir. Regresyon analizinde geniş ailelerde yaşayan kadınların iş gücüne katılım ihtimallerinin daha yüksek olması, bu hanelerde kadının ücret gelirin'e daha çok ihtiyaç duyulduğuna işaret ediyor olabilir.

Tek kişilik hanelerde ve tek ebeveynli hanelerde kadınların iş gücüne katılma ihtimallerinin daha yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Bu hanelerde geçimin sağlanması tek kişinin gelirin'e bağlıdır. Dolayısıyla tek ebeveyn olan hanelerde kadınların iş gücüne katılımının yüksek olması şaşırtıcı değildir. Zira tek ebeveynli hanelerin yüzde 90’ında annelerin yaşadığı görülmektedir (Koç, 2018).

Haneye gelir getiriyor olmak her zaman hane içi karar mekanizmalarına dâhil edilmeyi beraberinde getirmiyor olabilir. İktisat yazınında hanelerin karar mekanizmalarını inceleyen çalışmalar hane dışı kaynaklardan geliri olan kadınların

⁹Ev işlerinin genellikle kimin tarafından yapıldığı bilgisi her veri setinde farklı sorulmuştur. Sadece TAYA 2016’da hanehalkı fert numarasıyla kaydedilmiştir. Bu sebeple, bu tablodaki istatistikler 2016 TAYA verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

¹⁰Ölçek ekonomisi üretimin ölçeğinin artmasıyla üretim maliyetlerinin düşmesine işaret eder. Burada hane içi üretimdeki ölçek ekonomisinden bahsedilmektedir.

hane içi kararlarda daha çok söz sahibi olduğuna işaret etmektedir¹¹. Manser ve Brown (1980) ile McElroy ve Horney (1981) bu modellerin ilk örnekleridir. Yine istihdamda ve işgücünde olmayan kadınlar için hane içi kararlara katılıma dair veriler TAYA'da bulunmaktadır¹².

Tablo 6 çalışan ve iş gücüne dâhil olmayan evli kadınların hanede alınan kararlara katılımını göstermektedir. Bu kadınların hane içi kararlarda rolü genel olarak kısıtlıdır. Karar mekanizmalarında hem çalışan hem de iş gücüne dahil olmayan kadınların genelde ev düzeni, alışveriş ve komşularla ilişkiler gibi konularda ağırlıklı olarak söz sahibi olduğu görülmektedir. Diğer konularda bu kadınların hane içi karar mekanizmalarına katılımları eşitlikten çok uzaktır. Çocuklarla ilgili konularda bile eşit katılım gözlenmemektedir. Genel tablo kadınların ücret gelirleri olsa dahi karar mekanizmalarından dışlandıklarına işaret etmektedir.

Tablo 3'teki regresyon sonuçları geleneksellik endeksinin kadın iş gücüne katılımı üzerindeki etkisini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Yukarıda açıklandığı gibi geleneksellik endeksinde progresif bakış açısına sahip kadınların endeks değerleri daha düşük, geleneksel bakış açısına sahip kadınların endeks değerleri daha yüksektir. Diğer bir deyişle geleneksellik endeksi arttıkça

geleneksel yaklaşım kuvvetlenmektedir. Endeks değerinde bir standart sapmalı bir artış kadınların iş gücüne katılma ihtimalini 2011 yılında %1,93, 2016 yılında %1,49 düşürmektedir (Tablo 3).

Kadınların iş gücüne katılım oranları 2011 yılından 2016 yılına artmış ve bu artışlar farklı bölgelerde (İBBS 1) farklı şekilde gerçekleşmiştir. Tablo 3'teki regresyon analizi sonuçları 2011 yılında Batı Marmara ve Ege ile İstanbul arasında istatistiki olarak anlamlı farklılıklar göstermemektedir. Buna karşılık 2016 yılında her iki bölgede yaşayan kadınların İstanbul bölgesinde yaşayan kadınlara kıyasla iş gücüne katılım ihtimallerinin arttığı görülmektedir. Orta Anadolu ve Kuzeydoğu Anadolu bölgelerinde ise 2011 yılında İstanbul bölgesine kıyasla daha düşük olan kadın iş gücüne katılımı 2016 yılında yükselmiş ve istatistiki olarak İstanbul bölgesiyle aynı seviyeye çıkmıştır. Hatta Batı Karadeniz ve Doğu Karadeniz bölgelerinde 2011 yılında İstanbul bölgesinden istatistiki olarak daha düşük olan kadın iş gücüne katılımı 2016 yılında İstanbul bölgesinin seviyesinin üstüne yükselmiştir. Burada değerlendirilen kadınların 25-44 yaş arasında, lise mezunu olmayan, evli, evde bakıma ihtiyacı olan yetişkin bulunmayan ve en düşük gelir grubundan kadınlar olduğu hatırlanmalıdır. Diğer bir deyişle bu profildeki

Tablo 5.6. Evli kadınların hanede alınan kararlara katılımı (%), 2016¹³

Hanede alınan kararlar	İstihdamda	İş gücüne dâhil olmayan
Ev seçiminde	34,9	26,2
Ev düzeninde	77,6	72,1
Çocuklarla ilgili konularda*	45,9	39,0
Alışveriş konularında	58,0	50,8
Akraba ilişkilerinde	38,9	33,2
Komşularla ilişkilerde	54,0	49,8
Tatil ve eğlence konusunda	30,4	21,8

*Evli ve yaşadıkları hanede 0-17 yaş arasında çocuk bulunan kadınlar için hesaplanmıştır.

¹¹İş gücündeki kadınlar da hane dışı kaynaklardan gelir sahibi olabilirler. Ancak bu gelirler şimdilik analiz dışında bırakılmıştır.

¹²Anket esnasında işsiz olan kadınlar geliri olmadığı için bu analizin dışında bırakılmıştır.

¹³Hanede alınan kararlara katılım bilgisi her veri setinde farklı sorulmuştur. Sadece TAYA 2016'da hanehalkı fert numarasıyla kaydedilmiştir. Bu sebeple, bu tablodaki istatistikler 2016 TAYA verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

kadınların iş gücüne katılma ihtimalleri Doğu ve Batı Karadeniz bölgelerinde İstanbul bölgesine kıyasla önemli artışlar kaydetmiştir. Buna karşılık Güney ve Orta Doğu Anadolu bölgelerinde 2011 yılında İstanbul bölgesine kıyasla daha düşük olan kadın iş gücüne katılım oranları daha da gerilemiştir. Böylelikle İstanbul ile Güney ve Orta Doğu Anadolu bölgeleri arasındaki farklar daha da açılmıştır.

Tablo 5.7. Sosyal yardım alan hanelerde yaşayan kadınların oranı (%)

Bölgeler	2011	2016
İstanbul	4,9	3,4
Batı Marmara	3,0	4,0
Ege	5,9	4,1
Doğu Marmara	4,2	2,8
Batı Anadolu	12,7	9,0
Akdeniz	5,2	8,0
Orta Anadolu	9,0	3,3
Batı Karadeniz	7,6	7,7
Doğu Karadeniz	8,6	6,2
Kuzeydoğu Anadolu	28,0	22,6
Ortadoğu Anadolu	22,1	24,3
Güneydoğu Anadolu	21,1	15,9
Toplam	10,5	8,4

Tablo 5.8. Bölgelere göre tahmin edilen marjinal etkiler¹⁴

	2011		2016	
	Sosyal yardım yoğun bölgeler	Diğer bölgeler	Sosyal yardım yoğun bölgeler	Diğer bölgeler
Sosyal yardım alma	0,0230	-0,0166	0,0904***	0,0331
Geleneksellik endeksi	Evet	Evet	Evet	Evet
Demografik değişkenler	Evet	Evet	Evet	Evet
Hane değişkenleri	Evet	Evet	Evet	Evet
Gözlem sayısı	1434	5069	1756	6924

Not: Sosyal yardım alanların yoğun bölgeler Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerini, diğer bölgeler ise İstanbul, Batı Marmara, Ege, Doğu Marmara, Batı Anadolu, Akdeniz, Orta Anadolu, Batı Karadeniz ve Doğu Karadeniz bölgelerinden oluşmaktadır.

Sosyal Yardımlar

TAYA anketinde bireylere son bir yıl içerisinde hanelerinin geçimine katkı niteliği taşıyan aynı ya da nakdi herhangi bir yardım alıp almadıkları ve eğer yardım almışlarsa bu yardımın kaynağının ne olduğu da sorulmaktadır. Bu sorulara verilen cevaplar kullanılarak sosyal yardım alma değişkeni oluşturulmuştur. Sosyal yardım değişkeni 1 ve 0 değerini alan ikili bir değişkendir. Eğer birey valilik, kaymakamlık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfı, müftülük gibi devlet kurumlarından ya da belediyelerden son bir yıl içerisinde yardım alan hanelerde yaşıyorsa 1 değerini, diğer tüm durumlarda 0 değerini almaktadır.

Tablo 7’de sosyal yardım alan hanelerde yaşayan kadınların oranı bölgelere göre verilmektedir. Sosyal yardımla desteklenen hanelerde yaşayan kadınların oranının en yüksek olduğu bölgeler Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleridir.

Sosyal yardım alma durumunun kadının iş gücü katılımı üzerine etkisini ölçebilmek için sosyal yardım alma durumunun daha yaygın olduğu bölgeler ve görece az yaygın olan bölgeler için regresyon analizi ayrı ayrı yapılmıştır (Tablo 8). Sosyal yardımın nispeten daha az yaygın olduğu

¹⁴Tahmin edilen katsayılar ve marjinal etkiler Ek bölümünde sırasıyla Ek Tablo 2 ve Ek Tablo 3’de gösterilmektedir.

bölgelerde sosyal yardımların kadınların iş gücüne katılımını istatistiki olarak anlamlı bir şekilde etkilemediği görülmektedir. Buna karşılık sosyal yardımların nispeten yaygın olduğu bölgelerde sosyal yardımlardan faydalanan kadınlar daha sık iş gücüne katılmaktadır. Genel olarak dünyadaki son eğilimler sosyal yardımların kadınları iş gücü piyasasından uzaklaştırmayacak şekilde tasarlanmasına önem verir.¹⁵

TAYA verileri 2016 yılında Türkiye'de sosyal yardımların yoğun kullanıldığı bölgelerde sosyal yardım alan kadınların iş gücüne katılımının daha yüksek olduğuna işaret etmektedir. Diğer bir deyişle sosyal yardımların daha yoğun olduğu bölgelerde sosyal yardım alan kadınların iş gücüne katılma sıklıkları %9 daha yüksektir. Sosyal yardımların yoğun olmadığı bölgelerde istatistiki olarak anlamlı bir etki görülmemektedir. Bu durum sosyal yardımların sık olmadığı yerlerde gözlem sayısının azlığından kaynaklanıyor olabilir.

Diğer taraftan sosyal yardım alma ile iş gücüne katılma arasında nedensel bir bağ kurmak zor olabilir. Ekonometrik analiz sosyal yardım alan kadınların iş gücüne katılma ihtimallerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir (Tablo 8). Ancak bu bulgudan hareketle sosyal yardım almanın iş gücüne katılımı artırdığını söylemek mümkün değildir. Ekonomik durumu nispeten kötü olan hanelerde hem kadınların iş gücüne katılımı hem de sosyal yardım alma ihtimalleri daha yüksek olabilir. Başka bir deyişle burada gözlemlenemeyen (ya da gürlütlü gözlemlenebilen) bir durum hem iş gücüne katılımı artırıyor hem de sosyal yardım almaya sebep oluyor olabilir. Eğer bu çıkarım doğruysa sosyal yardımların ihtiyaç duyan hanelere ulaştığı sonucuna varılabilir.

VI. Sonuçlar ve Politika Önerileri

Kadın iş gücüne katılım oranlarının düşük olması Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitliği açısından önem taşıyan birçok alanda benzer ülkelerin gerisinde kalmasına sebep olmaktadır. Aynı zamanda Türkiye'nin insan kaynağını verimli kullanamadığına işaret etmektedir. Bu bağlamda kadın iş gücüne katılımının yapısal belirleyicilerinin ortaya koyulması politika yapıcılara ışık tutabilir. Bu araştırmada TAYA 2011 ve 2016 verileri kullanılarak kadın iş gücüne katılım kararları incelenmiştir. Araştırma sonuçlarının desteklediği politika önerileri aşağıda sıralanmıştır. 45 yaş üzerindeki kadınların ise birçoğunun iş gücü piyasasıyla bağlantısının zayıfladığı, bu yaşların birçok insan için emeklilik yaşı olarak görüldüğü düşünülebilir. Dolayısıyla bu çalışma için iş gücü piyasası verimliliği ve bağlılığı için en önemli yaşlar olan 25-44 aralığı seçilmiştir.

1. Genç kadınların eğitim sisteminde kalmaları iş gücüne katılmalarının artırılması açısından da önemlidir.

Bulgular 15-24 yaş aralığındaki genç kadınların eğitim sisteminde devam etmelerinin ileride iş gücü piyasasına katılım açısından daha önemli bir politika olduğuna işaret etmektedir. Özellikle bu dönemde lise altı eğitim düzeyindeki kadınların oranında bir düşüş, buna karşılık lise üstü eğitimi olan kadınların oranında bir artış görülmektedir. Diğer bir deyişle liseyi bitiren kadınların üniversiteye gitme ihtimallerinin de arttığı düşünülebilir. Eğitim seviyelerinin artması iş gücüne katılım oranlarını artırmaktadır. Özellikle üniversite mezunu kadınların iş gücüne katılım oranları yüksektir. Bu çerçevede eğitim seviyesinin artması iş gücüne katılımın artırılması açısından önem arz etmektedir.

¹⁵Van Berkel ve Borghi (2008) dünyadaki son eğilimler ışığında aktivasyona yönelik sosyal politikaların yönetişimini incelemektedir.

2. Kadınları evlilik ile iş gücüne katılma arasında karar vermek zorunda bırakan toplumsal cinsiyet rollerinin dönüştürülmesi, ilk evlilik yaşının geciktirilmesi ve iş-yaşam uyumuna dair politikaların yerleştirilmesi kadınların işgücünde kaldıkları süreyi uzatacaktır.

25-44 yaş aralığındaki kadınların iş gücüne katılım kararları, evlilik ve çocuk kararlarıyla da şekillenmektedir. Yapılan analize göre hem evlilik hem de çocuk sahibi olmak kadınların iş gücüne katılım kararlarını yakından etkilemektedir. Evlenen kadınların iş gücüne katılma sıklıkları diğer gözlemlenebilir özellikleri aynı olan kadınlara göre %10 daha düşüktür.

3. Çocuk bakımının kurumsallaştırılması kadınların iş gücüne katılımının artırılması için elzemdir. Özellikle 0-3 yaş aralığındaki çocukları olan kadınların aile ve iş yaşamını uyumlaştırmakta zorlandığı görülmektedir. Dolayısıyla çocuk bakım olanaklarının kaliteli ve erişilebilir olması gerekmektedir.

Çocuk sahibi olmakla iş gücü piyasasına katılımın bir arada yürütülmesinde zorluklar olduğu açıktır. Zira çocuk sahibi olanların iş gücüne katılma sıklıkları daha azdır. TAYA 2016 yılı verilerine göre diğer gözlemlenebilir özellikleri aynı olan kadınlar arasında 0-3 yaş aralığında bir çocuğu olan kadınların iş gücüne katılım sıklıkları %9,46 daha düşüktür. Ayrıca, bu fark 2011 yılında %5,19 iken 2016 yılında 9,46'ya yükselmiştir. Diğer bir deyişle, 0-3 yaş aralığındaki çocuklarla iş yaşamının uyumlaştırılması sorunu 2011 yılından 2016 yılına derinleşmiştir. Buna karşılık 4-6 yaş grubundaki her bir çocuk, annenin iş gücüne katılma ihtimalini %3,2 düşürmektedir. Bu etkide seneler arasında bir değişim görülmemektedir. Bu noktada 2011 yılından 2016 yılına kadın iş gücüne katılım oranlarını artırmak amacıyla uygulamaya koyulan politikaların yetersiz kaldığı, hatta bu süre zarfında uyumun zorlaştığı

söylenbilir. Aynı dönemde çocuk bakımevi ve kreşlerin sayısı 1639'dan 2048'e, bu kuruluşlarda bakım sağlanan çocukların sayısı ise 52 binden 80 bine yükselmiştir.¹⁶ Gerek bakımevi ve kreş sayısının gerek bu kuruluşlarda bakılan çocuk sayısının çok düşük olduğu dikkat çekmektedir. TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verilerine göre 0-4 yaş grubunda 4,8 milyon çocuk bulunmaktadır. Örnek teşkil etmesi açısından Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) istatistiklerine bakılabilir. MEB (2018) verilerine göre okul öncesi eğitim kurumlarının sayısı 31.246, kayıtlı olan öğrenci sayısı 1,5 milyondur. İlkokul sayısı ise 24.967, bu okullarda eğitim gören öğrenci sayısı ise 5,1 milyondur.

4. Kadın iş gücüne katılımının artırılması için bölgeler bazında araştırmalar yapılması gerekmektedir.

TAYA verileri 2011 yılından 2016 yılına bölgesel bazda kadın iş gücüne katılımında önemli değişiklikler olduğunu göstermektedir. Batı Karadeniz ve Doğu Karadeniz bölgeleri 2011 yılında İstanbul'un gerisinde kalmışken 2016 yılında İstanbul'un önüne geçmiştir. Batı Marmara, Ege, Doğu Marmara ve Akdeniz bölgeleri 2011 yılında İstanbul'la aynı iken 2016 yılında istatistiki olarak anlamlı artışlar yakalamıştır. Orta Anadolu ve Kuzeydoğu Anadolu bölgeleri ise İstanbul seviyesine yükselmiştir. Bölgesel farklılıkların boyutları göz önünde bulundurularak bölgesel analizlerin derinleştirilmesi önem taşımaktadır. Zira hem iş gücü arzı hem iş gücü talebi bölgeler arasında önemli farklılıklar göstermektedir.

¹⁶Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2011) ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2016).

5. Kadınların iş gücüne katılımlarının artırılması için geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin dönüştürülmesi gerekmektedir.

Geleneksel bakış açısı kadınların iş gücüne katılımının önünde bariz bir engel oluşturmaktadır. 2011 yılından 2016 yılına geleneksel bakış açısının iş gücüne katılıma olumsuz etkisinin çok az gerilediği görülmektedir. Ancak evlilik ve çocuk bakımı gibi ev içi üretimin, çalışıyor olsa bile kadına yükleniyor olmasının iş gücüne katılım üzerindeki olumsuz etkisi de aslında geleneksel cinsiyet rollerinin bir yansımasıdır. Zira çalışan bir kadın evlendiğinde ve çocuk sahibi olduğunda hem işte hem evde çalışmak, yani çift vardiya yapmak zorundadır. Dolayısıyla ev ve çocuk bakım sorumluluklarının yüklenildiği geleneksel cinsiyet rolleri paylaşımı sadece geleneksellik endeksiyle değil evlilik ve çocuk değişkenleri vasıtasıyla da iş gücüne katılımı olumsuz etkilemektedir.

Bütün bu bulgular bir arada değerlendirildiğinde 2011 yılından 2016 yılına kadın iş gücüne katılımında önemli farklılıklar olduğu görülmektedir. Ancak yapısal faktörlerde uzun vadeli eğilimleri kırarak değişiklikler olmadığı sonucuna varılabilir. Hatta kadının çalışma hayatının çocuk bakımıyla beraber yürütülmesindeki sorunların giderek arttığı dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda hem ev içi üretimin hem çocuk bakımının eşit paylaşımını kolaylaştıran ve özendirici politikaların önemi büyüktür. Bunun yanı sıra her iki ebeveynin iş gücüne katılımının desteklenmesi için iş ve aile yaşamını uyumlaştırıcı programların ve çocuk bakım hizmetlerinin bir an önce yaygınlaştırılmasının önemi ortaya çıkmaktadır.

VII. Kaynakça

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2011). 2011 Yılı Faaliyet Raporu. <https://sgb.aile.gov.tr/data/5434f307369dc31d48e42dc5/2011_bakanlik_faaliyet_raporu.pdf>
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2016). 2016 Yılı Faaliyet Raporu. <https://sgb.aile.gov.tr/data/5434f307369dc31d48e42dc5/2016_Faaliyet_Raporu.pdf>
- Alesina, A., Cozzi, G., ve Mantovan, N. (2012). The Evolution of Ideology, Fairness and Redistribution, *The Economic Journal*, 122(565), 1244-1261.
- Algan, Y., ve Cahuc, P. (2010). Inherited Trust and Growth, *The American Economic Review*, 2060-2092.
- Akerlof, G. A. ve Kranton, R. (2010). Identity Economics, *The Economists' Voice*, 7(2).
- Balaban U. ve Sarıoğlu E. (2008). *Home-Based Work in İstanbul: Varieties of Organization And Patriarchy*, Sosyal Politikalar Forumu, Boğaziçi Üniversitesi Çalışma Tebliği, <http://www.spf.boun.edu.tr/docs/HBW_in_Istanbul_Varieties_of_Organization_and_Patriarchy.pdf> (Son erişim tarihi:24 Eylül 2018).
- Başlevent, C. ve Onaran, Ö. (2003). Are Married Women in Turkey More Likely to Become Added or Discouraged Workers?, *Labour*, 17(3), 439-458.
- Bentolila, Samuel ve Ichino, Andrea, (2000). *Unemployment and Consumption: Are Job Losses Less Painful near the Mediterranean?*, CEPR Discussion Papers No 2539.
- Beşpınar, F. U. (2010). Questioning Agency and Empowerment: Women's Work-Related Strategies and Social Class in Urban Turkey, *In Women's Studies International Forum*, 33(6), 523-532.
- Blau, F. D., L. M. Kahn, A. Y.-H. Liu ve K. L. Papps (2008). *The transmission of women's fertility, human capital and work orientation across immigrant generations*, NBER Working Papers 14388, National Bureau of Economic Research, Inc.
- Boserup E. (1970). *Woman's Role in Economic Development*, St. Martin's Press, New York, NY.
- Clark, R., Ramsbey, T. W. ve Adler, E. S. (1991). Culture, Gender, and Labor Force Participation: A Cross-national Study, *Gender and Society*, 47-66.
- Contreras, D. ve Plaza, G. (2010). Cultural Factors in Women's Labor Force Participation in Chile, *Feminist Economics*, 16(2), 27-46.
- Dayıoğlu, M. (2000). *Labor Force Participation of Women in Turkey in Gender and Identity Construction: Women of Central Asia, the Caucasus and Turkey*, F. Acar and A. Gunes-Ayata (eds.), Leiden: Brill
- Dayıoğlu, M. ve Kaşnakoğlu, Z. (1997). Kentsel Kesimde Kadın ve Erkeklerin İşgücüne Katılımları ve Kazanç Farklılıkları, *METU Studies in Development*, 24, 329-362.
- Dayıoğlu, M. ve Kırdar, M. G. (2011). *A Cohort Analysis of Women's Labor Market Participation in Turkey*, Politics and Economic Development ERF 17th Annual Conference, Antalya

- Dayıoğlu, M. ve Tunalı, İ. (2003). *Falling Behind While Catching up: Changes in the Female-Male Wage Differential in Urban Turkey, 1988 to 1994*, In Annual Meeting of the Population Association of America.
- Dedeoğlu, S. (2010). Visible Hands–Invisible Women: Garment Production in Turkey, *Feminist Economics*, 16(4), 1-32.
- Farré, L. ve Vella, F. (2007). *The Intergenerational Transmission of Gender Role Attitudes and its Implications for Female Labor Force Participation*, IZA Discussion Papers 2802, Institute for the Study of Labor (IZA).
- Fernández, R. ve Fogli, A. (2009). Culture: An Empirical Investigation of Beliefs, Work, and Fertility, *American Economic Journal: Macroeconomics*, 1(1), 146-177.
- Fortin, N. M. (2005). Gender Role Attitudes and the Labour-Market Outcomes of Women across OECD Countries, *Oxford Review of Economic Policy*, 21(3), 416-438.
- Goldin, C. (1994). *The U-shaped Female Labor Force Function in Economic Development and Economic History*, NBER Working Paper No. 4707, National Bureau of Economic Research.
- Göksel, İ. (2012). *The Reasons of Decreasing Trend Of Female Labour Force Participation In Turkey: The Role Of Conservatism*, Working Papers 1205, Izmir University of Economics.
- Guiso, L., Sapienza, P. ve Zingales, L. (2006). Does Culture Affect Economic Outcomes?, *The Journal of Economic Perspectives*, 20(2), 23-48.
- Gürsel, S., Uysal, G. ve Acar, A. (2014). Kadın iş gücü piyasasında çarpıcı gelişmeler, *Betam Araştırma Notu* 14/160.
- Hochschild, A. R. ve Machung, A. 1989. *The second shift: Working parents and the Revolution at home*, New York: Viking
- İlkkaracan, I. ve Tunalı, İ. (2010). *Agricultural Transformation and the Rural Labor Market in Turkey*, Rethinking Structural Reform in Turkish Agriculture: Beyond the World Bank's Strategy (2010) içinde (ss. 105-148)
- İlkkaracan, İ. (2012). Why So Few Women in the Labor Market in Turkey?, *Feminist Economics*, 18(1), 1-37.
- İlkkaracan İ. ve İlkkaracan P. (1998). *Kuldan Yurttaş: Kadınlar Neresinde?*, 75 Yılda Tebaa'dan Yurttaş'a Doğru", Der: Artun Ünsal, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 77-91.
- Karaoğlu, D. ve Ökten, C. (2012). *Labor Force Participation of Married Women in Turkey: Is There an Added or a Discouraged Worker Effect?*, IZA Discussion Paper No. 6616, Institute for the Study of Labor.
- Kızılırmak A.B. (2008). *Labour Market Participation Decisions of Married Women: Evidence from Turkey*, Globalization and Development: A Handbook of New Perspective, Ed: A. Deshpande, Oxford University Press, Oxford.
- Koç, İ. (2018). *Türkiye'de aile yapısının değişimi sürecinde tek ebeveynli ailelerin oluşumu, belirleyicileri ve refah durumu (2006-2016)*, Türkiye Aile Yapısı İleri İstatistik Analizi. Ankara

Manser, M. Ve Brown, M. (1980). Marriage and Household Decision-Making: A Bargaining Analysis, *International Economic Review*, 21(1), 31-44. doi:10.2307/2526238

McElroy, M. Ve Horney, M. (1981). Nash-Bargained Household Decisions: Toward a Generalization of the Theory of Demand, *International Economic Review*, 22(2), 333-349. doi:10.2307/2526280

MEB (2018). Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2017/18. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı < http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_09/06123056_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2017_2018.pdf>

OECD (2018). Labour Market Statistics: Labour force statistics by sex and age: indicators, OECD Employment and Labour Market Statistics (database). < https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=LFS_SEXAGE_I_R&lang=en> (Son erişim tarihi: 09 Kasım 2018).

Özyeğin, G. (2000). *Untidy Gender: Domestic Service in Turkey*. Temple University Press.

Reimers, C. W. (1985). Cultural Differences in Labor Force Participation among Married Women. *The American Economic Review*, 251-255.

Tansel, A. (1994). Wage Employment, Earnings and Returns to Schooling for Men and Women in Turkey. *Economics of Education Review*, 13(4), 305-320.

Tansel, A. (2002). *Economic Development and Female Labor Force Participation in Turkey: Time-series Evidence and Cross-section Estimates*, METU/ERC Working Paper, (02/3).

Tansel, A. (2004). *Public-Private Employment Choice, Wage Differentials and Gender in Turkey*, IZA Discussion Papers 1262, Institute for the Study of Labor (IZA).

Tunalı, I. (1997). *To Work or not to Work: An Examination of Female Labor Force Participation Rates in Urban Turkey*, In Proceedings of the 4th Annual ERF Conference held in Beirut.

Tunalı, I. ve Ercan, H. (1998), *Labor Market Segmentation in Turkey*, in T. Bulutay, ed., 'Main Characteristics and Trends of the Turkish Labour Market', Turkish Statistical Institute, Ankara, pp. 85-127.

Tunalı, İ. ve Başlevent, C. (2006). *Female Labor Supply in Turkey*, Ch.4 in *The Turkish Economy: The Real Economy, Corporate Governance and Reform and Stabilization Policy*, edited by S. Altuğ and A. Filiztekin, 92-127. London: Routledge.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İşgücü İstatistikleri. < http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007> (Son erişim tarihi: 10 Nisan 2018)

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi. < http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059> (Son erişim tarihi: 23.11.2018)

UNDP (2018). Human Development Indices and Indicators 2018 Statistical Update. < http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf>

Uraz, A., Aran, M. A., Hüsamoğlu, M., Okkalı Şanalmiş, D. ve Capar, S. (2010). *Recent Trends in Female Labor Force Participation in Turkey*, State Planning Organization of the Republic of Turkey And World Bank Welfare and Social Policy Analytical Work Program Working Paper, (2).

Uysal G. (2013) "Kentlerde Kadın İşgücüne Katılımı Artıyor", Betam Araştırma Notu 13/143, <https://betam.bahcesehir.edu.tr/wp-content/uploads/2013/02/ArastirmaNotu_143.pdf> (Son erişim tarihi: 15 Mayıs 2018).

Van Berkel, R. ve Borghi, V. (2008). Introduction: The Governance of Activation., *Social Policy and Society*, 7(3), 331-340.

Vella, F. (1994). Gender Roles and Human Capital Investment: The Relationship between Traditional Attitudes and Female Labour Market Performance, *Economica*, 61(242), 191-211.

VIII. EK TABLOLAR

Ek Tablo 5.1: Regresyon analizinde yaş gruplarına göre tahmin edilen katsayılar

Bağımsız değişkenler	2011			2016		
	15-24	25-44	45+	15-24	25-44	45+
Yaş	0,476 (0,90)	0,177*** (3,29)	-0,161*** (-4,68)	0,483*** (2,85)	0,164*** (3,95)	-0,0620** (-2,57)
Yaşın karesi	-0,00921 (-0,74)	-0,00255*** (-3,28)	0,00107*** (3,79)	-0,00943** (-2,21)	-0,00226*** (-3,80)	0,000130 (0,65)
Evli	-0,925*** (-6,24)			-0,875*** (-7,50)		
Bekâr		0,443*** (5,40)	0,347** (2,10)		0,357*** (5,52)	0,0843 (0,85)
Eşi ölmüş			-0,774*** (-5,80)			-0,461*** (-5,33)
Okula devam etme	-1,278*** (-11,31)			-0,732*** (-11,57)		
Eğitim						
Lise mezunu	0,303*** (2,94)	0,285*** (5,03)	0,272*** (2,66)	-0,137* (-1,93)	-0,0281 (-0,59)	-0,0111 (-0,16)
En az üniversite mezunu	1,033*** (7,43)	1,397*** (19,66)	0,985*** (8,62)	0,489*** (4,99)	0,661*** (12,42)	0,842*** (11,18)
Hane değişkenleri						
Evde bakıma muhtaç hasta/yaşlı/engelli olma durumu	-0,00554 (-0,04)	-0,201** (-2,42)	-0,101 (-1,09)	-0,103 (-0,98)	-0,0428 (-0,65)	-0,0133 (-0,23)
Hanede 0-3 yaşındaki çocukların sayısı	-0,272** (-2,42)	-0,238*** (-4,86)	0,108 (0,89)	-0,289*** (-3,64)	-0,331*** (-9,09)	-0,140* (-1,69)
Hanede 4-6 yaş arasındaki çocukların sayısı	-0,146 (-1,08)	-0,147*** (-3,11)	-0,0114 (-0,08)	0,0965 (1,23)	-0,112*** (-3,10)	0,0145 (0,17)
Hanede 7-14 yaş arasındaki çocukların sayısı	-0,0922 (-1,42)	-0,123*** (-4,44)	-0,0172 (-0,32)	0,0161 (0,43)	0,0441** (2,05)	0,0250 (0,70)
Hane geliri sıralı %20'lik gruplar						
İkinci %20	0,238* (1,66)	-0,0343 (-0,42)	-0,178 (-1,60)	0,0169 (0,19)	-0,111* (-1,94)	-0,273*** (-4,00)
Üçüncü %20	0,0155 (0,10)	-0,0418 (-0,51)	-0,129 (-1,26)	0,114 (1,28)	0,0709 (1,22)	-0,244*** (-3,81)
Dördüncü %20	0,242 (1,63)	0,131 (1,60)	-0,162 (-1,57)	0,221** (2,40)	0,403*** (6,88)	-0,231*** (-3,56)
Son %20	0,490*** (3,08)	0,446*** (5,36)	-0,0869 (-0,79)	0,291*** (2,78)	1,023*** (15,60)	-0,133* (-1,91)

* %90 güven aralığında istatistiki olarak anlamlı

** %95 güven aralığında istatistiki olarak anlamlı

*** %99 güven aralığında istatistiki olarak anlamlı

Not: Eğitim değişkeni için "lise altı herhangi bir okuldan mezun veya herhangi bir okul bitirmemiş" olanlar, Düzey-1 seviyesindeki hanenin bulunduğu bölge değişkeni için referans kategori "İstanbul", sıralı %20'lik hane eşdeğer geliri değişkeni için ilk %20'lik dilimde olanlar, aile tipi değişkeninde ise çocuklu çekirdek aileler referans kategoridir.

Ek Tablo 5.1: Regresyon analizinde yaş gruplarına göre tahmin edilen katsayılar

Bağımsız değişkenler	2011			2016		
	15-24	25-44	45+	15-24	25-44	45+
Bölge						
Batı Marmara	-0,413 (-1,52)	0,127 (1,27)	0,0830 (0,66)	-0,245* (-1,72)	0,398*** (4,93)	0,313*** (3,73)
Ege	-0,417*** (-2,82)	0,0379 (0,51)	-0,0399 (-0,40)	-0,0351 (-0,34)	0,358*** (5,84)	0,294*** (4,27)
Doğu Marmara	-0,247 (-1,38)	-0,107 (-1,21)	-0,123 (-0,97)	-0,123 (-1,05)	0,123* (1,80)	-0,0144 (-0,18)
Batı Anadolu	-0,343** (-2,30)	-0,108 (-1,45)	-0,0140 (-0,14)	-0,270** (-2,57)	0,0190 (0,30)	-0,00188 (-0,03)
Akdeniz	-0,103 (-0,61)	-0,0670 (-0,74)	-0,0752 (-0,61)	-0,0813 (-0,74)	0,142** (2,12)	0,0686 (0,88)
Orta Anadolu	-0,518*** (-2,74)	-0,344*** (-3,36)	-0,320** (-2,23)	-0,537*** (-4,09)	-0,00516 (-0,07)	-0,0509 (-0,55)
Batı Karadeniz	-0,560*** (-2,84)	-0,293*** (-2,93)	-0,510*** (-3,44)	0,0331 (0,26)	0,371*** (4,84)	0,458*** (5,78)
Doğu Karadeniz	-0,288 (-1,27)	-0,239** (-2,20)	-0,251* (-1,70)	-0,466*** (-2,79)	0,329*** (3,44)	0,365*** (3,96)
Kuzeydoğu Anadolu	-0,965*** (-4,04)	-0,528*** (-3,96)	-0,467** (-2,46)	-0,406*** (-2,73)	-0,0337 (-0,35)	0,0918 (0,80)
Ortadoğu Anadolu	-1,046*** (-4,63)	-0,397*** (-3,67)	-0,483*** (-2,73)	-0,685*** (-5,15)	-0,283*** (-3,33)	-0,0852 (-0,80)
Güneydoğu Anadolu	-0,924*** (-5,48)	-0,316*** (-3,20)	-0,624*** (-3,73)	-0,632*** (-5,42)	-0,421*** (-5,21)	-0,496*** (-4,42)
Aile tipi						
Çocuksuz çekirdek	0,431** (2,26)	0,0191 (0,19)	-0,125 (-1,47)	0,247 (1,50)	0,114 (1,55)	0,121** (2,45)
Ataerkil geniş	-0,125 (-0,81)	0,251*** (2,68)	-0,189 (-1,41)	0,120 (1,24)	0,285*** (4,34)	0,281*** (3,66)
Geniş geniş	0,133 (0,89)	0,162** (2,03)	-0,0624 (-0,49)	0,131 (1,27)	0,328*** (5,01)	0,254*** (3,34)
Tek kişilik	0,448 (1,38)	0,328 (1,36)	0,126 (0,68)	0,953*** (2,88)	0,921*** (5,16)	0,0780 (0,72)
Tek ebeveynli	0,259 (1,46)	0,293*** (2,69)	0,288 (1,62)	0,168 (1,61)	0,357*** (4,39)	0,288*** (2,79)
Diğer dağılmış	0,139 (0,57)	0,137 (0,98)	0,201 (1,00)	0,293* (1,85)	0,283** (2,43)	0,282** (2,38)
Akraba olmayan	-0,360 (-1,29)	0,338 (0,84)	1,738*** (3,06)	0,310 (0,96)	0,908 (1,59)	1,658** (2,02)
Geleneksellik endeksi	-0,0581 (-1,40)	-0,0883*** (-4,16)	-0,00144 (-0,05)	-0,0607** (-2,37)	-0,0522*** (-3,15)	0,0418** (2,06)
Sabit değişken	-6,204 (-1,12)	-3,945*** (-4,32)	4,269*** (4,19)	-5,998*** (-3,61)	-3,812*** (-5,35)	2,054*** (2,89)
Gözlem sayısı	1806	5769	5377	3393	7742	8566
Pseudo-R2	0,325	0,272	0,186	0,225	0,234	0,148

Ek Tablo 5.2: Regresyon analizinde bölgelere göre tahmin edilen katsayılar

Bağımsız değişkenler	2011		2016	
	Sosyal yardım yoğun bölgeler	Diğer bölgeler	Sosyal yardım yoğun bölgeler	Diğer bölgeler
Sosyal yardım alma	0,191 (1,26)	-0,0674 (-0,67)	0,462*** (3,93)	0,108 (1,34)
Geleneksellik endeksi	-0,165*** (-2,70)	-0,0869*** (-3,89)	-0,0439 (-0,88)	-0,0669*** (-3,84)
Yaş	0,0637 (0,44)	0,214*** (3,63)	0,301*** (2,73)	0,136*** (3,02)
Yaşın karesi	-0,00104 (-0,49)	-0,00310*** (-3,64)	-0,00386** (-2,44)	-0,00192*** (-2,98)
Bekâr	0,425** (2,27)	0,443*** (4,81)	0,224 (1,39)	0,363*** (5,07)
Eğitim				
Lise mezunu	0,515*** (2,71)	0,255*** (4,29)	0,467*** (3,42)	-0,0853* (-1,69)
En az üniversite mezunu	1,931*** (8,28)	1,326*** (17,65)	1,552*** (9,57)	0,539*** (9,55)
Hane değişkenleri				
Evde bakıma muhtaç hasta/yaşlı/engelli olma durumu	-0,170 (-1,00)	-0,227** (-2,33)	0,0635 (0,48)	-0,0989 (-1,29)
Hanede 0-3 yaşındaki çocukların sayısı	-0,0246 (-0,25)	-0,319*** (-5,67)	-0,168** (-2,06)	-0,398*** (-9,74)
Hanede 4-6 yaş arasındaki çocukların sayısı	-0,0530 (-0,55)	-0,197*** (-3,60)	-0,0571 (-0,69)	-0,144*** (-3,55)
Hanede 7-14 yaş arasındaki çocukların sayısı	-0,0407 (-0,76)	-0,157*** (-4,81)	0,0621 (1,35)	0,0298 (1,21)
Hane geliri sıralı %20'lik gruplar				
İkinci %20	0,00618 (0,04)	-0,0575 (-0,59)	0,207* (1,67)	-0,219*** (-3,33)
Üçüncü %20	0,132 (0,69)	-0,109 (-1,16)	0,481*** (3,45)	-0,0329 (-0,50)
Dördüncü %20	0,297 (1,45)	0,0823 (0,88)	0,484*** (3,00)	0,331*** (5,00)
Son %20	0,627*** (2,72)	0,398*** (4,23)	0,950*** (5,18)	0,950*** (12,98)

Ek Tablo 5.2: Regresyon analizinde bölgelere göre tahmin edilen katsayılar (devam)

Bağımsız değişkenler	2011		2016	
	Sosyal yardım yoğun bölgeler	Diğer bölgeler	Sosyal yardım yoğun bölgeler	Diğer bölgeler
Aile tipi				
Çocuksuz çekirdek	-0,0401 (-0,10)	0,00638 (0,06)	0,422* (1,77)	0,0574 (0,74)
Ataerkil geniş	0,372* (1,95)	0,173 (1,62)	0,389** (2,54)	0,286*** (3,95)
Geniş geniş	0,196 (1,05)	0,133 (1,50)	0,458*** (3,00)	0,332*** (4,59)
Tek kişilik	0,657 (0,75)	0,277 (1,10)	1,357*** (3,19)	0,802*** (4,12)
Tek ebeveynli	0,0697 (0,27)	0,368*** (3,01)	0,373* (1,81)	0,347*** (3,87)
Diğer dağılımı	-0,189 (-0,42)	0,174 (1,16)	0,760** (2,46)	0,188 (1,49)
Akraba olmayan		-0,222 (-0,49)		0,775 (1,28)
Sabit katsayı	-2,701 (-1,13)	-4,497*** (-4,51)	-7,465*** (-3,97)	-2,958*** (-3,82)
Gözlem sayısı	1293	4461	1494	6246

* %90 güven aralığında istatistiki olarak anlamlı

** %95 güven aralığında istatistiki olarak anlamlı

*** %99 güven aralığında istatistiki olarak anlamlı

Not: Eğitim değişkeni için "lise altı herhangi bir okuldan mezun veya herhangi bir okul bitirmemiş" olanlar, sıralı %20'lik hane eşdeğer geliri değişkeni için ilk %20 'lik dilimde olanlar, aile tipi değişkeninde ise çocuklu çekirdek aileler referans kategoridir. Sosyal yardım alanların yoğun bölgeler Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerini, diğer bölgeler ise İstanbul, Batı Marmara, Ege, Doğu Marmara, Batı Anadolu, Akdeniz, Orta Anadolu, Batı Karadeniz ve Doğu Karadeniz bölgelerinden oluşmaktadır.

Ek Tablo 5.3: Regresyon analizinde bölgelere göre tahmin edilen marjinal etkiler

Bağımsız değişkenler	2011		2016	
	Sosyal yardım yoğun bölgeler	Diğer bölgeler	Sosyal yardım yoğun bölgeler	Diğer bölgeler
Sosyal yardım alma	0,0230 (1,25)	-0,0166 (-0,67)	0,0904*** (3,95)	0,0331 (1,34)
Geleneksellik endeksi	0,0199*** (2,68)	0,0214*** (3,91)	0,00859 (0,88)	0,0206*** (3,85)
Yaş	0,00766 (0,44)	0,0526*** (3,64)	0,0589*** (2,74)	0,0420*** (3,03)
Yaşın karesi	-0,000125 (-0,49)	-0,000763*** (-3,65)	-0,000756** (-2,45)	-0,000592*** (-2,98)
Bekâr	0,0511** (2,26)	0,109*** (4,84)	0,0438 (1,39)	0,112*** (5,11)
Eğitim				
Lise mezunu	0,0620*** (2,70)	0,0629*** (4,31)	0,0914*** (3,44)	-0,0263* (-1,69)
En az üniversite mezunu	0,232*** (8,53)	0,327*** (19,69)	0,304*** (10,33)	0,166*** (9,76)
Hane değişkenleri				
Evde bakıma muhtaç hasta/yaşlı/engelli olma durumu	-0,0205 (-1,00)	-0,0559** (-2,33)	0,0124 (0,48)	-0,0305 (-1,29)
Hanede 0-3 yaşındaki çocukların sayısı	-0,00297 (-0,25)	-0,0786*** (-5,70)	-0,0328** (-2,06)	-0,123*** (-9,92)
Hanede 4-6 yaş arasındaki çocukların sayısı	-0,00637 (-0,55)	-0,0486*** (-3,61)	-0,0112 (-0,69)	-0,0443*** (-3,56)
Hanede 7-14 yaş arasındaki çocukların sayısı	-0,00490 (-0,76)	-0,0388*** (-4,82)	0,0121 (1,35)	0,00919 (1,22)

Ek Tablo 5.3: Regresyon analizinde bölgelere göre tahmin edilen marjinal etkiler (devam)

Bağımsız değişkenler	2011		2016	
	Sosyal yardım yoğun bölgeler	Diğer bölgeler	Sosyal yardım yoğun bölgeler	Diğer bölgeler
Hane geliri sıralı %20'lik gruplar				
İkinci %20	0,000744 (0,04)	-0,0142 (-0,59)	0,0406* (1,67)	-0,0675*** (-3,34)
Üçüncü %20	0,0159 (0,69)	-0,0269 (-1,16)	0,0941*** (3,47)	-0,0101 (-0,50)
Dördüncü %20	0,0358 (1,45)	0,0203 (0,88)	0,0947*** (3,01)	0,102*** (5,03)
Son %20	0,0755*** (2,71)	0,0980*** (4,24)	0,186*** (5,27)	0,293*** (13,54)
Aile tipi				
Çocuksuz çekirdek	0,00482 (0,10)	-0,00157 (-0,06)	-0,0826* (-1,77)	-0,0177 (-0,74)
Ataerkil geniş	0,0496 (0,94)	0,0412 (1,12)	-0,00642 (-0,12)	0,0705** (2,16)
Geniş geniş	0,0285 (0,56)	0,0312 (0,95)	0,00704 (0,13)	0,0845*** (2,66)
Tek kişilik	0,0839 (0,73)	0,0666 (1,01)	0,183* (1,95)	0,229*** (3,59)
Tek ebeveynli	0,0132 (0,23)	0,0891** (2,23)	-0,00965 (-0,16)	0,0894** (2,43)
Diğer dağılmış	-0,0180 (-0,25)	0,0414 (0,91)	0,0660 (0,88)	0,0404 (0,88)
Akraba olmayan		-0,0564 (-0,49)		0,221 (1,18)
Gözlem sayısı	1293	4461	1494	6246
* %90 güven aralığında istatistiki olarak anlamlı				
** %95 güven aralığında istatistiki olarak anlamlı				
*** %99 güven aralığında istatistiki olarak anlamlı				

Not: Eğitim değişkeni için "lise altı herhangi bir okuldan mezun veya herhangi bir okul bitirmemiş" olanlar, sıralı %20'lik hane eşdeğer geliri değişkeni için ilk %20'lik dilimde olanlar, aile tipi değişkeninde ise çocuklu çekirdek aileler referans kategoridir. Sosyal yardım alanların yoğun bölgeler Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerini, diğer bölgeler ise İstanbul, Batı Marmara, Ege, Doğu Marmara, Batı Anadolu, Akdeniz, Orta Anadolu, Batı Karadeniz ve Doğu Karadeniz bölgelerinden oluşmaktadır.

6.

**SOSYODEMOGRAFİK
VE SOSYOKÜLTÜREL
FARKLILIKLARIN EŞLER ARASI
ÇATIŞMAYA ETKİSİ**

Dr. Öğr. Üyesi Zübeyir Nişancı

SOSYODEMOGRAFİK VE SOSYOKÜLTÜREL FARKLILIKLARIN EŞLER ARASI ÇATIŞMAYA ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Zübeyir Nişancı¹

I. Özet

Bu çalışma Türkiye’de yaşayan evli çiftler arasındaki çatışma seviyesinin eşlerin sosyodemografik ve sosyokültürel benzerlik veya farklılıklarından etkilenip etkilenmediğini istatistiki metotlar kullanarak ele almaktadır. Bunun için T.C. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (mülga Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı) tarafından 2016 yılında toplanmış olan *Türkiye Aile Yapısı Araştırması (TAYA)* veri seti kullanılmıştır. Örneklem olarak bu veri setinden her iki eşin de anket sorularına cevap verdiği aileler seçilmiştir. Böylece örnek büyüklüğü 22.958 kişi ve bunun yarısı olan 11.479 aile ile sınırlandırılmıştır. Bağımlı değişken olarak TAYA’da bulunan ve eşler arası çatışmanın farklı yönlerine dair sorulmuş olan 21 soru kullanılarak hesaplanan bir toplam çatışma endeksi her iki eşin verdiği bilgiler üzerinden erkek ve kadın için ayrı ayrı oluşturulmuştur. Daha sonra her iki eş yaş, eğitim, çalışma durumu, gelir seviyesi, kır-kent kökeni, sağlık durumu ve dindarlık seviyeleri üzerinden karşılaştırılmıştır. Nihai analizde bu farklılıkların her birinin eşler arasındaki çatışmayı nasıl etkilediği ilgili kontrol değişkenleri de göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eşler Arası Çatışma, Eşlerin Sosyokültürel Profili, Aile içi Çatışma, Boşanma, Aile Yapısı

II. Giriş

Toplumda aile refahını etkileyen en önemli konulardan biri, ailede eşler arası ilişkilerdir. Eşler arası çatışma çiftlerin, bireylerin fiziksel ve ruh-

sal sağlığını ve aile yapısını olumsuz etkilerken (Fincham, 2003), eşler arası uyum eşlerin bireysel iyi olma hâlini olumlu yönde etkilemektedir (Helms ve Buehler, 2007). Ancak son yıllarda Türkiye’de boşanma oranlarının hızla arttığı görülmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, 2016 yılından 2017 yılına Türkiye’de boşanma oranı %1,8 oranında artmıştır. Bu veriler dolaylı olarak eşler arası çatışmaların da aynı şekilde yoğunlaştığı ve bireylerin ve ailelerin iyi olma ve refah durumlarının olumsuz yönde etkilendiği anlamına gelmektedir.

Boşanma sebepleri olarak genellikle sosyoekonomik yetersizlik, şiddetli geçimsizlik, kötü muamele, ilgisizlik, sorumsuzluk, terk ve zina, içki ve kumar gösterilmektedir (Yıldırım, 2004). Boşanmaya sebep olan bu faktörler ile eşler arası çatışma arasında farklı neden sonuç ilişkileri olabilir. Ancak eşlerin bireysel değer sistemlerini, evliliğe bakışlarını ve eşlerinden beklentilerini etkileyebilecek olan sosyodemografik ve sosyokültürel profilleri ve bu profillerin eşlerle uyumunun ve farklılığının (bu durumda eşler arasındaki çatışmanın nasıl etkilendiğinin) ortaya koyulması, Türkiye’de aile yapısını daha iyi anlamak ve gerekli önlemleri alarak sosyal politika düzenlemelerini yapmak açısından önemlidir. Bu yaklaşımla makale *Türkiye Aile Yapısı Araştırması 2016* veri setini kullanarak eşlerin yaş, eğitim seviyesi, çalışma durumu, kır-kent köken farkı, gelir ve dindarlık seviyesi açısından benzerlik veya farklılıklarının aralarındaki çatışmayı nasıl etkilediğini aşamalı olarak betimleyici istatistikler ve çoklu regresyon modelleri ile ele almaktadır.

A. Literatür Taraması

Eşler arası çatışma üzerine yapılan pek çok çalışma genellikle çatışan ve çatışmayan çiftlerin davranışlarına odaklanmıştır. Ancak yalnızca çift davranışlarına odaklanmak, eşler arası çatışma olgusunu bütüncül olarak incelemek için yeterli değildir. Çatışmanın bir bağlam içerisinde

¹*İstanbul Şehir Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, zubeyirnisanci@sehir.edu.tr*

²<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27593>

de değerlendirilmesi, eşlerin sosyal, kültürel, ekonomik, dinî arka planlarının ve özelliklerinin aralarındaki çatışmayı nasıl etkilediğinin incelenmesini gerektirir. Çatışmayı ekolojik bağlamında inceleme ihtiyacı uluslararası literatürde de dile getirilmektedir (Fincham, 2003).

Literatürde eşler arası çatışmayı etkileyen ya da çatışmaya sebep olan pek çok faktörden söz edilmektedir. Kişisel özellikler ya da farklı şiddet türleri eşler arası çatışmaya sebep olabilir. Fiziksel, sözlü ya da psikolojik şiddet, aldatma, içki ya da madde kullanımı gibi faktörler eşler arası çatışmanın sebepleri arasındadır (Fincham, 2003). Bu araştırmanın konusu olan sosyal, kültürel ve demografik değişkenlerin bireysel olarak eşlerin ya da evliliğin üzerine etkisi de çalışılmıştır. Örneğin Hollanda'da ulusal veri seti üzerine yapılan bir analiz (Groot ve Van Den Brink, 2002), erkeğin yaşının kadından büyük olduğu durumlarda hem erkeğin hem de kadının daha mutlu olduğunu göstermiştir. Aynı çalışmaya göre kadın ile erkek arasındaki eğitim düzeyi farkı da kadının ve erkeğin yaşam memnuniyetini olumlu etkilemektedir (kadının eğitim seviyesi düşük ya da yüksek olabilir). ABD'de temsil kabiliyeti olan 723 evli birey örneklemini üzerine yapılan analiz de kadının yaşının daha büyük olduğu evliliklerde yaş farkı arttıkça evlilik sorunlarının da arttığını göstermektedir (Wheeler, 2010). Kadının kazancı da evliliği ve eş ilişkilerini etkilemektedir. Kadının çalışmasının ve artan çalışma saatlerinin boşanma riskini artırdığını gösteren ABD ve Avrupa'da yapılmış pek çok çalışma bulunmaktadır (Kalmijn, Loeve ve Manting, 2007). Örneğin 1704 katılımcı ile 1980-1997 yılları arasında ABD'de yapılmış bir panel araştırma (Rogers, 2004), kadının geliri ile boşanma arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bulgulara göre kadının geliri arttıkça boşanma oranı da artmaktadır. Ayrıca kadının ev bütçesine yaptığı katkı oranı ile boşanma ilişkisine bakıldığında, kadının katkısı %40 ile %50 arasında ise boşanma oranının en yüksek düzeyde olduğu

görülmüştür. Hollanda'da yapılan bir araştırmaya göre erkeğin daha fazla kazanması boşanma riskini azaltırken kadının fazla kazanması boşanma riskini artırmaktadır (Kalmijn, Loeve ve Manting, 2007). Ancak bu çalışmaların aksine ABD'de ulusal temsil kabiliyeti olan bir örneklem üzerine yapılan analiz, kadının tam zamanlı çalışmasının evlilik istikrarını artırdığını ortaya koymuştur (Schoen, Rogers ve Amato, 2006). Bazı çalışmalar ise çalışan kadınların daha uyumlu evliliklere sahip olduğunu göstermektedir (Kublay ve Oktan, 2015; Sezer, 2015; Çili vd., 2004; Nawahat ve Mathur 1992).

ABD Ulusal veri seti üzerine yapılan bir araştırmaya göre (Call ve Heaton, 1997) kiliseye düzenli olarak giden çiftlerde boşanma riski en düşük düzeydedir. Eşlerden biri düzenli olarak kiliseye giderken diğer eşin hiç gitmediği çiftlerde, iki eşin de düzenli olarak kiliseye gitmediği çiftlere göre boşanma oranı çok daha yüksektir. Dinin boşanma üzerine etkisini ulusal bir veri seti kullanarak inceleyen bir diğer çalışmaya göre (Vaaler, Ellison, Powers, 2009) erkeklerin kiliseye daha sık gittiği ve kadınların eşlerine göre daha muhafazakar olduğu durumlarda boşanma riski artmaktadır. Araştırmalarda dinî inancın farklı boyutları da incelenmiştir. Örneğin ABD'de 342 çift üzerine yapılan bir çalışma (David ve Stafford, 2015), kişinin Allah ile olan bireysel ilişkisinin eşler arası dinî iletişimi etkileyerek evlilik kalitesini dolaylı yoldan etkilediğini bulmuştur.

Türkiye'de evlilik üzerine yapılan çalışmaların önemli bir kısmı evlilikten memnuniyet seviyelerini ölçmek için eşler arası çatışma yerine evlilik doyumu (Çağ ve Yıldırım, 2013; Güven ve Sevim, 2007; Curun, 2006) ya da eşler arasındaki çatışmadan uzak olma hâlini ifade eden evlilik uyumu (Kublay ve Oktan, 2015; Tutarel-Kışlak ve Çabukça, 2002) üzerine odaklanmaktadır (Yılmaz, 2001). Örneğin Ankara ilinde 811 evli birey üzerine yapılan bir çalışma, eş desteği,

cinsel yaşam memnuniyeti ve eğitim düzeyinin evlilik memnuniyetini anlamlı şekilde yordadığını göstermektedir (Çağ ve Yıldırım, 2013). Bu araştırmaya göre cinsiyet, çocuk sayısı, evlilik süresi, eşler arasındaki yaş farkı, ailenin gelir düzeyi ve ev içi sorumlulukların paylaşımı değişkenleri evlilik doyumunu belirgin olarak etkilemektedir. Eşlerin birbirine verdiği sosyal destek ve eşlerin problem çözme becerileri ve empati evliliğin işlevselliğini ve evlilik uyumunu olumlu etkileyebilmektedir (Güven ve Sevim, 2007; Tutarel-Kışlak ve Çabukça, 2002; Pasch ve Bradbury, 1998). Rize’de 452 evli birey üzerine yapılan bir çalışma (Kublay ve Oktan, 2015), evlilik süresi ile evlilik uyumu arasında anlamlı bir ilişki bulmuştur. Çalışmaya göre evliliğin ilk 26-35 yıl dilimine kadar evlilik süresi arttıkça evlilik uyum düzeyi düşmekte, ancak 26-35 yıl aralığındaki evliliklerde ise evlilik uyum düzeyinde tekrar bir artış görülmektedir. Sıfır ile beş yıl arasında evli olan bireylerin evlilik uyumlarının da 6-15 yıl aralığında evli olan bireylerden anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur.

Eşler arasındaki çatışma seviyesini etkileyen faktörleri anlamak hem koruyucu ve önleyici uygulamalar tasarlamak, hem de gerektiğinde çift ve ailelere farklı biçimlerde destek sunarak var olan sorunlara çözüm bulmak açısından önemlidir. Bu çalışmada Türkiye’deki evli çiftler arasındaki çatışmayı etkileyen sosyodemografik ve sosyokültürel sebepler ortaya koyularak eşler arası çatışma makro bağlamda incelenecektir. Bu anlamda çalışmanın, evlilik çatışması ve uyumu literatürüne özgün bir katkı sağlaması beklenmektedir. Çalışmanın sonuçları aile ve çiftlere sunulan hizmetlere yol gösterebilir ve sosyal politikalara yön verebilir niteliktedir. Araştırma sonuçları konu ile ilgili farklı araştırmalara olan ihtiyacı da göstermekte ve bu araştırmalarla ilgili öneriler ortaya koymaktadır.

B. Metot

a. Veri ve Örneklem

Bu çalışmada T.C. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (mülga T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı) bünyesinde yürütülen *Türkiye Aile Yapısı Araştırması (TAYA) 2016* veri seti kullanılmıştır. İlki 2006, ikincisi 2011 yılında yürütülen TAYA araştırması 5 yıl arayla düzenli olarak yapılmaktadır. Araştırma serisinin sonuncusu 2016 yılında tamamlanmıştır. Araştırma Türkiye genelindeki 200’den yüksek nüfusa sahip yerleşim birimlerinde tabakalı örneklem yöntemi kullanılarak seçilen hanelerde yüz yüze görüşmelerle yapılan anket çalışmasına dayanmaktadır.

Anket çalışmasında haneye ait bilgiler haneden rastgele seçilen 18 yaşından büyük referans kişiden alınmıştır. Anket sırasında evde hazır bulunan 15 yaş ve üzeri bireylerin her biri ile de ayrı ayrı görüşülerek anketin bireyleri ilgilendiren sorularına verilen cevaplar toplanmıştır. Evde hazır bulunmayanların temel demografik bilgileri referans kişiden alınmıştır. Referans kişiden temel bilgileri alınan bu bireylerin kişisel tercih ve tutumları ile ilgili bilgiler boş bırakılmıştır. TAYA 2016 çalışması kapsamında 17.239 hane ziyaret edilmiş ve bu hanelerde yaşayan toplam 57.398 bireye ait bilgi toplanmıştır.

Bu çalışma eşler arası çatışma sıklığını incelediği ve her bir eşin sosyoekonomik durumu ve sosyokültürel tutumlarının farklılığını ele aldığı için veri setinde her iki eşin de anket sorularını doldurduğu aileler analizlere dâhil edilmiştir. Evli olmayanlar, eşi vefat etmiş olanlar, eşi başka yerde yaşayanlar veya farklı nedenlerle anket sorularını eşlerden herhangi birinin cevaplamadığı çiftler araştırma örneklemini dışında tutulmuştur. Dolayısı ile sadece bir eşin anket sorularını cevapladığı aileler analiz dışında bırakılmıştır. Bu sınırlandırmalardan sonra analize dâhil edilen birey sayısı 22.958’a ve çift sayısı bu sayının yarısı olan 11.479’a inmiştir.

b. Bağımlı Değişkenler

Bu çalışmanın bağımlı değişkenleri eşler arası çatışma sıklığıdır. Bu çatışma sıklığı her bir eş tarafından yarı ayrı beyan edildiği için her bir eş için (kadın ve erkek) ayrı ayrı çatışma sıklığı hesaplanmıştır.

Eşler arası çatışmayı ölçmek için TAYA katılımcılarına, her bir farklı alandaki çatışma sıklığını ölçmek için 21 ayrı soru yöneltilmiştir. Bu 21 alan şunlardır: (1) Ev ile ilgili sorumluluklar, (2) Çocuklar ile ilgili sorumluluklar, (3) Ailece birlikte vakit geçirme, (4) Harcamalar, (5) Giyim tarzı, (6) Dini görüşlerin farklılığı, (7) Eşin ailesi ile ilişkiler, (8) Alkol kullanımı, (9) Sigara kullanımı, (10) Kumar oynama, (11) İş ile ilgili sorunların eve taşınması, (12) Gelirin yeterli olmaması, (13) Arkadaşlar ve görüşülen kişiler, (14) Kendine yeteri kadar özen göstermeme, (15) İnternet kullanımı, (16) Kültürel farklılık, (17) Kıskançlık, (18) Kişilik farklılıkları, (19) Eğlence alışkanlıkları, (20) Cinsel uyumsuzluk ve (21) Siyasi görüş farklılıkları.

Katılımcılara her bir alandaki çatışma sıklığını belirtmeleri için altı cevap kategorisi sunulmuştur. Bu cevap kategorileri sırasıyla şöyledir: (1) Hiçbir zaman, (2) Nadiren, (3) Bazen, (4) Sıklıkla (5) Her zaman (6) İlgili değil. Bunlardan sonuncusu olan “İlgili değil” seçeneği bahsi geçen alanın eşlerle ilgili olmaması durumunda tercih edilmiştir. Örneğin eşlerin çalışmaması durumunda katılımcılar “İş ile ilgili sorunları eve taşınması” sorusuna “İlgili değil” cevabını vermiştir. Veri setinde kayıp veri (missing) olarak kodlanmamış bu seçenek her hâlükârda bir çatışmanın olmadığı anlamı taşıdığı için ve aksi hâlde çok büyük veri kayıpları olacağı için bu makalenin analizlerinde “Hiçbir zaman” olarak değiştirilmiştir.

“Hiçbir zaman” seçeneği çatışmanın hiç olmadığı anlamına geldiği için 0 olarak kodlanmıştır. Bunu takip eden değerler de sırasıyla (1) Nadi-

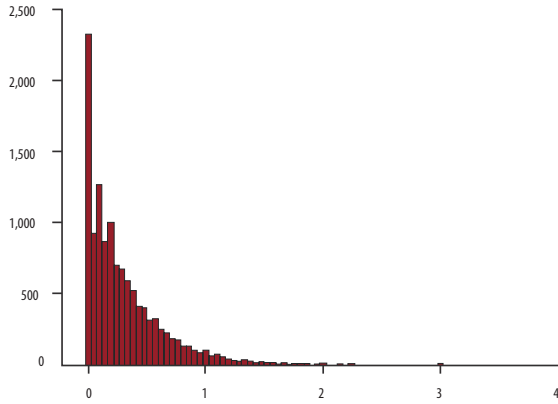
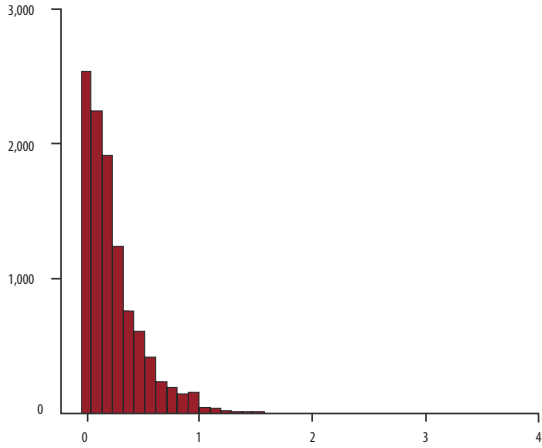
ren, (2) Bazen, (3) Sıklıkla ve (4) Her zaman olarak yeniden kodlanmıştır. Dolayısı ile 21 çatışma alanının her biri için 0’dan 4’e giden beşli ölçek elde edilmiştir. Bu 21 değişken için belirtilen skorlar da toplanıp 4’e bölünmüş ve ortalama toplam çatışma endeksi skorları hesaplanmıştır. Bu endekste 0 değeri mevcut 21 çatışma alanının hiçbirinde hiçbir zaman çatışma yaşanmadığı, 4 değeri ise bütün alanlarda her zaman çatışma yaşandığı anlamına gelmektedir.

Betimleyici istatistiklerde eşlerin beyan ettikleri çatışma skorlarının toplamı her bir eş için ayrı ayrı (erkek ve kadın) rapor edilmiştir. Analizlerde de kadın ve erkeğin beyan ettikleri değerlerden elde edilen endeks skorları gözlemlerin bağımsızlığı varsayımını ihlal etmemek için ayrı ayrı bağımlı değişken olarak kullanılmıştır.

Tablo 6.1. Çiftlerin (erkek ve kadın) rapor ettikleri çatışma seviyeleri

	En düşük	En yüksek	Ortalama	Std. sapma
Kadın	0,00	3,95	0,31	0,36
Erkek	0,00	4,00	0,23	0,28

Tablo 1 kadın ve erkeklerin rapor ettikleri çatışma seviyelerinin betimleyici istatistiklerini sunarken Şekil 1 kadınların rapor ettikleri ortalama çatışma skorlarının dağılımını, Şekil 2 ise erkeklerin belirttikleri ortalama çatışma seviyelerinin dağılımını yansıtmaktadır. Bu tablo ve şekillerde görüldüğü gibi belirtilen ortalama çatışma seviyeleri oldukça düşük görünmektedir. Rapor edilen çatışma seviyesi kadınlarda ortalama 0,31, erkeklerde 0,23 seviyesinde gözlemlenmektedir. Erkeklerin rapor ettiği çatışma seviyesi için standart sapma 0,28 iken kadınlar için bu değer 0,36 olarak gözlemlenmiştir. Büyük çoğunluğun çok düşük seviyelerde çatışma rapor ettiği bu durumda anlamlı bir çatışma seviyesi ölçeği elde etmek için hem erkeğin hem de kadının rapor ettiği çatışma seviyeleri standart sapma değerleri üzerinden yeniden kodlanmıştır. Bu kodlama ise

Şekil 6.1. Rapor Edilen Ortalama Çatışma Seviyesi (Kadın)**Şekil 6.2. Rapor Edilen Ortalama Çatışma Seviyesi (Erkek)**

şöyle yapılmıştır: Çatışma ölçeğindeki 0 değeri herhangi bir çatışma olmadığı anlamına geldiği için 0 olarak kodlanmış, sıfırdan (0) bir standart sapma yukarısına kadar olan değerler de (bu erkekler için 0,01 ile 0,23 arası, kadınlar için 0,01 ile 0,36 arası) 1 olarak kodlanmıştır. Bu şekilde ikinci standart sapma aralığı 2 ve üç standart sapma ve daha yukarısı da 3 olarak kodlanmış ve erkekler ve kadınları için ayrı ayrı 0'dan 3'e giden yeni bir çatışma skalası elde edilmiştir. Bu ölçekte 0 (sıfır) "Çatışma yok," 1 "Düşük çatışma seviyesi", 2 "Orta çatışma seviyesi" ve 3 "Yüksek çatışma seviyesi" olarak anlaşılabilir. Bu değişkenlerin dağılımı aşağıda, bulgular kısmında sunulmuştur.

Nihai analizlerde de kullanılan bu dağılımlar Şekil 3 ve Şekil 4'te görülmektedir.

c. Bağımsız Değişkenler

Eşler arasındaki çatışmayı etkileyip etkilemedikleri araştırılan eşlerin sosyoekonomik, sosyodemografik ve sosyokültürel farklılıkları şunlardır: (1) Yaş farkı, (2) Eğitim farkı, (3) Gelir farkı, (4) Çalışma durumu farkı, (5) Kırsal-kentsel köken farkı, (6) Sağlık durumu ve (7) dindarlık farkı.

Yaş farkı her iki eşin beyan ettiği yaş dikkate alınarak hesaplanmıştır. Öncelikli olarak kadının yaşı erkeğin yaşından çıkarılarak yaş farkı hesaplanmıştır. Bu ilk ölçümde eksili değerler kadının erkekten büyük olduğu durumları, 0 değeri erkekle kadının yaşlarının eşit olduğu durumu ve artılı değerler ise erkeğin kadından büyük olduğu durumları ifade etmektedir (Şekil 5). Nihai analizlerde ise yaş farkı 3 kategori olarak yeniden kodlanmıştır. Bu üç kategori şunlardır: (1) Kadının yaşı daha büyük, (2) Erkeğin yaşı daha büyük ve (3) Yaşları eşit.

Gelir, eğitim ve sağlık farkları da yaş farkına benzer şekilde hesaplanmıştır. Öncelikli olarak erkeğin geliri, eğitimi ve sağlık durumu seviyesinden kadının gelir, eğitim ve sağlık durumu seviyesi çıkarılıp negatif (eksili), pozitif (artılı) ve sıfır değerleri alabilen ilk ölçümler oluşturulmuştur. Bu ölçümlere göre yaş farkının ilk ölçümlerinde olduğu gibi eksili değerler kadının beyan ettiği değerlerin erkeğin beyan ettiği değerlerden yüksek olduğu durumları, artılı değerler erkeğin yüksek olduğu durumları, sıfır değeri ise her ikisinin de eşit olduğu durumları göstermektedir. Nihai analizde yine yaşta olduğu gibi kadın daha yüksek, erkek daha yüksek ve ikisinin de eşit olduğu durumlar üçlü kategori olarak kodlanmıştır.

Eğitim bilgisi TAYA 'da (1) Bir okul bitirmedi, (2) İlkokul mezunu, (3) Genel ortaokul (4) Mesleki ve teknik ortaokul, (5) İlköğretim, (6)

Genel lise, (7) Mesleki ve teknik lise, (8) 2 veya 3 yıllık yüksekokul, (9) 4 yıllık yüksekokul veya fakülte, (10) 5 veya 6 yıllık fakülte (11) Yüksek lisans ve (12) Doktora olmak üzere 12 ayrı kategoride sunulmuştur. Belirli bir artış skalası olan bir değişken elde etmek için “genel ortaokul”, “mesleki ve teknik ortaokul” ve “ilköğretim” diplomasına sahip olanlar “ortaokul mezunu” olarak birleştirilmiştir. Aynı şekilde “genel lise” ve “mesleki ve teknik lise” diyenler de “lise mezunu” olarak birleştirilerek aynı kategoriye dâhil edilmiştir. Dört yıllık yüksek okul veya fakülte mezunuyum diyenler ile 5 veya 6 yıllık fakülte mezunuyum diyenler de “üniversite mezunu” olarak birleştirilmiştir. Birleştirmeler sonucunda en düşüğü (0) (bir okul bitirmedi) ve en yükseği (7) doktora olmak üzere 0’dan 7’ye giden bir eğitim seviyesi değişkeni oluşturulmuştur. Her iki eşin eğitim seviyesi farkları da yukarıda belirtildiği şekilde hesaplamaya dâhil edilerek eşler arası eğitim farkı ölçümleri geliştirilmiştir.

Eşlerin çalışma durumlarındaki farklılıklar da araştırmanın katılımcılarına sorulan “Son bir hafta içinde (nakdi veya ayni) gelir elde etmek amacıyla fiilen bir işte çalıştınız mı?” sorusuna verilen cevaplar kullanılarak elde edilmiştir. Bu sorunun cevapları veri setinde “Çalıştı”, “Çalışmadı fakat işi ile ilgisi devam ediyor” ve “Çalışmadı” şeklinde sunulmaktadır. Bu seçeneklerden ilk ikisi çalışma durumunu gösterdiği için “bir işte çalışıyor” şeklinde birleştirilmiştir ve böylece çalışma durumu değişkeni “çalışıyor” ve “çalışmıyor” şeklinde ikili bir kategori hâline getirilmiştir. Daha sonra her iki eşin de çalışma durumlarına ayrı ayrı bakılarak çiftlerin çalışma durumlarındaki benzerlikleri veya farklılıkları gösteren dört kategorili bir değişken elde edilmiştir. Bu dört kategori şunlardır: (1) "Her ikisi de çalışıyor", (2) "Sadece erkek çalışıyor", (3) "Sadece kadın çalışıyor" ve (4) "Her ikisi de çalışmıyor".

Her iki eş için ayrı ayrı ölçülen dindarlık seviye-

si TAYA’da bulunan ve dindarlığın sosyal ilişkilerdeki tercihleri nasıl etkilediğini ölçen sorular kullanılarak hesaplanmıştır. Bu sorular, (1) Eş seçimi, (2) Arkadaş seçimi, (3) İş seçimi, (4) Yaşanacak çevre seçimi, (5) Çocukların eğitimi, (6) Kılık-kıyafet seçimi, (7) Yiyecek-içecek seçimi, (8) Komşuluk ilişkileri ve (9) Oy vermeyle ilgili tercihlerde dindarlığın ne kadar etkili olduğunu ölçmektedir. Bu dokuz sorunun cevap kategorileri sırası ile (1) Hiç belirleyici değil, (2) Belirleyici değil, (3) Orta, (4) Belirleyici, (5) Çok belirleyici ve (6) Yanıtlamak istemiyorum şeklindedir. Anlamlı bir sıralama elde etmek için “yanıtlamak istemiyorum” şeklindeki cevaplar kayıp veri (missing) olarak kaydedilip analiz dışında bırakılmıştır. “Hiç belirleyici değil” cevabı herhangi bir etkinin olmadığını ifade ettiği için kalan cevaplar 1’den 5’e değil 0’dan (Hiç etkili değil) 4’e (Çok belirleyici) olacak şekilde yeniden kodlanmıştır. Bu dokuz soru önce toplanıp (0’dan 36’ya giden bir ölçek) daha sonra ortalaması alınmak için 4’e bölünmüş ve 0’dan 4’e giden bir ortalama dindarlık ölçeği her bir eş için ayrı ayrı elde edilmiştir. Son ölçüm içinse her iki eşin dindarlık skorları birbirinden çıkarılarak bütün çiftler için dindarlık farkı skoru elde edilmiştir. Bu skorlarda eksili değerler kadınların erkeklerden daha yüksek dindarlık seviyesi olduğunu gösterirken pozitif değerler erkelerin dindarlık seviyesinin kadınlardan yüksek olduğu durumları ifade etmektedir. Dindarlık farkı skorlarının sıfır (0) olduğu durumlar ise her iki eşin beyan ettiği dindarlık seviyelerinin birbirine eşit olduğunu göstermektedir. Son olarak dindarlık ölçeği de diğer sayısal ölçekler gibi nihai analizler için (1) Kadın daha dindar, (2) Erkek daha dindar ve (3) İkisi de aynı seviyede dindar olmak üzere üçlü kategoriye dönüştürülerek yeniden kodlanmıştır.

Eşlerin yetmişmiş oldukları makro sosyal çevreler arasındaki benzerlik veya farklılıkların aralarındaki çatışma seviyelerine etki edip etmediğini anlamak için 15 yaşına kadar yaşamış oldukları

çevrenin daha çok kır mı yoksa kent mi olduğuna da bakılmıştır. TAYA araştırmasında cevap kategorileri “il merkezi”, “ilçe merkezi”, “bucak veya köy” ve “yurt dışı” olmak üzere “Aşağıdaki yerleşim alanlarından hangisi, sizin 15 yaşına kadar en uzun süre yaşadığınız yerleşim yerini en iyi ifade eder?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Bu makalede kır-kent ayrımına bakmak için “il merkezi”, “ilçe merkezi”, ve “yurt dışı” cevabı verenler kent kökenli “bucak veya köy” diyenler ise köy kökenli olarak kabul edilmiştir. Eşlerin bu sorulara verdikleri cevaplar kullanılarak da dörtlü bir sınıflandırma yapılmıştır. Bu dörtlü tasnif şöyledir: (1) Eşlerin her ikisi de şehir kökenli, (2) Eşlerin her ikisi de köy kökenli, (3) Erkek köy kökenli, kadın şehir kökenli, (4) Erkek şehir kökenli, kadın köy kökenli.

Şekil 19’da görüldüğü gibi bu makale için kullanılan TAYA örneklemindeki çiftlerin %43,7’sinde her iki eş de şehir kökenlidir. Her iki eşin de köy kökenli olduğu çiftler ise örneklemin yaklaşık üçte birini (%31,3) teşkil etmektedirler. Kadın ve erkeğin farklı kökenden geldiği durumlar ise nispeten daha az görülmektedir. Kadının köyden erkeğin şehirden geldiği çiftler örneklemin %13,3’üne tekabül etmektedir. Çiftlerin yaklaşık %11,7’sinde erkek köy kökenli, kadın ise şehir kökenlidir.

d. Kontrol Değişkenleri

TAYA’da bireylere teker teker kaç çocuk sahibi oldukları sorulmuştur. Bu soruların cevapları her bir bireyin kendi çocuk sayısını vermektedir. Buna daha önceki evliliklerinden olan çocuklar da dolaylı dâhil edilmiştir. Bu durumda eşlerin beyan ettikleri çocuk sayıları farklılaşabilmektedir. Dolayısıyla eşlerin birlikte sahip oldukları çocuk sayısı TAYA veri setinden anlaşılmamaktadır. Bu yüzden kontrol değişkeni olarak eşlerin birlikte sahip oldukları çocuk sayısı değil, her bir eşin beyan ettiği çocuk sayısı kullanılmıştır. Erkekler için yapılan regresyona erkeklerin beyan ettiği çocuk sayısı, kadınlar için yapılan reg-

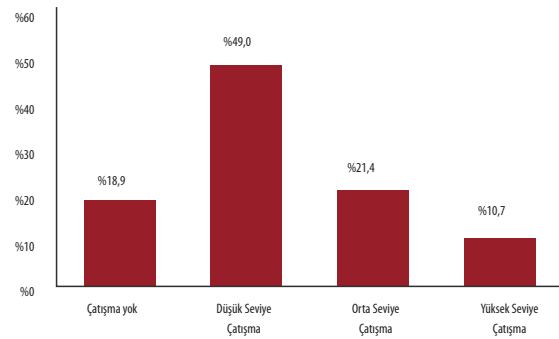
resyona kadınların beyan ettikleri çocuk sayısı kontrol değişkeni olarak eklenmiştir.

Regresyon analizlerinde kullanılan diğer kontrol değişkeni ise evlilik süresidir. TAYA anketinde eşlere kaç yıldır evli oldukları sorulmuştur. Eşlerin bu soruya verdikleri cevap herhangi bir değişiklik yapılmaksızın sayısal bir değişken olarak bütün regresyon modellerine eklenmiştir.

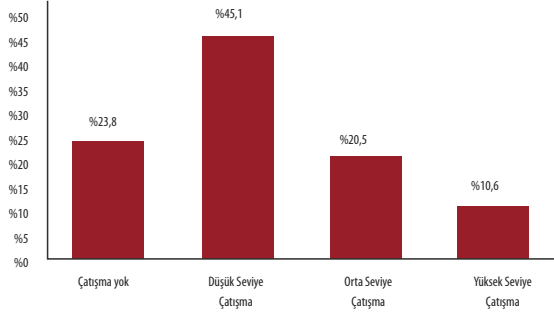
III. Bulgular

Eşlerin beyan ettiği çatışma sıklıklarının standart sapma aralıkları ile kodlanarak derecelendirilmiş halleri kadınlar için Şekil 3’te erkekler için ise Şekil 4’te sunulmuştur. Şekil 3’te görüldüğü gibi eşleri ile hiçbir konuda sorun yaşamadıklarını söyleyen kadınlar örneklemindeki kadınların yaklaşık beşte birini (%18,9) teşkil etmektedir. Şekil 4’te görüleceği gibi bu oran erkeklerde biraz daha yükselmektedir. Eşleri ile herhangi bir konuda herhangi bir sorun yaşamadıklarını belirtmiş olan erkeklerin oranı yaklaşık olarak örneklemin dörtte birine (%23,8) tekabül etmektedir.

Şekil 6.3: Kodlama ile oluşturulan ortalama çatışma seviyesi (Kadın)

Bu bulgular erkeklerin kadınlara göre çatışma seviyelerini ya daha az algıladıklarını ya da sosyal etkiler ile daha düşük beyan ettiklerini göstermektedir. Düşük seviye çatışma beyan eden kadınların oranı örneklemindeki kadınların yaklaşık yarısı (%49) kadardır. Bu oran erkekler için biraz daha düşüktür (%45,1). Bunun yanında orta seviye çatışma oranı bakımından

Şekil 6.4: Kodlama ile oluşturulan ortalama çatışma seviyesi (Erkek)

Şekil 5'te görüldüğü gibi eşlerin çok büyük bir kısmında erkekler yaşça eşlerinden daha büyüktürler. Örneklemin büyük bir çoğunluğunda erkeklerin eşlerinden 1 ile 7 yaş kadar daha büyük olduğunu söylemek mümkündür. Aynı şekilde bakarak daha az sayıda evlilikte kadınların yaşlarının eşlerinden büyük olduğu söylenebilir. Ancak kadınların eşlerinden yaşça büyük oldukları durumlarda iki eş arasındaki yaş farkı, erkeklerin eşlerinden yaşça büyük oldukları durumlara kıyasla daha düşüktür.

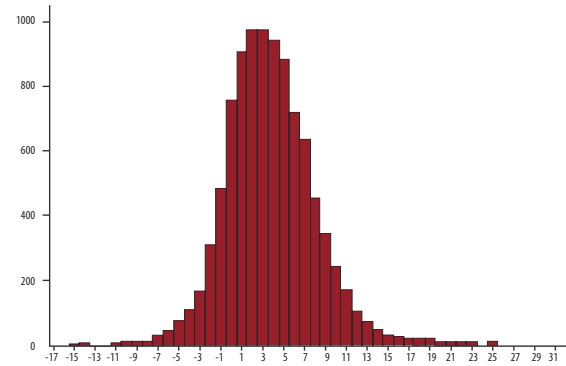
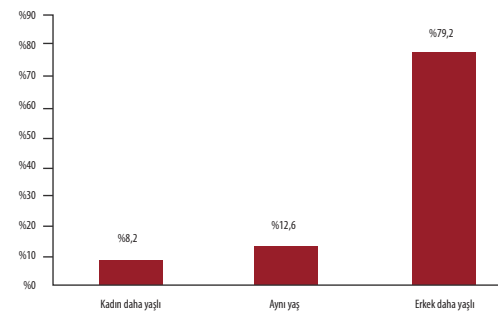
Tablo 6.2: Eşlerin Cinsiyetlerine Göre Yaş, Sağlık Durumu, Gelir ve Dindarlık Seviyesi

	Kadın				Erkek			
	En düşük	En yüksek	Ortalama	Std. Sapma	En düşük	En yüksek	Ortalama	Std. Sapma
Yaş	16	97	45,02	13,54	21	102	48,85	13,70
Sağlık	1,00	5,00	3,70	0,75	1,0	5,00	3,74	0,75
Gelir (TL)	0	31300	442,20	1072,34	0	75000	1742,98	2216,77
Dindarlık	0,00	4,00	2,59	0,84	0,00	4,00	2,47	0,88

kadınlar erkeklerden daha yüksektir. Kadınların %21,4'ü orta seviyede çatışma belirtirken erkekler için bu oran biraz daha düşüktür (20,5). Kodlama ile elde edilen en yüksek seviyedeki çatışma bakımından kadınlar (%10,7) ve erkekler (%10,6) neredeyse eşit görünmektedir (Şekil.4).

Eşlerin cinsiyetlerine göre yaş, sağlık durumu, gelir ve dindarlık seviyeleri Tablo 2'de sunulmuştur. Bu tabloya göre eşler arası kıyaslama yapılmaksızın örneklemden evli çiftlere bakıldığında kadınların yaş ortalaması (45,02) erkekler (48,85) göre daha düşüktür. Aynı tabloya göre kadınların gelir ve sağlık durumu ortalamaları da erkeklerden daha düşük görünmektedir. Ancak Tablo 2'ye göre kadınların (2,59) erkeklerden (2,47) ortalama olarak daha dindar oldukları gözlenmektedir.

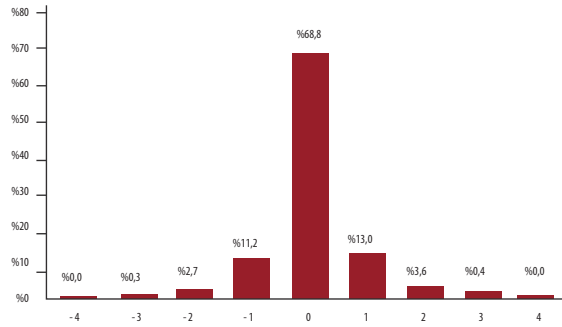
Eşlerin yaş farklarının dağılımı Şekil 5'te sunulmuştur. Bu şekilde 0, yaşların eşit olduğu durumu, eksili değerler kadının erkeğe göre daha büyük olduğu durumu ve artılı değerler erkeğin yaşça daha büyük olduğu durumları belirtmektedir.

Şekil 6.5. Eşlerin birbirleri arasındaki yaş farklarının dağılımı**Şekil 6.6. Yaş farkları kategorileri**

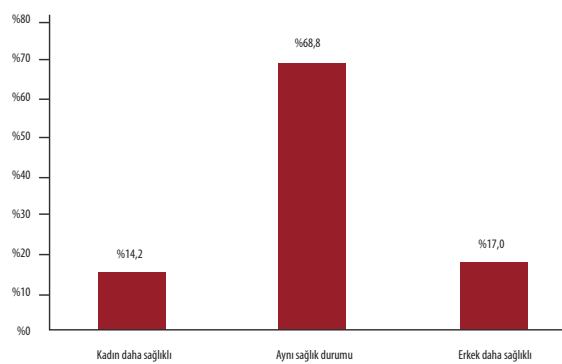
Regresyon modellerinde kullanılan yaş farklarının kodlama ile elde edildiği üçlü kategori Şekil 6'da sunulmuştur. Buna göre Türkiye'deki çiftlerin %79,2'sinde erkekler kadınlardan yaşça daha büyükken sadece %8,2'sinde kadınlar erkeklerden yaşça daha büyüktür. Aynı yaşta olan çiftlerin oranı ise %12,6'dır.

Eşlerin sağlık durumundaki farklılıklar daha detaylı olarak Şekil 7 ve Şekil 8'de görülmektedir. Bu dağılıma göre eşlerin çok büyük bir kısmı (%68,8) aynı sağlık durumundadır. Şekil 7'deki dağılımın üçlü kategorilerinin sunulduğu Şekil 8'de gösterildiği gibi eşlerinden daha sağlıklı olan kadınların oranı %14,2 iken bu oran erkeklerde %17'ye çıkmaktadır.

Şekil 6.7. Eşlerin birbirleri arasındaki sağlık durumu farklarının dağılımı

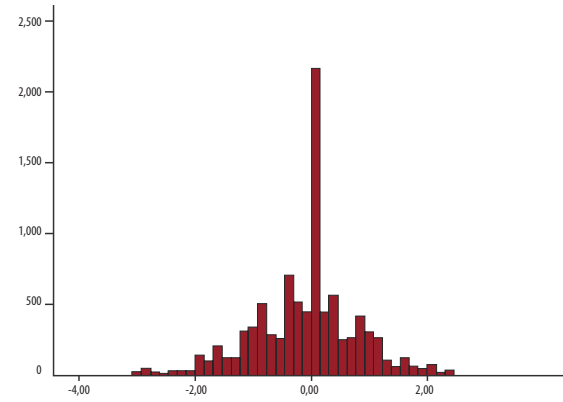
Şekil 6.8. Sağlık durumu farkları kategorileri

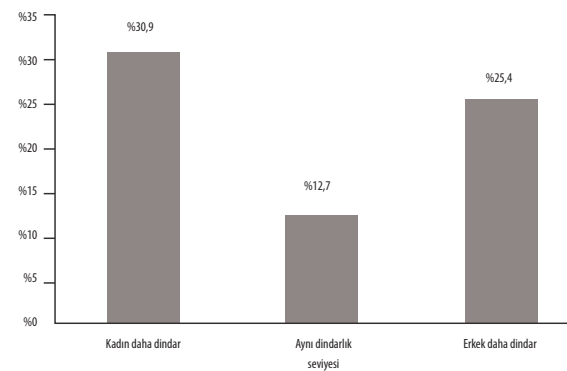
Şekil 9'a göre eşlerin gözle görünür bir çoğunluğu eşit dindarlık seviyeleri beyan etmişlerdir. Beyanlara göre erkeklerin kadınlardan daha dindardığı çiftlerin sayısı ile kadınların erkek-

lerden daha dindardığı çiftlerin sayısı birbirine yakındır. Bu oranlar daha net olarak Şekil 10'da mevcuttur. Buna göre eşlerin %12,7'si tamamen aynı dindarlık seviyesindedirler ancak %30,9'unda kadınlar ve %25,4'ünde erkekler daha dindardır. Bu durumda eşlerden genellikle kadınların daha dindardıklarını beyan ettikleri söylenebilir.

Şekil 6.9. Eşlerin dindarlık farklarının dağılımı

Şekil 6.10. Eşler arası dindarlık farkları kategorileri

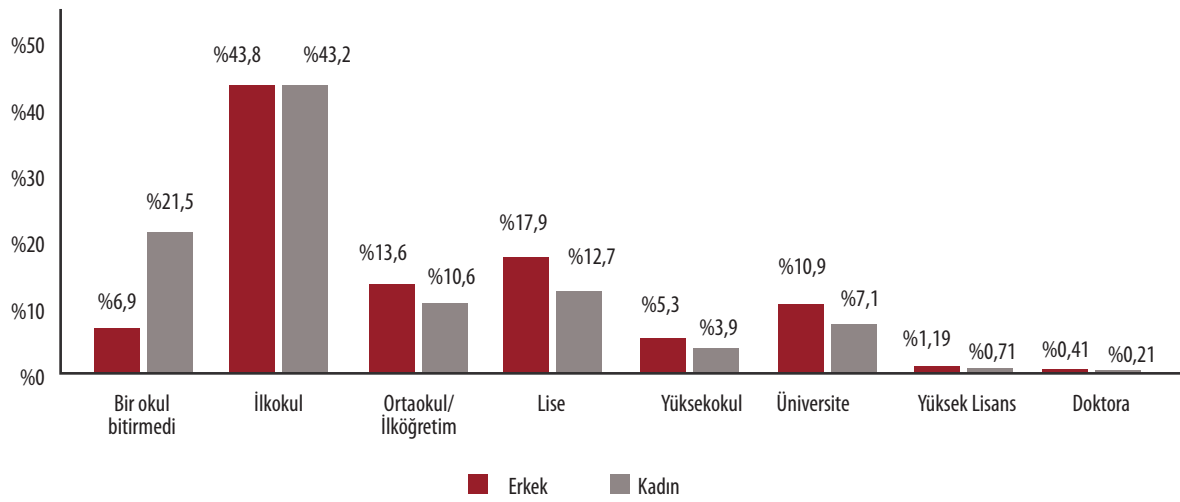

Her ne kadar son zamanlarda gözle görülür bir değişim olsa da Türkiye toplumunda genellikle erkekler, cinsiyete göre eğitim dağılımlarının verildiği Şekil 11'den anlaşıldığı gibi kadınlardan daha eğitilidirler. Zira düşük eğitim seviyelerindeki kadınların oranı erkeklere göre daha yüksek iken yüksek eğitim seviyelerindeki erkeklerin oranı kadınlardan daha yüksektir. Orta eğitim seviyelerinde bu farklılıkların azaldığı görülmektedir. Eşler arasındaki eğitim farklarının kategorize edilmemiş hâli Şekil 12'de mev-

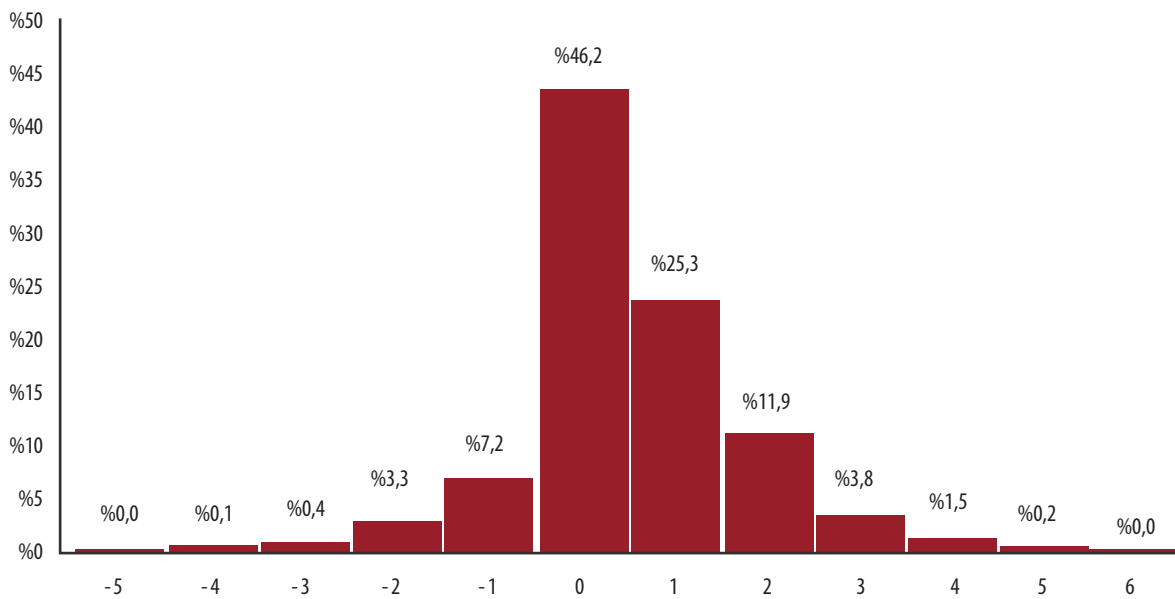
cuttur. Bu tabloda negatif değerler kadınların erkeklerden daha yüksek eğitim seviyesinde olduklarını göstermektedir. Örneğin -2 değeri kadınların eşlerinden iki diploma seviyesi daha yüksek eğitime sahip oldukları durumu ifade etmektedir. Aynı tabloda 2 değeri de erkeklerin eşlerinden iki diploma seviyesi daha fazla eğitilmiş olduğunu göstermektedir. Bu şekilde eşlerin

neredeyse yarısı (%46,0) aynı eğitim seviyesindedirler. Ancak eşlerden birinin diğerinden daha eğitilmiş olduğu durumlara bakıldığında genellikle erkeklerin daha eğitilmiş olduğu görülmektedir. Erkeklerin daha eğitilmiş olduğu çiftlerin oranı %42,6 iken kadınların daha yüksek eğitime sahip oldukları çiftlerin oranı %11,5'tir (Şekil 13).

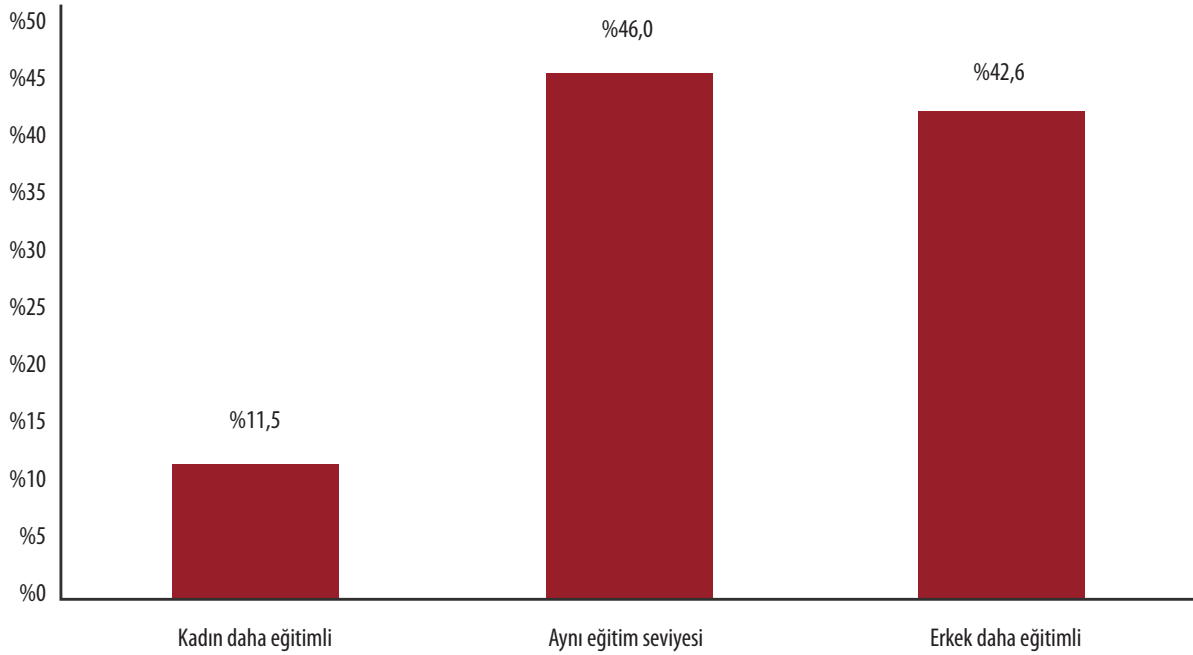
Şekil 6.11. Cinsiyete göre eğitim seviyesi

Şekil 6.12. Eşler arasındaki eğitim seviyesi farkları

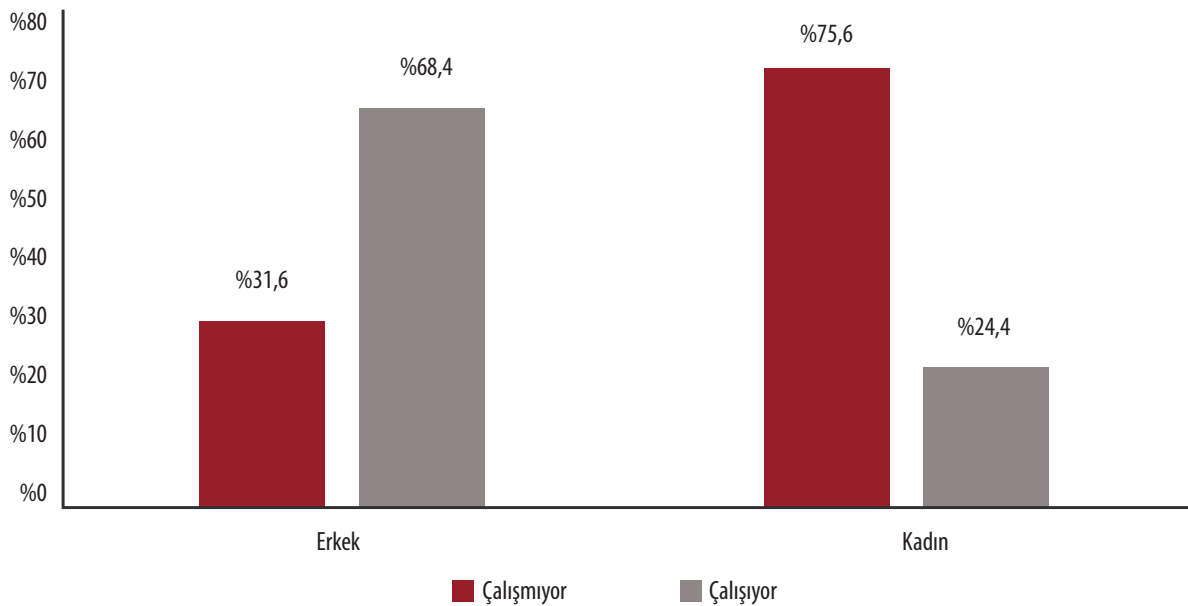
Şekil 6.13. Eşler arasındaki eğitim seviyesi farkı kategorileri

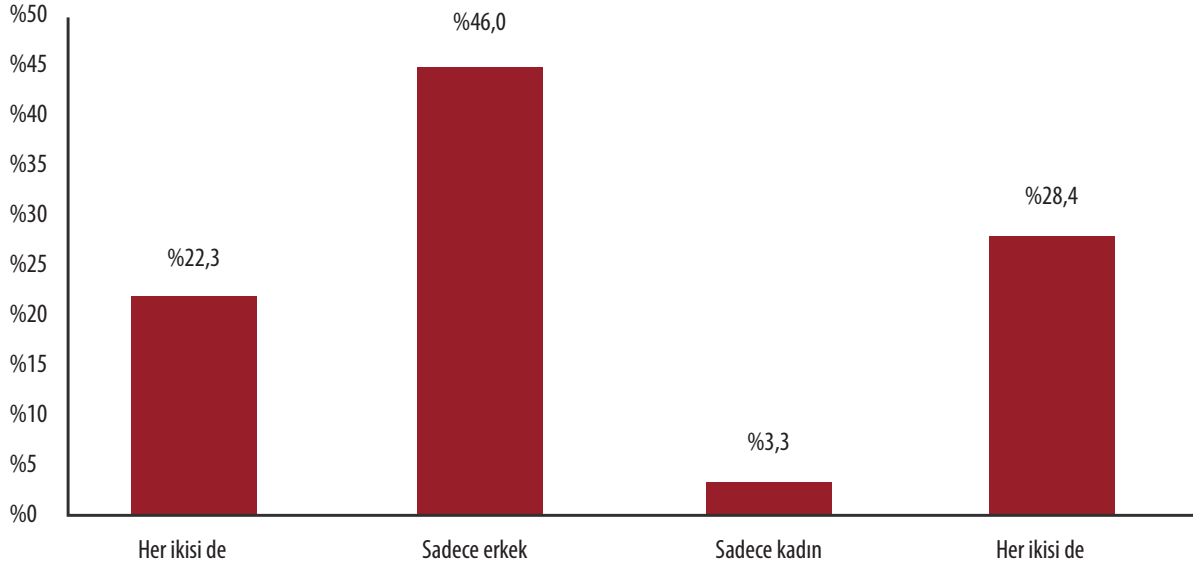
Son zamanlarda belirgin bir değişim olsa da Türkiye toplumunda genellikle erkeğin çalıştığı, kadının ev kadını olduğu bilinmektedir. Bu durum TAYA 2016 veri setinde de açıkça görülmektedir (Şekil 14). İncelenen çiftlerden erkek olanlar arasında çalışanların oranı %68,4 iken bu oran kadınlar için %24,4'tür. Aynı aile içerisindeki

çiftleri karşılaştırdığımızda da benzer bir resim görülmektedir (Şekil 15). Sadece erkeğin çalıştığı çiftlerin oranı %46 iken sadece kadınların çalıştığı çiftlerin oranı ancak %3,3'tür. Örneklem içerisinde eşlerin her ikisinin de çalıştığı durumların oranı %22,3, hiçbirinin ücret karşılığı bir işte çalışmadığı durumların oranı ise %28,4'tür.

Şekil 6.14. Cinsiyete göre çalışma durumu

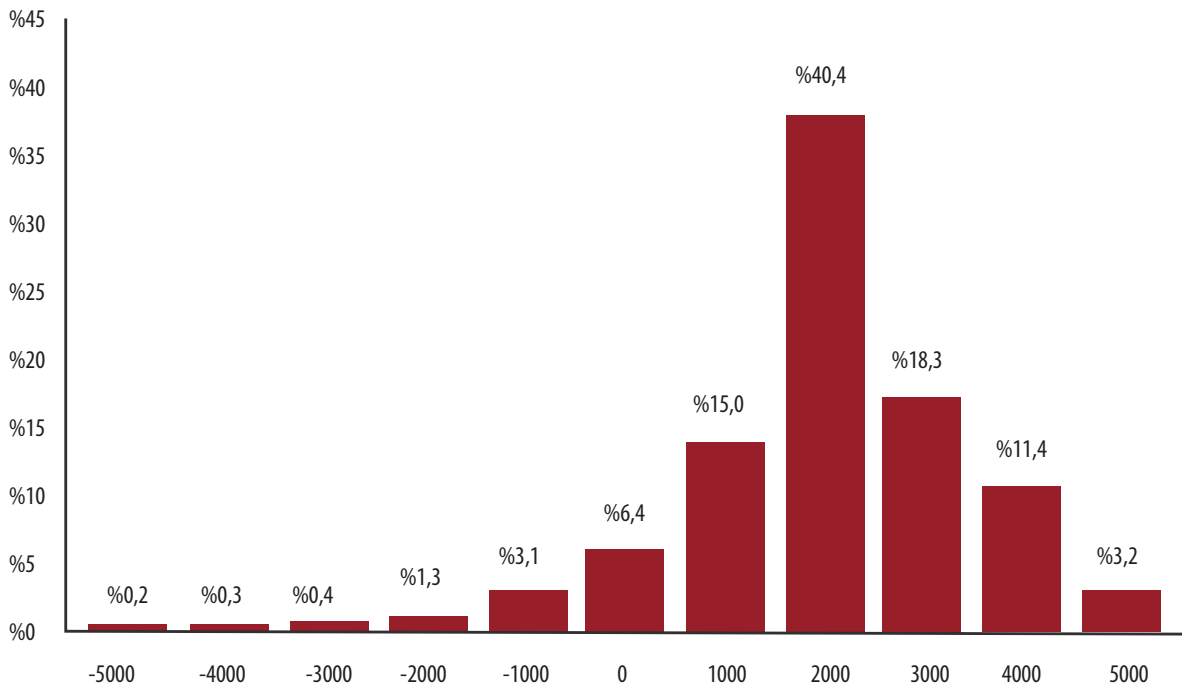
Şekil 6.15. Çiftlerin çalışma durumu karşılaştırması

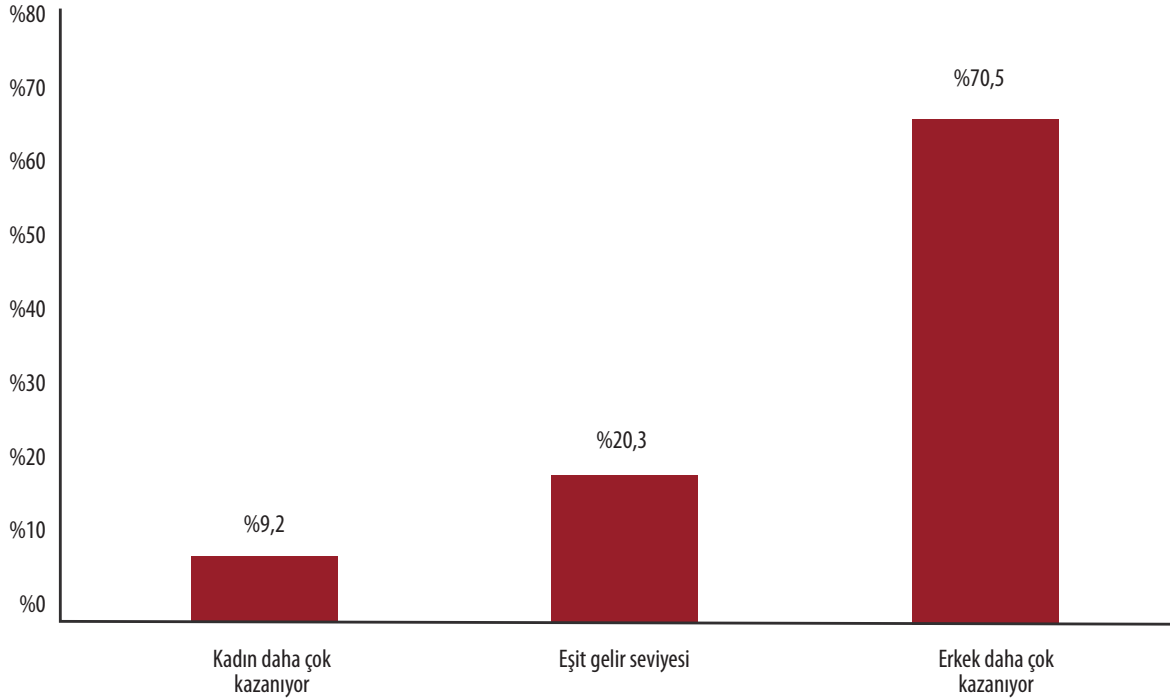
Çalışma durumunda cinsiyet farklılıklarının eşlerin gelir dağılımına benzer bir etkisinin olduğunu Şekil 16'da açıkça görülmektedir. Bu tabloda negatif değerler kadınların daha çok gelir sahibi olduğu durumu ifade etmektedir. Örneğin -3000 değeri kadınların eşlerinden 2001 ile 3000 TL arasında daha fazla kazandıkları durumu göstermektedir. Aynı şekilde artılı 4000 değeri ise erkeklerin kadınlardan 3001 ile 4000 TL arasında daha fazla kazandıkları durumları göstermektedir. Bu şekilde dağılımın daha çok artılı de-

ğerler tarafında yoğunlaşması çok büyük oranda erkeklerin kadınlardan daha çok gelir sahibi olduklarına işaret etmektedir (Şekil 16). Eşler arasındaki gelir farkı kategorilerinin sunulduğu Şekil 17'ye göre çiftlerin %70,5'inde erkeklerin kazancı kadınlarınkinden daha fazladır. Kadınların kazancının daha fazla olduğu çiftlerin oranı %9,2'dir. Örneklemin yaklaşık beşte birinde (%20,3) ise erkek ve kadınların gelir seviyesi aynı düzeydedir.

Şekil 6.16. Cinsiyete göre gelir farkları

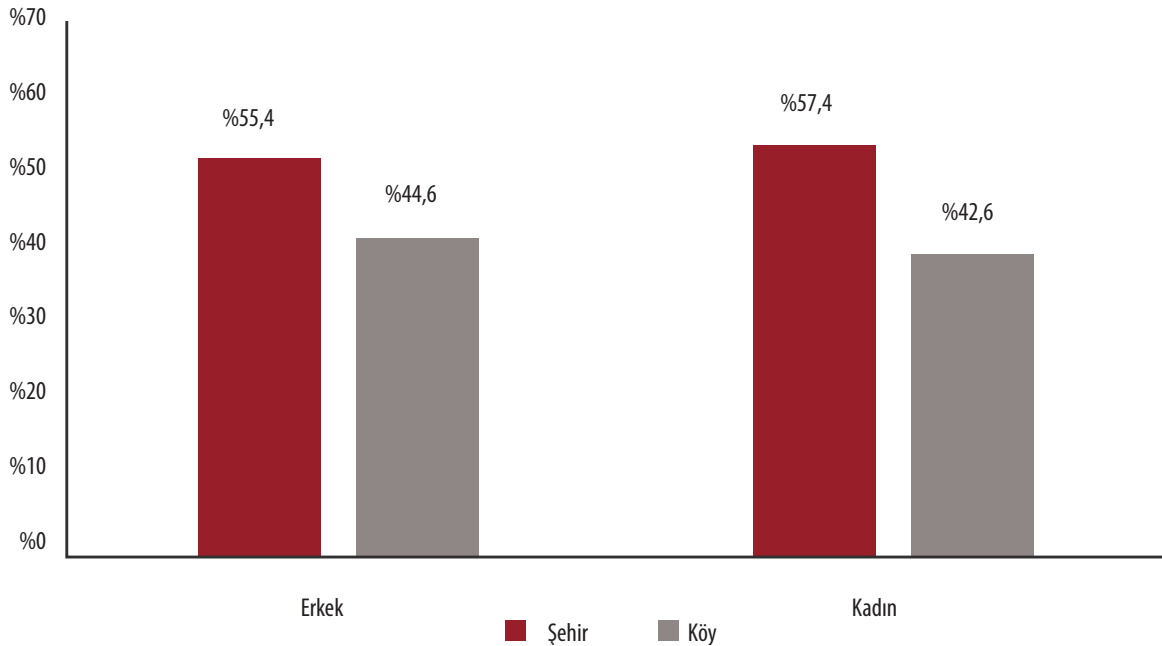
Şekil 6.17. Eşler arası gelir farkları

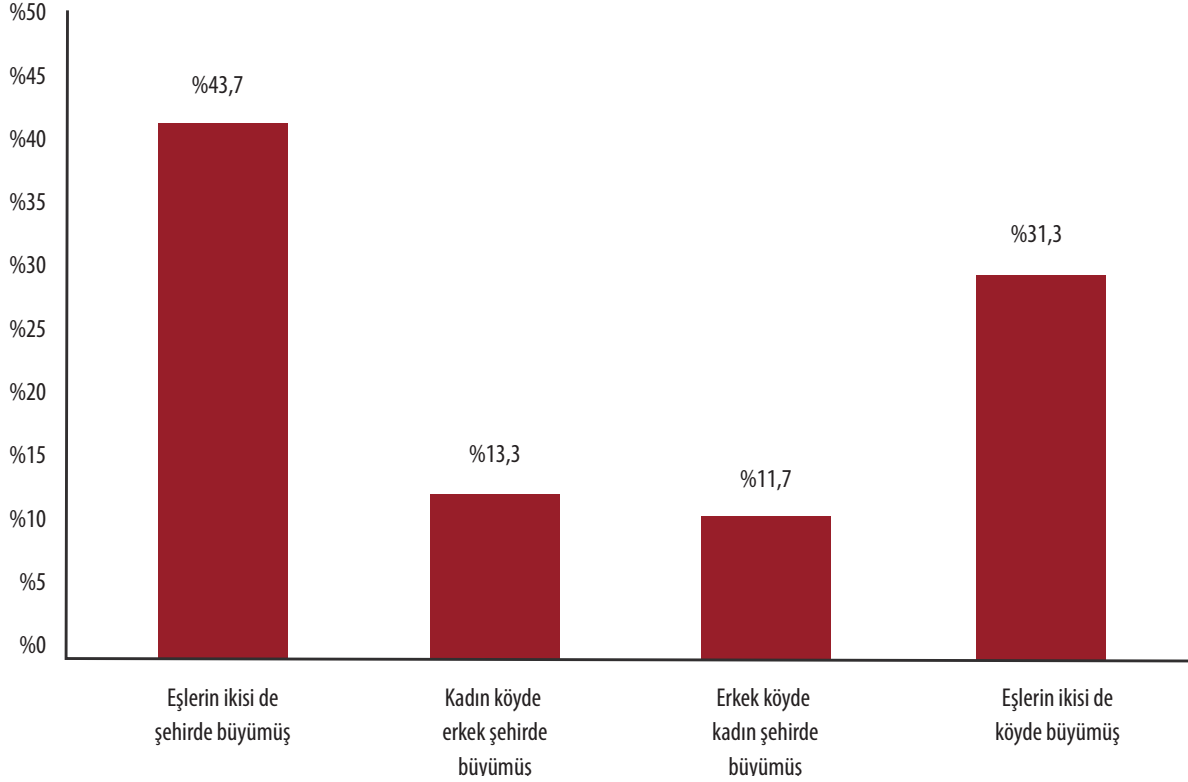
Bu çalışmada eşlerin 15 yaşına kadar en uzun süre yaşadıkları yerleşim biriminin köy mü şehir mi olduğuna da bakılmıştır. Cinsiyete göre kıyaslandığında bu çalışmanın örneklemindeki erkeklerin %55,4'ü şehir kökenli iken bu oran kadınlarda %57,4'e çıkmaktadır (Şekil 18). Eşlerin kır-kent köken farkları kıyaslandığında ise örneklem içerisindeki eşlerin yarıya yakınında (%43,7) her iki eşin de şehir kökenli oldu-

ğu görülmektedir. Her iki eşin köyde büyümüş olanlarının oranı örneklemin yaklaşık üçte birine (%31,3) tekabül etmektedir. Kadının köyde ve erkeğin şehirde büyüdüğü eşlerin oranı %13,3 iken erkeğin köyde kadının şehirde büyüdüğü eşlerin oranı %11,7'dir. Bu da kır-kent kökeni olarak karma olan eşlerin oranının örneklemin yaklaşık dörtte birine (%25) denk geldiğini göstermektedir (Şekil 19).

Şekil 6.18. Cinsiyete göre kır-kent köken farkı

Şekil 6.19. Eşlerin kır-kent bakımından köken farkları

Toplam olarak bakıldığında ise bu bulgular, Türkiye’de şehirlili nüfus köylü nüfusu geçmiş olsa da, hala köken olarak yetişkin bireylerin ve dolaşısıyla eşlerin pek çoğunun kırsal kökenli olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmanın odak noktası olan eşler arası çatışmayı, yukarıda betimleyici istatistikleri sunulan sosyodemografik ve sosyokültürel farklılıkların nasıl etkilediğini, kadının ve erkeğin rapor ettiği çatışmaları ayrı ayrı sıralı lojistik regresyon modelleri ile ele alan Tablo 3 ve Tablo 4 sunmaktadır. Tablo 3’e göre kadının veya erkeğin yaşının büyük olması modele eklenen diğer faktörler de göz önüne alındığında, kadının rapor ettiği ortalama çatışma seviyesini etkilememektedir. Benzer bir bulgu erkeğin rapor ettiği çatışma seviyesini inceleyen Tablo 4’te de mevcuttur. Kimin daha büyük yaşta olduğu erkeğin belirttiği ortalama çatışma seviyesini etkilememektedir. Sağlık durumlarındaki farklılığın erkek ve kadının beyan ettiği çatışma seviyelerinde farklılığa yol açtığı görülmektedir. Erkeklerin verdiği bilgiler

üzerinden gidildiğinde, kimin daha sağlıklı olduğunun ortalama çatışma seviyelerine bir etkisi olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak kadınların verdiği bilgilere göre erkek ya da kadın daha sağlıklı olursa çatışma seviyesi artmaktadır. Kadının daha sağlıklı olması durumunda çatışma seviyesindeki artış ise erkeğin sağlıklı olmasındaki artıştan daha fazla.

Her iki tabloda da çalışma durumunun çatışma seviyelerinde etkisinin olduğu görülmektedir. Her iki eşin veya sadece erkeğin çalıştığı eş gruplarında çatışma seviyesi, referans grubu olan her iki eşin de çalışmadığı durumlara göre artmaktadır (Tablo 3 ve Tablo 4). Kadınlardan elde edilen bilgilere baktığımızda en yüksek çatışma seviyesi sadece erkeğin çalıştığı durumda (0,234) ortaya çıkmaktadır. Bunu her iki eşin de çalıştığı durumlar (0,144) takip etmektedir (Tablo 3). Erkeklerden alınan bilgilere bakıldığında ise en çok çatışma her iki eşin de çalıştığı durumlarda (0,205) gözlemlenmekte ve onu sadece erkeğin çalıştığı durumlar (0,158) takip etmektedir.

tedir. Bunun yanında sadece kadının çalıştığı durumlarda, her ikisinin çalışmadığı durumlara göre hem erkeğin hem de kadının rapor ettikleri çatışma seviyelerinde bir fark oluşmamaktadır. Bu, Tablo 3 ve Tablo 4'te rapor edilen istatistiki anlamlılık (*statistical significance*) değerlerine bakılarak görülebilmektedir. Eşlerin her ikisinin de çalışmadığı ve sadece kadının çalıştığı durumlarda eşler arası çatışmanın daha düşük olduğu çıkarımı yapılabilmektedir.

Çalışma durumlarındaki farklarla ilgili olabilecek gelir seviyelerindeki farklılıklara baktığımızda ise her iki tablodan da erkeğin daha çok

kazandığı durumlarda çatışmanın azaldığı görülmektedir. Kadının daha çok kazanmasının, her ikisinin eşit kazandıkları durumlara göre çatışmayı arttırdığı da yine her iki tablodan görülmektedir.

Erkeklerin sunduğu bilgilere bakılırsa eğitim seviyesi farklarının da anlamlı bir etkisi yoktur. Ancak kadınların sunduğu bilgilere göre kadınların daha eğitilmiş olması, eşlerin aynı eğitim seviyesinde olduğu duruma göre, çatışma seviyesini arttırmaktadır. Erkeğin daha eğitilmiş olması ise çatışma seviyelerini etkilememektedir. (Tablo 3 ve Tablo 4)

Tablo 6.3. Sıralı Lojistik Regresyon Sonuçları (Kadının Rapor ettiği Çatışma Seviyesi)

		Tahmin	Std. Hata	Wald	df	Sig.	95% Güven aralığı	
						Alt Sınır		Üst Sınır
Eşik	0	-1,303	0,129	101,316	1	0,000	-1,557	-1,050
	1	1,062	0,129	67,531	1	0,000	0,808	1,315
	2	2,495	0,132	357,152	1	0,000	2,236	2,754
Lokasyon	Çocuk sayısı	0,048	0,013	12,682	1	0,000***	0,021	0,074
	Evlilik yılı	-0,026	0,002	194,558	1	0,000***	-0,030	-0,022
	Kadının yaşı daha büyük	0,087	0,090	0,932	1	0,334	-0,089	0,262
	Erkeğin yaşı daha büyük	0,042	0,074	0,320	1	0,572	-0,103	0,187
	Yaşları aynı	0 ^a			0			
	Kadın daha sağlıklı	0,207	0,059	12,314	1	0,000***	0,091	0,322
	Erkek daha sağlıklı	0,159	0,054	8,548	1	0,003**	0,052	0,265
	Sağlık durumları aynı	0 ^a			0			
	İkisi de çalışıyor	0,144	0,065	4,915	1	0,027*	0,017	0,271
	Sadece erkek çalışıyor	0,234	0,058	16,567	1	0,000***	0,121	0,347
	Sadece kadın çalışıyor	0,091	0,120	0,570	1	0,450	-0,145	0,327
	İkisi de çalışmıyor	0 ^a			0			
	Kadın daha çok kazanıyor	0,201	0,127	2,510	1	0,113	-0,048	0,450
	Erkek daha çok kazanıyor	-0,134	0,058	5,319	1	0,021*	-0,248	-0,020
	İkisi de aynı kazanıyor	0 ^a			0			
	Kadın daha eğitilmiş	0,179	0,068	7,039	1	0,008**	0,047	0,312
	Erkek daha eğitilmiş	-0,032	0,042	0,556	1	0,456	-0,115	0,052
	Eğitim seviyeleri aynı	0 ^a			0			
	İkisi de şehirde büyümüş	0,392	0,050	60,533	1	0,000**	0,293	0,490
	Kadın köyde erkek şehirde büyümüş	0,344	0,066	27,067	1	0,000**	0,215	0,474
	Erkek köyde kadın şehirde büyümüş	0,232	0,069	11,373	1	0,001**	0,097	0,367
	İkisi de köyde büyümüş	0 ^a			0			
	Kadın daha dindar	0,363	0,055	42,787	1	0,000***	0,254	0,471
	Erkek daha dindar	0,370	0,057	42,168	1	0,000***	0,258	0,482
	Dindarlık seviyeleri aynı	0 ^a			0			

Not: Katsayılar * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$ ve *** $p < 0,001$ seviyelerinde anlamlıdır.

Tablo 3 ve Tablo 4'e baktığımızda erkeklerin ve kadınların beyan ettikleri ortalama çatışma seviyelerine en açık şekilde etki eden faktörlerden biri eşler arasındaki kır-kent köken benzerlik ve farklılıklarıdır. Her iki tabloya göre en yüksek çatışma seviyesi her iki eşin şehirde büyümüş olduğu durumlarda ortaya çıkmaktadır. Eşlerin karma kökenli olmalarının da her iki eşin köyde büyümüş olduğu durumlara göre çatışma seviyelerini artırdığı görülmektedir. Ancak kadınların rapor ettiğine göre karma durumlarda kadın köy kökenli ise çatışma seviyesi daha çok artmakta,

erkeğin rapor ettiğine göre de erkek köyde büyümüş ise çatışma seviyesi daha çok artmaktadır. Eşler karma kökenli olduklarında kadın ya da erkekten köyde büyümüş olanı daha yüksek çatışma seviyesi belirtme eğilimindedir.

Eşlerin ikisinin de şehirli olduğu veya karma kökenli oldukları durumlarda çatışma seviyelerinin arttığı, rapor edilen en düşük çatışma seviyelerinse eşlerin ikisinin de köy kökenli oldukları durumlarda ortaya çıktığı görülmektedir.

Tablo 6.4. Sıralı Lojistik Regresyon Sonuçları (Erkeğin Rapor ettiği Çatışma Seviyesi)

		Tahmin	Std. Hata	Wald	df	Sig.	95% Güven aralığı	
						Alt Sınır		Üst Sınır
Eşik	0	-1,247	0,128	95,292	1	0,000***	-1,498	-0,997
	1	0,835	0,127	43,012	1	0,000***	0,586	1,085
	2	2,222	0,130	292,814	1	0,000***	1,968	2,477
	Çocuk sayısı	0,033	0,013	6,916	1	0,009**	0,008	0,058
	Evlilik yılı	-0,024	0,002	175,283	1	0,000***	-0,028	-0,021
	Kadının yaşı daha büyük	0,141	0,088	2,552	1	0,110	-0,032	0,314
	Erkeğin yaşı daha büyük	-0,003	0,073	0,001	1	0,972	-0,146	0,141
	Yaşları aynı	0 ^a			0			
	Kadın daha sağlıklı	0,096	0,058	2,743	1	0,098	-0,018	0,210
	Erkek daha sağlıklı	0,091	0,054	2,866	1	0,090	-0,014	0,196
	Sağlık durumları aynı	0 ^a			0			
	İkisi de çalışıyor	0,205	0,064	10,246	1	0,001**	0,079	0,330
	Sadece erkek çalışıyor	0,158	0,057	7,836	1	0,005**	0,047	0,269
	Sadece kadın çalışıyor	0,136	0,118	1,318	1	0,251	-0,096	0,368
Lokasyon	İkisi de çalışmıyor	0 ^a			0			
	Kadın daha çok kazanıyor	0,093	0,125	0,545	1	0,461	-0,153	0,338
	Erkek daha çok kazanıyor	-0,188	0,057	10,795	1	0,001**	-0,300	-0,076
	İkisi de aynı kazanıyor	0 ^a			0			
	Kadın daha eğitilmiş	0,030	0,067	0,201	1	0,654	-0,101	0,161
	Erkek daha eğitilmiş	0,061	0,042	2,155	1	0,142	-0,021	0,143
	Eğitim seviyeleri aynı	0 ^a			0			
	İkisi de şehirde büyümüş	0,399	0,050	64,674	1	0,000***	0,302	0,497
	Kadın köyde erkek şehirde büyümüş	0,232	0,065	12,641	1	0,000***	0,104	0,360
	Erkek köyde kadın şehirde büyümüş	0,421	0,068	38,457	1	0,000***	0,288	0,554
	İkisi de köyde büyümüş	0 ^a			0			
Kadın daha dindar	0,219	0,055	16,111	1	0,000***	0,112	0,326	
Erkek daha dindar	0,233	0,056	17,343	1	0,000***	0,124	0,343	
Dindarlık seviyeleri aynı	0 ^a			0				

Not: Katsayılar * p < 0,05, ** p < 0,01 ve *** p < 0,001 seviyelerinde anlamlıdır.

Bu çalışmanın ele aldığı sosyokültürel farklılıklardan bir başkası eşler arasındaki dindarlık seviyeleridir. Tablo 3 ve Tablo 4'e baktığımızda erkek ya da kadın eşlerden birisinin diğerinden daha dindar olduğu durumlarda çatışma seviyesinin arttığı görülmektedir. Ancak kır-kent köken farkında olduğu gibi eşlerden hangi cinsiyet grubu daha dindarsa onlar ortalama olarak daha çok çatıştıklarını söylemektedir. Kadınların rapor ettiklerine göre kadınların eşlerinden daha dindar olması, erkeğin eşinden daha dindar olduğu durumlara göre, çatışma seviyesini daha fazla arttırmaktadır. Erkeklerin rapor ettiklerine göreyse erkekler daha dindarsa çatışma seviyesi daha çok artmaktadır. Genel olarak baktığımızda ise eşler arasında dindarlık farkı yoksa çatışma azalmaktadır.

Erkeğin ve kadının rapor ettikleri çatışma seviyelerini inceleyen her iki modele eşler arasındaki sosyodemografik ve sosyokültürel farklılıklardan ayrı olarak iki kontrol değişkeni eklenmiştir. Bunlar eşlerin sahip oldukları çocuk sayıları ve kaç yıldır evli olduklarıdır. Her iki değişken de modellere sayısal değişkenler olarak eklenmiştir. Tablo 3 ve Tablo 4'ün gösterdiğine göre çocuk sayısı arttıkça kadının da erkeğin de rapor ettikleri çatışma seviyesi artmaktadır. Bu daha çok çocuklu ailelerde çatışma seviyelerinin daha yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Ancak eşlerin evli kaldıkları süre arttığında kadının da erkeğin de rapor ettikleri çatışma seviyeleri düşmektedir. Yani yıllar geçtikçe daha uzun süre evli kalan çiftlerin yaşadıkları sorunlarda ortalama olarak bir azalma gözlenmektedir.

IV. Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada TAYA 2016 veri seti kullanılarak eşler arasındaki sosyodemografik ve sosyokültürel farklılıkların aralarında yaşadıkları sorunların sıklığını nasıl etkilediği çoklu analiz yöntemleri (*multivariate analysis*) kullanılarak incelenmiştir. Öncesinde ise eşler arasındaki farklılıklara ait betimleyici istatistikler sunulmuştur. Bu bul-

gulara göre Türkiye'de eşlerden erkek olanların genellikle kültürel sosyal statü bakımından daha üst olarak algılanabilecek durumlarda olduğu gözlemlenmiştir. Bunu genellikle eşlerden erkeklerin daha yüksek yaş, eğitim ve gelir seviyelerinde olmalarından yola çıkarak söylemek mümkündür. Bu araştırmanın öne çıkardığı benzer bulgulardan bir tanesi de eşlerin çalışma durumları kıyaslandığında görülmektedir. Sadece erkeğin çalıştığı eşler oran olarak sadece kadının çalıştığı eşlerden çok daha fazladır. Bu da bize Türkiye'de çoğunlukla erkeğin eve gelir getiren birey olduğunu göstermektedir. Eldeki verilere göre erkeklerin beyan ettikleri sağlık seviyeleri daha yüksektir. Kadınların erkeklere kıyasla ortalama olarak daha dindar oldukları görülmektedir. Genel olarak kadınlar ve erkekler arasındaki, özel olarak eşler arasındaki bu dindarlık farkının doğrudan cinsiyet farkından mı yoksa farklı eğitim ve çalışma durumu gibi faktörlerden mi kaynaklandığı başka çalışmaların konusudur.

Örneklemedeki bireylerin yarıya yakınının köy kökenli olduğu görülmektedir (Şekil 18). Bu eşlerin kır-kent kökeni ile ilgili kompozisyonuna da yansımaktadır. Eşlerin gözle görülür büyüklükteki bir kısmında her iki eş de köy kökenlidir. Sadece şehirlilerden oluşan eşler örneklemin sadece üçte birini teşkil etmektedir (Şekil 19).

İncelenen bütün değişkenler göz önüne alındığında ise eşlerin en çok benzeştiği alanların başında eğitim seviyesi ve dindarlığın geldiği görülmektedir. Bu da bireylerin evlenirken daha çok sosyokültürel denklige dikkat ettiklerini göstermektedir. Eşler daha çok farklı yaş, gelir ve çalışma durumu kategorilerinden olabilmekte ancak eğitim ve dindarlık söz konusu olduğunda kendileri ile benzer durumlarda olanlarla evlenmeyi tercih etmektedirler.

Bu çalışmanın bağımlı değişkeni olan çatışma seviyelerine baktığımızda ortalama olarak çatışma seviyelerinin oldukça düşük olduğu gö-

rılmaktadır. Bu düşük değerler mahremiyet duygusu ve sosyal kabul edilebilirlik ön yargısı (*social desirability bias*) dolayısı ile ortaya çıkmış olabilir. Zira aile ve eşler arası mahremiyet duygusunun güçlü olduğunu öngörebildiğimiz Türkiye’de eşlerin birbirleri ile yaşadıkları çatışmaları üçüncü şahıslara rahatlıkla olduğu gibi rapor etmeleri kolay olmayabilir. Mevzu bahis düşük değerlerden kaynaklanabilecek problemleri aşmak için bu çalışmada standart sapma aralıkları ile yeniden kodlama yoluna gidilmiştir. Ancak bundan sonra yapılacak araştırmalarda bu tür soruları eşlerin daha rahat ve mahremiyet endişesi yaşamadan doldurmalarını sağlayacak (tableten işaretleme veya tek başına doldurma gibi) yöntemler denenerek geliştirilmelidir.

Regresyon analizleri ile elde edilen nedensellik analizlerinde ise eşlerin yaş farkları dışında ele alınan bütün farklılıklarının çatışmayı bir şekilde etkilediği görülmektedir. Bu etkilerin en belirgin olanları ise dindarlıkta ve kır-kent köken farklarında görülmektedir. Eşler arasında dindarlık farkı oluştuğunda çatışma belirgin bir şekilde artmaktadır. Ancak kır-kent köken kompozisyonuna baktığımızda en yüksek çatışma bir farklılık alanında değil benzerlik alanında çıkmaktadır. Eşlerin ikisi de şehirli ise çatışma en yüksek seviyede gözlenmektedir. Benzerliğin diğer ucunda, yani eşlerin ikisinin de köy kökenli oldukları durumda çatışma en düşük seviyeye inmektedir. Bu durumda eşler arası çatışmanın daha çok şehirlilikle ilgili olduğu söylenebilir. Ancak elimizdeki verilere bakarak bunun doğrudan şehir yaşamı dinamikleri ile ilgili olduğu söylenemez çünkü TAYA 2016 veri setinde bilgi toplanan hanenin bulunduğu yerleşim biriminin kır mı kent mi olduğu bilgisi mevcut değildir. Bu durum, yakın zamanlarda yapılan yasal düzenlemeler sonucu ortaya çıkan resmî yerleşim birimi statülerindeki karmaşıklıktan kaynaklanıyor olabilir. Zira yeni düzenlemeler ile şehirlere yakın pek çok köy mahalle olarak şehir merkezlerine bağlanmıştır. Bu durumda daha sağlıklı bilgi

sunmak için TAYA ve benzeri araştırmalarda veri toplanan hanenin bulunduğu yerleşim yerinin nüfus büyüklüğünün veri setine eklenmesi daha sağlıklı bulgular elde edilmesinin yolunu açacaktır. Böyle bir değişkenin modellere eklenmesiyle ele alınan diğer değişkenlerin istatistiki anlamlılık seviyeleri ile katsayılarının değişmesi de mümkündür. Ancak elimizdeki çalışma şehirliliğin unsurlarından sayılabilecek eğitim seviyeleri ve çalışma durumu gibi faktörleri de kısmen ele aldığı için dolaylı olarak da şehirliliğin etkilerini bir dereceye kadar kontrol etmiş sayılabilir.

Dindarlık ve kır-kent köken farkı değişkenlerinin diğer değişkenlerden daha belirgin etkilerinin olması da eşlerin profillerinde sosyokültürel kompozisyonun yani değer tutumlarını etkileyen faktörlerin daha çok etkili olduğunu göstermektedir. Çatışma her ne kadar müşahhas maddi durumlar (çocuk bakımı, ev işleri vs.) gibi konularda ortaya çıksa bile eşlerin değer tutumları bu çatışmaların boyutunu etkilemektedir.

Çalışma durumunun da çatışmayı belirgin bir şekilde etkilediğini bulgulardan hareketle söylemek mümkündür. Eşlerin her ikisinin de çalışmadığı durumlarda çatışmanın düştüğü yukarıda belirtilmiştir. Bunun başlıca sebebi olarak eşlerin her ikisinin de emekli olması gösterilebilir ya da zaten sadece bir eşin çalışıp emekli olduğu çift grupları söz konusudur. Ancak buradan dolaylı olarak eşler emekli ise aynı zamanda daha uzun süredir evli oldukları için daha az sorun yaşanmaktadır çıkarımında bulunamayız. Çünkü modellerin her ikisinde de evlilik süresinin etkisi ayrı ayrı kontrol edilmekte ve bu bulgular da bize evlilik süresi arttıkça çatışmanın azaldığını göstermektedir. O zaman evlilik süresinden ayrı olarak çalışma durumunun ve öngördüğümüz gibi varsa emekliliğin bağımsız etkilerinin olduğu söylenebilir.

Eşlerden sadece erkeğin çalıştığı durumlarda çatışmanın en yüksek seviyede olmasının bir sebebi kadının ve erkeğin birbirlerinden beklediği şeylerin farklılaşması olabilir. Örneğin erkek çalıştığı için eşinden daha çok hizmet bekliyor olabilir ve bunun karşılığında eşinin taleplerini yersiz veya haksız bulabilir veya harcamalar ve ev ile ilgili diğer tasarruf ve işlerde eşinden daha çok şey bekleyebilir. Bunun karşısında kadından gelen talepler de kolayca çatışmaya dönebilir. Ayrıca, çalışan insanlar ile çalışmayanların sosyalleşme ortamlarının farklı olması ve değer yargılarının ve hayat tarzlarının farklılaşması dolayısıyla bu farklılıkların da çatışmayı yükseltmesi mümkündür. Bu sadece erkeğin çalışması durumunda en yüksek seviyeye çıkan çatışma seviyesini açıklamak için bir sebep olabilir. Ancak sadece kadının çalıştığı durumlarda da böyle bir etki beklenebilir ki, böyle bir etkiyi elimizdeki veriler, oluşturulan modellerde ortaya çıkarmaktadır. Sadece kadın çalışıyorsa çatışma seviyesi her iki eşin de çalışmadığı durumlara eşittir. Bu da belki de sadece erkeğin çalıştığı durumlarda yükselen çatışma seviyesini izah etmek için kullanılan birinci argüman ile ilgili olabilir yani geleneksel olarak eşinden daha çok hizmet ve itaat bekleyen erkekler bu beklentilerini sadece kendileri çalışıyorlarsa yükseltiyorlardır ve bu çatışmayı artırıyorlardır. Ancak sadece kadın çalışıyorsa erkeğin talep ve beklentileri ve bu beklentileri besleyen üstünlük ve hak etme duyguları azalıyor olabilir; bu da eşi ile yaşadığı çatışma seviyesini düşürebilir. Bu bulgular çatışmayı öncelikli olarak erkeğin cinsiyet rolleri algısının modere ettiği (etkilediği) anlamına gelebilir. Benzer bir bulgu Amerika’da yapılan bir çalışmada da (Minnotte vd., 2013) ortaya çıkmıştır. Bu araştırmaya göre iş-yaşam dengesi ile ilgili yaşanan sorunların çoğunlukla erkeklerin cinsiyet rolleri algılarından (*gender ideology*) kaynaklandığı gösterilmektedir.

Sadece erkeğin çalıştığı durumlar kadar olmasa da her iki eşin çalıştığı durumlarda da çatışma-

nın artıyor olması yine cinsiyet rolleri algılarındaki farklılıklar ve bunun yanında iş-yaşam dengesi ile ilgili zorluklardan kaynaklanıyor olabilir. Eğer kadın da çalışıyorsa onun da talepleri ve beklentileri artabilir veya erkeğin taleplerine karşı kendi hak ve beklentilerini gündeme getirebilir. Araştırmalar (Hochschild, 1989; Deutsch, 1999) her ne kadar gerekçeleri farklı olsa da iki eşin de çalıştığı çiftlerin evliliklerinde “eşitlik” üzerine hareket ettiklerini düşündüklerini göstermektedir. Bu eşitlik düşüncesi de çatışmayı destekliyor olabilir. Bununla beraber her iki eşin birlikte çalışması literatürde sıkça gündeme getirildiği gibi iş-yaşam dengesini olumsuz yönde etkileyebilir ve evlilikten memnuniyet ve eşler arasındaki çatışmayı artırabilir (Stevens vd., 2004; Saginak ve Saginak, 2005).

Çalışma durumundan bağımsız olarak geleneksel eş rollerini ve belki de erkeklerin otoritesini pekiştirdiği için erkeğin gelirinin daha fazla olduğu durumlarda çatışma azalmaktadır. Ancak benzer etkiyi kadınının daha yüksek gelire sahip olduğu durumlarda göremememiz erkeklerin bu durumda beklentilerini veya otorite ve beklentilerini sınırladıklarını düşündürebilir. Benzer konularda yapılacak nicel çalışmalar bu noktaların daha açık bir biçimde anlaşılmasını sağlayacaktır.

V. Sosyal Politika Önerileri

Araştırmanın bulguları, çift ve ailelere yönelik koruyucu, önleyici ve iyileştirici hizmetleri tasarlayan sosyal politikalara yol gösterebilir. Her ne kadar bu politikaların ayrıntılarını belirlemek için - araştırma önerileri bölümünde belirtildiği üzere - çift ilişkileri üzerine daha kapsamlı araştırmalara ihtiyaç duyulsa da, sunulan bulgular sosyal politikalar için önemli ipuçları sunmaktadır. Koruyucu ve önleyici hizmetler eğitim ve toplumu bilinçlendirme faaliyetleridir. İyileştirici hizmetler ise özelde çift ve ailelere sunulan danışmanlık hizmetlerini, genelde ise aile refahını artıracak tüm hizmet ve programları kapsamaktadır.

Araştırma bulgularına göre evlilik yılı arttıkça eşler arası çatışma azalmaktadır. Bu durum, evliliğin ilk yıllarında çatışmanın daha fazla olduğunu ve çiftlerin ilk yıllarda desteğe ihtiyacı olabileceğini göstermektedir. Çiftlere sunulan evlilik öncesi danışmanlık ve evliliğin ilk yıllarındaki danışmanlık hizmetleri yaygınlaştırılmalıdır.

Bulgulara göre sadece erkeğin çalıştığı ya da iki eşin de çalıştığı durumlarda eşler arası çatışma artmaktadır. Çalışma şartlarını iyileştiren, iş hayatındaki stresi azaltan her türlü sosyal politika düzenlemesi ve uygulaması, eşler arası ilişkileri de olumlu yönde etkileyebilir. İş yerlerinde istihdam edilen ruh sağlığı profesyonelleri, çalışanlara iş-ev hayatı dengesini nasıl daha sağlıklı şekilde kurabileceklerine dair danışmanlık verebilir. İş yerlerinde kurum psikoloğu ya da sosyal hizmet uzmanı çalıştırılması teşvik edilebilir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın bir çatı altında birleştiği bu yeni dönemde, iş hayatına yönelik politikaların aile refahını olumlu etkileyecek şekilde düzenlenmesi daha kolay olabilir.

Bulgulara göre çocuk sayısı arttıkça eşler arası çatışma artmaktadır. Bu nedenle çocuk sayısı fazla olan çiftlerin desteğe daha fazla ihtiyacı olduğu düşünülebilir. Çocuklu ailelerin desteklenmesi, ancak aileyi farklı sistemlerle çevrili bir sistem olarak ele alan bir yaklaşımla gerçekleştirilebilir. Aile sistemi kendi içerisinde ebeveynlere sunulan çeşitli danışmanlık, eğitim gibi hizmetlerle desteklenebilir. Çiftlere çocuk bakımı, ebeveynlik ve kardeşler arası ilişkileri düzenleme gibi konularda eğitimler sunulabilir. Çocuklu ailelerde çiftlerin aile içi ilişkileri düzenlemesini desteklemek amacıyla evlilik danışmanlığı/terapisine ek olarak aile danışmanlığı/terapisi hizmetleri de sunulmalıdır. Aile refahını artıracak her türlü sosyal politika düzenlemesi çocuklu ailelerin desteklenmesi anlamına gelecektir. Örneğin çocuklu ailelere yönelik kreş ve çocuk bakımı hizmetlerinin güçlendirilmesi, ço-

cuk ve gençlere yönelik eğitim, sosyal ve kültürel faaliyetler gibi hizmetlerin yaygınlaştırılması önemlidir.

Sonuç bölümünde açıklandığı gibi bazı durumlarda -örneğin sağlık durumundaki farklılaşmaların çatışmaya etkisi gibi- kadın ve erkeklerin raporlarındaki farklılaşma, erkeklerin çatışma durumlarını görmezden geldikleri ya da açığa vurmadıkları anlamına gelebilir. Bu düşük farkındalık ya da olumsuzlukların üstünü örtme eğilimi erkeklerde farklı olumsuzluklara sebep olabilir. Örneğin erkeklerin ruh sağlığı olumsuz etkileniyor olabilir ya da erkeğin iş hayatı, sosyal hayat gibi aile dışı sistemlerdeki işlevselliği olumsuz etkilenebilir. Erkeklerin ruh sağlığı sorunları ya da çift sorunlarında yardım almaya kadınlara göre daha kapalı oldukları bilinmektedir (Parnell ve Hammer, 2018). Toplumdaki erkeklik kurgusu ve güçlü erkek kurgusu da bu durumu etkileyen faktörler arasındadır. Bu nedenle erkeklerin eş ilişkileri ile ilgili bilinçlendirilmesi ve gerektiğinde çift çatışması durumunda yardım alabilmesine yönelik sosyal politikalar da düşünülmelidir. Millî eğitim bünyesinde lise yıllarından başlayarak Millî Eğitim Bakanlığı ve T.C. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (mülga T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı) ortaklığında eğitimler verilebilir. Özellikle evliliğin hemen öncesi dönemde bulunan üniversite çağındaki gençlere yönelik yaygın eğitim çalışmaları düzenlenebilir. Kamu spotlarında da çift çatışması durumunda profesyonel destek almanın ne anlama geldiği ve faydaları vurgulanabilir.

Bulgulara göre eşler arası çatışmayı artıran bazı durumlar vardır. Örneğin dindarlık düzeyleri arasındaki farklılıklar, eğitim düzeyindeki farklılıklar, eşlerin kırsal ya da kentsel alanlardan olma durumundaki farklılıklar eşler arası çatışmayı etkileyebilmektedir. Bu tür sosyokültürel farklılıkların olduğu eşlerin ve ailelerin zaman zaman desteğe ihtiyaç duydukları açıktır. Bu ne-

denle çiftlerin ve ailelerin farklı biçimlerde profesyonel destek alabilmelerinin yolunu açacak sosyal politika düzenlemeleri yapılmalıdır.

Burada önerilen çift ve aile danışmanlığı hizmetleri birey ve ailelere çeşitli kanallardan sunulabilir. Aile danışmanlığı hizmetlerinin sunumu yasal olarak ve T.C. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının (mülga T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı) idare ve denetiminde olduğundan, bu konuda bakanlık aktif olabilir. Çocuk Koruma Kanunu kapsamında, hakkında tedbir kararı alınan birey ve aileler için gerektiğinde dezavantajlı gruplar için danışmanlık hizmetleri Sosyal Hizmet Merkezleri tarafından sunulmaktadır. Bu hizmetin daha yaygın ve yoğun sunumu için merkezlerde çalışan aile ve çift danışmanlığı/terapisi eğitimi almış meslek elemanlarının sayısı artırılabilir. Çift ve aile terapisi danışmanlığı hizmetleri ülke sınırlarında yaşayan tüm bireyler için -geçici koruma ve uluslararası koruma statüsündeki yabancılar da dâhil olmak üzere- erişilebilir hale getirilmelidir. Aile Danışmanlığı hizmetleri bakanlık denetimindeki özel aile danışmanlığı merkezlerince de sunulabilmektedir. Ancak danışmanlık/terapi ücretleri oldukça yüksektir. Bu hizmetlerin ekonomik düzeyi ne olursa olsun tüm bireylerce alınabilmesi için çift ve aile danışmanlığı hizmetleri sigorta kapsamına alınabilir. Hem özel sigortalar, hem de SGK en azından yasal olarak belirlenecek belli sayıda seans ücretini ya da ücretin belli bir kısmını karşılamalıdır. Çift ve aile danışmanlığı hizmetleri il ve ilçe belediyelerince de sunulabilir. Nitekim İstanbul ve Ankara Büyükşehir Belediyelerine bağlı merkezlerde danışmanlık ve terapi hizmetleri başlamıştır. Bu hizmetler yaygınlaştırılmalı ve buralarda psikoloji, rehberlik ve psikolojik danışmanlık, sosyal hizmet ve sosyoloji mezunu olup T.C. Millî Eğitim Bakanlığı onaylı Aile ve Çift Danışmanlığı Sertifikası olan mezunlar aile danışmanı olarak istihdam edilebilir.

Çalışmanın öne çıkan bulgularından biri de din-

darlık farkının diğer farklılıklardan daha açık şekilde çatışmayı etkilediğidir. Dinin insanların hayatındaki yoğun etkisini aynı zamanda pek çok sorun için mülga oluncaya kadar Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Alo Fetva Hattı'nı aradıklarından da öğrenmekteyiz. Danışman ya da terapist desteğine mesafeli duran birey ve çiftler, vaiz ve vaizelerden daha kolay yardım almaktadır. Ancak vaiz ve vaizeler aile danışmanlığı formasyonuna sahip değildir. Bu durumlarda vaiz ve vaizeler uygun kurumlara yönlendirme yapabilmeleri için bilgilendirilmelidirler. Ayrıca din görevlilerine (imam, müftü vb.) de benzer sebeplerle danışılıp danışılmadığının da araştırılıp onlara da gerekli yönlendirme eğitimleri verilmelidir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın fetva hatlarında profesyonel aile danışmanları istihdam edilmeli, gerektiğinde gelen aramalar bu uzmanlara yönlendirilmelidir.

Çalışmada öne çıkan bir başka bulgu da kır-kent kökenine bağlı kompozisyonun çatışmayı etkilediği yönündedir. Ayrıca eşlerin pek çoğunun köy kökenli oldukları da araştırmanın betimleyici istatistiklerinde görülmüştür. Bu da şehirde yaşasalar ve şehirli hayat tarzı benimseseler de pek çok eş veya çiftin kır kökenli olabileceğini göstermektedir. Oysa aile danışmanlığı veren veya aile terapisi yapan pek çok uzman, danışanların bu arka planından ve kır-kent köken farkının eşler arası çatışmayı nasıl etkilediğinden yeterince haberdar olmayabilir. Türkiye gibi kırdan kente göçün yoğun olduğu bir toplumda kır-kent köken farklarının hatta eşlerin geldikleri yerlerin bölgesel farklılıkların eşler arası ilişkiyi nasıl etkilediği daha detaylı araştırılmalı ve bu çerçevede içerisinde yoğun bilgilendirme ve müdahale programları geliştirilmelidir.

VI. Öneriler

TAYA veri seti özellikle örneklem büyüklüğü ve ulusal çapta yapılmış bir araştırma olması niteliği ile oldukça özgün bir çalışmadır. TAYA veri seti kullanılarak yapılacak araştırmaların ulusla-

rarası literatürle ilişkisinin de yetkin bir şekilde kurulabilmesi için benzer çalışmalarda aile yapıları ve hanelerde yaşayan bireyler ve onların hayatları ile ilgili ne tür soruların sorulduğuna bakıp bundan sonra yapılacak TAYA araştırmalarına uygun görülenlerinin eklenmesi bu araştırmaları daha zengin hale getirecektir. Örneğin, eşler arası ilişkilerde uluslararası literatür çoğunlukla evlilik memnuniyeti üzerinde durmaktadır. TAYA araştırmasında bu çalışmada da kullanılan eşler arasında yaşanan sorunların ele alınması bir zenginliktir ancak bunun yanında evlilik memnuniyeti sorusunun olmaması bir kısıtlılık olarak görünmektedir. Ayrıca TAYA veri setinde bu çalışmada kullanılan metotlarla da çalışılabilecek, tartışma yaşandığında verilen tepkilerle ilgili veri zenginliği oluşturan sorular mevcuttur. Ancak özellikle sorun çözme stratejileri üzerine sorular eklenmelidir. Zira eşlerin tartışmada verdikleri tepki yaşadıkları sorunları nasıl çözmeye çalıştıklarını tam olarak yansıtmayabilir. Literatürde çiftlerin yaygın kullandığı sorun çözme stratejileri kategorize edilmiştir ve bu stratejilerin hangilerinin uzun vadede boşanma için risk teşkil ettiği boylamsal çalışmalarla ortaya koyulmuştur (Gottman, 1998). Hem çiftlerin sorun çözme stratejileri ortaya koyulabilir, hem de benzer boylamsal çalışmalarla hangi tarz çatışma ve sorun çözme becerileri kullanan çiftlerin boşandığının istatistikleri tutulabilir. Çift ve ailelere önleyici ve iyileştirici sorun çözme becerilerini öğreten program ve hizmetler tasarlanabilir. Bu konuların daha iyi araştırılması ve müdahale yöntemlerinin daha yetkin kurgulanabilmesi için sadece eşlere yönelik, benzerleri yurt dışında da uygulanan (Ör: *National Couples Survey*) araştırmalar yapılabilir.

Ayrıca nicel verilere dayalı olarak yapılan çalışmaların bulguları yukarıda örnekleri sunulduğu gibi tek başına eşler arasındaki çatışmanın tabiatını anlamaya yetmemektedir. Çatışmaları daha iyi anlamak için nitel veriler de önemlidir. Bu sebeple karma metotlu araştırmalar da yürütülmelidir.

VII. Kaynakça

- Call, V. R. A. ve Heaton, T. B. (1997). Religious Influence on Marital Stability. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 36(3), 382-392.
- Curun, F. (2006). *Yüklemeler, iletişim çatışmaları, cinsiyet ve cinsiyet rolü yönelimi ile evlilik doyumunu arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çağ, P. ve Yıldırım, İ. (2013). Evlilik doyumunu yordayan ilişkisel ve kişisel değişkenler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(39), 13-23.
- Çili, S. A., Kaya, N., Bodur, S., Özkan, İ. ve Kucur, R. (2004). Ev kadınlarında ve çalışan evli kadınlarda psikolojik belirtilerin karşılaştırılması. *Genel Tıp Dergisi*, 14, 1-5.
- David, P. ve Stafford, L. (2015). A Relational Approach to Religion and Spirituality in Marriage: The Role of Couples' Religious Communication in Marital Satisfaction. *Journal of Family Issues*, 36(2), 232-249.
- Deutsch, F. M. (1999). *Halving it all: How equally shared parenting works*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Fincham, F. D. (2003). Marital Conflict: Correlates, Structure, and Context. *Current Directions in Psychological Science*, 12(1), 23-27. <<https://doi.org/10.1111/1467-8721.01215>>
- Gottman, J. M. ve Notarius, C. I. (2002). Marital research in the 20th century and a research agenda for the 21st century. *Family Process*, 41, 159 – 197.
- Groot, W. ve Van Den Brink, H. M. (2002). Age and education differences in marriages and their effects on life satisfaction. *Journal of Happiness Studies*, 3, 153-165.
- Güven, N. ve Sevim, S. A. (2007). İlişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmalar ve algılanan problem çözme becerilerinin evlilik doyumunu yordama gücü. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(28), 49-61.
- Helms, H. M. ve Buehler, C. (2007). Marital quality and personal well being: A meta-analysis. *Journal of Marriage and Family*, 69, 576-593.
- Hochschild, A. (1989). *The second shift: Working parents and the revolution at home*. New York: Viking, Penguin.
- Hünler, O. S. ve Gençöz, T. (2003). Boyun eğici davranışlar ve evlilik doyumunu ilişkisi: Algılanan evlilik problemleri çözümünün rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 18(51), 99-108
- Kalmijn, M., Loeve, A., ve Manting, D. (2007). Income dynamics in couples and the dissolution of marriage and cohabitation. *Demography*, 4(1), 59-179.
- Kublay, D. ve Oktan, V. (2015). Evlilik Uyumu: Değer Tercihleri ve Öznel Mutluluk Açısından İncelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*. 5(44), 25-35.
- Minnotte, K. L., Minnotte, M. C. ve Pedersen, D. E. (2013). Marital Satisfaction among Dual-Earner Couples: Gender Ideologies and Family-to-Work Conflict. *Family Relations*, 62(4), 686-698. <<https://doi.org/10.1111/fare.12021>>

- Nahawat, S. S. ve Mathur, A. (1992). Marital adjustment and subjective well-being in Indianeducated housewives and working women. *The Journal of Psychology*, 127 (3), 353-358.
- Parnell, K. J., ve Hammer, J. H. (2018). Deciding on couple therapy: The role of masculinity in relationship help-seeking. *Psychology of Men & Masculinity*, 19(2), 212-222. <<http://dx.doi.org/10.1037/men0000098>>
- Pasch, L. A. ve Bradbury, T. N. (1998). Social support, conflict, and the development of marital dysfunction. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 66, 219-230.
- Rogers, S. J. (2004). Dollars, Dependency, and Divorce: Four Perspectives on the Role of Wives' Income. *Journal of Marriage and Family*, 66(1), 59-74. <<https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2004.00005.x>>
- Saginak, K. A. ve Saginak, M. A. (2005). Balancing Work and Family: Equity, Gender, and Marital Satisfaction. *The Family Journal*, 13(2), 162-166. <<https://doi.org/10.1177/1066480704273230>>
- Schoen, R., Rogers, S. ve Amato, P. (2006). Wives' employment and spouses' marital happiness assessing the direction of influence using longitudinal couple data. *Journal of Family Issues*, 27(4), 506-528
- Sezer, Ö. (2005). Kadınların uyum düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(23), 87-98.
- Stevens, D.P., Minnotte, K.L. ve Kiger, G. (2004). Differences in work-to-family and family to-work spillover among professional and nonprofessional workers. *Sociological Spectrum*. 24, 535-551.
- Tutarel-Kışlak, Ş. ve Çabukça, F. (2002). Empati ve Demografik Değişkenlerin Evlilik Uyumu ile İlişkisi. *Aile ve Toplum*. Yıl 5, 2(5) 35-41.
- Vaaler, M. L., Ellison, C. G., ve Powers, D. A. (2009). Religious Influences on the Risk of Marital Dissolution. *Journal of Marriage and Family*, 71(4), 917-934. <<https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2009.00644.x>>
- Wheeler, B. E. (2010). *Age Differences in Marriage: Exploring Predictors of Marital Quality in Husband-Older, Wife-Older, and Same-Age Marriages*. Masters Thesis, Brigham Young University, USA.
- Wheeler, L. A., Updegraff, K. A. ve Thayer, S. M. (2010). Conflict Resolution in Mexican-Origin Couples: Culture, Gender, and Marital Quality. *Journal of Marriage and Family*, 72, 991 – 1005, DOI:10.1111/j.1741-3737.2010.00744.x
- Winslow, S. (2011). Marital conflict and the duration of wives' income advantage. *International Journal of Sociology of the Family*, 37(2), 203-225
- Yıldırım, N. (2004). Türkiye'de boşanma ve sebepleri, *Bilig*, 28, 59-81.
- Yılmaz, A. (2001). Eşler Arasındaki uyum: Kuramsal yaklaşımlar ve görgül çalışmalar. *Aile ve Toplum Eğitim – Kültür ve Araştırma Dergisi*, 1(4), 49-59.

7.

**TÜRKİYE'DE AİLE OLMAK
İÇERİSİ VE DIŞARISI ARASINDA
AİLE İÇİ İLİŞKİLER**

Prof. Dr. Ferhat Kentel

TÜRKİYE’DE AİLE OLMAK İÇERİSİ VE DIŞARISI ARASINDA AİLE İÇİ İLİŞKİLER

Prof. Dr. Ferhat Kentel¹

I. Öz

Bu makalede T.C. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (mülga T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı) tarafından yürütülen *Türkiye Aile Yapısı Araştırmaları (TAYA)* temel alınarak Türkiye’de “aile ilişkilerinin yoğunluğunun analizi” amaçlanmıştır. Bunun için TAYA 2016 verilerine göre ileri istatistiksel analizler yapılmış; 2006 ve 2011 verileri de katılarak, farklı değişkenler arasındaki ilişkiler yorumlanmıştır. Buna göre, aile içindeki ilişkilerin yoğunluğu, sıklığı, kalitesi, aile tiplerine ve gelir durumuna göre boş zaman faaliyetleri, bu değişkenlerin eğitim ve gelir ile olan ilişkisi gibi genel bilgiler derlenmiştir. Bu bilgilere göre, “aile içindeki ilişkiler” sadece aile içindeki dinamiklere bağlı değildir ve aile dışarıyla kurmuş olduğu ilişkiye bağlı olarak şekillenir. Aileyi besleyen duygusal faaliyet, bireylerin asgari düzeyde ortak faaliyetler yapmalarına bağlıdır, ancak toplumdaki konumu zayıf ve dış dünya ile sınırlı ilişkisi olan ailelerin böyle bir beslenmeyi sağlayamadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, güvensizlik yaratan dış dünyaya karşı muhafazanın, uyumun, devamlılığın birimi olarak belirginleşirken aile aynı zamanda -‘geleneksel’ ya da ‘modern’- sabit bir öze sahip değildir; değişen toplumsal şartlara bağlı olarak değişir; farklı aile türleri ortaya çıkar. Son olarak makalede, yapılan analizlere dayanarak aileye dönük politika önerileri geliştirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Gündelik hayat, aile içi ilişkiler, ev dışı faaliyetler, tüketimcilik, duygusal yoğunluk, çoğul aileler.

II. Giriş

Bu makale Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından “Türkiye Aile Yapısı Araştırması” (TAYA) başlığı altında 2006, 2011 ve 2016 yılında yürütülen araştırmalar temel alarak Türkiye’de “aile ilişkilerinin yoğunluğunun analizi”ni yapmayı amaçlamaktadır. Buna göre, aile içindeki ilişkilerin yoğunluğu, sıklığı, kalitesi, aile tiplerine ve gelir durumuna göre boş zaman faaliyetleri, bu değişkenlerin eğitim ve gelir ile olan ilişkisi gibi genel bilgiler derlenmiştir. Ancak esas olarak “aile içindeki ilişkilerin” sadece aile içindeki dinamiklere bağlı olmadığı hipotezinden hareketle, ailenin dışarıyla kurmuş olduğu ilişki yoğunluğunun nasıl bir etkilenme süreci yaşadığı anlaşılmaya çalışılmıştır.

Bu amaca dönük olarak bu çalışma iki koldan bilgi derlemiştir. Bunlardan birinde 2016’da yapılan TAYA araştırmasının verilerine dayanarak ileri istatistiksel analizler yapılmış², diğerinde ise ileri istatistiksel analizlerin çerçevesine giremeyen kantitatif veriler kalitatif bir perspektiften yorumlanmıştır. Bu aşamada üç farklı dönemde yapılan araştırmaların içerdiği veriler betimleyici istatistikler ve çok yönlü karşılaştırmalarla ele alınarak genel veri seti içindeki anlamlar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

İki yönlü olarak yürütülen bu çalışma, sosyolojinin giderek kazandığı disiplinler arası yaklaşıma bağlı olarak ve “bilimci” çevreler tarafından metodolojik eleştirilere tâbi tutulacak olsa da, bizim burada uyguladığımız karma yöntem hayatın sosyolojik okumasının çok yönlü olması gerektiği iddiasına dayanmaktadır. Çünkü sosyal gerçeklikler karmaşıktır; özellikle kültür alanında yapılacak çalışmalar doğadaki gibi “bilimsel kanunlar” bulma iddiasından ziyade, çok zengin anlam dünyalarını ortaya çıkaracak bir yorumlama çabası içermek zorundadır. Ayrıca belli bir alanda “politika inşa etmek/önermek” niyeti söz

¹*İstanbul Şehir Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ferhatkentel@sehir.edu.tr*

²*Bu çalışmada yer alan ileri istatistiksel analizler konusunda, yoğun programına rağmen verdiği destek için meslektaşım Dr. Zübeyir Nişancı’ya şükranlarımı sunarım.*

konusu olduğunda, tek bir perspektiften elde edilen bulguların çok sınırlı ve eksik olacağı açıktır. Kuşkusuz toplumsal hayatın karmaşıklığını bütünüyle anlamak hiçbir zaman mümkün değildir. Her araştırma ve her araştırma yöntemi bu karmaşıklığın sadece bir cephesine ışık tutmak gibi mütevazı bir amaç taşır ve iyi yapıldığı takdirde, bu türden araştırmaların saygınlığına ve meşruiyetine ilişkin kuşku yoktur. Bu tür araştırmaların taşıdığı niyet şudur: Birbirinden farklı alanlarda, spesifik konularda inşa edilmiş araştırmaların birbirleriyle konuşmaları hâlinde gerçekliğe biraz daha yaklaşılabilecektir. Ancak yapılan araştırmadan, doğrudan bir politika inşasına yönelik olarak bilgi derlenmek isteniyorsa, bu araştırmanın dar bir teknik çerçevede kalması ve bu dar açılı araştırmaya ayrıntılı politikalar söyletmek düşünülemez. Hayatın karmaşıklığının sadece bir cephesine ve sadece tek bir aletle bakıldığı zaman bu ancak karanlıkta bir fil tarifine benzer. Tek bir uzmanlık alanından bakılan gerçeklik ancak o uzmanlık alanının eksik ve tek cepheli ezberleri içine hapsolür. Bu nedenle, Türkiye’de derin ve sancılı değişim ve dönüşümlere sahne olan, aynı zamanda farklı siyasal ve kültürel akım ve hareketlerin oldukça ideolojik hamlelerine maruz kalan “aile”yi anlamak çok yönlü olmak zorundadır. Kuşkusuz elinizdeki bu çalışma da bu çok yönlülüğü tam anlamıyla gerçekleştirme iddiasında değildir. Bu en azından üç farklı dönemde üretilmiş ve sadece (bazıları oldukça sorunlu olan) kantitatif veri setleriyle mümkün değildir. Ancak tek bir yöntemle elde edilmiş bilginin kendinden menkul mutlaklığı yerine, çeşitlendirebildiği düşünme yolları ve ulaşabildiği anlamlarla, aile hakkında karmaşıklık ve iç içe geçmiş anlamlar üzerine farkındalık üretmek gibi mütevazı bir özelliğe sahiptir.

Öncelikle, bu makale için yukarıda sözü edilen araştırmalara dayanarak daha önce yapılan değerlendirmelere göre, bazı kalkış noktalarının altı çizilebilir. Bu değerlendirmelere göre, Türkiye’de aile yapısındaki somut değişimle-

rin başında “çekirdekleşme” gelmekte; “geniş aile” yapısında, özellikle “ataerkil geniş aile yapısında çözülme” eğilimi devam etmektedir. Çekirdek aileler içinde çocuksuz ailelerin payı artmaktadır. Bu eğilimin yanı sıra, boşanma hızlarının artmasına bağlı olarak, “dağılmış aile”, “tek kişilik aile” ve “tek ebeveynli aile” yapıları yaygınlaşmaktadır. Ayrıca, “geçici geniş aile” yapılarında da hızlı bir artış gözlenmektedir (Koç, 2013). 2000’li yıllarla birlikte gözlemlenen bütün bu değişim sürecine dair, 1978 yılında çekirdek aile içinde çocuksuz çekirdek ailenin %14 olan payının, 2011 yılında %24’e ulaşması çarpıcı bir örnek olarak verilebilir (Koç, 2013: 50).

İsmet Koç’un sunduğu verilere baktığımızda, bu eğilimin devam edeceği anlaşılmaktadır. Yapılan projeksiyona göre, 2023 yılında çekirdek ailenin %69; geniş ailenin %7; dağılmış ailenin ise %24 oranlarına sahip olacağı öngörülmektedir (Koç, 2013: 52).

Öte yandan bu veriler, aileye ilişkin sürdürülen genel kamu politikalarının yetersizliğine işaret etmektedir. Gerek Anayasa’da, gerek Kalkınma Planlarında dile getirilen ve aileye verilen özel öneme rağmen aileler küçülmekte, boşanmalar artmakta ve parçalanmaktadır. Bu makalenin temel iddiası da bizzat burada, yani verilen öneme rağmen ailenin istenilen güçlü kurum özelliğine sahip olamamasında ortaya çıkan paradoksta yatmaktadır. Kanımızca bu paradoksu ortaya çıkaran sorun, kamu politikalarına göre, aile güçlendirilirse, toplumun güçleneceğine dair olan varsayımdır.

İsmet Koç’tan aktarırsak, “2014-2018 dönemi için hazırlanan *10. Kalkınma Planı*’nda ‘toplumun çekirdeğini oluşturan, bireyleri ve toplumu bir arada tutan aile kurumu, hoşgörü, sevgi ve karşılıklı anlayış çerçevesinde yetişen bireyler, ‘güçlü toplum olmanın temel esasıdır’ denilmektedir; ailenin ‘toplumsal yapının ve dayanışmanın güçlendirilmesi için ‘kritik bir öneme sahip’ ol-

duğu vurgulanmaktadır” (abç.) (Koç, 2013: 52). Bu ifadelerin temelinde yatan düşüncede kalkış noktası ya da “temel esas” ailedir ve güçlü ve dayanışmacı toplum için “kritik öneme sahip” ailenin güçlendirilmesi gerekmektedir.

Kuşkusuz aileye verilecek destek ya da ailenin iyileştirilmesi toplumun da iyileşmesi için önemli bir girdi oluşturacaktır. Ancak bu, toplumun güçlenmesi için gereken sayısız önlemin arasında sadece bir boyuttur. Fakat bunun tersi daha çok geçerlidir. Aileler, toplumun diğer alanlarında sağlanacak iyileşmelerin, kronik ya da dö-nemsel olarak ortaya çıkacak sorunların etkisine her zaman açıktır. Yapılan yasal düzenlemelerin aileler üzerinde, örneğin boşanmaları artırıcı ya da azaltıcı etki yaptığını düşünmek de yanıl-tıcı olacaktır. Örneğin 2012 yılında, sivil toplum faaliyetleri ve kadın kuruluşlarının çabaları so-nunda çıkarılan 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesi Yasası’nın, çeşitli basın organlarında dile getirildiği gibi bo-şanmaları artırdığı yönündeki iddia temel olarak ideolojik bir söylemdir. Kadına yönelik şiddete karşı önlemler geliştirmeye, dolayısıyla kadını korumaya çalışan bu yasa, kuşkusuz şiddet uy-gulayan erkekleri, şiddet gören kadınlardan uzak tutma önlemini getirmektedir. Ancak bazı basın organları tarafından “Türk aile yapısına dikkat edilmeden” hazırlandığı, “kadınlara çok fazla haklar verdiği”, şiddet gösteren erkeği “mağdur ettiği” söylenen bu yasa, “yuva yıkan bir yasa” (Aktaran: Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği, <http://www.kadinininsanhaklari.org>) değildir. Ancak boşanmak niyetinde olmayan çiftleri boşanmaya iten, boşanmayı teşvik edici bir kanun olmaktan çok; sevgi ve saygı ilişkisi-nin onarılmaz bir şekilde yıprandığı, mutluluk-tan çok, mutsuzluk üreten, sadece görüntüde “aile” olan bir birlikteliğin, ya da aslında bir kriz hâlinin kadını koruyacak şekilde çözüme kavuş-turulmasının kapısını aralamaktadır. Bu hâliyle söz konusu yasa, sadece şiddetin üstünün örtül-düğü bir sosyal durumu “görünür” kılmaktadır.

Kaldı ki, Türkiye’deki kadına yönelik şiddete karşı oldukça ileri denilebilecek bir önlem ol-masına rağmen 6284 sayılı Yasa şiddet mesele-sini çözmekten henüz çok uzaktır. Çünkü şiddeti kanunların, kararnamelerin, yönetmeliklerin durduramayacağı çok açıktır; çünkü şiddeti bes-leyen faktörler arasında geleneklerden gelen ata-erkil yapılar veya bizzat bu yapıların çözülüyor olmasının getirdiği kimlik krizleri, kentleşme ve kültürel adaptasyon sorunları, siyasal gerilimler ve ekonomik sorunlar ya da bu sorunların kişiler üzerinde yığıldığı dolaylı psikolojik sorunlar bu-lunmaktadır.

Kısacası, aileler ve aileyi oluşturan bireyler iş, okul, komşular, yakın ve uzak akrabalar, top-lumsal sınıflar, kültürel referans grupları, siya-set, medya, TV programları, internet, sosyal medya gibi çok çeşitli kümelerin kesişim alan-larında bulunmaktadır ve bu hiçbir zaman mut-lak olarak aynı kesişim alanı değildir. Her aile ve ailenin farklı bireyleri bir yanlarıyla aileden beslenseler ve sosyalleşseler de, aynı anda aile dışında beslenme ve sosyalleşme kanallarına sahiptirler. Bu nedenle aile içindeki ilişkilerin yoğunluğunu anlamak iki yönlü bir çabayı, yani hem içeriden hem de dışarıdan anlama çabasını gerekli kılmaktadır. TAYA verilerine dayanarak daha önce yapılan değerlendirmelerde (TAYA, 2013) ailelerin içinde ortaya çıkan eğilimlerin ele alındığı göz önünde tutularak, bu makalede özellikle ailelerin dışarıyla olan ilişkilerine dair verilerin ışığında aile içi ilişkilerin yoğunluğu analiz edilmeye çalışılacaktır.

III. Kuramsal Arka Plan ve Literatür

Aile sosyolojisi alanında ailenin tanımına dair kuramlarda uzun zaman modernleşmeci para-digmanın yansımaları hâkim oldu. Aile çoğun-lukla toplumsal kurgunun ve kuruluşun gerçek-leşmesinde âdeta bir belkemiği işlevine sahip bir sosyal kurum gibi görüldü. Bu işleve bağlı olarak aile, bireyleri belli bir tarzda bir araya ge-tiren, onların işbirliği yapmalarını sağlayan, ço-

cukları yetiştiren; kan bağına, evliliğe dayanan, akrabalık üreten bir toplumsal bağın kurumu olarak kabul edildi. Bu tanım incelendiği zaman, işlevselci yaklaşıma göre, oldukça uzun bir işlev listesi oluşturmak mümkün görünmektedir. Ancak genel kabul gören yaklaşıma göre, ailenin sosyalleşme, cinsel aktivitenin regülasyonu, sosyal konum, meşruiyet, nüfusa kayıt, maddi ve duygusal güvenlik gibi temel birtakım işlevleri icra ettiği söylenebilir (Macionis, Plummer, 2008: 583).

Farklı sosyolojik ekollere ait farklı tanımların da devreye girdiğini akılda tutmak gerekir. Örneğin çatışmacı yaklaşıma göre, aile mülkiyet ve mirası, dolayısıyla varolan sınıfsal güç ilişkilerini koruyan bir üstyapı kurumudur (Engels, 2010; Bukodi ve Goldthorpe, 2012).

Geniş bir yelpazede nüanslara sahip olsa da, feminist yaklaşıma göre, aile en temelde kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizliği yeniden üreten bir kurum olarak görülürken (Butler, 1999; Irigaray, 1997; Smith, 2001; Beauvoir, 1997, Walby, 1990), mikro sosyolojik yaklaşıma göre, aile sürekli “oluş” hâlinde olan, bireylerin “yaptıkları”, “işledikleri”, yeniden anlam verdikleri, “gerçekleştirdikleri” bir pratikler bütünüdür. (Berger, 1977; Certeau, 1984; Duben ve Behar, 1991).

Kuşkusuz, aile kurumu ya da aile pratikleri, değişen ve farklılaşan toplumsal yapılara bağlı olarak değişiyor ve çeşitleniyor. Bu nedenle, ailenin tek bir tanımından bahsetmek yerine, farklı aile yapılarının olduğunu vurgulamak gerekiyor. En genel ifadeyle “geleneksel” olarak nitelendirilebilecek ailelerin yerine ya da onların yanı sıra geleneksel olmayan bağlar içeren aile mefhumu da toplumsal hayatın içine giriyor. “Akrabalık” temelli aile ilişkileri yerine, “tercih aileleri” olarak nitelendirilebilecek ailelerden ya da yasal bağı ya da kan bağı olsun olmasın, aynı bütünü parçası hisseden bireylerden oluşan aileler de tanımlar dünyasına giriyor (Weston, 1991).

Mikro pratikler ya da gündelik hayat sosyolojisi perspektifinden bakıldığında, aile statik bir birim olmaktan ziyade, belli işleri yaparak sürekli “inşa olan” bir kurum olarak nitelendirilebilir. Buna göre, aile, beslenme, ev işleri, akrabalık ilişkilerinin devamının sağlanması, tüketim faaliyetleri, şefkat ilişkileri gibi sürekli olarak gözetilen, bu “işlerin” az veya çok başarıldığı (Carrington, 1999: 5), dolayısıyla birbirlerini az veya çok seven, daha güçlü veya daha zayıf bir şekilde birbirlerini kollayan, birbirlerine itina gösteren insanlardan oluşan birlikteliklerdir.

Aileyi içine girilen sabit bir kurum, pratikleriyle anlayan yaklaşımların içine, formel ya da yasal evlilik bağlarından çok, “mahremiyet” ilişkisini öne çıkaran; “akışkan ama tesadüfi olmayan ilişkiler seti” olarak gören tanımlar da dâhil edilebilir. Bu yaklaşıma göre, aile ev işlerini ya da çocuk bakımını yapmak, anne ya da çocuk vb. olmak, cinsel ilişki gibi pratikleri içerir. TV seyretmek, akşam yemeğinde buluşmak gibi hem ayrıntı görünen hem de sık tekrarlanan pratikler iç içe geçişler, düzenlilikler ve akışkanlıklar hâlinde seyreder (Morgan, 1999: 17-18). Her ne kadar mahremiyet boyutu taşısa da, aile bireylerinin biyografisi toplumla ilişki hâlinindedir. Bir yanda aile içindeki farklı pozisyonlar (anneler, babalar, çocuklar...) arasında kopan, güçlenen ya da yenilenen ilişkiler sürer. Diğer yandan ise bu ilişkilere akrabalık bakımından yakın ama fiziksel olarak her zaman mevcut olmayan ilişkiler (dedeler, anneanneler, kayınvalideler...) ya da akrabalık bakımından uzak ama bazen fiziksel olarak akrabadan da yakın ilişkiler (arkadaşlar, düzenli ziyaretçiler...) eklenir.

İçinde bulunduğumuz zaman diliminde ortaya çıkan farklılaşmış aile yapılarını “postmodern aile” olarak gören dikkat çekici yaklaşımlar da vardır. Buna göre, ideal-tipler ya da hâkim örüntüler olarak nasıl geleneksel geniş aileler modern çekirdek ailelere dönüştüyse, geçtiğimiz yüzyılın ideal aile tipi olarak çekirdek aileler de dö-

nüşmektedir. Ancak daha önceki dönüşümlerden farklı olarak şimdi ortaya çıkan durum “yeni bir aile modeli” ya da “yeni bir aşama” değildir. Söz konusu olan, daha çok mantuki ilerleme aşamalarına olan inancın kırılmasıdır. Postmodern aile hem “deneysel”, hem de “nostaljik” bir boyut içermektedir (Stacey, 1996: 8). Bir bakıma hem yeni usuller, yeni pratikler ve alışkanlıklar üretir, hem de geçmişten gelen “sıcak yuva” arzusunu taşır. Bu hâliyle yeni aile(ler), aile içi ilişkilerde hem demokratik bir ortam yaratan hem de güven arayışını besleyen, ya da başka bir ifadeyle, hem özgürlük hem de güveni bir arada tutmaya çalışan yapılardır. Bu hâliyle özgürlük ve eşitlikle birlikte çok sayıda yerleşik kalıpların kırılması sebebiyle şiddet de üreten ailelerdir.

Ailelerin sosyolojik incelemesine ilişkin olarak önemli tartışma alanlarından biri geleneksel, geniş ya da çekirdek ailelerin yerine ya da yanı sıra dağılmış, parçalanmış, tek ebeveynli aileler bağlamında boşanma meselesinin merkezi bir öneme sahip olmasıdır. Bu konuda altını çok kesin çizgilerle çizmemek kaydıyla, boşanmaların ailenin başarısızlığına işaret etmekten çok, yaşam süreleri ile ilişkili olduğuna dikkat çeken yaklaşımları da aklımızda tutabiliriz. Buna göre, aslında geçen yüzyıllara kıyasla evliliklerin kısalması çok da söz konusu değildir; evli kalma süreleri geçtiğimiz yüzyılda da kısaydı, o zaman insanlar tek evlilik formunda yaşıyor ancak daha erken ölüyorlardı (Kain, 1990).

Dolayısıyla, bugün boşanmaların yüksek oranlarda seyrediyor olmasını klasik (geleneksel/modern) aile yapılarının krize girmesi olarak okumaktan çok, toplumların yaşadığı genel bir dönüşümün işaretlerinden biri olarak da görebiliriz. Kadınlar artık daha çok kendi ayaklarının üzerinde durma mücadelesi verirken aynı zamanda, erkeklerin de, çok daha akışkan bir dünyada sosyal ve kültürel olarak daha tatmin edici ilişkiler aradıklarını söyleyebiliriz. Bu durumda, boşanma olgusunu aile kurumuna bir tehdit ol-

maktan çok, toplumun yanı sıra, bizzat ailenin de değişmekte olduğuna, yeni bir (ya da birçok) aile tipinin ortaya çıkmakta olduğuna dair bir işaret olarak görebiliriz. Başka bir ifadeyle, en azından, tek tip olmayan hayatlar altında, arzu edilse de, tek tip bir aile de mümkün değildir; çok farklılaşmış aile tipleri söz konusudur.

“Erkekler ve kadınlar arasında uzun ve acı bir savaş olması muhtemel bir geçiş döneminde” olduğumuzu vurgulayan Beck ve Beck-Gernsheim da bu “yeni hal”in altını çizerler: “... ailenin, evliliğin, ebeveyn hallerinin, cinselliğin ya da sevginin ne anlama geldiğini, ne olması gerektiğini ya da ne olabileceğini kesin bir biçimde dile getirmek artık mümkün değildir; bunlar daha ziyade bireyden bireye ve ilişkilerden ilişkilere uzanan bir yelpazede, özlerinde, istisnalarında, normlarında ve ahlâklarında farklılık gösterirler.” (1995: 5)

Geniş bir yelpazede söz konusu olan farklılaşmanın yanı sıra, ailenin zaman içindeki değişimini, hem içeriden hem de dışarıdan değiştiğini, dolayısıyla hem içeriden hem de dışarıdan kurulan bir kurum olduğunu akılda tutmak gerekir. Türkiye’de aile yapısının dönüşümü sürecinde etkili olan üç önemli gelişmeyi ifade eden Koç’a göre, bunlardan birincisi ailenin oluşumunda etkili olan dış faktörlerdir. Bu, “kendisini kentleşme, ekonomik yaşamda sanayi ve hizmet sektörlerinin ön plana çıkması, kadının ücretli istihdam sürecine dâhil olması, kişi başına düşen gelirin artması olarak hissettiren sosyoekonomik değişim”dir (Koç, 2013: 48).

Ancak değişimi içeriden de tetikleyen ikinci bir süreç söz konusudur. Bu, “ilk evlilik yaşının yükselmesi, evlilik içi doğurganlık kontrolünün artması, ilk çocuğa sahip olma yaşının yükselmesi, doğurganlık seviyesinin iki çocukla sınırlanması, ideal çocuk sayısı ile sahip olunan çocuk sayısı arasındaki makasın daralması, boşanma hızlarının artması ve doğumda yaşam

beklentisinin artması ile ortaya çıkan demografik dönüşüm”dür.

Son olarak toplumun her katmanını, dolayısıyla aileyi de doğrudan etkileyen bir değişim gerçekleşmektedir. Bu da “aile yapısının değişiminde bu yapısal faktörler kadar etkili olduğu düşünülen ve yapısal faktörlerin dönüşümünde de önemli rol oynayan zihniyet değişimi ya da dünsel değişimdir.” (Koç, 2013: 48)

Buna karşılık, daha önceki TAYA çalışmalarında dile getirilmiş, Çiğdem Kağıtçıbaşı tarafından modellenmiş ve kültüralist olarak nitelendirilebilecek bir yaklaşıma burada değinmek faydalı olabilir. Kağıtçıbaşı, “kültürel ilişkisellik” olarak kavramlaştırdığı model uyarınca, Türkiye’de aile ve akrabalar arasında karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin, kentleşme ve sanayileşmeyle yerini bağımsızlık ilkelerine dayanan ilişkilere bıraktığına ilişkin Batı kaynaklı görüşlere karşı çıkar. Kağıtçıbaşı’ya göre, Türkiye’de, ailelerin olanakları arttığında bile Batı’dakinin aksine, kuşaklar arasında maddi bağımsızlık gerçekleşirken aile üyeleri arasında duygusal bağımlılık ilişkileri güçlü olarak sürmektedir (Aktaran: Özbay, 2013: 59).

Türkiye’de ailelerde “duygusal bağımlılık ilişkileri”nin devam ettiğine dair tespit bir doğruluk payı bulursa da, bunun sebepleri “kültürel” alanın yapısallığına bırakılmaktadır. Oysa bu türden bir kültürel sonuç çıkmasının arkasında kuşkusuz toplumda var olan çok çeşitli siyasal, sosyal, ekonomik, dinsel güven/güvensizlik ilişkileri yatmaktadır. Bunda Osmanlı’dan tevarüs eden cemaatçi yapıların, Cumhuriyet’in vatan-daşlık politikalarıyla birlikte bir yandan çözümlenirken aynı anda yeni formlar altında yeniden üretilmesinin payı mevcuttur. Aile, tedirginlik yaratan radikal değişim sürecinde ve korku yaratan gerilimli siyasal atmosferde bir sığınma havzası olarak devreye girmektedir (Kentel, Ahıska, Fırat, 2007). Kaldı ki, Türkiye’deki mo-

dernleşme süreçleri, bütün ülkelerde olduğu gibi kendine özgü yollar izlese de, en genel olarak kültürel örüntüleri erozyona uğratmakta, kültürel dayanışma ve cemaat ağları yerini, modern hayatın ve kentlerin yeni bireyselleşmiş formlarına bırakmaktadır.

Gene aynı TAYA çalışması içinde makalesi bulunan Ayşe İdil Aybars’a göre, ailenin sosyal faaliyetleri hakkında izlediklerimiz, sadece bireylerin boş zaman faaliyetleri değildir; bu faaliyetler (ya da eksiklikleri) toplumdaki eşitsizlik ve dışlanma döngüsüne dair de çok önemli bir fikir verir. Türkiye’de dezavantajlı kesimlerin gelir dağılımı eşitsizliğinden kaynaklanan gelir yoksulluğunun yanı sıra ciddi bir toplumsal katılım sorunuyla da karşı karşıya olduğu anlaşılmaktadır (Aybars, 2013). Başka bir ifadeyle, ailenin sahip olduğu maddi ve çevresel koşulların, ailenin bütünlüğünde ve kültürel olarak yeniden üretiminde doğrudan etki yaptığı söylenebilir.

Sonuç olarak aktarılan bu tartışmalar ışığında ve Peter Berger’in klasik olmuş makalesinde belirttiği gibi kesinlik içeren bir aile yapısı ve tanımından ziyade, bireylerin farklı toplumsal koşullarda, içine girdiği ve yorumladığı, dolayısıyla sürekli “olmakta olan” ya da “yapılan” ailelerden (Berger, 1977) bahsedilmesi gerektiğini söyleyebiliriz. Buna ek olarak gene gündelik hayat sosyolojisine atıfla, aile bireylerinin hayatta kalmak, yaşamak, daha iyi yaşamak için var olan toplumsal yapılar ve aile yapıları içinde taktiklerle sürekli yeni “aile stratejileri” ürettiği ifade edilebilir (Certeau, 1984).

En nihayetinde, ailelerin yapısı ve dönüşümüne ilişkin makro bir boyut getiren bu kuramsal tartışmalar eşliğinde, bu makalenin temel sorunsalını şu şekilde formüle edebiliriz: Türkiye’de ailelerin dönüşümünü ve yaşadıkları sorunları etkileyen dinamikler sadece aile içinden kaynaklanmamaktadır. Bu değişim ve sorunlar temel olarak toplumun yaşadığı dönüşüme, başka

bir ifadeyle ailenin bu değişen toplumla kurmuş olduğu ilişkilere bağlıdır ve bu yüzden tek tip bir aile oluşumundan bahsetmek mümkün değildir. Kuşkusuz, bu türden bir sorunsallaştırmayı tam anlamıyla açmak için çok ayrıntılı kantitatif ve kalitatif araştırmalar, örneğin hukuk sisteminin ve yargı pratiklerinin; zaman içinde olumlu ekonomik göstergelerin ve krizlerin; umut veren siyasal konjonktür ve gerilimlerin, mekânsal imkân ve düzenlemelerin ya da yeni teknolojik gelişmelerin vb. aile üzerindeki etkilerini incelemek gerekir. Burada, söz konusu etkileşimin varlığı ve önemi unutulmadan, TAYA araştırmaları vasıtasıyla üretilen veriler eşliğinde sorular sorulacak ve bu sorulara cevap verilmeye çalışılacaktır. Bu soruları şu şekilde formüle edebiliriz:

Yemek, ziyaret, alışveriş, kültürel tüketim gibi birlikte yapılan faaliyetlerin ailedeki yeri nedir? Belli tür faaliyetleri yapanlar aynı zamanda başka hangi faaliyetleri yapmaktadırlar? Bu faaliyetleri yapmanın ya da yapmamanın / yapmamanın ailenin niteliğine dair ürettiği bir bilgi mevcut mudur? Ailenin / hanenin büyüklüğü, çekirdek, geniş ya da dağılmış olması, okula giden çocuklar, çalışan bireyler ya da ekonomik gücü ile bu faaliyetler arasında bir ilişki bulunmakta mıdır? Aileler bu faaliyetlerle birlikte nasıl farklılaşmaktadır?

IV. Metodolojik Yaklaşım

İçinde bulunduğumuz yüzyıl ve dünyada yaşadığımız sosyal, kültürel, ekonomik ya da siyasal süreçler refleksif bir biçimde çok farklı coğrafyaları, çok farklı “gelişme düzeylerini” de etkilemektedir. Artık sadece geleneksel olan bir toplumdan bahsetmek mümkün değildir; bu toplumlar küresel dinamiklerin etkisi altındadır. Aynı şekilde sadece modern, sanayi sonrası toplumlardan da bahsetmek mümkün değildir; bu toplumlar da kendi ya da başkalarının gelenekleriyle yeni karşılaşmalar yaşamaktadırlar.

İşte yaşanan bu karşılaşmalar, hayatın her alanında var olan kurumları da değiştirmekte ve çoğu zaman içlerini boşaltmakta; Ulrich Beck’in deyimleriyle “zombi” -adı var kendisi yok ya da adı var içi başka bir niteliğe dönüşmüş- kurumlara (Beck, 1995: 40) dönüştürmektedir. Bu değişimin bir yansıması da, Türkiye de dâhil olmak üzere, aile kurumunda karşımıza çıkmaktadır. Örneğin erkekleri işte, kadınları evde konumlayan, erkek ve kadınlar arasındaki keskin işbölümüne göre ortaya çıkmış kurumlar ve pratikler değişmektedir. Büyük ölçüde, toplumsal hayatın her alanında bireylerin, toplumsal grupların verdikleri mücadelelerle refleksif bir şekilde ortaya çıkan bu değişime paralel olarak toplumsal hayata daha çok katılan kadınlar da bizzat bu değişimin parçasıdır. Evlerin mimarisinden, özellikle mutfakların büyümesinden başlayıp, şehir planlama zihniyetlerine, üretimden tüketim kalıplarına, iş ortamlarından okul ve eğitime kadar uzanan bir yelpazede yaşanan değişimin aile üzerinde de etkilerinin olması kaçınılmazdır. İşte, aşağıda bu değişime bağlı olarak ortaya çıkan aile içi ilişkilerin 2016 verilerine göre ileri istatistiksel analizi ve bu analizin yanı sıra, 2006 ve 2011 verilerini de göz önüne kattığımız, farklı değişkenler arasındaki ilişkileri yorumlayan analizler yer almaktadır.

A. Bağımlı Değişkenler: Ailelerin Birlikte Yaptıkları Faaliyet Türlerinin Sıklığı

Bu araştırmanın bağımlı değişkeni ailelerin birlikte yaptıkları faaliyetlerin sıklığıdır. TAYA 2016 veri setinde ailelerin birlikte yaptıkları 16 ayrı faaliyet türünün sıklığına ilişkin bilgi mevcuttur. Bu 16 faaliyet türü şunlardır:

1. Hafta içi sabah kahvaltısı yapmak
2. Hafta içi öğle yemeği yemek
3. Hafta içi akşam yemeği yemek
4. Hafta sonu sabah kahvaltısı yapmak
5. Hafta sonu öğle yemeği yemek
6. Hafta sonu akşam yemeği yemek
7. Akraba ziyareti yapmak

8. Komşu ziyareti yapmak
9. Arkadaş ziyareti yapmak
10. Dışarıda yemeğe gitmek
11. Pikniğe gitmek
12. Sinemaya gitmek
13. Tiyatroya gitmek
14. Alışverişe gitmek
15. Birlikte TV izlemek
16. Tatile gitmek

TAYA veri setinde yukarıda listesi sunulan 16 faaliyet türünün aileler tarafından hangi sıklıkla yapıldığı sorulmuştur. Cevap kategorileri de şunlardan oluşmaktadır: 1) Hiçbir zaman, 2) Nadiren, 3) Bazen, 4) Sıklıkla ve 5) Her zaman.

Bu araştırma kapsamında yukarıda sunulan 16 faaliyet türünün her birini ayrı ayrı bağımlı değişkenler olarak çok değişkenli analizlerde kullanılarak gereksiz tekrardan kaçınmak için faktör analizi ile kendi aralarında benzerlik gösterenleri tespit edilmiş, böylelikle daha az sayıda bağımlı değişken kullanılması öngörülmüştür. Bu kapsamda yapılan faktör analizi neticesinde kendi içinde tutarlılık gösteren 4 faktör bulunmuştur.

Bunlardan birincisinde (1) Hafta içi sabah kahvaltısını beraber yapma ve (2) Hafta içi öğlen yemeğini beraber yemek benzerlik göstererek aynı faktör içinde yer almıştır. Daha çok çalışmayan aile bireylerinin birlikte yapabileceği düşünülen bu faaliyetler bu çalışma içerisinde “olağandışı yemek” olarak adlandırılmıştır. Başka bir şekilde ifade edecek olursak, buradaki ilişki “özel ve yakın ilişki” olarak düşünülebilir. Faktör analizinde ortaya çıkan ikinci faaliyet türünde ise (1) Hafta içi akşam yemeği, (2) Hafta sonu sabah kahvaltısı, (3) Hafta sonu öğle yemeği ve (4) Hafta sonu akşam yemeğinde bir araya gelmek yer almaktadır. Daha çok hafta içi mesaisiyle çalışan bireylerin olduğu ailelerin yaptığı düşünülen bu faaliyet türüne bu çalışmada “olağan yemek” adı verilmiştir. Buradaki ilişki türünü ise “standart ilişki” olarak anlayabiliriz. Tablo 1’de sunulan sonuçlardan görülebildiği gibi yapılan faktör analizinde ortaya çıkan üçüncü faaliyet türünde (1) Akraba ziyareti yapmak, (2) Komşu ziyareti yapmak ve (3) Arkadaş ziyareti yapmak yer almaktadır. Ailelerin sosyal ilişkilerde birlikte vakit geçirdiği bu faaliyet türüne “ziyaretler” adı verilmiştir. Burada ziyaretlerin

Tablo 7.1. Faktör Analizi

	Bileşen			
	1	2	3	4
Hafta içi sabah kahvaltısında				
Hafta içi öğle yemeğinde				0,714
Hafta içi akşam yemeğinde				0,808
Hafta sonu sabah kahvaltısında	0,850			
Hafta sonu öğle yemeğinde	0,757			
Hafta sonu akşam yemeğinde	0,569			
Akraba ziyareti yapmak	0,916			
Komşu ziyareti yapmak			-0,791	
Arkadaş ziyareti yapmak			-0,932	
Dışarda yemeğe gitmek			-0,887	
Pikniğe gitmek		0,688		
Sinemaya gitmek		0,581		
Tiyatroya gitmek		0,931		
Alışverişe gitmek		0,909		
Birlikte TV izlemek				
Tatile gitmek		0,644		

Ekstraksiyon Metodu: Temel Bileşenler Analizi.
Rotasyon Metodu: Kaiser Normalizasyon ile Oblimin.

içkin anlamını “yüz yüze grup ilişkileri” olarak anlamak mümkündür. Sosyal olarak daha dar bir çevreye dokunan ve kültürel olarak nispeten daha “geleneksel” nitelikteki bu ilişkiler sosyolojik kavramsallaştırma çerçevesinde, bir bakıma “*gemeinschaft*” (yüz yüze cemaat ilişkileri) olarak da düşünülebilir. Çalışmada bulunan dördüncü ve son faktör ise (1) Dışarda yemeğe gitme, (2) Pikniğe gitme, (3) Sinemaya gitme, (4) Tiyatroya gitme ve (5) Tatile gitme faaliyetlerinden oluşmaktadır. Bu faaliyet türü “ev dışı faaliyetler” olarak ve daha ziyade “*gesellschaft*” özelliklerini haiz, başka bir deyişle daha bireyselleşmiş ve tüketim kalıpları itibarıyla modern, kapitalist örüntüleri içeren “kentsel faaliyetler” olarak nitelendirilebilecektir.

Ayrıca TAYA anketinde mevcut olan “birlikte alışverişe gitme” ve “televizyon izleme” faaliyetleri diğer faktörlerin hiçbirisi ile veya kendi başlarına yeni ve anlamlı bir faktör oluşturmadıkları için bundan sonraki ileri istatistiksel analizlerin dışında tutulmuş, ancak daha sonra yapılan yorumlama çalışmasına dâhil edilmiştir.

Bu çalışmada ortaya çıkan dört faktörün alt bileşenlerinin cevapları veri setindeki orijinal hâli ile 1’den (hiçbir zaman) 5’e (her zaman) gitmekteydi. Ancak “hiçbir zaman” cevabının bir faaliyetin yokluğunu ifade ettiği varsayılarak bu cevaplar 0’dan (hiçbir zaman) dan 4’e (her zaman) gidecek şekilde yeniden kodlandı. Her ailenin faktörün alt bileşenlerinden aldığı (0’dan 4’e giden) puanlar toplanıp faktördeki alt bileşen sayısına bölünerek ailelerin bu faktördeki ortalama skorları elde edildi. Örneğin bir aile hafta içi sabah kahvaltısında her zaman bir araya geliyorsa bu alt bileşen için 4 puan ya da hafta içi öğlen yemeğinde hiçbir zaman bir araya gelmiyorsa bu alt bileşen için 0 puan almış oldu. Bu iki alt bileşen de olağan dışı yemek faktörünü oluşturduğu için bu ailenin bu faktör için aldığı puan bu iki alt bileşenin toplamı olan 4 (0+4=4) sayısının 2’ye (bileşen sayısı iki olduğu için) bölümünden

elde edilen 2 sayısına eşittir. Geriye kalan diğer üç faktör de aynı şekilde hesaplanmıştır. Böylece hesaplaması yapılan dört faktörün hepsinin ortalaması alındığı için bu dört faktör de (Tablo 2 de görüldüğü gibi) en düşük değer olan 0 ile en yüksek değer olan 4 arasında değişmektedir.

B. Bağımsız Değişkenler

Bu araştırmanın ileri istatistiksel boyutu ailelerle ilgili sosyoekonomik özelliklerin ailelerin birlikte yaptığı faaliyet türlerini nasıl etkilediğini incelemektedir. Ailenin ekonomik durumuyla ilgili değişkenlerin birincisi daha nesnel bir ölçüm olan ailenin ortalama aylık geliridir. Bu değişkenin aralığı (*range*) çok geniş olduğu için doğal logaritması (*natural logarithm*) alınarak modele eklemiştir (Gelir (ln)). Ailede yaşayan birey sayısı ve ailenin özel ihtiyaçları gibi nedenlerle aylık toplam gelir bir ailenin toplam refah durumunu doğrudan yansıtmayacağı için daha öznel ölçüm olan geçim zorluğu değişkeni de modele bağımsız değişken olarak eklenmiştir. TAYA araştırmasında geçim durumu sorusu aylık toplam gelir sorusundan sonra şu şekilde sorulmuştu: “Bu gelirle hanenizin temel ihtiyaçlarını nasıl karşılayabildiğinizi düşünüyorsunuz?” Sorunun cevapları ise 1’den (çok zor) 5’e (çok kolay) gitmekteydi. Bu hâli ile mevcut soru geçim kolaylığını ifade etmekteydi. Yani en düşük değer en zoru, en yüksek değer en kolayı gösteriyordu. Bu soruyu geçim zorluğu ölçümüne dönüştürmek için cevaplar ters kodlama (*reverse coding*) ile yeniden kodlandı ve 1’den (çok kolay) 5’e giden yeni bir ölçek elde edildi ve modellere geçim zorluğu olarak eklendi. Hanenin ihtiyaçları için son bir yılda borç alınıp alınmadığı, ailenin herhangi bir maddi yardım alıp almadığı, ailenin tasarruf yapıp yapmadığı ve ailenin özel otomobili olup olmadığı da ayrı ayrı kategorik değişkenler olarak çoklu analiz modellerine eklendi. Hane ile ilgili bilgiler olarak da hane büyüklüğü (sayısal olarak hanede kaç kişi yaşıyor), ailenin yapısı (çekirdek aile, geniş aile ve dağılmış aile) ve oturulan konut tipi (10 daireden az apartman,

10 daireden fazla apartman, ikiz ya da sıralı ev ve müstakil ev) modellerde bağımsız değişken olarak kullanıldı. Ailede bakıma muhtaç hasta, yaşlı veya özürlü birey olup olmadığı da aynı şekilde modellere dâhil edildi. Ayrıca ailenin dış bağlantılarını saptayabilmek amacı ile haneden okula giden çocuk sayısı ve dışarıda bir işte çalışan birey sayıları da modele sayısal değişkenler olarak eklendi. Aynı kapsamda hanenin ücreti ödenen internet hattının olup olmadığı kategorik değişken olarak modellerin hepsinde kullanıldı.

V. Bulgular

Tablo 2 faktör analizi ile oluşturulan dört faktörün betimleyici istatistiklerini sunmaktadır. Bu tabloya göre TAYA 2016 veri setindeki hanelerin ortalama olarak en çok birlikte yaptıkları faaliyet olağan yemek yemektir (2,99). Buradan ailelerin büyük çoğunluğunun sıklıkla veya her zaman hafta içi akşam yemeklerini ve hafta sonu bütün öğünlerini birlikte yediklerini çıkarabiliyoruz. İkinci sırada ziyaretler (1,93) ve üçüncü sırada olağan dışı yemekleri birlikte yemek (1,82) gelmektedir. Aynı tabloya göre ailelerin en az birlikte yaptıkları faaliyet türü ise ev dışı faaliyetlerdir (0,81). Bu dört faaliyet türünü etkileyen faktörler ise aşağıdaki tablolarda ayrı ayrı sunulmuştur.

A. Özel ve Yakın İlişki: Olağandışı (sabah, öğle) Yemek

Tablo 3 olağan dışı yemek yeme dağılımını tahmin eden sıralı lojistik regresyon modeli sonuçlarını göstermektedir. Bu tabloya göre hane büyüklüğü arttıkça ailelerin olağan dışı yemeklerde bir araya gelme sıklığı azalmaktadır. Aynı tabloya göre, çalışan sayısı arttıkça ve gelir arttıkça

da bu yemekleri birlikte yemek yeme sıklığının düştüğü gözlemlenmektedir. Bununla birlikte geçim zorluğu artışının da yemekleri birlikte yeme oranlarını düşürdüğü görülmektedir.

Arabası olan aileler arabası olmayan ailelere göre daha yüksek oranda hafta içi kahvaltıları ve öğle yemeklerini birlikte yiyebilmektedirler. İki-dan daha çok kuşağın ya da akrabaların olduğu geniş ailelerde bu türden yemeklerde bir arada bulunma ihtimali artmaktadır. Hanede bakıma muhtaç bireylerin bulunmasının da bu yemeklerin birlikte yenme oranını artırdığı Tablo 3'te görülmektedir.

Yardım alıp almamanın ve okula giden çocuk sayısının olağan dışı yemekleri birlikte yeme sıklığına herhangi bir etkisinin olmadığını da yine Tablo 3 göstermektedir.

Üç dönemde yapılan TAYA araştırmalarına göre ailenin yoğun olarak bir araya gelme pratikleri arasında en önemli olanlar “yemek”le ilişkili olanlardır. Bunlar arasında dikkat çekici olanlar, faktör analizine göre farklı faktörlerde yer alsalar da, sabah kahvaltısı, akşam yemeği ve pikniklerdir. Bir bakıma, birlikte “yemek yemek” aile olmanın en önemli şartlarından biridir. Buna ek olarak şu yorumlar da eklenebilir. “Olağandışı yemekler” yani sabah ve öğle yemekleri, hızlı bir hayat koşturmacası içinde ailecek çok vakit bulunamayan yemeklerdir. Bu, hem geliri yüksek olan hem de geçim zorluğu çeken aileler için geçerlidir. Erken saatlerden itibaren yoğun işleri takip etmeye çalışan ya da para kazanmak ve aileyi beslemek için birden çok bireyin seferber olduğu aileler için bu yemeklerde bir araya gelmenin mümkün olmadığı anlaşılabilir.

Tablo 7.2. Faktörler için betimleyici istatistikler

	Sayı	En Düşük	En Yüksek	Ortalama	Std. Sapma
Olağandışı yemek	15275	0,00	4,00	1,82	1,41
Olağan yemek	15275	0,00	4,00	2,99	0,98
Ziyaretler	15275	0,00	4,00	1,93	1,07
Ev dışı faaliyetler	15275	0,00	4,00	0,81	0,85

Tablo 7.3. Olağan dışı yemek yeme dağılımını tahmin eden sıralı lojistik regresyon modeli

	Tahmin	Std. Hata	Wald	df	Sig.	95% Güven Aralığı	
						Alt Sınır	Üst Sınır
Hane büyüklüğü	-0,176	0,015	1370.053	1	0,000	-0,205	-0,147
Gelir (ln)	-0,481	0,031	2410.884	1	0,000	-0,541	-0,420
Geçim zorluğu	-0,215	0,019	1320.930	1	0,000	-0,252	-0,179
Aynı yerde oturma yılı	0,016	0,001	3520.230	1	0,000	0,014	0,018
Okula giden çocuk sayısı	-0,019	0,019	10.001	1	0,317	-0,057	0,019
Çalışan sayısı	-0,339	0,019	3030.979	1	0,000	-0,377	-0,301
Araba var	0,145	0,032	200.426	1	0,000	0,082	0,207
Araba yok	0 ^a			0			
Yardım aldı	-0,027	0,048	0.320	1	0,572	-0,122	0,067
Yardım almadı	0 ^a			0			
Borç aldı	-0,101	0,031	100.486	1	0,001	-0,163	-0,040
Borç almadı	0 ^a			0			
Bakıma muhtaç birey var	0,520	0,054	930.494	1	0,000	0,415	0,626
Bakıma muhtaç birey yok	0 ^a			0			
Çekirdek aile	0,127	0,052	60.051	1	0,014	0,026	0,228
Geniş aile	0,447	0,073	370.125	1	0,000	0,303	0,591
Dağılmış aile	0 ^a			0			
Evde internet var	-0,510	0,033	2340.523	1	0,000	-0,575	-0,444
Evde internet yok	0 ^a			0			
Tasarruf var	0,186	0,050	140.069	1	0,000	0,089	0,284
Tasarruf yok	0 ^a			0			
Apartman (10 daire ve daha fazla)	-0,642	0,041	2490.107	1	0,000	-0,721	-0,562
Apartman (10 daireden az)	-0,613	0,039	2410.828	1	0,000	-0,691	-0,536
İkiz ya da sıralı ev	-0,704	0,090	610.352	1	0,000	-0,880	-0,528
Müstakil konut	0 ^a			0			

Bu yemeklerde bir araya gelebilenlerin ise daha ziyade hareketin azaldığı aileler olduğu ileri sürülebilir. Örneğin, aynı yerde oturma süresi arttıkça, ailenin mobilitesi düşmüş olabileceğinden ve bu hanelerde görece olarak yaşlı ve emekli insanların olma ihtimalinden hareketle, ya da müstakil konutlarda yaşayan ailelerde ve internet bulunmayan hanelerde yerleşmiş ve rutinleşmiş bir yemek alışkanlığı olduğu ileri sürülebilir. İstatistiksel bilgi bu konuda ipucu vermese de bu tür hanelerin daha çok geleneksel ve kırsal haneler olduğu düşünülebilir.

B. Standart İlişki: Olağan (Hafta İçi Akşam ve Hafta Sonu) Yemek

Tablo 4, ailelerde en sık rastlanan bir pratik olarak “olağan yemek” (hafta içi akşam, hafta sonu) yeme dağılımını tahmin eden sıralı lojistik regresyon modeli sonuçlarını göstermektedir. Bu tabloya göre hane büyüklüğü ve haneye giren toplam gelir arttıkça, bununla birlikte geçim zorluğu da arttıkça, hafta içi akşam yemeklerinde ve hafta sonu yemeklerinde bir araya gelme sıklığı azalmaktadır. Ailede çalışan sayısı arttıkça ve evde internet varsa benzer bir durum ortaya çıkmakta, olağan yemeklerin sıklığı düşmektedir.

Tablo 7.4. Olağan yemek yeme dağılımını tahmin eden sıralı lojistik regresyon modeli

	Tahmin	Std. Hata	Wald	df	Sig.	95% Güven Aralığı	
						Alt Sınır	Üst Sınır
Hane büyüklüğü	-0,233	0,015	247.947	1	0,000	-0,262	-0,204
Gelir (ln)	-0,145	0,030	22.669	1	0,000	-0,205	-0,085
Geçim zorluğu	-0,133	0,019	51.526	1	0,000	-0,170	-0,097
Aynı yerde oturma yılı	0,006	0,001	47.096	1	0,000	0,004	0,007
Okula giden çocuk sayısı	0,097	0,019	25.657	1	0,000	0,060	0,135
Çalışan sayısı	-0,131	0,019	47.163	1	0,000	-0,169	-0,094
Araba var	0,205	0,032	41.271	1	0,000	0,143	0,268
Araba yok	0 ^a			0			
Yardım aldı	0,034	0,048	.512	1	0,474	-0,060	0,128
Yardım almadı	0 ^a			0			
Borç aldı	-0,072	0,031	5.335	1	0,021	-0,133	-0,011
Borç almadı	0 ^a			0			
Bakıma muhtaç birey var	0,304	0,053	32.263	1	0,000	0,199	0,409
Bakıma muhtaç birey yok	0 ^a			0			
Çekirdek aile	0,322	0,051	39.412	1	0,000	0,222	0,423
Geniş aile	0,404	0,073	30.777	1	0,000	0,261	0,546
Dağılmış aile	0 ^a			0			
Evde internet var	-0,139	0,033	17.468	1	0,000	-0,204	-0,074
Evde internet yok	0 ^a			0			
Tasarruf var	0,227	0,050	20.619	1	0,000	0,129	0,324
Tasarruf yok	0 ^a			0			
Apartman (10 daire ve daha fazla)	-0,064	0,041	2.489	1	0,115	-0,143	0,016
Apartman (10 daireden az)	-0,084	0,039	4.511	1	0,034	-0,161	-0,006
İkiz ya da sıralı ev	-0,244	0,089	7.494	1	0,006	-0,419	-0,069
Müstakil konut	0 ^a			0			

Öte yandan ailede araba varsa, bakıma muhtaç birey varsa, tasarruf yapılabilirse bu yemeklerde bir araya gelme sıklığı artmaktadır. Ayrıca okula giden çocuk sayısı ve aynı yerde oturma yılı arttıkça olağan yemeklerde bir arada bulunma ihtimali yükselmektedir. Bunların yanı sıra dağılmış ailelere kıyasla, özellikle geniş ailelerde, fakat aynı zamanda çekirdek ailelerde bir arada yemek yeme ihtimali artmaktadır.

Öyle anlaşılmaktadır ki, akşam yemeği bu bir araya gelişlerin en vazgeçilmez olanıdır ve muhtemelen “geleneksel bağların” kendilerini en çok gösterdiği bir alandır. Akşam yemeğinin aile içindeki ilişkilerin yoğunluğuna dair önemli bir

gösterge olduğunu ileri sürebiliriz. Ayrıca, ailenin ortak duygularının beslendiği zaman dilimlerinden biri hafta sonlarıdır. Aile bireylerinin hafta içinde süren iş ve okul gibi faaliyetlerinden sonra, hafta sonundaki zaman ailenin “duygusal faaliyeti” (duygusal emek) için en uygun zamandır. Bu zaman zarfında ailenin birlikte ve “özel” kahvaltı yapma, eş ve çocuklarla birlikte faaliyet yapma, başka bir ifadeyle ailedeki insanların birbirlerine özen gösterme imkânları artar.

C. Yüz Yüze Grup İlişkileri: Akraba, Komşu ve Arkadaşlara Ziyaret

Tablo 5, akşam yemekleri ve hafta sonu yemekleri kadar olmasa da, ailelerde sıkça rastlanan bir pratik

olarak “ziyaretler”in (akraba, komşu ve arkadaşlara) dağılımını tahmin eden sıralı lojistik regresyon modeli sonuçlarını göstermektedir. Yukarıdaki bulgulara paralel olarak hane büyüklüğü arttıkça, akrabaları, komşuları ya da arkadaşları ziyaret vesilesiyle bir araya gelme sıklığı azalmaktadır. Aynı zamanda haneye giren gelir yükseldikçe, öte yandan geçim zorluğu arttıkça, çalışan sayısı arttıkça da ziyaret sıklığı düşmektedir. Evde internetin varlığı da bu tür sosyalleşmenin önünde engel gibi görünmektedir; en azından internet bulunan evlerde ziyaret vesilesiyle bir araya gelme sıklığı düşmektedir. Daha kolay anlaşılabilir verilerden biri de yaşanan evlere ilişkindir. Yaşanan apartmanlar büyüdükçe (10 daireden fazla olduğu durumlarda), ziyaretleşme ihtimali azalmaktadır.

Buna karşılık, bir tür “gelenek inşa etmenin” yolunu açan “aynı yerde oturma süresi” artıyorsa veya ailede araba varsa (yani daha kolay ulaşım imkânı mevcutsa) ya da ailede tasarruf varsa ziyaret sıklığı yükselmektedir. Önemli olduğunu düşündüğümüz bir veri “okula giden çocuk sayısı”na ilişkindir; bu sayının artması ailenin dışarıda sosyalleşme kanallarının arttığına tanıklık edebileceğinden, buna bağlı olarak ziyaret potansiyelinin de arttığı görülmektedir. Okula giden çocuk sayısına benzer şekilde, evde bakıma muhtaç birey varsa da ziyaret sıklığının arttığı görülmektedir. Daha ziyade eve kapanma nedeni olabilecek bu özelliğin ziyaretler söz konusu olduğunda tersine döndüğü anlaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle, evde bakıma muhtaç bireylerin

Tablo 7.5. Ziyaret sıklığı dağılımını tahmin eden sıralı lojistik regresyon modeli

	Tahmin	Std. Hata	Wald	df	Sig.	95% Güven Aralığı	
						Alt Sınır	Üst Sınır
Hane büyüklüğü	-0,128	0,015	76.351	1	0,000	-0,156	-0,099
Gelir (ln)	-0,226	0,030	56.712	1	0,000	-0,285	-0,167
Geçim zorluğu	-0,252	0,018	189.545	1	0,000	-0,288	-0,216
Aynı yerde oturma yılı	0,002	0,001	4.415	1	0,036	0,000	0,003
Okula giden çocuk sayısı	0,057	0,019	9.128	1	0,003	0,020	0,095
Çalışan sayısı	-0,096	0,019	25.847	1	0,000	-0,133	-0,059
Araba var	0,319	0,031	103.252	1	0,000	0,258	0,381
Araba yok	0 ^a			0			
Yardım aldı	-0,027	0,047	.337	1	0,562	-0,120	0,065
Yardım almadı	0 ^a			0			
Borç aldı	-0,017	0,031	.312	1	0,577	-0,077	0,043
Borç almadı	0 ^a			0			
Bakıma muhtaç birey var	-0,472	0,052	82.059	1	0,000	-0,574	-0,370
Bakıma muhtaç birey yok	0 ^a			0			
Çekirdek aile	0,569	0,051	125.632	1	0,000	0,469	0,668
Geniş aile	0,637	0,072	78.433	1	0,000	0,496	0,778
Dağılmış aile	0 ^a			0			
Evde internet var	-0,131	0,033	15.988	1	0,000	-0,195	-0,067
Evde internet yok	0 ^a			0			
Tasarruf var	0,027	0,049	.303	1	0,582	-0,069	0,122
Tasarruf yok	0 ^a			0			
Apartment (10 daire ve daha fazla)	-0,280	0,040	49.077	1	0,000	-0,358	-0,201
Apartment (10 daireden az)	-0,246	0,039	40.341	1	0,000	-0,322	-0,170
İkiz ya da sıralı ev	0,141	0,088	2.551	1	0,110	-0,032	0,314
Müstakil konut	0 ^a			0			

olması ziyaretleri bariz bir şekilde engellemek yerine, bu aileler için bu tür ziyaretler sosyalleşmenin önemli bir aracı hâline gelmektedir. Son olarak müstakil konutlarda oturan ailelerde ve geniş ailelerde de ziyaretler çok daha fazla yapılmaktadır.

Genel olarak bakıldığında “akraba ziyareti”, “komşu ziyareti” ve “arkadaş ziyareti” aileyi dışarıdan besleyen, özel olarak aile bütçesini zorlamadan bir bakıma dışarı ile irtibatını sağlayan ilişkilerdir. İlk yakın halka olarak nitelendirilebilecek bu ilişkiler arasında “akraba ziyareti”ne ilişkin olarak şu yorum eklenebilir: Geçim zorluğu çeken alt sosyal sınıflar arasındaysa aile ve akrabaları içeren, birinci dereceden dayanışma ağları, muhtemelen küçük de olsa aile bütçesini zorladığı için göreceli olarak daha zayıftır. Buna karşılık, bu ailelerde, yaşanan yere (mahalle, çevre vb.) dair ilişkiler daha üst gruptan ailelere kıyasla güçlüdür. Hareket kabiliyeti daha az olan bu ailelerin birinci derecede ilişkilerden ziyade, daha “dış halka” olarak nitelendirilebilecek, fakat fiziksel olarak yakın ve bir bakıma mecburiyet taşıyan bir çevreden beslendikleri söylenebilir. Bu çerçevede, her ne kadar yaşanan çevre ve mahalle sınıfsallık bakımından benzer özellikler sunsa da, ait olunan köken, kültür vb. bakımından farklılıklar taşıması sebebiyle, ailelerin yeniden üretim süreçlerinin daha kırılabilir taşıdığı eklenebilir.

D. Kentsel Faaliyetler: Ev Dışı Faaliyetler

Tablo 6’da, çalışmada bulunan dördüncü faktör olan ve diğerlerine kıyasla ailelerin en az birlikte yaptıkları faaliyet türü olan “ev dışı faaliyetler” (dışarda yemeğe gitme, pikniğe gitme, sinemaya gitme, tiyatroya gitme ve tatile gitme) dağılımını tahmin eden sıralı lojistik regresyon modeli sonuçları yer almaktadır. Varlıklı kesimlerin daha çok yapabildiği bu faaliyet daha ziyade sosyal, ekonomik ve kültürel kapasiteye ve dışarıyla ilişki düzeyine dair önemli bir fikir vermekte-

dir. Buna göre, hane büyüklüğü arttıkça, ailede çalışan sayısı ve geçim zorluğu arttıkça ev dışı faaliyetlerin sıklığı azalmaktadır. Benzer şekilde mobilitenin düştüğü ailelerde de bu faaliyetler azalmaktadır. Örneğin aynı yerde oturma süresi arttığında, araba olmadığı ya da evde bakıma muhtaç birey olduğunda da bu faaliyet türü azalmaktadır. Yukarıdaki bazı bulgularla bir arada düşünerek buradan bir ara sonuç çıkarabiliriz. Evde bakıma muhtaç bireylerin olması akraba, komşu ve arkadaş ziyaretlerine çok büyük engel teşkil etmezken bu aileler için sinema, tiyatro, piknik ya da dışarıda yemek gibi ev dışı faaliyetlerin azalması, ortadaki meselenin büyük ölçüde “maddiyat” ve ona bağlı olan kültürel tüketim kalıpları olduğunu göstermektedir. Ayrıca internetin olmadığı evlerde de ev dışı faaliyetler azalmaktadır. Yukarıda değindiğimiz faktörlerde olduğu gibi burada da dağılmış ailelerin ev dışında bir araya gelme sıklığı diğerlerine göre daha düşüktür.

Öte yandan belirli bir maddi güç gerektiren bu faaliyetler, beklenebileceği gibi, gelir düzeyi yüksek aileler tarafından daha sıklıkla başvurulan pratiklerdir. Bir mobilite kapasitesi olarak evde arabanın olması, dışarıyla bağlantı imkânı olarak internet olması bu faaliyetlerin daha sıklıkla yapılmasını beraberinde getirmektedir. Ev dışıyla bağlantı anlamında okula giden çocuk sayısı da bu faaliyetlerin daha sıklıkla yerine getirilmesini sağlamaktadır. Bir bakıma eve bağlanma nedeni olan bakıma muhtaç bireylerin bulunmadığı ailelerde de ev dışı faaliyetlerin sıklığı artmaktadır. Geleneksel tüketim kalıplarının daha zayıf olabileceğine dair bir işaret taşıyabileceği varsayılarak, büyük apartmanlarda (10 veya daha fazla daire) oturan aileler ve çekirdek ailelerde de bu faaliyetler daha sık karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak şu vurguyu yapmak mümkün görünmektedir: Bu faktörü olumlu yönde etkileyen, ev dışı faaliyetlerin artmasına neden olan bileşenlere bakıldığında, nispeten daha modern ve kentli kültürel kalıplara yakın, refah düzeyi daha yük-

sek kesimlerin ön planda olduğu görülmektedir.

Burada, kentsel faaliyetler arasında yer alan piknik üzerinde bir miktar durabiliriz. Piknik, yiyecek malzemelerinin daha çok evde hazırlanması nedeniyle, ilgili faktördeki bileşenler arasında görece olarak daha ekonomik boş zaman faaliyetlerinden biri olarak görülebilir. Bu nedenle çok geniş kitleler için en çok başvurulan sosyalleşme ve birlikte eğlence yollarından biridir ve ortalama ailelerin birliktelik bağlarını ve ilişki yoğunluğunu güçlendiren önemli sosyalliklerden biridir.

Ancak araştırma verilerine göre, gelir grupları yükseldikçe ve çekirdek ailelerde pikniğe gidenlerin oranı ve gitme sıklığı artmaktadır. Öyle anlaşılmaktadır ki, her ne kadar piknik görece olarak “ucuz” bir faaliyet olsa da, görece olarak daha fazla altyapı (araba, mangal, odun kömürü vb.), emek ve organizasyon isteyen bir faaliyettir ve bu nedenle geçim zorluğu çeken alt gruplarda pikniğe gitmeyenlerin oranı yüksektir. Bunun yanı sıra, faktör bileşenlerine bakıldığında, dışarıda, restoran ya da pastane gibi mekânlarda yemek yemeye gidenlerin oranlarında 2016’da dikkat çekici bir artış gözlenmiş, “ara sıra ve sık sık” gidenlerin toplam oranı % 50’den % 62’ye çıkmıştır. Son yıllarda gözlenen bu artışı genel

Tablo 7.6. Ev dışı aile faaliyetleri dağılımını tahmin eden sıralı lojistik regresyon modeli

	Tahmin	Std. Hata	Wald	df	Sig.	95% Güven Aralığı	
						Alt Sınır	Üst Sınır
Hane büyüklüğü	-0,276	0,016	297.454	1	0,000	-0,308	-0,245
Gelir (ln)	0,660	0,031	441.470	1	0,000	0,599	0,722
Geçim zorluğu	-0,283	0,019	229.904	1	0,000	-0,319	-0,246
Aynı yerde oturma yılı	-0,012	0,001	208.792	1	0,000	-0,014	-0,011
Okula giden çocuk sayısı	0,200	0,020	100.773	1	0,000	0,161	0,238
Çalışan sayısı	-0,054	0,019	7.701	1	0,006	-0,092	-0,016
Araba var	0,491	0,032	236.881	1	0,000	0,429	0,554
Araba yok	0 ^a			0			
Yardım aldı	0,045	0,050	.805	1	0,370	-0,053	0,143
Yardım almadı	0 ^a			0			
Borç aldı	0,039	0,031	1.542	1	0,214	-0,022	0,100
Borç almadı	0 ^a			0			
Bakıma muhtaç birey var	-0,670	0,057	140.285	1	0,000	-0,781	-0,559
Bakıma muhtaç birey yok	0 ^a			0			
Çekirdek aile	0,455	0,052	75.385	1	0,000	0,352	0,558
Geniş aile	0,257	0,075	11.720	1	0,001	0,110	0,404
Dağılmış aile	0 ^a			0			
Evde internet var	0,462	0,033	193.678	1	0,000	0,397	0,528
Evde internet yok	0 ^a			0			
Tasarruf var	0,236	0,049	23.218	1	0,000	0,140	0,331
Tasarruf yok	0 ^a			0			
Apartman (10 veya daha fazla daire)	0,801	0,041	388.104	1	0,000	0,722	0,881
Apartman (10 daireden az)	0,547	0,039	192.535	1	0,000	0,470	0,625
İkiz ya da sıralı ev	0,251	0,091	7.569	1	0,006	0,072	0,429
Müstakil konut	0 ^a			0			

olarak ülke çapındaki modern tüketim kalıplarının yaygınlaşmasına bağlayabiliriz.

VI. Betimleme ve Yorumlama Çalışması: İkincil Bulgular

A. Ailenin Dış Dünya ile İlgisi

Bir ailenin güçlü iç ilişkiler ağına sahip olması için aile bireylerinin aile içi duygusal ilişkileri besleyecek asgari düzeyde ortak faaliyetler yapmaları beklenebilir. Ancak yukarıdaki bulgular ışığında (geçim zorluğunun arttığı, mobilitenin düştüğü, arabanın olmadığı, evde bakıma muhtaç bireyin olduğu durumlarda sinema, tiyatro, piknik ya da dışarıda yemek gibi ev dışı faaliyetlerin azalması), toplumdaki konumu zayıf ve dış dünya ile sınırlı ilişkisi olan ailelerin böyle bir beslenmeyi sağlayamadığı anlaşılmaktadır.

Ancak öte yandan ailelerin birlikte yaptıkları faaliyet türleri arasında yer alan “televizyon seyretmek” ve “alışveriş yapmak” faaliyetleri, diğer faktörlerin hiçbiri ile veya kendi başlarına yeni ve anlamlı bir faktör oluşturmadıkları için ileri istatistiksel analizlerin dışında tutulmuş olmalarına rağmen Türkiye’de ailenin oluşumuna dair çok önemli bir fikir vermektedir.

Yapılan TAYA araştırmalarındaki niceliksel verilerden ötürü söz konusu duygusal derinliğe dair çok ciddi bilgi sağlanamayacak olsa da, ailede birlikte en sık yapılan, fakat en temelde pasif bir faaliyet olan TV seyretmenin yukarıda değinilen yoğunluğu sağlaması pek mümkün görünmemektedir. Buna ek olarak eğer Türkiye hanelerinin, bir araştırmaya göre dünyada en çok (Yeni Şafak, 2017), bir başka araştırmaya göre ise ikinci sırada (Cumhuriyet, 2017) TV seyreden haneler arasında yer almasının yanı sıra, zaman içinde TV dışında dijital medyaya olan ilginin artmış olacağını da hesaba katmak gerekmektedir.

TV seyretme pratiğine benzer ve ek olarak ailelerin değişen tüketim kalıplarıyla ilişkisine dair ipucu taşıyan verilerden biri, hanehalkı bireylerinin birlikte alışverişe gitme sıklığıdır. “Ara sıra” ve “sık sık” alışverişe gidenlerin toplam oranı 2006’da % 72’ye bu oran 2016’da % 78,5’e çıkmıştır. Gene herhangi bir faktör özelliği göstermeden, farklı grupları kesen bir “normallik” içeren bu oranlar alışverişin niteliğine ya da alışverişin içerdiği ilişki yoğunluğuna dair herhangi bir bilgi içermemektedir. Ancak alışverişin aile bireyleri için herkes tarafından paylaşılan bir normallik olduğu söylenebilir. Bu konuda Türkiye’nin bütün bölge ve şehirlerinde, hatta mahallelerinde sayıları hızla artmaya devam eden alışveriş merkezleri (AVM) örnek verilebilir. AVM’ler aileler için “kolay” zaman geçirme seçenekleri arasında ilk akla gelen mekânlardır. Çok sayıda aile hafta sonlarında önemli bir zaman dilimini AVM’lerde “gezerek”, vitrinlere bakarak, alışveriş yaparak, “fast food’larda atıştırarak”, çocukları elektronik oyun salonlarında eğlendirerek geçirmektedirler. Bu mekânlar geleneksel zamanların tapınaklarından, klasik modern zamanların okul ve fabrikalarından sonra, âdeta yeni zamanların bir ritüelini, kurumları hâline gelmiştir.

Bu hâliyle, ailenin yeniden üretiminde esas olan “evde birlikte yemek” pratikleri bir kenara bırakılırsa, “birlikte TV seyretme” faaliyetinden sonra “alışveriş” alışkanlıkları en yüksek orana sahip faaliyet olarak dikkat çekmektedir. Başka bir ifadeyle, yüksek orana sahip bu iki faaliyet (TV seyretmek, alışveriş yapmak) birlikte ele alındığında, Türkiye’de ortalama ailelerin temel karakteristiğinin popüler, kitle kültürü eşliğinde tüketim toplumunun bireylerini üreten bir aile olduğu söylenebilecektir. Kısaca vurgulayacak olursak, “sık sık televizyon seyreden” çok önemli bir çoğunluk, televizyonun yaydığı tüketimci zihniyete bağlı olarak aynı zamanda “sık sık da alışveriş yapmaktadır”.

Hanedeki bireylerin kendi aralarındaki ilişkileri sadece fiziksel olarak yan yana durmak, pratik meseleleri konuşmak ya da çözmek olarak göremeyiz. İlişkilerin “yoğun” olarak tanımlanabilmesi ya da “kendinde yoğunlaşan ve kendini koruyan aile”den bahsedebilmek için ne yapıldığından ziyade nasıl yapıldığı önemlidir. Her ne kadar dünyanın bütün coğrafyalarındaki aile içi ilişkilerin yoğunluğuna dair genel bir doğruya tekabül etmese de, Avustralya’da yapılan bir araştırma, aile içi ilişkilerin derinliğinin hangi boyutlarda inşa edildiğine dair bir fikir verebilir. Ailelerle yapılan görüşmelere dayanarak elde edilen bulgulara göre, aşağıda sıralanan bileşenler ailenin yoğunluğu için öne çıkan niteliksel bilgilerdir:

- Aile bireylerinin birbirlerini dinlemesi, açıklık ve dürüstlikle “iletişim” kurabilmesi;
- Benzer değerleri paylaşması ve bir aidiyet ve bağ duygusunu kurabilmesi anlamında “birlikte-lik”;
- Birlikte zaman geçirmek, bireylerin hoşlarına giden, mesela, spor, okuma, kamp yapma, oyun oynama gibi “faaliyetlerin paylaşılması”;
- Düzenli bir biçimde kelimeler, kucaklaşmalar, öpücükler, düşüncelilik aracılığıyla şefkat ve ihtimam gösterilmesi;
- Aile bireylerinin her birinin diğerlerinden “destek”, cesaretlendirme ve güven göreceğini bilerek yardım sunması ve yardım isteyebilmesi;
- Ailenin her bir bireyinin biricik kişisel özelliklere sahip olduğunu anlaması, saygı göstermesi ve takdir etmesi anlamında “kabul”;
- Ailenin iyi yaşamasının birinci öncelik olarak görülmesi ve adanmışlık ve sadakatle hareket edilmesi anlamında “bağlanma”;

• Zorluklara karşı durabilmek, ve değişen koşullara karşı uyum sağlamak anlamında “dayanıklılık” (Geggie, J., 2000; aktaran: Kids Matter). Kuşkusuz aile içi ilişkilerin niceliği önemlidir. Ancak saatler boyunca bir arada TV seyretmek niceliksel olarak güçlü bir ilişki gibi görünse de, o süre içinde temas ve konuşma gerçekleşmemiş ise bu ilişkinin niteliksel olarak güçlü bir ilişki anlamına geldiğini söylemek zordur. Yukarıda değindiğimiz aile içi ilişkilerde iletişim, şefkat, vb. bu “niteliğe” dair özelliklerdir. Bu unsurlar bir bakıma duygusal yoğunluğu anlatır. Başka bir deyişle, aileyi en çok kuran unsurlardan biri “duygu”dur.

Geçtiğimiz yüzyılın son çeyreğinde giderek önem kazanan “duygu sosyolojisi” alanında yapılan çalışmalar “duygu”nun sosyal ilişkiler içinde işlenen, çalışılan, derinleşen, güçlenen ve zayıflayan bir olgu olduğunu göstermektedir. Özellikle “sembolik etkileşimcilik” perspektifinden yapılan çalışmalara göre, duygular ve hisler birçok bakımdan sosyaldır, açık uçludur (Hochschild, 1983: 206), sabit değildir; bireylerden bireylere farklılık gösterir ve “toplumsal faktörler basitçe öncesinde ya da sonrasında değil, duygu deneyimi sırasında etkileşim içinde devreye girerler.” (Hochschild, 1983: 211).

Buradan kısa bir sonuç çıkarmak gerekirse, çevresel koşullardan bağımsız olmayan ve aynı zamanda duygusal olarak beslenmeyen (faktör analizine atıfla; TV seyredilen ama birlikte faaliyet yapılamayan) bir ailenin kendini yeniden üretmesi, hele bunun, yukarıda değindiğimiz Çiğdem Kağıtçıbaşı’nın dile getirdiği “kültürel ilişkisellik” olarak tezahür etmesi çok zordur.

Ailenin kendini “kültürel ilişkisellik” içinde yeniden üretememesine ilişkin olarak bilgisayar, internet, dijital dünya, sosyal medya ile gerek genel olarak ailelerin, fakat daha da özel ve yaygın olarak yeni genç kuşakların kurmuş olduğu ilişkinin oldukça karmaşık sonuçlar yarattığı

söylenebilir. Bunlardan birincisine göre, sosyal medya ve dijital dünya bireylerin hayatlarındaki bilgiye erişim olanaklarını arttırmıştır. Ancak bu bilgi çeşitli olmasına rağmen yüzeyseldir. Bilgi büyük ölçüde “imaj” eşliğinde gelmektedir. İmanın ise kendi başına bağımlılık yaratma özelliği taşıdığı anlaşılmaktadır. Japonya’da 1 milyondan fazla genç insanda görülen ve dijital dünyaya derin bir bağımlılık içeren “hikikomori” adlı psikolojik kişilik bozukluğu fenomeni bu genç insanların aileleriyle neredeyse “sanal” bir ilişkiye geçmelerini beraberinde getirmektedir.

B. Ailede Karar Almak ve Kadınların Değişen Rolü

Aile, dışarıyla bağlantı kuran, çalışan kadınların oynadığı yeni rollerle, okul gibi kurum ya da internet gibi mecralarla çocukların aile hayatına kattıkları yeni boyutlarla yeniden ve sürekli olarak biçimlenmektedir.

Üç farklı dönemde yapılan araştırmalardan elde edilen verilere göre, yıllar içinde tutarlı olmayan ve aynı anda birbirleriyle çelişkili gibi görünen pratikler karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, aile bireylerinin beraber karar verdiklerini belirten cevaplar bir kenara bırakıldığında, 2006 ve 2011 verilerinde çocuklarla ilgili kararlarda kadınlar görece olarak daha çok söz sahibi iken, 2016 verilerinde erkeklerin bir miktar daha öne çıktıkları görülmektedir. Bu durumu iki türlü yorumlamak mümkün görünmektedir. Birincisine göre, soru tiplerinin değiştirilmesi sebebiyle, önceki yılların verilerine yansımayan bir durum söz konusudur. İlk iki araştırmada, erkeklerin karar verici otoritesi “aile bireylerinin birlikte karar verdikleri” cevabının içinde görünmez olmuştur. Yani aslında erkeklerin karar verici otoritesi hep öndedir, fakat bu 2016’da ortaya çıkmıştır. Ancak ikinci olarak yapacağımız yorum daha yeni bir duruma işaret etmektedir. Gerek geleneksel olarak gerek modern sosyalleşme biçimlerinde gençlik öncesi zamanlarda çocukların özellikle anneye ilişkisi daha belirgindir. Kamusal alana,

dışarıya daha dönük olan babaya kıyasla, çocuğun ilk sosyalleşmesinde annenin rolü daha çok ön plana çıkar. Her ne kadar bu süreç babadan bağımsız olmasa da, anne gündelik hayatta somut kararları alan kişidir. Buna bağlı olarak verilerde karar alıcı olarak annenin daha çok öne çıkması beklenebilir bir sonuçtur. Ancak 2016 verilerine göre babanın öne çıkması önemli bir bilgiye işaret etmektedir. Buna göre, erkeklerin çocukların dünyasına daha çok girdiklerini, onlarla daha çok ilgilendiklerini söyleyebiliriz.

Ailenin iç ilişkileri bakımından, özellikle bu ilişkilerin demokratikleşmesine dair bir işaret taşıdığından bu önemli bir veridir. Ancak “erkeklerin çocuklara daha fazla ilgi göstermeleri” sadece bir demokratikleşme değil, aynı zamanda bir zorunluluğun da sonucudur. Artık, çalışan ebeveynler nedeniyle, yeni ailelerin çok önemli bir kesimi için kreşler, anaokulları ya da çocuk bakıcıları da devreye girmektedir. Bu hâliyle aile içi ilişkilerdeki irtibat noktaları ve hatları artmaktadır. Simmel’den esinlenerek (Macionis, Plummer, 2008: 193), grup sosyolojisinin temel bilgilerine başvuracak olursak, aile içi ilişki “baba-anne, anne-çocuk” iken artık yeni bir bağ daha devreye girmekte ya da varolan zayıf bir bağ daha belirgin hale gelmektedir: “baba-anne, anne-çocuk, baba-çocuk”.

İşte bir sosyal grup olarak ailenin yeni bir nitelik kazanmasına rağmen aynı anda ön görülmeyen başka bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Çünkü aile içindeki ilişki sayısı artarken aynı zamanda ailenin dışarıyla olan ilişkisi de artmaktadır. Annele- rin çalışma hayatına girmesiyle birlikte çocukların bakımında aile dışından birey ya da kurumlar devreye girmekte; çocukların sosyalleşmesi çeşitlenmekte; George Herbert Mead’in deyimiyile, çocuklar için erken yaşlarda “anlamli ötekiler”in (*significant others*) (Macionis, Plummer, 2008: 147) sayısı artmaktadır. Başka bir deyişle aile bireylerinin hem içeriyle hem de dışarıyla olan ilişki sayısı artarken grup kimliği ile dışarısı ara-

sında güçlü bir sınır oluşmamakta, grup kimliği güçlü bir kimlik hâline gelememekte, tersine zayıflamaktadır. Başka bir ifadeyle, her ne kadar babanın da dâhil olmasıyla nicelik olarak aile içi ilişkiler artsa da, genel olarak dışarıyla ilişkiler bağlamında ailenin kimlik niteliği zayıflamakta, yoğunluğu azalmaktadır.

Genel olarak ele alındığında, geniş ailelerde ve alt SES gruplarında ataerkil özelliklerin daha ön planda olduğunu söyleyebiliriz. Bu ailelerde erkeklerin karar verme otoritesi daha güçlüdür. Daha önceki verilere paralel olarak dağılmış ailelerde kadınların kararları ön plandadır. Üst SES gruplarında “aile bireylerinin birlikte karar verdiğini” belirtenlerin oranı daha yüksektir.

Ekonomik risklere karşı, aileler giderek daha çok finansal güvenlik için birlikte çalışmak zorunluluğu altındadır. Ekonomi toplumda değişimin en önemli faktörlerinden biridir ve bu alandaki değişimler aile içinde birinci derecede hissedilmekte; aile içindeki krizlerde birinci derecede rol oynamaktadır. “Bulgular” kısmında ele alınan faktör analizine göre çok sayıda çalışanın olduğu ailelerdeki birlikte faaliyet yapma pratiklerinin daha az olması buna niceliksel bir destek olarak gösterilebilir.

Bu aşamada ara bir sonuç çıkarmak gerekirse, aynı ailede, örneğin çok çalışanın, çalışma hayatına giren annelerin, geleneksel aile bağlarının olması, iç içeliklerin ve çelişkili pratiklerin bir arada yaşanıyor olması, aslında hayatın “geleneksel”, basmakalıp ya da net ikili tasnifler altında yaşanır olmaktan çıkması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, eğer hayatın kendisi geleneksel olmaktan çıktıysa, ailenin de geleneksel olması artık mümkün değildir. Başka bir ifadeyle, değişen yeni hayat şartlarında geleneksel ailenin tam da eşitsizlik ürettiği için değişmek zorunda kaldığını ileri sürebiliriz.

Aile, değiştikçe, çekirdekleştikçe, dağıldıkça, çocuksuzlaştıkça, farklı nesilleri, farklı bilgi ve

görgü birikimlerini taşıyan, hayatın neredeyse her veçhesinin (eğitim, sağlık, din, ekonomi, kültür ve bunların devamlılığı) deneyimlendiği bir kurum olmaktan çıkmaktadır.

Ailelerin, kendi başına bir “dünya” olmaktan çıkıp, sınırlı bir ilişkiye dönüşmesi aile içindeki tatmin kanallarının da seyrelmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla ailelerin aile dışıyla ilişkileri artmaktadır. Boşanmaların artması da içe bakan ilişkilerin dışa dönük ilişkilere dönüşmesi ile büyük ölçüde bağlantılıdır. Anne ve babaların “iş” zamanının ötesinde, çocukların okullarının özellikle orta sınıf aileler için en önemli “sermaye” inşası olduğu düşünülürse, aile içindeki geleneksel, sevgi, şefkat ilişkileri yerine, başarıya odaklı, çok parçalı bir “dış dünya” inşa olmaktadır. Artık ev kadını olan anneler de dâhil olmak üzere, dışarıda mesleki formasyon, kurs, sertifika programı, hobi grupları, sağlık, spor, sosyal, kulüpler vb. faaliyetlere girerken gençlerin sosyal medya alışkanlıkları da dâhil olmak üzere, “ev” ve “ev dışı” aynı anda yaşanabilmektedir. Başka bir deyişle, aile çok daha büyük ve geniş bir anlamlar ağının içinde sadece bir parçaya dönüşmektedir.

Bunun paradoksal sonuçları mevcuttur. Geniş bir ağ içinde var olmaya başlayan aile bireyleri, tam da bu dış dünyanın “garantili” bir yer olmaması nedeniyle, aileye sembolik, ideolojik olarak çok daha fazla önem atfetmektedir. Türkiye çapında yürüttüğümüz ve birey, cemaat ve yurttaşlık arasındaki ilişkileri incelediğimiz kalitatif bir araştırmanın da gösterdiği ve bu makalenin girişinde de belirttiğimiz gibi, güvensizlik yaratan dış dünyaya karşı aile muhafazanın, uyumun, devamlılığın birimidir (Kentel, Ahıska, Fırat, 2007).

C. Mutluluk

Aile bireyleri için diğer bireyler çoğunlukla en önemli referans kaynağıdır. Özellikle çocuklukta bu daha da barizdir. Ancak yaş ilerledikçe, eğitim ve çalışma hayatı değişip, geliştikçe,

Tablo 7.7. Mutluluk³

İnanç	İnançlı biri değilim	İnançlıyım, dinimin gereklerini getiremeyen biriyim	İnançlıyım, dinimin bazı gereklerini yerine getiren biriyim	İnançlıyım, dinimin bütün gereklerini yerine getirmeye çalışıyorum	Genel kitle içinde çok mutlu olanlar	
Çok mutlu	%19,8	%13,0	%14,9	%19,9	%17,4	
Sinema	Hiç gitmem	Ara sıra giderim	Sık sık giderim		Genel kitle içinde çok mutlu olanlar	
Çok mutlu	%11,8	%14,8	%19,8		%12,5	
Kitap	Hiç okumam	Ara sıra okurum	Sık sık okurum		Genel kitle içinde çok mutlu olanlar	
Çok mutlu	%10,9	%15,8	%19,8		%14,1	
İnternet	Hiç kullanmadım	Arada bir kullanıyorum	Sıklıkla kullanıyorum	Her gün kullanıyorum	Genel kitle içinde çok mutlu olanlar	
Çok mutlu	%14,9	%21,0	%20,9	%24,4	%17,4	
SES	A	B	C1	C2	D	Genel kitle içinde çok mutlu olanlar
Çok mutlu	%22,4	%19,6	%16,8	%12,8	%8,9	%14,8

referans dünyası da (referans grupları) değişir. Dolayısıyla ev/aile dışında yaşanan ilişkiler aile ilişkilerini de etkilemeye başlar. Bu nedenle aile içindeki mutluluğun, mutsuzluğun ya da sorunların kaynağı sadece aile içinde değildir.

2016 verilerinden hareketle elde edilen aşağıdaki tablolar, aile bireylerinin, çok farklı alanlarda dış dünya ile kurduğu ilişkilere bağlı olarak mutluluk düzeyine dair bir fikir vermektedir. Bütün tablolarda, dışarıyla ilişki ne olursa olsun (inanç, TV, sinema, kitap, İnternet) ve her ne kadar bu ilişki, mutluluğun artışının bizzat bu değişkenlerden kaynaklandığını göstermese de, bu ilişki arttıkça ya da dışarıyla ilişki kapasitesinin daha güçlü olmasına zemin hazırlayan sosyo-ekonomik statü yükseldikçe aile bireylerinin mutluluk düzeyi yükselmektedir.

Örneğin, inanç konusunda iki ayrı uçta olanlar (hiç inançlı olmayanlar ve çok inançlı olanlar) arasında “çok mutlu” olanların oranının daha yüksek olması önemli bir veridir. Bu iki uç gru-

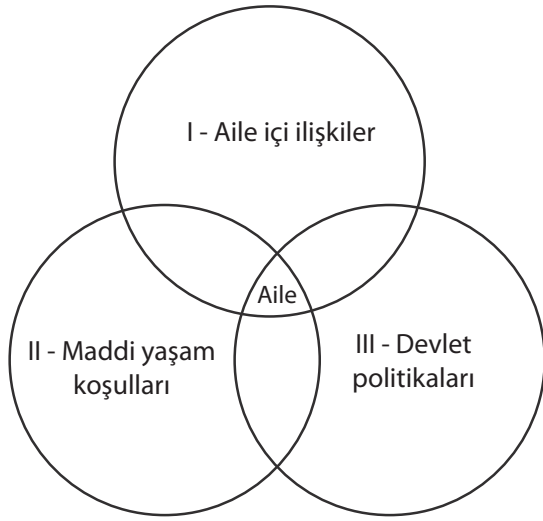
bun sahip oldukları tutum ve buldukları konumun, kendi hâlinde olan bir durumdan ziyade daha iddialı olmayı ve dolayısıyla dışarıdan ideolojik ve kültürel olarak beslenmeyi gerektirdiği söylenebilir.

Ayrıca, kuşkusuz, daha çok sinemaya gidenlerin, daha çok kitap okuyanların, daha çok İnternet kullananların diğer aile bireyleri ile ilişkilerinin olmadığı ve bu mutluluğun diğer aile bireylerinden bağımsız olduğu anlamına gelmez. Ya da başka bir deyişle, buradaki mutluluğun tamamen bireysel olduğu anlamına gelmez. Tersine, aile bireylerinin hissettikleri mutluluğun doğrudan aileyi de etkileyeceği varsayılabilir.

VII. Sonuç

Bu metnin başında yaptığımız teorik tartışmalar, ileri istatistik analiz ve sonrasında veri setlerine dayanarak yaptığımız yorumlama ve anlamlandırma çalışması sonunda bazı sonuçlara varmak mümkün görünmektedir.

³Tabloda mutluluk düzeylerine dair sadece “çok mutluyum” cevabı verenler alınmıştır. Yüzdeler sütun yüzdesidir (“İnançlı biri olmayanların % 19,8’i çok mutludur” gibi). Her faaliyette cevapsızlar farklı olduğu için toplamda “çok memnun” olanların oranı da farklı çıkmıştır.

Her şeyden önce, aileyi aşağıdaki şekilde göstermeye çalıştığımız bir ilişkisellik içinde anlamak faydalı olabilir.

Buna göre, aile, öncelikle üçlü bir sacayağı üzerinde duran, bu sacayağının kesişiminde oluşan bir üretim ve yeniden üretim kurumudur. Ailenin birinci boyutunu içindeki ilişkiler oluşturur.

Bu boyutta aile yoğun duygusal faaliyetlere açık olan bir birimdir. Merhametin, geçmiş ve gelecek arasında bir hikâyenin, yardım ve dayanışmanın olumlu olarak beslediği ya da tam tersine, bu duyguların, tam tersine, aşındığı, özellikle ailedeki zayıf bireylerin bütün dezavantajları yaşadığı bir alandır.

İkinci olarak ailenin maddi olarak yeniden üretimidir. Aile geçinmek için maddi hayatın içine girmek zorundadır ve bu nedenle ekonomideki, piyasadaki, enflasyondaki iniş ve çıkışlar, maddi çıkarlar gibi çok yönlü bir etki alanı içindedir. Son olarak ise devletin aileye dönük olarak uyguladığı politikalar, sosyal devlet ya da liberal politikalar, siyasal gelişme ve değişimler aileyi etkiler. Ancak aileyi yapan bütün bu etkilere karşılık, aile aynı zamanda dışarısını etkileyen, oluşturan, dışarıdan gelen etkileri yoğurup tekrar toplumun tüketimine sunan bir kurumdur. Dolayısıyla aile, dışarıdan, toplumsal, siyasal, ekono-

mik vb. sorunlardan bağımsız değildir; toplumun geneline hâkim olan pozitif ve negatif dinamikler ailenin de geleceğini belirler. Aynı şekilde, aile sadece kültürel bir mesele değil; toplum içinde, risk ve güvensizlik altındaki bireylerin sığınma alanıdır. Aile, kentlilik, hemşerilik, dini etnik ya da siyasal grupların cemaatleşmeyi beslediği bir sosyal yapıda, aile cemaatleşmenin ilk ve sürekli tecrübe edildiği en temel “koruyucu” kurum olma özelliğini sürdürmektedir. Ancak birçok vakada aileye kapanma olsa da, bu, aileyi yeteri kadar koruyamamaktadır. Çünkü aile bir bütün olmaktan ya da “yaşama” yeri olmaktan çok, “sığınak” özelliği sunmaktadır. Bu sığınak özelliği aileyi kıymetli bir yer hâline getirirse de, gene çok çeşitli vakalarda, aile özellikle kadınlar için kâbusa da dönüşebilmektedir. Bu durumda dış dünyadaki kurumsal yapılar ya da yardımlaşma gibi kültürel çerçeveler kadını korumak bir yana, tam tersine, sığınığın içinde bile kadını daha da çaresiz bir hale dönüştürebilmektedir.

Öte yandan farklı toplumsal yapılara (ekonomik yapı, sınıflar arası ilişkiler, modernleştirici kurumlar, geleneksel örüntüler vb.) cevap olarak ailede üretilen ilişkiler farklı aile türlerinin (çıkar birliği, pragmatik gereklilik, güçlü ilişki, şefkat, mecburiyet...) ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Aile yapılarındaki farklılaşmalar ise bize başka bir bilgi sunmaktadır; sadece kendinden beslenen ve birbirine benzeyen aileler yerine, yeni aile gerçeklikleri vesilesiyle, “ev dışının ev içinde de farklı şekillerde yaşanmaya” başladığını ileri sürebiliriz.

Bulgularımızın net bir biçimde gösterdiği gibi, tam da bu iç içelikler nedeniyle, en azından farklı kapasiteye sahip aileler söz konusudur. Bir tarafta mobilitesi yüksek ve bu yüksek mobilite ile dışarının özgürleştirici fırsatlarından yararlanan ailenin sosyal ilişkilerini zenginleştiren, diğer yandan mutluluk potansiyelini artıran aileler vardır. Diğer tarafta dışarıyla ilişkisi “zayıf aktör” ilişkisi olarak tanımlanabilecek, dışarıyı

etkileyemeyen, yani dışarısının özenilen, ancak fayda sağlanamayan bir riskler bölgesine dönüş-tüğü aileler vardır. Ancak bu, sadece iki tip aile olduğu anlamına gelmemekte ve bu iki uç arasında çok farklı şekillerde tezahür eden aileler bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle, her halükârda “ev” ve “ev dışı”/“aile” ve “aile dışı” iç içe/ aynı anda yaşanabilmektedir. Bu hâliyle aile çok daha büyük ve geniş bir anlamlar ağının içinde sadece bir parçaya dönüşmekte; aile ve aile dışı arasındaki sınırlar artık çok daha müphem hale gelmektedir. Eğer daha soyut olarak ele alırsak, “kamusal alanın” ve “özel alanın” çok daha fazla iç içelikler gösterdiğini söyleyebiliriz.

Bu çerçevede, teorik tartışmalara, daha önceki ve burada söz konusu olan araştırmaların bulgularına dayanarak, spekülatif olarak aile pratiklerinin aşağıdaki gibi süreklilik ve yenilik potansiyelleri üretmekte olduğu/ürettiği söylenebilir.

Âdetler, söylemler, kelimeler yaşamaya devam eder. Örneğin ailenin kurulması için gereken “geçiş ritüelleri” (nişan, düğün gibi) devam eder. Ama bunların içeriği değişir ya da yenileri eklenir; kadınların ve erkeklerin “bekârlığa veda partileri”, geleneksele referans veren ancak tamamen “kentleşmiş” kına geceleri ya da “boşanma partileri” gibi... Buna benzer ritüeller aile hayatının her alanına sirayet eder. Aile hayatında ve bireylerin hayatlarındaki evreler (başlama ve bitiş anları) işaretlenir.

Yaş ortalamasının yükselmesine bağlı olarak dede, anneanne ve babaannelerden oluşan nesil, örneğin eğitim zamanlarında, bakıcılık anlamında torunlara destek olur; bu destek daha uzun süreli olur. Bu “sürekliliğin” yanı sıra, yaşlı kuşak, torunların eve taşıdığı modern teknoloji dünyasıyla tanışır; torunlarla sosyal medya vasıtasıyla ilişkiler kurulmaya başlanır.

Her ne kadar modernlik muhafazakâr ya da seküler bütün aile bireylerini kuşatan bir hayat tar-

zı olsa da, bu hayatın çeşitliliğine ve risklerine karşı aile “korumaya” devam eder; geleneksel yemek yapma tarzları, taktikler eşliğinde nesilden nesile aktarılır ve bu bir itibar kaynağı olur. Televizyonun yanı sıra, gene gündelik taktikler içinde dijital dünya ve türevleri, dinî ya da seküler inanç sistemlerinin aileye taşındığı mecralar hâline gelir.

Sürekli yenilenen bu taktiklerle birlikte sadece bir ikileme indirgenmiş “geleneksel” ve “modern” tasnifinin dışına çıkılır; hem gelenekseli hem modern bir arada yaşayan ama bu “melezliği” sınırsız sayıda farklılıklar altında üreten yeni aile stratejileri ortaya çıkar.

VIII. Öneriler

Bu makalenin en önemli iddiası, ailenin sadece aile içinde oluşmadığı ve karşılaşılan sosyal, ekonomik, kültürel pratiklerle oluştuğu ve sürekli bir “oluş” ya da “yapma” hâli içerdiği fikrine dayanıyordu. Bu açıdan bakıldığında, aileye yönelik politikaların üretilmesi için onun iç ve dış olmak üzere “çifte morfolojiye” sahip olduğunun göz önünde tutulması gerekmektedir. Ailenin sorunlarını aşmayı amaçlayan politikalar sadece aileye dönük olduğu zaman kısıtlı sonuç üretebilir; bu yüzden ailenin ve aile bireylerinin dolaylı olarak olumlu şekilde etkileneceği genel makro politikaların düşünülmesinde yarar bulunmaktadır. Bunu en bariz olarak şu şekilde ifade edebiliriz: Aileyi varsayımsal olarak kendi başına kültürel bir öz olarak almak ve o ailenin içinde iyileştirmeler yapmak yerine, vatandaşları mutlu edecek sosyal ve kültür politikalarının öngörülmesi; aileyi korumak için ekonomik önlemlerin alınması ve siyasal iyileştirmelerin yapılması gerekmektedir. Örneğin, insanların geçim derdinin katlanarak artmasına ya da savaş gibi cereyan eden gergin siyasal kültür tartışmalarına karşı, toplumdaki tansiyonları düşürecek söylemlerin inşa edilmesi gerektiği açıktır.

Toplumda şefkat ilişkileri zayıfsa, evlerde ve ailelerde de zayıftır. Aile sadece karşılıklı görevlerin yerine getirildiği bir yer değil, aynı zamanda duygusal tatmin ve şefkat kurumudur. Aileleri besleyecek “şefkat dilinin” devletin tüm kurumlarına yaygınlaştırılması, aile içi uyumu iyileştirebilecek bir adım olarak düşünülebilir. Özellikle kadınlara yönelik aile içi şiddet toplumda sürekli olarak gelecek nesillere taşınan, kısır döngü hâlinde bir travma üretmektedir. Şefkat sadece yardıma muhtaç olan insanlara değil, aile içine dönük olarak da desteklenmesi gereken bir üsluptur. Aileyi ne olursa olsun kurtaracak ideolojik-yasal yaptırımlar değildir; özellikle çocuklara sirayet eden travmaların önüne geçmek için kadını korumak elzem görünmektedir.

En baştan dile getirdiğimiz şu iddianın tekrar altını çizebiliriz. Eğer hayatın kendisi geleneksel olmaktan çıktıysa, ailenin de geleneksel olması artık mümkün değildir. Modern hayat karşısında tutunamayan ve değişen geleneksel aile tam da modernliğe uyum sağlayamadığı için deforme olmakta ve eşitsizlik ürettiği için de bizzat bireyleri tarafından fiilen, pratikler içinde değişmek zorunda kalmaktadır.

Günümüzde farklı siyasal önermeler altında, geleneksel aileye bir “kültürel” öz atfedilmektedir. Ailenin bu şekilde, bir “öz” vasıtasıyla tanımlanma çabası (“korunması gereken, çocuklara bakması ve yetiştirmesi gereken aile”) aslında kültürel ve siyasal bir önermedir. Dolayısıyla, bunun yerine, aile içinde ve bireyler arasında demokratik bir dili öngörmek çok daha önemli ve gereklidir. Örneğin en basit olarak artık sadece erkeğin karar alması mümkün değildir; kadınlar ve hatta çocuklar yönünden kararları birlikte almak konusunda işaretler gelmektedir. Bu işaretlere makro söylemler tarafından olumlu bir cevap vermek gerekmektedir.

Aileye ilişkin günümüzde izlediğimiz boşanma gibi sorunlar sadece “sorun” değildir; bunlar çok daha geniş toplumun değişiminin yansımalarıdır.

İnsanların seçme arzuları, bireysellik, özgürlük fikirleri geliştikçe, kendi kişisel hayatları üzerine kontrol sağlama arzuları da gelişmekte ve eski yapılar ile bu yeni arzular arasında gerilim ortaya çıkmaktadır.

Dolayısıyla, aile konusunda yapılacak iyileştirmeler hayatın her alanında iyileştirmeleri içermek zorundadır. Eğer ailenin geleneksel dayanışma ağlarını yeniden güçlendirip, güçlü bir toplum inşa edilecekse, bu modern kapitalist hayatın, sanayici ve kalkınmacı ideolojilerin bastırıldığı geleneksel insan-çevre; insan-doğa ilişkisini tamir etmeden mümkün olamayacaktır. Tarımda, köyde, gıdada, oturlan konutta, yerel kültürlerde korunma ve geleneksel tevazu ve saygı ilişkisi onarılmadan, ailenin tevazu içindeki gücünü tesis etmek mümkün olmayacaktır.

Daha ziyade teorik tartışmaların, literatürün sunduğu karşılaştırmaların ve TAYA araştırma verilerinin sunduğu bilgilerden hareketle, genel olarak nitelendirilebilecek bu önerilere ek olarak bu çalışmanın bulgularından hareketle aileyi dışarıdan ve içeriden etkileyecek somut öneriler formüle edebiliriz.

Aileyi Bir Araya Getirmek

Birlikte yemek yemek Türkiye’de ailelerin paylaştığı en önemli ortak pratiklerdendir. Ancak bu pratik her aile tarafından benzer şekilde yaşanmamaktadır.

Bu konuda en önemli değişkenlerden biri ekonomiktir. Geçim zorluğu arttıkça birlikte yemek oranlarını düşmektedir.

Öte yandan hane büyüklüğü, her zaman için “sıcak aile ilişkisi” anlamına gelmemektedir. Büyük hane aynı zamanda maddi yeterlilik sağlamak için çok sayıda çalışan insan demektir. Geçim zorluğundan ötürü uzun saatler çalışan çok sayıda insan için bir arada yemek yemek ortak tahayyül içinde yer alamaz.

Buna karşılık, verilere göre, ailede arabanın olması veya ailenin tasarruf yapılabiliyor olması bu yemeklerde bir araya gelme sıklığını arttırmaktadır.

Hafta sonunda çok daha fazla birlikte geçirilen zaman, ailenin “duygusal faaliyeti” (duygusal emek) için en uygun zamandır. Bu önemli bir ipucudur; aile bireylerinin birbirlerini göremediği hafta içine kıyasla, hafta sonu aileyi bir araya getirmek, fakat kaliteli bir birliktelik için en elverişli zamandır.

- Kuşkusuz, bu verilerden hareketle dile getirilebilecek olan politikaların temelinde “ekonomik iyileştirmeler” bulunmaktadır. Aileye dönük “yardımlar” değil, bireylerin ekonomik olarak refahının artırılmasına yönelik makro sosyal politikalar, dolaylı olarak aile hayatında imkânsızlıkları ve gerilimleri azaltacak ve olumlu sonuçlar yaratacaktır.

- Ailenin ekonomik gücünün artırılması için aynı zamanda (aşağıdaki önerilerde görülebileceği gibi) ailenin “dışarıyla ilişkiler” eşliğinde beslenebilmesi için kadınların bütün kurumlara “eşit” olarak katılabilmeleri için haklarının yasal olarak korunması ve genişletilmesi önemlidir. Aynı zamanda bu hakların hem erkekler hem kadınlar ve hem yeni yetişen nesiller tarafından öğrenilmesi iyileştirici katkı sağlayacaktır. Öte yandan kadınları ya da erkekleri “madden korumaya” alan ve pasifleştiren yardımlar değil, işsizliği azaltacak programlar uygulamaya kullanılmalıdır.

- Ayrıca ekonomik iyileştirmeler tek başına yeterli olamamakla birlikte dolaylı olarak nitelikli zaman geçirme kültürüne katkıda bulunacağı varsayılabilir. Buna ek olarak nitelikli zaman geçirme kültürünün oluşmasını sağlayabilecek alternatifler zaten çok seyredilen TV kanalları tarafından “kamu spotları” şeklinde sunulabilir. Bu alternatifler arasında çeşitli sosyal faaliyetlere ucuz ulaşım olanakları; özellikle kadınları

hedefleyen ve kadınların ailelerini ikna edebilmelerine yardımcı olacak ucuz ve pratik yollar sunulabilir. Toplumun farklı kesimlerinden “iyi örnek” olarak toplanabilecek vakalar (çevreleriyle birlikte kitap okuyan, kitap değiş tokuşu yapan kadınlar, bunu aileleri ve özellikle okuyan çocuklarıyla paylaşan kadınlar vb.) da bu spotlarda yer alabilir.

Yakın Sosyal İlişkiler

Yaşadığımız toplumda giderek hâkim olan değerler bireyselleşmeyi, yalnızlaşmayı ve çıkarları daha çok öne çıkarmaktadır ve giderek daha çok insan birbirlerinden fiziksel olarak koştukları devasa apartmanlardaki hayatlarına kapanmaktadır. Bu gözlemin yanı sıra, araştırmanın bulgularına göre, aile bireyleri için maddi külfet getirmeyen en önemli sosyalleşme pratikleri arasında akrabaları, komşuları ya da arkadaşları ziyaret bulunmaktadır. Yemek konusundakine benzer şekilde, hane büyüklüğü, geçim zorluğu ve çalışan sayısı arttıkça akrabaları, komşuları ya da arkadaşları ziyaret vesilesiyle bir araya gelme sıklığı azalmaktadır. Bunların yanı sıra yaşanan apartmanların boyutları büyüdükçe de (10 daireden fazla olduğu durumlarda), ziyaretleşme ihtimali azalmaktadır.

Buna karşılık, “aynı yerde oturma süresi” artıyorsa veya ailede araba gibi ulaşım imkânları mevcutsa ya da ailede tasarruf varsa, “okula giden çocuklar” varsa ziyaret sıklığı yükselmektedir.

- Türkiye’de günümüzde giderek bütün bölge ve şehirleri kuşatan, özellikle sosyal konut adı altında TOKİ inisiyatifi ve kontrolü altında birçok semtte yapılan gökdelen ya da yüksek binaların mahalle kültürünü erozyona uğrattığından hareketle, bu türden anonim ilişkilere neden olan kentsel ve mimari anlayış yerine, insani ilişkileri kolaylaştıracak kent ve mekân politikalarının hayata geçirilmesi, ailelerin yakın çevreleriyle birlikte beslenmelerini de sağlayacaktır. Ancak var olan kent mekânlarının da aile bireylerinin

kolaylıkla ulaşabileceği park, kafe, çay bahçesi, oyun parkı gibi olanaklarla donatılması, onların ilişkisizlik yerine, yakın temaslarla beslenmesini sağlayacaktır.

Ev Dışında Sosyal Pratikler

Evde yemek ve ziyaretler dışında yapılan dışarıda yemek, piknik, sinema gibi faaliyetler gelir durumuna en çok bağlı olan ve bu yüzden geniş kitleler arasında, özellikle her anlamda mobilitenin düşük ve dışarıyla ilişkinin zayıf olduğu ailelerde en düşük oranlarda yapılan faaliyetlerdir.

Araştırma bulgularına göre, ev dışında sosyallik imkânlarının olması (ziyaretler, okula giden çocuklar, İnternet vb.) ailede mutluluk düzeyine olumlu yönde katkıda bulunmaktadır. Dışarıyla ilişki arttıkça ya da dışarıyla (tatmin edici) ilişki kapasitesinin daha güçlü olmasına zemin hazırlayan sosyo-ekonomik statü yükseldikçe aile bireylerinin mutluluk düzeyi yükselmektedir. Dışarıyla olan ilişki aile içindeki ilişkileri gevşetiyor gibi görünse de, bireylerin çeşitli açılardan beslenmesini sağlamakta ve bu da aileye olumlu dönüş yapmaktadır. Oysa sadece içeride kalan, birlikte yaptığı faaliyetler de duygusal bir içerik taşımayan ailelerin içerideki tatmin kanallarının da seyreilmesi anlamına gelmektedir.

- İçeride kapanan, beslenemeyen ve bu yüzden sınırlı ve şiddetli üreten aileleri dışarı çıkaracak politikalar geliştirmek, apartmanlaşan hayatta ortak sosyalleşme alanları üretmek önerilebilir. Fiziksel olarak yakın ve bir bakıma mecburiyet taşıyan mahalleye önem vermek önemli görünmektedir. Dolayısıyla hem dışarıyla hem içerisiyle karşılıklı ve duygusal olarak beslenme imkânı olarak ulaşılabilir mesafede parklar, bahçeler, yeşil alanlar, çocuklar ve gençler için mahalle kütüphaneleri, spor alanları, özellikle kadınlar için ortak faaliyet ve kurs alanları, kadınlar ve erkeklerin birlikte kullanabilecekleri piknik alanları, sosyal alanlar üretilebilir.

Tüketimcilikle Mücadele

Araştırmanın ortaya çıkardığı önemli verilerden biri, aile türlerinden ve diğer bütün değişkenlerden bağımsız olarak tüm ailelere sinmiş olan televizyon izleme ve alışveriş yapma pratikleridir. Söz konusu olan, dışarıda, belli bir maliyet gerektiren ve kent hayatından beslenmeyi sağlayan sosyal faaliyetlerde bulunamayan aile bireylerinin televizyon bağımlılığı ve televizyondan ulaşan reklamlar ve her TV programına sinmiş olan özendirici tüketim referansları vasıtasıyla edinilen tüketim kültürüdür. Başka bir ifadeyle maddi imkânı olmayan insanların en önemli eğlence kaynağı ya da kültürel beslenme yöntemi kitle kültürünü tüketmek, TV seyretmek, alışveriş yapmak gibi yollarıdır.

- Kamu kurumlarının inisiyatifiyle, alışveriş çılgınlığını provoke edecek politikardan vazgeçilmesi, örneğin dizilerin arasına konan sayısız reklamdan vazgeçilmesi, dizilerin aile bireylerinin bütün gecelerini işgal edecek düzeyde uzun olmasının önüne geçilmesi TV ve alışveriş bağımlılığına karşı kısa vadeli çözümler üretebilir.
- Özellikle başta çocuklara yönelik olmak üzere destek programları oluşturulmalıdır. Çocukları betonlaşmış kent parçalarına, dijital teknolojilere, tabletlere ya da AVM'lere yönlendirecek özendirici tüketim kalıpları değil, doğayla irtibat hâline sokan programlar sunulmalıdır.

Babaların Duygusal Eğitimi

Günümüz Türkiye'sinde çok çeşitli toplumsal sorunların, hayatın çok çeşitli alanlarına sinmiş olan kutuplaşma ve şiddetin yanı sıra, kuşkusuz bu toplumsal sorunların da bir türevi olarak erkeklerin kadınlar üzerinde uyguladığı şiddet ailelerin parçalanmasındaki en önemli nedenlerden biridir. Bulgular bölümünde de belirtildiği gibi aile bireylerinin zorunluluklar ama aynı zamanda tatminsizliklerle bezenmiş olan ekonomik ilişkileri artarken ailenin grup kimliği ile dışarı arasında güçlü bir sınır oluşmamakta, grup kimliği güçlü bir kimlik hâline gelememekte, tersine zayıflamaktadır. Buna bağlı olarak,

örneğin, alt gelir gruplarında birçok kadın çalışmakta ama bazı ailelerde çalışmayan erkekler kadınların parasına el koymakta; ayrıca çalışmayan bu erkekler çocuklar için özel bir çaba da göstermemektedirler. Öte yandan araştırma bulgularına göre, kadınların çalışma hayatıyla daha fazla iştigal etmelerine bağlı olarak babaların çocuklarla fiilen daha çok ilgilendikleri de anlaşılmaktadır. Ancak bu ilgi daha çok “rasyonel” gereklilikler ve alınması gereken kararlarla ilişkili görünmektedir.

- Öte yandan babaların çocuklarıyla ilişkisine dair bulgulara bağlı olarak şu söylenebilir: Şimdiye kadar inşa olmuş ve kültürün parçası gibi kabul edilerek, “değişmez” bir nitelik gibi varsayılmış olan cinsiyet rollerinin yeniden düşünülmesi, değişmekte olan toplumda ailenin korunabilmesi için önem arz etmektedir. Bu, özellikle babalara dönük olarak desteklenecek yeni bir aile fikridir. Buna göre, başta çocuklar olmak üzere, diğer aile bireylerine dönük olarak desteklenecek bir şefkat ve duygusallık eğitiminin çok önemli bir katkı sağlayacağı öngörülebilir. Daha somut bir ifadeyle, kitle iletişim araçları ve eğitim olanaklarıyla erkekleri “kamusal rollerle” özdeşleştirmek yerine, onlara “ev içi şefkat” ve “duygusal emek” dersi verilebilir. Örneğin ders kitaplarında geleneksel cinsiyet rollerini üretmek yerine, erkeklerin de çocuklara bakabileceği, duygusal olabileceği; buna karşılık kadınların çalışabileceği, “rasyonel” olabileceği; bunun normal olduğu; dolayısıyla sorumlulukların paylaşılabilmesi gibi fikir ve imgeler yer alabilir.

Son olarak bu araştırmanın sık sık dile getirdiği “ailenin aile dışı dünyayla ilişki içinde sürekli biçimde olmakta olduğu” iddiasına bağlı olarak kamusal alandan, siyaset dünyasından, devlet kanadından uygulanacak politikaların, bireyler, dolayısıyla aileler üzerinde de doğrudan etkili olduğu açıktır. Bu politikaların barışçı içerik ve biçimler altında uygulamaya konması, aile içindeki barış ve huzurun da yeniden üretilmesine doğrudan katkı yapacaktır.

IX. Kaynakça

- Aybars, A. İ. (2013). Ailede Sosyal Faaliyetler. *Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler, Öneriler*. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, İstanbul: Çizge Tanıtım ve Kirtasiye.
- Beck, U. (1995). *The Reinvention of Politics: Towards a Theory of Reflexive Modernization. Reflexive Modernization : Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. U. Beck, A. Giddens, S. Lash (eds), Cambridge: Polity Press. 1-55.
- Beck, U. ve Beck-Gernsheim, E. (1995). *The Normal Chaos of Love*. Cambridge: Polity Press.
- Berger, P. ve Kellner, H. (1977). *Marriage and the Construction of Reality. Facing Up to Modernity*. New York: Basic Books.
- Bukodi, E. ve Goldthorpe, J.H. (2012). "Decomposing 'social origins': The effects of parents' class, status and educational on the educational attainment of their children", Barnett Papers in Social Research, University of Oxford. <<https://pdfs.semanticscholar.org/acb0/e9ec411673f6df5219088ce4d81f857f6352.pdf>> (28.08.2018).
- Butler, J. (1999). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York and London: Routledge.
- Carrington, C. (1999). *No Place Like Home: Relationships Family Life among Lesbians and Gay Men*. Chicago: University of Chicago Press.
- Certeau, M. De (1984). *The Practice of everyday life*. Chicago: University of Chicago Press.
- Cumhuriyet. (27 Temmuz 2017). "Dünyanın en fazla televizyon izleyen ikinci ülkesiyiz". <http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/790370/Dunyanin_en_fazla_televizyon_izleyen_ikinci_ulkesiyiz.html>
- Duben, A. ve Behar, C. (1991). *Istanbul Households*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Engels, F. (2010), *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*. (çev. Kenan Somer), (15. Baskı). İstanbul: Sol Yay.
- Geggie, J., DeFrain, J., Hitchcock, S., & Silberberg, S. (2000). *Family strengths research project*. Newcastle, NSW: Family Action Centre, University of Newcastle; aktaran: <<https://www.kidsmatter.edu.au/mental-health-matters/family-relationships/building-blocks-healthy-family-relationships>> (14.05.2018).
- Hochschild, A. R. (1983). *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*. Berkeley: University of California Press.
- Irigaray, L. (1997). *Writing on the Body: Female Embodiment and Feminist Theory*. New York: Columbia Univ. Press.

Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği, “6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Yasa”, <<http://www.kadinininsanhaklari.org/kadinin-insan-haklari/yasalardaki-haklarimiz/siddet-goren-kadin-ne-yapabilir/6284-sayili-ailenin-korunmasi-ve-kadina-yonelik-siddetin-onlenmesine-dair-yasa>> (09.05.2018).

Kain, E.L. (1990). *The myth of family decline*. Lexington, MA: D.C. Heath.

Kentel, F., Ahıska M., Genç, F. (2007). *Milletin bölünmez bütünlüğü: Demokratikleşme sürecinde parçalayan milliyetçilik(ler)*. İstanbul: TESEV.

Koç, İ. (2013). Türkiye’de Aile Yapısının Değişimi: 1968-2011. *Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler, Öneriler*. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, İstanbul: Çizge Tanıtım ve Kırtasiye.

Macionis, J. J., Plummer, K. (2008). *Sociology. A Global Introduction*. London: Pearson.

Mead, G. H. (1934). *Mind, self, and society*. Chicago: University of Chicago Press.

Morgan, D. (1999). *Family Connections: An Introduction to Family Studies*. Cambridge: Polity Press.

Özbay, F. (2013). Akrabalık ve komşuluk ilişkileri. *Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler, Öneriler*. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, İstanbul: Çizge Tanıtım ve Kırtasiye.

Smith, D. E., (2001). Women’s Perspective as a Radical Critique of Sociology. *Gender: A Sociological Reader*. Stevi Jackson (ed.), New York: Routledge. 63-68.

Beauvoir, S. de (1997). *From The Second Sex*. *Gender*, Carol C.Gould (ed.), New Jersey: Humanities Press. 3-15.

Stacey, J. (1996). *In the Name of the Family: Rethinking Family Values in the Postmodern Age*, Boston, MA: Beacon Press.

Walby, S. (1990). *Theorizing Patriarchy*, Oxford: Blackwell.

Weston, K. (1991). *Families We Choose: Lesbians, Gays, Kinship*, New York: Columbia University.

Yeni Şafak. (3 Nisan 2017). “Dünyada en fazla televizyon izlenen ülke Türkiye”

<<https://www.yenisafak.com/hayat/dunyada-en-fazla-televizyon-izlenen-ulke-turkiye-2637923>>

8.
SOSYAL ETKİLEŞİM VE
DAYANIŞMA AÇISINDAN
AKRABALIK VE KOMŞULUK
İLİŞKİLERİ

Doç. Dr. Murat Şentürk

SOSYAL ETKİLEŞİM VE DAYANIŞMA AÇISINDAN AKRABALIK VE KOMŞULUK İLİŞKİLERİ

Doç. Dr. Murat Şentürk¹

I. Giriş

Akrabalık ve komşuluk ilişkileri Türkiye'nin modernleşme serüvenindeki en önemli tartışmalardan biridir. Bu serüvenin temel güzergahlarından olan kentleşme ve sanayileşme süreçlerinin söz konusu ilişkilerde yarattığı değişimler, sosyal bilimcilerin (Kıray, 2006; Karpaz, 2016; Kongar, 2017) ve yöneticilerin ilgisini çekmiştir. Demografik yapıdaki değişimler (doğurganlığın azalması, yaşam süresinin uzaması, bebek ve kadın ölümlerinin azalması), ekonomik hayattaki dönüşümler, yeni kentleşme dinamikleri, istihdama ve eğitime erişim, akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin farklılaşmasına yol açarken birçok tartışmayı da beraberinde getirmektedir. Kuşaklararası ilişkiler, dayanışma biçimleri ve ağları, yoksullukla ve sosyal dışlanmayla baş etme, sosyal etkileşim, birlikte yaşama vb. konularda önemli olan akrabalık ve komşuluk ilişkileri akademik bir ilginin ötesinde sosyal politikalar için vazgeçilmez bir alandır. Sosyal bilimler ve yöneticiler için bu denli önemli olan akrabalık ve komşuluk ilişkileri üzerine yapılan çalışmaların sınırlı kalması ve mevcut çalışmaların belirli eksenlere hapsolmesi yeni fikirlerin ve politikaların geliştirilmesini engellemektedir.

Türkiye'de kırsal nüfusun geniş, kentsel nüfusun ise giderek çekirdek aile hanelerinde yaşadığına ilişkin yaygın "mit"i eleştiren Duben (2012, s.

67), kentlere göç süreciyle birlikte geniş ailelerin çözüldüğü ve akrabalık bağlarının giderek azaldığı görüşüne karşı çıkmaktadır. Duben Türkiye kentlerinde aile ve akrabalık bağlarının mevcut durumuna bakarken hem hane türlerindeki değişimlere hem de kültürel meselelere bakılması gerektiğini belirterek kültürel meselelerin iki boyutunu şu şekilde açıklamaktadır: Birincisi çeşitli hane türlerinde kültüre dayalı tercihleri, ikincisi ise akraba grupları içinde veya bunlar arasında bireylerin etkileşimini belirleyen davranış kodlarını (akrabalık kodu/kinship idiom) içeren sosyal etkileşimlerdir. Hane türlerindeki değişimler, akrabalık ilişkilerini daha genel düzeyde tanımlamaya imkân tanımaktadır. Ancak sadece istatistiklerle yetinmek Türkiye'de akraba olmayanlar arasında da geçerli olan yoğun ilişkiler ağının öneminin kavranmasına engel olabilir (Duben, 2012, s. 67, 81).

Hane (veya aile) biçimini incelemenin, onun işleyişi hakkında tam bir bilgi vermediği (Goody, 1972'den akt. Duben, 2012, s. 70) görüşüne katılmakla birlikte hane türlerindeki değişimin akrabalık ilişkilerinin seyri hakkında önemli fikirler vereceği söylenebilir. Aynı zamanda akrabalık ilişkilerindeki farklılaşmanın ailelerin ve ailelerin işlevinin nasıl değiştiğini göstermesi mümkündür³. Bu bakımdan bu çalışmada hem hane türlerinin değişimine bakılmakta hem de sosyal etkileşim ve dayanışma alanlarına odaklanılmaktadır.

Aile toplumsal örgütlenmenin (üretim, dağıtım, tüketim, yeniden üretim, sosyalizasyon) temelinde yer almaktadır. Akrabalık toplumsal örgütlenme süreçlerinde kaynakları bir araya getiren, sorumlulukları, katılımı ve iş bölümünü bireyler

¹İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, murat.senturk@istanbul.edu.tr

²Bir zamanlar Sosyologlar modern dönem öncesinde Batı Avrupa'daki yaygın aile biçiminin geniş aile olduğunu düşünmekteydi ancak araştırmalar bu görüşün yanlış olduğunu göstermiştir (Giddens, 2008, s. 248).

³Aile akrabalık bağlarıyla doğrudan doğruya birbirlerine bağlanan ve yetişkinlerin çocukların bakımını üstlendiği bir topluluktur. Bireylerin evlilik yoluyla ya da kan bağları aracılığıyla birbirine bağlılığı, akrabalık bağları olarak tanımlanmaktadır. Evlilikle birlikte daha geniş bir hısımlar dizisi birbirine bağlanır ve anne/baba, kardeşler de akrabalığın bir parçası hâline gelirler (Giddens, 2008, s. 246-247).

ve grup üyeleri arasında düzenleyen ilişkileri içermektedir. Ayrıca akrabalık ilişkileri bireylerin ve ailelerin daha büyük topluluklarla görünmeyen ilişkiler kurmasına imkân tanır (Thornton ve Fricke, 1987, s. 748). Akrabalık ve komşuluk kelimelerinin her ikisi de “yakın”, “yakın olma”, “yakınlık” anlamlarını içermektedir. Akrabalıkta kan bağı, komşulukta ise mekânsal yakınlık ilk elde önemlidir. Ancak her iki kavram da daha geniş çerçevede farklı topluluklarla kurulan yakınlıkları içermektedir. Akrabalık ve komşuluk ilişkileri bireylerin ve ailelerin arkadaşlık, hemşehrilik gibi diğer cemaat/topluluk ilişkilerinden birini oluşturmaktadır. Cemaat kavramı hem bir “ilişkiyi” hem de “dayanışmayı” içermektedir. Gerek tarihî gerek sembolik olarak cemaatin arketipi ailedir (Nisbet, 2016, s. 66). Peki akrabalık ve komşuluk ilişkileri modern iktisadi, siyasi, toplumsal, kültürel ve kentsel koşullarda ne kadar mümkündür? Cemaat/topluluk ilişkilerinin merkezinde yer alan akrabalık ve komşuluk nasıl değişmekte ve biçimlenmektedir? Bu değişimin farklı yönlerini görebilmek için Bauman’ın ve Granovetter’in çalışmalarına başvurulmaktadır.

Bauman “bireyselleşme dünyasında” ilişkilerin bir kutsama olduğunu savunur. İlişkiler kişiyi farklı yönlere çeken ve çatışan arzularla doludur. Bir tarafta özgürlüğe ve gevşek bağlara, bireyciliğe; diğer tarafta güçlü, sıkı bağların var olduğu güvenliğe ilişkin arzular yer almaktadır. Günümüz insanının bu iki kutup arasında sallandığını ileri süren Bauman’a göre bu ikisini bir şekilde birleştirebilme yolunu bulmak için sıklıkla uzmanlara (terapistlere, köşe yazarlarına) gidilmektedir. Bu durum, “pastayı hem yeme hem de hiç bitirmeme, ilişkinin tatlı zevklerinin kremasını sıyırırken acı ve sert lokmalarını dışarıda bırakma” girişiminde bulunmaktadır. “Üst cep ilişkileri” deyişiyle Bauman ihtiyaç duyulduğunda dışarı çıkabilecek ama ihtiyaç olmadıkça cebin derinliklerine itilebilecek olan ilişkileri kastetmektedir. Bu nedenle artık insanlar “ilişkilerden” ziyade “bağlantılar” ve “ağlardan”

bahsetmektedirler. Bağlantılar temas hâlinde geçen anları ima ederken ilişkiler karşılıklı olarak kenetlenmek anlamına gelmektedir. Bağlantılar istemle kurulabilir ve bozulabilir. Bağlantılar sanaldır, gerçek ilişkiler değildir. Bu bağlamda modern toplum ve toplumsal ilişkiler “akışkandır” (Giddens, 2008, s. 285-286). Bauman (2017, s. 67-69) bireyselleşmenin bir tercih değil bir kader olduğunu vurgularken bugün bireylerin “bir araya toplanma” özelliğinden yoksun oluşlarını en ortak dertlerden biri olarak tanımlamakta ve bunu “yolu kapatan engel” şeklinde nitelendirmektedir. Buna göre dertler benzer olabilir ama “eski zamanlardaki ortak çıkarın aksine, ‘kendilerini oluşturan parçaların toplamından daha büyük bir bütünlük’ meydana getirmezler ve yüzleşilerek ya da üstüne gidilerek daha kolay ele alınmalarını sağlayacak hiçbir yeni nitelik kazanmazlar.”

Modern toplumlarda toplumsal ilişkilerin akışkan hâle gelmesi ve ilişkilerden bağlantılara geçilmesi önemli bir değişimdir. Bu değişim sürecinde akrabalık ve komşuluk ilişkileri de nasibini almış ve giderek zayıflamıştır. Ağ analizlerinde genellikle güçlü bağların önemine ya da mevcut durumuna ilişkin analizler yapılmaktadır. Güçlü bağlara yönelik analizler genellikle küçük, iyi tanımlanmış gruplar arasında gerçekleştirilmektedir. Granovetter (1973) ana grup olarak kolayca tanımlanamayan toplumsal yapının unsurlarını ve gruplar arasındaki ilişkileri analiz ederek zayıf bağların gücüne vurgu yapmaktadır. Küçük ölçekli etkileşimlerle büyük ölçekli örüntüler arasındaki analizleri ağ araştırmalarında mikro-makro köprüsünün kurulmasındaki en verimli yöntem olarak tanımlamaktadır. Granovetter mikro ve makro düzeydeki bağlantıların ürettiği paradoksa dikkat çekmektedir: Genellikle yabancılaştırmanın üreticisi olarak görülen zayıf bağların bireylere fırsatlar sunduğunu ve toplulukla uyumunu kolaylaştırdığını, güçlü bağların ise yerel bağlılıklar doğurduğunu ve parçalanmalara neden olduğunu ortaya koymaktadır (1973, s. 1378).

Bu bağlamda gerek akrabalık ve komşuluk gerek diğer cemaat/topluluk ilişkilerinde sosyal etkileşim önemlidir. Gündelik hayatta toplumsal etkileşim bağlamlarını çözümlerken insanların zaman-mekân içindeki devinimlerine bakmak gerekmektedir. “Bölgeselleşme” kavramı ise toplum yaşamının zamanda ve mekânda nasıl dilimlendiğini göstermektedir. Modern toplumlarda gündelik pratikler zaman dilimleri temelinde gerçekleşmektedir. İnternet gibi yeni iletişim teknolojileri ise zaman-mekân ilişkisini farklılaştırmakta, insanın farklı zamanlarda değişik mekânlardaki ve hiçbir zaman karşılaşamayacağı insanlarla etkileşim içerisine girmesine olanak tanımaktadır (Giddens, 2008, s. 186-187).

Sosyal etkileşim dışında akrabalık ve komşuluk ilişkilerinde karşılıklılık ve bağlılık önemlidir. Karşılıklılık maddi ve manevi desteği, korumayı, güvenliği vb. boyutları içermektedir. Duben’e göre (2012, s. 91) yoğun ve farklılaşmış nüfusun bulunduğu kentlerde, karşılıklılık biçimini barındıran aile ilişkileri sınırlı bir düzeyde kalmaktadır ve bu nedenle bireyler kentlerde akraba veya hısım olmayan kişilerle ilişki kurmak zorundadırlar. Bu hem göçmenler hem de eski sakinler için geçerlidir. Türkiye’de bireyler “sivil toplum” alanı yerine tarihsel bir arka planı olan akrabalık koduna göre etkileşimde bulunmaktadırlar. Töz ortaklığı veya hısımlık nosyonu hem “gerçek” hem de “kurgusal” akrabalık için mümkündür. Karşılıklılık ilişkisinde yükümlülükler net değildir; diğerkâmlık ahlakı uzun vadede karşılıklı yükümlülükler yoluyla açar ancak “uzun vadeli etkisi karşılıklılığa değil ahlâka dayanması”ndan kaynaklanır (Bloch, 1973’ten akt. Duben, 2012, s. 93). Karşılıklılıktan ahlaka doğru bir geçiş yaşanmaktadır. Zamanla ahlaka içkin bir hâle gelmesi nedeniyle aktörler hesap yapmayı bir kenara bırakacaklardır. Uzak ya da kurgusal akrabalıklarda her iki taraf diğerkâmlık amacıyla meseleye yaklaşsalar da karşılıklılık beklentisi daha fazla olacaktır. Yakın akrabalar söz konusu olduğunda diğerkâmlık iddiasının

varlığı sürmektedir. Akrabalık koduyla kastedilen “davranışları yönlendiren bir dizi enformel kuraldır” ve “bu kurallar hakiki diğerkâmlıktan diğerkâmlık kisvesine bürünen ama aslında ‘ince bir çıkar hesabı’na dayanan ilişkilere dek uzanan çok geniş bir ilişki yelpazesinde geçerlidir.” Duben Türkiye’de nüfusu yoğun olan ve toplumsal olarak farklılaşan kentlerde toplumsal ilişkilerin önemli bir kısmının, gerçek akrabalık bağları ile daha gayri şahsî, resmî ilişkiler arasında bir yere tekabül ettiği görüşündedir (2012, s. 93-94).

Bu çalışmanın amacı bahsedilen kuramsal bağlam ekseninde Türkiye’de akrabalık ve komşuluk ilişkilerinde değişme ve süreklilik gösteren unsurları anlamaya çalışmaktır. “Türkiye’de ailenin akrabalık ve komşuluk ilişkileri nasıl biçimlenmektedir? Akrabalık ve komşuluk ilişkileri sosyal etkileşim ve dayanışma açısından nasıl bir imkâna sahiptir ve bu ilişkilerde nasıl bir değişim yaşanmaktadır?” soruları cevaplanmaya çalışılmaktadır.

II. Yöntem

Bu çalışmada 2006, 2011 ve 2016 yıllarında gerçekleştirilen *Türkiye Aile Yapısı Araştırması (TAYA)* verileri kullanılmaktadır. Araştırma Türkiye’yi kent-kır ve İstatistikî Bölge Birim Sınıflaması (İBBS) Düzey 1’de temsil ederken İstanbul, Ankara ve İzmir illerini ayrıca temsil etmektedir. Bu çalışmanın temel amacı akrabalık ve komşuluk ilişkilerindeki süreklilikleri ve değişimleri ortaya koymak olduğundan her üç araştırmanın verileri önce betimsel olarak analiz edilmiştir. Soru kâğıdında akrabalık yapısına yönelik sorular yer alırken akrabalık ve komşuluk ilişkilerine yönelik az sayıda soru bulunmaktadır. Özbay’ın (2014) yaptığı çalışmada da görüldüğü üzere akrabalıkla ilgili sorular ileri analize kısıtlı olanaklar tanımakta, komşuluğa dair ise sorular yetersiz kalmaktadır. 2014 yılındaki analizde belirtilmiş olmasına rağmen bu hususlar 2016 yılındaki çalışmada dikkate alınmamıştır. Bu nedenle bu çalışmada da Özbay’ın (2014) yöntemi

ve analiz biçimi takip edilmiştir. Bu kapsamda aile tipleri (1) yalnız yaşayanlar, (2) çekirdek, (3) geniş, (4) diğer akraba ve (5) akraba olmayan haneler şeklinde analiz edilmeye devam edilmiştir. Kimi zaman “dağılmış” bazen de “çekirdek” aile olarak tanımlanan tek ebeveynli aileler (Özbay, 2014, s. 57) bu çalışmada “çekirdek aile” olarak nitelendirilmektedir. “Dağılmış aileler” de bir şekilde akrabalık ilişkisini sürmektedir. Bu tür aileler akrabalık ilişkilerine odaklanan bu çalışmada “diğer akraba aileleri” olarak tanımlanmıştır. Akraba sayısı ve türleri ise bireylerin akrabalık ilişkilerinin sorgulanabildiği sorudan türetilmiştir. Bu sorudaki “yok/vefat etti” cevabı bu çalışmada “annesini var/annesini yok” biçiminde kodlanmış ve analiz edilmiştir. Ayrıca her bir birey için toplam sahip olduğu akraba türü hesaplanmıştır. Burada hesaplanan toplam akraba sayısı değil, “akraba türü” sayısıdır. 2014’deki analizden farklı olarak kır-kent karşılaştırması doğrudan yapılamamıştır. Zira 2016 yılında kır-kent sorusu soru kâğıdından çıkarılmıştır. Bu boşluğu doldurabilmek için İBBS sınıflandırılması kullanılarak analizler yapılmış ve karşılaştırmalar bölge düzeyinde verilmiştir. Bununla birlikte akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin sosyal etkileşim ve dayanışma ekseninde ele alınabileceğine ilişkin bir yaklaşım ortaya koyularak hem betimsel hem de ileri analizler yapılmıştır.

A. Betimsel Analizler

Betimsel analizlerde her üç araştırmanın da (2006-2011-2016) verileri kullanılmıştır. Betimsel analizler kapsamında birey ve hane temelli frekans analizleri yapıldıktan sonra farklı değişkenlerle ilişki analizleri yapılmıştır. Akrabalık ve komşuluk ilişkilerindeki değişim hane tipleri, cinsiyet, yaş grupları, medeni durum, çalışma durumu, eğitim, sosyoekonomik statü, bölge, konut türü, konut sahipliği, yaşanan yerde geçirilen süre, internet erişiminin varlığı vb. değişkenlerle ilişkili bir biçimde değerlendirilmektedir.

B. İleri Analizler

İleri analizlerde 2016 TAYA veri seti kullanılmıştır. Araştırma sorusu analiz birimi olarak da birey kullanılmıştır ancak ileri analiz tekniği olarak kullanılacak regresyon modellerinin gözlemlerin bağımsızlığı (*independence of observations*) varsayımı kuralını ihmal etmemesi için her haneden bir birey seçilmiştir. Bu bireyler de TAYA veri setinde rastlantısal olarak seçilip referans kişi olarak tanımlanmış bireylerdir. Bu çalışmada ileri analizler sadece referans kişilerle yapılmış ve referans kişi dışındaki bütün bireyler analizler dışında tutulmuştur. Böylece her aileden sadece bir kişi analizlerde kalmıştır.

C. Bağımlı Değişkenler

Bu araştırma bireylerin sosyal ilişki ve etkileşimlerini etkileyen kişisel ve aileyle ilgili özellikleri, faktörleri ele almaktadır. Sosyal ilişki ve aktarımlar da bu çalışmada iki ana başlık altında ele alınmaktadır. Bunlardan birincisi bireylerin aile üyeleri ve yakınlarına hediye verme alışkanlıkları, ikincisi ise bireylerin akraba ve yakınlarını ziyaret etme sıklığıdır.

Hediye verme alışkanlıklarıyla ilgili olarak “Size okuyacağım durumlarda aile üyelerinize / yakınlarınıza hediye verir misiniz?” şeklinde bir soru sorulmuş ve aşağıda sunulan 14 durumun her birinde bireylerin hediye verip vermedikleri öğrenilmiştir. Bu 14 durum şunlardır: (1) Bayramlarda, (2) Doğum günlerinde, (3) Yılbaşında, (4) Evlendiklerinde, (5) Ev aldıklarında, (6) Askere gidecekleri zamanda, (7) Bebek görmeye gittiğimde, (8) Hasta ziyaretine gittiğimde, (9) Kandillerde, (10) Evlilik yıldönümünde, (11) Anneler gününde, (12) Babalar gününde, (13) Sevgililer gününde (14) Hac veya umre ziyaretlerinde. Hediye veriyorlarsa bireyler “Evet” vermiyorlarsa “Hayır” seçeneğini belirtmişlerdir.

Bahsedilen 14 ayrı hediye verme durumunun hepsinin aynı durumları ifade etmeyebileceği ve kendi aralarında benzer özellikler göstererek

gruplaşabileceği göz önünde bulundurularak bu çalışma kapsamında bir faktör analizi yapılmıştır. Tablo 1’de görüldüğü üzere faktör analizi sonucunda ele alınan 14 hediyeleşme durumu üç ayrı boyutta (*component*) kümelenmiştir. Bu boyutlardan birinde üç ayrı hediyeleşme durumu kümelenmiştir: (1) Bayramlarda, (2) Kandillerde ve (3) Hac veya umre ziyaretlerinde. Bu üç durumun dinî karakteri dolayısıyla faktör analizinde ortaya çıkan bu boyuta, bu çalışma kapsamında, “dinî hediyeleşme” adı verilmiştir. Bu üç durumda hediye vermeye ait değişkenler toplanarak 0’dan 3’e giden “dini hediyeleşme” ölçeği elde edilmiştir. Bu ölçekte 0 (sıfır) bireylerin bu üç durumun hiçbirinde hediye vermediklerini ifade ederken 3 bireylerin bu üç durumun hepsinde hediye verdiklerini ifade etmektedir. Aynı ölçekte 1 bu üç durumun sadece birinde, 2 ise bu üç durumun sadece ikisinde bireylerin aile üyelerine ve yakınlarına hediye verdikleri durumu göstermektedir.

Faktör analizinde ortaya çıkan ikinci bir boyutta ise altı durum ortak özellik göstermektedir. Bu altı durum şunlardır: (1) Doğum günlerinde, (2) Yılbaşında, (3) Evlilik yıldönümünde, (4) Anneler gününde, (5) Babalar gününde ve (6) Sevgililer gününde. Daha çok modern zamanlarda yaygınlaştığı ve modernleşen aile ve bireyler arasında daha yoğun olabileceği öngörülebilen bu boyuta, bu çalışma kapsamında, “modern hediyeleşme” adı verildi. Dinî hediyeleşmede uygulandığı gibi modern hediyeleşme boyutundaki altı durumu hepsi toplanarak 0’dan 6’ya giden bir ölçek elde edildi.

Üçüncü boyutta ise beş ayrı hediyeleşme durumu bir araya gelmekte: (1) Evlendiklerinde, (2) Ev aldıklarında, (3) Askere gidecekleri zamanda, (4) Bebek görmeye gittiklerinde ve (5) Hasta ziyaretine gittiklerinde. Türkiye toplumunun genel kültürel karakteristiğini yansıttığı varsayılacak bu boyuta ise “geleneksel hediyeleşme” adı verildi. Bu boyuttaki beş durumda da hediye

verme değişkenleri toplanarak 0’dan 5’e giden bir ölçek oluşturulmuştur.

Tablo 8.1. Hediyeleşme Durumlarını Boyutlandıran Faktör Analizi Sonuçları⁴

Size okuyacağım durumlarda aile üyelerinize/yakınlarınıza hediye verir misiniz?	Bileşen		
	1	2	3
Bayramlarda			0,582
Doğum günlerinde		0,601	
Yılbaşında		0,532	
Evlendiklerinde	0,765		
Ev aldıklarında	0,814		
Askere gidecekleri zamanda	0,724		
Bebek görmeye gittiğimde	0,867		
Hasta ziyaretine gittiğimde	0,818		
Kandillerde			0,818
Evlilik yıldönümünde		0,688	
Anneler gününde		0,850	
Babalar gününde		0,857	
Sevgililer gününde		0,774	
Hac veya umre ziyaretlerinde			0,618

Sosyal ilişki ve aktarımları incelerken bu çalışmanın yoğunlaştığı ikinci ana başlık akraba ve yakınların ziyaret edilmesidir. TAYA veri setinde “Size okuyacağım durumlarda akraba ve yakınlarınızı ne sıklıkla ziyaret edersiniz?” şeklinde sorulan soruya alt başlıklar olarak şu dokuz madde sunulmuştur: (1) Dinî bayramlarda ve bayramlaşmada, (2) Düğün, nikâh vb. törenlerde, (3) Ev alan yakınlarınız için ev görmede, (4) Bebeği olan yakınlarınız için bebek görmede, (5) Askere gidenleri uğurlamada veya karşılamada, (6) Hasta ziyaretinde, (7) Hac veya umre ziyaretlerinde, (8) Başsağlığında ve (9) Kabir/mezarlık ziyaretinde. Bu dokuz durumun her birinde bireylerin akraba ve yakınlarını ne kadar ziyaret ettiklerini belirtmeleri için cevap olarak (1) Hiçbir zaman, (2) Nadiren, (3) Bazen, (4) Sıklıkla ve (5) Her zaman kullanılmıştır.

⁴Tabloda 0,5 değerinden küçük katsayılar (*coefficients*) gösterilmemiştir.

Hediyeleşme durumlarında olduğu gibi ziyaret edilen durumların ve onların sıklığının daha az boyutta kümelenip kümelenmediği de yine faktör analiziyle test edilmiştir. Ancak ele alınan dokuz durumun hepsinin denenen farklı faktör analiz türlerinin hepsinde tek bir faktör olduğu gözlemlenmiştir. Bu nedenle bu dokuz durumun hepsi ortak özellik gösterdiği için hepsi bir araya getirilerek bir akraba ve yakın ziyareti sıklığı ölçeği oluşturulmuştur. Bu birleştirme ise şu şekilde yapılmıştır: Ziyaret sıklığına dair verilen ve 1'den (Hiçbir zaman) 5'e (Her zaman) giden cevaplar toplanmış ve ölçekteki değişken sayısı olan 9'a bölünerek ortalaması alınmıştır. Böylece yine 1 ile 5 arasında değişen bir ortalama ziyaret sıklığı skoru elde edilmiştir. Bu durumda 1 değeri bireylerin sunulan dokuz durumun hiçbirinde hiçbir zaman akraba ve yakınlarını ziyaret etmediğini, 5 değeri ise bireylerin sunulan dokuz durumun hepsinde her zaman akraba ve yakınlarını ziyaret ettiklerini göstermektedir.

D. Bağımsız Değişkenler

Bu çalışmada bireye ve bireyin yaşadığı haneye ait değişkenler bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Bireye ait bağımsız değişkenler şunlardır: Yaş, cinsiyet, medeni durum, sağlık durumu (1: Çok kötü/5: Çok iyi), çalışma durumu (çalışıyor/çalışmıyor), araba sahipliği (var/yok) ve sağlık sigortası (var/yok). Haneye ait bağımsız değişkenler ise hane büyüklüğü (hande yaşayan kişi sayısı), konut tipi, hane toplam geliri (logaritması alınarak regresyon analizine koyulmuştur), aile tipi ve hanede bakıma muhtaç (hasta, yaşlı veya engelli) bireyin olup olmadığıdır.

E. Veri Analizi

Bu çalışmada hediyeleşme tutumları üç ayrı boyutta incelenmektedir. Bu üç boyutun hesaplandığı ölçekler sayısal nitelik göstermelerine rağmen tam olarak normal dağılıma sahip değildir. Bu nedenle bu üç boyutu etkileyen faktörleri anlamak için sıralı lojistik regresyon modelleri kullanılmıştır. Dağılımı daha normal

olan akraba ve yakınları ziyaret etme sıklığı ise en düşük kareler metodu ile (*Ordinary Least Square Regresion*) çoklu regresyon yapılarak ele alınmıştır.

III. Analiz

A. Aile Üyeleri ve Sahip Olunan Akraba Türleri

Akraba sayısı, genellikle araştırmaların odağında bir konu olmamakla birlikte Özbay (2014, s. 65-70) "Doğurganlığın ve çoğalmanın teşvik edildiği toplumlarda, sosyal devlet hizmetlerinin yetersiz kaldığı ülkelerde akrabalık bağlarının" betimlenmesine ve değişimlerin tespit edilmesine katkı sağlamaktadır (Daw, Verdery ve Margolis, 2016). 2006'dan 2016'ya hemen bütün akraba türlerinde azalma olduğu, dede/büyükanne/büyükbaba sayısının ise arttığı görülmektedir (Tablo 2). Bu durum Türkiye'de yaşlı nüfusun artmasıyla yakından ilişkilidir.

Tablo 8.2. Aile ve Akraba Sahipliği, TAYA 2006-2011-2016 (%)

	2006	2011	2016
Anne var	71,2	69,1	68,2
Baba var	57,5	55,4	54,8
Çocuk var	73,3	73,9	70,7
Kardeş var	96,6	94,4	95,8
Diğer akrabalar var	99,1	99,2	85,7
Kayınvalide var	51,8	47,5	46,2
Kayınpeder var	40,7	36,8	35,2
Anneanne var	-	22,4	22,0
Babanne var	-	17,1	17,0
Dede var	-	9,9	16,2
Büyükanne/Büyükbaba var	26,0	27,2	31,0

2006 ve 2016 verilerine bakıldığında Türkiye'de 18 yaş üstü bireylerin çok sayıda akrabası bulunduğu, anne-babası olmayan gençlerin oranının düşük olduğu, yaşam uzadığı için gençlerin büyük ebeveynlerini, büyük ebeveynlerin torunlarını gördüğü, evlilik yaygın olduğu için kayın akrabaların var olduğu görülmektedir (Tablo 3).

Kardeş sayısı azalmakla birlikte 18 yaş üstü bireylerde etkisi bulunmamaktadır. Gençler, hala, teyze, amca, dayı ve kuzen sahibidirler. Mevcut durum dikkate alındığında yakın gelecekte de akraba sahipliğinin önemli bir düzeyde seyredeceği ve akrabalarla etkileşim için uygun koşulların var olacağı söylenebilir.

Yaş ilerledikçe anne baba ve büyük ebeveyn sayısı azalmaktadır. 25-44 yaş arasındaki yetişkinler aile ve akraba sahipliği açısından en zengin gruptur. Bu durum genç kuşak için ciddi imkânları (düğünler, doğumlar vb.) barındırmaktadır. Zira akrabalar arası dayanışma genellikle gençlere doğrudur ve genç çocuklular akrabalarından yardım almaktadır ve bu yardımda “ekonomik olarak ölçülemeyen” kadın desteği önemli bir yer tutmaktadır (Özbay, 2014, s. 68).

Aile ve akraba türleri sayısının sorun oluşturduğu grup hem gençlere (torunlarına) hem de yaşlılara (ebeveynlerine) sahip ve onlara bakım desteği veren, arada kalan 45-64 yaş arasındaki gruptur. Bu grup ne alt ne de üst kuşaktan ciddi destek alamamakta ama aynı zamanda söz konusu gruplara ciddi destek vermektedir. Gelecekte yaşam süresinin uzamasıyla birlikte anne/baba ve kayınvalide/kayınpeder sahipliği artacaktır⁶. Bu durum akrabalarla ilişkilerde hem olumlu hem de olumsuz boyutlarıyla yakın gelecekte karşımıza çıkacaktır. Literatürde “sandviç nesli” olarak tanımlanan bu nesil hem küçük çocuklara hem de yaşlı ebeveynlere bakım vermek için önemli miktarda zaman ayıracak olan kadınlar tarafından karakterize edilir. Son birkaç on yılda Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülke olarak Brezilya’da da doğurganlığın ve ölümlerin hızlı bir biçimde azalması ve ortalama doğurganlık yaşı-

Tablo 8.3. Yaş Gruplarına Göre Aile ve Akraba Sahipliği, TAYA 2006⁵ (%)

	Türkiye	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+
Anne var	71,2	97,8	92,6	80,4	57,6	26,4	4,9
Baba var	57,5	91,2	80,9	59,9	36,0	11,9	2,4
Çocuk var	73,3	17,3	69,2	90,7	94,3	94,3	92,1
Kardeş var	96,6	96,9	98,5	98,7	98,0	94,8	84,4
Diğer akrabalar var	99,1	99,5	99,6	99,7	99,3	98,3	95,6
Kayınvalide var	51,8	25,4	72,0	74,4	54,0	29,2	7,8
Kayınpeder var	40,7	22,8	62,0	57,4	36,9	16,1	3,9
Büyükanne/Büyükbaba var	26,0	64,3	38,4	14,5	6,1	2,9	1,7

Tablo 8.4. Yaş Gruplarına Göre Aile ve Akraba Sahipliği, TAYA 2011 (%)

	Türkiye	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+
Anne var	69,1	98,0	93,0	82,0	56,8	29,3	3,6
Baba var	55,4	91,8	82,0	61,4	34,2	12,6	1,5
Çocuk var	73,9	15,4	66,7	91,7	94,1	96,0	95,5
Kardeş var	94,4	95,1	97,5	97,9	96,5	93,0	77,4
Diğer akrabalar var	99,2	99,0	98,0	95,3	83,8	58,3	15,5
Kayınvalide var	47,5	22,6	69,0	72,2	52,7	26,5	4,7
Kayınpeder var	36,8	20,1	60,2	56,0	33,2	14,8	1,7
Anneanne var	22,4	58,9	36,2	13,9	3,4	1,2	0,1
Babaanne var	17,1	49,3	26,4	9,0	2,1	1,2	0,1
Dede var	9,9	31,1	13,7	4,5	1,4	1,0	0,1
Büyükanne/Büyükbaba var	27,2	70,7	44,5	17,2	3,9	1,4	0,1

⁵Anneanne, babaanne, dede 2006 yılında sorulmamıştır.

⁶TAYA’da 2006 yılında 65+ nüfusun örneklemedeki oranı %9, 2011’de %10,5 ve 2016 yılında %11,8 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 8.5. Yaş Gruplarına Göre Aile ve Akraba Sahipliği, TAYA 2016 (%)

	Türkiye	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+
Anne var	68,2	97,1	94,7	83,6	60,8	30,4	4,8
Baba var	54,8	95,2	85,8	63,3	36,0	13,3	1,5
Çocuk var	70,7	9,6	52,1	83,5	94,2	96,1	96,6
Kardeş var	95,8	95,9	97,4	98,1	98,2	97,4	82,9
Diğer akrabalar var	85,7	99,9	99,6	98,1	90,9	71,6	26,1
Kayınvalide var	46,2	16,1	62,2	72,8	56,2	30,0	6,8
Kayınpeder var	35,2	15,0	54,8	56,5	36,3	15,8	2,3
Anneanne var	22,0	62,3	39,7	16	2,8	0,5	0,3
Babaanne var	17,0	53,5	30,2	9,6	1,4	0,4	0,3
Dede var	16,2	53,3	28,3	8,7	1,1	0,2	0,2
Büyükanne/Büyükbaba var	31,0	82,3	57,7	24,4	4,1	0,7	0,4

nın çok az değişmesi neticesinde bu neslin, kadının ve aileler üzerinde sosyoekonomik sonuçlar doğuracağı beklenmektedir (de Lima, Emanuel, Tomas ve Queiroz, 2015).

En az sayıda akrabaya sahip olan yaşlıların, özellikle kırsal alanda daha az akrabaya sahip olmaları gelecek yıllarda önemli bir soruna dönüşebilir. Tayland'da yapılan bir araştırmada gençlerin kırsal alandan kentlere göçü sonrasında yoksul yaşlı nüfusun maddi koşullarında iyileşme yaşandığı ancak sosyal destek konusunda olumsuz sonuçların yaşandığı tespit edilmiştir. Bu olumsuz sonuçlar iletişim ve ulaşımdaki teknolojik ilerlemelerle giderilmekte ve gençler yaşlıları ziyaret etmekte ve sık sık telefonla iletişim kurmaktadır. Araştırmacılar bu durumu “değiştirilmiş geniş aile” olarak tanımlamaktadır (Knodel ve Saengtienchai, 2007).

Yıllara göre akraba sayılarına bakıldığında 6-7-8 akrabası olanların yıllar içerisinde azaldığı görülmektedir. Sahip olunan akraba türü sayısına en az 1, en çok 8 değeri verilerek çeşitli değişkenler analiz edilmiştir. Cinsiyet değişkenine göre akraba türü sayıları arasında yapılan bağımsız grup t testi sonucunda, istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p<0,05$). Söz konusu farklılık erkeklerin lehine gerçekleşmiştir.

Yıllar ve yaş grupları arasında yapılan tek yönlü varyans analizinde (ANOVA) ortalamalar arasında fark bulunmuştur ($p<0,001$). Farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek üzere tamamlayıcı hesaplamalara geçilmiş ve yapılan varyans analizinde varyansların homojen olmadığı ($p<0,001$) tespit edilmiş ve *post hoc* tekniklerden Games-Howell analizi yapılmıştır. Her üç yılda da 25-34 yaş grubunun lehine olmak üzere diğer gruplarla arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. 65+ yaş grubunun aleyhine olmak üzere diğer tüm gruplarla anlamlı farklılık bulunmaktadır.

Tablo 8.6. Yıllara Göre Akraba Türü Sayısı, TAYA 2006-2011-2016 (%)

Akraba Sayısı	2006	2011	2016
0	0,0	0,1	0,1
1	0,4	3,2	2,2
2	2,8	10,5	9,5
3	16,1	10,3	11,4
4	16,9	15,9	16,2
5	22,4	22,9	25,4
6	15,5	14,1	13,3
7	17,9	15,7	14,7
8	8,1	7,5	7,2
Toplam	100,0	100,0	100,0

Tablo 8.7. Yaşa Göre Ortalama Aile Üye ve Akraba Türü Sayısı, TAYA 2006-2011-2016

	Türkiye	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+
2006	5,16	5,15	6,13	5,76	4,82	3,74	2,94
2011	4,87	5,14	6,11	5,74	4,56	3,33	2,02
2016	4,88	5,11	6,04	5,80	4,77	3,55	2,23

Tablo 8.8. Eğitim Durumuna Göre Ortalama Aile Üye ve Akraba Türü Sayısı, TAYA 2006-2011-2016

	Türkiye	Bir okul bitirmede	İlkokul	Ortaokul	Lise	Üniversite +
2006	5,16	4,12	5,36	5,44	5,38	5,38
2011	4,87	3,51	4,75	5,37	5,25	5,36
2016	4,88	3,65	4,70	5,36	5,30	5,40

Yıllar ve eğitim düzeyi arasında yapılan tek yönlü varyans analizinde (ANOVA) ortalamalar arasında fark bulunmuştur ($p < 0,001$). Farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek üzere tamamlayıcı hesaplamalara geçilmiş ve yapılan varyans analizinde varyansların homojen olmadığı ($p < 0,001$) tespit edilmiş ve *post hoc* tekniklerden Games-Howell analizi yapılmıştır. Her üç yılda da üniversite+ grubunun lehine olmak üzere diğer gruplarla arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Eğitimi olmayan grubun aleyhine olmak üzere diğer tüm gruplarla anlamlı farklılık bulunmaktadır. Özbay'a göre (2014, s. 70) akraba türü sahipliğinin azlığı bireyin eğitimsiz olmasının nedenlerinden biri olarak okunabilir ya da eğitilmiş olmayanların evlenme, çocuklarını evlendirme ve ölüm düzeyleri diğerlerine göre farklılaşmış olabilir. Nedenden bağımsız olarak Özbay (2014, s. 70) bu bulguyu, akraba türü zenginliği ile sosyal statü yüksekliği arasındaki ilişkinin göstergesi olarak düşünmektedir.

İstanbul, Ege, Doğu Marmara, Batı Anadolu, Akdeniz ve Güneydoğu bölgeleri Türkiye ortalamasının üzerinde akrabaya sahipken Batı Marmara, Orta Anadolu, Batı Karadeniz, Doğu Karadeniz, Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu bölgeleri ortalamasının altında kalmaktadır. Nüfusu daha genç ve kentsel alanların daha faz-

la olduğu bölgelerde –Güneydoğu– akraba türü sayısı daha fazladır. Sosyoekonomik olarak üst grupta yer alanların akraba türü sayısı daha fazladır. Genç, eğitilmiş nüfusun yaşadığı kentlerde akraba türü sayısının genel olarak fazla olduğu, bu durumun Türkiye'deki kırdan kente yaşanan göçün dinamikleriyle (zincirleme göç) ilişkili olduğu söylenebilir.

B. Hanehalkı Yapısı

Toplumsal araştırmalar evlilik ve çekirdek aile odağında gerçekleşmekte ve bu durum aileye ait farklı deneyimlerin ihmal edilmesine yol açmaktadır (Gerstel, 2011). Hanehalkı yapısının incelenmesi farklı ailevi deneyimlerin görülmesine ve akrabalık ilişkilerinin anlaşılmasına katkı sağlayabilir. Hanehalkı yapısı incelendiğinde, hane türlerinin istatistiksel sıklığından mı yoksa bu hane türünün tercih edilme sıklığından mı bahsettiğimiz önemlidir (Duben, 2012, s. 73). TAYA'da yer alan sorular mevcut hanehalkı yapılarını betimlemektedir. Bu bağlamda hanehalkı tercihleri değil mevcut durum ele alınmaktadır. 2016 yılında özellikle bir ve iki kişiden oluşan hanelerin oranının arttığı görülmektedir.

Türkiye'de bireylerin büyük çoğunluğu (%68,6) çekirdek aileli hanelerde yaşamaktadır (Tablo 10). Bunu geniş aileli haneler takip etmektedir. Diğer akraba haneleri ve akraba olmayan hane-

Tablo 8.9. Türkiye’de Hanehalkı Büyüklüğü, TAYA 2006-2011-2016 (%)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10+
2006	6,2	18,9	20,6	24,8	14,3	7,1	3,5	2,1	1,1	1,4
2011	9,2	21,5	20,6	24,7	12,7	5,9	2,6	1,1	0,7	1,1
2016	14,2	20,1	19,7	20,8	11,2	8,5	3,1	1,3	0,4	0,6

lerde 10 yıl içerisinde büyük bir değişim yaşanmazken yalnız yaşayanlar artmaktadır. Çekirdek hanelerde bir azalma eğilimi gözlemlenmektedir. Yalnız yaşayanların artma ve çekirdek hanelerin azalma eğilimi gelecekteki hanelerin değişimi hakkında bir fikir vermektedir. Geniş ailenin 2011 yılında çözülmesinden bahsedilirken (Özbay, 2014, s. 70) 2016’da yeniden bir artış söz konusudur. Özellikle yoksulluğun ve göçün geniş aile biçiminde yaşama pratiğini artırdığına yönelik çalışmalar vardır (Gerstel, 2011). Gelir dağılımındaki adaletsizliklerin ve göçün küresel bir olgu hâline geldiği günümüzde geniş ailelerle ve diğer akraba haneleriyle daha fazla karşılaşma ihtimali artmaktadır. Bu bağlamda geniş ailelerin sanayileşme ve modernleşme ile çözülüp çekirdek aileye döndüğüne ilişkin değerlendirmenin yanlış olduğu görülmektedir (Duben, 2012).

Döngüsel hane yaklaşımı (Özbay, 2014) dikkate alındığında bireylerin hangi zamanlarda ve koşullarda geniş ailenin bir parçası oldukları önemli hâle gelmektedir. Böylelikle geniş ailenin hangi işlevleri üstlendiği de ortaya koyulmuş olacaktır. Örneğin bunlardan biri daha geniş akrabalık ilişkilerinde, özellikle yoksul hanelerde, annelere çocuklarıyla ilgili verilen destektir (Kana’Iaupuni, Donato, Thompson-Colon ve Stainback, 2005). Sanayileşmeyle birlikte gençler kendi evlerini açabilecekleri konuma daha hızlı gelirken evlilik ile ilk doğum arasındaki süre artmıştır. Çocuk bakımı konusunda teknolojik gelişmelerle farklı çözümler üretme kapasitesi artan annelerin, kayınvalideyle birlikte oturmak yerine kendi annelerini bir süre evlerinde ağırladıkları ya da kendilerinin annelerinin evinde misafir olduğu yerel araştırmalarda tespit edilmiştir (Özbay, 2014, s. 72).

Tablo 8.10. Türkiye’de Bireylere Göre Hane Tipleri, TAYA 2006-2011-2016 (%)

	Yalnız yaşayan	Çekirdek	Geniş	Diğer akraba haneleri	Akraba olmayan haneler
2006	2,7	74,3	20,7	2,0	0,3
2011	4,7	73,6	17,7	2,9	1,1
2016	5,7	68,6	22,1	3,0	0,6

Türkiye’de yalnız yaşama konusundaki eğilimler artarak devam etmektedir. Bu Türkiye açısından önemli bir değişim olarak değerlendirilmelidir. Yalnız yaşayanlar arasında erkeklerin oranı 10 yıl içerisinde hızla artmıştır ve 2016 yılında yalnız yaşayanların yarısından biraz fazlasını erkekler oluşturmaktadır. Ayrıca akraba olmayan hanelerde de erkeklerin oranı fazladır ve yıllar içerisinde artmaktadır. Geniş ailede yaşayanlar içinde az da olsa kadınlarda artış vardır (Tablo 11). 2006 yılında yalnız yaşayanların %25,5’i lise ve daha üstü eğitim görmüştür. 2016 yılında yalnız yaşayanların %59,8’i kentte, %22,4’ü üç büyük metropolde (İstanbul, Ankara ve İzmir) yaşamaktadır ve %37,7’si lise ve daha üstü eğitim görmüştür. 2006’dan 2016 yılına kadar hemen her hane tipinde üniversite mezunu olanların oranı artarken özellikle yalnız yaşayan, diğer akraba ve akraba bulunmayan hanelerde üniversite eğitimi alanların daha fazla artma eğiliminde olduğu görülmektedir.

Sosyoekonomik statü ekseninde bakıldığında yalnız yaşama üst grupta artma eğilimindedir. Alt grupta da önemli ölçüde yalnız yaşayan hane bulunmaktadır. Diğer akraba hanelerinde ve akraba olmayan hanelerde de üst ve orta sosyoekonomik statüde olanlar yoğunlaşmaktadır. Çekirdek biçiminde yaşama bir orta grup özelliği

olarak belirirken bu grup geniş aile biçiminde yaşamada alt ve üst gruplardan daha az bir orana sahiptir.

Konut türü açısından hanelerin yapısı tam olarak kıyaslanamasa da belirli açılardan fikir vermektedir. Çekirdek ailelerin 2011’de %40,8’i müstakil konutta yaşarken bu oran 2016 yılında %34,1’dir. Aynı durum geniş aile için de geçerli olmakla birlikte 2016 yılında müstakil konutta oturan geniş ailelerin oranı %51,8’dir (bu oran 2011 yılında %56,4). 2011 yılında akraba olmayan hanelerin %86,8’i apartmanda yaşarken bu oran 2016 yılında %97,8 olmuştur. Bütün aile biçimlerinde müstakil konuttan apartmana geçiş yaşandığı ve bu eğilimin devam edeceği söylenebilir. 2016 yılında ev sahibi olma durumu en yüksek geniş ailede (%75,7), sonra çekirdek ailede (%62,4) ve diğer akraba hanelerinde (%56,6) görülmektedir. Yalnız yaşayanlarda (%52,6) ve akraba olmayan hanelerde (%2,6) ev sahipliği daha azdır. Ev sahipliğinin geniş ailede yüksek olması, bu ailenin üyelerinden bir kısmının konut ihtiyacı nedeniyle bir arada olduğunu düşündürülebilir. Hollanda üzerine yapılan bir araştırmada yalnız ya da birlikte yaşayanların evli ve çocuksuz çiftlere göre ilk kez konut sahibi olma imkânlarının daha sınırlı olduğu görülmüştür (Smits ve Mulder, 2008).

Buldukları yerde yaşadıkları süre 1-5 yıl arasındaki akraba olmayan hanelerin oranı %82,8; yalnız yaşayanların %23,9 ve diğer akraba hanelerinin %24,6’dır. Akraba olmayan haneler hariç tüm hane türlerinin yarısından fazlası buldukları yerde 20 yıl ve daha fazla süredir yaşamaktadır. Geniş ailelerin buldukları konutta çocuklara ait oda bulunması oranı 2011 yılında %36,8 iken 2016’da %33,1 olmuştur. 2016 yılındaki verilerde hemen her aile tipinde yaşlı fertler için ayrılmış odaların olduğu görülmektedir.

Yalnız yaşayanlar 25-34 ve 35-44 yaş gruplarında gözlemlenmektedir. Diğer taraftan 18-24 ve

25-34 yaş grubunun giderek geniş hanede yaşama oranı azalırken yalnız yaşayanlar içinde hiç evlenmeyen genç nüfus artmaktadır. Bu durum genç nüfusun geniş ailede yaşamaktan yalnız yaşama doğru bir yönelim içerisinde olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan yalnız yaşayanların 35-44 yaş grubunda giderek artma eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu yaş grubunda yıllara göre boşanma oranı da (sırasıyla %1,9; %3,1; %4,3) artmaktadır. 35-44 yaş grubunda boşandıktan sonra yalnız yaşama eğiliminin arttığı söylenebilir. Bu durum kentte yaşayan genç, eğitilmiş ve hiç evlenmeyen erkeklerin yalnız yaşama eğiliminin artacağı anlamına gelmektedir. Ayrıca genç yaşlarda boşanan kadın ve erkekler de yalnız yaşama eğilimindedir. Eşi ölenler ve yalnız yaşayanlar ise azalmaktadır. Boşananların ve eşi ölenlerin geniş ailede ama özellikle diğer akraba hanelerinde arttığı görülmektedir. Eşi ölmüş, boşanmış ve ayrı yaşayan bireylerin hiç evlenmemişlerden ve evlilerden daha fazla kırılığa sahip olduğu söylenebilir.

Tablo 8.11. Türkiye’de Cinsiyete Göre Hane Tipleri, TAYA 2006-2016 (%)

	Cinsiyet			
		2006	2011	2016
Yalnız yaşayan	Erkek	30,0	43,4	50,6
	Kadın	70,0	56,6	49,4
Çekirdek	Erkek	51,0	50,9	50,6
	Kadın	49,0	49,1	49,4
Geniş	Erkek	45,3	47,2	44,4
	Kadın	54,7	52,8	55,6
Diğer akraba haneleri	Erkek	45,8	40,2	44,6
	Kadın	54,2	59,8	55,4
Akraba olmayan haneler	Erkek	74,9	62,9	79,7
	Kadın	25,1	37,1	20,3

Yaş ilerledikçe yalnız yaşama azalma, geniş ailede yaşama artma eğilimindedir. 65+ yaş grubunun geniş hanede ve diğer akraba hanelerinde yaşama oranı ise artmaktadır (Tablo 13). Yalnız yaşayanlar içerisinde eşi vefat edenlerin sayısı

2006'dan 2016'ya azalma eğilimindedir (Tablo 12). Yalnız yaşayanlar arasında 65+ kadınların oranı yıllar içinde azalsa da hâlâ önemli bir seviyededir. Yaş ilerledikçe eş kayıplarının arttığı ve bakım ihtiyacının gündeme geldiği dikkate alınırsa yaşlıların geniş ailede yaşama eğiliminde olduğu söylenebilir. 65+ yaş genel nüfus içinde kadın nüfusun oranı 2006'dan itibaren (sırasıyla %9,7; %11,8; %13,1) artmaktadır. Geniş ailede

Tablo 8.12. Medeni Duruma Göre Hane Tipleri, TAYA 2006-2011-2016 (%)

	2006	2011	2016	
Yalnız yaşayan	Hiç evlenmedi	21,3	32,3	30,9
	Evli	4,8	0,9	3,9
	Evli, ayrı yaşıyor	0,0	2,7	3,9
	Boşandı	12,4	10,5	18,5
	Eşi öldü	61,5	53,6	42,8
	Toplam	100,0	100,0	100,0
Çekirdek	Hiç evlenmedi	19,0	17,3	21,5
	Evli	78,9	80,0	76,3
	Evli, ayrı yaşıyor	0,0	0,3	0,1
	Birlikte yaşıyor	0,0	0,0	0,1
	Boşandı	0,7	0,9	0,7
	Eşi öldü	1,4	1,5	1,3
Toplam	100	100	100	
Geniş	Hiç evlenmedi	16,5	16,0	16,5
	Evli	72,4	71,9	71,2
	Evli, ayrı yaşıyor	0,0	1,0	0,7
	Birlikte yaşıyor	0,0	0,0	0,2
	Boşandı	2,4	3,0	3,3
	Eşi öldü	8,7	8,0	8,1
Toplam	100,0	100,0	100,0	
Diğer akraba haneleri	Hiç evlenmedi	54,1	45,6	49,7
	Evli	12,6	0,7	2,3
	Evli, ayrı yaşıyor	0,0	4,6	2,3
	Boşandı	7,5	18,5	20,1
	Eşi öldü	25,8	30,5	25,6
	Toplam	100,0	100,0	100,0
Akraba olmayan haneler	Hiç evlenmedi	91,8	94,6	93,7
	Evli	5,0	2,0	1,4
	Evli, ayrı yaşıyor	0,0	1,0	0,0
	Boşandı	3,3	1,6	3,6
	Eşi öldü	0,0	0,8	1,3
	Toplam	100,0	100,0	100,0

yaşama eğiliminde olanların önemli bir kısmının eşini kaybeden kadınlar olduğu söylenebilir. Özbay (2014, s. 72) yaşlıların geniş ailede yaşama eğilimini görece yeni bir durum olarak tanımlamaktadır. Zira geçmişte gençler büyük ebeveynlerden destek almak için geniş hanede yaşarken

Tablo 8.13. Türkiye'de Bireylerin Yaşına Göre Hane Tipleri, TAYA 2006-2011-2016 (%)

	2006	2011	2016	
Yalnız yaşayan	18-24	3,9	8,1	4,2
	25-34	11,9	19,6	18,2
	35-44	7,0	5,6	14,4
	45-54	9,6	8,9	9,2
	55-64	17,5	13,5	15,1
	65+	50,2	44,3	39,0
Toplam	100,0	100,0	100,0	
Çekirdek	18-24	16,1	15,5	14,7
	25-34	28,2	25,5	23,0
	35-44	23,7	22,8	23,9
	45-54	16,6	17,6	18,1
	55-64	8,9	10,9	12,4
	65+	6,5	7,9	7,9
Toplam	100,0	100,0	100,0	
Geniş	18-24	21,4	20,5	16,2
	25-34	26,8	24,2	21,6
	35-44	14,8	14,3	17
	45-54	14,0	15,7	16,3
	55-64	11,1	13,6	12,9
	65+	11,9	11,6	15,9
Toplam	100,0	100,0	100,0	
Diğer akraba haneleri	18-24	22,6	22,9	13,1
	25-34	28,1	19,4	20,6
	35-44	10,3	13,7	19,9
	45-54	14,4	12,1	13,3
	55-64	8,2	12,8	11,8
	65+	16,4	19,0	21,4
Toplam	100,0	100,0	100,0	
Akraba olmayan haneler	18-24	67	77,9	36,8
	25-34	29,8	17,6	53,5
	35-44	0,0	1,9	6,4
	45-54	1,6	0,2	2,3
	55-64	0,9	0,6	0,5
	65+	0,7	1,8	0,6
Toplam	100,0	100,0	100,0	

şimdi yaşlılar bu desteği geniş hanede bulmaktadır. Yaşlı nüfusun gelecek yıllarda artacağı dikkate alınırsa geniş ailelerin artma eğiliminde olacağı söylenebilir⁷. Ayrıca yaşam süresinin uzaması geniş ailelerinin de ömrünün daha uzun olmasına imkân tanıyabilir. Ancak yaşlı nüfusta kadın oranının yüksek olması ise geniş aile hanesinin varlığının artmasına engel olabilir ve/veya biçim değiştirmesine neden olabilir. Geniş aile yapısının artması durumunda mevcut konut yapılarının ihtiyacı karşılayamaması durumunda genç erkek ve kadınların yalnız yaşama tercihinde bulunma ihtimalleri de artabilecektir.

Yalnız yaşayanların akrabalık ilişkilerinin anlaşılması (yalnızlık, dayanışma yoksunluğu vb.); geniş ve çekirdek ailedeki değişimlerin ve bir yaşam biçimi olarak yalnız yaşamının izlenmesi; yalnız yaşamının piyasa koşullarıyla olan ilişkisinin analiz edilmesi önemlidir (Özbay, 2014, s. 75). Geniş ailede 18-24 yaş grubu azalmaktadır. Hanehalkı sınıflandırmasına göre akraba olmayan ve diğer akraba hanelerinde çocukların, kayınvalidenin, kayınpederin varlığı azalmaktadır. Geniş ailede gençleri azalması, yaşlıların artması dikkat çekicidir.

C. Akrabalarla Mesafe

Ebeveynlerden, kardeşlerden, hane dışında yaşayan çocuklardan destek almada akrabalarla mesafenin nasıl rol oynadığına ilişkin çalışmalar bulunmaktadır (Mulder ve van der Meer, 2009). Akrabalarla mesafe TAYA 2011’de sorulmadığı için 2006 ve 2016 verilerinden yola çıkılmıştır. Soruların farklı bir biçimde sorulmasından dolayı doğrudan karşılaştırma yapılamamış ve veriler yeniden kodlanmıştır. Örneğin “Akrabalarınız size ne kadar mesafede oturuyor?” sorusunda 2006 yılında anne ve baba ayrı ayrı, 2011 ve 2016 yıllarında ise birlikte sorgulanmıştır. Bu çalışmada 2006 yılı verisindeki anne ve baba cevapları 2011 ve 2016 yılıyla karşılaştırılabilir biçimde tek cevap olarak birleştirilmiştir. Ana-

lizlere göre genel olarak bireyler, yakın akrabalarıyla aynı binada, semtte ve yerleşimde (ilçe veya ilde) yaşamaktadır.

Tablo 8.14. Türkiye’de Bireylerin Akrabalarına Mesafesi, TAYA 2006-2016 (%)

	Aynı binada	Aynı semtte	Aynı yerleşimde	Başka yerleşimde	TAYA
Anne/Baba	34,9	13,3	31,1	20,7	2006
	35,8	10,8	30,2	23,2	2016
Çocuklar	78,8	4,1	10,8	6,2	2006
	76,9	4,8	12,2	6,1	2016
Kardeş/ler	20,2	16,8	41,5	21,4	2006
	21,3	14,4	43,5	20,8	2016
Amca/teyze/hala/dayı	1,2	15,9	52,2	30,7	2006
	3,0	16,9	54,4	25,6	2016
Kayınvalide/kayınpeder	14,7	16,9	41,9	26,6	2006
	14,4	13,5	43,2	28,9	2016
Büyükanne/büyükbaba	9,8	15,5	43,7	31,0	2006
	10,0	12,4	41,5	36,1	2016

Aynı binada oturan akrabalara ilişkin olarak 2006 ve 2016’da bireyler çoğunlukla anne-baba ya da kayınvalide-kayınpederleriyle aynı binada oturduklarını belirtmiştir (Tablo 14). En az rastlanan ise amca, dayı, teyze, halalardan birinin aynı binada oturuyor olmasıdır. 2016’da cinsiyetlere göre ayrıştırılmış akraba türlerinde, erkek tarafındaki akrabalar biraz daha yüksek oranda aynı binada oturmaktadır. Aynı ve başka yerleşimlerde oturan akrabalar karşılaştırmasında neredeyse tüm akrabalarından biraz daha uzaklaşmış, ama en çok da büyükanne-büyükbaba, amca, dayı, teyze, hala gibi görece uzak akrabalarından ve kayınvalide ve kayınpederden uzaklaşmıştır.

Herhangi bir akrabasıyla aynı binada oturanlarının oranı çekirdek ve geniş ailede yüksektir ve bazı akraba türlerinde görece bir artış olduğundan da bahsedilebilir. Çocuklu çekirdek ailelerin tüm akraba türlerinde çocuksuz çekirdek ailelere göre aynı binada oturma oranı daha fazladır. Ailede çocuğun bulunması akrabalar arasındaki mesafeyi azaltan bir boyuta sahiptir. Akrabala-

⁷Bir nüfustaki çeşitli yaş gruplarının oransal değişiminin herhangi bir dönemde geniş aile hanelerinin çekirdek aile hanelerine oranını etkileyebileceği genellikle hem demograflar hem de sosyal bilimciler tarafından kabul edilmektedir (Duben, 2012, s. 74-75).

Tablo 8.15. Hane Tipine Göre Aynı Binada Oturan Akraba Türleri, TAYA 2006-2016 (%)

	Yalnız yaşayan	Çekirdek	Geniş	Diğer akraba	Akraba olmayan	TAYA
Anne/Baba	8,7	30,1	52,4	64,9	0,0	2006
	5,1	31,9	51,7	66,8	0,0	2016
Çocuklar	14,1	78,9	86,7	71,7	0,0	2006
	13,7	78,3	90,1	70,2	0,0	2016
Kardeş/ler	3,2	19,0	25,4	38,9	0,0	2006
	4,5	20,2	25,5	48,6	3,8	2016
Amca/teyze hala/dayı	0,9	1,1	1,7	2,1	0,0	2006
	0,8	2,6	4,8	6,0	0,6	2016
Kayınvalide kayınpeder	1,6	7,2	42,4	30,6	0,0	2006
	1,3	5,8	43,4	6,5	0,0	2016
Büyükanne büyükbaba	4,5	4,9	27,5	34	0,0	2006
	0,9	4,6	29,2	28,3	0,0	2016

ıyla aynı semtte oturanların ise azalma eğiliminde olduğu görülmektedir. Cinsiyet açısından bakıldığında tüm akrabalarla mesafesi daha yakın olanlar erkeklerdir. Kadınların sadece kayınvalide/kayınpeder ile aynı binada oturma oranları erkeklere göre daha fazladır. Eğitim durumları ekseninde bakıldığında akrabalarla mesafesi en açık olan grup üniversite mezunlarıdır. Sonrasında ilkököl ve okul bitirmeyenler gelmektedir.

2006 yılında sosyoekonomik düzey olarak üst grupta yer alanların anne/baba, çocuklar, kardeşler, amca/dayı/teyze/hala ile alt grupların ise kayınvalide/kayınpeder, büyükanne/büyükbaba ile mesafelerinin diğer gruplara nazaran daha yakın olduğu görülmektedir. 2016 yılına gelindiğinde, akrabalarla mesafenin giderek azaldığı gözlemlenen grup orta sosyoekonomik düzeydir. Orta grup tüm akraba türleriyle mesafesini azaltmaktadır. Alt grup açısından kayınvalide/kayınpeder, büyükanne/büyükbaba ile mesafelerin de giderek azaldığı söylenebilir. Gerek alt gerek orta gelir grubu için büyük ebeveynlerle olan mesafenin azalmasının dayanışmacı ilişkiler açısından önemini artırdığı söylenebilir.

2016 yılı verilerine bakıldığında yerleşikliğin, yani bir yerde oturma süresi arttıkça akrabalar-

la olan mesafenin azaldığı görülmektedir. Ayrıca evin mülkiyetini elinde bulunduranlar kiracılara göre, müstakil evde oturanlar ikiz ya da sıralı eve ve apartmana göre akrabalarına daha yakın oturmaktadır. Yer değiştirmenin ve kiracı olmanın komşuluk ilişkilerinin gelişmemesinin nedenlerinden biri (Özbay, 2014, s. 57) olduğu dikkate alınır, akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin niteliğinde mekânsal boyutun önemi görülebilecektir.

Tek ebeveynli hanelerin de farklı akraba türleriyle aynı binada oturmasının yaygın olduğu görülmektedir. 2006 ve 2016 verileri kıyaslandığında tek ebeveynli hanelerin, anne/babayla (%68,7-%67,8), kardeşlerle (%38,4-%36,3), amca/teyze/hala/dayıyla (%0,9-%3), kayınvalide/kayınpederle (%4,4-%6,8) aynı binada oturduğu görülmektedir. Aynı binada en fazla çocuklarla (%82-%96,6) oturulmaktadır. Bu durum tek ebeveynli hanelerin çocuklar merkezli şekillendiğini göstermektedir. Diğer taraftan 2006'dan 2016'ya anne/babadan (%7,7-%11,1), kayınvalide/kayınpederden (%33,1-%36,8), büyükanne/büyükbabadan (%24,2-%36,6) başka bir yerleşimde (başka il veya ülkede) oturmanın da artma eğiliminde olduğu görülmektedir. Tek ebeveynli hanelerin geniş aile çevresinden giderek uzaklaşma eğiliminde olduğu söylenebilir.

Tablo 8.16. Hane Tipine Göre Aynı Semtte Oturan Akraba Türleri, TAYA 2006-2016 (%)

	Yalnız yaşayan	Çekirdek	Geniş	Diğer akraba	Akraba olmayan	TAYA
Anne/Baba	9,5	14,1	11,6	5,0	0,0	2006
	5,1	11,5	10,0	1,6	0,0	2016
Çocuklar	18,3	4,0	3,0	4,1	0,0	2006
	19,1	4,3	2,6	4,0	0,0	2016
Kardeş/ler	15,8	16,3	19,4	11,0	0,0	2006
	16,3	14,1	16,3	7,8	0,0	2016
Amca/teyze hala/dayı	8,4	14,4	22,6	15,3	0,0	2006
	12,2	15,9	22,3	14,5	0,0	2016
Kayınvalide kayınpeder	22,2	17,6	42,4	9,5	0,0	2006
	6,4	14,5	43,4	8,5	0,0	2016
Büyükanne büyükbaba	11,9	15,8	15,8	5,5	0,0	2006
	6,8	13,0	13,1	4,9	0,0	2016

Tablo 8.17. Hane Tipine Göre Aynı Yerleşimde Oturan Akraba Türleri, TAYA 2006-2016 (%)

	Yalnız yaşayan	Çekirdek	Geniş	Diğer akraba	Akraba olmayan	TAYA
Anne/Baba	35,4	33,8	22,8	12,8	10,9	2006
	33,2	33,4	22,4	8,4	12,0	2016
Çocuklar	47,0	10,7	6,8	15,5	73,1	2006
	47,8	11,5	4,5	17,9	51,2	2016
Kardeş/ler	50,8	42,8	37,3	31,0	14,8	2006
	48,1	44,9	40,7	28,7	3,8	2016
Amca/teyze/hala/dayı	51,0	53,1	49,6	55,2	7,6	2006
	47,8	56,2	51,2	50,4	22,8	2016
Kayınvalide/kayınpeder	46,0	45,4	29,0	34,6	0,0	2006
	50,7	47,8	27,6	52,6	0,0	2016
Büyükanne/büyükbaba	31,7	46,8	34,8	29,6	4,8	2006
	22,8	46,3	31,9	21,3	17,0	2016

Tablo 8.18. Hane Tipine Göre Başka Yerleşimde Oturan Akraba Türleri, TAYA 2006-2016 (%)

	Yalnız yaşayan	Çekirdek	Geniş	Diğer akraba	Akraba olmayan	TAYA
Anne/Baba	46,3	22,0	13,2	17,4	89,1	2006
	51,4	23,2	15,9	23,2	88,0	2016
Çocuklar	20,6	6,4	3,6	8,7	26,9	2006
	19,3	5,9	2,9	7,9	48,8	2016
Kardeş/ler	30,1	21,9	17,9	19,1	85,2	2006
	31,2	20,7	17,5	14,9	79,7	2016
Amca/teyze/hala/dayı	39,7	31,4	26,1	27,4	92,4	2006
	39,2	25,3	21,7	29,1	75,8	2016
Kayınvalide/kayınpeder	30,1	29,8	14,7	25,3	100,0	2006
	41,6	32,0	18,1	32,4	100,0	2016
Büyükanne/büyükbaba	51,8	32,5	21,9	30,9	95,2	2006
	69,5	36,0	25,9	45,5	83,0	2016

Akraba olmayan haneler dışında bütün hane tiplerinde çocukların, kardeşlerin, amca/dayı/teyze/halanın başka yerleşim yerinde bulunma oranı azalmaktadır. Diğer akraba türlerinde ise (anne/baba, kayınvalide/kayınpeder, büyükanne/büyükbaba) başka bir yerleşimde bulunma oranının artma eğiliminde olduğu söylenebilir. Ancak ikamet örüntülerine ilişkin veriler geniş ailenin işlevlerinin düzeyine ilişkin doğrudan bilgi vermez (Benedict, 1976'dan akt. Duben, 2012, s. 84). Burada önemli olan geniş aile işlevlerinin yani aile üyeleri arasındaki ekonomik ve toplumsal işbirliğinin ne düzeyde olduğudur.

D. Yüz Yüze Görüşme Sıklığı

Türkiye'de genel olarak aile ve akrabalık ilişkilerinin yoğun olarak sürdüğü söylenebilir. Aileleriyle ya da akrabalarıyla görüşmeyen bireylerin

oranı, hangi akrabalık türü sorulursa sorulsun, 2016 verilerine göre %4'ü geçmemektedir. 2011 ve 2016 verileri yeniden kodlanarak yapılan analizde anne/baba ve çocuklarla sık görüşmelerin oranının arttığı görülmektedir (Tablo 19). Büyükanne/büyükbaba ile hiç yüz yüze görüşmediğini belirtenlerin oranı azalırken seyrek görüştüğünü belirtenlerin oranı artmaktadır. Bireyler öncelikle çocuklarıyla sık görüşmektedirler. En sık görüşülenler sıralaması şöyledir: (1) Çocuklar, (2) Anne baba, (3) Kardeşler, (4) Kayınvalide ve kayınpeder, (5) Büyükanne ve babalar, (6) Amca, dayı, teyze, hala.

Bulgular, anne-baba-çocuk arasında bir ilişki ağı olduğunu ve bu ilişki ağında kardeşlerin de ihmal edilemeyecek bir önemde olduğunu göstermektedir. Tahran'da orta sınıf üzerine yapılan bir

Tablo 8.19. Yıllara Göre Yakınlarla Yüz Yüze Görüşme Sıklığı, TAYA 2006-2011-2016 (%)

		2006	2011	2016	Erkek (Ort)	Kadın (Ort)	TAYA
Anne/Baba	Hiç	2,0	1,0	1,2	3,60	3,28	2006
	Seyrek	48,3	36,4	35,0	4,01	3,64	2011
	Sık	49,8	62,6	63,8	4,08	3,63	2016
Çocuklar	Hiç	1,1	0,3	0,3	3,93	3,91	2006
	Seyrek	32,1	10	7,8	4,65	4,66	2011
	Sık	66,9	89,7	91,9	4,71	4,74	2016
Kardeşler	Hiç	1,9	1,3	1,8	3,52	3,20	2006
	Seyrek	51,9	47,4	46,7	3,64	3,44	2011
	Sık	46,1	51,2	51,5	3,67	3,38	2016
Amca/teyze/hala/dayı	Hiç	3,6	3,1	3,4	2,91	2,75	2006
	Seyrek	72,7	67,2	71,4	3,05	2,91	2011
	Sık	23,7	29,8	25,2	2,95	2,73	2016
Kayınvalide/kayınpeder	Hiç	3,6	2,5	4,0	3,16	3,44	2006
	Seyrek	51,8	55,5	51,7	3,08	3,51	2011
	Sık	44,6	42,1	44,4	3,00	3,56	2016
Büyükanne/büyükbaba	Hiç	6,9	3,8	3,7	2,99	2,92	2006
	Seyrek	61,4	66,9	66,1	3,00	2,89	2011
	Sık	31,8	29,4	30,2	3,02	2,89	2016
Diğer akrabalar	Hiç	0,0	0,0	3,6	0,0	0,0	2006
	Seyrek	0,0	0,0	85,4	0,0	0,0	2011
	Sık	0,0	0,0	10,9	2,54	2,42	2016
Komşular	Hiç	5,4	0,0	0,0	4,20	4,49	2006
	Seyrek	9,7	0,0	0,0	0,0	0,0	2011
	Sık	84,9	0,0	0,0	0,0	0,0	2016

araştırmada da erkek ve kadın ağlarının –cinsiyetlerine göre kendi içinde farklılaşmakta–genel olarak büyük oranda akraba içerdiği ve bunların da çocukları, ebeveynleri ve kardeşleri kapsadığı sonucuna varılmıştır (Bastani, 2007). Kardeşler arasındaki ilişki diğer bütün akrabalardan daha uzundur ve bütünüyle kopması da mümkün değildir (Davidoff, 2011'den akt. Özbay, 2014, s. 62).

Anne/baba, çocuklar ve kardeşlerle yüz yüze görüşme sıklığı yıllar içerisinde artmaktadır. Bu gruplarla yüz yüze hiç görüşmediğini belirtenlerin oranı da azalmaktadır. Akrabalarla ilişkilerde giderek çekirdek aile üyelerinin merkeze alındığı söylenebilir. Kentleşmenin ve kent içi mesafelerin artması, gündelik hayatta boş zamanın azalması, çalışma ve eğitim hayatının gündelik hayattaki sürelerinin artması, ekonomik güçlükler, ailenin sıkı ilişkilerde daha yakına odaklanmasına neden olmuştur denilebilir. Amca/teyze/hala/dayı, kayınvalide/kayınpeder ve büyükanne/büyükbaba ile görüşme sıklığında önemli değişiklikler olduğunu söylemek güçtür. Görüşme sıklıklarının ortalamalarına bakıldığında kadınların, kayınvalide/kayınpeder ve komşular ile görüşmelerde önde olduğu, son dönemde çocukların da buna eklendiği söylenebilir. Kadınlar bir üst kuşakla ve alt kuşakla daha fazla görüşmektedir. Bu durum yaşlı bireylerle ilişkiler konusunda kadınların önde olduğunu göstermektedir.

Yaş grupları arasında yapılan varyans analizinde varyansların homojen olmadığı ($p < 0,001$) tespit edilmiş ve *post hoc* tekniklerden biri olan Games-Howell analizi yapılmıştır. 2006, 2011 ve 2016 yıllarında çocuklarla görüşme sıklığında 25-34, 35-44 yaş gruplarının; anne/baba, kardeşler, amca/teyze/hala/dayı, kayınvalide/kayınpeder, büyükanne/büyükbaba ile görüşme sıklığı açısından 18-24 yaş grubunun öne çıktığı görülmektedir. Yaş ilerledikçe yüz yüze görüşme sıklığında önemli farklılaşmalar olmakta, 55-64 ve 65+ yaş grupları komşularıyla yüz yüze

görüşme açısından diğer gruplardan belirgin bir biçimde ayrılmaktadır.

Eğitim açısından bakıldığında 2006, 2011 ve 2016 yıllarında anne/baba, çocuklar, kardeşler, amca/teyze/hala/dayı, büyükanne/büyükbaba ile yüz yüze görüşme sıklığında ortaokul ve lise mezunları öne çıkmaktadır. Kayınvalide/kayınpeder ve komşularla görüşmede ilk okulu bitirmeyenler ve ortaokul mezunları diğer gruplardan farklılaşmaktadır.

2006, 2011 ve 2016 yıllarında anne/baba, kardeşler ile görüşme sıklığında eşli ölenler arasında boşananların lehine olacak şekilde anlamlı farklılık vardır. Komşularla görüşme sıklığında ise eşli ölenlerin lehine olacak şekilde diğer tüm gruplarla anlamlı farklılık vardır. Eşli vefat etmiş kişilerin görece yaşlarının yüksek olduğu düşünülürse yaşlı bireylerin akrabalardan (akraba türü azaldığı için) ziyade komşularla daha fazla iletişim kurduğu söylenebilir.

2006 yılında alt ve orta sosyoekonomik gruptakiler, 2011 ve 2016 yıllarında ise orta ve üst sosyoekonomik gruptakiler anne/baba, kardeşler, çocuklar ile daha sık görüşmektedir. Kayınvalide/kayınpeder ile görüşmede alt grup ile orta ve üst grup arasında tüm yıllarda anlamlı bir farklılık vardır. Farklı yıllarda sorulmasa da komşular ve diğer akrabalar ile görüşmelerde de alt grup anlamlı bir şekilde diğerlerinden farklılaşmaktadır. Burada eğitilmiş, orta ve üst gelir grubuna mensup olanların farklı toplumsal gruplarla yüz yüze görüşme pratiğini geliştirdiğini söylemek mümkündür.

Her üç araştırmada da kırsal kent farklılaşmasında, beklendiği gibi, kırsal alanda akrabalarla yüz yüze görüşme sıklığı daha fazladır. Bunun tek istisnası kentsel alanda çocuklarla ilişkilerin çok daha yoğun olmasıdır. Kırsal alanla kentsel alan arasındaki en net farklılıklar kayınvalide/kayınpeder ve komşularla ilişkilerde görülmektedir.

2006, 2011 ve 2016'da da benzer bir eğilimin olması kentsel kesimde bireylerin ebeveyn çocuk ilişkisine daha fazla yoğunlaştığı ve diğer ilişkiler için daha az zaman ayırabildiği söylenebilir. 2011'de ve 2016'da da çocuklarla sık görüşme 45 yaşlarına kadar çok yoğun olmakla birlikte bu yaşlardan sonra, hızla azalmaktadır.

Tam bir kıyaslamaya ve verimli bir analize imkân vermese de 2011 ve 2016 yıllarında müstakil ev konut türünde oturanların görece olarak anne/baba, kardeşler, amca/teyze/hala/dayı, kayınvalide/kayınpeder, büyükanne/büyükbaba ile ilişkileri daha fazladır. Lojman ise tüm ilişkiler açısından en dezavantajlı konut türüdür. Çocuk ile yüz yüze görüşmede apartman, lojman, güvenli site öne çıkmaktadır. Bu, çocuk söz konusu olduğunda, güvenliğin bir yansıması olarak okunabilir.

2011 ve 2016 yılında ev sahibi olanların ve ev sahibi olmayıp kira ödemeyenlerin anne/baba, kardeşler, amca/teyze/hala/dayı, kayınvalide/kayınpeder, büyükanne/büyükbaba ile ilişkileri daha fazladır. Ev sahibi olmayıp kira ödemeyenler kayınvalide/kayınpeder, kardeşlerle görüşmede öne çıkmaktadır. 2016 yılında ev sahibi olmayıp kira ödemeyenlerin akrabalarla daha fazla görüştüğü görülmektedir. Bu bulgular aile apartmanı olarak tanımlanabilecek yerleşimlerde oturanlara dikkat çekmektedir.

Oturulan yerleşim yerinde kesintisiz oturma süresi arttıkça anne/baba, kardeşler, amca/teyze/hala/dayı, kayınvalide/kayınpeder, büyükanne/büyükbaba ile yüz yüze görüşme sıklığında görece bir artış olduğu söylenebilir. Sadece çocuklarla yüz yüze görüşmede 16 yıl ve üzerinde kesintisiz oturanlarda azalma eğilimi ortaya çıkmaktadır. Hanede çocuk bulunmuyorsa akrabalarla yüz yüze görüşme sıklığının görece arttığını söylemek mümkündür. Bu durum çocukların olması durumunda önceliği çocukların aldığı, onların yokluğunda ise akrabaların öne çıktığı

anlamına gelebilir. Büyük ebeveynlerle birlikte yaşama durumunda kardeşler, amca/teyze/hala/dayı, büyükanne/büyükbaba ile yüz yüze görüşme sıklığı artmaktadır.

E. Sosyal Etkileşim

Komşularla görüşme yalnızca 2006 araştırmasında sorulmuştur. Bireyler komşularıyla akrabalarıyla olduğundan daha sık görüştiklerini belirtmiştir ve akrabalarla görüşmenin aksine, bu ilişkiler yaş ilerledikçe sistematik biçimde azalmamaktadır. En yaşlı gruplarda komşularla görüşme en önemli ilişki biçimi hâline gelmektedir.

Tablo 8.20. Hanehalkı Fertlerinin Birlikte Yaptığı Akraba/Komşu/Arkadaş Ziyaretlerinin Sıklığı, TAYA 2006-2011-2016 (%)

	Hiç	Ara sıra	Sık sık
2006	4,8	59,8	35,4
2011	8,4	65,8	25,8
2016	5,7	51,0	43,3

TAYA 2016'da hanehalkı fertlerinin birlikte yaptığı akraba/komşu/arkadaş ziyaretlerine bakıldığında, hiç ziyaret yapmadığını belirtenlerin oranı %5,7'dir. Yıllar içindeki değişimde "ara sıra"nın yerini giderek "sık sık" ziyaretler almıştır. Sıklık sorusunun göreceliği yüksek olduğu düşünüldüğünde çok fazla yoruma elvermeyen bu verinin izlenmesi gerekmektedir. Dışarıda yemeğe, pikniğe, sinemaya tiyatroya, alışverişe, tatile gitme oranı akraba/komşu/arkadaş ziyaretlerinden üç araştırmada da daha düşük düzeydedir. Bu durumu farklılaştıran tek husus birlikte TV izlemektir. Akraba/komşu/arkadaş ziyaretlerinin birlikte yapılmasının akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin aile düzeyinde sürdürüldüğü anlamına gelebilir. Cinsiyetler açısından bakıldığında üç araştırmada da haneyle birlikte yapılan ziyaretlerde erkekler lehine anlamlı bir farklılık vardır. Bu durum kadınların, erkeklerden bağımsız olarak hane ile birlikte ya da yalnız ziyaretler gerçekleştirdiği şeklinde de değerlendirilebilir. 2011 yılında ça-

lişan kadınların çalışmayanlara göre (2,19-2,38) ve 2016 yılında da çalışan kadınların çalışmayanlara (2,36-2,38) göre hanehalkı ziyaretlerini daha fazla birlikte gerçekleştirdikleri görülmektedir.

2006 yılı verilerine göre birlikte ziyaret etmede 35-44 yaş grubu lehine olmak üzere 25-34, 55-64 ve 65+ grupları ile anlamlı farklılık vardır. 65+ yaş grubu aleyhine olmak üzere tüm gruplarla anlamlı farklılık vardır. 2016 yılında ise 25-34 yaş grubu lehine olmak üzere 35-44, 45-54, 55-64 yaş grupları arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. 2006 yılında birlikte ziyaret etmede ortaokul mezunları lehine olacak şekilde diğer tüm gruplarla anlamlı farklılık vardır. 2011 ve 2016 yılında lise lehine olacak şekilde diğer tüm gruplarla (ortaokul hariç) anlamlı farklılık vardır. 2016 yılında üniversite mezunları lehine olacak şekilde bir okul bitirmeyenler ve ilkokul mezunları arasında anlamlı farklılık bulunmuş-

tur. Hanehalkının birlikte ziyaret etme pratiğinde lise mezunu olanların ve giderek üniversite mezunlarının öne çıktığı söylenebilir. 2006, 2011 ve 2016 yılında üst sosyoekonomik grup lehine olacak şekilde ve orta grup lehine olacak biçimde alt grupla anlamlı farklılık vardır.

Toplumsal törenlerin gerçekleşmesi açısından 2006'dan 2016'ya artan bir oran olduğu gözlenmektedir. "Söz kesme/kız isteme" %84,1'den %91,1'e; "Nişan" %77,4'den %80,3'e; "Kına Gecesi" %83,1'den %85,7'ye; "Düğün" %88,3'ten %89,2'ye çıkmıştır⁸. Bu tür törenlere daha çok akraba ve komşuların katıldığı düşünülürse bir araya gelmenin artış gösterdiği söylenebilir. Elbette bu oranlara okuldaki ve çalışma yaşamındaki arkadaşlar da dâhil edilmelidir.

Hanehalkı fertlerinin aile üyelerini/yakınlarını çeşitli durumlarda ziyaret etme sıklığına bakıldığında "hiç" ziyaret etmem ve "her zaman"

Tablo 8.21. Hanehalkı Fertlerinin Aile Üyelerine/Yakınlarına Çeşitli Durumlarda Ziyaret Etme Sıklığı, TAYA 2006-2011-2016 (%)

	2006				2011				2016			
	Hiç	Bazen	Genellikle	Her Zaman	Hiç	Bazen	Genellikle	Her Zaman	Hiç	Bazen	Genellikle	Her Zaman
Dini bayramlarda bayramlaşmada	1,8	5,3	21,1	71,8	3,1	13,3	45,4	38,3	3,4	31,4	40,5	24,7
Düğün, nikâh vb. törenlerde	3,0	12,1	31,7	53,2	4,4	19,8	47,1	28,6	3,0	37,4	42,7	16,9
Ev alan yakınlarımız için ev görmeye	9,9	19,6	29,4	41,1	10,8	26,6	41,9	20,7	6,3	46,8	34,7	12,1
Bebeği olan yakınlarımız için bebek görmeye	9,2	16,2	30,7	43,8	7,5	22,6	45	24,8	5,7	43,8	37,5	13,1
Askere gidenleri uğurlamada veya karşılamada	9,1	17,6	31,0	42,3	10,0	24,7	42	23,3	6,6	45,7	35,2	12,4
Hasta ziyaretinde	2,3	11,4	31,6	54,8	3,1	17,3	47,9	31,7	2,8	39,3	43,0	14,9
Hac veya umre ziyaretlerinde	9,8	15,3	28,9	46	10,8	22,3	41,6	25,4	8,6	43,5	35,2	12,7
Başsağlığında	3,1	9,5	30,0	57,4	2,8	13,3	45,0	38,9	2,8	34,4	44,1	18,7
Kabir/mezarlık ziyaretinde	7,2	20,6	29,1	43,1	4,8	20,6	43,0	31,5	4,4	47,4	35,3	12,9

⁸Resmî nikâh dâhil edilmemiştir. Zira bu törenler aile arasında ya da sadece eşler ve şahitlerin katılımıyla da yapılabilmektedir.

ziyaret ederim diyenlerin oranının ciddi oranda azaldığı görülmektedir. “Bazen” ve “Genellikle” ziyaret ederim diyenlerin oranı artmış, neredeyse bireyler bu iki seçenekte yığılmıştır (Tablo 21). Bu durum akraba ziyaretlerindeki sıklığın giderek azalma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Çekirdek ve geniş aileler akraba ziyaretlerinde diğer hane tiplerine, üst sosyoekonomik grup diğer gruplara göre önde yer almaktadır. Yaş gruplarına bakıldığında 18-25 yaştan 45-54 yaşa kadar akraba ziyaretleri artarak yapılırken sonraki yaş gruplarında azalmaktadır.

Hanehalkı fertlerinin birlikte akraba, arkadaş ve komşu ziyaretleri yapma pratiğinde yıllar içinde önemli bir artış yaşanmıştır. Akrabaların sık sık ziyareti 2006’da %24,9, 2016’da %39,1; arkadaşların sık sık ziyareti 2006’da %20,8, 2016’da %28,2; komşuların sık sık ziyareti 2006’da %20,8, 2016’da %28,2 oranındadır.

Akraba ve yakınları ziyaret etme sıklığını daha net görmek için en düşük kareler metodu (*Ordinary Least Square Regression*) ile çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Tablo 22’de sunulan çoklu regresyon sonuçlarına göre yaş arttıkça ziyaret sıklığı düşmektedir. Yaşlı bireylerin akraba sayılarının azalması ve buna bağlı olarak ziyaret sıklığının azalması söz konusudur. Aynı zamanda hanede bakıma muhtaç birey varsa ziyaret sıklığı düşmektedir. Hanede bakıma muhtaç birinin bulunması ev dışındaki ilişkilerin azalmasına neden olmaktadır.

Bireylerin eğitim düzeyi yükseldikçe akraba ve yakınlarını ziyaret etme sıklıkları artmaktadır. Ayrıca aracı, sigortası varsa ve geliri yüksekse ziyaret sıklığı artmaktadır. Eğitim ve sosyoekonomik statü düzeyi yükseldikçe akraba ziyaretinin artması bu sınıfın olanaklarıyla ilgilidir.

Tablo 8.22. Akraba ve Yakınları Ziyareti Çoklu Regresyon Analizi

	Standardize Olmayan Katsayılar		Standardize Olmuş	t	Sig.
	β	Std. Hata	β		
(Sabit)	2,062	0,101		20,446	0,000
Yaş	-0,002	0,001	-0,033	-2,927	0,003
Kadın	0,029	0,017	0,016	1,751	0,080
Eğitim	-0,012	0,006	-0,022	-2,138	0,032
Evli	0,263	0,032	0,125	8,213	0,000
Evli- ayrı yaşıyor	0,142	0,078	0,014	1,816	0,069
Boşandı	0,136	0,041	0,031	3,282	0,001
Eşi öldü	0,153	0,039	0,050	3,944	0,000
Birlikte yaşıyor	-0,205	0,216	-0,007	-0,950	0,342
Sağlık durumu	0,096	0,010	0,085	9,895	0,000
Çalışıyor	-0,003	0,008	-0,003	-0,374	0,709
Aracı var	0,139	0,018	0,066	7,878	0,000
Sigortası var	0,169	0,022	0,065	7,720	0,000
Gelir (ln)	0,076	0,012	0,063	6,193	0,000
Hanehalkı büyüklüğü	-0,007	0,005	-0,013	-1,232	0,218
Müstakil konut	0,066	0,018	0,036	3,635	0,000
İkiz ya da sıralı ev	0,158	0,042	0,028	3,727	0,000
Apartman (10 daireden az)	0,012	0,017	0,006	0,676	0,499
Bakıma muhtaç birey var	-0,237	0,024	-0,076	-9,765	0,000
Çekirdek aile	0,226	0,034	0,117	6,640	0,000
Geniş aile	0,339	0,040	0,118	8,477	0,000

Müstakil konutlarda, ikiz ya da sıralı evlerde oturanlar 10 veya daha fazla daireli apartmanda yaşayanlara göre daha fazla ziyaret yapmaktadırlar. Müstakil konutların apartmanlardan farklılaşması mekân politikaları üzerinde düşünmeyi gerektirmektedir. Çekirdek ve geniş aile dağılmış ailelere göre; evliler, boşanmışlar ve eşi ölmüşler hiç evlenmemişlere göre daha fazla ziyaret yapmaktadır. Çoklu regresyon sonuçlarına göre hane büyüklüğü, cinsiyet, sağlık durumu, çalışma durumu ziyaret sıklığını etkilememektedir.

F. Dayanışma

Wellman ve Wortley (1989) sosyal destek ağlarında akrabalık ilişkileri üzerine yaptıkları çalışmada sosyal desteğin sağlanmasında akrabalık ilişkilerin dört yönünden bahsetmektedirler: (1) Duygusal yardım, (2) hizmetler, (3) maddi yardım ve (4) dostluk. Bu çalışmada da farklı değişkenler incelenerek akrabalık ve komşulukla ilgili bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Veri setinde ileri analize imkân veren hediyeleşme pratikleri dışındaki hususlar betimsel olarak analiz edilmiştir. Hediyeleşme pratiklerini gerek kuşaklararası ilişkiler/dayanışma gerek akrabalık ilişkilerinde dayanışmanın unsuru olarak ele alan çalışmalar bulunmaktadır (Komter, 1996; Komter, 2001; Leopold ve Schneider, 2010). Hediyeleşmeyi dayanışmanın olumlu bir göstergesi olarak kabul eden çalışmalar (Leopold ve Schneider, 2010) olduğu gibi hediyeleşmenin negatif yönlü bir etkide bulunabileceğini (Komter, 1996) gösteren araştırmalar da bulunmaktadır. Bu ikili ayırım aslında hediyeleşme konusundaki iki temel kuramsal konumlanmayla ilişkilidir. Bir tarafta hediyeleşmenin sosyal ilişkilerde güçlü bir dayanışma ve etkileşim alanı oluşturduğunu kabul eden görüş, diğer tarafta ise hediyeleşmenin asimetrik bir ilişkiye dayandığını, karşılıklılığın merkezde bulunduğu ve hiyerarşiyi daha sofistike bir biçimde var kıldığını düşünen yaklaşım yer almaktadır. Örneğin Komter (1996) hediyeleşmeyle oluşan karşılıklılığın bir dışlamaya dönüşebildiğinden bahsetmektedir.

Malinowski ve Sahlins'in çalışması, sosyal ilişkilerin yakınlığı ile armağanın saflığı (sevginin, iyi niyetin bir ifadesi olarak ifade edilen ve somut bir beklenti olmaksızın) arasında bir ilişki olduğunu öne sürmektedir (akt. Komter ve Vollebergh, 1997). Bu çalışmada ise hediyeleşmenin varlığı dayanışmanın bir göstergesi olarak kabul edilmekte, dayanışmanın belirleyicileri ve biçimleri üzerinde durulmakta ve söz konusu iki yaklaşım tartışmaya açılmamaktadır. Hediyeleşme grupların birbirleriyle dayanışmasında bir motivasyon kaynağı olarak değerlendirilebilir. Analizde hediyeleşme biçimleri farklı kültürel unsurlarla ilişkilendirilerek incelenmekte, sembolik "yararı" üzerinde durulmaktadır. Zira Komter de (2007) hediyeinin formlarının çeşitliliği ve evrenselliği üzerinde durarak hediyeleşmenin hem faydacılığı hem de anti-faydacılığı aşan çok amaçlı bir sembolik "yararı" yansıttığını iddia etmektedir.

Hediyeleşme ve dayanışma ilişkisine geçmeden önce dayanışmanın diğer göstergeleri olarak kabul edilen hususlara betimsel olarak yer verilmesi analizin arka planına dair bir çerçeve sunacaktır. Öncelikle bireylerin evlenme biçimlerine bakıldığında "Görücü usulü, kendi rızasıyla" evlendiğini belirtenlerin oranı 2006 yılında %29,7; 2011'de %42,3 ve 2016 yılında %47,8'dir. "Görücü usulü, ailemin rızasıyla" evlendiğini belirtenlerin oranı 2006 yılında %31,2; 2011'de %8,4 ve 2016 yılında %12,1'dir. Kendi rızasıyla ya da ailesinin rızasıyla da olsa görücü usulünün evlenme biçimlerindeki ağırlığı akrabalık ve mahalle çevresinin önemini göstermektedir. Yaş grupları açısından 65+ yaş grubu görücü usulü evliliğin en yoğun olduğu, 18-25 yaş arası grup ise en az olan gruptur. Ayrıca eşleriyle hangi çevrede tanıştıkları sorusunda 18-25 ve 25-34 yaş arası grup giderek daha az akraba ve komşu çevresini belirtmektedir. "Kendi kararım, ailemin rızasıyla" evlendiğini belirtenlerin oranı 2006 yılında %31,2; 2011'de %41,6 ve 2016 yılında %30,2'dir. Yaş grupları açısından

genç yaşta olanların giderek daha fazla “kendi kararı, ailesinin rızasıyla” evlendiği görülmektedir. Bu durum gelecekte akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin evlilikte daha az belirleyici olacağına yönelik bir eğilimin varlığını göstermektedir. Sosyoekonomik statüye bakıldığında alt, orta ve üst grup şeklinde bir sıralama yapılabilir. Eğitim düzeyi ve çalışma yaşamında yer alma oranı düşünüldüğünde daha uzak ilişkiler aracılığıyla evliliklerin geliştiği söylenebilir.

2006 yılında araştırmaya katılan bireylerin %22,4’ü, 2011 yılında %21,4’ü ve 2016 yılında %23,2’si eşiyile akraba olduğunu belirtmiştir. Burada önemli olan, akrabasıyla evlenenlerin yaş gruplarına bakıldığında ciddi farkların görülmemesi, hatta 2016 yılı verilerinde 18-25 yaş grubunun diğer grupların önünde yer almasıdır. Bu evliliklerin 2006 yılında %56,2’si amca/hala/dayı/teyze oğlu/kızı ile %43,8’i ise diğer akrabalarla yapılmıştır. 2016 yılında ise bu oranlar sırasıyla %49,5 ve %50,5 şeklinde gerçekleşmiştir. Alt sosyoekonomik grup daha çok amca/hala/dayı/teyze oğlu/teyze kızı ile üst sosyoekonomik grup ise daha fazla diğer akrabalarla evlilik yapmaktadır. Hem yakın hem de uzak akrabalarla evlilik ilişkisi önemli bir düzeydedir. Akrabalar arasında evlilik ilişkisinin sürdüğü ve yıllar içerisinde önemli bir değişim göstermediği görülmektedir. Yakın akraba evliliğine ilişkin (amca, hala, dayı, teyze çocukları) görüşlere bakıldığında –önemli oranda olmasa da–bu tür evlilikleri uygun bulanların oranı 2006’da %12,5 iken bu oran 2016’da %15,5 olmuştur. Alt sosyoekonomik grup ve 65+ yaş grubu diğer gruplara göre daha az uygun bulmaktadır.

Akraba evliliğini uygun bulanların nedenlerine bakıldığında “Aile kökenlerinin bilinmesi korunması” yıllar içinde giderek önemsenmiştir (sırasıyla %36,8; %37,3; %49,1). Bunu “Akraba çocuklarının daha iyi anlaşması”, “Gelenek ve göreneklerin korunması” izlemektedir. Akraba evliliğini uygun bulanlar için akrabalarla

ilişki ve ailenin korunması önemlidir. Akraba evliliğinin kırsal alanda daha fazla olduğu, son yıllarda hem kentte hem de kırsal alanda arttığı görülmektedir. TNSA 1993 verilerinde kentte akraba evliliği %20,4 iken 2008’de %22,1’e; kırsal alanda ise %26,5’den %30,5 yükselmiştir. Ancak bu veri evlilik tarihi dikkate alınmadan hesaplandığı için zaman içindeki değişimi net bir biçimde vermemektedir. Evlilik kuşakları üzerinden yapılan analizlerde ise 1978 yılı ve öncesinde evlenen kadınlar arasında %36 olan akraba evlilikleri 2004-2008 döneminde %19’a gerilemiştir. 1968 yılından 2013’e kadar geçen sürede akraba evliliklerinin önemli bir değişim yaşamadığı ancak akraba evlilikleri içerisinde birinci derece akraba evliliklerinin payı azalırken ikinci derece ve uzak akraba evliliklerinin payının arttığı görülmektedir (Koç ve Eryurt, 2013, s. 18, 30).

Bireylere eşleriyle hangi çevrede tanıştıkları sorusu yöneltmiştir. 2006’da “aile, akraba çevresi”, 2011 ve 2016 yılında ise “aile, akraba çevresi”nin yanı sıra “komşu ve mahalle çevresi” de sorulmuştur. Bu nedenle üç araştırma için tam bir kıyaslama imkânı olmasa da son iki araştırmaya bakılabilir. 2011 yılında eşiyile aile, akraba çevresinde tanıştığını belirtenlerin oranı %39,1 ve 2016’da %49,28’dir. 2011’de “komşu ve mahalle çevresi”nde eşiyile tanışanların oranı %39,8; 2016’da ise %28,8’dir. Akrabalık ve komşuluk çevresinin merkezi bir konumda olduğu görülmektedir. Bu durumun nedeni bireylerin evlenecek kişiyle benzer aile yapısında olmayı önemsemeleri olabilir. 2011’de bireylerin %78,4’ü; 2016’da ise %85,6’sı için evlenecekleri kişilerin aile yapısının benzer olması önemlidir. Aile yapısının benzer olması kadınlar açısından erkeklerle göre daha önemlidir. Aynı memleketten/hemşehri olma daha az önemsenmektedir ve yıllara göre azalmaktadır. Tüm sosyoekonomik gruplar için aile yapılarının benzer olması önemlidir⁹. Sosyoekonomik düzey yükseldikçe aynı memleketten/hemşehri olma daha az önemsenmektedir.

⁹2011’den 2016’ya aile yapılarının önemli olduğu görüşü tüm sosyoekonomik gruplarda artış göstermektedir. 2011 yılında tüm gruplar için %78-80, 2016 yılında ise %85 oranında aile yapılarının benzer olması önemli görülmektedir.

Bireylerin evlilik ilişkilerinde akrabalık, komşuluk ve hemşehrlik ilişkilerini önemsedığı görülmektedir. Japonya’da çevrimiçi evlilik sitesindeki kayıtlar üzerinden yapılan bir araştırmada, bekâr Japonların kendilerine benzer özellikler yerine evrensel olarak değer verilen aile özelliklerini aradıkları görülmüştür (Wei-hsin ve Hertog, 2018). Sembolik etkileşimciler 20. yüzyılın başından itibaren eş seçiminde kişilik özelliklerinin ve duygusal tatmin beklentisinin giderek yükseldiğini belirtmişlerdir (Kasapoğlu, 2012, s. 5). Türkiye’de evlilik sürecinde hâlihazırda aile özelliklerinin önemini koruduğu söylenebilir.

Bununla birlikte yıllara göre iş ve arkadaş çevresi önemli oranda artmaktadır. Eğitim seviyesi yükseldikçe ve kadınların istihdamdaki oranı arttıkça iş ve arkadaş çevresinin oranının daha da artacağı söylenebilir. Ayrıca okul/dershane/kurs çevresinde ve internette de artış vardır ve bu durum yeni bir eğilim olarak izlenmelidir. Ancak 2011’de “İnternette tanışılan birisiyle evlilik yapılabilir” ifadesine katılmayanların oranı %73 iken 2016’da bu oran %79,3 olmuştur. Bu durum dikkate alındığında internet evliliklerine yönelik toplumsal onayın henüz sınırlı olduğu söylenebilir.

Eşyle bir sorun yaşadıklarında öncelikli olarak akrabalarından (aile büyükleri, kardeşler, çocuklar) destek almayı düşünenlerin oranı 2016 yılında %45,1; komşulardan destek almayı düşünenlerin oranı %0,1; arkadaşlardan destek almayı düşünenlerin oranı ise %1,8’dir¹⁰. Yüzde 50,9’un “kimseden destek almam” şeklinde yanıt verdiği düşünülürse akrabadan destek talebinin önemli

olduğu görülmektedir. Diğer taraftan eşler arasında aileyle ilişkilerde sorun yaşama sıklığında görece bir artış olduğu söylenebilir. Boşanma nedenlerinde son yıllarda eşlerin ailelerinin aile ilişkilerine müdahil olması temel hususlardan biri olmuştur. “Eşlerin ailelerine karşı saygısız davranması”na “evet” diyenlerin oranı 2006’da %7,7; 2011’de %7,9 ve 2016’da %24,3’tür. “Eşin ailesinin aile içi ilişkilere karışması”na “evet” diyenlerin oranı 2006’da %0,5; 2011’de %6,5 ve 2016’da %22,7’dir. “Eşlerin ailelerine karşı saygısız davranması” ve özellikle “Eşin ailesinin aile içi ilişkilere karışması” konusunda üst sosyoekonomik gruptakiler daha fazla oranda evet yanıtını vermişlerdir. Hane tipinde ise geniş, çekirdek, yalnız yaşayan ve diğer akraba haneleri şeklinde bir sıralama vardır¹¹.

Yaşlandığımda oğlumun ve kızımın yanında kalırım diyenlerin oranı artmaktadır. 2011’de “kendime bakamayacak kadar yaşlandığımda oğlumun yanında kalırım” şeklinde yanıt verenler %22,7 iken 2016’da %28,9 olmuştur. 2011’de kızımın yanında kalırım diyenler %8,7 iken 2016’da %9,1 şeklinde gerçekleşmiştir. Bu artış görece yaşlı nüfusun örneklemedeki artışı ve bu yaş grubunun sosyoekonomik ve kültürel arka planıyla ilişkilendirilse bile bakım konusunda akrabaların bir seçenek ya da mecburiyet olarak masada durduğu anlamına gelmektedir. 2011 yılında cinsiyete göre fark olmazken 2016’da erkekler oğullarında, kadınlar kızlarında daha fazla kalmak istediklerini belirtmiştir. Sosyoekonomik düzey yükseldikçe ve yaş arttıkça “çocuklarımın yanında kalırım” diyenlerin oranı azalmaktadır¹². Çin’de yapılan bir araştırmada

Tablo 8.23. Hanehalkı Fertlerinin Eşleriyle Hangi Çevrede Tanıştıkları, TAYA 2006-2011-2016 (%)

	Aile, akraba çevresi	Komşu ve mahalle çevresi	Okul/ dershane/kurs çevresi	İş çevresi	Arkadaş çevresi	İnternet	Diğer
2006	84,4	0,0	2,5	4,8	7,4	0,0	0,8
2011	39,1	38,8	4,3	6,4	8,3	0,1	2,9
2016	49,8	28,2	3,7	7,3	10,3	0,4	0,3

¹⁰Çocuklarıyla bir sorun yaşadıklarında akrabalarından ve komşulardan destek almamaktadırlar.

¹¹Örneğin 2016 yılı sırasıyla %26,3; %22,4; %21 ve %18,9.

¹²2016 yılı verilerine göre “oğlumun yanında kalırım” şeklinde yanıt veren alt grupta yer alan bireylerin oranı %41,2; orta gruptakilerin oranı %31 ve üst gruptakilerin oranı %15,6’dır.

Tablo 8.24. Son Bir Yıl İçerisinde Borç ya da Kredi Alan Hanelerin Borç ya da Kredi Alma Durumları, TAYA 2006-2011-2016 (%)

	2006		2011		2016	
	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet
Anne/Baba	90,4	9,6	94,4	5,6	97,1	2,9
Kardeşler	88,8	11,2	93,7	6,3	96,4	3,6
Diğer Akrabalar	90,0	10,0	90,0	10,0	96,1	3,9
Arkadaşlar	87,4	12,6	91,5	8,5	95,3	4,7
Komşular	92,5	7,5	95,2	4,8	99,2	0,8
Banka ¹⁴	80,7	19,3	22,0	78,0	11,4	88,6

kırsal alanda yaşayan yoksul kadınların –yaşlı bakımında geleneksel olarak oğul ve gelinden beklenen– desteği sağladıkları, erkek çocuklarınsa daha fazla simgesel statüden ve maddi olanaklardan faydalandığı ortaya koyulmuştur (Liu, 2014). Kore’de yapılan bir araştırmada ise erkek çocukların bakım sorumluluğunu gelinlerin üstlendiğini ortaya koymaktadır (Suh, 1994). Her ne kadar Türkiye’de de yaşlılar erkek çocuklarının yanında kalmak isteseler de bakımla daha fazla kız çocuklar ve gelinler ilgilenmektedir.

Diğer taraftan “huzurevine giderim” diyenlerin oranı da 2006’dan 2016’ya yükselmiş ve %9,3’den %11,1’e çıkmıştır. “Çocuk, büyüdüğünde anne-babasına maddi katkı sağlamalıdır” görüşüne katılanların oranı 2006’da %76,6; 2011’de %74,2 ve 2016’da %69,7’dir. “Çocuk, yaşlılıklarında anne-babasına bakmalıdır” görüşüne katılanların oranı 2006’da %88,3; 2011’de %79,7 ve 2016’da %83,4’tür. Bu durum çocuklardan beklenenin maddi destekten çok bakım desteğinin olduğunu göstermektedir. 2006’da hanedeki bakıma muhtaç yaşlı fert oranı %5,3 iken 2016’da %14,3 olmuştur. Hanedeki bakıma muhtaç yaşlıya genellikle akrabalar bakmaktadır. Çok az miktarda komşu ve ücretli bakıcı devreye girmektedir. Bu durum 2011 ile 2016 arasında bir farklılık göstermemektedir.

Son bir yıl içerisinde geçinmek için yardım alan hanelere bakıldığında 2011 yılında %9,3’ü;

2016’da %37,4’ü akrabalarından yardım aldığını belirtmiştir. Diğer akraba, komşu ve hemşehri-lerden yardım alanlar ise 2011 yılında %3,1 iken 2016’da %8,7 olmuştur. 2011’de ve 2016’da yardım alanların büyük çoğunluğu devlet (valilik, kaymakamlık, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı, müftülük vb.) ve belediyeden yararlanmıştır. Ancak hem devlet hem de belediyeden yardım alma oranı azalmıştır.

Son bir yıl içerisinde borç ya da kredi alan hanelere¹³ bakıldığında akrabalarından alanların oranını yıllar içerisinde ciddi oranda azalmıştır. Bu durum komşular söz konusu olduğunda daha da dramatik bir düşüş göstermiş ve neredeyse komşulardan borç ya da kredi alan hanelerin olmadığı bir tablo oluşturmuştur. Bankalardan ise borç ya da kredi alanların arttığı gözlenmiştir.

Tablo 8.25. Hanelerin Borç Almaları Gerekmesi Durumunda Kimleri Tercih Ettikleri, TAYA 2011-2016 (%)

	2011		2016	
	Hayır	Evet	Hayır	Evet
Anne/Baba	68,0	32,0	71,7	28,3
Kardeşler	66,6	33,4	72,3	27,7
18 yaş üzeri çocuklar	80,9	19,1	88,7	11,3
Diğer Akrabalar	78,9	21,1	80,5	19,5
Arkadaşlar	79,5	20,5	84,1	15,9
Komşular	85,8	14,2	94,0	6,0
Banka ¹⁵	47,4	52,6	33,4	66,6

¹³Yardım alanlar mevcut hanelerin 2011’de %9,6’sını, 2016’da ise %11,5’ini oluşturmaktadır.

¹⁴Kredi kartından para çekmek ve ev/ araba/ tarım kredileri dâhil.

¹⁵Kredi kartından para çekmek ve ev/ araba/ tarım kredileri dâhil.

Borç alma tercihlerinde mevcut durumdan daha yüksek oranlarda akrabaları, arkadaşları ve komşuları tercih etmeyi planlayan hanelerin bulunduğunu göstermektedir. Ancak tercihlerin özellikle akraba, arkadaş ve komşulardan ziyade bankaya doğru yöneldiğini söylemek mümkündür.

Tablo 8.26. Hanehalkı Fertlerinin Hediyeleşme Ölçeği Alt Boyutları, TAYA 2016

	Sayı	En düşük	En yüksek	Ortalama	Std. Sapma
Dinî hediyeleşme	17235	0,0	3,0	1,4772	1,08392
Geleneksel hediyeleşme	17235	0,0	5,0	4,1644	1,50721
Modern hediyeleşme	17235	0,0	6,0	2,2487	2,08325
Ziyaret sıklığı	17235	1,0	5,0	3,4795	0,8928

Hanehalkı fertlerinin aile üyelerine/yakınlarına hediye verme davranışı akrabalık ilişkileri açısından önemli bir gösterge olarak kabul edilebilir. Bireylerin hediyeleşme tutumlarının üç ayrı boyutta incelendiği bu çalışmada söz konusu üç boyutun hesaplandığı ölçekler sayısal nitelik göstermelerine rağmen tam olarak normal dağılıma sahip değildir. Bu nedenle üç boyutu etkileyen faktörleri anlamak için sıralı lojistik regresyon modelleri kullanılmıştır.

Bu modellerden “dinî hediyeleşme” tutumlarını ele alan sıralı regresyon sonuçları Tablo 27’de sunulmuştur. Bu tabloya göre yaş arttıkça ve hane büyüdükçe dinî hediyeleşme artmaktadır. Cinsiyetin de dinî hediyeleşme oranlarındaki etkisi gözlemlenmektedir. Kadınlar erkelere oranla daha çok dinî hediyeleşme davranışında bulduklarını belirtmişlerdir. Arabası ve sigortası olanlar olmayanlara göre, geliri yüksek olanlar düşük olanlara göre daha fazla dinî hediyeleşme yaptıklarını ifade etmektedirler. Eğitim arttıkça bu tür hediyeleşmede istatistiki olarak anlamlı düşüşler yaşanmaktadır. Hanede bakıma muhtaç bireyler varsa hediyeleşme azalmaktadır.

Çalışan bireyler ile çalışmayan bireylerin dinî hediyeleşme sıklıklarında istatistiki olarak anlamlı sayılabilecek bir farklılık bulunmamaktadır. Hane tipleri açısından da benzer bir durum söz konusudur.

Yaşanılan konutun tipinin ise farklılık yaratan bir etkisi vardır. Referans grubu olan 10 ya da daha fazla daireli apartmanda yaşayan bireylere göre müstakil konutta yaşayanlar ile ikiz ya da bitişik konutta yaşayanlar daha az düzeylerde dinî hediyeleşme davranışında bulunmaktadırlar. Ancak 10’dan daha az dairesi bulunan apartmanda yaşayanların 10 ve daha fazla dairede yaşayan bireylerle dinî hediyeleşme noktasında herhangi bir farklılık gözlemlenmektedir.

“Geleneksel hediyeleşme” tutumlarını ele alan sıralı regresyon sonuçları Tablo 28’de sunulmuştur. Bu tabloya göre yaşın artmasının, eğitim düzeyinin yükselmesinin, hanehalkı büyüklüğünün ve tiplerinin geleneksel hediyeleşme oranlarına etkisi gözlemlenmemektedir.

Kadınlar erkelere oranla daha çok geleneksel hediyeleşme davranışında bulduklarını belirtmişlerdir. Arabası ve sigortası olanlar olmayanlara göre, geliri yüksek olanlar düşük olanlara göre daha fazla geleneksel hediyeleşme yaptıklarını ifade etmektedirler.

Yaşanılan konut tipinin ise farklılık yaratan bir etkisi var. Referans grubu olan 10 ya da daha fazla daireli apartmanda yaşayan bireylere göre müstakil konutta yaşayanlar ile ikiz ya da bitişik konutta yaşayanlar daha az düzeylerde geleneksel hediyeleşme davranışında bulunmaktadırlar. Ancak 10’dan daha az dairesi bulunan apartmanda yaşayanların 10 ve daha fazla dairede yaşayan bireylerle geleneksel hediyeleşme noktasında herhangi bir farklılık gözlemlenmektedir. Ayrıca hanede bakıma muhtaç biri olması da geleneksel hediyeleşmeyi azaltmaktadır.

Tablo 8.27. Dinî Hediyeleşmeyi Etkileyen Faktörleri Gösteren Sıralı Lojistik Regresyon

		Tahmin	Std. Hata	Wald	Df	Sig.	95% Güven Aralığı	
							Alt Sınır	Üst Sınır
Eşik	0							
	1	2,385	0,208	131,565	1	0,000	1,978	2,793
	2	3,724	0,209	317,242	1	0,000	3,314	4,134
Lokasyon	Yaş	4,900	0,210	542,645	1	0,000	4,487	5,312
	Kadın	0,004	0,001	10,622	1	0,001	0,002	0,007
	Erkek	0,213	0,035	36,792	1	0,000	0,144	0,282
	Eğitim	0 ^a			0			
	Evli	-0,030	0,012	6,101	1	0,014	-0,054	-0,006
	Evli - ayrı yaşıyor	0,619	0,068	82,497	1	0,000	0,485	0,752
	Boşandı	0,612	0,165	13,781	1	0,000	0,289	0,935
	Eşi öldü	0,419	0,088	22,764	1	0,000	0,247	0,591
	Birlikte yaşıyor	0,413	0,082	25,244	1	0,000	0,252	0,574
	Hiç evlenmedi	0,010	0,458	0,000	1	0,983	-0,888	0,908
	Sağlık durumu	0 ^a			0			
	Çalışıyor	0,104	0,021	25,623	1	0,000	0,064	0,144
	Çalışmıyor	0,037	0,034	1,182	1	0,277	-0,030	0,105
	Aracı var	0 ^a			0			
	Aracı yok	0,156	0,037	17,577	1	0,000	0,083	0,229
	Sigortası var	0 ^a			0			
	Sigortası yok	0,525	0,047	125,999	1	0,000	0,434	0,617
	Gelir (ln)	0 ^a			0			
	Hanehalkı büyüklüğü	0,272	0,026	110,159	1	0,000	0,221	0,323
	Müstakil konut	-0,046	0,011	15,975	1	0,000	-0,068	-0,023
	İkiz ya da sıralı ev	-0,215	0,038	31,751	1	0,000	-0,290	-0,140
	Apartman (10 daireden az)	-0,208	0,089	5,472	1	0,019	-0,383	-0,034
	Apartman (10 veya daha fazla daire)	0,044	0,037	1,455	1	0,228	-0,028	0,116
	Bakıma muhtaç birey var	0 ^a			0			
	Çekirdek aile	0,110	0,072	2,328	1	0,127	-0,031	0,252
	Geniş aile	0,161	0,085	3,611	1	0,057	-0,005	0,327
	Dağılmış aile	0 ^a			0			

“Modern hediyeleşme” tutumlarını ele alan sıralı regresyon sonuçları Tablo 29’da sunulmuştur. Bu tabloya göre yaş, hanehalkı büyüklüğü arttıkça modern hediyeleşme azalmaktadır. Müstakil konutta yaşayanlar diğer konutlara göre daha az modern hediyeleşme içerisindedir. Hanede bakıma ihtiyacı olan birey varsa modern hediyeleşme azalmaktadır.

Kadınlar erkelere oranla daha çok modern hediyeleşme davranışında bulduklarını belirtmişlerdir. Geliri yüksek olanlar düşük olanlara ve çekirdek aileler dağılmış ailelere göre daha fazla modern hediyeleşme yaptıklarını ifade etmektedirler. Eğitim düzeyi arttıkça modern hediyeleşme de artmaktadır.

Tablo 8.28. Geleneksel Hediyeleşmeyi Etkileyen Faktörleri Gösteren Sıralı Lojistik Regresyon

	Tahmin	Std. Hata	Wald	Df	Sig.	95% Güven Aralığı		
Eşik	0	2,432	0,243	99,843	1	0,000	1,955	2,909
	1	2,740	0,243	126,827	1	0,000	2,263	3,217
	2	3,113	0,243	163,583	1	0,000	2,636	3,590
	3	3,604	0,244	218,674	1	0,000	3,126	4,082
	4	4,400	0,245	323,754	1	0,000	3,921	4,879
Yaş	0,003	0,002	3,255	1	0,071	0,000	0,006	
Kadın	0,435	0,041	111,775	1	0,000	0,354	0,515	
Erkek	0 ^a			0				
Eğitim	0,023	0,015	2,238	1	0,135	-0,007	0,052	
Evli	1,221	0,073	276,028	1	0,000	1,077	1,365	
Evli- ayrı yaşıyor	0,412	0,173	5,685	1	0,017	0,073	0,751	
Boşandı	0,529	0,095	31,112	1	0,000	0,343	0,715	
Eşi öldü	0,546	0,089	37,205	1	0,000	0,370	0,721	
Birlikte yaşıyor	0,536	0,505	1,126	1	0,289	-0,454	1,525	
Hiç evlenmedi	0 ^a			0				
Sağlık durumu	0,161	0,024	46,829	1	0,000	0,115	0,207	
Çalışıyor	0,154	0,041	14,170	1	0,000	0,074	0,234	
Çalışmıyor	0 ^a			0				
Lokasyon	Aracı var	0,347	0,047	55,546	1	0,000	0,256	0,438
	Aracı yok	0 ^a			0			
	Sigortası var	0,474	0,050	90,135	1	0,000	0,376	0,572
	Sigortası yok	0 ^a			0			
	Gelir (ln)	0,361	0,031	139,594	1	0,000	0,301	0,421
	Hanehalkı büyüklüğü	-0,013	0,013	1,023	1	0,312	-0,039	0,012
	Müstakil konut	-0,247	0,046	29,425	1	0,000	-0,336	-0,158
	İkiz ya da sıralı ev	-0,354	0,100	12,414	1	0,000	-0,551	-0,157
	Apartman (10 daireden az)	0,027	0,046	0,357	1	0,550	-0,063	0,118
	Apartman (10 veya daha fazla daire)	0 ^a			0			
	Bakıma muhtaç birey var	-0,328	0,056	34,757	1	0,000	-0,437	-0,219
	Bakıma muhtaç birey yok	0 ^a			0			
	Çekirdek aile	-0,031	0,079	0,151	1	0,698	-0,186	0,125
	Geniş aile	0,007	0,095	0,006	1	0,940	-0,179	0,193
Dağılmış aile	0 ^a			0				

Tablo 8.29. Modern Hediyeyi Etkileyen Faktörleri Gösteren Sıralı Lojistik Regresyon

	Tahmin	Std. Hata	Wald	Df	Sig.	95% Güven Aralığı		
Eşik	0	2,805	0,215	170,172	1	0,000	2,383	3,226
	1	3,571	0,216	274,556	1	0,000	3,149	3,994
	2	4,187	0,216	375,563	1	0,000	3,764	4,611
	3	4,858	0,217	502,436	1	0,000	4,434	5,283
	4	5,621	0,218	666,633	1	0,000	5,194	6,047
	5	6,656	0,219	920,397	1	0,000	6,226	7,086
Lokasyon	Yaş	-0,039	0,001	753,318	1	0,000	-0,042	-0,036
	Kadın	0,353	0,036	96,245	1	0,000	0,282	0,423
	Erkek	0 ^a			0			
	Eğitim	0,221	0,012	322,909	1	0,000	0,197	0,246
	Evli	0,722	0,068	113,736	1	0,000	0,589	0,855
	Evli- ayrı yaşıyor	0,576	0,171	11,407	1	0,001	0,242	0,910
	Boşandı	0,494	0,088	31,296	1	0,000	0,321	0,667
	Eşi öldü	0,583	0,086	45,798	1	0,000	0,414	0,752
	Birlikte yaşıyor	1,172	0,453	6,690	1	0,010	0,284	20,060
	Hiç evlenmedi	0 ^a			0			
	Sağlık durumu	0,103	0,021	23,419	1	0,000	0,061	0,145
	Çalışıyor	-0,025	0,035	0,506	1	0,477	-0,093	0,043
	Çalışmıyor	0 ^a			0			
	Aracı var	0,040	0,037	1,128	1	0,288	-0,034	0,113
	Aracı yok	0 ^a			0			
	Sigortası var	0,254	0,049	26,745	1	0,000	0,158	0,351
	Sigortası yok	0 ^a			0			
	Gelir (ln)	0,577	0,027	453,005	1	0,000	0,524	0,630
	Hanehalkı büyüklüğü	-0,139	0,012	137,658	1	0,000	-0,163	-0,116
	Müstakil konut	-0,678	0,038	310,946	1	0,000	-0,753	-0,603
	İkiz ya da sıralı ev	-0,613	0,091	45,215	1	0,000	-0,791	-0,434
	Apartman (10 daireden az)	-0,110	0,036	9,210	1	0,002	-0,181	-0,039
	Apartman (10 veya daha fazla daire)	0 ^a			0			
	Bakıma muhtaç birey var	-0,260	0,056	21,949	1	0,000	-0,369	-0,151
	Bakıma muhtaç birey yok	0 ^a			0			
	Çekirdek aile	0,150	0,073	4,249	1	0,039	0,007	0,292
	Geniş aile	0,108	0,086	1,565	1	0,211	-0,061	0,276
	Dağılmış aile	0 ^a			0			

IV. Sonuç

Akrabalık ilişkilerinin genel olarak varlığını sürdürdüğü, özellikle kültürel değerlere ve geçmişe atıfla devam ettiği, çeşitli sosyal etkileşim ve dayanışma biçimlerine sahip olduğu ancak belirli açılardan değişimler yaşadığı söylenebilir. Komşuluk ilişkilerine yönelik analizlerin sınırlı kalmakla birlikte sosyal etkileşim ve dayanışma açısından çeşitli işlevlerini yeni biçimlerde sürdürdükleri ancak kentsel alanlarda sınırlı kaldıkları görülmektedir. Bu durum Bauman'ın tarif ettiği biçimde bir tarafta bireyciliğe ve gevşek bağlara, diğer tarafta ise güvenliğin sağlandığı sıkı bağların yer aldığı "ilişkiler" arasındaki "salınım" işaret etmektedir. Artık "ilişkiler"den ziyade "bağlantılar"dan söz edilebilir ve bu nedenle toplumsal ilişkiler "akışkan" hâle gelmektedir (Giddens, 2008, s. 285-286). Örneğin toplumsal törenlere katılım, evlilik tercihleri, akrabalık ve komşuluk ilişkileri içinde devam ederken yardımlaşma, borç verme ve alma gibi dayanışmacı ilişkiler önemini yitirmektedir.

Akrabalık ve komşuluk ilişkilerinde bu türden bir değişim yaşanırken modern toplumun gündelik hayatındaki sosyal etkileşimler artmaktadır. Farklı sınıflardan ve toplumsal kökenlerden olan insanların gündelik hayatta, okulda, çalışma hayatında, kamusal alanda "karşılaşması" etkileşimler açısından önemlidir. Yeni iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle zaman-mekân ilişkisi farklılaşmış ve sıradan bir insanın karşılaşamayacağı insanlarla etkileşimde bulunmasına imkân yaratılmıştır (Giddens, 2008, s. 186-187). Bu karşılaşmalar daha kısa sürelidir, herhangi bir bağlılığı içermezler ancak bireylere fırsatlar sunarlar. Fırsatlar bireye güçlü bağlardan daha fazla alan açabilmektedir. Bu durum Granovetter (1973) tarafından "zayıf bağların" gücü olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda akrabalık ve komşuluk ilişkileri zayıflasa da bireylerin yeni türde etkileşimlerde bulunması ve bu etkileşimlerin akrabalık ve komşuluk kodu içerisinde değerlendirilmesi mümkündür. Özellikle genç

kuşaklarda evlilik tercihlerinin akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin dışında iş ve okul çevresine yöneldiği araştırmanın bulguları arasındadır.

Aile yapılarındaki değişim, akrabalık ilişkilerini ortadan kaldırmamakta, sadece farklılaştırmaktadır. Akrabalık ve komşuluk ilişkilerini diğer cemaat ilişkilerinden farklı kılan ev hayatıyla yakından ilgili olmasıdır ve bu nedenle kadınlar daha ön plandadır (Erden, 2002'den akt. Özbay, 2014, s. 57). Kadın ve erkeklerin kişisel ağılarına bakıldığında kadınların akrabalar ve aileyle, erkeklerin meslektaşlarıyla ilişki kurduğu, benzer toplumsal yapılardan gelseler de kadınların erkeklerden daha fazla akrabalık ilişkileri içerisinde yer aldığı görülmektedir (Moore, 1990). Kadınların artan kariyer kaynakları, çocuk sahibi olmayı ertelemelerine ya da çocuk sahibi olmamalarına neden olmaktadır (Blossfeld ve Huinink, 1991). Giderek kadınlar çalışma hayatında daha fazla yer almaktadırlar. Bu durum geleneksel olarak "eve ekmek getiren erkek" modelinin değişimi anlamına gelmektedir. Kadınlar ev dışında çalışmaya başladıklarında da evdeki görevlerin başlıca sorumluluğunu üstlenmeye devam etmekte ve erkeklerden daha az boş zamana sahip olmaktadır (Hochschild, 1989; Gershuny, 1994; Sullivan, 1997'den akt. Giddens, 2008, s. 281). Kadınların çalışma hayatında giderek daha fazla yer almasıyla sadece çocuk sahibi olma konusunda değil akrabalık ve komşuluk ilişkilerinde de farklılık yaşanabilmektedir. TÜİK'in 2015'te yaptığı zaman kullanımı araştırmasına göre çalışan kadınların aile bakımına erkeklerden beş kat fazla zaman ayırdığı görülmektedir. Hanede bir yaşlının olması durumunda da kadınlar erkeklerden yaşlı bakımına daha fazla zaman ayırmaktadır. Bu durum kadınların çalışmaları dahi haneyle ilgili işleri daha fazla üstlendikleri anlamına gelmektedir. Kadınların bir aile üyesine bakması kendilerini sürekli başka birinin psikolojik olarak iyi oluşuna göre konumlandırmalarını zorunlu kılmaktadır. Kadınlar temizlik ve çocuk bakımı gibi somut işlerin yanı sıra aile

ve akrabalık bağları çerçevesinde gerçekleşen kişisel ilişkilerin korunmasına yönelik duygusal emek harcamaktadırlar (Giddens, 2008, s. 281). Dolayısıyla kentlerde akrabalık ve komşuluk ilişkisindeki ana aktörden biri olan kadının çalışması durumunda söz konusu ilişkileri geliştirebilecek vakitleri azalmaktadır. Bu ilişkilere daha az vakit ayırmaya başlayan kadınlar, hem yeni tür sosyal ilişkiler kurmakta hem bunları hem de akrabalık ve komşuluk ilişkilerini ev ve mahalle dışındaki kamusal mekânlara taşıyabilmektedir.

Çekirdek ailenin bir orta sosyoekonomik grup özelliği olarak belirlediği söylenebilir. Çekirdek ailelerin hatırı sayılır bir kısmı apartman tipi konutlarda yaşamaktadır. Türkiye’de genel olarak yaygın olan kanaate göre kentleşme ve sanayileşme sonrası geniş aile haneleri çekirdek hanelere dönüşmüştür. Duben (2012, s. 76-77) kırsal ve kentsel alandaki tarihsel verileri ortaya koyarak hane yapısında bu türden bir değişim yaşanmadığını, kentsel gelişmelerden bağımsız bir biçimde değerlendirilmesi gerektiği sonucuna varmaktadır. Bu çalışmada da geniş aileden çekirdek aileye bir geçiş yaşanmadığı, geniş ailenin çözülmediği görülmektedir. Bununla birlikte anne-baba, çocuk ve biraz da kardeşin merkezde yer aldığı bir akrabalık ilişkisinin yaygınlaştığı görülmektedir. Diğer akrabalarla görüşme, ziyaret etme sıklığı azalma eğilimindedir. Diğer taraftan kırsal alanlarda akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin kentle kıyaslandığında daha yakın olduğu ancak özellikle yaşlı kadınların akrabalık ilişkilerinin zayıfladığı görülmektedir. Hem kentte hem de kırsal alanda yaşlıların en önemli ilişkileri genellikle –varsa çocukları–torunları öncelikli– komşularla kurdukları ilişkilidir.

Türkiye’nin kentleşme deneyiminde göç sonrası yerleşim tercihlerinde akrabalık, hemşehrlik ilişkilerinin önemli olduğu ve bunun doğrudan komşuluk ilişkilerine yansıdığı söylenebilir (Dedeoğlu, 2000, s. 156). Bu çalışmada aynı binada oturanların çoğunun anne/baba, kayınva-

lide/kayınpeder olduğu, kadınların erkeklerden daha fazla bu akrabalarıyla aynı binada oturduğu görülmektedir. Çocuklar evden ayrılrsa dahi aynı binada ya da aynı semtte oturarak yakınlık sürdürülmektedir. Diğer akrabalarla olan mesafe ise açılmıştır. 2000 sonrasında hızlanan fiziksel değişimler, gecekondu apartmana geçiş, güvenli sitelerin/sitelerin yaygınlaşması ve kentsel dönüşüm süreci, yerleşim pratiklerini değiştirmiş ve kentsel hareketliliğin artmasına sebep olmuş ve nihayetinde akrabalık ve komşuluk ilişkilerini farklılaştırmaya başlamıştır.

Araştırma kapsamında yerleşiklik süresinin uzamasının akrabalık ve komşuluk ilişkileri açısından önemli olduğu ortaya koyulmuştur. Konut sahipliği ve türü analizleri net bir çerçeve sunmasa da ev sahibi olanların ve müstakil konutlarda yaşayanların söz konusu ilişkileri görece daha sıklıdır. Avusturalya’da yapılan bir çalışmada da cadde biçimi, ağaç örtüsü ve kaldırımların sağlanması, ortak açık alan ve topluluk alanları gibi etkileşime imkân tanıyan özellikler mahalle memnuniyetinin en önemli belirleyicileri olarak bulunmuştur (Abass ve Tucker, 2018). Bu durum hızla değişen kentsel fiziksel çevrenin sosyal ilişkilerden bağımsız düşünülmemesi gerektiğini göstermektedir. Özellikle metropollerde ve büyük kentlerdeki aile apartmanlarının değişiminin, kentsel dönüşüm sürecinin yarattığı etkilerin ve yeni kentleşme dinamiklerinin ele alınması gerekmektedir.

Yeni kentleşme dinamiklerinin (kentsel dönüşüm, hareketlilik, ekonomik sektörlerdeki değişimler vb.) birbirine zıt iki yönlü bir etkisi vardır. Bir taraftan akrabalar arası mesafenin azalmasıyla geniş aileye benzer bir sosyal yaşam oluşurken diğer taraftan yalnız yaşayanların, diğer akraba ve akraba olmayan hanelerin kendi akrabalarıyla mesafeleri artmaktadır. Kağıtçıbaşı, benzer bir mantık yürüterek, “geniş akrabalık ilişkilerinin sağladığı desteğin, insanların günlük yaşamlardaki öneminin, ekonomik ve toplumsal

gelişmeyle birlikte azalabileceğini...” belirtmiş, ancak bu desteğin, hızlı sosyoekonomik değişim ve hareketlilik dönemlerinde, olası kişisel ve toplumsal krizlerin etkilerini ortadan kaldırmak üzere yeniden ortaya çıkabileceğini vurgulamıştır.” (Kağıtçıbaşı 1977’den akt. Duben, 2012, s. 84). Özellikle genç evliler (küçük çocukları olan) ve 65+ yaş grubu maddi ve manevi destek açısından geniş aile ilişkilerine yönelmektedir. Aynı evde oturmasalar da aynı binada ya da mahallede/semtte yerleşik olmak bu gruplar açısından önemlidir. Bu grupta yoksul kadınlar öne çıkmaktadır. Diğer taraftan genç evlenmiş erkeklerin, boşanan ve eşi ölen kadınların ise yalnız yaşamaya veya diğer akraba hanelerine yönelindikleri görülmektedir. Özellikle genç ve eğitilmiş erkeklerin kadınlara göre giderek daha fazla yalnız yaşama eğiliminde olmaları çekirdek ve geniş ailenin aile döngüsü açısından önemli bir değişimdir. Ayrıca emek piyasasındaki değişimlerin (profesyonel meslekler, yaratıcı endüstriler, esnek istihdam vb.) ve yeni kentleşme dinamiklerinin bu grupların aile yapılarının, algılarının, akrabalık ilişkilerinin farklılaşmasındaki rolü dikkate alınmalıdır.

Çalışma hayatında yaşanan değişimler ve yaşam süresinin uzamasının ise hane yapılarında bir değişim yaratma potansiyeli bulunmaktadır. Kentlerde yaşayan genç aileler, çocuk bakımında ve sosyal destekte büyük ebeveynlerden destek alırken yaşlı nüfus da bakım ve sosyal destek alabilmektedir. Bu bağlamda çalışma koşullarındaki değişimler, yeni kentleşme dinamikleri ve yaş gruplarındaki değişimlerin metropollerde ve metropollerin yakınlarındaki kentlerde hanehalkı yapısında ve aile ve akrabalık ilişkilerinde farklılıklar doğuracağı söylenebilir. Bu durum geniş aile yapılarını etkileyebileceği gibi akrabalar arasındaki mesafenin görece kısalmasına da yol açabilir.

Aile ve akraba sahipliği açısından bir azalma olsa da hâlihazırda Türkiye’deki nüfusun akraba

zengini olduğunu söylemek mümkündür. Demografik geçiş sürecinde olan Türkiye’de hem yatay hem de dikey akraba zenginliği vardır. Doğurganlık, evlilik oranları, evlilik yaşı gibi faktörlere bakarak bu eğilimin yakın gelecekte farklılaşacağı söylenebilir. Ölümün azalması, doğurganlığın düşmesi sonucunda yatay akrabalıklar önemini kaybetmektedir. Bu durumda anne/baba, çocuk etrafında yoğun dayanışma ağları geliştirmekte ve diğer akrabalar geri planda kalmaktadır (Özbay, 2014, s. 62). ABD’de yapılan bir araştırmada yetişkinler yakın akrabaları olan anne/baba, çocuklar ve kardeşlerle daha çok; kuzenler gibi uzak akrabalarla ise daha az etkileşim hâlinindedir (Leigh, 1982). Bu durum ailenin döngüsel bir biçimde değişimiyle ilgilidir.

Hâlihazırda akraba zenginliği açısından en şanslı grup 25-34 ve 34-45 yaş gruplarıdır. Yaş ilerledikçe akraba türü sayısı azalmaktadır. 65+ yaş grubunun akraba türü sayısı azdır. Yaşlanan nüfusun artacağı ülkemizde bu durumun dikkate alınması gerekmektedir. En az akraba türü sayısı yaşlı gruptadır. Yaşlı grupların özellikle kırsal alanda daha az akraba türüne sahip olmaları gelecek yıllarda önemli bir mesele hâline gelebilir. Akraba türü sayısı azalma eğilimindedir ancak hâlihazırda akrabalık ilişkilerinin güçlendirilmesi için uygun koşullar bulunmaktadır. Arkadaşlık “bağları”nın yaygınlaştığı ve güçlendiği bu dönemde hem akraba türü sayısı iyi düzeydedir hem de dinî, ahlaki motivasyonlar akrabalık ilişkilerindeki önemini korumaktadır. Hollanda’da yapılan bir araştırmada ailelerle dayanışma arkadaşlarla dayanışmaya göre hâlâ önemli bir konumdadır. Sevgi ve yakınlık arkadaşlarla dayanışmada öne çıkarken Durkheim’in ahlaki mecburiyet normları insanların ebeveynlerine yardım ederken sahip oldukları temel duygu olarak tespit edilmiştir (Komter ve Vollebergh, 2002).

2006-2016 arasında bütün akraba türlerinde azalma yaşanırken dede/büyükanne/büyükbaba

sayısı artmıştır. Yaşlı nüfusun fazlaşmasıyla yaşanan bu değişim, Türkiye’de birçok bireyin ve hanenin yaşlı akrabalarının sayısının artacağı anlamına gelmektedir. Bu, aile ve akrabalık ilişkilerinde yeni sayılabilecek bir durumdur. Kuşaklar maddi olarak bağımsızlıklarını kazansalar da duygusal bağımlılık ilişkisi devam etmektedir. Bu durum 2005’te çocuklara atfedilen ekonomik değerlerde bir azalma olarak görülmektedir (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2005). 2015’te yayımlanan araştırmalarında ise çocuğa atfedilen değer, ebeveynler için çocuğun güvence olduğu ve yaşlılara ailenin bakmasının bir norm hâline geldiği, ancak bu normun da değişim geçirdiği belirtilmektedir (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2015). Bununla birlikte yaşlılara bakım sağlayan aileler hâlâ önemli bir orandadır. ABD’de yapılan bir araştırmada yaşlı bakımına destek olan torunların yoksul olması durumunda kötü koşullardaki konutların ve az güvenli olan mahallelerin tercih edildiği, mevcut konutlardaki fiziksel yetersizliklerin bir diğer önemli zorluğu oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca aile kompozisyonundaki değişimler nedeniyle çocuk eksenli bir konuttan yaşlılar için konuta geçilmesinde zorluklar yaşandığı ve bu hanelerde bakım konusunda birçok bilgi eksikliğinin bulunduğu ortaya konulmuştur (Polvere, Barnes ve Lee, 2018). Bu durum yaşlı bakımında konut koşullarının ve gereksinmelerinin önemli olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan yaşlıların yaşadıkları evlerine ve topluluklara ilişkin bağlılıkları, güvenlik ve aşinalık duygusu kendilerini iyi hissetmeleri açısından önemlidir (Wiles, Leibing, Guberman, Reeve ve Allen, 2012). Bu, yerinde yaşlanmanın uygun koşullarda sağlanmasını gerekli kılmaktadır.

Aile ve akraba sayısında yaşlı nüfusun artmasıyla hem genç akrabalara (torunlara) hem de yaşlı akrabalara (ebeveynlere) sahip olan, onlara bakım desteği veren, dolayısıyla arada kalan 45-64 yaş arasındaki grup giderek önemli hâle gelmektedir. Bu yaş grubunun Türkiye’de gerek çocuk-

lara gerek ebeveynlere yönelik destekte üstlendiği roller söz konusu grubun hem mevcut hem de gelecekteki yaşam koşullarını önemli ölçüde etkilemektedir. İngiltere ve ABD üzerine yapılan bir araştırmada da bir veya daha fazla çocuğa yardım sağlayan orta yaşlı kadınların yaşlı anne/babalarına ya da kayınvalide/kayınpederlerine de destek sağladığı tespit edilmiştir (Grundy ve Henretta, 2006, s. 718). Nesiller arası dayanışmada önemli olan bu durumda kadınların üstlendiği roller onların gündelik hayatında, sağlık koşullarında ve yaşam memnuniyetlerinde değişime neden olmaktadır.

Eğitilmiş olan bireylerin akraba zenginliği eğitimsiz olanlara göre daha iyi durumdadır. Bununla birlikte bu araştırmada eğitim düzeyi arttıkça akrabalarla olan mesafenin arttığı da tespit edilmiştir. Hollanda’da akrabalık araştırmasını analiz eden bir çalışmada da eğitilmiş nüfusun akrabalarıyla mesafesi ve ilişkileri daha uzaktır. Bu durum yüksek öğretimi nüfusun farklı değerleri ve istihdam piyasasının coğrafi sınırlarıyla ilişkilendirilmektedir. Ayrıca daha düşük eğitilmiş kişilerin akrabalık bağlarını daha sık kopardığı tespit edilerek bunun nedeninin düşük eğitimlilerin daha yüksek düzeyde bir aile çatışması yaşamaları olabileceği ileri sürülmüştür (Kalmijn, 2006, s. 13).

Nüfusu daha genç ve kentsel alanların daha fazla olduğu bölgelerde akraba türü sayısı farklılaşmakta ve akraba zenginliği artmaktadır. Sosyoekonomik düzey açısından bakıldığında da üst grupta yer alanların akraba türü sayısının daha fazla olduğu görülmektedir. Kentte yaşayan, eğitilmiş ve sosyoekonomik düzeyi yüksek olanlarda akraba zenginliğinden söz edilebilir. Bu durum kentsel alanlarda yerleşik olmakla ilişkilendirilebilir. Ayrıca kentsel alanlara göç eden ailelerin eğitim, sağlık ve iş olanaklarına erişimi mümkün olmakta ve ikinci kuşakların eğitim ve sosyoekonomik düzeyi yükselirken akrabalık ilişkilerini birinci kuşakla birlikte sürdürmeleri

önem taşımaktadır. ABD’de yapılan bir araştırmada beyaz ailelerin siyahi ailelere göre akrabalarından daha fazla para aldıklarını, geniş aile olarak yaşadıklarını, kadınların hane reisi olduğu siyahi ailelerin beyazlara göre daha az bir akrabalık açısından yararlanabildiklerini ortaya konulmuştur (Hofferth, 1984).

Yaşlıların torunlarla ilişkileri önemlidir. Özellikle ziyaret etme, iletişim kurma, destek olma vb. bahislerde torunlar öne çıkmaktadır. Bulgular, büyük ebeveyn-torun bağlarını tam bir akrabalık ağı içinde incelemek gerektiğini göstermektedir. Ebeveynlerin, tutumları nesiller arası ilişkilerde önemlidir. Akrabalığı muhafaza etme bakış açısını destekleyen annelerin kuşaklararası bağları babalara göre büyük ebeveyn-torun ilişkilerinde daha etkili olduğu görülmüştür (Monserud, 2008). Çocukların ebeveyn evini terk etmediklerinde ve yaşa bağlı farklılıklar dikkate alındığında büyükanne-torun ilişkisini kolaylaştırmak için ebeveyn evinin önemine işaret edilmektedir (Geurts, Poortman, van Tilburg ve Dykstra, 2009). Yaşlıların torunlarının olduğu çocuklarına, olmayanlara göre daha yakında oturma ihtimalinin yüksek olduğu görülmektedir (van Diepen ve Mulder, 2009).

Yalnız yaşama eğiliminin artması akrabalık ilişkileri açısından önemlidir. Yalnız yaşayanların artış hızı önemlidir; İngiltere’de 1971’de %6 iken 2001’de %12 olmuştur (Giddens, 2008, s. 266). Türkiye’de ise yalnız yaşama geçiş daha “hızlı” yaşanmaktadır. Ancak bu bütünüyle akrabalık bağlarının zayıfladığı anlamına gelmez. Yalnız yaşayanların önemli bir kısmı hala akrabalarıyla aynı binada otursa da zaman içinde bu eğilim azalmakta ve akrabalarla mesafe açılmaktadır. Bu durum yakın ilişkilerin yükünden kaçmak ama bir taraftan da akrabalık ilişkilerini sürdürmek şeklinde değerlendirilebilir. 2003 TNSA verilerinden hareketle Türkiye’de erkeklerin iş gücüne

dâhil olduktan, evlendikten ve ilk çocukları doğduktan sonra evden ayrıldıkları ortaya konulmuştur (Koç, 2008). Nauck, Groepler ve Yi (2017) yaptıkları karşılaştırmalı analizde evden ayrılma pratiğinin akrabalık yapısı, refah rejimleri ve kentleşmedeki farklılığa göre biçimlendiğini ortaya koymuşlardır. Evden ayrılma kolektivist ve ataerkil topluluklarda (Çin, Tayvan) daha geç, bireyselci topluluklarda ise daha erken yaşanmaktadır. Kolektivist kültürlerde evden ayrılma yetişkinlik için önemli bir adımdır ve kuşakların aynı konutta yaşaması normatif olarak desteklenmektedir. Diğer taraftan boşanmalar artmasına rağmen boşananların aile ve akrabalık ilişkileri sürmektedir. Hatta boşananların lehine olmak üzere diğer gruplarla (yalnız yaşayan, eşi ölmüş) anlamlı farklılıklar vardır.

2016 yılında bir ve iki kişiden oluşan hanelerin sayısı artmaktadır. Yalnız yaşama eğiliminde son dönemde erkeklerin önde olduğu görülmektedir. Hatta 2011’den 2016’ya erkeklerin yalnız yaşama geçişinde bir hızlanma olduğu söylenebilir. Özellikle genç (25-34 ve 35-44 yaş grubu), üniversite mezunu ve sosyoekonomik olarak üst grupta yer alan erkeklerin yalnız yaşama pratiğine geçişleri üzerine daha odaklı araştırmalar yapılması gerekmektedir. Yalnız yaşayanlar arasında ev sahibi olanlar azdır ve hatırı sayılır bir kısmı apartmanda oturmaktadır. Özbay (2014, s. 75) erkeklerin yalnız yaşamayı seçmelerini mevcut ailelerinin sosyal kontrolüne ve evlenirlerse baba ve koca rollerinin gerektirdiği sorumluluklara “karşı bir direniş” olarak değerlendirmektedir. Ayrıca bu durum uzun süre aile ortamından uzak kalacak genç erkeklerin evlilik yaşlarının yükselmesi ve ebeveyn rollerini geç edinmelerine neden olarak babalık rolüne uyum sağlamalarını güçleştirebilecektir. Bununla birlikte yalnız yaşayanlar arasında yaşlı ve özellikle yoksul kadınlar da yer almaktadır.

Akrabalarla olan mesafe kırsal alanlarda daha yakın olmakla birlikte kentsel alanlarda mesafe açılmakta ancak hâlâ akrabalar önemli oranda yakında yer almaktadır. Erkek tarafının akrabaları kadınlara göre daha fazla aynı binada oturmaktadır. Aynı binada oturanlar genellikle çocuklar, anne/baba, kayınvalide/kayınpeder şeklinde sıralanmaktadır. Çocuklar evden ayrıldıklarında aynı bina olmadığı takdirde, aynı semt ya da yerleşim yeri tercih edilmektedir. Çocuk varsa mesafeler azalmaktadır. Amca/hala/dayı/teyze gibi akrabalarla mesafeler çok daha uzaktır. Diğer bir deyişle uzak akrabalarla mesafe daha uzak hâle gelmiştir. Yüz yüze görüşme sıklığı da mesafelerle benzerdir. Mesafelerin açılması etkileşim olanaklarını da daraltmaktadır.

Bireylerin hediyeleşme örüntülerine bakıldığında gelir ve eğitim düzeyi yüksek olanların ve kadınların, sağlık durumu iyi olanların tüm boyutlarda önde yer aldığı görülmektedir. Hanede bakıma muhtaç birisinin olması durumunda ve bireyler müstakil konutta ikamet ediyorlarsa hediyeleşme azalmaktadır. Yaş ve hane büyüklüğü arttıkça “dinî hediyeleşme” artmakta; “modern hediyeleşme” ise azalmaktadır.

Kadınların her tür hediyeleşmede belirgin bir biçimde konumlanması dikkat çekicidir. Hediye değişiminin sorumluluğu üzerine yapılan bir başka çalışmada kadınlar hediye seçme ve hediye verme sorumlusu olarak belirlenmiştir. Kadınlar ayrıca akrabalar için hediyelerin seçiminde daha fazla zaman harcamaktadırlar ve hediyeleşme sürecinden daha fazla memnuniyet duymaktadırlar (Sinardet ve Mortelmans, 2009). Bu durum etkileşim ve dayanışma ilişkilerinde kadınların geleneksel rollerinin sürdürdüğünü göstermektedir. Çalışma hayatında daha fazla yer alan kadınlar ise bu konumu sürdürmekte zorlanmaktadırlar.

Komşuluk ilişkilerinin özellikle kentleşmenin daha yoğun olduğu bölgelerde görece azalması, “ilişki”den Goffman’ın (2017) kavramsallaştırmasıyla “uygar kayıtsızlığa” dönüşmesi kent yaşamındaki toplumsal etkileşimi sınırlandırmaktadır. Ötekiyle ilk karşılaşma olarak yorumlanabilecek komşuluk ilişkilerinden yoksun olunması gündelik hayatta toplumsal uyumu ve teması da olumsuz etkilemektedir. Bireyin sosyalizasyon sürecinin okula, bakımevine, işe bırakılması mahalle, sokak etkileşimini azaltmakta ve bu durum komşuluk ilişkilerini mümkün kılacak sosyal etkileşimleri asgari düzeye indirmektedir. Örneğin oyun çağındaki çocuklar birer yetişkin olana kadar günlerinin neredeyse tamamını okullarda geçirmektedir. Kadının ve erkeğin iş yerinde, çocukların eğitim kurumlarında yer aldığı mahallelerde ve sokaklarda komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi mümkün görünmemektedir. Bu bağlamda komşuluk ilişkilerinde daha çok yaşlı bireyler aktif olmaktadır. Ancak komşuluk ilişkisinde nitelikli kamusal mekânların sosyal bağları güçlendirme potansiyelleri bulunmaktadır. İngiltere'nin Manchester kentinde yapılan bir çalışmada yerel parkların kent içi alanlarda sosyal bağların gelişimini destekleyebileceği tespit edilmiştir. Araştırma kent içi parkların sosyal etkileşimleri destekleme ve sosyal bağları geliştirme konusunda tam potansiyellerini gerçekleştirmeleri için bakımlarının ve dinlenme olanaklarının iyi olması gerektiği sonucuna varmaktadır. Her bir mahalledeki fiziksel ve toplumsal özelliklerin dikkate alınması gerektiği ulaşılan bir diğer sonuçtur (Kazmierczak, 2013).

Aileye, evliliğe, akrabalığa, komşuluğa, yüklenen anlamlar değişmekte, bu durum akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin niceliğini ve niteliğini belirleyebilmektedir. Örneğin akrabalarla ilişkinin özel günlerde ve toplumsal törenlerde gerçekleşmesini akrabalarla sıkı bir ilişki olarak değerlendiren bireyler olabilecek-

ken bunun bir zorunluluk olduğunu düşünenler bu ilişki düzeyini yetersiz görebilecektir. Bu bağlamda işlevselci bakış açısından kurtularak günümüzde akrabalık ve komşuluk meselesine nasıl anlamlar yüklendiğinin ortaya çıkarılması önemlidir. Böylelikle farklılıklar ve yeni gelişmeler daha net bir biçimde görülebilecektir.

Yeni iletişim teknolojilerinin gelişmesi de hem mevcut akrabalık ve komşuluk “bağlar”ını hem de yeni toplulukların bağlarını oluşturmada ve/veya güçlendirmektedir. Örneğin uzun süredir görüşmeyen akrabalar Facebook, Instagram vb. sosyal medya hesapları aracılığıyla iletişim kurabilmekte ve ailelerindeki değişimi izleyerek yeniden temas kurabilmektedir. Diğer taraftan bir emekli birey yine benzeri sosyal medya hesaplarından arkadaşları, öğrencileri vb. kişilerle iletişim kurabilmektedir. Bu durum hem küllenmiş ilişkilerin “bağlar”a dönüşümünü gösterirken hem de yeni bağların kurulmasını da içermektedir.

Bu çerçevede özellikle metropollerde, büyük kentlerde ve kent merkezlerinde iş, okul, sivil alan, serbest zaman faaliyetleri (sportif aktiviteler, eğlence etkinlikleri vb.) ekseninde gelişen yeni “bağlar” çoğu zaman akrabalık ve komşuluk kodlarını içermekte ve bir anlamda bu ilişkilerin yerini almaktadır. Kadınların ev dışında çalışmaya daha fazla başlamaları ve eğitim hayatına katılımları -yükseköğretimdeki başarıları dikkate alındığında devam edeceği söylenebilir- toplumsal ağlarını ve deneyimlerini genişletmektedir (Castells, 2008, s. 296). Gerek kadınların gerek erkeklerin akrabalık ve komşuluk ilişkileri dışında kurdukları bağlar zayıf olsa da bir cemaat/topluluk örüntüsüne (yüz yüze etkileşim, dayanışma, kimlik vb.) sahip olabilmektedir. Bunlar uzun süreli olabileceği gibi kısa süreli bağlar da olabilir. Bu zayıf bağların gücünden (Granovetter, 1973) bahsedilebilir. Türkiye’de ailenin akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin bu perspektiften daha

detaylı incelenmesi yaşanan değişimlerin izlenmesine ve daha gerçekçi politikaların geliştirilmesine olanak tanıyacaktır.

V. Politika Önerileri

Araştırma kapsamında yapılan analizler ve değerlendirmeler akrabalık ve komşuluk ilişkilerindeki değişimin farklı toplumsal, ekonomik ve kültürel dönüşümlerle birlikte düşünülmesi gerektiğini göstermektedir. Söz konusu değişimleri anlamlandırarak toplumsal dinamiklerin kendini farklı koşullarda yeniden üretebilmesini sağlayacak politikalar geliştirilmelidir. Bu bölümde (1) Araştırma ve (2) Uygulama olmak üzere iki ana başlıkta politika önerilerine yer verilmektedir.

A. Araştırma Önerileri

İyileştirme: Öncelikle TAYA’nın çeşitli açılardan geliştirilmesi gerekmektedir. Mevcut araştırmanın örneklemini küçültülerek nitel araştırma boyutunun eklenmesi önemlidir. Böylece akrabalık ve komşuluk ilişkilerine yönelik daha derinlikli tartışmaların yürütülmesi mümkün olabilecektir. Örneğin araştırmada akrabalığın ve komşuluğun anlamı ve bu kavramlara ilişkin idealler üzerine veriler elde edilmesi önemlidir. İkinci husus sorulara ilişkindir. TAYA’da torunlara, komşulara, ideal/tercih edilen hanehalkı yapısı hakkındaki görüşlere ilişkin sorular yer alabilir. Ayrıca geniş aileden ayrılma, evden/haneden ayrılma pratiklerinin sorulması gerekmektedir. Dayanışmacı ilişkilerin daha rahat çözümlenebilmesi için farklı sorulara (örn. iş bulma vb.) ihtiyaç vardır. Bununla birlikte bireylerin ve hanelerin diğer sosyal (arkadaş, hemşehri, mesleki, dinî vb.) ve akrabalık (büyüklerin torunlarla, kuzenlerle vb.) ilişkilerine yönelik soruların eklenmesi önemlidir.

Yeni araştırmalar: Komşuluk ilişkilerine, diğer sosyal ilişkilere, yalnız yaşayanlara, aile apartmanlarına, kentsel dönüşüm ve akrabalar/komşular arasındaki mesafenin ve ilişkilerin değişimine yönelik özel araştırmalar tasarlanması gerekmektedir. Yeni iletişim teknolojileri, konut tercihleri, mekânsal kullanımlar/ ilişkiler vb. konular akrabalık ve komşuluk açısından araştırılması önerilmektedir.

B. Uygulama Önerileri

Yalnız yaşayanlar konusunda önemli bir değişim yaşanmaktadır. Yalnız yaşayan yaşlılara yönelik özellikle yerel yönetimler ve mahalle muhtarlarının koordinasyonunda sivil toplum kuruluşlarının ve komşuların desteğiyle sağlık, bakım ve sosyal içerikli hizmetler üretilmesi gerekmektedir. Bu konuda Türkiye’de örnekler vardır. Kamu sektörünün koordinasyon ve kapasite geliştirme konusunda aktif tutum sergilemesi gerekmektedir. Yaşlı Destek Programı (YADES) gibi programların sayısının artması ya da olanaklarının genişletilmesi önemlidir (T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2018). Yaşlıların giderek geniş ailelerde ve akraba hanelerinde yaşamayı tercih etmeleri dikkate alınarak akrabalarına yakın (göreceli bir kavram olan yakınlık yürünebilir mesafe olarak tanımlanabilir) mesafede konut üretilmesi ya da kira desteği verilmesi önem arz etmektedir. Örneğin 65 yaş üstü bireylerin belgelemek ve denetimi yapılmak kaydıyla çocuklarına/akrabalarına yürüme mesafesinde oturmasını sağlayacak maddi destek mekanizmaları geliştirilmelidir. Yaşlılara yönelik politikalarda denetim mekanizmalarının açık ve net bir biçimde kurulması gereklidir. Zira istismarın yaşanması durumunda yaşlı bireyler sosyal politikanın yararından çok zararıyla muhatap olabilmektedir.

Yalnız yaşayan yaşlılara yönelik olarak yaşadıkları fiziksel ve toplumsal çevreden bağımsız konutlar ve alanlar oluşturulmamalıdır.

Yaşlılar için konut çevresi ve komşuluk ilişkileri (hafıza, aidiyet, kimlik) önemlidir. Yerinde yaşlanmanın gerçekleşmesi için aynı sokakta ve/veya mahallede kiralama ya da kamulaştırma yöntemiyle yaşlıların birbirleri, komşuları/mahalleleri ve doğayla etkileşim kurabilecekleri mekânların tasarlanması gerekmektedir. Mahalle çevresinin yürümeye uygun olması, yaşlılara aktif olma imkânı sağlamakta, insanların başkalarıyla buluşabildiği ve doğanın tadını çıkarabildiği yerleri kullanarak yaşlıların sağlıklı olmasına katkıda bulunmaktadır (Sugiyama ve Thompson, 2007).

Kırsal alanda yaşayan yaşlıların akrabalarıyla mesafesinin fazla olduğu ve genellikle yalnız yaşadıkları dikkate alınırsa özel bir politika geliştirilmesi gerektiği açıktır. Çocukları, akrabalarıyla iletişim kanallarının kurulması, teknolojik ihtiyaçlarının giderilmesi, teknoloji eğitimlerinin verilmesi önemlidir. Ayrıca ekonomik koşullarının güçlendirilmesi, sağlığa erişimlerinin artırılması, konutların iyileştirilmesi ve ulaşımın artırılması gerekmektedir. Akriba yoksunu olan kırdaki yaşlılara yönelik olarak sosyal içermeye yönelik projelerin geliştirilmesi önem arz etmektedir.

Yaşlılara ve çocuklara aynı anda destek vermek durumunda olan “sandviç kuşağı” kadınlar en riskli gruptan biridir. Çekirdek ve geniş ailede zorlanan bu kuşak, hanenin tek ebeveynli olması durumunda ise çok fazla sorumluluk ve iş yüklenmektedir. Bu kuşak üstlendiği roller nedeniyle kendi yaşlanma süreci içinde fiziksel ve ruhsal sorunlarla karşılaşabilmektedir. Çocuklara bakım veren büyük ebeveynler de ebeveynlik stresiyle karşılaşmaktadır (Gleeson, Hsieh ve Cryer-Coupet, 2016). Özellikle yoksul ve ekonomik açıdan zor durumda olan kadınların desteklenmesi gerekmektedir. Bu kuşağın rollerini azaltıcı sosyal politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. Öncelikle bu kuşağın yaşlanma konusunda farkındalıklarının artırıl-

ması ve yaşlanma sürecinde yapmaları gerekenlere yönelik eğitim içeriklerinin hazırlanması ve uygulanması gerekmektedir. Bununla birlikte daha da önemlisi özellikle erişilebilirlik ilkesi çerçevesinde mahalle ölçeğinde hem çocuklar hem de yaşlı bireyler için gündüz bakımevlerinin inşa edilmesi gerekmektedir. Böylelikle bakım yükünü üstlenen kadınların kendilerine ve toplumsal ilişkilerine ayırabilecekleri vakitler oluşacaktır. Zira araştırma verilerinde görüldüğü gibi hanede bakıma muhtaç biri varsa ziyaret sıklığı azalmaktadır. Ayrıca erkeklerin bakım konusunda desteğinin alınması için eğitim verilmesi, farkındalık çalışmalarının planlanması ve uygulanması gerekmektedir. Çocuklar ve yaşlılar için açılacak olan gündüz bakım evleri aynı zamanda tek ebeveynli haneler için de önemlidir. Daha çok kadınlardan oluşan bu hanelerin anne/baba, kardeş ve diğer akrabalarından aldıkları destekler sınırlıdır. Genellikle ekonomik ihtiyaçlar için çalışmak durumunda olan bu hanelerdeki bakım yükünün hafifletilmesi gündüz bakımevleriyle sağlanabilir. Türkiye’de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı’nda “...ev ortamında yaşayan yaşlıların sosyal ve psikolojik gereksinimlerini karşılamak ve onların izole edilmelerini engellemek amacıyla Yaşlı Dayanışma Merkezleri (YDM) açılması yönünde çalışmalar başlatıldığına” dair açıklamalar yer almaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2007, s. 27). Bu planın revize edilerek daha bütüncül bir yaklaşım geliştirilmesi gerekir.

Bununla birlikte gündüz bakımevlerine gönderilmeyecek ve büyük akrabaların bakımını tercih edecek kişilerin varlığını sürdüreceği (ekonomik, kültürel sebepler) dikkate alınırsa söz konusu grup için hem çocuk hem de yaşlı bakımı eğitimi verilmesi gerekmektedir. Özellikle erken çocukluk eğitiminin verilmesi önem taşımaktadır. Birçok yetişkin ve yaşlı birey, bakımlarını üstlendikleri çocukların eğiti-

mini geleneksel usullere göre gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda bu grup için özel olarak bir “erken çocukluk eğitimi” ve “yaşlılık eğitimi” müfredatı ve materyalleri geliştirilmesi önerilmektedir. Ayrıca bu eğitimleri alan kişilerin belirli zamanlarda sosyal hizmet uzmanları tarafından desteklenmesi de önemlidir.

Çocuklara yönelik ebeveynlerin üstlenmesi gereken hususlar, ilgi ve bakım yasalarıyla belirlenmiştir. Yaşlılık döneminde ebeveynlere yönelik üstlenilmesi gereken hususlar için yasal bir çerçeve oluşturulması tartışmaya açılmalıdır. Yaşlılara yönelik bakım ve sosyal destek konusunda çocukların/akrabaların ve özellikle erkeklerin görevlerinin yasalarla tanımlanıp tanımlanmayacağı konusunda bir tartışma yürütülebilir. Yasal düzenlemeler insan hakları bağlamında uygun görülmesi de özellikle yaşlıların ve yaşlanmakta olanların ekonomik koşullarının nasıl geliştirilebileceği üzerinde çalışılması gerekmektedir. Bunun için özellikle gönüllü çalışma ve yaşlılıkta istihdam koşullarının iyileştirilmesine yönelik çalışmalara ihtiyaç vardır.

Çekirdek hanelerde bir azalma eğilimi gözlemlenmektedir. Yalnız yaşayanların artma ve çekirdek hanelerin azalma eğilimi gelecekteki hanelerin değişimi hakkında bir fikir vermektedir. Sosyal politikalarda merkezi konumda bulunan evlilik ve çekirdek ailenin yanı sıra özellikle geniş aileler, diğer akraba haneleri gibi farklı haneler için de politikalar geliştirilmelidir. Zira geniş ailelerin dışlanması sosyal politikaların gücünü azaltmaktadır (Gerstel, 2011). Geniş aile pratiğinin görüldüğü aile apartmanlarının kentsel dönüşümden etkilenmemesi için destekler verilmelidir. Geniş aile biçiminde yaşamak isteyen haneler için kamu eliyle üretilen konut projelerinde seçenekler (büyük ebeveynler için küçük müstakil daireler ve bu dairelerin diğer haneye erişiminin kurulması vb.) sunulmalı, teşvik edici olanak-

lar (kuralarda belirli oranlarda ayrıcalık) oluşturulmalıdır. Bu konuda “Aile Dostu Kentler Etüt Araştırması” çerçevesinde yapılan tartışmaların dikkate alınması önemlidir (Şentürk, 2016). Bu durum yaşlı bakımının tümüyle aileye bırakılmasına neden olmamalıdır. Bu şekilde yaşamayı tercih eden geniş aileler için seçenekler sunulması amacıyla bu türden bir öneri geliştirilmelidir.

Yaşlı bakımına destek olmak isteyen çocukların, torunların yoksul olmaları durumunda kötü koşulları olan konutlar ve daha az güvenli olan mahalleler tercih edilmektedir. Ayrıca mevcut konutlardaki fiziksel yetersizlikler bir diğer önemli zorluğu oluşturmaktadır. Aile kompozisyonundaki değişimler nedeniyle –örneğin daha önce çocuk eksenli bir konutun olması– konutların yaşlılara uygun hâle getirilmesi gerekmektedir. Toplu konut projelerindeki desteklerin yanı sıra mevcut konutların iyileştirilmesine yönelik olarak bilgilendirici hizmetler sağlanmalıdır. Ayrıca model önerileri hazırlanarak standart uygulamalar ailelere sunulmalıdır, konut koşullarının düzenlenmesinde yerel yönetimlerin kolaylaştırıcı olması ve destek üretme kapasitesi geliştirilmelidir. Bu öneri *10. Kalkınma Planında* yer alan “aile yanında bakımı destekleyen modeller geliştirilecek” hedefinin gerçekleşmesine de katkı sağlayacaktır (Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı, 2010, s. 44). Ayrıca Türkiye’de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı’ndaki “Yaşlılar için daha uygun konaklama ve yaşama alanları oluşturabilmek için yaşlıların içinde buldukları koşulların ve zaman içinde beliren değişikliklerin sistematik olarak incelenmesinde yarar olduğuna” yönelik vurgu (Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2007, s. 82) dikkate alınarak yaşlıların mekân kullanımının araştırılması ve farklı politikalar geliştirilmesi gerektiği söylenebilir.

Kadının istihdamı ve iş gücüne katılımı demokratik ve adil topluluklar açısından önemlidir. Ancak çalışma hayatında, kentte, konutlarda ve konut çevresinde, mahallede, kamusal mekânlarda, kent içi ulaşım sistemlerinde düzenlemeler yapmadan yalnızca kadın istihdamının teşvik edilmesi akrabalık ve komşuluk ilişkilerini güçlendirmeyecektir. Burada kadının istihdamıyla birlikte söz konusu düzenlemelerin de yapılması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu durum kadınlara bakım yardımı vererek istihdamı artırmaya benzetilmektedir. İstihdam artmakta ancak kadınların kamusal mekânla teması azalmakta ve/veya ortadan kalkmaktadır. Ekonomik, sosyal ve mekânsal politikaların akrabalık ve komşuluk ilişkilerini nasıl etkileyeceği konusunda önceden hazırlıklar yapılması gerekmektedir. Sembolik etkileşimcilere göre giderek artan sayıda kadının ev dışında çalışmaya başlaması, kadınların “seçenekleri algılamaları” boşanmaya götüren ilk önemli adımdır (Kasapoğlu, 2012, s. 7). Kadınların eğitime, iş gücüne katılımı, kamusal mekânı kullanımları aynı zamanda yeni sosyal ilişkileri beraberinde getirmektedir. “Seçenekleri algılayan” kadın akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin ötesinde yeni toplumsal bağlar kurabilmektedir. Bunlar kadının istihdamdan uzaklaştırılmasına yönelik analizler değildir. Burada eğitim ve çalışma hayatının “seçenekleri algılamadaki” katkısıyla yeni bir kamusal ve toplumsal oluşumuna dikkat çekilmektedir. Bu bağlamda aileler açısından akrabalık ve komşuluk ilişkileri kadar yeni toplumsal ilişki biçimleri gelişmekte, yeni bağlar kurulmaktadır. Bu ilişkilerin ve bağların izlenmesi ve güçlenmesi de önemsenmelidir. Bunun dışında akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin güçlenmesi için –kadınlar tarafından talep edilmesi durumunda– kadınların çalışma sürelerinin kısaltılabilmesinin önü açılmalıdır. Kent içi erişim sürelerinin azalması, konutların ve konut çevresinin sosyal etkileşimi sağlayacak şekilde tasarlanması gibi mekânsal

politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin gelişmesinde kamu eliyle gerçekleştirilen konut projelerindeki konut büyüklükleri önemlidir. Toplumsal değerleri dikkate alarak evde yaşayan bireylere ait odaların yanı sıra misafirlerin rahatça ağırlanmasını sağlayacak mimari çözümler yapılması gerekmektedir. Ayrıca eşini kaybeden yaşlıların geniş aile ya da diğer akraba hanelerinde yaşamı tercih etmeleri de dikkate alınmalıdır. Mekânsal çerçevenin ilişkiler üzerindeki tesiri dikkate alınarak toplumun yaşama kültürüne uygun çözümler üretilmesi gerekmektedir. Bu konuda kamunun ilgili kurumlarıyla (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı başta olmak üzere) ortak çalışmalar yapılması ve bir mekân politikası geliştirilmesi elzemdir. 10. *Kalkınma Planı*'nda da "yaşlılar, engelliler ve çocuklar öncelikli olmak üzere toplumun farklı kesimleri için yaşanabilirliği artırmayı hedefleyen; fırsat eşitliğini ve hakkaniyeti gözeterek mekânsal planlama ve kentsel tasarım uygulamalarının" hayata geçirilmesine yer verilmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı, 2010, s. 127). 1980'lerle başlayan ve 2000'lerle devam eden süreçte Türkiye kentleşme deneyiminin konut üretme biçimi site ve/veya güvenli site tarzındadır. Müstakil olarak binalar yapılsa da konut üretim biçiminin –özellikle planlı– site tarzında ilerlediği görülmektedir. Akrabalık ama özellikle komşuluk ilişkileri açısından dikkate alındığında site tarzındaki konut yerleşimleri sınırlılıklara sahiptir. Ancak söz konusu sitelerde komşuların karşılaşabileceği, bir araya gelebileceği ortak mekânların bu sınırlılıkları aşma kapasitesinde olduğu hatta daha yakın komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi potansiyeline sahip olduğu söylenebilir. Bu bağlamda gerek kamu gerek özel sektör eliyle üretilen konut yerleşimlerinde –sadece otopark, yeşil alan vb. değil– ortak mekânların niceliğinin artırılmasına ve niteliğinin yükseltilmesine ilişkin yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

Bu yasal düzenlemeler Çevre ve Şehircilik Bakanlığıyla birlikte gerçekleştirilmeli ve denetimler –en az güvenlik önlemlerinde (yangın merdiveni vb.) gösterildiği kadar– sıkı bir biçimde uygulanmalıdır.

Gerek bu site türündeki yerleşimlerde gerek müstakil binalarda yaşayan ailelerin toplumsal törenlerde kullanımına yönelik mekânların inşa edilmesi gerekmektedir. Araştırma bulguları hâlihazırda bu törenlerin sıklıkla yapıldığını göstermektedir. Akrabaların ve komşuların bir araya geldiği bu törenlerin, yürüme mesafesindeki nitelikli (törenlerin geleneğine uygun nitelikte) ve satın alınabilir maliyetlere sahip bir şekilde tasarlanmasına yönelik olarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'yla iş birliği yapılmalıdır. Bütün mekânsal politikalarda dikkat edilmesi gereken en önemli husus önce işlevlerin, niteliğin ve içeriğin hazırlanması, sonrasında uygulamanın gerçekleştirilmesidir. Bu bağlamda söz konusu mekânsal politikalar gerçekleştirilirken öncelikle toplumsal mekânların inşa edilme sürecine (ihale vb.) ilişkin prosedürler ve protokoller düzenlenmelidir.

Mekânsal politikaların yanı sıra sosyal çalışmaların da geliştirilmesi gerekmektedir. Özellikle birlikte yaşama kültürünü sağlayacak sosyal faaliyetlerin düzenlenmesi ya da düzenleyenlere destek verilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda özellikle yerel yönetimlerin ve STK'ların önemli roller üstleneceği söylenebilir. Yerel yönetimlerin ve STK'ların kapasitelerinin artırılmasına yönelik eğitim ve danışmanlık hizmetleri sağlanabilir. Yasal ve yönetsel düzenlemeler yapılarak sosyal çalışmaların üretilmesi teşvik edilebilir.

Komşuluk ilişkilerinin gelişmesinde kentsel yönetişimin uygulanması gerekmektedir. Kentsel yönetişim bireylerin aidiyet, kimlik, sorumluluk özelliklerini geliştirme potansiyeline sahiptir. Ayrıca kentsel yönetişim ile

bireylerin kendi yaşama kültürüne ve beklentilerine uygun mekânların oluşmasıyla sosyal etkileşim de mümkün olabilecektir. Özellikle mahallenin fiziksel koşulları ve komşular/yaşayanlar için inisiyatif alınması yönetime katılmayı mümkün kılacak ve aktif vatandaşın var olmasına katkıda bulunacaktır. Bu bağlamda mahalle ölçeğinde, -metropollerdeki ve büyük kentlerdeki mahalleleri yeniden ölçeklendirerek- kentsel yönetim araçlarının, mekanizmalarının geliştirilmesi gerekmektedir.

Akrabalık ve komşuluk ilişkilerinde farkındalık oluşturulması en önemli politikalardan biri olmalıdır. Bu politikalar nostaljik, otantik bir akrabalık ve komşuluk anlayışını değil bugünü anlayan ve kavrayan bir bakışla geliştirilmelidir. Türkiye’de bu türden toplumsal kurumların kendini yeniden üretmesindeki en büyük tehlikelerden biri meselelerin nostaljiye dönüş(türül)mesidir. Bugünün akrabalık ve komşuluk biçimleri/ilişkileri bağlamında etkileşim, dayanışma, hediyeleşme, sosyal destek vb. üzerinde durulmalı ve bunlara ilişkin farkındalık sağlanmalıdır. Bu çerçevede meselelerin nostaljiye dönüşmesine engel olarak sosyal sorumluluk kampanyaları/projeleri, yeni medyanın olanakları kullanılarak farkındalık çalışmaları ve etkinlikleri yapılması, güzel örnekliklerin kamuoyuyla çeşitli iletişim araçları aracılığıyla paylaşılması gerekmektedir.

VI. Kaynakça

- Abass, Z. I. ve Tucker, R. (2018). Residential satisfaction in low-density Australian suburbs: The impact of social and physical context on neighbourhood contentment. *Journal of Environmental Psychology*, 56, 36-45.
- T.C. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2018). Yaşlı destek programı (YADES) (2018). <<https://eyh.aile.gov.tr/yasli-destek-programi-yades-2018>> (28 Eylül 2018).
- Bastani, S. (2007). Family comes first: Men's and women's personal networks in Tehran. *Social Networks*, 29 (3), 357-374. <<https://doi.org/10.1016/j.socnet.2007.01.004>>
- Bauman, Z. (2017). *Bireyselleşmiş Toplum* (çev. Yavuz Alogan), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Blossfeld, H-P. ve Huinink, J. (1991). Human capital investments or norms of role transition? How women's schooling and career affect the process of family formation, *American Journal of Sociology*, 97, 143-168.
- Castells, M. (2008). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum Ve Kültür. İkinci Cilt: Kimliğin Gücü* (çev. Ebru Kılıç), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Daw, J., Verdery, A. M. ve Margolis, R. (2016). Kin count(s): Educational and racial differences in extended kinship in the United States. *Population and Development Review*, 42 (3), 491-517. <<https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2016.00150.x>>
- De Lima, C., Emanuel, E., Tomas, M. C. ve Queiroz, B. L. (2015). The sandwich generation in Brazil: Demographic determinants and implications. *Bernardo Lanza Revista Latinoamericana de Poblacion*, 9 (16), 59-73.
- Dedeoğlu, S. (2000). Toplumsal cinsiyet rolleri açısından Türkiye'de aile ve kadın emeği. *Toplum ve Bilim*, 86, 139-170.
- Duben, A. (2012). *Kent, Aile, Tarih*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gerstel, N. (2011). Rethinking families and community: The color, class, and centrality of extended kin ties. *Sociological Forum*. 26 (1), 1-20. <<https://doi.org/10.1111/j.1573-7861.2010.01222.x>>
- Geurts, T., Poortman, A.-R., van Tilburg, T., Poortman, A.-R. ve Dykstra, P.A. (2009). Contact between grandchildren and their grandparents in early adulthood. *Journal of Family Issues*, 30 (1), 1698-1713.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gleeson, J. P., Hsieh, C.-M. ve Cryer-Coupet, Q. (2016). Social support, family competence, and informal kinship caregiver parenting stress: The mediating and moderating effects of family resources. *Children and Youth Services Review*, 67, 32-42.
- Goffman, E. (2017). *Kamusal Alanda İlişkiler. Toplu Yaşamın Mikro İncelemeleri*. (çev. Muhammed Fatih Karakaya), Ankara: Heretik Yayınları.
- Granovetter, M. S. (1973). The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78 (6), 1360-1380.

Grundy, E. ve Henretta, J. C. (2006). Between elderly parents and adult children: a new look at the intergenerational care provided by the 'sandwich generation'. *Ageing ve Society*, 26 (5), 707-722. <<https://doi.org/10.1017/S0144686X06004934>>

Hofferth, S. L. (1984). Kin networks, race, and family-structure. *Journal of Marriage and The Family*, 46 (4), 791-806. <<https://dx.doi.org/10.2307/352527>>

Kagıtcıbası, C. ve Ataca, B. (2005). Value of children and family change: A three-decade portrait from Turkey. *Applied Psychology-An International Review-Psychologie Appliquee-Revue Internationale*, 54 (3), 317-337. <<https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.2005.00213.x>>

Kagıtcıbası, C. ve Ataca, B. (2015). Value of children, family change, and implications for the care of the elderly. *Cross-Cultural Research*, 49 (4), 374-392. <<https://doi.org/10.1177/1069397115598139>>

Kalmijn, M. (2006). Educational inequality and family relationships: Influences on contact and proximity *European Sociological Review*, 22 (1), 1-16.

Kana'iaupuni, S. M., Donato, K. M., Thompson-Colon, T. ve Stainback, M. (2005). Counting on kin: Social networks, social support, and child health status. *Social Forces*, 83 (3), 1137-1164. <<https://dx.doi.org/10.1353/Sof.2005.0036>>

Karpat, K. H. (2016). *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Kasapoğlu, A. (2012). Sosyolojik Yaklaşımlar Temelinde Aile Kuramları (Ed. Aytül Kasapoğlu ve Nadide Karkıner). *Aile Sosyolojisi* içinde (s. 28-48). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Kazmierczak, A. (2013). The contribution of local parks to neighbourhood social ties. *Landscape and Urban Planning*, 109 (1), 31-44.

Kıray, M. (2006). *Toplumsal yapı toplumsal değişme*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Knodel, J. ve Saengtienchai, C. (2007). Rural parents with urban children: Social and economic implications of migration for the rural elderly in Thailand. *Population Space and Place*, 13 (3), 193-210. <<https://doi.org/10.1002/psp.436>>

Koc, I. (2008). The timing of leaving the parental home and its linkages to other life course events in Turkey. *Marriage ve Family Review*, 42 (1), 29-47. <https://dx.doi.org/10.1300/J002v42n01_03>

Koç, İ. ve Eryurt, M. A. (2013). *Türkiye'de Akraba Evlilikleri ile Bebek Ölümleri Arasındaki Nedensel İlişkinin Analizi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü.

Komter, A. E. ve Vollebergh, W. A. M. (1997). Gift giving and the emotional significance of family and friends. *Journal of Marriage and the Family*, 59 (3), 747-757.

Komter, A. E. ve Vollebergh, W. A. M. (2002). Solidarity in Dutch families - Family ties under strain? *Journal of Family Issues*, 23 (2), 171-188.

- Komter, A. E. (1996). Reciprocity as a principle of exclusion: Gift giving in the Netherlands. *Sociology-The Journal of the British Sociological Association*, 30 (2), 299-316.
- Komter, A. E. (2001). The disguised rationality of solidarity: Gift giving in informal relations. *Journal of Mathematical Sociology*, 25 (4), 385-401.
- Komter, A. E. (2007). Gifts and social relations - the mechanisms of reciprocity. *International Sociology*, 22 (1), 93-107.
- Kongar, E. (2017). *Toplumsal Değişme Kuramları Ve Türkiye Gerçeği*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Leigh, G. K. (1982). Kinship interaction over the family-life span. *Journal of Marriage and Family*, 44 (1), 197-208.
- Leopold, T. ve Schneider, T. (2010). Intergenerational transfers from a life course perspective a longitudinal comparison of gifts and bequests. *Zeitschrift für Soziologie*, 39 (4), 258-280.
- Liu, J. (2014). Ageing, migration and familial support in rural China. *Geoforum*, 51, 305-312.
- Monserud, M. A. (2006, April). *Intergenerational relationships and affectual solidarity between grandparents and young adults*. 77th annual meeting of The Pacific-Sociological-Association. Hollywood, Ca.
- Monserud, M. A. (2008). Intergenerational relationships and affectual solidarity between grandparents and young adults. *Journal of Marriage and Family*, 70 (1) 182-195. Retrieved from: <<https://www.jstor.org/stable/40056261>>
- Moore, G. (1990). Structural determinants of men's and women's personal networks. *American Sociological Review*, 55 (5), 726-735. Retrieved from: <<http://www.jstor.org/stable/2095868>>
- Mulder, C. H. ve van der Meer, M. J. (2009). Geographical distances and support from family members. *Population Space and Place*, 15 (4), 381-399.
- Nauck, B., Groepler, N. ve Yi, C-C. (2017). How kinship systems and welfare regimes shape leaving home: A comparative study of the United States, Germany, Taiwan, and China. *Demographic Research*, 36, 1109-1148. Retrieved from: <<https://www.demographic-research.org>>
- Nisbet, R. (2016). *Sosyolojik Düşünce Geleneği* (çev. Yusuf Kaplan), İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Özbay, F. (2014). Akrabalık ve Komşuluk İlişkileri. (Ed. Mustafa Turğut ve Semiha Feyzioğlu) *Türk Aile Yapısı Araştırması Tespitler Öneriler* içinde (s. 56-87). Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü. <<https://ailetoplum.aile.gov.tr>>
- Polvere, L., Barnes, C., Lee, E. (2018). Housing needs of grandparent caregivers: grandparent, youth, and professional perspectives. *Journal of Gerontological Social Work*, 61 (5), 549-566.
- Sinardet, D. ve Mortelmans, D. (2009). The feminine side to Santa Claus. Women's work of kinship in contemporary gift-giving relations. *Social Science Journal*, 46 (1), 124-142.

- Smits, A. ve Mulder, C. H. (2008). Family dynamics and first-time homeownership. *Housing Studies*, 23 (6), 917-933. <<https://doi.org/10.1080/02673030802416601>>
- Sugiyama, T ve Thompson, C. W. (2007). Older people's health, outdoor activity and supportiveness of neighbourhood environments. *Landscape and Urban Planning*, 83 (2-3), 168-175.
- Suh, M. K (1994). Women, aging and the family in Korea. *Australian Journal on Ageing*, 13 (4), 175-177. <<http://dx.doi.org/10.1111/j.1741-6612.1994.tb00667.x>>
- Şentürk, M. (Edt.) (2016). *Aile dostu kentler etüt araştırması*. Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. <<https://ailetoplum.aile.gov.tr/uploads/pages/indirilebilir-yayinlar/82-aile-dostu-kentler-etut-arastirmasi-2015.pdf>>
- Taylor, R. J. ve Chatters, L. M. (1991). Extended family networks of older black adults. *Journals of Gerontology* 46 (4), 210-217. <<https://doi.org/10.1093/geronj/46.4.S210>>
- Thornton, A. ve Fricke, T. E. (1987). Social change and the family: Comparative perspectives from the West, China and South Asia. *Sociological Forum*, 2, 746-779. <<https://www.jstor.org/stable/684301>>
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (2007). Türkiye'de yaşlıların durumu ve yaşlanma ulusal eylem planı (2007). <<https://eyh.aile.gov.tr/uploads/pages/turkiye-de-yaslilarin-durumu-ve-yaslanma-ulusal-eylem-planlari/turkiye-de-yaslilarin-durumu-ve-yaslanma-ulusal-eylem-planlari.pdf>> (3 Eylül 2018).
- Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı (2013). *Onuncu kalkınma planı (2014-2018)*. <http://www.sbb.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/12/Onuncu_Kalk%C4%B1nma_Plan%C4%B1.pdf> (3 Eylül 2018).
- van Diepen, A. M. L. ve Mulder, C. H. (2009). Distance to family members and relocations of older adults. *Journal of Housing and the Built Environment*, 24 (1), 31-46.
- Wei-Hsin, Y. ve Hertog, E. (2018). Family characteristics and mate selection: Evidence from computer-assisted dating in Japan. *Journal of Marriage and Family*, 80 (3), 589-606. <<https://doi.org/10.1111/jomf.12473>>
- Wellman, B. ve Wortley, S. (1989). Brothers' keepers: Situating kinship relations in broader networks of social support. *Sociological Perspectives*, 32 (3), 273-306. <<https://doi.org/10.2307/1389119>>
- Wellman, B. ve Wortley, S. (1990). Different strokes from different folks: Community ties and social support. *American Journal of Sociology*, 96 (3), 558-588.
- Whyte, M. K. (2005). Continuity and change in urban Chinese family life. *The China Journal*, 53, 9-33. <<https://dx.doi.org/10.2307/20065990>>
- Wiles, J. L., Leibing, A., Guberman, N., Reeve J. ve Allen R. E. (2012). The meaning of "aging in place" to older people. *Gerontologist*, 52 (1), 357-366.

9.

**NESİLLER ARASI TRANSFERİN
DEĞİŞİMİ VE MUTLULUĞA
ETKİSİ**

Doç. Dr. Mehmet Fatih Aysan

NESİLLER ARASI TRANSFERİN DEĞİŞİMİ VE MUTLULUĞA ETKİSİ

Doç. Dr. Mehmet Fatih Aysan¹

I. Özet

Hızlı bir değişim içinde olan ailenin güçlü ve zayıf yönlerini irdeleyip temel ihtiyaçlarına göre politikalar üretirken nesiller arası transferler bize önemli ipuçları vermektedir. Bu çalışmada 2006-2016 yılları arasında Türkiye'deki nesiller arası transferlerin değişimi ve nesiller arası transferlerin aile mutluluğuna etkisi incelenmiştir. *Türkiye Aile Yapısı Araştırması (TAYA) 2006, 2011, 2016* veri setleri kullanılarak ekonomik, sosyal ve barınma ile ilgili üç temel nesiller arası transfer türünün değişimi incelenmiştir. Ayrıca TAYA 2016 veri seti kullanılarak çoklu regresyon analizi ile bu transferlerin aile mutluluğuna etkisi tartışılmıştır. Bu analizler ışığında çalışmanın bulguları şu şekilde özetlenebilir. 2006-2016 yılları arasında Türkiye'de genel olarak bireysel mutluluk ve aile mutluluğu düşmüştür. Yine aynı dönemde nesiller arası transferlerde bir zayıflama vardır. Özellikle nesiller arası ekonomik transferler ile nesiller arası barınma desteğinde hızlı bir düşüş vardır. Bununla birlikte çoklu regresyon analizleri hanehalkının toplam geliri arttıkça aile mutluluğunun arttığını göstermektedir. Yine buna paralel olarak gelirin masrafları karşılması kolaylaştıkça aile mutluluğu yükselmektedir. Çekirdek ve geniş aileler dağılmış ailelere göre daha mutludur. Nesiller arası ekonomik aktarımlar arttıkça mutluluk da artmaktadır. Yaşlılıkta çocuklarının yanında kalmayı planlayanlar, kendi evlerinde yalnız başına veya huzurevinde yaşamayı planlayanlara göre daha mutludurlar. Çocukları ile sorunlarında aile yakınlarından destek alan aileler destek almayanlara göre daha mutludur. Evlilik sorunlarını ebeveyn, çocukları veya diğer aile yakınları ile konuşarak çözmeye

çalışanlar, diğerlerine göre daha az mutludur. Bu bulgular ışığında makalenin sonunda mikro ve makro çerçevede sosyal politika önerileri getirilmiştir.

II. Giriş

Modernleşme tartışmalarının en önemli başlıklarından birisi ailenin dönüşümüdür. Hanehalkı tipindeki değişim, doğurganlık hızı, eşler arasındaki ilişkiler gibi aile ile alakalı konular farklı disiplinlerden birçok sosyal bilimci tarafından sıklıkla tartışılmıştır (Murdoc, 1949; Parsons ve Bales, 1955; Levi-Strauss, 1969; Becker, 1993; Lesthaeghe, 1995; Thorntorn, 2001). Nüfusun demografik olarak yaşlandığı ve nesiller arası ilişkilerin daha popüler bir konu hâline geldiği günümüzde nesiller arası transferler de aile ile ilgili tartışmalarda daha çok gündeme gelmeye başlamıştır. Özellikle Avrupa ülkelerinde aile ilişkileri ve dayanışması konusunda kayda değer çalışmalar olmasına rağmen (Künemund ve Rein, 1999; Albertini vd., 2007; Albertini ve Kohli, 2009), ülkemizde bu alanda yeterli sayıda ampirik çalışma yoktur. Bu nedenle nesiller arası transferlerin Türk toplumundaki mevcut durumunun ne olduğunu bulup, varsa zaman içindeki değişimini incelemek ve aile içi dayanışmanın mutluluğa etkisini belirlemek bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Nesiller arası transferler ulusal veri seti ışığında ilk defa bu çalışmada incelenirse de, Türk toplumunda aile dayanışması üzerine hazırlanmış bazı kavramsal ve nitel çalışmalar bulmak mümkündür. Vergin (1985) nesiller arası bağımlılığın sadece düşük gelirli ailelerde değil, aynı zamanda yüksek gelirli ailelerde de önemli olduğunu iddia eder. Duben (2016) İstanbul üzerine yaptığı nitel çalışmada nesiller arası ilişkilerin hala güçlü olmasına rağmen değişen aile yapısıyla birlikte dayanışmanın azaldığını iddia etmektedir. Türkiye genelinde yapılan bu çalışmada nesiller arası dayanışma farklı boyutlarıyla incelenip yaşlıların yaşam memnuniyeti tartışılmıştır.

¹Istanbul Şehir Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, mfaysan@sehir.edu.tr

Bu çalışmada, 2006-2016 yılları arasında nesiller arası transferlerin değişimi ve transferlerin aile mutluluğuna etkisi incelenmiştir. Bu amacı gerçekleştirebilmek için çalışma beş temel bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünden sonra ikinci bölümde nesiller arası transferler ve transferleri etkileyen refah rejimi tipleri tartışılacaktır. Ayrıca nesiller arası transferlerin mutluluğa etkisi ve farklı disiplinlerin konuya yaklaşımları ele alınacaktır. Üçüncü bölüm analizde kullanılan veri setleri, kullanılan değişkenler ve yöntemi kapsamaktadır. Dördüncü bölümde 2006-2016 yılları arasında mutluluk ve nesiller arası transferlerin değişimi tartışıldıktan sonra *TAYA (Türkiye Aile Yapısı Araştırması)* 2016 verisi çerçevesinde doğrusal regresyon analizi bulguları paylaşılacaktır. Son olarak bulgular ışığında mikro ölçekte aile, makro ölçekte Türkiye'nin refah rejimi ile ilgili sosyal politika önerileri masaya yatırılacaktır.

III. Kavramsal Çerçeve ve Literatür

a. Nesiller Arası Transferler Üzerine Genel Yaklaşımlar

Dayanışmayla bağlantılı olarak değerlendirildiğinde nesiller arası ilişkileri inceleyen çalışmaların geçmişini Durkheim'a kadar götürebiliriz (Durkheim, 1960). Durkheim sosyal bütünleşmeyi mekanik ve organik dayanışma olarak tasnif ettiği "Toplumda İşbölümü" adlı önemli eserinde farklı aşamalarda farklı toplumların hangi toplumsal işbölümleriyle bütünleştiklerini ve ailenin organik dayanışmadaki rolünü anlatmıştır. Durkheim sonrası birçok sosyal bilimci ise ailenin organik dayanışma üzerindeki önemine vurgu yapmıştır (Beaujot ve Ravenera, 2008: 76). Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren toplumsal dayanışma ve aile içi ilişkiler nesiller arası ilişkiler bağlamında ele alınmaya başlamıştır (Walker, 1996; Aquilino, 1999). Ancak çok daha öncesinde de nesiller arası ilişkiler üzerine teorik çalışmalar yapılmıştır (Parsons, 1942; Mannheim, 1952).

"Kuşakların Sorunları" (*The Problems of Generations*) adlı çalışmasıyla nesiller üzerine sosyolojik bir yaklaşım geliştiren ilk modern teorisyen Mannheim, toplumsal değişim hakkındaki geleneksel fikirlere alternatif bir yorum getirmeyi amaçlamıştır. Mannheim (1952) kuşağı tarihin belirli bir döneminde yaşayan ve bu dönemdeki sosyal, siyasi ve ekonomik gelişmelere birlikte tanıklık eden yaşıt topluluklar olarak görmüştür. Başka bir ifadeyle mensup olunan kuşak, tarihi olay ve gelişmelerin etkisiyle şekillenerek dünyaya dair yaklaşımımızı belirler. Mannheim'ın yaklaşımı, birçok araştırmacıyı etkilemiş, ardından gelenler kuşak tanımını geliştirip sosyal bilimlerin farklı alanlarına uyarlamışlardır. Bu araştırmacılar içinde yaşam döngüsü (*life course*) çerçevesinde nesiller üzerine yaptığı çalışmalarla Elder (1975; 1998) öne çıkar.

1990'lı yıllara gelindiğinde nesiller arası ilişkiler dayanışma olgusunun çok ötesinde; toplumsal hareketlilik (Solon, 1999), eşitsizlik (Björklund ve Jäntti, 1997), mutluluk (Newsom ve Schulz, 1996; Kim ve Kim, 2003; Lowenstein vd., 2007), çatışma, eşitsizlikler (Walker, 1990; Aysan, 2011) ve adalet (Barry, 1997) gibi çok farklı kavramlarla birlikte farklı disiplinlerde kullanılmaya başlamıştır.

Özellikle 1990'lardan sonra demografik yaşlanmanın getirdiği riskler sosyal bilimciler ve politikacıların nesiller arası ilişkiler tartışmalarına daha çok eğilmeleri sonucunu doğurmuştur. Yaşlanan toplum için gerekli ekonomik kaynaklar, bu kaynakların hangi grup ve kurum tarafından karşılanacağı ve bunların getireceği olası sorunlar farklı perspektiflerden incelenmiştir. Yine bu dönemde artan araştırma sayısına paralel olarak veri setleri ve raporlar da hazırlanmaya başlamıştır. Bunlar içinde 11 Avrupa ülkesinin katılımıyla 2004 yılında oluşturulan SHARE (*Survey of Health, Ageing, and Retirement in Europe*) veri seti yaşlanma üzerine ilk karşılaştırılabilir araştırma olması açısından önemlidir. Bu çalışmayla farklı

ülkelerdeki 50 yaş üstü bireylerin ekonomik durumları ile bakım, barınma, sosyalleşme ve aile ilişkileri gibi çok farklı sosyal değişkenle ilgili veriler toplanmaktadır. Yine aynı dönemde ülkelerin emeklilik sistemleri üzerine de çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. OECD'nin (*Organization of Economic Cooperation and Development*) 2005 yılından başlayarak iki yılda bir sunduğu OECD ülkelerindeki emeklilik sistemlerini ve reformları inceleyen *Pensions at a Glance* raporları farklı ülkelerin emeklilik reformlarını anlamak için bir başvuru kaynağıdır.

Bu örneklerde de görüldüğü üzere nesiller arası aktarımlar ve bu aktarımların yönü başta Avrupa Birliği ülkeleri olmak üzere yaşlanan birçok ülkede önemini korumaktadır. Fransa ve Almanya üzerine yapılan araştırmalar, finansal transferlerin net akışının ebeveynlerden çocuklara doğru, başka bir ifadeyle aşağı doğru olduğunu göstermiştir. On beş AB ülkesinin verileri incelendiğinde benzer sonuçlar görülmektedir (Künemund vd., 2003; Daatland ve Herlofson, 2003; Kohli, 2004). Bu çalışmaların da gösterdiği gibi, her türlü yardım (özellikle de dede-nenelerin yaptıkları) dâhil edildiğinde, yaş ilerledikçe ebeveynlerin çocuklarına ekonomik yardımları sıklaşmaktadır.

Nesiller arası transferler incelendiğinde üç farklı transfer türünden söz edilebilir. Bunlardan ilki finansal veya maddi transfer olarak da adlandırılabilen ekonomik transferdir. Bu transfer türünde nesiller diğer nesillere borç, hibe veya hediye şeklinde aynı veya nakdi doğrudan desteklerde bulunabilirler. Ebeveynlerden borç almak, torunlara sürekli veya tek seferlik yüklü hediyeler bunlara örnek olarak gösterilebilir. İkinci olarak yapılan transfer türü ise zaman aktarımıdır ki, bu da emeğin bedelsiz olarak bir nesil için harcanmasıdır. Yaşlı ve çocuk bakımı, alışveriş, faturaların ödenmesi, yemek, temizlik, tamirat işleri ya da ruhsal veya duygusal destek vermek gibi çok farklı destek türleri bu kategori altında

değerlendirilebilir. Literatürde bu transfer türü aynı zamanda duygusal veya sosyal transfer olarak da adlandırılmaktadır. Son olarak yukarıdaki iki transfer türüyle de bağlantılı olabilecek başka bir transfer çeşidi barınmadır. Çocukların evlenene kadar ebeveynlerinin yanında kalması, evden ayrılmış bireylerin veya yaşlıların ekonomik sıkıntılar ya da sağlık sorunları baş gösterdiğinde aile yakınlarının evine taşınmaları bu transfer türüne örnektir. Geçici geniş aile türünün ülkemizde Avrupa ülkelerine göre çok daha yüksek oranda olması ve yetişkin çocukların evlenene kadar bazı Güney Avrupa ülkelerinde olduğu gibi ailelerinin yanında kalmaları barınmanın Türkiye'de önemli bir transfer türü olduğunu göstermektedir (Miranda, 2011).

Bu transfer türlerini etkileyen mikro ve makro etkenler vardır. Ekonomik veya sosyal transferler ile barınma, bireyin ve ailenin özelliklerine bağlı olup nesiller arası transferleri etkileyen mikro faktörler şu şekilde özetlenebilir:

1. Ailelerin demografik özellikleri. Toplam çocuk sayısı, aile üyelerinin yaşları, cinsiyetleri gibi mikro faktörler transferleri etkiler.
2. Gelir veya servet. Zengin insanlar finansal desteği daha iyi yapabilir ve ihtiyacı olanların yardım alma olasılıkları daha yüksektir.
3. Katılımcıların sağlığı. SHARE verilerine göre çocuklar ebeveynlerine çoğunlukla kısmi zamanlı bakım desteği sağlamaktadırlar.
4. Cinsiyet. Bireyin hangi desteği ne kadar sunduğunu belirleyen yegâne unsurlardan biri cinsiyettir. Nenelerin çocuk bakımında önemli bir rolü vardır. Yine yaşlı bakımı ailedeki kadınların sorumluluğundadır. Büyük babalar ise genellikle çocuklarına ve torunlarına finansal transferler yoluyla yardım ederler.

5. İletişim sıklığı ve bağların kalitesi. Birçok çalışma nesiller arası transferlerin iletişim sıklığı ve aile bağlarının kalitesi gibi sosyal ilişkilerle yakından alakalı olduğunu göstermektedir.

6. Medeni durum. Dul veya boşanmış anneler diğer kadınlara göre daha fazla sosyal ve duygusal desteğe ihtiyaç duyarlar.

7. Aile üyelerinin mekânsal yakınlığı. Mesafe de transfer sıklığını ve yoğunluğunu belirlemektedir. Uzak mesafede yaşayan bireylerin duygusal veya sosyal transferden ziyade birbirlerine finansal transferde bulunmaları beklenebilir.

8. Özgecilik ve ahlaki özellikler. Nesiller arası transferlerin çeşidi ve sıklığı bireyin kişilik özelliklerinden (özgecilik veya karşılık bekleme) kaynaklanabilir. Yardımsever bireyler çevrelerine ve ailelerine karşı daha ilgilidirler ve onların sorunlarıyla daha çok meşgul olurlar.

Makro faktörler ise şu şekilde sıralanabilir:

1. Norm ve kültür. Aile normları, kültür ve dinî değerler çok önemlidir. Bunların bileşimi, farklı toplumlarda farklı nesiller arası transfer geleneklerini üretebilir.

2. Sosyal politika ve ülkenin refah rejimi özellikleri. Nesiller arası transferlerin türü ve yoğunluğu emeklilik, sağlık, gelir desteği gibi sosyal politikalarla yakından alakalıdır. Örneğin, yaşlılardan çocuklarına doğru gerçekleşen nesiller arası transferler, büyük ölçüde kamu emeklilik sistemleri tarafından şekillenir.

3. Ekonomik özellikler. Bir ülkenin ekonomik yapısı da aile transferleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Ekonomik dalgalanmalar, zor zamanlarda aile bireylerinin birbirlerine daha fazla destek olmalarına neden olabilir.

Makro faktörler daha çok toplumun kültürel yapısı, ekonomik gelişmişlik ve sosyal politikalarla yakından ilişkili iken mikro faktörlerde bireyin ve ailenin özellikleri önemlidir. Mikro faktörler ileri istatistiksel analizde daha ayrıntılı inceleneneğinden bir sonraki bölümde refah devletin nesiller arası transferler üzerindeki etkisine odaklanılacaktır.

b. Refah Devletinde Nesiller Arası

Transferler

Türkiye'deki nesiller arası transferleri ve mutluluğa etkisini anlayabilmek için refahın dağıtımını sosyal hakların gelişimini ve refah devletin kurumsallaşmasını incelememiz gerekir. Marshall'a (1950) göre refah devleti, sırasıyla 18. yüzyılda insan hakları, 19. yüzyılda siyasi haklar ve son olarak 20. yüzyılın başında sosyal hakların kurumsallaşmasıyla sanayileşmiş toplumlarda ortaya çıkmıştır. 20. yüzyılın ortalarına gelindiğinde sosyal hakların da genişlemesiyle birlikte daha önce bireyin sorunu olarak görülen işsizlik, engellilik ve yaşlılık gibi durumlar, "sosyal risk" olarak kabul edilmeye başlamıştır (Esping-Andersen, 1999).

Refah devleti kavramı başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere sıklıkla Anglo-sakson ülkelerinde kullanılmakta olup daha çok sanayileşmesini tamamlamış veya gelişmiş ülkeleri tanımlamak için kullanılır (Özdemir 2004: 29-30). Rosanvallon (2004) refah devletin kökenlerini ulus devletin inşa süreciyle açıklasa da Pierson'a (2007) göre refah devletin ortaya çıkması için ulus devletle birlikte kapitalist ekonomik yapının da sağlam bir şekilde yerleşmiş olması gerekir (s.106). Briggs (1961) ise refah devletini tanımlarken devletin üç temel rolüne vurgu yapar; i) İş ve mülkten bağımsız, birey ve aileler için asgari bir gelirin temini, ii) Birey ve ailelerin ani gelir kayıplarına karşı korunarak güvensizliklerin azaltılması, iii) Sınıf ve statü gözetmeksizin tüm vatandaşların en kaliteli sosyal hizmetlerden faydalanabilmesi.

Refah devletinin kurumsallaşması ve sosyal politikaların genişlemesi 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde devlet, burjuva ve çalışanlar arasındaki toplumsal anlaşmayla gerçekleşmiştir. Büyük Buhran ve sonrasındaki 2. Dünya Savaşı'yla birlikte gelen büyük yıkımdan çıkmaya çalışan Avrupa toplumlarında devlet sosyal ve ekonomik sorunların çözümü için aktif rol almıştır. Devlet piyasa, aile ve yerel aktörlerin üstesinden gelmeleri mümkün olmayan büyük tahribatı sosyal politikalarla düzeltmeye çalışmıştır. Keynes'in, başta işsizlik olmak üzere ekonomik sorunları çözmek ve piyasayı düzenlemek için devletin aktif rol alması gerektiğini öngören savı ABD dâhil olmak üzere birçok ülkede savaş sonrası dönemde uygulamaya koyulmuştur (Maurice ve Spicker, 1998: 22). "Refah devletinin altın çağı" olarak da nitelendirilen 2. Dünya Savaşı sonrası yıllar, devletin ekonomiye doğrudan müdahale ettiği, tam istihdamın yakalanmaya çalışıldığı ve ulusal sermayenin güç kazandığı dönem olarak tarihe geçer.

1990'lara kadar refah devleti, tüm sanayileşmiş ülkelerde benzer özelliklere sahip yekpare bir modelmiş gibi kabul edilmekteydi. Esping-Andersen (1990) Refah Kapitalizminin Üç Dünyası (*The Three Worlds of Welfare Capitalism*) adlı eserinde, Marshall (1950) ve Titmuss'un (1974) çalışmalarından yola çıkarak, Batı toplumlarındaki refah devletlerinin önemli farklılıklar gösterdiğini kanıtladı. Yazar aynı eserinde 1980'lerin verilerine bakarak üçlü bir "refah devleti rejimi" sınıflandırması yaptı.

Anglosakson Refah Rejimi olarak da bilinen liberal grupta yaşlılık, işsizlik, hastalık gibi sosyal risklerin kontrol edilmesinde piyasa ve bir ölçüde sivil toplum kuruluşları, devlet ve aileye göre daha aktif rol oynar. ABD, Kanada, İngiltere, Avusturalya gibi ülkelerin bulunduğu bu grupta sosyal eşitsizlik diğer gruplara göre çok daha yaygındır. Almanya, Fransa, Belçika gibi Kıta Avrupası ülkelerinin oluşturduğu Korpora-

tist Refah Rejimi'nde ise mesleğe dayalı sosyal statüler korunur. Bu grupta devlet başta yaşlıların refahı olmak üzere refahın dağıtımında liberal gruba göre çok daha etkin rol oynar. İsveç, Danimarka, Norveç gibi İskandinav ülkelerini içine alan ve evrensel sosyal haklara dayanan Sosyal Demokrat Refah Rejimi'nde devlet diğer refah aktörlerine göre çok daha etkin rol alır (Esping-Andersen 1990; 1999).

Nesiller arası transferler söz konusu olduğunda ilk akla gelen bakım transferleridir. Bakım, küçük çocukların, yaşlı veya engellilerin evde, aile üyeleri veya özel bakıcı tarafından ihtiyaçlarının karşılanması anlamına gelir. Jensen'e (2008) göre çocuk ve yaşlı bakımı birçok kültürde özellikle ailenin sorumluluğundadır. Esping-Andersen de (1999) yaşlılık, engellilik, işsizlik gibi modern refah devletinin bugün üstlendiği birçok sosyal riskin 1950'lere kadar bireysel risk veya ailenin çözmesi gereken sorunlar olarak algılandığını ifade etmektedir. Her ne kadar refah devleti son yüzyılda sosyal risklerin kontrol edilmesinde aktif rol oynasa da çocuk ve yaşlı bakımında hâlâ aileye vurgu yapılmaktadır (Datland ve Lowenstein 2005; Brandt ve Deindl 2013).

Nesiller arası transferler açısından incelendiğinde bu üç farklı refah rejiminin birbirlerinden farklılaştıkları görülür. Ancak genel olarak hepsinde yukarıdan aşağıya (yaşlılardan gençlere) doğru bir aktarım vardır (Albertini vd., 2007; Litwin vd., 2008). Devlet merkezli sosyal politikaların uygulandığı İskandinav ülkelerinde nesiller arası finansal transferler daha siktir, Güney Avrupa ülkelerinde ise daha seyrek ama yoğunluğu daha fazladır (Albertini vd., 2007; Brandt vd., 2009; Albertini ve Kohli, 2013). Sosyal transferlerde ise Güney Avrupa ülkelerinin diğer gruplara göre daha güçlü olduğu görülmektedir. Örneğin yukarıda da belirtildiği gibi nesiller arası birlikte yaşam İspanya, Türkiye, Meksika gibi aile merkezli ülkelerde oldukça yaygındır (Takagi ve Sil-

verstein, 2006). Bu dinamiklere ek olarak etnisite, göç ve cinsiyet de nesiller arası transferlerin türünü, sıklığını, yoğunluğunu etkileyen önemli değişkenlerdir (Lowenstein vd., 2011).

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) Zaman Kullanım Araştırması sonuçları Türkiye'nin cinsiyet merkezli bakım özelliğine ışık tutmaktadır. Buna göre çalışmanın yapıldığı 2006 ve 2014-2015 yılları arasında Türkiye'de günde 8 saat 35 dakika olan ortalama uyku süresi 8 saat 41 dakikaya çıkmıştır. Yine aynı dönemde hanehalkı ve aile bakımı 3 saat 5 dakikadan 2 saat 45 dakikaya düşmüştür. Her iki dönemde de kadınlar erkeklerden çok daha fazla hanehalkı ve aile bakımına zaman ayırmışlardır. Erkekler 2006'da sadece 51 dakika aile bakımına vakit ayırırken kadınlar ise bu faaliyete 5 saat 17 dakika ayırmışlardır. 2014-2015 döneminde ise hane ve aile bakımına erkekler 53 dakika, kadınlar 4 saat 35 dakika zaman ayırmışlardır. Her ne kadar bu iki dönem arasında kadın erkek arasındaki fark azalsa da ülkemizde hâlâ aile bakımına kadınlar erkeklerden yaklaşık 4 kat daha fazla vakit ayırmaktadırlar (TÜİK, 2015). Bu da Türkiye'nin, Güney Avrupa Refah Rejimine benzer biçimde, cinsiyet merkezli bakım ve refah rejimiyle yakından ilgilidir (Bu konudaki tartışmalarla ilgili bk. Aysan ve Aysan, 2016).

c. Nesiller Arası Transferler ve Mutluluk

Aile dayanışması ve nesiller arası desteklerin mutluluğa etkisini inceleyen çalışmalara daha çok psikoloji alanında rastlamak mümkündür. Bu çalışmalarda nesiller arası transferler ve mutluluk ilişkisi incelendiğinde birbiriyle çelişen bulgular olduğu görülür.

Nesiller arası desteklerin yaşlıların yaşam memnuniyetini etkilemediğini iddia eden çalışmalar olduğu gibi (Dwyer vd., 1994), etkilediğini öne süren çalışmalar da mevcuttur (Öztop vd., 2009). Diğer taraftan birçok araştırmada sosyal desteğin bireylerin yaşam memnuniyetine, özellikle

de yaşlılarınkine, olumlu etkisi vurgulanmaktadır (Newsom ve Schulz, 1996; Kim ve Kim, 2003; Lowenstein vd., 2007). Xu ve Chi (2011) destek çeşitlerini parasal ve işlevsel destek olarak ayırttıkları çalışmalarında, işlevsel destek alan yaşlı Çinlilerin diğerlerine göre daha mutlu olduğunu bulmuşlardır.

Silverstein ve Bengtson'un (1994) Amerika Birleşik Devletleri özelinde yaptıkları bir çalışmada sosyal desteğin yaşlının psikolojik refahına etkisinin yaşlının desteğe ne denli ihtiyaç duyduğuna bağlı olarak değiştiği bulmuşlardır. Bununla birlikte yaşlıların yaşam memnuniyetini artırmanın en önemli yolu ise Lee'ye (1985) göre aile bağlarını güçlendirmeye yönelik sosyal politikalar üretmektir.

Ülke ve bölge bazlı çalışmaların yanında ülkeler arası karşılaştırılabilir çalışmalar da yapılmaktadır. Avrupa Yaşam Kalitesi anketleri (European Quality of Life Survey) farklı ülkelerin sosyal politikalarının yaşam memnuniyetine olumlu etkilerini göstermektedir. Bu çerçevede sosyal politikaların görece eşitlikçi ve kapsayıcı biçimde uygulandığı İskandinav ülkelerinde yaşam memnuniyeti birçok ülkeye göre çok daha yüksekte, seyredirken sosyal politikaların gelişmediği ve daha geçici politikaların uygulandığı Güney Avrupa ülkelerinde yaşam memnuniyeti çok daha düşüktür. Ayrıca sosyal politikalara ek olarak kültür ve ülke farklılıklarının nesiller arası transferleri ve yaşlıların refahını etkilediği de vurgulanmaktadır (Katz, 2009; Schwarz vd., 2010).

IV. Veri ve Yöntem

Bu çalışmanın temel veri kaynağını TAYA 2006, 2011, 2016 mikro verileri oluşturmaktadır. Bu temel kaynağa ek olarak TÜİK'in yapmış olduğu "yaşam memnuniyeti anketleri" ve "zaman kullanım anketleri" nesiller arası ilişkiler ve mutluluğu anlayabilmek için kullanılacaktır.

İlk aşamada betimsel tablolar hâlinde, seçilen ekonomik ve sosyal transferlerin genel değişimi analiz edilecektir. İkinci aşamada regresyon analiziyle 2016 veri seti kullanılarak nesiller arası transferleri etkileyen temel dinamikler ortaya koyulup analiz edilecektir.

Aile Yapısı Araştırması ilk kez 2006 yılında TÜİK tarafından 18 ve daha yukarı yaştaki bireylerle yüz yüze görüşme tekniğiyle gerçekleştirilmiştir. Araştırma 12.208 haneyi kapsamaktadır; 24.647 bireyle görüşülüp 48.235 hanehalkı üyesinin demografik bilgileri toplanmıştır. İkincisi 2011 yılında yapılan *Aile Yapısı Araştırması*'nın araştırma tasarımı T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, alan uygulaması ise ANAR tarafından gerçekleştirilmiştir. Nihai örnekleme birimi, hanehalkı ve seçilen hanelerdeki 18 ve daha yukarı yaşlardaki tüm bireylerdir. Bu çalışmada da örneklem büyüklüğü Türkiye'yi kent, kırsal, İstanbul, Ankara ve İzmir illerini ayrı olarak ve İBBS Düzey 1'de temsil edecek şekilde 12.056 haneyle görüşmeler tamamlanmıştır.

2016 Aile Yapısı Araştırması'nda İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) 1. düzey (12 bölge) kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini Türkiye genelinde analiz yapmaya olanak sağlayacak niteliktedir. Türkiye'de yaşayan 17.239 hanede, 15 ve üstü yaşlarda 35.475 bireyle yüz yüze görüşülüp toplamda 57.398 hanehalkı üyesinin demografik bilgilerine ulaşılmıştır.

Nesiller arası transferlerin genel olarak mutluluğa etkisini inceleyebilmek için doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır. Makalede nesiller arası transferlerin mutluluğa etkisi incelendiğinden aile mutluluğu değişkeni bağımlı değişken olarak modele eklenmiştir. Bu değişken TAYA 2016 veri setinde "Genel mutluluk durumu düşünüldüğünde sayacaklarımdan hangisi ailenizi en iyi ifade eder?" (B51) sorusu ile çok mutlu, mutlu, orta, mutsuz ve çok mutsuz olmak üzere sıralı olarak 5'li kategori hâlinde ölçülmüştür.

Bağımsız değişkenler ise ailenin ortalama eğitim seviyesi, ailenin ortalama sağlık durumu, ailede bakıma muhtaç fert olup olmadığı, hanehalkı büyüklüğü, hanehalkı toplam geliri, gelirin ihtiyaçları karşılama durumu, ailenin ekonomik destek alıp almaması, aile tipi ve toplam çocuk sayısıdır. Bu kontrol değişkenleri sırasıyla modele katılmıştır. Kontrol değişkenleri içinde her bir fert için sorulan sağlık ve eğitim durumu soruları form numarasına göre hesaplanıp ailenin ortalama eğitim ve sağlık durumu bulunmuştur. Sağlık ve eğitim değişkenleri sadece aile mutluluğunu değil, gelir, sosyal sınıf, yaşam memnuniyeti gibi birçok dinamiği de etkileyen değişkenlerdir. Özellikle sağlık sorunu yaşayan veya evde kronik sağlık sıkıntısı olan bireylerin mutluluğu düşmektedir. Eğitim değişkeninin (F7) aile ortalaması alınmadan önce mikro veride ayrıntılı ancak karmaşık bir biçimde kurgulanan 12'li eğitim kategorisi tekrar kodlanıp en düşüğü "bir okul bitirmedi" (0) ve en yükseği "doktora" (7) olmak üzere 0'dan 7'ye giden bir skalada eğitim seviyesi değişkeni oluşturulmuştur.

"Bakıma muhtaç yaşlı (H22), bakıma muhtaç engelli (H24), bakıma muhtaç ancak engelli olmayan hasta fert (H26) var mı?" sorularının "evet" ve "hayır" olarak cevaplanmış yanıtları birleştirilip evde bakıma muhtaç ferdin var olup olmadığı hesaplanmış ve yeni bir kontrol değişkeni olarak modele eklenmiştir. Evde bakıma muhtaç birinin olması doğal olarak ailenin bakım yükünün artması sonucunu doğurduğundan bu değişkenin modelde kontrol edilmesi önemlidir. Ayrıca hanehalkı büyük olan ailelerde nesiller arası transferler daha fazla olabileceği için hanehalkı büyüklüğü değişkeni (F4) de modele kontrol değişkeni olarak eklenmiştir.

İkinci grup kontrol değişkenleri ailenin ekonomik durumuyla alakalı olanlardır. Ailenin ekonomik durumunu ortaya koyan hanehalkı toplam geliri değişkeninin (H7) standart sapması yüksek olduğundan logaritması alınarak modele

eklenmiştir. “Bu gelire hanenizin temel ihtiyaçlarını nasıl karşılayabildiğinizi düşünüyorsunuz?” (H8) sorusu hanenin ihtiyacı olan gerçek geliri ve bu gelire ailenin ne kadar kolay yaşadığını göstermesi açısından önemlidir. Bu değişken (1) Çok zor, (5) Çok kolay olacak şekilde tekrar kodlanarak analize eklenmiştir. “Son bir yıl içerisinde hanenizin geçimine katkı niteliği taşıyan aynı ya da nakdi herhangi bir yardım aldınız mı?” (H9) sorusu ise “evet” ve “hayır” olarak iki kategoriden oluşan ve ailenin ekonomik durumunu ortaya koyan önemli bir değişkendir. Bu değişken de Evet=1, Hayır=0 olarak tekrar kodlanıp kukla değişken yapılarak analize eklenmiştir.

Aile yapısı ve toplam çocuk sayısı da nesiller arası transferleri etkileyebileceğinden kontrol değişkeni olarak regresyona eklenilmiştir. Aile yapısı irdelenirken çekirdek, geniş ve dağılmış olmak üzere 3'lü kategoriye sahip hanehalkı sınıflaması (HanehalkıTipi1) kullanılmıştır. Aynı ayrı değişkenler olarak verilmiş, “kız” (B30.1) ve “erkek” (B30.2) çocuklarının toplamı hesaplanarak toplam çocuk değişkeni oluşturulup modele eklenmiştir.

Nesiller arası transferlerin ekonomik destek, barınma desteği ve duygusal destekten oluşan üç boyutu dört değişken (nesiller arası ekonomik destek, yaşlanınca yaşanılması planlanan yer, çocuklar ve evlilikle ilgili duygusal destekler) yardımıyla ölçülmüştür. Bu değişkenler TAYA veri setindekiler arasında nesiller arası transferleri anlayabileceğimiz teorik yaklaşıma en uygunlarıdır ve bunlar en son aşamada regresyona eklenmiştir.

Nesiller arası ekonomik transferlerin mutluluk üzerindeki etkisini anlayabilmek için “Hanenizin ihtiyacı nedeniyle borç ya da kredi almanız gerekse ve size borç verebilecek durumda olsalar bu borcu kimden veya hangi kurum/ kuruluştan

almayı tercih edersiniz?” (H12) sorusu kullanılmıştır. Toplam dokuz kategoriden oluşan bu soru “Ebeveyn ve 18 yaş üstü çocuklarımdan alırım” ve “Diğer kurum ve kişilerden alırım” olarak ayrıştırılmıştır.

Nesiller arası transferlerin başka bir boyutu ise barınmadır. Bu da katılımcılara yaşlandıklarında nerede barınmak istediklerini, çocuklarının yanında yaşamak isteyip istemediklerini gösteren “Kendinize bakamayacak kadar yaşlandığımızda nasıl yaşamayı düşünürsünüz?” (B62) sorusu ile ölçülmüştür. Bu sorudaki cevaplardan “Oğlumun, kızımın yanında yaşarım” bir kategori diğer seçenekler (huzur evine giderim, evimde bakım hizmeti alırım, fikrim yok, diğer) ise ikinci bir kategori olarak kodlanıp kukla değişken yapılmıştır.

Nesiller arası duygusal desteğin etkisini ölçülebilmek için iki değişken kullanılmıştır. Bunlardan ilki “Eşinizle önemli bir sorun yaşadığımızda öncelikli olarak kimden veya nereden destek almayı düşünürsünüz?” (B22) sorusudur. Bu değişken “Aile büyükleri ve çocuklarımdan destek alırım” bir grup, “Akrabalarım, kardeşlerim, uzman kişi ve kurumlar, din adamları gibi diğer kişi ve kurumlardan destek alırım” ayrı bir grup olarak kodlanıp kukla değişken hâline getirilmiştir. Nesiller arası duygusal desteği ölçen bir diğer değişken ise “Çocuklarınızla önemli bir sorun yaşadığımızda kimden veya nerelerden destek almayı düşünürsünüz?” (B38) sorusudur. “Eşimden ve aile büyüklerimden” bir grup, diğer seçeneklerin tamamı (kardeşlerim, akrabalarım, uzman kişi ve kurumlar, din adamları) ikinci grup olarak tekrar kodlanıp kukla değişken hâline getirilmiştir. Regresyon analizi yapılmadan önce diğer kategorik değişkenler kukla değişken hâline dönüştürülmüş ve çoklu kolineerlik (multicollinearity) olmaması için değişkenler arası korelasyonlar kontrol edilmiştir.

V. Analiz: Nesiller Arası Transferlerdeki Değişim ve Nesiller Arası Transferlerin Mutluluğa Etkisi

a. Türkiye’de Nesiller Arası Transferlerin Değişimi

2006-2016 nesiller arası transferlerin değişimini göstermeden önce genel olarak Türkiye’de mutluluğun değişimine bakılmasında fayda görülmüştür. *Aile Yapısı Araştırmaları*’na göre 2006-2016 yılları arasında aile mutluluğunda büyük bir değişim olmamakla birlikte mutsuz kategorisinde ufak bir artış olmuştur. Tablo 1’de de görüldüğü gibi 2006 yılında “mutsuzların” oranı %1,8 iken 2016 yılında mutsuzların oranı %4,6’ya yükselmiştir. Yine aynı dönemde “mutluların” oranı %65’ten %61’e düşmüştür.

Tablo 9.1. Aile Mutluluğu, 2006-2016 (%)

	2006	2011	2016
Çok mutsuz	0,4	0,4	1,2
Mutsuz	1,8	2,3	4,6
Orta	20,1	19,9	20,3
Mutlu	65,1	59,4	61,4
Çok mutlu	12,6	18	12,6
Toplam	100	100	100

Kaynak: TAYA 2006, 2011, 2016

Yaşam Memnuniyeti Araştırması’nda da yukarıdaki tabloya benzer bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Buna göre 2003 yılında katılımcıların %12’si çok mutlu iken bu oran 2017’de %7,2’ye düşmüştür. Aynı dönemde “çok mutsuzların” oranı %1,7’den %2,1’e, “mutsuzların” oranı ise %5,6’dan %8,9’a yükselmiştir. Cinsiyet bazında incelendiğinde özellikle erkeklerde daha ciddi bir düşüş söz konusudur. 2003’te katılımcı erkeklerin %12,4’ü kendini “çok mutlu” olarak ifade ederken bu oran 2017’de %6,1’e düşmüş, “çok mutsuz” erkekler ise %1,5’ten %2,4’ yükselmiştir (Tablo 2).

Bireyi mutlu eden kişiler ve mutluluğun kaynağı incelendiğinde, 2006 ile 2017 arasında büyük bir

değişim olmadığı görülmektedir. Bu araştırmaya göre aile mutluluğun temel kaynağıdır. 2006’da ankete katılanların %67’si, 2017’de %71’i ayrım yapmaksızın ailesini mutluluğun kaynağı olarak belirtmiştir. Aileden sonra gelen ikinci mutluluk kaynağı ise çocuklardır. Daha sonra sırasıyla bireyin eşi ve ebeveyni gelmektedir. 2006-2017 döneminde %72’den %68’e düşse de sağlık, en önemli mutluluk kaynağıdır. Yine aynı dönemde sıralama değişmeyerek sırasıyla sevgi, başarı, para ve iş katılımcılar tarafından mutluluk kaynağı olarak ifade edilmiştir (Tablo 3).

Tablo 9.2. Mutluluk Düzeyleri, 2003-2017 (%)

	2003	2006	2011	2017
Toplam				
Çok mutlu	12,0	8,8	8,5	7,2
Mutlu	47,6	49,1	53,6	50,8
Orta	33,2	30,3	28,0	30,9
Mutsuz	5,6	9,1	8,0	8,9
Çok mutsuz	1,7	2,8	1,9	2,1
Erkek				
Çok mutlu	12,4	7,6	7,8	6,1
Mutlu	45,7	47,6	51,7	47,5
Orta	34,1	32,1	30,0	33,8
Mutsuz	6,2	10,2	8,8	10,1
Çok mutsuz	1,5	2,5	1,7	2,4
Kadın				
Çok mutlu	11,6	9,9	9,2	8,4
Mutlu	49,4	50,5	55,4	54,0
Orta	32,2	28,5	26,2	28,1
Mutsuz	5,0	7,9	7,3	7,8
Çok mutsuz	1,8	3,1	2,0	1,8

Kaynak: TÜİK, Yaşam Memnuniyeti Araştırması, 2003-2017

Mutluluğun zaman içindeki değişimi ve mutluluğa etki eden kişi ve değerler incelendikten sonra nesiller arası ilişkilerde öne çıkan, ekonomik, sosyal transferler ile barınma gibi etkenlerin 2006 ve 2016 yılları arasındaki değişimine bakılabilir.

Borç alma nesiller arası ekonomik transferlerin en önemli unsurudur. İnsanlar ekonomik sıkın-

tı çıktıkları veya paraya ihtiyaç duydukları dönemlerde, yakın dostlarına başvurabildikleri gibi banka ya da finans kurumlarından da destek alabilmektedirler. Tablo 4'te görüldüğü üzere 2006 yılında katılımcıların %9,6'sı ebeveynlerinden, %11,2'si kardeşlerinden, %3,4'ü ise hane dışında yaşayan çocuklarından borç alabileceklerini ifade etmişlerdir. Yine aynı dönemde ihtiyaç hâlinde arkadaşlarından, akrabalarından ve komşularından borç almayı düşünenlerin oranı ise toplamda %30'a yakındır. Aile üyeleri ve yakın çevre, ekonomik sıkıntılar yaşandığında, en önemli başvuru noktasıdır. Bankalardan kredi alanlar ise bu dönemde %19,3'te kalmıştır. 2011 ve 2016 yıllarına gelindiğinde bu eğilim tamamen tersine dönmüştür. 2016 yılında ebeveynlerden borç alabileceklerini söyleyenler %2,9'a, kardeşlerden borç alabileceklerini söyleyenler %3,6'ya, hane dışında yaşayan çocuklardan borç alabileceklerini söyleyenler ise %0,3'e düşmüştür. Borç/kredi için bankalara başvurabileceklerini söyleyenler ise 2011'de %78'e, 2016'da %88,6'ya yükselmiştir. Bu hızlı değişim başlı başına bir makalenin konusu olmakla birlikte; artan düşük faizli kredi imkânları, kredi kartı sayısındaki artış, bireyler arası güvensizliğin artması ve aile ilişkilerindeki hızlı değişim ya-

Tablo 9.3. Mutluluk Kaynağı, 2004-2017 (%)

	2006	2011	2017
Mutluluk kaynağı olan kişiler			
Tüm aile	67,3	73,8	70,6
Çocuklar	14,0	12,2	14,3
Eş	9,4	6,2	5,4
Anne/baba	3,8	2,9	3,2
Kendisi	1,5	1,8	3,4
Torunlar	1,5	1,4	1,9
Diğer	2,6	1,7	1,2
Mutluluk kaynağı olan değerler			
Sağlık	72,1	72,8	68,0
Sevgi	11,2	13,1	16,6
Başarı	6,3	6,9	9,0
Para	4,7	4,3	3,9
İş	3,9	2,4	1,9
Diğer	1,8	0,5	0,6

Kaynak: TÜİK, Yaşam Memnuniyeti Araştırması, 2003-2017

kın çevre yerine bankalardan borç almayı tercih etmenin temel sebepleri olabilir. Nesiller arası ekonomik transferler dikkate alındığında ankete katılanların 2006 yılında toplam %13'ü ebeveyn veya hane dışında yaşayan çocuklardan destek almayı düşünürken bu oran 2011'de %7,5'e 2016 yılında ise %3,2'ye gerilemiştir.

Tablo 9.4. İhtiyaç hâlinde borç ya da kredi alınması düşünülen kişi ya da kurum, 2006-2016 (%)

	2006	2011	2016
Ebeveyn	9,6	5,6	2,9
Kardeşler	11,2	6,3	3,6
18+/ Hane dışı Çocuklar	3,4	1,9	0,3
Diğer Akriba	10,0	10,0	3,9
Arkadaşlar	12,6	8,5	4,7
Komşular	7,5	4,8	0,8
Banka	19,3	78,0	88,6

Kaynak: TAYA 2006, 2011, 2016

En önemli sosyal transferlerden biri çocuk ve yaşlı bakımıdır. Tablo 5, 2006 ve 2016 yıllarında gündüz çocuk bakımının kim veya hangi kurum tarafından yapıldığını göstermektedir. Aşağıda da belirtildiği gibi bakım görevi Türkiye'de genellikle kadının omuzlarındadır. 2006 yılında çocukların %93,1'ine annesi, %0,6'sına babası, %2,9'una nenesi, %0,9'una çocuk bakıcısı bakmıştır. Buna karşılık çocukların %0,5'ine kreş veya anaokullarında bakılmıştır. 2016 yılına gelindiğinden annelerin çocuk bakımındaki rolü biraz düşse de hala diğer birey ve kurumların üzerindedir. 2016 yılında çocukların %88,1'ine annesi, %0,6'sına babası, %5,9'una nenesi, %1,5'ine bakıcı ve %2,8'ine de kreş veya anaokulu tarafından bakılmıştır. Nesiller arası ilişkiler açısından incelendiğinde nenelerin bakımdaki rolü ikiye katlanmış, kreş ve anaokuluna gönderme oranında ise yaklaşık beş kat artış olmuştur. Çalışan kadın sayısındaki hızlı artış çocuk bakımının neneler veya kreşlerce paylaşılmasında önemli rol oynamıştır. Bununla birlikte artan kreş ve anaokulu ile devlet destekleri bu kurumlara rağbeti artırmış olabilir.

Tablo 9.5. Gündüz çocuk bakımı yapanlar 2006-2016 (%)

	2006	2016
Annesi	93,1	88,1
Babası	0,6	0,6
Ablası	0,4	0,2
Nenesi	2,9	5,9
Diğer yakın akrabası	0,5	0,5
Bakıcısı	0,9	1,5
Kreş veya anaokulu	0,5	2,8
Diğer	1,1	0,4
Toplam	100	100

Kaynak: TAYA 2006, 2016

2011- 2016 yılları arasında yaşlı bakımı incelendiğinde hane içindeki yaşlıların %25,9'una eşi, %23,6'sına gelini, %16,3'üne kızı, %13,2'sine oğlu, %1,5'ine kardeşi ve %1,3'üne torunu tarafından bakılmıştır. 2016 yılına gelindiğinde hane içindeki yaşlıların %17,9'una eşi, %13,7'sine gelini, %5,7'sine kızı, %2'sine oğlu tarafından bakılmakta olup bu kişilerin bakımdaki rolü hızla düşmüştür. Kardeşleri tarafında bakılan yaşlı oranı %23,1'e, torunları tarafından hane içinde bakılanların oranı ise %27,8'e yükselmiştir. Bu sonuçlar çocuk bakımında olduğu gibi yaşlı bakımında da nesiller arası transferlerin, bu sefer aşağıdan yukarı olarak ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Burada da net bir biçimde kadınların yaşlı bakımından sorumlu olduğu görülmektedir. "TÜİK 2014-2015 Zaman Kullanım Araştırması" da bu sonuçları desteklemektedir. Bu çalışmaya göre bakım veren bireyler içinde kadınların %41'i erkeklerin ise %34'ü günlük olarak yaşlı bakımı yapmaktadırlar (TÜİK, 2015). Diğer taraftan bu iki dönem karşılaştırıldığında nesiller arası sosyal transferlerde bir düşüş olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan nesiller arası transferlerde barınmada da bir düşüş olduğu söylenebilir. Yaşlılıkta barınma ihtiyacını anlamak için katılımcılara, kendilerine bakamayacak kadar yaşlandıklarında nereye gidecekleri sorulmuştur. Buna göre 2006'da katılımcıların %9,3'ü huzurevine gi-

Tablo 9.6. Bakıma muhtaç yaşlının hane içindeki bakımı, 2011-2016 (%)

	2011	2016
Eşi	25,9	17,9
Kızı	16,3	5,7
Oğlu	13,2	2,0
Kardeşi	1,5	23,1
Gelini	23,6	13,7
Damadı	0,5	1,2
Torunu	1,3	27,8
Diğer kadın akrabası	2,8	0,2
Ücretli bakıcısı	1,9	1,2
Evin çocukları	9,7	1,7
Aile üyeleri birlikte	1,7	2,1
Diğer	1,6	3,3
Toplam	100	100

Kaynak: TAYA 2011, 2016

deceğini söylerken 2011'de bu oran %10,3'e 2016'da %11,3'e çıkmıştır. "Evimde bakım hizmeti alırım" diyenlerin oranı ise 2006'da %17,8'den 2011'de %19,6'ya, 2016'da ise %29,8'e yükselmiştir. "Çocuklarımın yanında kalırım" diyenlerin oranı ise 2006'da %55 iken 2011'de %41,4'e, 2016'da ise %38'e gerilemiştir. Benzer bir şekilde her zaman ebeveynlerini ziyaret eden çocukların oranı 2006'da %58 iken 2016 yılında %30'a gerilemiştir (TAYA, 2016).

Tablo 9.7. Yaşlanıldığında bakım tercihi, 2006-2016 (%)

	2006	2011	2016
Huzurevine giderim	9,3	10,3	11,3
Çocuklarımın (oğul/kız) yanında kalırım	55	22,7/8,7	28,9/9,1
Evimde bakım hizmeti alırım	17,8	19,6	29,8

Kaynak: TAYA 2006, 2011, 2016

b. 2016 TAYA Işığında Nesiller Arası Transferlerin Aile Mutluluğuna Etkisi

Nesiller arası transferlerin aile mutluluğuna etkisini ölçebilmek için dört ayrı model kurulmuştur. Bunlardan ilkinde Tablo 3'te ifade edildiği gibi mutluluk üzerinde en önemli etkenin sağlık olması nedeniyle ailenin ortalama sağlık duru-

mu hesaplanıp modele eklenmiştir. Bu modele eklenen bir diğer değişken ise ailenin eğitim ortalamasıdır. Bilindiği gibi eğitim seviyesi gelir, sağlık, yaşam memnuniyeti gibi birçok faktörün temel belirleyenisidir. Bunlara ek olarak bakıma muhtaç fert olup olmadığı ve hanehalkı büyüklüğü değişkenleri de ilk modele eklenmiştir. Bu dört kontrol değişkeninden oluşan ilk model aile mutluluğundaki değişimin %3'ünü açıklamaktadır. Bu modelde eğitim ve sağlık istatistiksel olarak anlamlı olup ailenin ortalama eğitim ve sağlık seviyeleri arttıkça ailenin mutluluğu da artmaktadır (Tablo 8).

Mutluluğu etkileyen başka bir etken ise ekonomik durumdur. Birçok çalışmada da gösterildiği gibi hanehalkı geliri ve ekonomik durum mutluluğu etkiler. Ailenin ekonomik durumunu ortaya koyan hanehalkı toplam geliri, gelirin temel ihtiyaçları kolay karşılayıp karşılamadığı ve herhangi bir kurum veya kişiden aynî veya nakdî aileye katkı niteliğinde yardım alınıp alınmadığını gösteren değişkenler ailenin ekonomik durumuyla alakalı kontrol değişkenleri olarak ikinci modele eklenmiştir. Tablo 8'de de görüldüğü üzere hanehalkı toplam geliri ve bu gelirin ihtiyaçları karşılama düzeyi arttıkça ailenin mutluluğu artmaktadır. Ancak bir kurum veya kişiden destek almanın istatistiksel olarak aile mutluluğuna anlamlı bir etkisi yoktur. Gelirle ilgili değişkenler modele eklenince eğitim değişkeni anlamını yitirmiştir. İkinci modeldeki üç değişkenin mutluluğu açıklamaya yaklaşık %2'lik bir katkısı olmuştur ve ikinci model ile aile mutluluğundaki değişimin %5'i açıklanmaktadır.

Üçüncü modelde ise aile yapısının temel özellikleri modele eklenmiştir. Ailenin çekirdek, geniş veya dağılmış olması, toplam çocuk sayısı gibi etkenler mutluluğa ve nesiller arası transferlere etki edebilir. Bu modele göre çekirdek ve geniş ailelerin referans grup olan dağılmış ailelere göre daha mutlu oldukları görülmektedir. Toplam çocuk sayısının ise aile mutluluğuna anlamlı

bir katkısı bulunmamaktadır. Hanehalkı büyüklüğü bu modelde istatistiksel olarak anlamlı hale gelmiştir. Hanehalkı büyüklüğü arttıkça aile mutluluğu azalmaktadır. Bu değişkenler modele %1'lik bir açıklayıcı güç kazandırmış olup üçüncü model ile aile mutluluğundaki değişimin %5,8'i açıklanmaktadır.

Son modelde açıklayıcı değişkenler olarak dört yeni değişken (nesiller arası ekonomik aktarım, yaşlanmada barınma desteği, çocuk ilişkilerinde destek ve evlilik ilişkilerinde destek) eklenmiştir. Nesiller arası ekonomik aktarım, yaşlanmada barınma desteği ve çocuklarla ilişkilerde sorun yaşandığında aile büyüklerinden destek almanın aile mutluluğu ile pozitif ve anlamlı bir ilişkisi olduğu bulunmuştur.

“Ekonomik desteği çocuklarımdan veya ebeveynlerimden alırım” diyenler, “Banka, tefeci veya arkadaşlarımdan ekonomik destek alırım” diyenlere göre daha yüksek bir aile mutluluğuna sahiptirler. Aynı durum yaşlanınca çocuklarının yanında yaşamayı düşünenler için de geçerlidir. Yaşlanınca çocuklarının yanında yaşamayı planlayanların, çocuklarıyla yaşamayı planlamayanlara göre daha yüksek aile mutluluğuna sahip olduğu regresyon analizinde ortaya çıkmıştır. Nesiller arası transferlerde teorik modelin ekonomik ve sosyal transferlerden sonraki üçüncü ayağını oluşturan barınma etkeninin aile mutluluğuna etkisini göstermesi açısından bu sonuç önemlidir.

Nesiller arası transferlerde teorik modelin başka bir ayağını oluşturan sosyal veya duygusal desteğin mutluluğa etkisinde ise daha karmaşık bir sonuç ortaya çıkmıştır. Çocuklarla ilgili sorunlarında aile büyüklerinden ve yakınlarından destek alanlar diğer kişi, uzman veya kurumlardan destek alanlardan daha mutludurlar. Diğer taraftan evlilik ilişkilerinde bir sorun olduğunda aile büyüklerinden ve yakınlarından destek alanlar diğer kişi uzman veya kurumdan destek alanlara

Tablo 9.8. Çoklu regresyon modelinde nesiller arası transferler ve mutluluk

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
(Kesşim)	3,143	2,450	2,535	2,433
Aile ortalama eğitim	0,053	0,010	0,013	0,018
Aile ortalama sağlık	0,152	0,129	0,114	0,109
Bakıma muhtaç fert	0,003	-0,004	-0,003	-0,005
Hanehalkı büyüklüğü	-0,005	-0,001	-0,021	-0,030
Gelir		0,082	0,058	0,061
Gelir ihtiyacı karşılama		0,081	0,084	0,080
Ekonomik destek		-0,027	-0,009	-0,012
Çekirdek Aile			0,240	,252
Geniş Aile			0,235	,267
Toplam çocuk			-0,001	,001
Nesillerarası ekonomik aktarım				,007
Yaşlanma barınma destek				,089
Çocuk ilişki destek				,059
Evlilik ilişki destek				-,045
R2	0,031	0,048	0,058	0,062
R2 Değişim	0,031***	0,018***	0,009***	0,005***

Not: Katsayılar *p < .05, **p < .01 ve ***p < .001 seviyelerinde anlamlıdır.

göre daha az mutludurlar. Bu durum her ne kadar ilk bakışta teorik açıdan sorunlu gibi gözükse de evlilik ile mahrem konuların aile yakınları ile konuşulması sorunu daha da büyütmede eşlerin sıkıntıları aileye yakınlarına da yansıyor daha büyük bir problem hâline gelmektedir.

Bu son modelde eğitim değişkeni tekrar anlamı hale gelmiştir. Nesiller arası transferleri gösteren bu değişkenler modele %0,4'lük bir açıklayıcı güç kazandırmış olup son model ile aile mutluluğundaki değişimin %6,2'si açıklanmaktadır. Son modelde hanede bakıma muhtaç fert olması durumu, bir kişi veya kurumdan destek alıp alma durumu ile çocuk sayısı değişkenleri dışında tüm değişkenlerin aile mutluluğu ile istatistiksel olarak anlamlı ilişkisi vardır. Aile mutluluğuna etki eden değişkenler içinde ailenin çekirdek veya geniş aile olup olmaması/hane tipi, sağlık ve gelirin ihtiyaçları kolay karşılaması aile mutluluğuna etki eden en önemli değişkenlerdir.

VI. Politika Önerileri

Başta Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok ülkede ve Türkiye'de refah devleti ve sosyal politikalar üzerine yapılan akademik çalışmalar artarak devam etmektedir. Bu çalışmalardan üçü sosyo-ekonomik ve demografik dönüşümler nedeniyle diğerlerinden ayrışır. Bunlardan ilki sosyal güvenlik sistemlerindeki reformlar sonucu sosyal politikadaki kazanımların törpülenmesi anlamına gelen "kemer sıkma" politikalarıdır. İkinci si neoliberal politikaların dayattığı yeni istihdam biçimlerinin ve artan uluslararası göçün emek piyasası ve refah devletinin sosyal eşitlik ilkesi üzerine getirdiği yeni tehditlerdir. Üçüncüsü aile yapısındaki hızlı değişimin refah devletleri üzerinde getirdiği baskılardır ve bu yeni durum üzerine büyüyen bir çalışma sahası mevcuttur. Bu üç önemli gelişme her ne kadar birbirinden ayrı meselelermiş gibi gözükse de nesiller arası ilişkileri doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir. Yaşlanan nüfusun beraberinde getirdiği yeni ekonomik riskler, değişen istihdam yapısı ve son

olarak aile yapısındaki dönüşüm yaşam döngüsü perspektifinden bakıldığında nesiller arası ilişkilerin sanılandan daha karmaşık ve önemli olduğunu politika yapıcılara ve araştırmacılara hatırlatmaktadır.

1990'lardan beri artarak devam eden refah devleti ve sosyal politika tartışmaları, aile yapısındaki hızlı değişim ve demografik yaşlanmayla bir araya geldiğinde, farklı refah rejimlerindeki nesiller arası ilişkilerin ve transferlerin daha detaylı tartışılmasını gerekli kılmaktadır. Ancak sosyal politika ve refah rejimi literatürü dikkatlice incelendiğinde çalışmaların genellikle devlet merkezli kaldığı ve refahın dağıtımında insanlık tarihi boyunca öne çıkan aile ve yerel aktörlerin (hemşehrilik ve akraba ilişkileri, dinî kurumlar gibi) etkileri göz ardı edilmektedir. Bu dinamikler ve makalenin bulguları dikkate alındığında başta aile politikaları olmak üzere Türkiye'nin refah rejimi ve sosyal politikaları üzerine öneriler aşağıda belirtilmiştir.

1. Refah devleti ve sosyal politika literatüründe pek de tartışılmayan aile refahın dağıtımında en önemli aktörlerden biridir (Aysan, 2018). Bu, Türkiye'nin tarihsel ve toplumsal nitelikleri dikkate alındığında, hiç de şaşırtılmaması gereken bir durumdur. Güney Avrupa refah rejimlerine benzer olarak aile sosyal hayatın her alanına nüfuz etmekte, refahın dağıtımında devlet ve diğer refah kurumlarından önce başvurulan ilk merci olmaktadır. Ayrıca devlet birçok ülkede sosyal refah dağıtım rolünden vazgeçmese de bu görevi/işlevi/rolü başka kurumlarla paylaştığı bu dönemde ailenin rolü daha önemli hale gelmektedir. Türkiye gibi birçok ülkede devlet artık gücünün ötesinde bir sosyal refah dağıtımına gidememektedir. OECD ülkelerinde uzun yıllardır sosyal harcamaların gayri safi yurt içi hasılaya oranının değişmemesi bunun en güzel kanıtıdır. Maddi sıkıntı yaşayan, borç isteyen, bakım ve manevi destek ihtiyacı olan bireyler öncelikle aile üyelerine başvurmakta, nesiller arası eko-

nomik ve sosyal transferler gerçekleştirmektedirler. Her ne kadar bu çalışmada da gösterildiği üzere nesiller arası transferler azalmaya başlasa da, nesiller arası ekonomik transferlerin, barınma ihtiyacında aileden destek görmenin ve bir noktayıyla sosyal veya duygusal transferlerin aile mutluluğu üzerine olumlu etkileri vardır. Türk ailesinin geleneksel rolleri ve diğer ülkelere göre daha güçlü yapısı aile kurumunun refahın dağıtımındaki bu özelliğini önümüzdeki yıllarda da devam ettireceğini göstermektedir. Bu çerçevede ailenin ilişkilerinin korunması ve güçlendirilmesine yönelik tedbirler alınmalıdır. Bunu yapabilmek için ise geleneksel aile yapısının güçlü yönleri korunurken zayıf yönlerinin değişen şartlar çerçevesinde güçlendirilmesi gerekmektedir.

2. Aile birçok devletin sosyal politika harcamalarını düşürmeye çalıştığı bu dönemde piyasa ile birlikte en önemli aktörlerdendir. Birçok sosyal destek aile üyelerinin de katılımıyla gerçekleşmektedir. Evde bakım desteği, şartlı gelir transferi gibi uygulamalar bunlardan sadece birkaçıdır. Bu çerçevede aile içinde nesiller arası ilişkilerin güçlendirilip, bu ilişkilerin akrabalık ve komşuluk ilişkileri ile pekiştirilmesi şarttır. Ancak TAYA verilerinin gösterdiği üzere nesiller arası transferler genel olarak azalmaktadır. Bu olumsuz gelişmeyi tetikleyen unsurların tespit edilip sorunun giderilmesi elzemdir. Özellikle nesiller arası ilişkileri kolaylaştıracak düzenlemeler geliştirilmelidir. Örneğin yaşlı ebeveynlerin çocuklarına daha yakın oturma imkânlarının sunulması, şehirlerin ve apartmanların buna göre yenilenmesi sağlanabilir.

3. Makale bulguları ışığında nesiller arası transferleri güçlü olan ailelerin genel olarak daha mutlu oldukları söylenebilir. Bu çerçevede nesiller arası transferlere sadece devletin yükünü azaltması açısından değil aynı zamanda toplumun yaşam memnuniyetini artıran bir faktör olarak da bakmak gerekir. Nesiller arası transferlerin mad-

di ve manevi olumlu katkıları üzerine toplumsal bilinci artırıcı politikalar uygulayıp, kamu spotu, seminer gibi eğitici faaliyetler yapılmalıdır.

4. Geniş ve çekirdek ailelerin dağılmış ailelere göre daha mutlu oldukları dikkate alındığında, ailenin dağılmasını önlemeye yönelik kurumsal desteklere ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Özellikle çocuklu çiftlerin boşanmalarında en büyük sorunu çocuklar yaşadığından, evlilik içi sorunlar halledilmeye çalışılmalı, bu başarılamıyorsa çocuk ve eşler için bu boşanma sürecinin hızlıca tamamlanması sağlanmalıdır. Bunun için bakanlık nezdinde yasal ve idari çözümler getirilmelidir.

5. Analiz sonuçlarından çıkan başka bir sonuç ise geniş ailelerin dağılmış ailelere göre daha mutlu olduklarıdır. Ülkemizdeki yüksek oranda geçici geniş aile türünün olduğu hesaba katıldığında ailelerin daha büyük evlerde veya dede-nenele- rin çocuklarına yakın evlerde oturmaları kolaylaştırılmalıdır. Konutlara dair bu düzenlemeler aile içinde çocuk ve yaşlı bakımını kolaylaştırıp devlet üzerindeki kurumsal bakım yükünü azaltabilir.

6. Çalışma bulgularının gösterdiği üzere evlilikle ilgili sorunların yakın aile çevresi ile konuşulmasından ziyade kurumsal uzman desteği sağlanması yöntemiyle çözülmesi daha olumlu sonuç vermektedir. Bu nedenle evlilik sorunlarının çözümü sadece ailenin sorumluluğuna bırakılmayıp kurumsal destek mekanizmaları üretilmelidir. Sadece sorunlu aileler için değil tüm ailelerin yaşam memnuniyetini geliştirmek için düzenli faaliyetler planlanması gerekmektedir. Bu düzenlemeler, aile fertlerinin yaşam memnuniyetini artırabileceği gibi boşanma oranlarının daha da artmasını engelleyebilir.

7. Analiz sonuçlarına göre çocuklarla ilgili sorunlarını aile büyükleri ve eşleriyle istişare ederek çözenler diğer kişi ve kurumlardan destek

alanlara göre daha mutludurlar. Bu da çocuklarla ilgili sorunlarda yakın çevresinden destek almanın ve büyüklerin tecrübelerinden faydalanmanın önemini göstermektedir. Bu noktada çocuk yetiştirirken yaşlıların tecrübelerinden daha fazla yararlanma yolları aranabilir.

8. Sosyal politikanın iki temel çıktısı vardır. Bunlardan birincisi nesnel sonuç olarak toplumun imkânlarındaki iyileşmedir. Örneğin, yoksul sayısının azaltılması, eğitim seviyesinin artması sosyal politikaların birer çıktısıdır. En az bunun kadar önemli olan başka bir çıktı ise yaşam memnuniyeti veya mutluluktur. Sosyal politikalar ancak vatandaşların yaşam memnuniyeti veya mutluluğunu artırdığı sürece değerlidir. Her ne kadar son 20 yılda sosyal politika harcamalarında hızlı bir yükseliş ve önemli gelişmeler sağlansa da, bu çalışmada da görüldüğü üzere maalesef bu kazanımların ülkedeki ortalama mutluluğa bir katkısı olmadığı; hatta ufak bir düşüş yaşandığı görülmektedir. Bu çerçevede sosyal harcamaların artmasına rağmen insanların neden hala mutsuz oldukları, araştırılması gereken önemli bir sorundur. Bunun üzerine nitel ve nicel araştırmalar yapılması sorunun çözümüne faydalı olabilir.

9. Nüfusun hızla yaşlandığı ve yeni toplumsal risklerin arttığı Türkiye’de, devlet uzun vadeli stratejiler çerçevesinde sürdürülebilir sosyal politikalara odaklanmalıdır.

VII. Sonuç

Türkiye’de aile dayanışması sosyal hayatta önemli bir yere sahiptir. Türk toplumunu anlamak, aile yapısındaki dönüşümleri analiz etmek ve buna göre sosyal politikalar üretmek için bu ilişkiler incelenmelidir. Büyük resmî anlamak için onun bileşenlerini incelemek gerekir. Bu nedenle toplumdaki değişimleri anlamak için aile yapısında ortaya çıkan değişimleri anlamak ve bunun yegâne yansıması nesiller arası ilişkileri araştırma odağına yerleştirmek önemlidir. Özel-

likle nüfusun yaşlanmasıyla birlikte nesiller arası zaman ve para transferi, aile dayanışmasının genel modelini gözlemlemek ve anlamak için önemli bir konu hâline gelmektedir.

2006-2016 yıllarının mukayesesi ve çoklu regresyon analizi sonuçları ışığında çalışmanın bulguları şu şekilde özetlenebilir: 2006-2016 yılları arasında genel olarak birey ve aile mutluluğu düşmüştür. Yine aynı dönemde nesiller arası transferlerde bir zayıflama vardır. Özellikle nesiller arası ekonomik transferler ile barınma desteğinde hızlı bir düşüş vardır. Hanehalkının toplam geliri arttıkça aile mutluluğu artmaktadır. Yine buna paralel olarak gelirin masrafları karşılaması kolaylaştıkça aile mutluluğu yükselmektedir. Çekirdek ve geniş aileler dağılmış ailelere göre daha mutlu iken tek çocuklu ve iki çocuklu aileler çocuksuz ve çok çocuklu ailelere göre daha mutludurlar. Nesiller arası ekonomik aktarımlar arttıkça mutluluk da artmaktadır. Yaşlılıkta çocuklarının yanında kalmayı planlayanlar, başka bir yerde veya kurumda kalmayı planlayanlara göre daha mutludurlar. Çocuklarıyla sorunlarında aile yakınlarından destek alan aileler daha mutlu iken evlilik sorunlarını ebeveyn, çocukları veya diğer aile yakınları ile konuşarak çözmeye çalışanlar, diğerlerine göre daha az mutludurlar.

Sıklıkla güçlü aile yapısına vurgu yapılan toplumumuzda aile yapısındaki hızlı değişimi nesiller arası ilişkilerde de görmek mümkündür. Birbirini koruyan ve kollayan ailelere ve akrabalık ilişkilerine ve bunlar arasında güçlü bağlara sahip olduğu düşünülen toplumumuzun değiştiğinin bir göstergesi de nesiller arası transferlerdeki hızlı düşüştür. Ailenin olumlu işlevlerini koruyabilmek için değişen ekonomik ve sosyal şartlara göre kendini yapılandırması için yeni imkânlar tanınmalıdır.

VIII. Kaynakça

- Aquilino, W. S. (1999). Two views of one relationship: Comparing parents' and young adult children's reports of the quality of intergenerational relations. *Journal of Marriage and the Family*, 858-870.
- Albertini, M. ve Kohli, M. (2009). What childless older people give: is the generational link broken?. *Ageing & Society*, 29 (8), 1261-1274.
- Albertini, M., Kohli, M. ve Vogel, C. (2007). Intergenerational transfers of time and money in European families: common patterns—different regimes?. *Journal of European Social Policy*, 17 (4), 319-334.
- Aysan, M. F. (2011). *Pension regimes, gender and generational inequalities: the persistence of institutional differences in aging postindustrial democracies*. P. Vanhuysse ve A. Goerres (ed.), *Ageing Populations in Post-Industrial Democracies*. (s. 106-126). London: Routledge.
- Aysan, M. F. ve Aysan, U. (2016). Who cares?: elderly care in Turkey. *Economia & Lavoro*, 50 (3), 33-46.
- Barry, B. (1997). Sustainability and intergenerational justice. *Theoria*, 44 (89), 43-64.
- Beaujot, R. ve Ravanera, Z. (2008). Family change and implications for family solidarity and social cohesion. *Canadian Studies in Population*, 35 (1), 73-101.
- Becker, G. S. (1993). *A treatise on the family*. (2. basım). Harvard University Press.
- Björklund, A. ve Jäntti, M. (1997). Intergenerational income mobility in Sweden compared to the United States. *The American Economic Review*, 87 (5), 1009-1018.
- Brandt, M. ve Deindl, C. (2013). Intergenerational transfers to adult children in Europe: do social policies matter?. *Journal of Marriage and Family*, 75 (1), 235-251.
- Brandt, M., Haberkern, K. ve Szydlik, M. (2009). Intergenerational help and care in Europe. *European Sociological Review*, 25 (5), 585-601.
- Briggs, A. (1961). The welfare state in historical perspective. *European Journal of Sociology*, 2 (2), 221-258.
- Daatland, S. O. ve Herlofson, K. (2003). 'Lost solidarity' or 'changed solidarity': a comparative European view of normative family solidarity. *Ageing & Society*, 23, 537-60.
- Daatland, S. O. ve Lowenstein, A. (2005). Intergenerational solidarity and the family-welfare state balance. *European Journal of Ageing*, 2 (3), 174-182.
- Duben, A. (2016). Generations of İstanbul families, the elderly, and the social economy of welfare. *New Perspectives on Turkey*, 55, 159-159.
- Durkheim, E. (1960). *The Division of Labour in Society*. Glencoe, Ill.: The Free Press.
- Dwyer, J. W., Lee, G. R. ve Jankowski, T. B. (1994). Reciprocity, elder satisfaction, and caregiver stress and burden: the exchange of aid in the family caregiving relationship. *Journal of Marriage and the Family*, 35-43.

- Elder, G. H. (1975). Age differentiation and the life course. *Annual Review of Sociology*, 1: 165-190.
- Elder, G. H. (1998). The life course as developmental theory. *Child Development*, 69 (1), 1-12.
- Esping-Andersen, G. (1999). *Social foundations of postindustrial economies*. Oxford: Oxford University Press.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Cambridge: Policy Press.
- Jensen, C. (2008). Worlds of welfare services and transfers. *Journal of European Social Policy*, 18 (2), 151-162.
- Katz, R. (2009). Intergenerational family relations and subjective well-being in old age: a cross-national study. *European Journal of Ageing*, 6 (2), 79-90.
- Kim, I. K., ve Kim, C. S. (2003). Patterns of family support and the quality of life of the elderly. *Social Indicators Research*, 62 (1-3), 437-454.
- Kohli, M. (2004). Intergenerational transfers and inheritance: a comparative view. *Annual Review of Gerontology and Geriatrics*, 24 (1), 266-289.
- Künemund, H. ve Rein, M. (1999). There is more to receiving than needing: theoretical arguments and empirical explorations of crowding in and crowding out. *Ageing & Society*, 19 (1), 93-121.
- Künemund, H., Motel-Klingebiel, A. ve Kohli, M. (2003). *Do private intergenerational transfers increase social inequality in middle adulthood? Evidence from the German ageing survey*. Research Group on Aging and the Life Course, (Research Report 72). Berlin: Free University.
- Lee, G. R. (1985). Kinship and social support of the elderly: the case of the United States. *Ageing & Society*, 5 (1), 19-38.
- Lesthaeghe, R. (1995). *The second demographic transition in western countries: an interpretation*. Mason, K.O. ve Jensen, A.M. (ed.), Gender and family change in industrialized countries (s. 17-62). Oxford: Clarendon Press.
- Levi-Strauss, C. (1969). *The elementary structures of kinship*. Beacon Press.
- Litwin, H., Vogel, C., Künemund, H. ve Kohli, M. (2008). The balance of intergenerational exchange: correlates of net transfers in Germany and Israel. *European Journal of Ageing*, 5 (2), 91-102.
- Lowenstein, A., Katz, R. ve Biggs, S. (2011). Rethinking theoretical and methodological issues in intergenerational family relations research. *Ageing & Society*, 31 (7), 1077-1083.
- Lowenstein, A., Katz, R. ve Gur-Yaish, N. (2007). Reciprocity in parent-child exchange and life satisfaction among the elderly: a cross-national perspective. *Journal of Social Issues*, 63 (4), 865-883.
- Mannheim, K. (1952). *The problem of generations*. P. Kecskemeti (ed.), Essays on the Sociology of Knowledge (s. 276-320). London: Routledge and Kegan Paul.

- Marshall, T. H. (1950). *Citizenship and social class*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Maurice, M. ve Spicker, P. (1998). *Social policy in a changing society*. London: Routledge.
- Murdock, G. (1949). *Social structure*. New York: Macmillan.
- Newsom, J. T. ve Schulz, R. (1996). Social support as a mediator in the relation between functional status and quality of life in older adults. *Psychology and Aging*, 11 (1), 34.
- Miranda, V. (2011). Cooking, caring and volunteering: Unpaid work around the world. *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*, No. 116.
- Özdemir, S. (2004). *Küreselleşme sürecinde refah devleti*. İstanbul: İTO Yayınları.
- Özmete, E. (2017). *Türkiye’de kuşaklararası dayanışmanın değerlendirilmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Öztop, H., Ener, A., Güven, S. ve Doan, N. (2009). Influences of intergenerational support on life satisfaction of the elderly: a Turkish sample. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 37 (7), 957-969.
- Parsons, T. (1942). Age and sex in the social structure of the United States. *American Sociological Review*, 7, 604-616.
- Parsons, T. ve Bales, R. F. (1955). *Family, socialization and interaction process*. Glencoe: Free Press.
- Pierson, C. (2007). *Beyond the welfare state? The new political economy of welfare*. The Pennsylvania State University Press.
- Rosanvallon, P. (2004). *Refah devletinin krizi*. (çev. Burcu Şahinli), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Schwarz, B., Albert, I., Trommsdorff, G., Zheng, G., Shi, S. ve Nelwan, P. R. (2010). Intergenerational support and life satisfaction: a comparison of Chinese, Indonesian, and German elderly mothers. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 41 (5-6), 706-722.
- Silverstein, M. ve Bengtson, V. L. (1994). Does intergenerational social support influence the psychological well-being of older parents? The contingencies of declining health and widowhood. *Social Science & Medicine*, 38 (7), 943-957.
- Solon, G. (1999). *Intergenerational mobility in the labor market*. Handbook of Labor Economics (cilt3, s.1761-1800). Elsevier.
- Takagi, E. ve Silverstein, M. (2006). Intergenerational coresidence of the Japanese elderly: are cultural norms proactive or reactive?. *Research on Aging*, 28 (4), 473-492.
- Thornton, A. (2001). The developmental paradigm, reading history sideways, and family change. *Demography*, 38, 449-465.
- Titmuss, R. M. (1974). *Social policy*. London: Allen & Unwin.
- TÜİK. (2015). *Zaman Kullanım Araştırması 2014-2015*. <http://www.tuik.gov.tr> (2018, Mart 2)
- TÜİK. (2017). *Yaşam Memnuniyeti Araştırması 2017*. <http://www.tuik.gov.tr> (2018, Nisan 20)
- Vergin, N. (1987). Toplumsal Değişme ve Türkiye’de Aile. *İlim ve Sanat*, 14, 17-25.

Walker, A. (ed.). (1996). *The new generational contract: intergenerational relations, old age and welfare*. Psychology Press.

Walker, A. (1990). The economic 'burden' of ageing and the prospect of intergenerational conflict. *Ageing & Society*, 10 (4), 377-396.

Xu, L. ve Chi, I. (2011). Life satisfaction among rural Chinese grandparents: the roles of intergenerational family relationship and support exchange with grandchildren. *International Journal of Social Welfare*, 20, S148-S159.

10.

**TÜRKİYE'DE KUŞAKLARARASI
BAKIM VE DESTEK
MEKANİZMALARI:
RİSK ALTINDAKİ NÜFUSUN
TANIMLANMASI**

Doç. Dr. Özgür Arun

Dr. Jason K. Holdsworth

TÜRKİYE'DE KUŞAKLARARASI BAKIM VE DESTEK MEKANİZMALARI: RİSK ALTINDAKİ NÜFUSUN TANIMLANMASI¹

Doç. Dr. Özgür Arun²
Dr. Jason K. Holdsworth³

I. Giriş/Arka Plan

Henüz birkaç on yıl içinde nüfusun yaşlanması sadece gelişmekte olan ülkeleri aşarak “neredeyse dünyadaki bütün ülkelere” (UN, 2013) yayılmıştır. Önceki yıllara ait Birleşmiş Milletler Raporu’nda (2007) nüfusun yaşlanması “muazzam”, “kalıcı” ve “insanlık tarihinde benzeri olmayan” şeklinde tanımlanırken (ss. xxvi, xxvii), yakın gelecekte gelişmekte olan ülkelerde hızlanacağı belirtilmiş, gelişmekte olan ülkeler bu sürecin getirdiği avantajları en iyi derecede kullanmak ve tehditleriyle başa çıkabilmek için önlem almak hususunda teşvik edilmişlerdir (Holdsworth, 2015). Demografik dönüşüm açısından Türkiye de bir istisna değildir. Türkiye’de de toplam nüfusun içindeki yaşlıların oranı artmakta ve öngörülebilir yakın bir gelecekte yaşlı nüfusun oranının azalması beklenmemektedir.

Arun (2013), 1960 ile 2013 yılları arasında Türkiye’de toplam nüfusun üç kat artarken 65 yaş ve üzerindeki insanların aynı dönemde neredeyse yedi kat artmasına dikkat çekmektedir. Nüfusun yaşlanması Türkiye’nin demografik profilini değiştirirken yaşlı nesillerin bakım ihtiyaçları Türk toplumunda yaşlı bakımında temel aktör olan ailenin karşı karşıya olduğu tehditler ile bugünkü ve gelecekteki kaynaklar dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Bu çalışmada, a) “Türkiye’de hane içinde hangi aktör yaşlı bakımına destek veriyor?”, b) “Yaşlılarına bakan ailelerin sosyal ve demografik profili nedir?” ve c) “Türkiye’de

bakım ihtiyacı olan yaşlıların, sağlık ve günlük yaşam aktiviteleri açısından karşılaştıkları sorunlar nelerdir?” sorularına yanıt aranmaktadır. Türkiye’de bu alandaki önceki çalışmalar bakım ihtiyacını insan hakları perspektifinden ele almazken bu çalışma ailedeki yaşlı bakımını sosyal destek konvoy modeli (Kahn ve Antonucci, 1980) çerçevesinde kavramsallaştırmakta ve bakımın tüm insanlara hiçbir kısıtlama olmaksızın sunulduğu insan haklarına dayalı bir perspektiften hareketle sosyal politika gündemi oluşturmayı amaçlamaktadır.

II. Kuramsal Çerçeve

Yaşlı bakım alanında bulunan dört kavramsal bakım modeli bu çalışma içinde “geleneksel” bakım modelleri (Ward-Griffin ve Marshall, 2003, s. 191) olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu kuramsal perspektifler şu şekilde sıralanabilir: Cantor’un “*hiyerarşik telafi modeli*” (1979) ve “*sosyal bakım modeli*”⁴ (1991); Greene’in (1983) “*ikâme modeli*”; Chappell ve Blandford’un (1991) “*tamamlama modeli*” ve Litwak’ın (1985) “*görev özgüllüğü modeli*.”

A. Geleneksel Kavramsal Bakım Destek Modelleri

Hiyerarşik telafi modeli (Cantor, 1979) bakım tercihlerinde hiyerarşik bir sıralama olduğunu varsaymaktadır. Bu model; bakım ihtiyacı olan yaşlıların ancak aile veya arkadaşlar gibi enformel bakım verenlerden destek alamadıkları durumlarda, formel sosyal ve sağlık bakım kuruluşlarını “son çare” olarak kullandıklarını ileri sürmektedir. Bu modele göre, bireyin bakım tercihleri toplumda gömülü olan kültürel değerlere göre şekillenmektedir. Tipik bir destek tercihi sıralamasında başta gelen eşi, sırasıyla çocuklar, diğer aile üyeleri ve arkadaşlar izlerken formel bakım çalışanları bu hiyerarşinin sonunda yer almaktadır (Ward-Griffin ve Marshall, 2003, s. 191). Cantor, yaklaşımını ortaya koymasından

¹Makale İngilizce orijinal metinden Türkçeye çevrilmiştir

²Sorumlu Yazar, Akdeniz Üniversitesi, Gerontoloji Bölümü, arun@akdeniz.edu.tr

³Araştırmacı, Senex: Journal of Aging Studies Uluslararası Araştırmalar Editörü, jasonholds@gmail.com

⁴Cantor’un sosyal bakım modeli, hiyerarşik telafi modelinin yeniden formüle edilmiş hâlidir ve bu yüzden burada ayrı ve müstakil bir model olarak değerlendirilmemiştir.

yaklaşık 10 yıl sonra 1991 yılında, hiyerarşik telafi modelini “sosyal bakım modeli” olarak tekrar formüle etmiştir. Genişletilmiş bu model, formel ve enformel bakımın kesişimine odaklanmaktadır. Ekonomik ve sosyal değişimlerin bakım sistemlerini etkilediğini belirtirken ailenin desteğe yönelik tercihini başvurulacak bir seçenek olarak varsaymaya devam etmektedir. Ne var ki, bu modeli destekleyen çok az ampirik çalışma bulunmaktadır (Ward-Griffin ve Marshall, 2003).

İkame modeli ise (Greene, 1983), enformel bakımın yerini zamanla formel bakıma bırakacağını iddia eder ve iki bakım kaynağı arasında sınırlı bir geçişkenlik öngörür. Ward-Griffin ve Marshall (2003) hizmetlerin giderek erişilebilir olmasıyla formel bakımı ilk kullananların, onu maliyetleri nedeniyle tercih etmeyenlerden oluşacağına işaret etmektedir. Aynı yazarlar, ikame modeli için sunulan ampirik çalışmaların sınırlı olduğunu ve araştırmacıların çoğunun “formel bakım hizmetlerinin sunulmasıyla birlikte enformel bakım hizmetlerinin genelde azalmadığına” yönelik bulgulara ulaştıklarını belirtmektedirler (s. 191).

Görev özgüllüğü modeli (Litwak, 1985) ise formel ve enformel bakımın birbirlerini tamamladığını, böylece, bakım görevinin bakım verenin kim olacağını belirlediğini iddia etmektedir. Bu modele göre bakım verenler, tercihlerin normatif hiyerarşisi temelinde yaşlılar tarafından değil, belirli görevleri yürütme konusundaki kabiliyetlerine göre belirlenirler. Görev özgüllüğü modeli, formel bakım verenleri teknik konularda bakım sunma açısından daha donanımlı değerlendirirken enformel bakım verenleri teknik konular dışında kalan ve sosyal konularda gerçekleştirilen bakımı sağlama açısından daha uygun görürler (Sao Jose, 2012). Messeri, Silverstein ve Litwak (1993) literatüre dayanarak görev özgüllüğü modelinin hiyerarşik telafi modeline göre “daha geniş bir açıklama alanı”na sahip ol-

duğunu iddia ederler (s. 134). Aynı yazarlar, görev özgüllüğü modelinin “sosyal desteğin formel ve enformel kaynakları arasında kavramsal bir köprü kurduğunu” belirtirler ki, buna daha önceki çalışmalarda çoğunlukla rastlanmamaktadır (Messeri, Silverstein ve Litwak, 1993, s. 135). Yine de görev özgüllüğü modelini destekleyen az sayıda ampirik kanıt sunulmuştur (Fischer ve Eustis, 1994; Penning ve Chappell, 1990; içinde Ward-Griffin ve Marshall, 2003).

Tamamlama modeli (Chappell ve Blandford, 1991) formel bakımın, enformel bakımı tamamladığını ve telafi ettiğini iddia eder. Örneğin, yaşlıların bakım ihtiyaçları artarken formel bakım enformel bakımı takviye etmektedir (Kemp, Ball, ve Perkins, 2013). Araştırmacılar (Sao Jose, 2013; Ward-Griffin ve Marshall, 2003), görev özgüllüğü modelinin sunduğu tezin aksine, formel bakım verenlerin sarf ettiği çabaların enformel bakım verenlerin çabalarını tamamlayacağı şekilde enformel ve formel bakım verenlerin sorumlulukları paylaştığına yönelik tamamlama modellerinin tezini destekleyecek daha çok ampirik kanıt olduğunu ortaya koymaktadırlar.

Söz konusu geleneksel bakım modelleri araştırmacılar tarafından pek çok cephede şu yönleriyle eleştirilmiştir: a) formel ve enformel bakım kesitler hâlinde birbirinden ayrılmıştır ve ne şekilde örtüştüklerinin ortaya koyulması hususunda başarısızdırlar (Ward-Griffin ve Marshall, 2003), b) aile bakımını norm olarak alırlar ve tercih edildiğini varsayarlar, c) bakım alanların rolünü gözden kaçırlar ve onların potansiyel olarak “kendi bakımlarının aktif özneleri (öz bakım gibi) olabileceğini göz ardı ederler” (Kemp, Ball, ve Perkins, 2013).

B. Sosyal Destek Konvoy Modeli

Şimdiye kadar tartışılan geleneksel modellerden farklı olarak Kahn ve Antonucci’nin (1980) sosyal destek konvoy modeli, sosyal ilişkilerin boylamsal doğasını incelemektedir. Yaşam seyri

perspektifini benimseyen bu model, bireylerin dinamik bir ağın veya konvoyun parçası olduğunu varsaymaktadır (Dahlberg, Andersson, ve Lennartsson, 2018).

Konvoylar “sosyal desteğin dağıtılmasındaki ve karşılıklı olarak alınıp verilmesindeki araçlar’ olarak işlev gören yakın kişisel ilişkilerin dinamik ağları” diye tanımlanmaktadır (Antonucci, 1985, s. 96; içinde Kemp, Ball, ve Perkins, 2013). Sosyal destek konvoy modeli, bakım alma ve verme durumları açısından değişen önem derecelerine göre insanları konvoyda konumlandırmaktadır. Eşler ve yakın akrabalar tipik olarak bakım verme anlamında ikamesi en güç ve en önemli aktörler olarak kabul edilmektedir. Şartlara bağlı olarak komşular veya meslektaşlar hem yakın olmayan akrabaları hem de bireyin konvoyunu oluşturan, sosyal ilişkiler gruplamasında yakın ve daha az yakın nitelikteki arkadaşları izlemektedir. Bireyler yaşlandıkça, konum veya ikametgâh değiştirme, ölüm gibi içsel ve dışsal nedenler veya durumlar sebebiyle bu konvoya eklenen veya konvoydan çıkarılanlar olabilmektedir. Bu nedenle, yaşlı bir bireyin konvoyu yaşam seyri boyunca sağlık ve sosyoekonomik statü (SES) gibi durumlar ve değişimlerden etkilenmektedir.

Hem sosyal destek konvoyu (Kahn ve Antonucci, 1980) hem de sosyal bakım modelleri (Cantor, 1991) bakım konvoylarındaki bireylerle bağlantılı olarak sosyal destek ve bakıma yönelik bir model sunarlar. Bu modelle formel ve enformel bakımın kesişimini yaşam seyri perspektifinden daha iyi anlamamıza yardımcı olurlar (Kemp, Ball, ve Perkins, 2013). Kahn ve Antonucci (1980) konvoya dair bilgi birikiminin bireylerin durumuna veya konvoyun kompozisyonuna göre, “normal” ve risk altında” olan bireylerin tanımlanmasını kolaylaştırdığını fark etmişlerdir. “Risk altında” olan nüfus araştırmacıların özel ilgisini çekerken buna yönelik müdahale geliştirmek ise politika yapıcıların ilgi alanına

girmektedir. Müdahale programları özellikle daha destekleyici konvoy kalıplarının gelişimini hedeflemiştir (s. 281-282).

Bahsedilen bakım ve sosyal destek modellerinin yanı sıra özellikle bir kuramın bu tartışmayla daha yakından bir ilgisi bulunmaktadır. Carstensen, Isaacowitz ve Charles (1999) tarafından ortaya atılan sosyal-duygusal seçicilik kuramı, yetişkinliğin daha ileriki dönemlerine doğru, yaşlanma dönemine eşlik eden daha sınırlı zaman yaklaşımı yüzünden sosyal ağların giderek küçüldüğünü ve daha fazla aile odaklı hâle geldiğini iddia etmektedir (Fuller-Iglesias ve Antonucci, 2016). Bu kuramın etkili sosyal ve sağlık bakım girişimlerinin geliştirilmesi ve uygulanması konusunda politika yapıcılar açısından belirgin çıkarımları bulunmaktadır.

Son dönem araştırmalar kişisel özelliklere ve yaşa ilave olarak kültürün de sosyal konvoyları etkileyen önemli bir unsur olduğunu göstermektedir (Ajrouch, Abdulrahim, ve Antonucci, 2013; içinde Fuller-Iglesias ve Antonucci, 2016). Gelişmiş olan ülkelerde sosyal ilişkilere yönelik bugüne kadar çok fazla araştırma yürütülmüşken Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerdeki sosyal ilişkiler hakkında hala çok az şey bilinmektedir (Fuller-Iglesias ve Antonucci, 2016).

Yaşlıların enformel bakım ve destek mekanizmalarına yönelik tartışmanın geniş ölçüde yaşam seyri yaklaşımı kapsamında ele alınmasının yanı sıra bakım ve destek kaynaklarıyla alakalı varsayımlardan da bağımsız olması nedeniyle, burada Kahn ve Antonucci’nin sosyal destek konvoyu (1980) yaklaşımı çerçevesinde çözümlenmeler gerçekleştirilecektir. Bugüne kadar, konvoy araştırmalarının kapsamı ve uygulaması gerontoloji alanında özellikle kullanışlı bulunmaktadır, çünkü bir kavram olarak konvoy kültürel bakımdan çeşitlilik gösteren çok sayıda topluma kolaylıkla uyarlanabilmektedir. Bu durum Japonya, Fransa, Almanya, Lübnan, İngiltere, Bangladeş, Ame-

rika Birleşik Devletleri (Antonucci, Ajrouch ve Birditt, 2013) ve Meksika (Fuller-Iglesias ve Antonucci, 2016) gibi pek çok farklı ülke, kültür ve bağlamda kendini göstermiştir. Çeşitli bağlamlarda yürütülen araştırmalar sosyal ağlar kompozisyonunun kültürel dünya görüşleri tarafından doğrudan etkilenebilmesi dolayısıyla önem arz etmektedir (Fuller-Iglesias ve Antonucci, 2016). Sosyal ilişkiler kültürlerarası bağlamda birçok çalışmanın konusu olmuşsa da, sosyal destek konvoyları üzerine Türkiye’de henüz herhangi bir araştırma yürütülmemiştir.

Yaptıkları literatür taramasında Antonucci, Ajrouch ve Birditt (2013), konvoy modelinin “yaşam boyunca meydana gelen sosyal ilişkilerin öngörülerini ve sonuçlarını anlamak” (s. 82) için oldukça işlevsel bir perspektif sunduğunu dile getirmektedirler. Yakın zamanda gerçekleştirdikleri çalışmalarında Fuller-Iglesias ve Antonucci (2016) sosyal ağ yapılarındaki yaşa, cinsiyete ve eğitim düzeylerine bağlı farklılıkları incelemiştir. Meksika bağlamında bu üç değişkene yönelik farklılıklar olduğuna dair şu bulgular araştırmanın sonuçları arasında yer almaktadır: a) yaşlıların daha geniş, coğrafi olarak daha yakın, daha az temas içeren ve çoğunlukla akrabalığa dayanan; b) daha az eğitilmiş ve daha yaşlı kadınların daha zayıf, daha genç kadınların ise daha çeşitli; c) kadınların genel olarak daha geniş, ancak daha az temas içeren ve daha az yakın sosyal ağları bulunmaktadır.

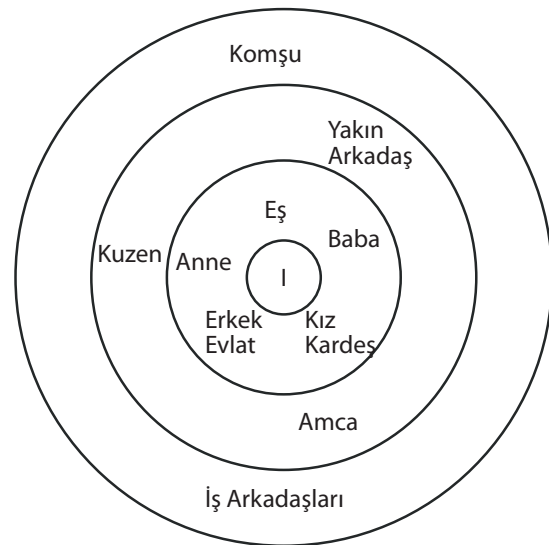
Dahlberg, Andersson ve Lennartsson (2018) yaşlılıkta yalnızlığı İsveç bağlamında ele aldıkları çalışmalarında konvoy modelinin yaşlılıktaki yalnızlık düzeyini dengelediği sonucuna ulaşmışlardır. Yalnızlığın, sağlık sorunları ve ölümün risk faktörlerinden biri olarak tanımlanmış olması önemlidir (Dahlberg vd. 2018).

Shen ve Perry (2016), yakın dönemdeki çalışmalarında, sosyal ve maddi konvoyların kesişimine dayalı olarak gönüllülük, dulluk ve konut geçişleri arasındaki ilişkileri tartışmaktadırlar. Fizik-

sel ve zihinsel iyi olma hâli üzerinde gönüllülüğün olumlu bir etkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Eşin ölümünün hemen ardından artan ölüm riskini belirleyen dulluk etkisinin ortaya çıkması nedeniyle bu bulgu oldukça önemlidir. Bu nedenle, dulların yerinde yaşlanmalarını sağlamak (Shen ve Perry, 2016) ve muhtemelen anlamlı sosyal birliktelikler aracılığıyla dulluk etkisine karşı koymak açısından gönüllülüğün dengeleyici bir faktör olduğu ileri sürülebilmektedir.

Şekil 1, bir konvoy modelin spesifik bir kuramsal örneğini sunmaktadır. Sosyal konvoylar zamanla değişen dinamik bir yapı olarak kabul edilmektedir. İç halkada listelenen ilişkiler (burada eş, anne, baba, erkek çocuk ve kız kardeş olarak listelenmiştir), ilgili (referans) kişiye kendi ilişkiler konvoyu içerisindeki en yakın kişileri işaret etmektedir. Bu kişiler, destek verme veya alma konusunda en büyük potansiyeli olanlardır. İkinci halka (burada amca, kuzen ve yakın arkadaş olarak listelenmiştir), ilgili kişiye nispeten daha az yakın ancak yine de destek potansiyeli olan kişileri listelerken dış halka (burada iş arkadaşları ve komşular olarak listelenmiştir) ilgili kişinin konvoyu içinde yer alıp, bir dereceye kadar destekleyici etkileşimlerde bulunabilecek kişileri içermektedir.

Şekil 10.1 Bir konvoyun kuramsal örneği

Kaynak: Pereira, M. ve Canavarro, M. C. (2009)

III. Yöntem

Bu çalışmada T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (mülga T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı) tarafından uygulanan 2016 Türkiye Aile Yapısı Araştırması'nın (TAYA-2016) mikro veri seti analiz edilmiştir. Analizler sırasında veriler hane sayısına göre ağırlıklandırılmıştır. TAYA serisi üç fazdan oluşmaktadır ve çok katmanlı tesadüfi örneklem ile TÜİK'in İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS) 1. düzey olarak belirlediği 12 bölgeyi temsil edecek şekilde gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aşaması, 2016 yılının Ağustos ve Ekim ayları arasında gerçekleştirilmiştir. Veriler, 17.239 hanede bulunan 15 yaş ve üzerindeki 35.475 kişiden toplanmıştır.

A. Değişkenler

a. Sosyoekonomik Statü

Hanelerin sosyoekonomik statüsü (SES) hane nin aylık gelirine göre hesaplanmıştır. Veri setinde yer alan Türk Lirası cinsindeki aylık gelir, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'ndan (TCMB) edinilen 2016 yılı kur değerleri dikkate alınarak ABD Doları cinsine dönüştürülmüştür. Aylık hane geliri, Sunar (2016) tarafından Türkiye'deki SES gruplarını belirlemek için geliştirilen sınıflandırma şeması dikkate alınarak alt, alt-orta, orta, üst-orta ve üst olmak üzere beş düzeyde sınıflandırılmıştır.

b. Eğitim

TAYA'da iki eğitim değişkeni bulunmaktadır. Bunlar, "Hane üyelerinin tamamladığı en yüksek eğitim düzeyi nedir?" ve "Hane üyeleri okur-yazar mıdır?" soruları üzerinden belirlenmiştir. Bu iki değişken kullanılarak tanımlanan sekiz eğitim düzeyi şunlardır:

- Okur-yazar değil
- Okur-yazar, diplomasız
- İlkokul
- Ortaokul

- Lise
- Ön lisans
- Üniversite
- Yüksek lisans/doktora

Bu analizde, hane üyelerinin sahip olduğu en yüksek eğitim düzeyini tespit etmek için bu kategoriler kullanılmıştır.

c. Hanehalkı Tipi

TAYA'nın geçmiş analizlerinde (Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2014), sekiz farklı hanehalkı tipine bağlı olarak bir tipoloji geliştirilmiştir. Geliştirilen tipolojideki hanehalkı sınıflaması şöyledir: 1) Çocuksuz çekirdek aile, 2) Çocuklu çekirdek aile, 3) Ataerkil geniş aile; 4) Geçici geniş aile ve dağılmış aileler ise 5) Tek kişilik aile, 6) Tek ebeveynli aile, 7) Diğer dağılmış aile, 8) Akraba olmayan aile olmak üzere dört alt kategoriye ayrılmaktadır. Hanehalkı tiplerine ait tanımlamalar aşağıdaki tabloda listelenmiştir.

Tablo 10.1. Hanehalkı tipi tanımlamaları

Hanehalkı Tipi	Tanımı
Çocuksuz çekirdek aile	Çocukları olmayan, sadece karı kocadan oluşan bir aile tipi.
Çocuklu çekirdek aile	Baba, anne ve bir veya daha fazla evlenmemiş çocuktan oluşan bir aile tipi.
Ataerkil geniş aile	Bir aile büyüğünün ve eşinin evli çocukları ve/veya evli kardeşlerinin aynı evde yaşadığı aile tipi. Bu evlerde otorite en yaşlı jenerasyona aittir.
Geçici geniş aile	Ailenin evlenmiş yetişkin çocuğunun aile büyüğü olduğu bir geniş aile tipi. Bu tip ailede, aile büyüğünün anne veya babasının veya diğer akrabalarının zaman içerisinde haneden çıktığı ve ailenin çekirdek aileye dönüştüğü varsayılmaktadır.
Tek kişilik dağılmış aile	Bir tek kişiden oluşan aile tipi.
Tek ebeveynli dağılmış aile	Boşanma, ayrı yaşama veya ölüm nedeniyle eşlerden birinin evlenmemiş çocuk(ları) ile birlikte yaşadığı aile tipi.
Diğer dağılmış aile	Ebeveyn-çocuk ilişkisinin olmadığı, bunun yerine büyükanne-torun(lar), iki kardeş-teyze/hala-yeğen gibi akrabalık ilişkilerinin mevcut bulunduğu aile tipi.
Akraba olmayan hane	Aralarında hiçbir akrabalık ilişkisi bulunmayan insanların oluşturduğu hane tipi.

d. Genel Sağlık Durumu

Genel sağlık durumu katılımcıların sağlık durumlarına yönelik öznel değerlendirme ölçütüdür ve “çok kötü”, “kötü”, “orta”, “iyi” ve “çok iyi” olmak üzere beş kategoriden oluşmaktadır.

e. Günlük Yaşam Aktivitelerini (GYA)

Gerçekleştirmede Karşılaşılan Kısıtlamalar

Günlük yaşam aktivitelerini gerçekleştirmede karşılaşılan kısıtlamalar ölçütü, katılımcıların “Herhangi bir sağlık problemi nedeniyle günlük faaliyetlerinde 6 ay ve daha uzun süre kısıtlanma durumu nedir?” sorusuna verdikleri yanıtlara dayanmaktadır. Yanıtlar; “ciddi ölçüde kısıtlandı”, “kısıtlandı ama ciddi değil”, “kısıtlanmadı” olmak üzere üç kategoriden oluşmaktadır.

f. Bakım İhtiyacı Olan Yaşlılar

Bu çalışmanın hedef grubunu belirlemek üzere, “Hanenizde bakıma muhtaç yaşlı fert var mı?” sorusuna “Evet” yanıtını veren 1.031.450 hane analizlere dâhil edilmiştir.

B. Analiz Yöntemi

Betimsel istatistiklerin ve hipotez testlerinin yanında, bu çalışmada Türkiye’deki kuşaklararası bakımı ve sosyal destek mekanizmalarını anlamak ve risk altındaki nüfusu belirlemek amacıyla müteakiliyet analizi kullanılmıştır. Müteakiliyet analizi, belirli bir uzamda kategorilerin ilişkisel konumlarını görsel olarak ortaya koymayı sağlayan bir sosyal harita oluşturur (Clausen, 1998). Böylece, çok sayıda kategoriden oluşan çok değişkenli kompleks bir veri setini yapılandırılmış bir alanda çözümlenmeyi sağlar (Clausen, 1998).

IV. Sınırlılıklar ve Sonraki Çalışmalar İçin Öneriler

TAYA-2016 veri seti içinde H23 olarak belirlenmiş “Hanenizdeki bakıma muhtaç yaşlı ferdin bakımı en fazla kim veya hangi kurum/kuruluş tarafından karşılanmaktadır?” sorusuna ilişkin birtakım sınırlılıklar bulunmaktadır. Bu değiş-

kenin frekans analizlerinde bazı düzensizlikler göze çarpmaktadır. Sorulara yanıt veren referans kişilerden küçük bir bölümü kendilerini merkeze koyarak soruyu yanıtlamış olabilirler. Örneğin, eğer gelin referans kişi olarak bu soruyu yanıtladıysa, “anne” olarak seçilen yanıt bakım alan kişinin annesi değil, gelinin annesi olabilir.

Bu bağlamda, TAYA’nın gelecek yıllardaki uygulaması için üç önemli öneri değerlendirilebilir. İlk, H23 sorusunun yanıtı mutlaka bakım alan yaşlı merkeze koyularak alınmalı ve hanede yaşlıya bakım veren kişiyle bakım alan yaşlının sıra numaraları işaretlenmelidir. İkincisi, alınan bakımın türü sorgulanmalıdır. Sosyal bakım, finansal bakım, günü birlik hane işlerinde destek, günlük yaşam aktivitelerinde (giyinmek, banyo yapmak, yemek yemek vb gibi) destek ya da tıbbi bakım olmak üzere ne tür bir bakım ihtiyacı olduğu bilgisi edinilebilir. Ayrıca bakımın geçici mi yoksa süreğen olarak mı sunulduğu/alındığı tespit edilmelidir. Böylece soru kâğıdına eklenecek “Hanedeki yaşlının ne tür bir bakıma ihtiyacı var?” sorusunun analizi, politika geliştirenler için kaynakların akılcı kullanılmasında katkı sunabilecektir.

Bir sonraki bölümde ise Türkiye’deki hanelerin temel özelliklerine odaklanılmaktadır. Büyük resmî daha net bir şekilde görmek için bütün hanelerin temel özellikleri, yaşlı barındıran haneler ve bakıma muhtaç yaşlı barındıran haneler ile karşılaştırılmaktadır. Bu şekilde “Bütün haneler, yaşlı barındıran haneler ve bakım desteğine muhtaç yaşlı barındıran haneler olmak üzere üç düzeyde ele alınan hanelerin sosyoekonomik profili nedir?” sorusunun cevabı aranmaktadır.

V. Hanelerin Temel Özellikleri ve Bakıma Bağımlılık Durumları

A. Referans Kişinin Betimsel İstatistikleri

Bu bölümde ilk olarak Türkiye’deki hanelerde bulunan referans kişilerinin temel özellikleri

betimlenmektedir. Ardından, sosyoekonomik profillerin özellikleri tartışılmaktadır. 2016 TA-YA'da referans kişi bütün bilgileri aktaran kişi olduğundan, bu kişinin bütün temel özellikleri sunulmaktadır. Referans kişinin temel özelliklerini bilmek, toplanan verinin geçerliliği ve gü-

Tablo 10.2. Hanedeki referans kişinin temel özellikleri

Referans Kişinin Temel Özellikleri	%
Cinsiyet	
Erkek	54,7
Kadın	45,3
Yaş Grubu	
18-24	5,1
25-34	22,3
35-44	25,3
45-54	18,3
55-64	14,3
65+	14,6
Eğitim	
Okuryazar değil	7,8
Okuryazar, diplomasız	5,2
İlkokul	38,7
Ortaokul	12,5
Lise	16,9
Ön lisans	5,5
Lisans	11,5
Lisansüstü (Yüksek Lisans/Doktora)	1,8
Medeni Durum	
Hiç evlenmemiş	11,6
Boşanmış	4,5
Eşi vefat etmiş	8,8
Evli	74,1
Evli, ayrı yaşıyor	0,9
Birlikte yaşıyor	0,1
Aile büyüğü ile ilişkisi	
Aile büyüğü	67,2
Eşi	25,0
Oğlu/Kızı	5,8
Diğer	1,9
<i>Referans kişinin ortalama yaşı = 45,95 (Std. sapma. = 15,6)</i>	
<i>Referans kişinin medyan yaşı = 43</i>	
<i>Referans kişinin mod yaşı = 38</i>	
<i>Referans kişinin minimum yaşı = 15</i>	
<i>Referans kişinin maksimum yaşı = 98</i>	

venilirliği adına kanıtlar sunabilir ve potansiyel yanlışlıkları tanımlamada yardımcı olabilir. Aşağıdaki tabloda referans kişinin hane reisine yakınlığı, yaşı, cinsiyeti, medeni durumu ve eğitim durumu gösterilmektedir.

Referans kişilerin yarısından biraz fazlası erkektir (%54,6). Referans kişilerin dörtte biri 35-44 yaşlarındayken dörtte birinden biraz fazlası 18-34 yaşları arasındadır. Referans kişilerin %18,3'ü 45-54 yaş, %14,3'ü 55-64 yaş aralığındadır, %14,6'sı ise 65 yaş ve üzerindedir. Referans kişilerin ortalama yaşı 45,95'tir (Std. Sapma = 15,6). Referans kişilerin yaklaşık 12'de biri (%7,8) okur-yazar değildir ve yarısından biraz fazlası en fazla ilkokul mezunudur (%51,7). Referans kişilerin %13,3'ü dört yıllık üniversite mezunudur. Medeni duruma gelince, 10 kişiden biri (%11,6) hiç evlenmemiştir. Her dört referans kişiden üçü evlidir, yaklaşık 20 kişiden biri (%4,5) boşanmıştır ve her 10 kişiden biri (%8,8) duldu. Her üç referans kişiden ikisi (%67,2) aile büyüğüdür, her dört kişiden birisi eş, geri kalanlar ise hanedeki erkek evlat, kız evlat veya diğer akrabalarındadır.

B. Türkiye'de Hanehalkı Özellikleri

Bu bölümde Türkiye'de hanehalkının yaşlı barındırma ve bakıma muhtaç olma durumlarına göre özellikleri üç ana başlıkta incelenmektedir. İlk olarak hanehalkı tipolojisi, gelir, harcama, geçinme durumu ve sosyoekonomik statüye göre bütün hanehalkının analizleri gerçekleştirilmektedir. Bu şekilde, daha geniş bir resim sunulmakta ve bunun içinde de Türkiye'de hanehalkına ait spesifik özelliklere yer verilmektedir. Sonrasında, yaşlı barındıran hanehalkına odaklanılmaktadır. Aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere, Türkiye'deki üç haneden biri 60 yaş ve üzeri birey barındırmaktadır. Bu düzeyde, aynı altı göstergenin (hanehalkı büyüklüğü, tipolojisi, gelir, harcama, geçinme durumu ve sosyoekonomik statü) analizleri yapılmaktadır. Son aşamada, bakım desteğine muhtaç yaşlı barındıran

hanehalkına odaklanılmaktadır. Karşılaştırmalar ise bütün haneler, yaşlı barındıran haneler ve bakıma muhtaç yaşlı barındıran haneler temelinde yapılmaktadır.

Türkiye’de 7.232.750 hanede yaşlı, 1.031.450 hanede ise bakıma muhtaç yaşlı bulunmaktadır. Türkiye’de ortalama hanehalkı büyüklüğü 3,47 (Std.sapma 1,8)’dir. Yaşlı barındıran hanehalkının ortalama büyüklüğü 3,24 (Std.sapma 2,1), bakıma muhtaç yaşlı barındıran hanelerin ortalama hanehalkı büyüklüğü ise 4,1’dir (Std.sapma. 2,4).

Daha önce bahsedilen kapsamlı aile tipolojisi TÜİK’e aittir ve *çekirdek*, *geniş* ve *dağılmış aile* sınıflamalarına göre hanehalkları arasındaki önemli farklılıklar kolaylıkla okunabilmektedir.

Hanehalkı özelliklerine göre (bütün haneler, yaşlı barındıran haneler, bakım desteğine muhtaç yaşlı barındıran haneler) çekirdek ailenin oranı sırasıyla tüm aileler için %64,7’den, bakım desteğine muhtaç yaşlı barındıran aileler için %17,7’ye düşmektedir. Diğer taraftan geniş ailenin oranı ise sırasıyla %14,0’dan %55,2’ye çıkmaktadır. Dağılmış hanelerin yüzdesi söz konusu aile tiplerine göre hiçbir belirgin değişim göstermemektedir.

Hanehalkı verisinin genişletilmiş bir kategorileştirilmesi detaylı bir tipoloji altında bulunmaktadır. Detaylı hanehalkı tipolojisinde dikkati çeken veri çoğunlukla çocuksuz çiftlerden oluşan ve bakıma muhtaç yaşlıları barındıran ailelerin (%13,1) çekirdek aile olarak tanımlanmasıdır. Tek kişilik ailelerin detaylı verisinde (ki top-

Tablo 10.3. Türkiye’de hanehalkı özellikleri

Özellikler	Bütün haneler	Yaşlı bulunan haneler	Bakıma muhtaç yaşlı bulunan haneler	
Frekans	Sayı	22.237.633	7.232.750	1.031.450
	Yüzde	100	32,5	14,3
Hanehalkı büyüklüğü	Ortalama	3,47	3,24	4,1
	Medyan	3	2	4
	Mod	4	2	2
	Std. Sapma	1,8	2,1	2,4
Hanehalkı tipi (%)	Çekirdek	64,7	39,0	17,7
	Geniş	14,0	30,2	55,2
	Dağılmış	21,3	30,8	27,1
Detaylı hanehalkı tipi (%)	Çekirdek aile-çocuksuz (yaş<45)	5,7	0,1	-
	Çekirdek aile-çocuksuz (yaş >45)	10,5	23,2	13,1
	Çekirdek aile (tek çocuk)	16,4	23,2	2,8
	Çekirdek aile (iki çocuk)	17,8	4,1	0,8
	Çekirdek aile (üç veya daha fazla çocuk)	14,3	2,8	1,0
	Ataerkil geniş aile	7,8	15,4	18,2
	Geçici geniş aile	6,2	14,8	36,9
	Tek kişilik aile-Erkek	7,2	5,3	3,9
	Tek kişilik aile-Kadın	7,0	15,2	11,0
	Tek ebeveynli aile-Erkek	0,5	0,8	0,4
	Tek ebeveynli aile-Kadın	3,1	3,5	2,6
	Diğer dağılmış aile	2,9	6,0	9,0
	Akraba olmayan haneler	0,6	0,1	0,1

lam hanelerin %21,3'üne denk gelir) görüldüğü üzere, dağılmış ailelerin üçte ikisi sadece bir kişiden oluşmaktadır (%14,2). Son dönemde bu tür aileler “yalnız yaşlananlar” olarak adlandırılmaktadırlar (Arun, 2018). Türkiye’de tek kişilik aileler cinsiyet açısından incelendiğinde yaşlı barındıran ailelerin %15,3'ünün kadın olduğu görülmektedir. Erkekler için bu rakam %5,3'tür. Bakıma muhtaç yaşlı barındıran aileler içinde de kadından oluşan tek kişilik aileler %11,0 iken erkeklerden oluşanlar %3,9'dur.

Tablo 10.4. Türkiye’de hanehalkı özellikleri

Özellikler	Bütün haneler	Yaşlı bulunan haneler	Bakıma muhtaç yaşlı bulunan haneler	
Aylık gelir (ABD Doları)	Ortalama	1.027	903	815
	Medyan	831	665	665
	Mod	432	665	498
	Std. Sapma	1009	923	633
Aylık harcama (ABD Doları)	Ortalama	861	752	705
	Medyan	665	598	598
	Mod	665	665	332
	Std. Sapma	695	608	494
Geçinebilme durumu (%)	Güçlkle	42,1	41,7	47,2
	Geçinebiliyor	37,2	37,6	37,9
	Rahatlıkla	20,7	20,7	14,9
Sosyoekonomik statü (%)	Alt	21,7	30,3	33,2
	Alt Orta	25,5	25,1	23,5
	Orta	27,0	23,9	23,8
	Üst Orta	18,2	15,3	15,9
	Üst	7,6	5,4	3,5

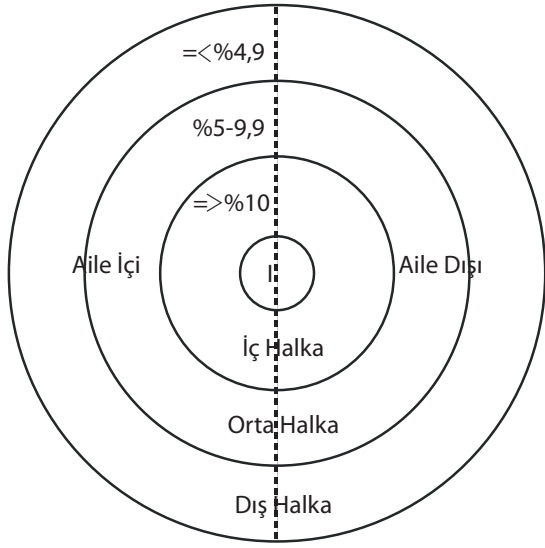
TAYA 2016 verisine göre, Türkiye’de ortalama aylık hane geliri 1.027 ABD Dolarıdır. Bu rakam hanesinde yaşlı barındıran haneler için 903 ABD Doları, bakıma muhtaç yaşlı barındıran haneler için ise 815 ABD Dolarıdır. Bakıma muhtaç yaşlı barındıran hanelerin 4,1 değerindeki ortalama

hane büyüklüğünün hem ortalama büyüklüğü 3,47 olan bütün hanelerden hem de ortalama büyüklüğü 3,24 olan yaşlı barındıran hanelerden daha fazla olduğu dikkate alındığında, hane gelişindeki bu farklılaşma çarpıcı olmaktadır. Harcamalar üzerinden bir değerlendirme yapıldığında, aylık ortalama harcama bütün haneler, yaşlı barındıran haneler ve bakıma muhtaç yaşlı barındıran haneler için sırasıyla 861, 752 ve 705 ABD Dolarıdır. Gelirin harcamaları karşılama oranına bakıldığında ise bu üç grupta da katılımcıların neredeyse yarısı ihtiyaçlarını karşılamada güçlük çektiklerini bildirmişlerdir (sırasıyla %42,1, %41,7 ve %47,2). Türkiye’deki hanehalkının sosyoekonomik statüsünün incelenmesinde, TAYA’da temsil edilen sosyoekonomik statü gruplarını belirlemek amacıyla Sunar’ın (2016) geliştirdiği gelir kategorileştirme şeması kullanılmaktadır. Türkiye’deki hanelerde alt sınıfın oranı bütün haneler, yaşlı barındıran haneler ve bakım desteğine muhtaç yaşlı barındıran haneler için devamlı bir artış gösterirken özellikle bakım muhtaç yaşlılar olmak üzere yaşlı barındıran haneler için üst sınıfın oranı ters yönde bir eğilimle sürekli düşmektedir. Bu çalışmanın temel odağı olan bakım desteğine muhtaç yaşlıları barındıran hanelere yönelik bir bakış açısı kazandırmak ve bir referans noktası sunmak amacıyla bütün hanehalkı tiplerinin kapsamlı bir görünümüne burada yer verilmektedir.

C. Türkiye’de Hane İçi Bakım Bağımlılığı Durumları

Bu bölümde Türkiye’deki hane içi bakım bağımlılığı durumlarının çözümlemesi ve tartışması yapılmaktadır ve “Türkiye’de, hane içindeki hangi aktörler yaşlıların bakım ihtiyaçlarını gidermekte destek olmaktadır?” sorusuna yanıt aranmaktadır. Türkiye’deki bakım ilişkilerini kavramsallaştırmak ve bağımlılık durumunun uluslararası literatürle karşılaştırmasını yapabilmek için konvoy modeline başvurulmuştur.

Şekil 10.2. Sosyal bakım desteği konvoyunun ampirik modeli

Aktörler	
G	Gelin
KE	Kız Evlat
E	Eş
EE	Eekek Evlat
A	Anne
T	Torun
B	Baba
DA	Diğer Akrabalar
K	Komşu
RGB	Resmî Bakım Görevlisi
I	Merkezdeki I, bakım alanı simgelemektedir.

Yukarıdaki şekil konvoy modelin spesifik bir kuramsal örneğini sunmaktadır. Sosyal konvoylar zamanla değişen dinamik bir yapı olarak kabul edilmektedir. İç halkada listelenen ilişkiler (burada eş, anne, baba, erkek evlat ve kız kardeş olarak listelenmiştir), referans kişiye kendi ilişkiler konvoyu içerisindeki en yakın kişileri işaret etmektedir. Bu kişiler destek verme veya alma konusunda en büyük potansiyeli olan kişilerdir. İkinci halka, referans kişiye nispeten daha az yakın ancak yine de destek potansiyeli olan kişileri listelerken dış halka ise referans kişinin konvoyu içinde yer alıp bu kişiyle bir dereceye kadar destekleyici etkileşimlerde bulunabilecek

kişileri içermektedir. Bu şekilde, iç içe geçmiş eş-merkezli dairelerden oluşan şekil en fazla destek potansiyeli bulunan bireylerden (en içteki halka) en az destek potansiyeli bulunan bireylere (en dıştaki halka) kadar tüm bireylere yönelik olarak bakım alanların algılarını tespit amacıyla konumlandırılmaktadır.

Konvoy modeli kuramında destek mekanizmaları “Kimler en fazla destek verme veya alma potansiyeline sahiptir?” sorusu üzerinden belirlenmektedir. Bu kuramsal model, bu sorunun yanıtı etrafında kurulmuştur. Öte yandan burada tartışılan ampirik modelde, veriler “Kim veya hangi kurum senin bakımını üstleniyor?” sorusuna göre gerçek bakım destek durumlarını yansıtmaktadır. Bu nedenle, kuramsal konvoy modeline bu çalışmada iki boyut eklenmektedir. İlk boyutta, bakım vermeyi üstlenen aktörlerin konumları, merkezde yer alan referans kişiye bakım verme oranlarına göre belirlenmekte, söz konusu halka içinde en fazla bakımı sunanların halkanın en üst kısmında yer alırken görece en az bakımı sunanlar ise halkanın daha aşağıdaki kısmında bulunmaktadır. İç halka %10 ve üzeri bakım oranını kapsamaktadır. Örneğin, bu hanehalkı tipinde en fazla bakım sunan aktör gelin (G) ise bu durumda iç halkanın en üst kısmına “G” kısaltması yerleştirilmektedir. Orta halkadakilerin bakım sunma oranları %5 ile %9,9 arasında yer almaktadır. Dış halkadakilerin ise %4,9 ve aşağısıdır. Bu çalışmada belirlenmiş olan kesme noktaları, oransal dağılımın sıklığı ya da nadirliği dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. Nitekim, bu makalenin yazarları, literatürde ulusal düzeyde toplanmış bir veri setiyle gerçekleştirilmiş benzer bir çalışmaya rastlamamışlardır.

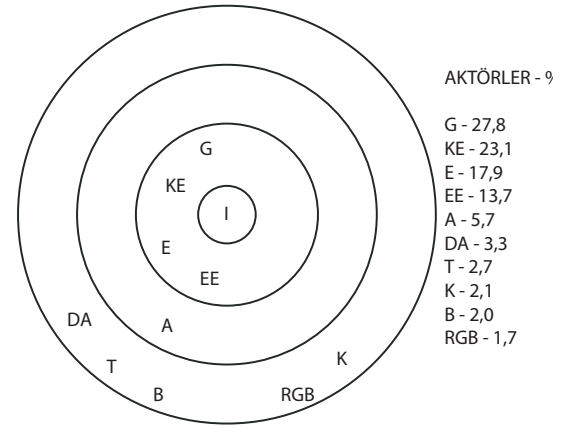
İkinci boyut ise bakım veren aktörlerin aile içinden (kız evlat, eş, gelin, erkek evlat, anne, baba veya diğer aile üyeleri) veya aile dışından (komşu veya formel bakım görevlisi) olma durumlarıyla ilgilidir. Aile içinden olanlar şekilde sol yarımkürede, aile dışından olanlar ise sağ ya-

rımkürede yer almaktadır. Aşağıda Türkiye’deki bakım bağımlılığı durumları bu perspektif benimsenerek tartışılmaktadır.

Türkiye’deki bakım literatürüne göre bakım verenlerin çoğunluğu kadınlardan oluşmaktadır. Bu enformel bakım verenler, bakıma muhtaç yaşlıları barındıran hanelerde ya da yaşlılardan ayrı hanelerde yaşayıp bakım sunuyor olabilmektedirler. Ancak Türkiye’de bakım sunan bireylerin bakım alanlara yakınlığı bilinmemektedir. TAYA 2016 veri setinde “Sürekli bakıma muhtaç olan yaşlı bireylere kim veya hangi kurum bakım sunmaktadır?” sorusu vardır. Bu soruyla ilişkili veriler üzerinden bakım verenlerin bakım alanlarla ilişkisi bilinmektedir. Ancak veri seti, bakım verenlerin cinsiyetini veya profilini sunmamaktadır. Örneğin, gelin, kız evlat, erkek evlat, anne ve baba gibi kategoriler, bakım verenlerin dörtte üçünden daha az bir kısmının cinsiyetine yönelik bilgi sunmaktadır. Eş, torun, komşu, formal bakım görevlisi ve diğer akrabalar gibi kategorilerde ise cinsiyete dair herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır.

TAYA 2016 bulgularına göre, bakım verenlerin %56,6’sı kadındır. Bakım verenlerin bakım alanlarla ilişkisine bakıldığında, bakım verenlerin %27,8’inin gelin, %23,1’inin kız evlat ve %5,7’sinin ise anne olduğu görülmektedir. Diğer yandan bakım verenlerin %15,7’si erkektir. Erkek bakım verenlerin bakım alanlarla ilişkisine bakıldığında ise bakım verenlerin %13,7’sinin erkek evlat, %2,0’ının ise baba olduğu bulgusuna ulaşılmaktadır. Cinsiyeti bilinmeyen bakım verenlerin oranları incelendiğinde, %17,9’unun eş, %3,3’ünün diğer akrabalar, %2,7’sinin torun, %2,1’inin komşu ve %1,7’sinin ise formal bakım görevlisi olduğu görülmektedir. TAYA 2016 veri setinin odağı, bakım verenlerin profillerini belirlemek olmadığı için bakım verenlerin dörtte birinden fazlasının (%27,7) cinsiyeti bilinmemektedir.

Şekil 10.3. Türkiye’deki bakım bağımlılığı durumu

Enformel bakım sağlayıcıların çoğunluğunun eş veya kız evlat olduğu çoğu gelişmiş ülkenin aksine, TAYA 2016 verileri Türkiye’de birincil bakım sağlayıcıların en büyük kısmının %27,8 ile gelinlerden oluştuğunu göstermektedir. Gelin, kız evlat ve eşler sırasıyla %23,1 ve %17,9 ile izleyerek birincil bakım sağlayanlar arasında ikinci ve üçüncü sırayı almaktadırlar. Erkek evlat ise %13,7 ile iki haneli değerle bakım veren diğer aktör iken onu %5,7 ile anne, %3,3 ile diğer akrabalar, %2,7 ile torunlar, %2,1 ile komşular, %2,0 ile baba ve %1,7 ile formal bakım görevlileri izlemektedir.

TAYA 2016 verilerine dayanan Şekil 3, Türkiye’deki daha geniş bakım bağımlılığı durumunu temsil etmektedir. Bu modeldeki bakım verenler, yukarıda yer alan tablodaki oranlara göre konumlandırılmaktadır. Türkiye’de destek veren ilk halkada, çocuklar (gelin, kız evlat ve erkek evlat) ve eşler yer almaktadır. İkinci halka yalnızca anneleri kapsamaktadır. Son halka ise diğer akrabalar, torunlardan, komşulardan, baba ve formal bakım görevlilerinden oluşmaktadır. Aile yapısının bakım destek durumunda etkili olduğu dikkate alınarak, bakım bağımlılığı aşağıdaki bölümlerde hane halkı tipine göre değerlendirilmektedir.

Hiyerarşik telafi modeli, bakımın edinilmesinde

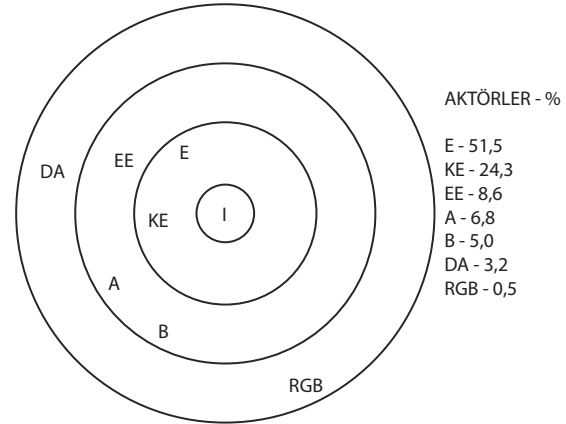
hiyerarşik bir sıralamanın izlendiğini ve tercihin sırasıyla eş, yetişkin çocuk veya diğer aile üyelerinden yana kullanıldığını, formel bakıma son çare olarak başvurulduğunu varsaymaktadır. İlk bakışta, Türkiye’deki bakım bağımlılığı bulgularının hiyerarşik telafi modelini desteklediği görülebilmektedir. Ancak Türkiye’de aile bakımı her zaman normatif değildir ve bakım konusunda ilişkilerin ve tercihlerin yapısı yaşam seyri boyunca herhangi bir noktada değişebilmektedir. Sosyal ilişkilerin boylamsal yapısı TAYA 2016 bulgularında ölçümlenmemektedir ama çeşitli hanehalkı tipleri ve sosyal ilişkilerin evrimindeki sonradan ortaya çıkan değişiklikler bireylerin dinamik bir ağ veya konvoyun bir parçası olduğuna dair kanıt sunmaktadır. Bakım bağımlılığında hanehalkı tipolojisi vasıtasıyla Türkiye’deki destek mekanizmalarının nasıl evrildiği görülebilmektedir. Bireylerin yaşlandıkça kendi sosyal ağlarına başka bireylerin eklendiğine veya çıkarıldığına dair güçlü kanıtlar mevcuttur. Aşağıdaki hanehalkı tiplerine bakıldığında, bulgular sosyal desteğin dinamik yapısına dair, parçalı olsa da, kısa süreliğine beliren bir görüntü sunmaktadır. Hâliyle, bakım alanın konvoyu, hanehalkı tipi içerisindeki sosyal destek mekanizmalarının dağılımından veya karşılıklılığından etkilenmektedir. Bir sonraki bölümde, hanehalkı tipleri çekirdek aile, geniş aile ve dağılmış aile olmak üzere üç başlık altında toplanmakta ve karşılaştırılmaktadır.

a. Çekirdek Ailelerde Bakım Bağımlılığı Durumları

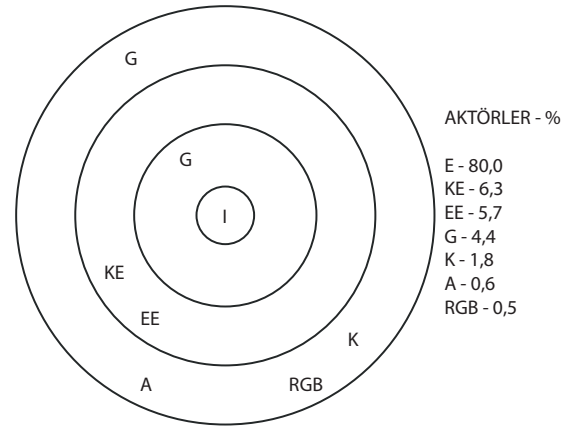
Türkiye’deki çocuklu çekirdek ailelerin bakım bağımlılığı durumlarına bakıldığında, bakımdaki iki ana aktörün eş ve kız evlat olduğu görülmektedir. İkinci halkadaki aktörler erkek evlat, anne ve baba iken diğer akrabalar ve formel bakım görevlileri fiili bakım desteğinde dış halkada yer almaktadır. Çocuksuz çekirdek ailelerin bakım bağımlılığı durumlarında ise ilk sırada gelen eşleri ikinci halkada kız ve erkek evlat izlerken gelin, komşu, anne ve formel bakım görevlisi dış

halkada yerlerini almaktadır.

Şekil 10.4. Çocuklu çekirdek ailelerde bakım bağımlılığı durumu

Şekil 10.5. Çocuksuz çekirdek ailelerde bakım bağımlılığı durumu

Çocuklu ve çocuksuz çekirdek aileler arasında karşılaştırma yapıldığında, çocukların haneden çıkarılmasıyla birlikte sosyal destek dağılımında ve doğasında değişikliklerin olduğu gözlemlenebilmektedir. Çocuklu hanelerden çocuksuz hanelere geçişlerde, eşlerin bakım sağlama oranları %51,5’ten %80,0’a yükselmektedir. Öte yandan kız evlatların ve erkek evlatların bakım desteği sağlama oranları sırasıyla %24,3 ve %8,6’dan %6,3 ve %5,7’ye düşmektedir. Benzer şekilde, gelin ve komşu sırasıyla %4,4’lük ve %1,8’lik temsiliyet oranları ile bakım sahnesinde rollerini aldıklarında annenin rolü %6,8’den %0,6’lık oranına gerilemektedir. Çekirdek aileden çocuklar çıkarıldığında, kız evlatlar konvoyun iç halkasından orta halkasına, anneler ise orta hal-

kadan dış halkaya geçerken babalar ve diğer akrabalar konvoydan çıkmaktadır. Dolayısıyla, babalar ve diğer akrabalar artık bakım desteğinde bulunmadıklarında, annelerin ve kız evlatların bakım destek potansiyelleri azalmaktadır. Gelinler ve komşular, diğer yandan çocuksuz çekirdek ailelerin konvoylarına dâhil olmaktadır. Bakım destek durumundaki değişiklikleri açıklamada dikkate alınması gereken önemli bir etken bulunmaktadır. Bakım bağımlılığı durumunun doğası çocukların haneden çıkarılmasıyla birlikte hane nin yaş yapısındaki değişimlerin sonuçlarından da etkilenmektedir. Türkiye’de bakım desteğine muhtaç yaşlıları barındıran haneler açısından çocuksuz çekirdek aileler, çocuklu çekirdek ailelere göre daha yaşlıdır (Tablo 3).

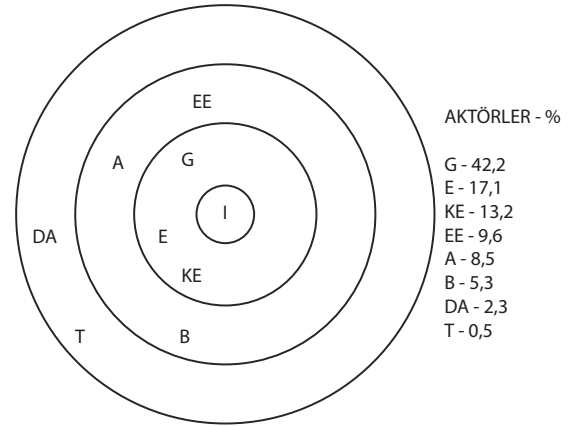
b. Geniş Ailelerde Bakım Bağımlılık Durumları

Ataerkil geniş ailelerde bakım veren üç ana aktör gelin, eş ve kız evlattır. İkinci halkadaki erkek evlat, anne ve babanın ardından diğer akrabalar ve torunlar üçüncü halkanın aktörleri olarak yer almaktadır. Türkiye’de ataerkil geniş ailelerde, bakım alanlara bakım desteği sunmada komşu ve formel bakım görevlileri gibi aile dışından aktörlerin herhangi bir rolünün bulunmaması önemli bir noktadır.

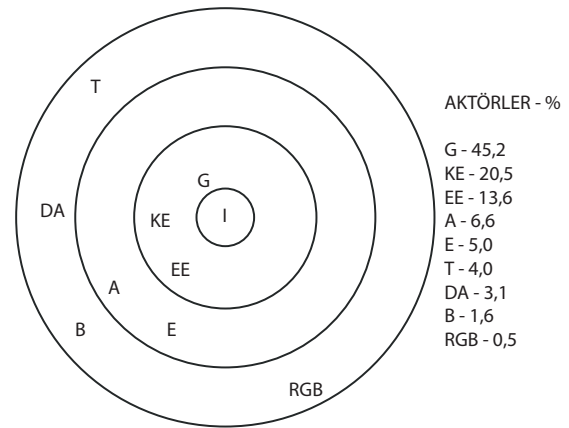
Geçici geniş ailelerde gelinler, kız evlatlar ve erkek evlatlar birincil aktörlerdir. İkinci halkanın aktörleri olarak anne ve eşlere rastlanmakta, torun, diğer akrabalar ve babalar üçüncü halkada yer almaktadır. Buna ek olarak formel bakım görevlilerinin geçici geniş ailelerde üçüncü halka aktörleri arasında yer aldığı görülmektedir.

Türkiye’de hem ataerkil hem de geçici geniş aileler, tüm ailelerin %14’ünü oluşturmaktadır. Bakım desteğine muhtaç yaşlı barındıran tüm aileler arasında %55,2’sinin geniş aile olması, bu aile tipinin bakım bağımlılığı durumu açısından ilk sırada gelen aile tipi olmasına neden olmaktadır. Geniş aileler içerisinde, geçici geniş

Şekil 10.6. Ataerkil geniş ailede bakım bağımlılık durumu

Şekil 10.7. Geçici geniş ailede bakım bağımlılığı durumu

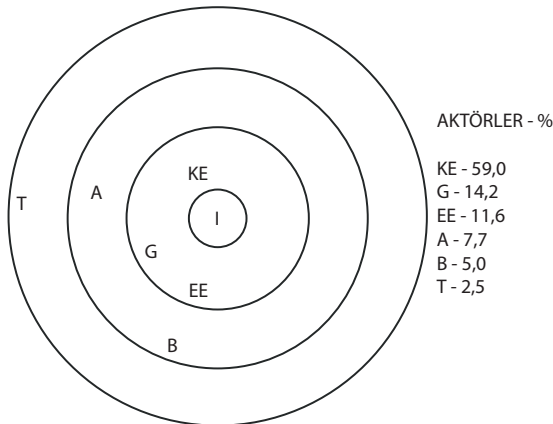
ailelerin (%36,9) oranı, ataerkil geniş ailelerin (%18,2) oranının iki katından fazladır. Hem ataerkil hem de geçici geniş ailelerde gelin bakım desteği verme konusunda büyük bir farkla ilk sırada gelen aktördür. Burada ele alınması gereken önemli bir soru şudur: Türkiye’de ataerkil geniş aileler ne tür bir geçiş yaşamaktadır? Ataerkil geniş ailelerin geçici geniş aile, çekirdek aile veya dağılmış aile tiplerine evrildiğine yönelik görünürde üç geçiş doğrultusu bulunmaktadır. Eğer geçiş ataerkil geniş aileden geçici geniş aileye doğru ise bu durumda eşler iç halkadan çıkarak orta halkada yerini almakta ve babalar ikinci halkadan üçüncü halkaya geçerken erkek evlat orta halkadan iç halkaya geçmektedir. Ataerkil geniş aileler ile kıyaslandığında, geçici geniş ailelerde, gelin, kız evlat ve erkek evlat gibi yetişkin çocuklar daha fazla sorumluluk üstlen-

mektedir. Ek olarak geçici geniş ailelerin bakım desteği konvoyunda formel bakım görevlileri küçük bir yer tutmaktadır. Öte yandan eğer geçiş ataerkil veya geçici geniş aileden çekirdek aileye doğru ise bakım desteğinde birincil aktör olarak gelinler yerlerini eşlere bırakmaktadır. Ataerkil veya geçici geniş aileden dağılmış aileye geçildiği durumlarda, tüm dağılmış ailelerde birincil bakım destek aktörü rolünü gelinler yetişkin çocuklara, özellikle de kız evlatlara bırakmaktadır. Akraba olmayan aile tipleri nispeten küçükken bu tür ailelerde bakım destek konvoyunun bütün aktörleri yerlerini formel bakım görevlilerine bırakmaktadır. Yukarıda bahsedilenlerin dışında başka geçiş doğrultuları bulunabilir. Formel ve enformel bakım destek mekanizmaları için etkili müdahalelerin gerçekleştirilmesi amacıyla politika yapıcılarının toplum yapısındaki değişikliklere itina göstermesi önemlidir.

c. Dağılmış Ailelerde Bakım Bağımlılığı Durumları

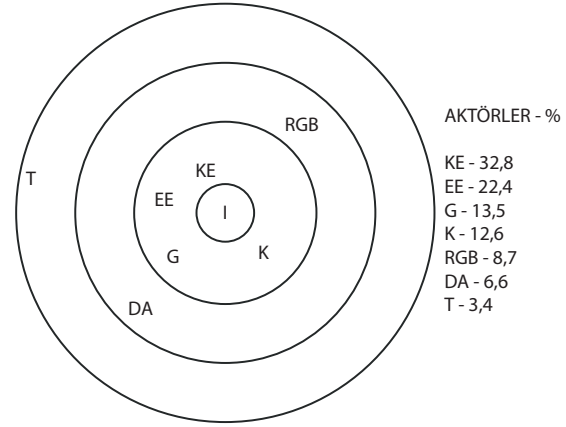
Tek ebeveynli ailelerde üç birincil aktör kız evlat, gelin ve erkek evlat olmak üzere yetişkin çocuklardır. Bakıma bağımlı yaşlı barındıran tek ebeveynli ailelerde bu üç aktör birincil bakım verenlerin yaklaşık %85'ini oluşturmaktadır. Orta halkadaki aktörler anne ve babalar olurken üçüncü halka aktörleri torunlardır. Böylece, bakım destek ağında, tek ebeveynli aileler çeşitlilik bakımından en az sayıda birincil bakım verenlerden meydana gelmektedir.

Şekil 10.8. Tek ebeveynli ailede bakım bağımlılığı durumu

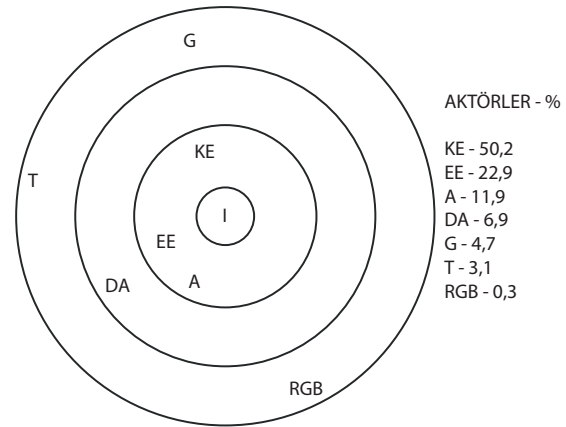
Tek kişilik ailelerin iç halkada yer alan bakım verenleri kız evlat, erkek evlat, gelin ve komşudur. İkinci halkada yer alan aktörleri diğer akrabalar ve formel bakım görevlileri oluşturmaktadır. Üçüncü halkada ise tek ebeveynli ailelerde olduğu gibi, yalnızca torunlar yer almaktadır.

Şekil 10.9. Tek kişilik ailede bakım bağımlılığı durumu

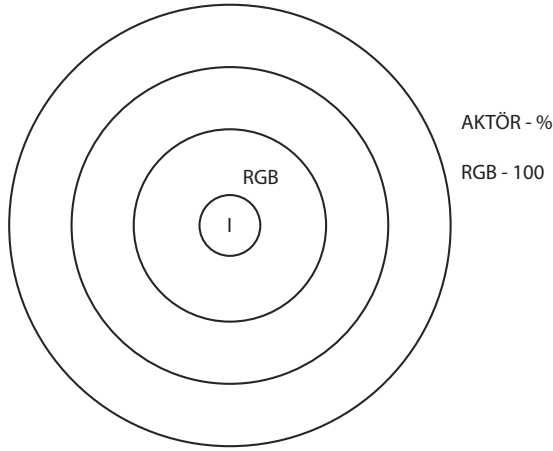
Diğer dağılmış ailelerin iç halka bakım verenleri kız evlat, erkek evlat ve annedir. Diğer akrabalar ikinci halkadadır; gelin, torun ve formel bakım görevlisi ise üçüncü halkadaki bakım destek aktörleridir.

Şekil 10.10. Diğer dağılmış ailede bakım bağımlılığı durumu

Akraba olmayan ailelerde bakım destek aktörü sadece formel bakım görevlisidir. Dolayısıyla, akraba olmayan ailelerin sosyal destek ağı yalnızca kurumsal bakım desteğine bağlıdır.

Şekil 10.11. Akraba olmayan ailede bakım bağımlılığı durumu

Tek ebeveynli aile, tek kişilik aile, diğer dağılmış aile ve akraba olmayan aile olmak üzere dört aile tipinden oluşan dağılmış aile tipleri karşılaştırıldığında, geçerli medeni durum açısından evli çiftlerin olmaması dağılmış ailelerin temel özelliğidir. Diğer aile tipleriyle kıyaslandığında, tek ebeveynli ailelerin konvoy kompozisyonlarında çok daha az sayıda bakım veren aktör bulunmaktadır. En yüksek düzeyde birincil bakım desteği verenler ise yaklaşık %85 oranında yetişkin çocuklardır. Bu aile tipi diğer aile tipleriyle karşılaştırıldığında en küçük konvoy kompozisyonuna sahip olmakla birlikte aile üyelerini daha fazla merkeze almaktadır. Dağılmış aile kategorisi altında yer alan aile tipleri karşılaştırıldığında, kız evlatlar, tek kişilik ailelerde en düşük düzeyde bakım desteği sağlamaktadır. İlaveten, tek kişilik aile konvoyu kompozisyonlarında iç halkada yer alan aktörler kız evlat, erkek evlat, gelin ve komşu olmak üzere en fazla sayıda bireyden oluşmaktadır. Bu aile tipinde bakım desteğinin iç halkasında yeri bulunan tek aile dışı üye komşulardır. Diğer aile tiplerinin konvoy kompozisyonları ile karşılaştırıldığında, tek kişilik ailelerde formel bakım görevlileri orta halkada da olsa ilk defa görülmektedir. Tamamına bakıldığında, formel bakım görevlileri ve komşulardan oluşan aile dışı bakım görevlileri, tek kişilik ailelerdeki birincil bakım destekçilerinin %20'sinden fazlasını oluşturmaktadır.

Literatürde ifade edildiği gibi, sosyal destek konvoyunu tanımlamak amacıyla ilişkilerin boylamsal yapısının kavramsallaştırılması gerekmektedir. Bu çalışmada, ilişkilerin boylamsal yapısına açıklık getirmek amacıyla hanehalkı tiplerine göre sosyal ilişkilerin analizi yapılmıştır. Sosyal ilişkilerdeki değişimlerin yapısını yaşam seyri perspektifinden anlamak üzere boylamsal bir çalışma gerçekleştirmek yerine, hanehalkı tipolojisi burada Türkiye'deki sosyal bakım mekanizmalarının dinamik ve evrilen ağlarını anlamak için bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu bulgular; yaşam koşulları değiştiğinde sosyal ağların da değiştiğine dair açık bir kanıt sunmaktadır. Sonuç olarak yaşam koşullarındaki gelgitlerle birlikte potansiyel bakım alıcılarının konvoy kompozisyonları değişmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye'deki çekirdek ailelerde yaşlı aile üyelerinin bakımı özellikle gelin, kız evlat ve erkek evlat olmak üzere, ister yetişkin çocukların olsun ister eşlerin olsun, ailenin sorumluluğundadır. Geniş ailelerde, yetişkin çocuklar ve özellikle gelinler yaşlı bakımını üstlenmektedir. Son olarak dağılmış ailelerde, özellikle de tek kişilik ve akraba olmayan ailelerde, aile dışı bakım verenlerin yaşlı bakımı sahnesinde yerini aldığı kabul görmektedir.

VI. Türkiye'de Bakım ve Destek Mekanizmaları: Risk Altındaki Nüfusu Tanımlamak

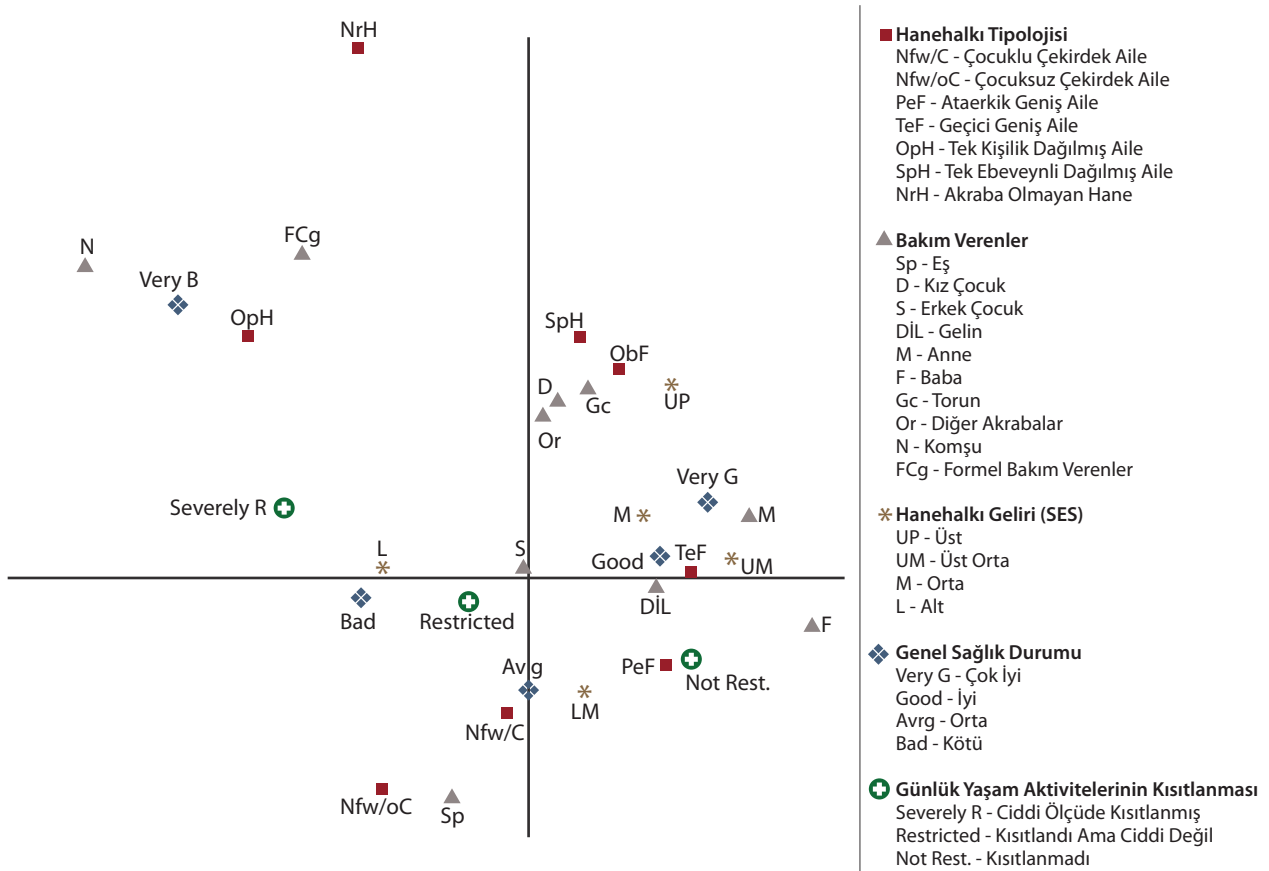
Politika yapıcıların müdahale programları geliştirmesi gerekliliğine yönelik güçlü kanıtlar bulunmaktadır. Türkiye'deki politika yapıcılar yaşlı aile üyelerini ayakta tutma yönündeki önemli görevlerinde aile üyelerini nasıl destekleyecekler? Bu bulguların gündeme getirdiği odaklanılması gereken diğer bir konu da, TAY 2016 verilerinde belirtilen bakım alan yaşlıların risk altındaki nüfustan meydana gelip gelmediği ile ilgilidir. Risk altındaki nüfus sağlık, eğitim, gelir veya refah düzeyi itibarıyla yoksunluk içinde olabilir. Risk altındaki nüfus, müdahale programlarının oluşturulması konusunda politika yapıcılar için özel bir ilgi alanı olmaktadır.

Sosyal destek konvoy modeline dayanan önceki araştırmalar risk altındaki nüfusu tanımlamıştır. Nispeten daha düşük finansal kaynakları, daha az sosyal destek kaynakları ve daha kötü sağlık durumları (Fuller-Iglesias ve Antonucci, 2016), yalnızlık riski (Dahlberg, Andersson ve Lennartsson, 2018), gittikçe şiddetlenen düzeylerde sağlık sorunları riskleri ve/veya yalnızlık kaynaklı ölüm riskleri (örn. Dulluk etkisi) (Moon, Kondo, Glymour ve Subramanian, 2011; içinde Shen ve Perry, 2016; Dahlberg, Andersson ve Lennartsson, 2018), kurumsal bakım altında veya ortaklaşa yaşam (Strohschein, 2011; içinde Shen ve Perry, 2016) ve dulluk nedeniyle, bu kesimi oluşturan yaşlılar, literatürde, yüksek riskle ilişkilendirilmektedir. Diğer risk unsurları arasında ise depresyon, kısıtlanmış ağlar (Fiori, Antonucci ve Cortina, 2006), düşük düzeyde sosyal destek, boşanmış veya bekâr olmak (Habtewold, Islam, Radie ve Tegegne, 2016; için-

de Salakari, Pylkkanen, Sillanmaki, Nurminen, Rautava, Koskenvuo ve Suominen, 2017) gibi unsurlar sayılmaktadır. Bunların aksine, nispeten daha fazla sayıda aile üyeleriyle birlikte yaşayan, daha geniş ağları bulunan yaşlıların, daha düşük depresyon riski olduğunu ileri süren kimi kanıtlar da bulunmaktadır (Antonucci, Fuhrer ve Dartigues, 1997; içinde Perkins, Ball, Kemp ve Hollingsworth, 2012). Ayrıca, düşük sosyoekonomik statünün de, ABD ve Meksika'da daha zayıf sosyal destek ağları ile ilişkilendirildiğine dair bulgulara rastlanmaktadır (Rook, 2009; içinde Fuller-Iglesias ve Antonucci, 2016).

Türkiye'deki risk altındaki nüfusu belirlemek amacıyla, bu çalışmada, sağlık durumu, günlük yaşam aktivitelerini (GYA) gerçekleştirmede yaşanan kısıtlanma düzeyleri ve hanehalkının sosyoekonomik statü düzeyi değişkenleri üzerinden bir mütakabiliyet analizi gerçekleştirilmiştir.

Şekil 10.12. Türkiye'de risk altındaki nüfus

Hanehalkının sosyoekonomik statü düzeyinin, sağlık durumlarının ve kısıtlanma düzeylerinin hanehalkı tiplerine göre analizinde, bu değişkenler özerklik, bağımsızlık ve yaşam kalitesi göstergeleri olarak işlev görmektedir.

Bakıma muhtaç yaşlı barındıran aileler arasında geniş aileler, Türkiye’de en büyük orana sahiptir. Geniş ailelerin, özellikle de ataerkil geniş ailelerin, Türkiye’deki demografik geçiş sürecinde hem çekirdek hem de dağılmış aile tipine dönüştüğü kabul edilmektedir (Koç, 2014). Bu analizde ataerkil geniş ailelerdeki yaşlı bireylerin sağlık durumlarının ortalama düzeyde olduğu ve sosyoekonomik statülerinin ise alt-orta düzeyine en yakın noktada konumlandırıldığı görülmektedir. Çekirdek veya dağılmış ve hatta özellikle tek kişilik aile tipi olma yönünde eğilim gösteren bu tür bir dönüşüm doğal olarak günlük aktiviteleri gerçekleştirme açısından daha sıkı kısıtlamalara, daha kötü sağlık durumlarına ve daha düşük sosyoekonomik statü düzeyine yol açma eğilimi gösterecektir. Ataerkil geniş aile konvoyu kompozisyonunun çekirdek veya dağılmış aileye dönüşmesi hem bakım desteğinin ana aktörlerinin kaybını hem de sosyal destek ağ üyelerinin çeşitliliğini getirecektir. Sağlık durumları, günlük yaşam aktivitelerini gerçekleştirme düzeyleri ve sosyoekonomik statü düzeyleri açısından geçici geniş aileler görece daha avantajlı durumlarla ilişkilendirilmektedir. Bu aile tipinde, yetişkin çocuklar ailenin büyüğü kadar sorumluluk üstlenmektedir. Genç jenerasyonların, daha yaşlı jenerasyonlarla karşılaştırdıklarında, büyük miktarlarda kültürel ve ekonomik sermayeye sahip olmasından (Arun, 2012) dolayı, bu aile tipleri orta ve üst-orta SES’in yanı sıra iyi düzeyde sağlık durumuyla ilişkilendirilmektedir. Ancak gelecekteki bir geçişin (örn., eş kaybı) sonucunda gizli bir risk dulluk etkisi olarak kendini gösterebilir.

Risk altındaki üçüncü nüfus, çocuksuz çekirdek aileler arasında yer almaktadır. Bu aile tipi, eş

bakımıyla yakından ilişkili olduğu için eşin kaybedilmesi dulluk etkisi ile sonuçlanabilmektedir. Çocuksuz çekirdek ailelerin konvoy kompozisyonları düşünüldüğünde, yalnızlıkla birlikte dulluk etkisi hem sağlık sorunları hem de ölümlülük açısından risk faktörü olarak tanımlanabilmektedir. Dolayısıyla, yakın zamanlı çalışmalarında Dahlberg ve meslektaşları (2018) eşin veya partnerin kaybedilmesinin ardından destek gereksinimini vurgulamaktadırlar. Çocuklu ve çocuksuz çekirdek ailelerin orta ile kötü arasında bir sağlık durumu ve alt ile alt-orta arasında bir sosyoekonomik düzeyde konumlandırıldığı mütakabiliyet analizinden çıkarılabilmektedir. Bu nedenle, genel olarak toplumun bu kesiminin yaşam kalitesinin düşük olduğu düşünülmektedir. Sonuç olarak, ortalama altındaki yaşam kalitesi eşin kaybedilmesinin ardından doğal olarak dağılmış aile tipine geçişe sebep olacaktır. Gözlemlenen diğer bir durum ise Türkiye’deki bütün çekirdek ailelerin yaklaşık %75’inin çocuksuz ve yaşlı çekirdek ailelerden oluştuğuna ilişkindir. Bundan ötürü, geçişin diğer dağılmış aile tiplerinden çok, tek kişilik aile tipine doğru olması beklenebilir.

Dağılmış ailelerin mütakabiliyet analizi ekseninde daha üst bir kısımda ağırlık gösterdiği gözlemlenmektedir. Hanehalkı gelir durumu ve genel sağlık durumlarına bağlı olarak dağılmış aile tipleri iki çeyreğe ayrılmaktadır. Tek ebeveynli ve özellikle diğer dağılmış aile tipleri daha yüksek SES ve daha iyi bir sağlık durumuyla, tek kişilik aileler ise çok kötü bir sağlık durumu ve günlük yaşam aktivitelerini gerçekleştirmede ciddi kısıtlamalarla ilişkilendirilmektedir. Konvoy kompozisyonları açısından tek ebeveynli ve diğer dağılmış aile tiplerinin ağı daha geniştir. İlâveten, bu iki aile tipinin konvoylarının kompozisyonu neredeyse tamamen aile üyelerinden oluşmaktadır. Öte yandan tek kişilik aileler, aile dışı bakım desteğini konvoyun iç halkasında barındıran tek aile tipidir.

VII. Sonuç

Literatüre bakıldığında, Türkiye’nin bakım desteği konularında, risk altındaki nüfusu için müdahaleye ihtiyaç duyulduğunu fark etmede yalnız olmadığı kolaylıkla anlaşılmaktadır. Dünya çapında sayısız ülkede, aile bakımını geleneksel olarak değerli gören Japonya (Muramatsu ve Akiyama, 2011), Kore (Yoon, 2013), Hong Kong (Cheng, Lum, Lam, ve Fung, 2013) ve Tayland (Sasat ve Bowers, 2013) gibi kültürler yakın zamanda bakım desteği sağlama konusunda etik ve uygulamaya dönük zorluklarla karşılaşmaktadır (Pruchno, 2017). Bu ülkelere ek olarak 1979 yılında tek çocuk politikasını yürürlüğe soktuğundan beri Çin, aile bakım desteği konusunda karanlık bir gerçekle karşı karşıya kalmaktadır. Bir ailenin tek çocuğu, diğer ailenin tek çocuğuyla evlenmekte ve bu çift herhangi bir kardeş yardımı olmaksızın iki ebeveyn ile dört büyükanne-büyükbabanın sorumluluğunu üstlenmektedir (Zhang, Guo ve Zheng, 2012). Lübnan ve Tayvan’da bakım desteği, Filipin, Sri Lanka, Etiyopya ve Güneydoğu Asya’dan gelen göçmen kadınlar tarafından verilmektedir (Abdulrahim, Ajrouch ve Antonucci, 2015). Buna benzer bir durum İtalya’da yaşanmaktadır ve burada Doğu Avrupa’dan gelen göçmenler bakım desteğinin bel kemiğini oluşturmaktadır (Pruchno, 2017). Var olan bu tür örnekler göstermektedir ki, risk altındaki nüfusların aile bakım desteği zorlukları ile karşılaşan tek ülke Türkiye değildir. Bu durum dikkate alınarak diğer ülkelerin müdahale uygulamalarına yakın bir ilgi göstermelidir.

Bu bağlamda, örnek alınabilecek diğer ülkelerin sosyal uygulamaları şöyle sıralanabilir: a) Almanya’da aile üyesi bakım verenler sosyal güvenlik sistemi kapsamındadırlar ve yılda dört haftaya kadar izin hakları bulunmaktadır, b) Japonya’da uzun dönemli bakım sigortası kapsamında, günübirlik bakım, hemşire ziyaretleri ve evde bakım destekleri sunulmaktadır, c) Birleşik Krallıkta aile üyesi bakım verenler hükümetten doğrudan ödeme alabildikleri gibi başka ihtiyaçları için destek talep edebilmektedirler, d) İs-

veç’te tüm bakım verenler haftada dört saat izin hakkına sahip oldukları gibi doğrudan maddi desteklerden yararlanmaktadırlar (Rose, Noelker, ve Kagan, 2015). Ayrıca, Amerika Birleşik Devletleri’nde, Ulusal Aile Üyesi Bakımveren Destek Programı kapsamında, aile üyeleri bakım desteği almakta, acil yardım hattından yararlanmakta, bakım konusunda eğitim alabilmekte, hukuki destek, tıbbi hizmetlerde öncelik, evde bakım kapsamında günlük işlerde destekler alabilmekte ve konut iyileştirme desteklerinden yararlanabilmektedirler (Area Agency on Aging, 2013). Bu sosyal uygulamaların ve müdahalelerin tamamı, Türkiye’nin öncelikleri kapsamında adapte edilebilecek, aile üyesi bakım verenlerin ihtiyaçları bağlamında sunulabilecek desteklerdir.

Bakım alan cephesinden değerlendirildiğinde ise günlük, haftalık ya da aylık düzeyde bakım ihtiyacını tespit etmeye yönelik bir değerlendirmenin ardından somut bir ajanda ortaya konulmalıdır. İhtiyaç değerlendirmesi, beslenme, egzersiz, fiziksel terapi, psikososyal destek gibi başlıklarda önceliklendirilmelidir. Ayrıca, aile üyesi bakım verenler için tanımlanmış tüm haklar, bakım alanlar için de ayrıca çalışılmalıdır.

Genel sağlık durumu, sosyoekonomik statü ve günlük yaşam aktivitelerini gerçekleştirmede yaşanan kısıtlama düzeyleri Türkiye açısından ele alındığında, risk altındaki nüfusun özellikleri farklılaşabilmektedir. Risk altındaki nüfus içerisinde bakım alanların temel belirgin özelliklerinden birisi aile-içi veya aile-dışı üyelerden bakım desteğinin sağlanabilmesidir. Risk altındaki nüfus açısından bakım alanlar bakım desteği için aile-içi veya aile-dışı bakım verenlere bağımlıdır. Risk altındaki nüfus için özerklikten yoksunluk temel risk faktörüdür. Bu durum günlük yaşamlarında kendi tercihlerine göre kişisel karar alma, idare etme veya kararlarını gerçekleştirebilme açısından yetersizlik yaşamalarıyla sonuçlanabilmektedir (WHO, 2002). Bakım alan yaşlıların günlük aktivitelerinde yaşadıkları kı-

sıtlamaların düzeylerinde görülen değişiklikler de belirgin bir risk faktörünü ortaya çıkarmaktadır. Risk altındaki nüfus için “günlük yaşamla alakalı işlevleri yerine getirme becerisi” (WHO, 2002) olarak tanımlanabilecek olan özgürlük de başka bir temel faktördür. Günlük yaşam aktivitelerinde karşılaşılan kısıtlamalar ve düşük sosyoekonomik statü düzeyi, bireylerin buldukları topluluk içerisinde diğer insanlardan hiçbir destek beklemeden yaşama özgürlüğünde azalmaya neden olmaktadır. Sırasıyla özerklik ve bağımsızlık, yaşam kalitesinin önde gelen bileşenleridir. Bir insanın yaşam seyrinde, yaşam kalitesi, büyük ölçüde onun özerkliği ve bağımsız yaşama becerisiyle belirlenmektedir (WHO, 2002).

Bu üç temel kavram, yani özerklik, bağımsızlık ve yaşam kalitesi, diğer etkenlerle kesiştiğinde, bireylerin fiziksel sağlığını, fizyolojik durumunu, sosyal ilişkilerini ve kişisel inançlarını dinamik bir biçimde kapsamaktadır (WHO, 2002). Bu faktörlerin hepsi politika yapıcılar için önemli ilgi alanlarını oluşturmaktadır, çünkü politika yapıcılar özerklik, bağımsızlık ve yaşam kalitesi açısından bakıma muhtaç yaşlıları ve bakım verenlerini destekleyen sosyal politika gündemlerini oluşturmaktadırlar. Bugüne kadar Türkiye’deki sosyal politikalar yaşlıların bakım sorumluluğunun ailenin omuzlarında olması gerektiğini varsaymışlardır. Bu çerçevede, bakım desteği sadece bakım alan ile bakım veren arasındaki bağımlılık ilişkisine dayandırılarak tanımlanmıştır. Bu bakış açısı, bakım desteği alış-verişinde asimetric bir güç ilişkisi yaratmaktadır. Mevcut demografik geçiş sürecinde Türkiye açısından bu bakış açısında bir değişimin yaşanması gerekmektedir.

Bugün dünyada *vatandaşlık hakları* veya *sivil haklar*, toplumlarda ideal durumu anlatmak için sıklıkla gündeme getirilen kavramlardır. Ancak bize göre; Türkiye ve diğer birçok ülke, git-tikçe artan düzeyde uluslararası geçişkenlik ve nüfusların yer değiştirmeleri ile yüz yüze iken

vatandaşlık haklarından ziyade *insan haklarının* ön plana çıkarılması gerekmektedir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda 70 yıl önce 10 Aralık 1948’de 217A kararı ile kabul edildiği hâliyle İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin (İHEB) 25.1. maddesi şöyle der;

Her bireyin gerek kendisi gerekse ailesi için, yiyecek, giyim, mesken, tıbbi bakım, gerekli sosyal hizmetler dahil olmak üzere sağlığı ve refahını temin edecek uygun bir hayat seviyesine ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, ihtiyarlık veya geçim imkânlarından iradesi dışında mahrum bırakacak diğer hallerde güvenliğe hakkı vardır.

Yaşlılar söz konusu olduğunda, bakım yükümlülüğünün sadece ve başat olarak aile üyelerinin omzunda olduğu düşünülemez. Dahası, İHEB’de belirtildiği üzere kanunlar özel olarak buna zorlamasa bile vatandaşlık durumuna bakılmaksızın, hükümetler herkese temel standartlarda bakım ve destek vermekle görevlendirilmişlerdir.

Buna uygun şekilde bu makale, Türkiye hükümeti de dâhil olmak üzere bütün hükümetleri, göçmenler ve sığınmacılar gibi marjinal grupları da içerecek şekilde, sadece vatandaşlık hakları değil insan hakları temelinde de temel bakım ve destek sunulması konusunda köklü bir değişikliğe ilişkin adım atmaya davet etmektedir. Temel bakım ve desteğin sadece vatandaşlık haklarına göre sivil haklar temelinde sunulması, sığınmacı ve göçmenlerin gerçek ve belki de daha ciddi gereksinimlerini dikkate almamaktadır. Bütün insanlara bakım ve destek sunmaya yönelik insan hakları direktifini yerine getirme konusunda yaşanan başarısızlık, yetmiş yıl önce imzalanan İHEB’in hükümlerinin gerçekleştirilememesine, böylece de marjinal grupların ihtiyaç duydukları bakım ve destek kaynaklarından yoksun kalarak yüksek düzeyde yoksulluk, dışlanma ve hastalık riskine maruz kalmasına yol açmaktadır. Sorumlu aktörlerin atacakları anlamlı adımlar, yaşlanan nüfusun temel ihtiyaçlarının karşılanmasında ve eşitsizliklerin törpülenmesinde kilit değerinde önem arz edecektir.

VIII. Kaynakça

- Abdulrahim, S., Ajrouch, K.J., ve Antonucci, T.C. (2015). Aging in Lebanon: challenges and opportunities. *The Gerontologist*, 55(4), 511–518. doi:10.1093/geront/gnu096.
- Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2014). *Türkiye'de aile yapısı araştırması, tespitler, öneriler*. Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- Ajrouch, K.J., Abdulrahim, S. ve Antonucci, T.C. (2013). Stress, social relations, and psychological health over the life course: A focus on Lebanon. *GeroPsych: The Journal of Gerontopsychology and Geriatric Psychiatry*. 26(1), 15–27.
- Antonucci, T.C., Ajrouch, K.J., Birditt, K.S. (2013). The Convoy Model: Explaining Social Relations From a Multidisciplinary Perspective. *The Gerontologist, Volume 54, Issue 1, 1 February 2014*, 82–92. <<https://doi.org/10.1093/geront/gnt118>>
- Antonucci, T.C., Fuhrer, R. ve Dartigues, J.F. (1997). Social relationships and depressive symptomatology in a sample of community dwelling French older adults. *Psychology and Aging*, 12, 189–195. doi:10.1037/0882-7974.12.1.189.
- Antonucci, T.C. (1985). Personal characteristics, social support and social behavior. In R. H. Binstock ve E. Shanas (ed.), *Handbook of aging and the social sciences* (s. 94–128). (2. basım). New York: Van Nostrand.
- Area Agency on Aging, (2013) [Retrieved from; <http://agingcarefl.org/the-national-family-caregiver-support-program/>, 2013)
- Arun, Ö. (ed.). (2018). *Yaşlanmayı aşmak*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Arun, Ö. (2013). International spotlight: Developing a gerontological social policy agenda for Turkey. *The Gerontologist*, 53(6), 891-897.
- Arun, Ö. (2012). Cultivated citizens? Cultural capital, class, gender and generations in contemporary Turkey. *METU Studies in Development*, 39(3), 283-302.
- Cantor, M. (1979). Neighbors and friends: An overlooked resource in the informal support system. *Research on Aging*, 1, 434–463.
- Cantor, M. (1991). Family and community: Changing roles in an aging society. *The Gerontologist*, 31(3), 337–346.
- Carstensen, L.L., Isaacowitz, D.M. ve Charles, S.T. (1999). Taking time seriously: A theory of socioemotional selectivity. *American Psychologist*, 54(3), 165–181.
- Chappell, N. ve Blandford, A. (1991). Informal and formal care: Exploring the complementarity. *Ageing and Society*, 11, 299–317.
- Cheng, S.T., Lum, T., Lam, L.C.W, ve Fung, H.H. (2013). Hong Kong: Embracing a fast aging society with limited welfare. *The Gerontologist*, 53(4), 527–533. doi:10.1093/geront/gnt017.
- Clausen, S.E. (1998). *Applied correspondence analysis: An introduction*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Dahlberg, L., Andersson, L. ve Lennartsson, C. (2018). Long-term predictors of loneliness in old age: Results of a 20-year national study. *Aging & Mental Health*, 22(2), 190-196, DOI: 10.1080/13607863.2016.1247425.

Fiori, K.L., Antonucci, T.C. ve Cortina, K.S. (2006). Social network typologies and mental health among older adults. *Journal of Gerontology*, 61B(1), 25-32.

Fischer, L.R. ve Eustis, N.N. (1994). Care at home: Family caregivers and home care workers. In E. Kahana, D. Biegel ve M. Wykle (ed.), *Family caregiving across the lifespan*. Thousand Oaks: Sage, 287-311.

Fuller-Iglesias, H.R. ve Antonucci, T.C. (2016). Convoys of social support in Mexico: Examining socio-demographic variation. *Int J Behav Dev.*, 40(4), 324-333. doi:10.1177/0165025415581028.

Greene, V. (1983). Substitution between formally and informally provided care for the impaired elderly in the community. *Medical Care*, 21(6), 609-619.

Habtewold, T.D., Islam, M.A., Radie, Y.T., ve Tegegne B.S. (2016). Comorbidity of depression and diabetes: An application of biopsychosocial model. *Int J Ment Health Syst*, 10, s. 74.

Holdsworth, J.K. (2015). resmî Olmayan Bakımda Bağımlı Yaşlılar ve Bakım Verenleri İçin Sağlık Etkileri: Antalya Evde Bakım Araştırması (AEBA). Alptekin, D. (ed.), *Hasta toplum: Cinsiyetçilik, tıbbileştirme ve tüketime dair sağlık çözümlenmeleri* (s. 145-166). Ankara: Nobel.

Kahn, R.L. ve Antonucci, T.C. (1980). Convoys over the life course: Attachment, roles, and social support. In P.B. Baltes ve O. Brim (ed.), *Life-span development and behavior* (cilt 3, s. 253-286). New York: Academic Press.

Kemp, C.L., Ball, M.M. ve Perkins, M.M. (2013). Convoys of care: Theorizing intersections of formal and informal care. *J Aging Stud*. 27(1), 15-29. doi:10.1016/j.jaging.2012.10.002.

Koç, İ. (2014). Türkiye’de Aile Yapısının Değişimi: 1968-2011. M., Turgut ve S., Feyizoğlu (ed.), *Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler, Öneriler* (s. 21-53). İstanbul: T.C. Aile Ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile Ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü. ISBN: 978-605-4628-55-1.

Litwak, E. (1985). *Helping the elderly: The complementary roles of informal networks and formal systems*. New York: Guildford Press.

Messeri, P., Silverstein, M. ve Litwak, E. (1993). Choosing optimal support groups: A review and reformulation. *Journal of Health and Social Behavior*, 34, 122-137.

Moon, J. R., Kondo, N., Glymour, M. M. ve Subramanian, S. V. (2011). Widowhood and mortality: A meta-analysis. *PLoS One*, 6, e23465.

Muramatsu, N., ve Akiyama, H. (2011). Japan: Super-aging society preparing for the future. *The Gerontologist*, 51(4), 425-432. doi:10.1093/geront/gnr067.

Penning, M.J. ve Chappell, N.L. (1990). Self-care in relation to informal and formal care. *Ageing and Society*, 10, 41-59.

Pereira, M. ve Canavarro, M.C. (2009). Relational contexts in adjustment to pregnancy of HIV-positive women: Relationships, social support and personal adjustment. *AIDS Care*, 21:3, 301-308; DOI: 10.1080/09540120802183453.

- Pruchno, R. (2017). International aging: Spotlighting the spotlights. *The Gerontologist*, 57 (3), 392- 395. doi:10.1093/geront/gnx067.
- Rook K.S. (2009). Gaps in social support resources in later life: An adaptational challenge in need of further research. *Journal of Social and Personal Relationships*, 26(1), 103–112. [PubMed: 25360058].
- Rose, M.S., Noelker, L.S., & Kagan, J.K. (2015). Improving Policies for Caregiver Respite Services. *The Gerontologist*, 55 (2), pp. 302–308. doi:10.1093/geront/gnu120
- Salakari, M., Pylkkanen, L., Sillanmaki, L., Nurminen, R., Rautava, P., Koskenvuo, M. ve Suominen, S. (2017). Social support and breast cancer: A comparative study of breast cancer survivors, women with mental depression, women with hypertension and healthy female controls. *The Breast*, 35, 85-90.
- Sao Jose, J. (2012). Logics of structuring the elder care arrangements over time and their foundations. *Sociological Research Online*, 17(4), 1-12.
- Sasat, S. ve Bowers, B. J. (2013). Spotlight Thailand. *The Gerontologist*, 53(5), 711–717. doi:10.1093/geront/gnt038.
- Shen, H.-W. ve Perry, T. (2016). Interdependence between the social and material convoy: Links between volunteering, widowhood, and housing transitions. *Social Work Research*, 40 (2), 71-82. doi: 10.1093/swr/svw002.
- Sunar, L. (2016). Türkiye sosyoekonomik statü endeksi geliştirme projesi TÜBİTAK. Proje no. 113K506.
- TÜİK (2016). *Aile yapısı araştırması*, Mikro veri. Ankara: TÜİK.
- United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2013). *World Population Ageing 2013*. ST/ESA/SER.A/348.
- United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2007). *World population ageing 2013, executive summary*. <<http://www.un.org/esa/population/publications/WPA2007/ES-English.pdf>> (2015, 02 Şubat).
- Ward-Griffin, C. ve Marshall, V.W. (2003). Reconceptualizing the relationship between “public” and “private” eldercare. *Journal of Aging Studies*, 17, 189-208.
- WHO, (2002). *Active aging a policy framework*. Geneva: World Health Organization non-communicable disease prevention and health promotion ageing and life course.
- Yoon, H. S. (2013). Korea: Balancing economic growth and social protection for older adults. *The Gerontologist*, 53(3), 361–368. doi:10.1093/geront/gnt018.
- Zhang, N. J., Guo, M., ve Zheng, X. (2012). China: Awakening giant developing solutions to population aging. *The Gerontologist*, 52(5), 589–596. doi:10.1093/geront/gns105.

11.
TÜRKİYE’DE YAŞLI
İNSANLARIN REFAHI VE
YAŞAM KALİTESİ

Prof. Dr. Asghar Zaidi

Doç. Dr. Radoslaw Antczak

Dr. Burcu Özdemir Ocaklı

TÜRKİYE’DE YAŞLI İNSANLARIN REFAHI VE YAŞAM KALİTESİ

Prof. Dr. Asghar Zaidi¹
Yrd. Doç. Dr. Radoslaw Antczak²
Dr. Burcu Özdemir Ocaklı³

I. Giriş

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de nüfus yaşlanmaktadır. Son beş yılda 65 yaş ve üzeri nüfusun oranı %17 artmıştır (TÜİK, 2018). 2023 itibarıyla 100. yılını dolduracak olan Türkiye Cumhuriyeti’nde 65 yaş ve üzeri nüfusun oranı %10,25 olarak hesaplanmaktadır. Bu oranın 2040 yılında %16,3’e 2060 yılında ise %22,6’ya çıkacağı öngörülmektedir (TÜİK, 2018). Artan uzun ömür de nüfusun yaşlanma sürecini beslemektedir. Son istatistiklere göre, doğuştan yaşam beklentisi kadınlar için 80,7 yıl, erkekler için ise 75,3 yıldır. 65 yaşındaki biri için beklenen yaşam süresi ortalaması dikkate alındığında, ömre eklenen yıllar daha da artmaktadır. 65 yaşında beklenen yaşam süresi kadınlar için 19,3 yıl ve erkekler için ise 16,1 yıldır (TÜİK, 2018).

Muhakkak ki beklenen yaşam süresinin artması her ülkenin deneyimlediği tıbbi, teknolojik ve sosyal bir başarıdır. Yine de herhangi bir tartışmada gündeme gelen nicelik ve nitelik meselesi burada da sözkonusudur. Aktif ve sağlıklı yaşlanmaya daha fazla odaklanıldıkça, yaşlıların hayat kalitesi araştırmacıların ve politika yapıcılarının daha fazla dikkatini çekmektedir (Parry vd. 2018). Demografik ve yapısal dönüşümlere paralel olarak Birleşmiş Milletler (BM) 2002 yılında Madrid Uluslararası Yaşlanma Eylem Planı’nı kabul etmiştir. Türkiye’nin de aralarında bulunduğu 159 ülke “yaşlılıkta refah ve sağlığın geliştirilmesi” amacını temel üç amaçtan birisi olarak kabul etmiştir (Bakınız. Bennett ve Zaidi, 2018). Dolayısıyla, oranı giderek artan yaşlıların

refahını incelemek ve yaşlıları bir kaynak olarak görmek çok önemlidir. Yaşlılık dönemindeki yaşam kalitesine vurgu yapmak üzere Sağlıklı Yaşam Beklentisi (HALE) ve Sağlıklı Yaşam Yılları (HLY) göstergeleri geliştirilmiştir. Dahası, Küresel Yaşlı Gözlem Endeksi, Aktif Yaşlanma Endeksi ve İleri Yaşlarda Refah Endeksi gibi çok boyutlu endeksler geliştirilmiştir (Zaidi, 2017). Ancak Türkiye, ileri yaşlardaki refah ve yaşam kalitesi sorunlarını çözebilmek için gereken teorik çerçeveden ve kanıttan yoksundur.

Türkiye bağlamında yapılan literatür taraması, araştırmacıların tercih ettiği teorik yaklaşımın “refah”tan çok “yaşam kalitesi” olduğunu göstermektedir. Refah kavramı eksenli literatür oldukça sınırlıdır ve büyük ölçüde genç nesillerin refahına odaklanmıştır (Koca-Atabey vd., 2011; Sivilis-Cetinkaya, 2013). Yaşlılar üzerine yapılan niteliksel bir araştırma yaşlıların emekli maaşlarının düşük olması nedeniyle ekonomik durumlarından memnun olmadıklarını, yine de idare edebildiklerini, konutları kendilerine ait olan yaşlıların ise ekonomik açıdan daha rahat olduklarını göstermektedir. (Özmete, 2008). Aynı çalışma yaşlı erkeklerin kadınlara göre kendilerini daha enerjik ve daha sağlıklı hissettiklerini ortaya koymaktadır. Dahası eşi hayatta olan yaşlılar ve çevresinden sosyal destek gören yaşlılar hayatlarından daha memnun olduklarını ifade etmişlerdir (Özmete, 2008).

Türkiye’de yapılan araştırmaların çoğunda Yaşam Kalitesi Ölçeği Yaşlı Modülü’nün (WHOQOL-OLD) Eser vd. (2010) tarafından uyarlanan Türçe sürümü kullanılmıştır. Bu modül Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından geliştirilmiş olup altı farklı alanda (duyusal kapasite, bağımsızlık, geçmiş, mevcut ve planlanan aktiviteler, sosyal katılım, ölüm ve yakınlık) 24 likert ölçekli sorudan oluşmaktadır. Ayrıca yaşlıların yaşam kalitesini ölçmek için WHOQOL-BREF ölçeğini kullanarak yapılan araştırmalar

¹Seoul National University, a.zaidi@lse.ac.uk

²SGH Warsaw School of Economics, İstatistik ve Demografi Enstitüsü, rantcza@sg.h.waw.pl

³Ankara Üniversitesi, Sosyal Hizmetler

da mevcuttur (Arslantaş, Ünsal, Metintaş, Koç ve Arslantaş, 2009).

Yaşlıların yaşam kalitesine odaklanan çalışmalar düşünüldüğünde çoğunun tek bir değişkene odaklandığı ve çoğunlukla belli illerle sınırlı kaldığı görülmektedir. Eskişehir’de yapılan bir çalışma kırsal alandaki yaşlıların yaşam kalitesini incelemiştir (Arslantaş, Ünsal, Metintaş, Koç ve Arslantaş, 2009). İzmir’de yapılan bir çalışma, yaşam kalitesi ölçeğindeki duygusal yetiler, geçmiş, bugün ve geleceğe ilişkin aktiviteler, yakınlık alt alanları ve toplam puanları ile o anki ağrı şiddeti arasında anlamlı ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Antalya’da yapılan başka bir çalışma ise engellilik ile yaşam kalitesi arasında negatif ilişki olduğunu göstermektedir (Dönmez, Gökoca, Dedeoğlu, 2004). Benzer şekilde Ankara’da yapılan başka bir çalışma yaşlıların fiziksel aktivite seviyesi ile yaşam kalitesi arasında pozitif ilişki olduğunu açığa çıkarmıştır (Ünver Koçak ve Özkan, 2010). Bolu’da yapılan başka bir çalışma kronik hastalık sayısı, kronik hastalık türü, hareketlilik düzeyi ve işlevsel durum ile yaşam kalitesinin ilişkisini göstermektedir (Öztürk, Tarsuslu Şimşek, Tütün Yümin, Sertel ve Yümin, 2011). Şanlıurfa ilinde yapılan bir çalışma cinsiyet, okuryazarlık düzeyi, sosyal güvenlik, yaş ve medeni durum değişkenlerinin yaşam kalitesinin bazı boyutlarını ve yaşlanmaya yönelik tutumların bazı alt ölçeklerini etkilediğini bulmuştur. (Top, Eriş ve Kabalcıoğlu, 2013). Samsun ilinde yapılan bir çalışma ise öznel sağlık algısı ile yaşam kalitesi arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermiştir (Altay, Çavuşoğlu, Çal, 2016).

Fiziksel kısıtlar ile yaşam kalitesi arasındaki ilişkiye ilave olarak psikolojik durum ile yaşam kalitesi arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır. Samsun ilinde yapılan bir çalışmada kronik bir hastalığa sahip olma ve düşük eğitim düzeyinin yaşam kalitesini düşürdüğü ve yaşlılar arasında depresyona sebep olduğu

bulunmuştur. Sonuçlar ayrıca yaşam kalitesi ile ağrının şiddeti ve depresyon düzeyi arasında negatif ilişki olduğunu göstermiştir (Akyol, Durmuş, Doğan, Bek ve Cantürk, 2010). Türkiye’nin batısında yapılan bir çalışmada ise yalnızlığın negatif bir şekilde yaşlıların yaşam kalitesini etkilediği ve WHOQOL-OLD’un bütün alt ölçeklerinde negatif sonuçlar verdiği ortaya konulmuştur (Arslantaş vd., 2015).

Huzurevleri gibi belirli mekânlarda yapılan çalışmalar da mevcuttur. Ankara’da yapılan bir çalışmada kadınların erkeklere göre ve huzurevi sakinleri arasında sosyal güvenlik sisteminden faydalananların faydalanmayanlara göre daha yüksek yaşam kalitesi skorlarına sahip olduğu belirlenmiştir. Ayrıca WHOQOL-OLD alt ölçeklerinde cinsiyet, medeni durum ve eğitim düzeyi yüksek skoru açıklayan diğer değişkenler olarak ortaya çıkmaktadır (Arpacı, Tokyürek ve Bilgili, 2015). Ankara’da huzurevlerinde yapılan diğer bir çalışmada sosyoekonomik statü, boş zaman faaliyetleri, huzurevindeki faaliyetlere katılma, aile, huzurevinin diğer sakinleri ve çalışanları ile ilişkiler huzurevindeki yaşlıların WHOQOL-OLD ölçeğinde yaşam kalitesini etkileyen diğer değişkenlerdir (Ercan Şahin ve Emiroğlu, 2014).

Ulusal temsiliyeti olan bir araştırmada yaşam kalitesi ile devlet desteği, yaşanan çevre, sağlık durumu, eğitim düzeyi pozitif ilişkili; kronik hastalıklar, depresyon semptomları, azalan hareketlilik ise negatif ilişkili bulunmuştur (Altuğ vd., 2009). Ulusal temsiliyeti olan diğer bir araştırmada ise cinsiyet, yaş, eğitim, medeni durum, çocuk sahibi olma, sosyal güvenlik, sağlık durumu, yaşam düzenlemeleri ve gelir yaşlılarda yaşam kalitesini artırmanın diğer belirleyicileri olarak ortaya çıkmıştır (Bilgili ve Arpacı, 2014)⁴.

II. Araştırmanın Amacı

Türkiye’de yaşam kalitesi üzerine yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Çalışmaların çoğu yaşlanmanın belirli özelliklerine yoğunlaşan nitelik-

⁴Ülkesel temsiliyet iddiası taşıyan her iki araştırmanın örneklemini de 300’ü geçmemektedir.

te olup, bütüncül bir model sunmaktan uzaktır. Dahası, çalışmaların çoğu coğrafi olarak sınırlı bir alanı kapsamaktadır ve ulusal temsiliyet iddiası olan çalışmalar görece az sayıdadır. Ayrıca, çalışmalar genellikle betimsel ve sadece korelasyonlara dayalıdır. Literatürdeki bu boşluğu göz önünde bulundurarak yapılan bu çalışmanın amacı Yaşam Kalitesinin ve Refahın çok boyutlu ölçümlerini kullanarak, yaşlı insanların (60 yaş ve üzeri) genel refah durumunu ve bununla ilişkili faktörleri tespit etmektir. Bu çalışma ayrıca zaman serisi içerisindeki değişimi ve alt gruplar arasındaki farklılaşmayı da incelemeyi amaçlamaktadır.

Araştırma soruları:

- Türkiye’de yaşlı insanların (60 yaş ve üzeri) genel refah durumu nedir?
- Yaşlı nüfusun alt kümelerinde (Ör: Kadın-erkek, kır-kent, 60-69 – 70+ yaş grupları) refah açısından farklılaşmalar ne şekildedir?
- Yaşlıların refah durumu zaman içerisinde (2006 – 2016) nasıl bir değişim göstermektedir?

III. Veri ve Yöntem

Çalışmada TAYA’nın üç dalgası kullanılmıştır (TAYA 2006, 2011 ve 2016). Araştırma T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (mülga aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı) ve TÜİK işbirliği ile aile ortamındaki bireylerin yaşam tarzları ve aile değerleri hakkındaki görüşleri konularında bilgi toplama amacıyla yapılmıştır. Örneklem bütün haneleri temsil eder niteliktedir ve adres çerçevesi için Ulusal Adres Veri Tabanı (UAVT) ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verileri kullanılmıştır. Örneklem Türkiye’nin bütün coğrafi bölgelerini temsil etmektedir ve analiz birimi 2006 ve 2011’de 18 yaş ve üzeridir, 2016’da ise 15 yaş ve üzerindeki bireylerdir.

Bu çalışmanın amaçları doğrultusunda örneklem 60 yaş ve üzeri bireylerle sınırlandırılmıştır. Bütün dalgalardaki 60 yaş ve üzerini temsil eden örneklem büyüklükleri Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 11.1. Türk Aile Yapısı Araştırması Örneklem Büyüklükleri

Yıl	2006	2011	2016
Örneklem Büyüklüğü –Toplam	48,235	44,117	57,398
Örneklem Büyüklüğü – 60 yaş ve üzeri	4,215	4,983	7,527

Burada kullanılan analitik çerçeve Madrid Uluslararası Yaşlanma Eylem Planı’nı (United Nations, 2002) referans almakla birlikte elde olan veriye bağlıdır. Söz konusu Eylem Planı yaşlıların yaşam kalitesini artırmak için üç temel öncelik alanını önermektedir. Bu makalede yaşam kalitesi Eylem Planı’nın iki önceliğine göre tanımlanmıştır:

- Yaşlı insanlar ve kalkınma –sosyal katılım ve gelir ile temsil edilmektedir.
- Yaşlılık döneminde sağlığın ve yaşam kalitesinin geliştirilmesi – Özne sağlık ve mutluluk değerlendirmesi ile temsil edilmektedir.

Bu yüzden araştırmada yaşam kalitesi göstergeleri olarak aşağıdaki değişkenler kullanılmıştır:

1. Eşitlenmiş gelir çeyrekleri – bu değişken hane gelirinin hanedeki birey sayısının kareköküne bölünüp, sonrasında her biri yaklaşık %25’e denk gelen dört grup oluşturulmasıyla elde edilir.
2. Eşitlenmiş harcama çeyrekleri –bu değişken hane tüketiminin hanedeki birey sayısının kareköküne bölünüp, sonrasında her biri yaklaşık %25’e denk gelen dört grup oluşturulmasıyla elde edilir.

3. Varlıklar – hane üyelerinin sahip olduğu varlıkların toplanması (1 – cevaplayıcı bu ögeye sahip, 0 – sahip değil) ve dört eşit dağıtılmış kategoriye bölünmesiyle elde edilen kompozit bir göstergedir.

4. Maddi durumun öznel değerlendirilmesi: Bütçenin hanenin ihtiyaçlarını karşılayabilme durumunun göstergesidir. (“1 – çok zor”dan “5 – oldukça kolayca”ya doğru).

5. Sosyal katılım – 12 farklı aktiviteye katılım sıklığını ölçen kompozit bir göstergedir. (1 – sıklıkla veya oldukça sık katılım, 0 – diğer), 12 farklı aktiviteye katılım düzeyleri toplanır ve sonrasında dört kategoriye ayrılır (1 – hiçbir faaliyete katılmıyor, 4 – farklı dalgalara göre üç ve daha fazla aktiviteye katılıyor veya beş ve daha fazla aktiviteye katılıyor).

6. Öznel sağlık değerlendirmesi: Bireyin kendi öznel sağlık değerlendirmesidir (1 – çok kötü, 5 – çok iyi).

7. Gündelik aktivitelerde kısıt: “Son altı ayda günlük faaliyetlerinizde herhangi bir kısıtlama oldu mu?” sorusuna verilen cevapların göstergesidir (şiddetli derecede kısıtlı, kısıtlı, hafif derecede kısıtlı, kısıtlı değil).

8. Mutluluk: Bireyin yaşamını bir bütün olarak düşündüğünde beyan ettiği mutluluk seviyesidir (1- Çok mutlu, 5- Çok mutsuz).

Analiz yöntemleri betimsel analiz, bağımsızlık testleri ve lojistik regresyondur. Betimsel analizler yaşam kalitesi göstergelerinin demografik ve sosyal özellikler itibarıyla cevaplayıcılara dağılımını içermektedir. Ki kare bağımsızlık testi iki değişken (yaşam kalitesi göstergesi ve cevaplayıcının özellikleri) arasındaki ilişkiyi gözlemleyip gözlemleyemediğimizi değerlendirmek için kullanılmıştır. İstatistiksel olarak Ki kare testleri (belirli bir serbestlik derecesinin referans değer-

lerine kıyasla) iki değişkenin bağımsız olmadığını, ikisi arasında bir ilişki (bu istatistikler ilişkinin yönünü ve düzeyini değerlendirmesine rağmen) bulunduğunu bildirir. Son olarak lojistik regresyon da belirli tahmin edicilere (*predictors*) bağlı olan hadiselerin olasılığını incelemek için kullanılmıştır.

Logit Fonksiyon

Lojistik regresyon (“1” olarak ifade edilen) başarı durumunun (“0” olarak ifade edilen) başarısızlık durumuna göre olma olasılığının değerlendirilmesini sağlar ve sonuç (bağımlı değişken) sadece ikili olabilir. Olasılık “odds oranı” adı verilen bir parametreyle değerlendirilir ve başarı durumunun tersi olasılığa bölünmesiyle bulunur.

$$\text{odds oranı} = p/(1-p) \quad [\text{Eq. 1}]$$

Parametrenin bu tanımını yorumlamak kolaydır çünkü 1 değeri olma ve olmama olasılığının eşit (her biri için %50) olduğu anlamına gelmektedir. Odds oranının birden büyük olması olma olasılığının daha büyük olduğu, birden küçük olması ise olmama olasılığının daha büyük olduğu anlamına gelmektedir. Odds oranları her bir tahmin edici için ayrı ayrı ve referans tahmin ediciye kıyasla analiz edilir. Bu çalışmada kullanılan tahmin ediciler: cinsiyet, yaş, eğitim (okuryazarlık), medeni durum, hane büyüklüğü, istihdam durumu ve yaşanan yerdir.

IV. Bulgular

a. Sağlık

Sağlık durumu iki dalgada değerlendirilmiştir; 2006 ve 2016. 2006’da sorulan sağlık durumu sorusu katılımcının akranlarına kıyasla iken 2016’da sorulan soru genel sağlık durumuna ilişkindir. Değişiklikleri analiz ederken sorulardaki ifade farklılıklarına dikkat edilmelidir. Fakat nihayetinde sorular benzerdir ve cevap kategorileri aynıdır.

TAYA 2016'da yaşlıların yaklaşık %36'sı genel sağlık durumlarının iyi olduğunu, %1,9'u çok iyi olduğunu ve %27'si kötü olduğunu belirtmiştir. Geriye kalanlar genel sağlık durumlarını ortalama olarak ifade etmişlerdir. Bağımsızlık testleri öznel sağlık durumu ile cevaplayıcıların bütün sosyal ve ekonomik özellikleri arasında ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Sağlık durumunun iyi olduğunu belirtenler genellikle erkekler, daha genç yaş gruplarında (60-64 arası) yer alanlar, evliler, yalnız yaşamayanlar, okuryazar olanlar ve çalışanlardır (Ek Tablo 53-58).

Öznel sağlık değerlendirme sorusu günlük faaliyetlerde kısıtlanma durumuna ilişkin gösterge ile de desteklenebilir. Türkiye'de yaşlı insanların %85'inden biraz fazlası günlük faaliyetlerinde kısıtlanma olduğunu, bunlardan %31'i ise şiddetli derecede kısıtlandıklarını belirtmişlerdir (Ek Tablo 60). Bu da ortalamanın hatta sağlıklı olduğunu söyleyen yaşlıların bile bir kısmının gündelik faaliyetlerinde kısıtlanma olduğu anlamına gelmektedir. Bütün sosyodemografik özellikler gündelik faaliyetlerdeki kısıtlarla istatistiksel olarak anlamlı ilişkiye sahiptir. Günlük faaliyetlerinde kısıtlanma olmadığını belirten yaşlılar genellikle erkekler, daha genç yaş gruplarındaki kişiler, evliler, iki veya üç kişiden oluşan hanelerde yaşayanlar, okuryazarlar ve çalışanlardır (Ek Tablo 59-64). Bunlar aynı zamanda öznel sağlık durumlarının iyi olduğunu belirten yaşlı gruplarıdır. Bu iki değişken (öznel sağlık durumu değerlendirmesi ve gündelik faaliyetlerde kısıtlanma) arasında korelasyon kat sayısı 0,54'tür. O yüzden bu araştırmada lojistik regresyonda bağımlı değişken olarak tek bir değişken kullanılması tercih edilmiştir ve yaşam kalitesi araştırmalarında daha sık kullanıldığı için öznel sağlık durumu seçilmiştir.

Altı sosyoekonomik tahmin ediciyle kurulan model, düşük bir R2 ($R^2 = 0,05$) değeri göstermektedir, bu da kişinin sağlık durumunu etkileyen başka faktörler olduğuna işaret etmektedir. Kullanılan altı değişkenden üçü (cinsiyet, yaş,

okuryazarlık) istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar üretmiştir. Kadınların sağlıklı olma olasılığı erkeklere göre %34 daha düşüktür (Tablo 2). 80 ve üzeri ve 70-79 yaş gruplarının sağlıklı olma olasılıkları 60-69 yaş grubuna göre sırasıyla %67 ve %47 oranında daha düşüktür (Tablo 2). Okuryazar olmayan yaşlıların sağlıklı olma olasılığı ise okuryazarlara göre %36 daha düşüktür (Tablo 2). Diğer bir tahmin edici olan medeni duruma göre evli veya boşanmış kişilerin sağlık durumlarında farklılık görmemize rağmen (bu çoğunlukla düşük örneklem büyüklüğünden kaynaklanabilir) bu fark istatistiksel olarak anlamlı değildir (Tablo 2).

TAYA 2006'da sağlık durumunu iyi olarak ifade edenlerin oranı %64, kötü olarak ifade edenlerin oranı ise %17 olmuştur (Ek Tablo 1). Buna göre 2006'da sağlık durumunu iyi olarak belirtenlerin oranı 2016'ya göre daha yüksektir. Bunun bir nedeni soruların ifadelerindeki farklılıktan kaynaklanmış olabilir ve doğrudan bir kıyaslama yapılmamalıdır.

TAYA 2006 verisine dayanan model de benzer sonuçlar üretmektedir ve zayıf sağlık durumu belirten yaşlılar aynı gruplardır. Yaşlı kadınların sağlığının iyi olma olasılığı yaşlı erkeklere göre %41 daha düşüktür (Tablo 3). 60-69 yaş grubuna göre daha yaşlı (70-79 yaş) kuşaktakilerin sağlıklı olma olasılığı %22, 80 ve üzeri yaş grubundakilerin %36 oranında daha düşüktür (Tablo 3). Okuryazar olanların sağlığının daha iyi olma olasılığı okur yazar olmayanlara göre daha yüksektir (Tablo 3). İlâveten, TAYA 2006 verilerinde kırsalda yaşayan yaşlıların sağlıklı olma olasılığı kentteki akranlarına kıyasla %20 oranında daha düşüktür (Tablo 3).

On yıl boyunca (2006-2016) yaşlıların öznel sağlık durumundan aynı tahmin ediciler etkili olmuştur. Bu durum kadınların, daha yaşlı kuşakların ve okuryazar olmayanların öznel sağlık durumundaki dezavantajlılığının değişmediğini göstermektedir.

Tablo 11.2. Beyan edilmiş sağlık durumunun iyi olma olasılığı (iyi + çok iyi), 2016

		Obs sayısı	1456			
		LR Ki2(9)	76,16			
		Olasılık > Ki2	0,00			
		Pseudo R2	0,0515			
	Odds Oranı	Std. Sapma.	z	P>z	[95% Güven aralığı]	
Kadın (ref. erkek)						
Kadın	0,657	0,113	-2,44	0,015	0,469	0,921
Yaş grupları (ref. 60-69 yaş grubu)						
70-79 yaşlar	0,532	0,081	-4,13	0,000	0,394	0,718
80 yaş ve üzeri	0,325	0,075	-4,90	0,000	0,207	0,509
Medeni durum (ref. evli)						
Dul	0,957	0,206	-0,20	0,839	0,628	1,459
Hiç evlenmedi / boşanmış	1,390	0,493	0,93	0,352	0,694	2,785
Hane büyüklüğü (ref. Tek kişilik hane)						
2 kişi	1,172	0,266	0,70	0,484	0,751	1,829
3 ve daha fazla kişi	1,151	0,266	0,61	0,542	0,732	1,810
Okuryazarlık (ref. Okuryazar)						
Okuryazar değil	0,643	0,092	-3,10	0,002	0,486	0,850
İstihdam durumu (ref. çalışan)						
Emekli / diğer çalışmayan	0,806	0,181	-0,96	0,336	0,519	1,251
Sabit	0,769	0,245	-0,82	0,410	0,411	1,437

Tablo 11.3. Akranlara kıyasla öznel sağlık durumunu iyi bildirme (iyi + çok iyi) olasılığı 2006

		Obs sayısı	4209			
		LR Ki2(9)	188,79			
		olasılık > Ki2	0,000			
		Pseudo R2	0,0342			
	Odds oranı	Std. sapma	z	P>z	[95% Güven aralığı]	
Kadın (ref. erkek)						
Kadın	0,594	0,046	-6,73	0,000	0,511	0,691
Yaş grupları (ref. 60-69 yaş grubu)						
70-79 yaşlar	0,778	0,055	-3,53	0,000	0,676	0,894
80 yaş ve üzeri	0,637	0,084	-3,44	0,001	0,492	0,824
Medeni durum (ref. evli)						
Dul	1,013	0,102	0,12	0,901	0,831	1,234
Hiç evlenmedi / boşanmış	0,957	0,218	-0,19	0,848	0,613	1,495
Hane büyüklüğü (ref. tek kişilik hane)						
2 kişi	1,183	0,154	1,29	0,198	0,916	1,527
3 ve daha fazla kişi	1,140	0,138	1,08	0,278	0,900	1,444
Okuryazarlık (ref. okuryazar değil)						
Okuryazar	1,491	0,111	5,37	0,000	1,289	1,726
Yaşanan yer(ref. kent)						
Kır	0,804	0,055	-3,20	0,001	0,704	0,919
Sabit	2,048	0,320	4,59	0,000	1,508	2,781

B. Gelir

Bireyin/yaşlıların maddi durumu anketin her üç dalgası için de pek çok değişken kullanılarak analiz edilmiştir. Bu değişkenlerden uygun olanlar şunlardır: Hane geliri (2011 ve 2016 için sürekli değişken, 2006 için kategorik değişken), hane harcaması (2011, 2016), varlık sahipliği (üç dalganın tamamı için) ve maddi durumun öznel değerlendirmesi (2006'da kişisel gelirden memnun olma düzeyi ve bütçenin hanenin ihtiyaçlarını karşılama düzeyi). Korelasyon analizlerine göre, gelir, harcama ve varlıklar birbirleriyle pozitif ve güçlü bir şekilde ilişkilidir (gelir ve harcama $r=0,75$, gelir ve varlıklar $r=0,52$). Bu nedenle sadece bir tek değişken, maddi durumun göstergesi olarak en yaygın kullanılan gelir değişkeni kullanılmıştır. Bu ölçüt gelirden memnun olma öznel değerlendirmesiyle desteklenmiştir.

Gelir dağılımı analizi yaşlılar arasında belirli grupların durağan durumlarını ortaya koymaktadır. TAYA 2006 verisinde kadınlar, eşi ölmüş yaşlılar, tek kişilik haneler, okuryazar olmayanlar ve çalışmayanlar bu dağılımın birinci çeyrek dilimini oluşturmaktadır (incelenen hanelerin en yoksul %25'lik dilimi) (Ek Tablo 7-12). Erkekler, daha genç yaşlılar (60-69 yaş), hiç evlenmemiş olanlar, iki veya daha fazla kişiyle yaşayanlar, okuryazar olanlar ve çalışanlar genellikle dördüncü çeyrek dilimde yer almaktadır (incelenen hanelerin en zengin %25'lik dilimi) (Ek Tablo 7-12). Aynı zamanda yaş artışı ile gelir arasında negatif bir ilişki vardır. Yaşlıların yaşları arttıkça gelirleri düşmektedir. TAYA 2011 ve 2016'da da yaşlı insanların özelliklerinin dağılımı benzerdir. Ki kare testine göre gelir yaşlıların bütün sosyal ve demografik özelliklerine bağlıdır.

TAYA 2006'da gelir sorusu beş kategoride kodlanmıştır; geliri 400 TL'den az olanlar en düşük gelir grubundakileri, 1200 TL'den fazla olanlar en yüksek gelir grubundakileri ifade etmektedir. Gelir grupları farklı kodlanmış olmasına rağmen

TAYA 2011 ve 2016'da yine de sonuçlar karşılaştırılabilir ve gelir grupları avantajlı/dezavantajlı olarak değerlendirilebilir. İncelenen nüfusun %24'ten biraz fazlası gelirin 400 TL'nin altında olduğunu beyan etmiştir. Sonraki %31'lik dilim ise gelirlerinin 401 TL ile 600 TL arasında olduğunu beyan etmiştir. En zengin grup olan %11'lik dilimin geliri ise aylık 1200 TL'den fazladır (Ek Tablo 7-12). Erkekler, en genç gruptan olanlar, hiç evlenmemiş olanlar veya boşanmış olanlar, okuryazarlar, kentlerde yaşayanlar diğer gruplara göre daha yüksek bir gelire sahiptir. En yoksul grupta ise kadınlar, en yaşlı olanlar, eşi ölmüş yaşlılar, okuryazar olmayanlar ve kırsalda yaşayanlar yer almaktadır (Ek Tablo 7-12). Türkiye'de 2006 yılı için asgari ücret 350,15 TL (220 Avro) ve 2011 yılı için 1300,99 TL (406 Avro)'dur. Bu değerler analize konu olan yıllarda yaşlıların çoğunun asgari ücretten daha düşük gelire sahip olduğunu göstermektedir.

Regresyon modelinde zengin olma olasılığı – en zengin %25'lik dilimde yer alma – değerlendirilmiştir. Modelde altı sosyal ve demografik tahmin edici kullanılarak R2 değerleri hesaplanmıştır (2016 için R2 = 0,05 ve 2011 için 0,10).

TAYA 2016'da modelde kullanılan değişkenlerden üçü istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur: Bunlar cinsiyet, hane büyüklüğü ve okuryazarlıktır. Kadınların en zengin grupta yer alma olasılığı erkeklere göre %77'dir (Tablo 4). En az üç kişilik hanelerde yaşayanların en zengin grupta yer alma olasılığı tek kişilik hanelerde yaşayanlara göre %230'da fazladır (Tablo 4). Okuryazar olmayanların ise okuryazarlara göre zengin grupta olma olasılığı %41 daha düşüktür (Tablo 4).

TAYA 2011'de beş değişken istatistiksel açıdan anlamlı sonuçlar vermiştir. Bunlar yaş grubları, okuryazarlık, yaşanılan yer, medeni durum ve hane büyüklüğüdür. 60-69 yaş grubuna göre, 70-79 yaş grubundakilerin en zengin grupta yer alma olasılığı %27, en yaşlıların (80 yaş ve

üzere) en zengin grupta yer alma olasılıkları ise %25 oranında daha düşüktür (Tablo 5). Okuryazar olmayanların okuryazarlara göre ve kırsalda yaşayanların kentlerde yaşayanlara göre en zengin grupta yer alma olasılıkları yaklaşık %70 oranında daha azdır (Tablo 5). Diğer taraftan eşi ölmüş (%45) ve hiç evlenmemiş/boşanmış olanlar (%115) evlilere göre daha yüksek zengin olma olasılığına sahiptirler (Tablo 5). Benzer bir durum daha büyük hanelerde (üç ve daha fazla) yaşayanlar için de görülmektedir. Büyük/kalabalık hanelerde (3 ve daha fazla kişi) yaşayanların en zengin grupta yer alma olasılığı, tek kişilik hanelerde yaşayanlara göre %46 oranında daha yüksektir (Tablo 5).

Sonuçlar 2011 ile 2016 arasında belirgin şekilde farklılaşmaktadır. Kadın olmak 2011’de yüksek geliri tahmin etmemektedir ama 2016’da bu durum değişmiştir. 2011’de daha yaşlı olmak en zengin grupta yer alma olasılığını azaltırken 2016’da anlamlı bir değişken olmaktan çıkmıştır. Bu durum yaşlıların gelir durumunda gelişme olduğu sonucunu gösterebilir. Bu konuda daha ayrıntılı analizler yapılmalıdır. Diğer taraftan, okuryazarlık (daha düşük olasılık) ve büyük hanede yaşama konularında (daha yüksek olasılık) istikrarlı sonuçlar kaydedilmiştir.

TAYA 2006 verisi kategorik gelir değişkenini içermektedir; dolayısıyla sonuçları doğrudan karşılaştırmak mümkün değildir. Yine de yüksek gelir (800 ve üzeri) olasılığını hesaplayan model büyük ölçüde benzer sonuçlar üretmektedir: Bu

Tablo 11.4. En zengin grupta olma olasılığı (4. çeyrek dilim için eşitlenmiş gelir), 2016

	obs sayısı		1456			
	LR Ki2(9)		40,49			
	Olasılık>Ki2		0,00			
Log olabirlik = -396.58648	Pseudo R2		0,0486			
	Odds oranı	Std. sapma	z	P>z	[95% Güven aralığı]	
Cinsiyet (ref. erkek)						
Kadın	1,770	0,472	2,14	0,032	1,049	2,986
Yaş grupları (ref. 60-69 yaş)						
70-79 yaş	0,846	0,191	-0,74	0,460	0,543	1,318
80 yaş ve üzeri	0,891	0,281	-0,37	0,715	0,481	1,653
Medeni durum (ref. evli)						
Dul	0,816	0,233	-0,71	0,477	0,466	1,429
Hiç evlenmedi / boşanmış	1,092	0,569	0,17	0,867	0,393	3,032
Hane büyüklüğü (ref. tek kişilik hane)						
2 kişi	1,242	0,409	0,66	0,511	0,651	2,370
3 ve daha fazla kişi	3,276	1,010	3,85	0,000	1,790	5,994
Okuryazarlık (ref. okuryazar)						
Okuryazar değil	0,591	0,122	-2,54	0,011	0,394	0,886
İstihdam durumu (ref. çalışan)						
Emekli / diğer çalışmayan	1,218	0,462	0,52	0,603	0,579	2,563
Sabit	0,054	0,027	-5,83	0,000	0,020	0,144

Tablo 11.5. Zengin olma olasılığı (4. çeyrek dilim için eşitlenmiş gelir), 2011

		obs sayısı	4983			
		LR Ki2(10)	547,68			
		Olasılık>Ki2	0,00			
Log olabirlik = -2513.067		Pseudo R2	0,0983			
		Odds oranı	Std. sapma	z	P>z	[95% Güven aralığı]
Cinsiyet (ref. erkek)						
Kadın		0,965	0,077	-0,45	0,654	0,826 1,128
Yaş grupları (ref. 60-69 yaş)						
70-79 yaş		0,728	0,059	-3,89	0,000	0,621 0,855
80 yaş ve üzeri		0,775	0,089	-2,21	0,027	0,618 0,971
Medeni durum (ref. evli)						
Dul		1,445	0,154	3,46	0,001	1,173 1,781
Hiç evlenmedi/boşanmış		2,148	0,404	4,07	0,000	1,486 3,104
Hane büyüklüğü (ref. tek kişilik hane)						
2 kişi		1,302	0,183	1,89	0,059	0,990 1,714
3 ve daha fazla kişi		1,456	0,190	2,88	0,004	1,127 1,881
Okuryazarlık (ref. okuryazar)						
Okuryazar değil		0,313	0,031	-11,88	0,000	0,258 0,379
İstihdam durumu (ref. çalışan)						
Emekli / diğer çalışmayan		1,050	0,141	0,36	0,718	0,807 1,365
Yaşanan yer (ref. kent)						
Kır		0,301	0,025	-14,64	0,000	0,256 0,354
Sabit		0,464	0,085	-4,18	0,000	0,324 0,665

modele göre kadınların ve başkaları ile birlikte yaşayanların (2 ve en az üç kişiden oluşan haneler), okuryazar olanların yüksek gelir diliminde yer alma olasılıkları diğer gruplardakilere göre daha yüksektir. Kırsal alanda yaşayanların ise yüksek gelirli grupta yer alma olasılığı şehirde yaşayanlara göre daha düşüktür (Tablo 6).

TAYA anketi maddi durumun nesnel ölçümlerinin (TL cinsinden gelir düzeyi) yanı sıra finansal durumun öznel değerlendirmesine de imkân vermektedir. 2006'da "kişisel gelirden memnuniyet düzeyi" değişkeni kullanılmıştır. 2016'da kullanılan değişken ise "mevcut gelirin hanenin ihtiyaçlarını karşılayıp karşılamadığına ilişkin

öznel görüştür". İki değişken de beşli ölçekle ölçülmüştür.

TAYA 2016 verilerine göre yaşlı insanların %2'si çok kolaylıkla, %22'si de kolaylıkla hane ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Hane ihtiyaçlarını güçlükle karşılayabilenler %32, çok güçlükle karşılayabilenler ise %7'dir. Katılımcıların %37'si ise gelirleriyle idare edebildiklerini belirtmişlerdir. Erkekler, daha yaşlı gruplar, eşi ölmüşler, yalnız yaşayanlar ve çalışanlar daha kolay geçindiklerini ifade etmişlerdir (Ek Tablo 77-82).

TAYA 2006'da gelirinden memnun olanların

Tablo 11.6. Zengin olma olasılığı (kişisel gelir > 800), 2006

		obs sayısı		4215		
		LR Ki2(9)		498,74		
		Olasılık>Ki2		0,000		
Log olabirlik = -2228.6725		Pseudo R2		0,1006		
	Odds oranı	Std. sapma	z	P>z	[95% Güven aralığı]	
Cinsiyet (ref. erkek)						
Kadın	1,253	0,108	2,61	0,009	1,058	1,484
Yaş grupları (ref. 60-69 yaş)						
70-79 yaş	0,880	0,072	-1,58	0,115	0,750	1,032
80 yaş ve üzeri	0,740	0,121	-1,83	0,067	0,536	1,021
Medeni durum (ref. evli)						
Dul	1,046	0,116	0,40	0,686	0,841	1,300
Hiç evlenmedi / boşanmış	1,575	0,408	1,76	0,079	0,949	2,616
Hane büyüklüğü (ref. tek kişilik hane)						
2 kişi	3,220	0,635	5,93	0,000	2,188	4,739
3 ve daha fazla kişi	10,180	1,920	12,31	0,000	7,035	14,732
Okuryazarlık (ref. okuryazar değil)						
Okuryazar	2,046	0,182	8,05	0,000	1,718	2,435
Yaşanan yer (ref. kent)						
Kır	0,639	0,048	-6,02	0,000	0,552	0,739
Sabit	0,053	0,012	-13,27	0,000	0,035	0,082

düzeyi %22'dir. Yüzde 44'ü memnun olmadığını ifade etmiştir. Geriye kalanlar ise ne memnundur ne memnun değildir. Gelirinden anlamlı düzeye daha memnun olanlar, daha yaşlılar (75 yaş ve üzeri), kadınlar, yalnız veya iki kişi yaşayanlardır. 60-69 yaş aralığındaki okuryazar olmayan kişiler genellikle gelirlerinden memnun olmadıklarını ifade etmişlerdir. Medeni durum ve yaşanan yer (kır-kent) gelirden memnuniyet adına anlamlı farklar sunmamaktadır (Ek Tablo 13-18).

TAYA 2016'da hane gelirinin hane ihtiyaçlarını karşılama olasılığını hesaplayan modele zengin olma olasılık modelindeki değişkenlere ek olarak iki tahmin edici değişken daha eklenmiştir. Bunlar hane büyüklüğü ve okuryazarlıktır. En büyük

hanelerde (üç ve daha fazla kişi) yaşayanların tek kişilik hanelerde yaşayanlara göre ihtiyaçları karşılayabilme olasılığı %61 daha yüksek, okuryazar olmayanların ihtiyaçları karşılayabilme olasılığı okuryazarlara göre %34 daha düşüktür. Yaş ve cinsiyet gibi diğer tahmin ediciler ise anlamlı sonuçlar vermemektedir (Tablo 7).

TAYA 2006'da sadece iki değişken gelirden memnuniyet noktasında anlamlı sonuçlar üretmektedir: Bunlar cinsiyet ve yaştır. Kadınların erkeklere göre %41 daha yüksek oranda gelirden memnun olma olasılığı vardır. Genç gruplara göre 70-79 yaş aralığında olanlar %29, 80 yaş ve üzerinde olanlar ise %58 daha yüksek oranlarla gelirden memnun olma olasılığına sahiptirler. Diğer değişkenler ise anlamlı bulunmamıştır (Tablo 8).

Tablo 11.7. Hane gelirinin hanenin ihtiyaçlarını kolaylıkla karşılayabilme olasılığı, 2016

		Obs sayısı	1456			
		LR Ki2(9)	37,83			
		Olasılık > Ki2	0,00			
Log olabilirlik = -677.81867		Pseudo R2	0,0271			
	Odds oranı	Std. sapma	z	P>z	[95% Güven aralığı]	
Cinsiyet (ref. erkek)						
Kadın	1,006	0,189	0,03	0,976	0,695	1,455
Yaş grupları (ref. 60-69 yaş)						
70-79 yaş	1,115	0,182	0,66	0,507	0,809	1,536
80 yaş ve üzeri	1,266	0,253	1,18	0,238	0,856	1,874
Medeni durum (ref. evli)						
Dul	1,065	0,261	0,26	0,797	0,659	1,720
Hiç evlenmedi / boşanmış	0,635	0,291	-0,99	0,322	0,259	1,559
Hane büyüklüğü (ref. tek kişilik hane)						
2 kişi	0,746	0,179	-1,22	0,223	0,466	1,196
3 ve daha fazla kişi	0,393	0,107	-3,44	0,001	0,231	0,669
Okuryazarlık (ref. okuryazar)						
Okuryazar değil	0,659	0,099	-2,78	0,005	0,491	0,884
İstihdam durumu (ref. çalışan)						
Emekli / diğer çalışmayan	1,366	0,409	1,04	0,298	0,759	2,456
Sabit	0,258	0,100	-3,50	0,000	0,121	0,550

Tablo 11.8. Kişisel gelirden memnun olma olasılığı, 2006

		Obs sayısı	2807			
		LR chi2(9)	25,27			
		Olasılık > Ki2	0,003			
Log olabilirlik = -1466.978		Pseudo R2	0,0085			
	Odds oranı	Std. sapma	z	P>z	[95% Güven aralığı]	
Cinsiyet (ref. erkek)						
Kadın	1,406	0,189	2,54	0,011	1,081	1,829
Yaş grupları (ref. 60-69 yaş)						
70-79 yaş	1,294	0,128	2,59	0,010	1,065	1,572
80 yaş ve üzeri	1,581	0,275	2,63	0,009	1,124	2,224
Medeni durum (ref. evli)						
Dul	0,778	0,127	-1,54	0,123	0,565	1,071
Hiç evlenmedi / boşanmış	0,803	0,248	-0,71	0,478	0,438	1,472
Hane büyüklüğü (ref. tek kişilik hane)						
2 kişi	0,835	0,143	-1,06	0,290	0,597	1,167
3 ve daha fazla kişi	0,707	0,113	-2,18	0,030	0,517	0,966
Okuryazarlık (ref. okuryazar değil)						
Okuryazar	1,246	0,145	1,90	0,058	0,993	1,565
Yaşanan yer (ref. kent)						
Kır	0,993	0,094	-0,08	0,938	0,824	1,196
Sabit	0,253	0,054	-6,43	0,000	0,166	0,384

C. Sosyal Katılım

Sosyal katılım göstergesi akraba ziyareti, sinema veya akşam yemeği için dışarı çıkma gibi farklı sosyal aktivitelere katılma sıklığı değişkenlerinden oluşturulmuştur. Her bir aktivite (her dalga için ayrı ayrı) “hiç”ten “sık” veya “çok sık”a kadar sıralanan bir ölçek ile değerlendirilmiştir. Sosyal katılımın kompozit göstergesi için iki en üst kod (bazen ve sıklıkla veya sıklıkla ve çok sık) “1” olarak diğer seçenekler ise “0” olarak kodlanmıştır. Kompozit gösterge tüm faaliyetlerdeki “1”lerin toplamından oluşmaktadır ve 0’dan (birey hiçbir faaliyete katılmadı) maksimum faaliyet sayısına kadar sıralanmaktadır. Maksimum sayı farklı dalgalara göre farklılıklar göstermektedir. Bu sayı 2006’da dört ve daha fazla aktivite iken 2011’de beş ve daha fazla, 2016’da ise üç ve daha fazla aktivite şeklinde sorulmuştur. Yaşlı insanlar arasındaki en fazla ve en az katılımı tespit etmekte dalgalar arasındaki maksimum sayıların farklılaşması bir engel teşkil etmemektedir.

TAYA 2016’da yaşlı insanların %47’ye yakını herhangi bir sosyal aktiviteye katılmazken %29’u sadece bir aktiviteye katılmıştır. Yaşlıların sadece %11’i üç ve daha fazla aktiviteye katıldıklarını beyan etmişlerdir. Kadınlar, daha yaşlı gruplar, eşi ölmüşler, yalnız yaşayanlar ve okuryazar olmayanlar genellikle hiç aktiviteye katılmayan grupta yer almaktadır ve yalnızlık durumuyla karşılaşma olasılıkları daha yüksektir. Diğer taraftan erkekler, 60-64 yaş aralığındakiler, hiç evlenmemiş veya boşanmış olanlar, iki veya daha fazla kişiden oluşan hanelerde yaşayanlar ve okuryazar olanlar sosyal olarak daha fazla ilişkiye girmektedirler (Ek Tablo 83-88).

Bütün dalgalarda farklı aktiviteler sorulduğundan aktivitelere katılım sıklığı doğrudan karşılaştırılmamaktadır. Örneğin, 2011’de herhangi

bir aktiviteye katılmış bireylerin oranı %10 iken 2006’da bu oranı %37’dir. Yine de hangi grupların daha fazla ve hangi grupların daha az katılım gösterdiğini analiz etmek mümkündür. Beklendiği gibi 2006-2016 yılları arasında faal olmayan gruplar aynıdır. Bunlar kadınlar, en yaşlı gruplar, eşi ölmüşler, yalnız yaşayanlar ve okuryazar olmayanlardır. Ki kare testi sosyal katılım kompozit göstergelerinde cevaplayıcının sosyal ve demografik özelliklerinin birbirleriyle bağımlı olduğunu göstermektedir.

“Yüksek derecede sosyal ilişkiye girme” olasılığını tahmin eden modeller, her üç dalgada da, cinsiyet ve yaşın istikrarlı bir şekilde anlamlı etkisi olduğunu göstermiştir. 2016’da kadınlar erkeklere göre %67, en yaşlı gruptakiler ise daha genç olan 60-69 yaş grubuna göre %84 daha düşük bir sosyal ilişkiye girme olasılığı göstermektedirler (Tablo 9). Okuryazar olmayanlarda ise okuryazar olanlara göre bu oran %71’dir (Tablo 9). 2011’de sosyal katılım için cinsiyet ve yaş değişkenlerinin yanı sıra, hane büyüklüğü, çalışma durumu ve 18 yaşına kadar yaşanan yer de önemli tahmin edicilerdir: Üç ve daha fazla kişiden oluşan hanelerde yaşayanlar, emekliler, kırsal alanda yaşayanlar daha düşük sosyal katılım/ilişki oranlarına sahiptir (Tablo 10). Aynı tahmin ediciler (cinsiyet, yaş, hane büyüklüğü, okuryazarlık ve 18 yaşına kadar yaşanan yer) 2006 için de önemli olarak gözlenmiştir⁵ (Tablo 11). Regresyon analizleri medeni durumun sosyal katılım üzerinde etkisinin olmadığını doğrulamıştır. 2006 ile 2016 arasındaki önemli değişim büyük hanelerde yaşayanların ve emeklilerin sosyal katılımlarında artış olmasıdır (2006 ve 2011’deki düşük olasılıklar 2016’da diğer gruplarla benzer düzeye gelmiştir). Kadınlar ve en yaşlılar her üç dönemde de sosyal katılımdan dışlanan kesimlerdir.

⁵TAYA 2006 ve 2011’de “18 yaşına kadar yaşanan yer”, 2016’da ise “15 yaşına kadar yaşanan yer” sorulmuştur.

Tablo 11.9. Sosyal olarak ilişkide olma olasılığı (üç ve daha fazla aktiviteye katıldı), 2016

		obs sayısı	1456			
		LR Ki2(9)	88,32			
		Olasılık>Ki2	0,00			
Log olabirlik = -304.31381		Pseudo R2	0,1267			
	Odds oranı	Std. sapma	z	P>z	[95% Güven aralığı]	
Cinsiyet (ref. erkek)						
Kadın	0,329	0,090	-4,05	0,000	0,193	0,564
Yaş grupları (ref. 60-69 (yaş))						
70-79 yaş	0,684	0,167	-1,56	0,119	0,424	1,103
80 yaş ve üzeri	0,155	0,078	-3,71	0,000	0,058	0,415
Medeni durum (ref. evli)						
Dul	1,339	0,505	0,77	0,439	0,639	2,805
Hiç evlenmedi / boşanmış	2,104	1,145	1,37	0,172	0,724	6,112
Hane büyüklüğü (ref. tek kişilik hane)						
2 kişi	1,357	0,527	0,79	0,432	0,633	2,907
3 ve daha fazla kişi	1,050	0,427	0,12	0,905	0,473	2,329
Okuryazarlık (ref. okuryazar)						
Okuryazar değil	0,286	0,068	-5,24	0,000	0,179	0,457
İstihdam durumu (ref. çalışan)						
Emekli / diğer çalışmayan	1,018	0,344	0,05	0,959	0,524	1,975
Sabit	0,271	0,134	-2,64	0,008	0,103	0,714

Tablo 11.10. Sosyal olarak ilişkide olma olasılığı (beş ve daha fazla aktiviteye katıldı), 2011

		obs sayısı	3935			
		LR Ki2(9)	605,67			
		Olasılık > Ki2	0,00			
Log olabirlik = -1657.9002		Pseudo R2	0,1545			
	Odds oranı	Std. sapma	z	P>z	[95% Güven aralığı]	
Cinsiyet (ref. erkek)						
Kadın	0,253	0,025	-13,64	0,000	0,207	0,308
Yaş aralığı (ref. 60-69 yaş)						
70-79 yaş	0,450	0,046	-7,82	0,000	0,368	0,549
80 yaş ve üzeri	0,179	0,037	-8,31	0,000	0,119	0,268
Medeni durum (ref. evli)						
Dul	0,907	0,148	-0,60	0,551	0,659	1,249
Hiç evlenmedi / boşanmış	1,290	0,330	1,00	0,319	0,781	2,131
Hane büyüklüğü (ref. tek kişilik hane)						
2 kişi	0,918	0,176	-0,45	0,656	0,630	1,338
3 ve daha fazla kişi	0,517	0,098	-3,48	0,000	0,357	0,749
İstihdam durumu (ref. çalışan)						
Emekli / diğer çalışmayan	0,696	0,103	-2,46	0,014	0,521	0,929
Yaşanan yer (ref. kent)						
Kır	0,266	0,027	-12,99	0,000	0,218	0,325
Sabit	1,904	0,451	2,72	0,007	1,197	3,028

Tablo 11.11. Sosyal olarak ilişkide olma olasılığı (dört ve daha fazla aktiviteye katıldı), 2006

		obs sayısı	4215			
		LR Ki2(9)	1122,26			
		Olasılık > Ki2	0,000			
Log olabirlik = -1706.5303		Pseudo R2	0,2474			
	Odds oranı	Std. sapma	z	P>z	[95% Güven aralığı]	
Cinsiyet (ref. erkek)						
Kadın	0,374	0,038	-9,81	0,000	0,307	0,455
Yaş aralığı (ref. 60-69 yaş)						
70-79 yaş	0,480	0,045	-7,76	0,000	0,399	0,578
80 yaş ve üzeri	0,270	0,062	-5,67	0,000	0,172	0,424
Medeni durum (ref. evli)						
Dul	0,881	0,146	-0,77	0,443	0,636	1,219
Hiç evlenmedi / boşanmış	1,473	0,407	1,40	0,161	0,857	2,531
Hane büyüklüğü (ref. tek kişilik hane)						
2 kişi	0,777	0,150	-1,30	0,193	0,532	1,136
3 ve daha fazla kişi	0,516	0,097	-3,52	0,000	0,356	0,746
Okuryazarlık (ref. okuryazar değil)						
Okuryazar	25,569	5,673	14,61	0,000	16,553	39,497
Yaşanan yer (ref. kent)						
Kır	0,676	0,057	-4,63	0,000	0,572	0,798
Sabit	0,075	0,022	-8,69	0,000	0,042	0,135

Tablo 11.12. Mutlu olma olasılığı (çok mutlu + mutlu), 2016

		obs sayısı	1456			
		LR Ki2(9)	61,64			
		Olasılık>Ki2	0,00			
Log olabirlik = -885.69242		Pseudo R2	0,0336			
	Odds oranı	Std. sapma	z	P>z	[95% Güven aralığı]	
Cinsiyet (ref. erkek)						
Kadın	0,806	0,129	-1,34	0,180	0,589	1,104
Yaş grupları (ref. 60-69 yaş)						
70-79 yaş	0,866	0,118	-1,06	0,290	0,662	1,131
80 yaş ve üzeri	0,571	0,097	-3,31	0,001	0,409	0,795
Medeni durum (ref. evli)						
Dul	0,702	0,131	-1,89	0,058	0,486	1,012
Hiç evlenmedi / boşanmış	0,250	0,080	-4,34	0,000	0,134	0,468
Hane büyüklüğü (ref. tek kişilik hane)						
2 kişi	1,057	0,201	0,29	0,769	0,729	1,533
3 ve daha fazla kişi	0,927	0,180	-0,39	0,696	0,634	1,355
Okuryazarlık (ref. okuryazar)						
Okuryazar değil	0,767	0,101	-2,01	0,045	0,593	0,994
İstihdam durumu (ref. çalışan)						
Emekli / diğer çalışmayan	0,873	0,208	-0,57	0,568	0,548	1,392
Sabit	5,035	1,573	5,18	0,000	2,730	9,287

Tablo 11.13. Mutlu olma olasılığı (çok mutlu + mutlu), 2011

		obs sayısı	4032			
		LR Ki2(10)	211,37			
		Olasılık>Ki2	0,00			
Log olabilirlik = -2206.6373		Pseudo R2	0,0457			
	Odds sayısı	Std. sapma	z	P>z	[95% Güven aralığı]	
Cinsiyet (ref. erkek)						
Kadın	0,982	0,086	-0,21	0,832	0,826	1,166
Yaş grupları (ref. 60-69 yaş)						
70-79 yaş	0,961	0,082	-0,47	0,635	0,813	1,134
80 yaş ve üzeri	0,864	0,105	-1,21	0,227	0,681	1,096
Medeni durum (ref. evli)						
Dul	0,570	0,064	-5,03	0,000	0,458	0,710
Hiç evlenmedi / boşanmış	0,192	0,039	-8,06	0,000	0,128	0,287
Hane büyüklüğü (ref. tek kişilik hane)						
2 kişi	1,361	0,179	2,35	0,019	1,052	1,761
3 ve daha fazla kişi	1,164	0,140	1,26	0,207	0,919	1,473
Okuryazarlık (ref. okuryazar)						
Okuryazar değil	0,692	0,060	-4,22	0,000	0,584	0,821
İstihdam durumu (ref. çalışan)						
Emekli / diğer çalışmayan	0,950	0,146	-0,33	0,738	0,702	1,284
Yaşanan yer (ref. kent)						
Kır	1,126	0,087	1,54	0,124	0,968	1,311
Sabit	3,497	0,679	6,45	0,000	2,390	5,116

D. Öznel Refah

TAYA'da kullanılan öznel refah ölçütü mutluluk algısıdır ("Ruh hâliniz nasıl?"). Mutluluk, yaşamdan duyulan memnuniyetin yanı sıra öznel refahı belirlemede en yaygın kullanılan diğer bir göstergedir. Mutluluk daha çok öznel refahın duygusal kısımlarıyla (duygular, ruh hâli, hisler) yaşam memnuniyetiyle bilişsel boyutlarıyla ilgilidir.

Bu çalışmada TAYA 2011 ve 2016'da sorulan "Yaşamınızı bir bütün olarak düşündüğünüzde ne kadar mutlusunuz?" sorusu analiz edilmiştir dolayısıyla öznel refahın diğer göstergelerine göre daha kısa bir dönemini kapsamaktadır. Soru, 1-"çok mutsuz"dan 5 -"çok mutlu"ya doğru beşli bir ölçek kullanmaktadır.

TAYA 2016'da yaşlıların %74'ü mutlu, bunların da %10'u çok mutlu olduklarını ifade etmişlerdir.

Yaşlıların sadece %5'i çok mutsuzdur. Erkekler, evliler, yalnız yaşamayanlar, okuryazar olanlar ve çalışanlar diğer gruplara göre daha fazla mutludurlar. Kadınlar, hiç evlenmemiş veya boşanmış olanlar, yalnız yaşayanlar ve emekliler sıklıkla mutsuz olduklarını beyan etmişlerdir (Ek Tablo 89-94). 2011'de mutlu ve mutsuz olanların oranı 2016 ile neredeyse aynıdır. Mutlu veya mutsuz olan gruplar da aynı gruplardır (Ek Tablo 46-52).

Betimsel analizin bütün sonuçları lojistik regresyon modelleriyle doğrulanmamıştır. Bu çalışmada mutlu olma olasılığı yaşlıların sosyal ve demografik özelliklerine göre değerlendirilmiştir. 2016'nın önemli tahmin edicileri yaş, medeni durum ve okuryazarlıktır. Diğer taraftan cinsiyet, hane büyüklüğü ve istihdam durumu

önceki betimsel istatistiklere rağmen istatistiksel olarak anlamlı sonuç vermemiştir. Nihayetinde daha yaşlı insanların mutlu olma olasılığı 60-69 yaş grubuna göre %43 oranında daha düşüktür (Tablo 12). Hiç evlenmemiş/boşanmış olanların ise mutlu olma olasılığı evli insanlara göre %75 oranında daha düşüktür (Tablo 12). Okuryazar olmayanlar da okuryazar olanlara göre %23 oranında daha düşük mutlu olma olasılığına sahiptir (Tablo 12).

TAYA 2011’de okuryazarlık ve medeni durum konusunda benzer sonuçlar gözlemlenmiştir ancak yaş anlamlı bir tahmin edici olarak ortaya çıkmamıştır. İki kişilik hanelerde yaşama, mutluluk konusunda pozitif bir tahmin edicidir (yalnız yaşayanlara göre %36 oranında daha yüksek) (Tablo 13). 2011 ve 2016 arasında mutluluk konusunda en istikrarlı ve mutluluğu negatif yönde etkileyen tahmin ediciler, evli olmama ve okuryazar olmamadır. Kadınlar ve erkekler, önceki sonuçlara rağmen mutluluk düzeyi açısından farklılaşmamaktadır.

V. Tartışma

Bu çalışmada Türkiye’de 2006 ile 2016 yılları arasında TAYA verisinin üç dalgası da kullanılarak yaşlı insanların refahı analiz edilmiştir. Olgunun çok boyutluluğu dolayısıyla yaşlı insanların refahını farklılaştırmada ve düzeyini değerlendirmede dört boyut kullanılmıştır. Bunlar sağlık, gelir, sosyal katılım ve öznel refah algısıdır. Yöntemdeki değişiklikler – örneğin soruların ifadelerindeki (öznel sağlık algısı) değişiklikler veya cevapların bir çalışmada açık uçlu diğer çalışmada kategorik (gelir) olarak kaydedilmesi gibi – zaman içinde doğrudan kıyaslama yapmayı mümkün kılmamaktadır. Ancak yine de avantajlı (yüksek refah olasılığına sahip olanlar) ve dezavantajlı (düşük refah olasılığına sahip olanlar) olan yaşlı grupları incelenebilmiştir.

Refahın en istikrarlı (yıllar ve boyutlar itibarıyla) tahmin edicisi okuryazarlıktır. Okuryazar

olanlar sağlıklı, zengin, sosyal ve mutlu olma noktasında en yüksek şansa sahip olan gruptur. Okuryazarlığın anlamlı ve pozitif etkisi incelenen bütün göstergelerde (finansal durumun öznel değerlendirmesi dâhil) değerlendirilmiş ve 10 yıl boyunca değişmediği gözlemlenmiştir. Önceki çalışmaların çoğu okuryazarlık değişkenini yaşlılıkta refahı açıklayan bir değişken olarak ihmal ettiği için bu sonuçlar özgün bir değere sahiptir. Bu araştırmanın sonuçlarıyla uyumlu sadece bir kesitsel çalışma (Top, Eriş ve Kabalcıoğlu, 2013) yaşlılıkta yaşam kalitesi ile okur-yazarlık arasında pozitif bir ilişki bulmuştur. Benzer şekilde başka bir çalışmada da düşük eğitim düzeyinin yaşlılıkta yaşam kalitesini düşürdüğü bulunmuştur (Akyol, vd. 2010). Yaşlılık dönemine giren nüfusun önceki yaşlı nesle göre daha eğitilmiş olduğu düşünüldüğünde bu bulguların Türkiye toplumu için olumlu olduğu söylenebilir. Bu bulgu aynı zamanda sosyal politikalar çerçevesinde hayat boyu eğitimin desteklenmesinin önemini de ortaya koymaktadır.

Yaş ve cinsiyet her ne kadar bütün boyutlarda çalışmaya da önemli tahmin edicilerdir. Literatürdeki diğer çalışmalarla (Bilgili ve Arpacı, 2014; Top, Eriş ve Kabalcıoğlu, 2013) da uyumlu bir şekilde en yaşlı bireyler 60-69 yaş grubuna göre en kötü sağlık durumuna ve en düşük sosyal ilişki düzeyine sahiptirler. Her ne kadar zaman serisi içinde istikrarlı sonuçlar üretmese de (2016’da daha az mutlu gözükmedikleri fakat 2011’deki sonuçlar böyle değildir, dolayısıyla bu konuda daha ileri çalışmalar gerektirmektedir) bu grup aynı zamanda zengin ve mutlu olma konusunda da daha az şansa sahiptirler. En yaşlı bireylerin toplam nüfus içindeki payının yükseldiği gerçeği göz önüne alındığında, bu kesime yönelik sosyal ve sağlık politikalarının geliştirilmesi tavsiye edilmektedir.

Yaşlı nüfusta yaşlı kadınların toplam nüfus içerisindeki payı yaşlı erkekleri geçtiğinden (2018 TÜİK verisine göre % 9,6’ya karşı % 7,5) cinsi-

yet diğer önemli bir boyuttur. Bu araştırmadaki bulgulara göre kadınlar erkeklere göre daha az sosyal ilişkiye girerken sağlık konusunda daha düşük sıklıkla iyi sağlık durumu bildirmişlerdir ve bu durum analiz edilen 10 yıl boyunca değişmemiştir. Bu sonuçlar her ne kadar kesitsel araştırmalar (Arpacı, Tokyürek ve Bilgili, 2015; Bilgili ve Arpacı, 2014; Özmete, 2008; Top, Eriş ve Kabalcıoğlu, 2013) olsalar da önceki araştırmaların sonuçları ile uyumludur. Daha önce değinilen boyutların aksine kadınlar 2011 araştırması dışında gelir bakımından erkeklere kıyasla daha avantajlılardır. 2011 yılındaki farklılaşma dolaşısıyla bu konuda daha ileri çalışmalar yapılmıştır. Cinsiyetin mutluluk üzerine etkisi yoktur. Bu bulgular Türkiye’de yaşam kalitesi ve refah hakkındaki her meselede cinsiyete duyarlı bir bakışa sahip olmanın önemine işaret etmektedir.

Seçili bazı boyutlarda çalışan diğer önemli tahmin ediciler medeni durum ve hane büyüklüğüdür. Eşi olmayan yaşlılar (eşi ölmüş veya boşanmış) evlilere göre daha az mutludurlar. Önceki araştırmalar da medeni durumun yaşlı refahı ile ilişkili olduğunu ve bekâr/eşi ölmüş/boşanmış yaşlı insanların refah düzeyi ölçeklerinde ve alt ölçeklerde daha düşük skorlar aldığını göstermektedirler (Arpacı, Tokyürek ve Bilgili, 2015; Top, Eriş ve Kabalcıoğlu, 2013). Kalabalık hanelerde (üç kişi ve daha fazla) yaşayanlar yalnız yaşayanlara göre sosyal olarak daha az aktiftirler ki bu durum daha çok aile içindeki yoğun sosyal ilişkilerin sonucu olabilir. Diğer taraftan diğer hane üyeleriyle birlikte yaşayan yaşlıların üst gelir dilimlerinde yer alma şansları daha fazladır. Bu sonuçlar oldukça önemlidir çünkü önceki araştırmaların hiçbiri hanehalkı büyüklüğünü yaşlı insanların refahını açıklamada bir değişken olarak kullanmamıştır. Bu bulgular aynı zamanda yaşlı insanların sosyal izolasyonunun giderilmesini amaçlayan sosyal politikalara da işaret etmektedir.

Yaşanan yer ve istihdam durumu da refah üzerinde etkilidir, fakat bu tahmin edicilerin etkisi zamanda belirli bir nokta ve spesifik bir boyutla sınırlıdır. Bu yüzden politika tercihlerinde anlamlı bir belirleyici olarak değerlendirilememektedir. Her ne kadar 18/15 yaşına kadar yaşanan yer Türkiye bağlamında önemli bir sosyo-demografik faktör olsa da, kentleşmenin artmasıyla birlikte kır ve kent arasındaki fark göz ardı edilebilir. Son TÜİK istatistiklerine göre kentte yaşayan nüfusun toplam nüfus içindeki oranı %92,5’ken kırdaki yaşayanların oranı %7,5’tir (TÜİK, 2018). Yine de kırdaki yaşayan 65 yaş ve üzeri nüfusun kente göre görece daha yüksek olduğu düşünüldüğünde (2018 TÜİK verisine göre kırdaki yaşlıların oranı %15,7 iken kentteki yaşlıların oranı % 8’dir) kırdaki yaşayan yaşlıların refahı üzerine daha fazla çalışma yapılmalıdır. Nitekim bu konu üzerine yapılan mevcut çalışmalar (Arslantas, Ünsal, Metintaş, Koç ve Arslantas, 2009) sınırlıdır.

VI. Sonuçlar

Sonuçlar sadece refah düzeyi bağlamında çeşitli yaşlı gruplar arasındaki farklılıkları sunmaktan aynı zamanda politika eylemlerine de işaret etmektedir. Pek çok boyutta okuryazarlığın yaşlılıkta yaşam kalitesini arttırdığı görülmektedir. Buna bağlı olarak en önemli politika önerisi yaşam boyu eğitime (okuryazarlık) yatırım yapılması olacaktır. Oldukça açıktır ki eğitim iş piyasasındaki durumu ve nihai olarak da maddi durumu iyileştirebilmektedir ve aynı zamanda sosyal ilişkileri de artırarak yaşlılıkta sağlığı ve sosyal katılımı geliştirmektedir.

Diğer politika önerisi kadının sosyal katılımının güçlendirilmesi ve yaşlı kadınları desteklemek üzere doğrudan sağlık politikaları uygulanmasıdır. En yaşlı kuşaklara ise özel bir önem verilmiştir. Sağlık açık bir şekilde yaş ile ilişkilidir ve çoğunlukla doğal bir süreçtir ancak 80 ve üzeri yaşlılarda sosyal katılımın geliştirilmesi sağlığın

doğal seyirindeki gerileme ile başa çıkma konusunda yardımcı olabilmektedir. Araştırmanın sonuçları yalnız yaşayan yaşlıların yalnızlıkla başa çıkabilmelerini sağlamak için sosyal katılımı amaçlayan politikalar geliştirilmesi gereğine işaret etmektedir. Daha ileriki çalışmalarla kırsal bağlamın yaşlı insanları nasıl etkilediği yakından gözlemlenmelidir.

Bu çalışma, yaşlıların refah düzeyleri konusunda genel bir bakış sunmakta ve yaşlı nüfustaki özel grupların durumlarını değerlendirmektedir. Anket çalışmasında yıldan yıla metodolojik farklılıklar olması, yaşlı insanların profilini çıkarmak amacıyla seçilen değişkenler ve bu değişkenlerin yıllar içerisinde değişim göstermesi çalışmanın kısıtlarındandır.

VII. Kaynakça (seçili)

- Antczak, R., Zaidi, A. (2018). Well-being of older persons in Central and Eastern European countries, *Research on Ageing and Social Policy* 6 (1): 26-52.
- Akyol, Y., Durmuş, D., Doğan, C., Bek Y. and Cantürk, F. (2010). Quality of Life and Level of Depressive Symptoms in the Geriatric Population. *Turkish Journal of Rheumatology*, 25, 165-173.
- Altay, B., Çavuşoğlu, F. ve Çal, A. (2016). Yaşlıların sağlık algısı, yaşam kalitesi ve sağlıkla ilgili yaşam kalitesini etkileyen faktörler [The factors affecting the perception of elderly patients towards health, quality of life and health-related quality of life]. *Preventive Medicine Bulletin*, 15 (3), 181-189.
- Altuğ, F. Yağcı, N., Kitiş, A., Büker, N. ve Cavlak, U. (2009). Evde yaşayan yaşlılarda yaşam kalitesini etkileyen faktörlerin incelenmesi [Examining the factors that affects the quality of life of elderly who are living at home]. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 1, 48-60.
- Arpacı, F., Tokyürek, Ş. ve Bilgili, N. (2015). Huzurevinde Yaşayan Bireylerde Yaşam Kalitesi [Quality of Life]. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 1, 1-11.
- Arslantaş D., Ünsal, A., Metintaş, S., Koç, F. ve Arslantaş, A. (2009). Life quality and daily life activities of elderly people in rural areas, Eskisehir (Turkey). *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 48, 127-131.
- Arslantaş, H., Adana, F., Abacıgil Ergin, F., Kayar, D. ve Acar, G. (2015). Loneliness in Elderly People, Associated Factors and Its Correlation with Quality of Life: A Field Study from Western Turkey. *Iran Journal of Public Health*, 44 (1), 43-50.
- Bennett R., Sumner, R., and Zaidi, A. (2016). *The Madrid International Plan of Action on Ageing: Where are Eastern European and Central Asian countries after Fifteen Years?* Report produced for UNFPA's Regional Office for Eastern Europe and Central Asia, Istanbul.
- Bennett, R. and Zaidi, A. (2018) 'Three challenges in realising the MIPAA in developing regions', *International Journal on Ageing in Developing Countries*, Vol 2, No. 2, 76-81.
- Bilgili, N. ve Arpacı, F. (2014). Quality of life of older adults in Turkey. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 59, 415-421.
- Dönmez, L., Gökkoca, Z. ve Dedeoğlu, N. (2004). Disability and its effects on quality of life among older people living in Antalya city centre, Turkey. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 40, 213-223.
- Ercan Şahin, N. ve Emiroğlu, O. N. (2014). Huzurevinde Yaşayan Yaşlıların Yaşam Kalitesi ve Yaşam Kalitesini Etkileyen Faktörler [Quality of Life and Related Factors of Older People in Nursing Home]. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 2014, 57-66.
- Eser, S., Saatli, G., Eser, E., Baydur, H. ve Fidaner, C. (2010). The reliability and validity of the Turkish version of the World Health Organization Quality of Life Instrument- Older Adults Module (WHOQOL-Old). *Turkish Journal of Psychiatry*, 21(1), 37-48.
- Güngör Tavşanlı, N., Özçelik, H. ve Karadakovan, A. (2013). Ağrısı olan yaşlı bireylerin yaşam kalitesinin incelenmesi [Examine of quality of life of elderly individuals suffering pain]. *Ağrı*, 25 (3), 93-110.

- Koca-Atabey, M., Karancı, A. N., Dirik, G. ve Aydemir, D. (2011) Psychological wellbeing of Turkish university students with physical impairments: An evaluation within the stress-vulnerability paradigm. *International Journal of Psychology*, 46 (2), 106-118.
- Özmete, E. (2008). Yaşlılıkta Yaşamın Anlamının Refah Göstergeleri İle Yordanması [Predicting The Meaning of Life in Older Age Through Well-Being Indicators]. *Aile ve Toplum*, 10 (4), 7-20.
- Öztürk, A., Tarsuslu Şimşek, A., Tütün Yümin, E., Sertel, M. ve Yümin. M. (2011). The relationship between physical, functional capacity and quality of life (QoL) among elderly people with a chronic disease. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 53, 278-283.
- Parry, J., Um, J. and Zaidi, A. (2018) Monitoring active ageing in the Asia-Pacific region: Recommendations for future implementation of the MIPAA, *International Journal on Ageing in Developing Countries*, Vol 2, No. 2, 82-98.
- Sivis-Çetinkaya, R. (2013). Turkish College Students' Subjective Wellbeing in Regard to Psychological Strengths and Demographic Variables: Implications for College Counselling. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 35(4), 317-330.
- Top, M., Eriş, H. ve Kabalcıoğlu, F. (2013). Quality of Life (QOL) and Attitudes Toward Aging in Older Adults in Sanlıurfa, Turkey. *Research on Aging*, 35(5), 533-562.
- Turgut, M. and Feyzioglu, S. (ed.). (2014) *Research on Family Structure in Türkiye Findings and Recommendations*. T.R. Ministry of Family and Social Policies. İstanbul: Çizge Tanıtım.
- TÜİK (2018). Nüfus ve Demografi İstatistikleri <<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>> (4 Eylül 2018).
- United Nations (2002). Political declaration and Madrid International Plan of Action on Ageing, Second World Assembly on Ageing, Madrid, Spain, <<http://www.un.org/es/socdev/documents/ageing/MIPAA/political-declaration-en.pdf>> (2018, July 19).
- Ünver Koçak, F., ve Özkan, F. (2010). Yaşlılarda Fiziksel Aktivite Düzeyi ve Yaşam Kalitesi [Physical Activity Levels and the Quality of Life in the Elderly]. *Türkiye Klinikleri Journal of Sports Sciences*, 2(1), 46-54.
- Zaidi (2017). 'Constructing Age UK's Index of Wellbeing in Later Life ("WILL")', Seminar at the Oxford Institute of Population Ageing, 1st June 2017, University of Oxford, the UK. Available at: <<https://www.ageing.ox.ac.uk/events/view/329>>
- Zaidi, A., Gasior, K., Marin, B., Rodrigues, R., Schmidt, A. ve Zolyomi, E. (2016). Measuring active ageing in Europe. *Journal of European Social Policy* 19(1), 19-33.
- Zaidi, A. (2008). *Well-being of older people in ageing societies*. Farnham: Ashgate.

VIII. Ek

Ki kare Bağımsızlık Testi Çapraz Tabloları

2006

Öznel Sağlık Değerlendirmesi

Ek Tablo 11.1 (%)

	Cinsiyet		Toplam
	Erkek	Kadın	
Çok Kötü	1,4	2,5	2,0
Kötü	10,5	20,1	15,5
Aynı	16,6	21,3	19,0
İyi	57,8	49,4	53,4
Çok İyi	13,8	6,7	10,1
Toplam(n)	2020	2189	4209

Pearson $Ki2(4) = 147.6970$
Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.2 (%)

Durum	Yaş Grupları					Toplam
	60-64	65-69	70-74	75-79	80 ve üzeri yaş	
Çok Kötü	1,6	1,3	1,9	3,0	4,4	2,0
Kötü	14,2	14,0	16,8	17,0	20,2	15,5
Aynı	16,5	19,4	20,4	20,9	21,6	19,0
İyi	55,5	55,6	51,7	52,2	44,1	53,4
Çok İyi	12,2	9,8	9,3	6,9	9,8	10,1
Toplam	1348	1075	995	494	297	4209

Pearson $Ki2(16) = 50.5460$
Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.3 (%)

Durum	Medeni Durum			Toplam
	Evli	Dul	Hiç Evlenmedi / Boşanmış	
Çok Kötü	1,8	2,6	2,1	2,0
Kötü	14,2	19,6	12,8	15,5
Aynı	18,0	21,6	23,4	19,0
İyi	55,1	48,5	53,2	53,4
Çok İyi	10,9	7,8	8,5	10,1
Toplam	3077	1038	94	4209

Pearson $Ki2(8) = 37.7479$
Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.4 (%)

	Hane Büyüklüğü			Toplam
	1 Kişi	2 Kişi	3 ve Daha Fazla Kişi	
Çok Kötü	3,1	2,0	1,7	2,0
Kötü	18,6	15,1	15,0	15,5
Aynı	21,8	17,7	19,6	19,0
İyi	48,1	54,3	54,1	53,4
Çok İyi	8,4	10,9	9,7	10,1
Toplam	522	1810	1877	4209

Pearson $Ki2(8) = 18.2035$
Olasılık = 0.020

Ek Tablo 11.5 (%)

	Okuryazarlık		Toplam
	Hayır	Evet	
Çok Kötü	2,8	1,4	2,0
Kötü	22,3	11,2	15,5
Aynı	21,2	17,7	19,0
İyi	48,4	56,6	53,4
Çok İyi	5,3	13,1	10,1
Toplam	1626	2583	4209

Pearson $Ki2(4) = 168.8138$
Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.6 (%)

	Yaşanan Yer		Toplam
	Kent	Kır	
Çok Kötü	1,8	2,1	2,0
Kötü	13,4	17,1	15,5
Aynı	18,0	19,8	19,0
İyi	53,6	53,3	53,4
Çok İyi	13,2	7,7	10,1
Toplam	1820	2389	4209

Pearson $Ki2(4) = 43.5544$
Olasılık = 0.000

Hanehalkı Aylık Ortalama Geliri

Ek Tablo 11.7 (%)

	Cinsiyet		Toplam
	Erkek	Kadın	
400'den Az	20,0	28,4	24,4
401-600	32,1	29,8	30,9
601-800	18,8	15,8	17,2
801-1200	16,9	15,6	16,2
1200'den Fazla	12,2	10,4	11,3
Toplam	2022	2193	4215

Pearson $Ki2(4) = 41.6529$

Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.8 (%)

	Yaş Grupları					Toplam
	60-64	65-69	70-74	75-79	80 Yaş ve Üzeri	
400'den Az	18,3	22,0	28,8	29,8	36,6	24,4
401-600	27,4	35,3	34,0	27,2	26,9	30,9
601-800	20,4	16,0	15,6	15,3	16,1	17,2
801-1200	20,3	14,6	13,7	16,1	11,7	16,2
1200'den Fazla	13,6	12,2	7,9	11,5	8,7	11,3
Toplam	1349	1077	995	496	298	4215

Pearson $Ki2(16) = 127.6183$

Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.9 (%)

	Medeni Durum			Toplam
	Evli	Dul	Hiç Evlenmedi / Boşanmış	
400'den Az	19,8	37,4	30,5	24,4
401-600	32,3	27,1	26,3	30,9
601-800	18,7	13,2	12,6	17,2
801-1200	17,2	13,4	12,6	16,2
1200'den Fazla	11,9	8,9	17,9	11,3
Toplam	3081	1039	95	4215

Pearson $Ki2(8) = 141.1916$

Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.10 (%)

	Hane Büyüklüğü			Toplam
	1 Kişi	2 Kişi	3 ve Daha Fazla Kişi	
400'den Az	53,3	24,9	15,8	24,4
401-600	31,6	37,8	24,1	30,9
601-800	7,5	18,1	19,1	17,2
801-1200	5,2	11,4	23,8	16,2
1200'den Fazla	2,5	7,7	17,2	11,3
Toplam	522	1812	1881	4215

Pearson $\chi^2(8) = 570.6600$

Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.11 (%)

	Okuryazarlık		Toplam
	Hayır	Evet	
400'den Az	37,0	16,5	24,4
401-600	29,1	32,0	30,9
601-800	13,1	19,8	17,2
801-1200	13,1	18,1	16,2
1200'den Fazla	7,6	13,6	11,3
Toplam	1628	2587	4215

Pearson $\chi^2(4) = 247.6043$

Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.12 (%)

	Yaşanan Yer		Toplam
	Kent	Kır	
400'den Az	15,4	31,2	24,4
401-600	31,3	30,6	30,9
601-800	20,4	14,8	17,2
801-1200	17,3	15,3	16,2
1200'den Fazla	15,6	8,0	11,3
Toplam	1824	2391	4215

Pearson $\chi^2(4) = 180.0129$

Olasılık = 0.000

Yıllık Gelirden Memnuniyet

Ek Tablo 11.13 (%)

	Cinsiyet		Toplam
	Erkek	Kadın	
Hiç Memnun Değil	10,7	12,5	11,3
Memnun Değil	33,2	32,6	33,0
İdare Eder	35,1	30,7	33,6
Memnun	19,2	23,1	20,6
Çok Memnun	1,7	1,0	1,5
Toplam	1847	960	2807

Pearson Ki2(4) = 11.9342
Olasılık = 0.018

Ek Tablo 11.14 (%)

	Yaş Grupları					Toplam
	60-64	65-69	70-74	75-79	80 Yaş ve Üzeri	
Hiç Memnun Değil	12,9	9,7	10,5	13,7	9,1	11,3
Memnun Değil	33,6	36,3	32,4	26,3	33,2	33,0
İdare Eder	33,6	34,1	35,4	31,4	30,3	33,6
Memnun	19,2	18,2	20,9	26,6	23,1	20,6
Çok Memnun	0,8	1,7	0,9	2,0	4,3	1,5
Toplam	861	709	679	350	208	2807

Pearson Ki2(16) = 41.8554
Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.15 (%)

	Medeni Durum			Toplam
	Evli	Dul	Hiç Evlenmedi / Boşanmış	
Hiç Memnun Değil	11,4	10,9	15,5	11,3
Memnun Değil	32,3	35,0	29,6	33,0
İdare Eder	34,8	30,9	32,4	33,6
Memnun	19,9	22,1	22,5	20,6
Çok Memnun	1,7	1,1	0,0	1,5
Toplam	1939	797	71	2807

Pearson Ki2(8) = 8.9528
Olasılık = 0.346

Ek Tablo 11.16 (%)

	Hane Büyüklüğü			Toplam
	1 Kişi	2 Kişi	3 ve Daha Fazla Kişi	
Hiç Memnun Değil	11,8	10,2	12,2	11,3
Memnun Değil	29,6	30,0	37,2	33,0
İdare Eder	32,7	36,6	31,1	33,6
Memnun	24,7	21,2	18,4	20,6
Çok Memnun	1,1	2,0	1,1	1,5
Toplam	449	1155	1203	2807

Ek Tablo 11.17 (%)

	Okuryazarlık		Toplam
	Hayır	Evet	
Hiç Memnun Değil	14,1	10,2	11,3
Memnun Değil	34,8	32,3	33,0
İdare Eder	30,1	35,1	33,6
Memnun	19,5	21,0	20,6
Çok Memnun	1,6	1,4	1,5
Toplam	822	1985	2807

Pearson $Ki2(4) = 14.2715$

Olasılık = 0.006

Ek Tablo 11.18 (%)

	Yaşanan Yer		Toplam
	Kent	Kır	
Hiç Memnun Değil	12,1	10,7	11,3
Memnun Değil	33,5	32,7	33,0
İdare Eder	32,0	35,0	33,6
Memnun	21,2	20,0	20,6
Çok Memnun	1,3	1,6	1,5
Toplam	1285	1522	2807

Pearson $Ki2(4) = 3.9107$

Olasılık = 0.418

Sosyal Katılım

Ek Tablo 11.19 (%)

	Cinsiyet		Toplam
	Erkek	Kadın	
Hiç Aktiviteye Katılmadı	20,9	51,2	36,7
1 Aktiviteye Katıldı	20,6	28,0	24,4
2 Aktiviteye Katıldı	23,0	9,6	16,0
3 Aktiviteye Katıldı	18,5	6,1	12,1
4 ve Daha Fazla Aktiviteye Katıldı	17,0	5,2	10,8
Toplam	2022	2193	4215
<i>Pearson Ki2(4) = 675.3192</i>			
<i>Olasılık = 0.000</i>			

Ek Tablo 11.20 (%)

	Yaş Grupları					Toplam
	60-64	65-69	70-74	75-79	80 Yaş ve Üzeri	
Hiç Aktiviteye Katılmadı	29,2	32,6	39,8	46,4	58,7	36,7
1 Aktiviteye Katıldı	21,7	26,2	26,1	25,6	22,5	24,4
2 Aktiviteye Katıldı	18,7	15,6	15,0	15,3	10,1	16,0
3 Aktiviteye Katıldı	15,7	13,0	11,5	6,3	3,7	12,1
4 ve Daha Fazla Aktiviteye Katıldı	14,7	12,6	7,6	6,5	5,0	10,8
Toplam	1349	1077	995	496	298	4215
<i>Pearson Ki2(16) = 197.3505</i>						
<i>Olasılık = 0.000</i>						

Ek Tablo 11.21 (%)

	Medeni Durum			Toplam
	Evli	Dul	Hiç Evlenmedi / Boşanmış	
Hiç Aktiviteye Katılmadı	31,9	51,5	29,5	36,7
1 Aktiviteye Katıldı	24,5	24,3	23,2	24,4
2 Aktiviteye Katıldı	17,6	11,5	14,7	16,0
3 Aktiviteye Katıldı	13,4	7,7	15,8	12,1
4 ve Daha Fazla Aktiviteye Katıldı	12,6	5,1	16,8	10,8
Toplam	3081	1039	95	4215
<i>Pearson Ki2(8) = 166.6688</i>				
<i>Olasılık = 0.000</i>				

Ek Tablo 11.22 (%)

	Hane Büyüklüğü			Toplam
	1 Kişi	2 Kişi	3 ve Daha Fazla Kişi	
Hiç Aktiviteye Katılmadı	44,8	31,5	39,4	36,7
1 Aktiviteye Katıldı	21,8	25,4	24,1	24,4
2 Aktiviteye Katıldı	13,0	16,2	16,7	16,0
3 Aktiviteye Katıldı	12,1	13,9	10,3	12,1
4 ve Daha Fazla Aktiviteye Katıldı	8,2	13,0	9,5	10,8
Toplam	522	1812	1881	4215

Pearson $Ki2(8) = 56.2184$

Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.23 (%)

	Okuryazarlık		Toplam
	Hayır	Evet	
Hiç Aktiviteye Katılmadı	65,2	18,8	36,7
1 Aktiviteye Katıldı	30,1	20,8	24,4
2 Aktiviteye Katıldı	3,4	24,0	16,0
3 Aktiviteye Katıldı	0,6	19,3	12,1
4 ve Daha Fazla Aktiviteye Katıldı	0,7	17,2	10,8
Toplam	1628	2587	4215

Pearson $Ki2(4) = 1.4e+03$

Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.24 (%)

	Yaşanan Yer		Toplam
	Kent	Kır	
Hiç Aktiviteye Katılmadı	30,2	41,6	36,7
1 Aktiviteye Katıldı	22,6	25,8	24,4
2 Aktiviteye Katıldı	18,9	13,8	16,0
3 Aktiviteye Katıldı	14,7	10,0	12,1
4 ve Daha Fazla Aktiviteye Katıldı	13,7	8,7	10,8
Toplam	1824	2391	4215

Pearson $Ki2(4) = 99.3514$

Olasılık = 0.000

2011

Eşitlenmiş Gelir Dilimleri (Çeyrek)

Ek Tablo 11.25 (%)

	Cinsiyet		Toplam
	Erkek	Kadın	
1 Çeyrek	23,6	28,1	26,1
2 Çeyrek	23,5	24,4	24,0
3 Çeyrek	25,9	24,6	25,2
4 Çeyrek	26,9	22,9	24,7
Toplam	2283	2700	4983

Pearson $Ki2(3) = 19,2138$
Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.26 (%)

	Yaş Grupları					Toplam
	60-64	65-69	70-74	75-79	80 Yaş ve Üzeri	
1 Çeyrek	18,9	23,8	28,7	33,7	33,5	26,1
2 Çeyrek	23,0	23,7	24,9	25,0	24,4	24,0
3 Çeyrek	27,3	26,7	24,9	23,0	21,2	25,2
4 Çeyrek	30,8	25,8	21,6	18,4	20,9	24,7
Toplam	1470	1148	960	697	708	4983

Pearson $Ki2(12) = 117,1290$
Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.27 (%)

	Medeni Durum			Toplam
	Evli	Dul	Hiç Evlenmedi / Boşanmış	
1 Çeyrek	22,5	33,5	32,1	26,1
2 Çeyrek	26,0	20,7	12,4	24,0
3 Çeyrek	26,7	22,6	17,9	25,2
4 Çeyrek	24,7	23,3	37,7	24,7
Toplam	3351	147	162	4983

Ek Tablo 11.28 (%)

	Hane Büyüklüğü			Toplam
	1 Kişi	2 Kişi	3 ve Daha Fazla Kişi	
1 Çeyrek	31,5	17,9	32,6	26,1
2 Çeyrek	17,2	24,9	25,1	24,0
3 Çeyrek	30,3	33,3	15,7	25,2
4 Çeyrek	21,1	23,9	26,6	24,7
Toplam	641	2177	2165	4983

Pearson $Ki2(6) = 260.5971$
Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.29 (%)

	Okuryazarlık		Toplam
	Hayır	Evet	
1 Çeyrek	43,2	18,5	26,1
2 Çeyrek	26,6	22,9	24,0
3 Çeyrek	19,0	28,0	25,2
4 Çeyrek	11,3	30,6	24,7
Toplam	1525	3458	4983

Pearson $Ki2(3) = 446.0546$
Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.30 (%)

	İstihdam Durumu		Toplam
	Çalışan	Çalışmayan	
1 Çeyrek	36,0	25,2	26,1
2 Çeyrek	20,4	24,3	24,0
3 Çeyrek	19,1	25,7	25,2
4 Çeyrek	24,5	24,7	24,7
Toplam	383	4600	4983

Pearson $Ki2(3) = 24.4160$
Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.31 (%)

	Yaşanan Yer		Toplam
	Kent	Kır	
1 Çeyrek	15,9	41,4	26,1
2 Çeyrek	22,5	26,3	24,0
3 Çeyrek	28,3	20,6	25,2
4 Çeyrek	33,4	11,7	24,7
Toplam	2998	1985	4983

Pearson $Ki2(3) = 560.8654$

Olasılık = 0.000

Eşitlenmiş Harcama Dilimleri (Çeyrek)**Ek Tablo 11.32 (%)**

	Cinsiyet		Toplam
	Erkek	Kadın	
1 Çeyrek	22,3	27,8	25,3
2 Çeyrek	26,9	25,8	26,3
3 Çeyrek	22,0	22,9	22,5
4 Çeyrek	28,8	23,5	25,9
Toplam	2283	2700	4983

Pearson $Ki2(3) = 29.3538$

Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.33 (%)

	Yaş Grupları					Toplam
	60-64	65-69	70-74	75-79	80 Yaş ve Üzeri	
1 Çeyrek	18,4	22,0	27,4	33,3	33,9	25,3
2 Çeyrek	25,9	26,7	28,3	26,0	24,2	26,3
3 Çeyrek	24,4	22,7	21,7	21,1	20,8	22,5
4 Çeyrek	31,4	28,5	22,6	19,7	21,2	25,9
Toplam	1470	1148	960	697	708	4983

Pearson $Ki2(12) = 119.7690$

Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.34 (%)

	Medeni Durum			Toplam
	Evli	Dul	Hiç Evlenmedi / Boşanmış	
1 Çeyrek	21,7	33,3	27,2	25,3
2 Çeyrek	29,1	20,8	18,5	26,3
3 Çeyrek	21,4	25,0	22,2	22,5
4 Çeyrek	27,8	21,0	32,1	25,9
Toplam	3351	1470	162	4983

Pearson $Ki2(6) = 111.9507$

Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.35 (%)

	Hane Büyüklüğü			Toplam
	1 Kişi	2 Kişi	3 ve Daha Fazla Kişi	
1 Çeyrek	36,2	16,9	30,5	25,3
2 Çeyrek	10,5	30,0	27,3	26,3
3 Çeyrek	34,5	21,8	19,7	22,5
4 Çeyrek	18,9	31,3	22,6	25,9
Toplam	641	2177	2165	4983

Pearson $Ki2(6) = 283.2146$

Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.36 (%)

	Okuryazarlık		Toplam
	Hayır	Evet	
1 Çeyrek	40,9	18,4	25,3
2 Çeyrek	26,6	26,2	26,3
3 Çeyrek	19,1	24,0	22,5
4 Çeyrek	13,4	31,5	25,9
Toplam	1525	3458	4983

Pearson $Ki2(3) = 358.0678$

Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.37 (%)

	İstihdam Durumu		Toplam
	Çalışan	Çalışmayan	
1 Çeyrek	32,1	24,7	25,3
2 Çeyrek	29,5	26,0	26,3
3 Çeyrek	14,4	23,2	22,5
4 Çeyrek	24,0	26,1	25,9
Toplam	383	4600	4983

Pearson $Ki2(3) = 22.1025$

Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.38 (%)

	Yaşanan Yer		Toplam
	Kent	Kır	
1 Çeyrek	16,7	38,2	25,3
2 Çeyrek	24,2	29,6	26,3
3 Çeyrek	25,8	17,5	22,5
4 Çeyrek	33,4	14,7	25,9
Toplam	2998	1985	4983

Pearson $Ki2(3) = 430.7648$

Olasılık = 0.000

Sosyal Katılım

Ek Tablo 11.39 (%)

	Cinsiyet		Toplam
	Erkek	Kadın	
Hiç Aktiviteye Katılmadı	4,4	14,1	9,7
1 Aktiviteye Katıldı	15,9	34,3	25,9
2 Aktiviteye Katıldı	15,3	22,4	19,2
3 Aktiviteye Katıldı	33,9	18,4	25,5
4 ve Daha Fazla Aktiviteye Katıldı	30,5	10,8	19,9
Toplam	1804	2131	3935

Pearson $Ki2(4) = 534.2151$

Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.40 (%)

	Yaş Grupları					Toplam
	60-64	65-69	70-74	75-79	80 Yaş ve Üzeri	
Hiç Aktiviteye Katılmadı	5,4	5,8	8,9	13,8	25,4	9,7
1 Aktiviteye Katıldı	17,0	25,1	27,2	37,4	35,3	25,9
2 Aktiviteye Katıldı	20,4	19,0	22,1	15,3	15,7	19,2
3 Aktiviteye Katıldı	28,8	26,8	25,7	22,4	17,0	25,5
4 ve Daha Fazla Aktiviteye Katıldı	28,4	23,3	16,1	11,0	6,6	19,9
Toplam	1216	944	787	535	453	3935

Pearson $\chi^2(16) = 392.3454$
Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.41 (%)

	Medeni Durum			Toplam
	Evlü	Dul	Hiç Evlenmedi / Boşanmış	
Hiç Aktiviteye Katılmadı	5,9	18,4	10,4	9,7
1 Aktiviteye Katıldı	22,5	34,1	22,6	25,9
2 Aktiviteye Katıldı	19,5	19,0	13,9	19,2
3 Aktiviteye Katıldı	28,8	17,6	25,2	25,5
4 ve Daha Fazla Aktiviteye Katıldı	23,3	10,9	27,8	19,9
Toplam	2679	1141	115	3935

Pearson $\chi^2(8) = 279.3097$
Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.42 (%)

	Hane Büyüklüğü			Toplam
	1 Kişi	2 Kişi	3 ve Daha Fazla Kişi	
Hiç Aktiviteye Katılmadı	18,8	5,9	10,5	9,7
1 Aktiviteye Katıldı	30,6	23,5	26,8	25,9
2 Aktiviteye Katıldı	17,7	19,0	20,0	19,2
3 Aktiviteye Katıldı	18,8	28,4	24,6	25,5
4 ve daha Fazla Aktiviteye Katıldı	14,0	23,2	18,0	19,9
Toplam	627	1861	1447	3935

Pearson $\chi^2(8) = 134.9955$
Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.43 (%)

	Okuryazarlık		Toplam
	Hayır	Evet	
Hiç Aktiviteye Katılmadı	21,8	4,9	9,7
1 Aktiviteye Katıldı	50,5	16,1	25,9
2 Aktiviteye Katıldı	23,9	17,3	19,2
3 Aktiviteye Katıldı	3,8	34,0	25,5
4 ve daha Fazla Aktiviteye Katıldı	0,0	27,7	19,9
Toplam	1114	2821	3935
<i>Pearson $Ki2(4) = 1.2e+03$</i>			
<i>Olasılık = 0.000</i>			

Ek Tablo 11.44 (%)

	İstihdam Durumu		Toplam
	Çalışan	Çalışmayan	
Hiç Aktiviteye Katılmadı	3,0	10,2	9,7
1 Aktiviteye Katıldı	15,5	26,7	25,9
2 Aktiviteye Katıldı	18,2	19,3	19,2
3 Aktiviteye Katıldı	32,0	24,9	25,5
4 ve daha Fazla Aktiviteye Katıldı	31,4	18,9	19,9
Toplam	303	3632	3935
<i>Pearson $Ki2(4) = 56.4155$</i>			
<i>Olasılık = 0.000</i>			

Ek Tablo 11.45 (%)

	Yaşanan Yer		Toplam
	Kent	Kır	
Hiç Aktiviteye Katılmadı	6,7	13,9	9,7
1 Aktiviteye Katıldı	21,6	32,1	25,9
2 Aktiviteye Katıldı	17,6	21,4	19,2
3 Aktiviteye Katıldı	27,6	22,4	25,5
4 ve daha Fazla Aktiviteye Katıldı	26,5	10,3	19,9
Toplam	2329	1606	3935
<i>Pearson $Ki2(4) = 233.3501$</i>			
<i>Olasılık = 0.000</i>			

Mutluluk

Ek Tablo 11.46 (%)

	Cinsiyet		Toplam
	Erkek	Kadın	
Çok Mutsuz	0,7	1,5	1,1
Mutsuz	2,7	5,7	4,3
Ortalama	18,5	22,3	20,6
Mutlu	60,9	58,7	59,7
Çok Mutlu	17,2	11,8	14,3
Toplam	1850	2182	4032

Pearson $\chi^2(4) = 56.1140$
Olasılık = .0000

Ek Tablo 11.47 (%)

	Yaş Grupları					Toplam
	60-64	65-69	70-74	75-79	80 Yaş ve Üzeri	
Çok Mutsuz	0,8	1,1	1,5	0,7	1,9	1,1
Mutsuz	2,7	4,6	5,0	6,2	4,5	4,3
Ortalama	19,7	18,8	19,6	21,9	26,9	20,6
Mutlu	62,2	61,2	58,6	56,5	55,4	59,7
Çok Mutlu	14,6	14,3	15,3	14,6	11,2	14,3
Toplam	1244	975	802	547	464	4032

Pearson $\chi^2(16) = 38.5026$
Olasılık = 0.001

Ek Tablo 11.48 (%)

	Medeni Durum			Toplam
	Evli	Dul	Hiç Evlenmedi / Boşanmış	
Çok Mutsuz	0,6	2,3	3,4	1,1
Mutsuz	2,1	8,2	17,8	4,3
Ortalama	17,4	26,3	39,0	20,6
Mutlu	62,7	55,2	33,1	59,7
Çok Mutlu	17,2	8,0	6,8	14,3
Toplam	2750	1164	118	4032

Pearson $\chi^2(8) = 276.0116$
Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.49 (%)

	Hane Büyüklüğü			Toplam
	1 Kişi	2 Kişi	3 ve Daha Fazla Kişi	
Çok Mutsuz	3,3	0,5	1,0	1,1
Mutsuz	10,6	2,8	3,6	4,3
Ortalama	27,1	17,4	21,9	20,6
Mutlu	52,1	61,9	60,1	59,7
Çok Mutlu	6,9	17,4	13,4	14,3
Toplam	639	1911	1482	4032

Pearson $Ki2(8) = 174.3963$
Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.50 (%)

	Okuryazarlık		Toplam
	Hayır	Evet	
Çok Mutsuz	1,7	0,9	1,1
Mutsuz	6,8	3,3	4,3
Ortalama	25,1	18,8	20,6
Mutlu	58,5	60,2	59,7
Çok Mutlu	7,9	16,9	14,3
Toplam	1173	2859	4032

Pearson $Ki2(4) = 91.7071$
Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.51 (%)

	İstihdam Durumu		Toplam
	Çalışan	Çalışmayan	
Çok Mutsuz	0,6	1,2	1,1
Mutsuz	1,3	4,6	4,3
Ortalama	18,3	20,8	20,6
Mutlu	59,6	59,7	59,7
Çok Mutlu	20,2	13,8	14,3
Toplam	312	3720	4032

Pearson $Ki2(4) = 17.1753$
Olasılık = 0.002

Ek Tablo 11.52 (%)

	Yaşanan Yer		Toplam
	Kent	Kır	
Çok Mutsuz	1,2	1,1	1,1
Mutsuz	4,8	3,7	4,3
Ortalama	20,9	20,2	20,6
Mutlu	57,0	63,5	59,7
Çok Mutlu	16,2	11,6	14,3
Toplam	2371	1661	4032
<i>Pearson $\chi^2(4) = 24.3808$</i>			
<i>Olasılık = 0.000</i>			

2016 Öznel Sağlık Değerlendirmesi

Ek Tablo 11.53 (%)

	Cinsiyet		Toplam
	Erkek	Kadın	
Çok Kötü	3,0	4,1	3,6
Kötü	17,5	27,7	23,0
Ortalama	35,1	39,8	37,6
İyi	41,4	27,5	33,9
Çok İyi	3,0	0,9	1,9
Toplam	3785	4433	8218
<i>Pearson $\chi^2(4) = 273.1249$</i>			
<i>Olasılık = 0.000</i>			

Ek Tablo 11.54 (%)

	Yaş Grupları					Toplam
	60-64	65-69	70-74	75-79	80 Yaş ve Üzeri	
Çok Kötü	1,3	1,4	3,4	5,1	12,2	3,6
Kötü	14,7	18,7	25,3	31,2	41,2	23,0
Ortalama	34,6	39,7	42,9	39,6	32,4	37,6
İyi	46,3	38,0	27,3	23,6	13,7	33,9
Çok İyi	3,1	2,2	1,1	0,5	0,6	1,9
Toplam	2693	1998	1446	1005	1076	8218
<i>Pearson $\chi^2(16) = 964.4946$</i>						
<i>Olasılık = 0.000</i>						

Ek Tablo 11.55 (%)

	Medeni Durum			Toplam
	Evli	Dul	Hiç Evlenmedi / Boşanmış	
Çok Kötü	2,3	6,8	3,6	3,6
Kötü	18,7	34,3	20,9	23,0
Ortalama	36,9	39,3	38,1	37,6
İyi	39,7	19,0	35,5	33,9
Çok İyi	2,3	0,7	2,0	1,9
Toplam	5679	2232	307	8218
<i>Pearson $\chi^2(8) = 489.8114$</i>				
<i>Olasılık = 0.000</i>				

Ek Tablo 11.56 (%)

	Hane Büyüklüğü			Toplam
	1 Kişi	2 Kişi	3 ve Daha Fazla Kişi	
Çok Kötü	4,7	1,1	1,2	2,1
Kötü	32,2	18,9	17,9	22,3
Ortalama	39,0	36,9	38,6	37,9
İyi	22,9	40,3	38,8	35,1
Çok İyi	1,2	2,8	3,6	2,6
Toplam	1133	1982	1006	4121
<i>Pearson $\chi^2(8) = 198.3439$</i>				
<i>Olasılık = 0.000</i>				

Ek Tablo 11.57 (%)

	Okuryazarlık		Toplam
	Hayır	Evet	
Çok Kötü	6,3	4,0	5,7
Kötü	36,1	26,6	33,3
Ortalama	38,7	41,8	39,6
İyi	18,4	26,8	20,9
Çok İyi	0,5	0,8	0,6
Toplam	2443	1010	3453
<i>Pearson $\chi^2(4) = 53.3333$</i>			
<i>Olasılık = 0.000</i>			

Ek Tablo 11.58 (%)

	İstihdam Durumu		Toplam
	Çalışan	Çalışmayan	
Çok Kötü	0,3	2,4	2,1
Kötü	10,8	23,8	22,1
Ortalama	37,5	38,8	38,7
İyi	47,4	33,2	35,1
Çok İyi	3,9	1,7	2,0
Toplam	941	6040	6981
<i>Pearson $\chi^2(4) = 147.0157$</i>			
<i>Olasılık = 0.000</i>			

Günlük Aktivitelerde Kısıt

Ek Tablo 11.59 (%)

	Cinsiyet		Toplam
	Erkek	Kadın	
Çok Kısıtlı	30,2	32,1	31,3
Kısıtlı Ama Çok Değil	52,1	55,3	54,0
Kısıtlı Değil	17,7	12,6	14,6
Toplam	1805	2729	4534
<i>Pearson $\chi^2(2) = 21.9999$</i>			
<i>Olasılık = 0.000</i>			

Ek Tablo 11.60 (%)

	Yaş Grupları					Toplam
	60-64	65-69	70-74	75-79	80 Yaş ve Üzeri	
Çok Kısıtlı	21,5	25,4	29,8	34,8	53,0	31,3
Kısıtlı Ama Çok Değil	57,8	58,7	54,5	54,1	41,7	54,0
Kısıtlı Değil	20,7	15,9	15,7	11,1	5,3	14,6
Toplam	1232	1012	865	632	793	4534
<i>Pearson $\chi^2(8) = 285.8174$</i>						
<i>Olasılık = 0.000</i>						

Ek Tablo 11.61 (%)

	Medeni Durum			Toplam
	Evli	Dul	Hiç Evlenmedi / Boşanmış	
Çok Kısıtlı	27,3	38,8	32,5	31,3
Kısıtlı Ama Çok Değil	55,6	51,0	54,3	54,0
Kısıtlı Değil	17,1	10,2	13,3	14,6
Toplam	2873	151	151	4534
<i>Pearson $\chi^2(4) = 77.6563$</i>				
<i>Olasılık = 0.000</i>				

Ek Tablo 11.62 (%)

	Hane Büyüklüğü			Toplam
	1 Kişi	2 Kişi	3 ve Daha Fazla Kişi	
Çok Kısıtlı	34,2	23,6	23,7	27,1
Kısıtlı Ama Çok Değil	54,3	58,2	59,8	57,3
Kısıtlı Değil	11,5	18,2	16,5	15,6
Toplam	725	999	502	2226
<i>Pearson $\chi^2(4) = 34.5272$</i>				
<i>Olasılık = 0.000</i>				

Ek Tablo 11.63 (%)

	Okuryazarlık		Toplam
	Hayır	Evet	
Çok Kısıtlı	38,5	30,3	36,3
Kısıtlı Ama Çok Değil	53,1	58,5	54,6
Kısıtlı Değil	8,4	11,2	9,2
Toplam	1648	607	2255
<i>Pearson $\chi^2(2) = 14.2041$</i>			
<i>Olasılık = 0.001</i>			

Ek Tablo 11.64 (%)

	İstihdam Durumu		Toplam
	Çalışan	Çalışmayan	
Çok Kısıtlı	12,8	29,1	27,4
Kısıtlı Ama Çok Değil	62,8	56,5	57,2
Kısıtlı Değil	24,4	14,5	15,5
Toplam	398	3401	3799
<i>Pearson $\chi^2(2) = 59.3913$</i>			
<i>Olasılık = 0.000</i>			

Eşitlenmiş Gelir Dilimleri (Çeyrek)

Ek Tablo 11.65 (%)

	Cinsiyet		Toplam
	Erkek	Kadın	
1 Çeyrek	20,3	29,1	24,3
2 Çeyrek	24,8	27,0	25,8
3 Çeyrek	27,8	22,1	25,2
4 Çeyrek	27,1	21,8	24,7
Toplam	223	1891	4121
<i>Pearson $\chi^2(3) = 60.0496$</i>			
<i>Olasılık = 0.000</i>			

Ek Tablo 11.66 (%)

	Yaş Grupları					Toplam
	60-64	65-69	70-74	75-79	80 Yaş ve Üzeri	
1 Çeyrek	17,4	20,6	26,7	30,7	41,0	24,3
2 Çeyrek	22,7	27,3	26,2	29,2	27,2	25,8
3 Çeyrek	28,5	26,4	24,9	22,0	17,0	25,2
4 Çeyrek	31,4	25,6	22,3	18,2	14,9	24,7
Toplam	1307	1061	764	518	471	4121
<i>Pearson $\chi^2(12) = 178.5056$</i>						
<i>Olasılık = 0.000</i>						

Ek Tablo 11.67 (%)

	Medeni Durum			Toplam
	Eveli	Dul	Hiç Evlenmedi / Boşanmış	
1 Çeyrek	20,1	32,5	26,5	24,3
2 Çeyrek	26,5	26,8	11,9	25,8
3 Çeyrek	26,6	21,9	27,4	25,2
4 Çeyrek	26,8	18,8	34,3	24,7
Toplam	2611	1291	219	4121

Pearson $Ki2(6) = 111.8441$

Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.68 (%)

	Hane Büyüklüğü			Toplam
	1 Kişi	2 Kişi	3 ve Daha Fazla Kişi	
1 Çeyrek	34,0	18,3	25,4	24,3
2 Çeyrek	27,2	31,2	13,8	25,8
3 Çeyrek	21,6	25,6	28,2	25,2
4 Çeyrek	17,2	24,9	32,6	24,7
Toplam	1133	1982	1006	4121

Pearson $Ki2(6) = 213.0470$

Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.69 (%)

	Okuryazarlık		Toplam
	Hayır	Evet	
	48,2	33,1	43,3
1 Çeyrek	30,0	34,3	31,4
2 Çeyrek	14,6	22,0	17,0
3 Çeyrek	7,2	10,6	8,3
4 Çeyrek	984	472	1456

Pearson $Ki2(3) = 33.4040$

Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.70 (%)

	İstihdam Durumu		Toplam
	Çalışan	Çalışmayan	
1 Çeyrek	19,6	25,1	24,3
2 Çeyrek	18,7	26,9	25,8
3 Çeyrek	27,5	24,8	25,2
4 Çeyrek	34,1	23,2	24,7
Toplam	545	3576	4121

Pearson $\chi^2(3) = 42.3163$

Olasılık = 0.000

Eşitlenmiş Harcama Dilimleri (Çeyrek)

Ek Tablo 11.71 (%)

	Cinsiyet		Toplam
	Erkek	Kadın	
1 Çeyrek	18,3	27,2	22,4
2 Çeyrek	25,0	27,8	26,3
3 Çeyrek	29,3	22,7	26,3
4 Çeyrek	27,4	22,3	25,0
Toplam	223	1891	4121

Pearson $\chi^2(3) = 65.6739$

Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.72 (%)

	Yaş Grupları					Toplam
	60-64	65-69	70-74	75-79	80 Yaş ve Üzeri	
1 Çeyrek	15,5	18,9	24,0	26,5	42,5	22,4
2 Çeyrek	22,2	26,2	28,0	34,2	26,3	26,3
3 Çeyrek	29,2	29,7	25,7	20,3	18,1	26,3
4 Çeyrek	33,1	25,3	22,4	19,1	13,2	25,0
Toplam	1307	1061	764	518	471	4121

Pearson $\chi^2(12) = 242.1017$

Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.73 (%)

	Medeni Durum			Toplam
	Eveli	Dul	Hiç Evlenmedi / Boşanmış	
1 Çeyrek	16,9	33,2	25,1	22,4
2 Çeyrek	26,9	27,0	15,5	26,3
3 Çeyrek	28,5	21,9	25,1	26,3
4 Çeyrek	27,8	18,0	34,3	25,0
Toplam	2611	1291	219	4121

Pearson $Ki2(6) = 168.8544$

Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.74 (%)

	Hane Büyüklüğü			Toplam
	1 Kişi	2 Kişi	3 ve Daha Fazla Kişi	
1 Çeyrek	35,8	14,4	23,1	22,4
2 Çeyrek	27,2	28,6	20,8	26,3
3 Çeyrek	20,8	30,3	24,5	26,3
4 Çeyrek	16,2	26,7	31,7	25,0
Toplam	1133	1982	1006	4121

Pearson $Ki2(6) = 243.8442$

Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.75 (%)

	Okuryazarlık		Toplam
	Hayır	Evet	
1 Çeyrek	46,5	29,2	40,9
2 Çeyrek	31,4	36,4	33,0
3 Çeyrek	15,0	23,3	17,7
4 Çeyrek	7,0	11,0	8,3
Toplam	984	472	1456

Pearson $Ki2(3) = 44.2455$

Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.76 (%)

	İstihdam Durumu		Toplam
	Çalışan	Çalışmayan	
1 Çeyrek	19,6	22,8	22,4
2 Çeyrek	18,9	27,4	26,3
3 Çeyrek	27,7	26,1	26,3
4 Çeyrek	33,8	23,7	25,0
Toplam	545	3576	4121

Pearson $\chi^2(3) = 34.7148$

Olasılık = 0.000

Bütçenin Hane İhtiyaçlarını Karşılama Durumu

Ek Tablo 11.77 (%)

	Cinsiyet		Toplam
	Erkek	Kadın	
Çok Güçlükle	6,7	7,9	7,3
Güçlükle	29,8	33,7	31,6
İdare Eder	37,0	36,6	36,8
Kolayca	23,8	20,4	22,2
Çok Kolayca	2,7	1,4	2,1
Toplam	2230	1891	4121

Pearson $\chi^2(4) = 21.3683$

Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.78 (%)

	Yaş Grupları					Toplam
	60-64	65-69	70-74	75-79	80 Yaş ve Üzeri	
Çok Güçlükle	7,4	7,5	6,0	7,1	8,5	7,3
Güçlükle	33,9	29,9	29,7	29,5	34,2	31,6
İdare Eder	38,1	38,0	38,7	35,1	29,5	36,8
Kolayca	18,6	22,6	23,0	26,8	25,1	22,2
Çok Kolayca	2,1	2,0	2,5	1,4	2,8	2,1
Toplam	1307	1061	764	518	471	4121

Pearson $\chi^2(16) = 35.1143$

Olasılık = 0.004

Ek Tablo 11.79 (%)

	Medeni Durum			Toplam
	Eveli	Dul	Hiç Evlenmedi / Boşanmış	
Çok Güçlükle	6,3	8,1	13,2	7,3
Güçlükle	30,5	33,6	32,9	31,6
İdare Eder	39,5	31,9	34,3	36,8
Kolayca	21,4	24,5	18,7	22,2
Çok Kolayca	2,3	1,9	0,9	2,1
Toplam	2611	1291	219	4121

Pearson $Ki2(8) = 39.5284$
Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.80 (%)

	Hane Büyüklüğü			Toplam
	1 Kişi	2 Kişi	3 ve Daha Fazla Kişi	
Çok Güçlükle	9,3	5,6	8,4	7,3
Güçlükle	30,6	29,7	36,4	31,6
İdare Eder	32,1	39,6	36,7	36,8
Kolayca	26,2	22,6	17,1	22,2
Çok Kolayca	1,8	2,6	1,5	2,1
Toplam	1133	1982	1006	4121

Pearson $Ki2(8) = 61.9001$
Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.81 (%)

	Okuryazarlık		Toplam
	Hayır	Evet	
Çok Güçlükle	10,7	7,6	9,7
Güçlükle	40,0	33,5	37,9
İdare Eder	32,4	37,1	33,9
Kolayca	16,4	20,8	17,8
Çok Kolayca	0,5	1,1	0,7
Toplam	984	472	1456

Pearson $Ki2(4) = 13.6026$
Olasılık = 0.009

Ek Tablo 11.82 (%)

	İstihdam Durumu		Toplam
	Çalışan	Çalışmayan	
Çok Güçlülükle	5,5	7,5	7,3
Güçlülükle	26,2	32,4	31,6
İdare Eder	39,1	36,5	36,8
Kolayca	25,9	21,7	22,2
Çok Kolayca	3,3	1,9	2,1
Toplam	545	3576	4121
<i>Pearson $\chi^2(4) = 17.1457$</i>			
<i>Olasılık = 0.002</i>			

Sosyal Katılım

Ek Tablo 11.83 (%)

	Cinsiyet		Toplam
	Erkek	Kadın	
Hiç Aktiviteye Katılmadı	36,8	54,6	46,6
1 Aktiviteye Katıldı	28,5	30,3	29,5
2 Aktiviteye Katıldı	18,9	8,8	13,3
3 ve Daha Fazla Aktiviteye Katıldı	15,8	6,3	10,6
Toplam	3123	3858	6981
<i>Pearson $\chi^2(3) = 395.4660$</i>			
<i>Olasılık = 0.000</i>			

Ek Tablo 11.84 (%)

	Yaş Grupları					Toplam
	60-64	65-69	70-74	75-79	80 Yaş ve Üzeri	
Hiç Aktiviteye Katılmadı	39,4	44,1	48,1	53,2	64,2	46,6
1 Aktiviteye Katıldı	29,8	30,1	30,6	29,3	25,5	29,5
2 Aktiviteye Katıldı	16,7	15,1	10,4	10,5	7,0	13,3
3 ve Daha Fazla Aktiviteye Katıldı	14,1	10,7	10,8	7,1	3,3	10,6
Toplam	234	1764	1238	848	791	6981
<i>Pearson $\chi^2(12) = 232.6877$</i>						
<i>Olasılık = 0.000</i>						

Ek Tablo 11.85 (%)

	Medeni Durum			Toplam
	Evli	Dul	Hiç Evlenmedi / Boşanmış	
Hiç Aktiviteye Katılmadı	43,7	55,6	37,1	46,6
1 Aktiviteye Katıldı	29,5	30,1	24,1	29,5
2 Aktiviteye Katıldı	15,0	8,6	16,2	13,3
3 ve Daha Fazla Aktiviteye Katıldı	11,7	5,7	22,7	10,6
Toplam	4841	1862	278	6981

Pearson $\chi^2(6) = 179.0029$
Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.86 (%)

	Hane Büyüklüğü			Toplam
	1 Kişi	2 Kişi	3 ve Daha Fazla Kişi	
Hiç Aktiviteye Katılmadı	50,1	38,9	44,5	43,4
1 Aktiviteye Katıldı	30,5	30,0	26,4	29,3
2 Aktiviteye Katıldı	9,9	16,0	17,4	14,7
3 ve Daha Fazla Aktiviteye Katıldı	9,5	15,0	11,6	12,7
Toplam	1133	1982	1006	4121

Pearson $\chi^2(6) = 68.7566$
Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.87 (%)

	Okuryazarlık		Toplam
	Hayır	Evet	
Hiç Aktiviteye Katılmadı	70,9	54,2	65,9
1 Aktiviteye Katıldı	26,1	34,3	28,5
2 Aktiviteye Katıldı	2,7	7,9	4,2
3 ve Daha Fazla Aktiviteye Katıldı	0,4	3,6	1,3
Toplam	1986	845	2831

Pearson $\chi^2(3) = 124.2370$
Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.88 (%)

	İstihdam Durumu		Toplam
	Çalışan	Çalışmayan	
Hiç Aktiviteye Katılmadı	41,6	47,4	46,6
1 Aktiviteye Katıldı	29,0	29,6	29,5
2 Aktiviteye Katıldı	16,3	12,9	13,3
3 ve Daha Fazla Aktiviteye Katıldı	13,2	10,2	10,6
Toplam	941	604	6981

Pearson $Ki2(3) = 20.1300$

Olasılık = 0.000

Mutluluk

Ek Tablo 11.89 (%)

	Cinsiyet		Toplam
	Erkek	Kadın	
Çok Mutsuz	0,6	0,9	0,8
Mutsuz	3,3	4,8	4,1
Ortalama	19,2	23,0	21,3
Mutlu	64,9	62,9	63,8
Çok Mutlu	12,0	8,4	10,0
Toplam	3123	3858	6981

Pearson $Ki2(4) = 46.9345$

Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.90 (%)

	Yaş Grupları					Toplam
	60-64	65-69	70-74	75-79	80 Yaş ve Üzeri	
Çok Mutsuz	0,8	1,1	0,5	0,4	1,0	0,8
Mutsuz	4,0	3,7	3,9	4,0	5,8	4,1
Ortalama	21,8	19,7	20,0	20,4	26,2	21,3
Mutlu	61,7	64,7	66,4	66,2	61,3	63,8
Çok Mutlu	11,7	10,8	9,2	9,1	5,7	10,0
Toplam	234	1764	1238	848	791	6981

Pearson $Ki2(16) = 53.6324$

Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.91 (%)

Ruh Hali	Medeni Durum			Toplam
	Evli	Dul	Hiç Evlenmedi / Boşanmış	
Çok Mutsuz	0,5	1,2	3,2	0,8
Mutsuz	2,4	7,0	13,7	4,1
Ortalama	18,7	26,4	32,7	21,3
Mutlu	66,4	59,9	44,6	63,8
Çok Mutlu	12,0	5,5	5,8	10,0
Toplam	4841	1862	278	6981

Pearson $Ki2(8) = 307.5357$

Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.92 (%)

Ruh Hali	Hane Büyüklüğü			Toplam
	1 Kişi	2 Kişi	3 ve Daha Fazla Kişi	
Çok Mutsuz	1,9	0,6	0,8	1,0
Mutsuz	9,2	3,0	3,7	4,9
Ortalama	27,5	19,6	22,0	22,4
Mutlu	56,1	63,9	63,1	61,5
Çok Mutlu	5,4	12,9	10,4	10,2
Toplam	1133	1982	1006	4121

Pearson $Ki2(8) = 139.9287$

Olasılık = 0.000

Ek Tablo 11.93 (%)

	Okuryazarlık		Toplam
	Hayır	Evet	
Çok Mutsuz	1,0	0,7	0,9
Mutsuz	5,7	4,5	5,3
Ortalama	23,3	20,1	22,3
Mutlu	64,8	66,4	65,2
Çok Mutlu	5,3	8,3	6,2
Toplam	1986	845	2831
<i>Pearson Ki2(4) = 13.6330</i>			
<i>Olasılık = 0.009</i>			

Ek Tablo 11.94 (%)

	İstihdam Durumu		Toplam
	Çalışan	Çalışmayan	
Çok Mutsuz	0,3	0,9	0,8
Mutsuz	2,4	4,4	4,1
Ortalama	17,2	21,9	21,3
Mutlu	68,3	63,1	63,8
Çok Mutlu	11,7	9,8	10,0
Toplam	941	604	6981
<i>Pearson Ki2(4) = 25.2635</i>			
<i>Olasılık = 0.000</i>			

